สมัตปาสาทิกาแปล อรรถกถาพระวินัย

มหาวิภังควรรณนา

ภาค ๒

เตรสกัณฑวรรณนา

เตรสกะ (หมวด ๑๓) ที่พระธรรมสังคาหกาจารย์

ทั้งหลายได้ร้อยกรองไว้ในลำดับแห่งปาราชิกกัณฑ์

มีการพรรณนาบทที่ยังไม่มีในก่อน ดังต่อไปนี้

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑

สุกกวิสัฏฐิสิกขาบทวรรณนา

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระเสยยสกะ]

บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัย ในคำว่า **" โดยสมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดี เขตพระนครสาวัตถี. ก็ในสมัยนั้นแล ท่านพระเสยยสกะ ไม่ยินดีประพฤติพรหมจรรย์ " นี้ ดังต่อไปนี้ :-**

คำว่า **อายสฺมา** เป็นคำไพเราะ

บทว่า **เสยฺยสโก** เป็นชื่อของภิกษุรูปนั้น.

คำว่า **อนภิรโต** ความว่า เป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน คือ ถูกความเร่าร้อนเพราะกำหนัดในกามแผดเผาอยู่ แต่ไม่ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์.

ข้อว่า **โส เตน กิโส โหติ** ความว่า พระเสยยสกะนั้นย่อมเป็นผู้ผ่ายผอม เพราะความเป็นผู้ไม่ยินดีนั้น.

ในคำว่า **อทฺทสา โข อายสฺมา อุทายี** นี้มีวินิจฉัยดังนี้ :-

ในคำว่า **อุทายี** เป็นชื่อของพระเถระนั้น. จริงอยู่ พระเถระชื่อโลลุทายีนี้ เป็นอุปัชฌาย์ ของพระเสยยสกะ เป็นผู้มีส่วนเปรียบด้วยเนื้อตื่น คือ เป็นภิกษุโลเลรูปใดรูปหนึ่ง บรรดาภิกษุผู้ตามประกอบเหตุแห่งความเกียจคร้าน มีความเป็นผู้มีความหลับนอนเป็นที่มายินดีเป็นต้น.

บทว่า **กจฺจิ โน ตฺวํ** ไขความว่า **กจฺจิ นุ ตฺวํ** แปลว่าท่าน...ละหรือหนอ . พึงทราบวินิจฉัย ในคำมีอาทิว่า **ยาวทตฺถํ ภุญฺช** ดังต่อไปนี้ :- ความต้องการมีประมาณเพียงใด ชื่อว่า ยาวทัตถะ (เท่าที่ต้องการ). มีคำอธิบายว่า " เธอมีความประสงค์ด้วยโภชนะประมาณเท่าใด, คือ เธอต้องการประมาณเท่าใด, จงบริโภคประมาณเท่านั้น, หรือว่า เธอปรารถนาเพื่อจะหลับในเวลากลางคืน หรือกลางวัน สิ้นกาลประมาณเท่าใด, จงหลับสิ้นกาลประมาณเท่านั้น, เธอปรารถนาการชะโลมกายด้วยดินเหนียวเป็นต้น ขัดสีด้วยแป้งเป็นต้นแล้วอาบน้ำประมาณเท่าใด, จงอาบน้ำประมาณเท่านั้น, ไม่มีประโยชน์ด้วยบาลี อรรถกถา ข้อวัตรปฏิบัติ หรือด้วยกรรมฐาน. "

คำว่า **ยทา เต อนภิรติ อุปฺปชฺชติ** ความว่า ในกาลใด

ความกระสัน คือ ความเป็นผู้มีจิตฟุ้งซ่าน ด้วยอำนาจแห่งความกำหนัดในกาม เกิดแก่เธอ.

คำว่า **ราโค จิตฺตํ อนุทฺธํเสติ** ความว่า กามราคะย่อมกำจัด ทำลาย คือ ซัดส่ายจิตไปมา และทำจิตให้เหี่ยวแห้ง.

ข้อว่า **ตทา หตฺเถน อุปกฺกมิตฺวา อสุจึ โมเจหิ** มีความว่า ในกาลนั้น เธอจงเอามือพยายามกระทำการปล่อยอสุจิ, จริงอยู่ ด้วยการกระทำอย่างนี้ เอกัคคตาจิต จักมีแก่เธอ, อุปัชฌายะพร่ำสอนเธออย่างนี้ เช่นกับคนโง่สอนคนโง่ คนใบ้สอนคนใบ้ ฉะนั้น.

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องภิกษุหลายรูป]

คำว่า **เตสํ ฯ เป ฯ โอกฺกมนฺตา** มีความว่า เมื่อภิกษุเหล่านั้นละสติสัมปชัญญะจำวัด. ในคำนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- เมื่อภิกษุทั้งหลายกำลังจำวัด ภวังควารที่เป็นอัพยากฤตเป็นไปอยู่, สติสัมปชัญญวารจะคลาดไป แม้ก็จริง ; ถึงกระนั้น ในการจำวัด ภิกษุควรทำมนสิการ. ภิกษุเมื่อจะจำวัดในกลางวัน พึงจำวัดพร้อมด้วยความอุตสาหะว่า " เราจักจำวัดชั่วเวลาที่ผมของภิกษุผู้สรงน้ำ ยังไม่แห้ง แล้วจักลุกขึ้น " ดังนี้. จะจำวัดในเวลากลางคืน พึงเป็นผู้มีความอุตสาหะจำวัดว่า " เราจักหลับสิ้นส่วนแห่งราตรี ชื่อมีประมาณเท่านี้ แล้วลุกขึ้นในเวลาที่ดวงจันทร์ หรือดวงดาวโคจรมาถึงสถานที่ชื่อนี้. "

อีกอย่างหนึ่ง พึงกำหนดกรรมฐานอย่างหนึ่ง ในบรรดากรรมฐานทั้ง ๑๐ มีพุทธานุสติเป็นต้น หรือกรรมฐานที่ใจชอบ

อย่างอื่น แล้วจึงจำวัด. ก็เมื่อภิกษุกระทำเช่นนั้น ท่านเรียกว่า " มีสติสัมปชัญญะ คือ ไม่ละสติและสัมปชัญญะจำวัด." ก็ภิกษุเหล่านั้นเป็นคนโง่ โลเล มีส่วนเปรียบด้วยเนื้อตื่น ไม่ได้กระทำอย่างนั้น. ด้วยเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย จึงกล่าวว่า **เตสํ ฯ เป ฯ โอกฺกมนฺตานํ** ดังนี้.

ข้อว่า **อตฺถิ เจตฺถ เจตนา อุปลพฺภติ** มีความว่า ก็ความจงใจยินดีในความฝันนี้ มีอยู่ คือหาได้อยู่.

ข้อว่า **อตฺเถสา ภิกฺขเว เจตนา สา จ โข อพฺโพหาริกา** มีความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เจตนาเป็นเหตุยินดี นี้ มีอยู่, แต่เจตนานั้นแล ชื่อว่า เป็นอัพโพหาริก คือ ไม่เป็นองค์แห่งอาบัติ เพราะบังเกิดในฐานอันไม่ใช่วิสัย.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงความที่เจตนาในความฝันเป็นอัพโพหาริก ด้วยประการอย่างนี้แล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทพร้อมทั้งอนุบัญญัติว่า " ภิกษุทั้งหลาย ! ก็แล เธอทั้งหลาย พึงสวดสิกขาบทนี้ อย่างนี้ว่า ' การปล่อยสุกกะเป็นไปด้วยความจงใจ ' เว้นไว้แต่ฝัน เป็นสังฆาทิเสส " ดังนี้.

[อธิบายสิกขาบทวิภังค์ ว่าด้วยสัญเจตนิกาศัพท์]

ในสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- เจตนาแห่งการปล่อยสุกกะนั้น มีอยู่; เหตุนั้น การปล่อยสุกกะนั้น จึงชื่อว่า สัญเจตนา (มีเจตนา). สัญเจตนานั่นแหละ ชื่อสัญเจตนิกา. อีกอย่างหนึ่ง ความ

จงใจ ของการปล่อยสุกกะนั้น มีอยู่; เหตุนั้น การปล่อยสุกกะนั้น จึงชื่อว่าสัญเจตนิกา (มีความจงใจ). การปล่อยสุกกะมีความจงใจ เป็นของภิกษุใด, ภิกษุนั้นเป็นผู้รู้ คือ รู้สึกตัว, และการปล่อยสุกกะนั้น ของภิกษุนั้น เป็นการแกล้ง คือ ฝ่าฝืนล่วงละเมิด; เพราะเหตุนั้น เพื่อแสดงแต่ใจความเท่านั้น ไม่ทำความเอื้อเฟื้อในพยัญชนะ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า **สญฺเจตนิกา** นั้น อย่างนี้ว่า " อาการที่รู้ คือ รู้สึก แกล้ง คือ ฝ่าฝืน ล่วงละเมิด " (ชื่อว่ามีความจงใจ).

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ชานนฺโต** ได้แก่รู้อยู่ว่า " เรากำลังพยายาม."

บทว่า **สญฺชานนฺโต** ได้แก่รู้สึกตัวอยู่ว่า " เรากำลังปล่อยสุกกะ" อธิบายว่า " รู้พร้อมกับอาการที่พยายามและความรู้นั้นนั่นเอง."

บทว่า **เจจฺจ** ได้แก่ แกล้ง คือ จงใจ ด้วยอำนาจเจตนา คือ ความยินดีในการปล่อย.

บทว่า **อภิวิตริตฺวา** ได้แก่ เมื่อฝ่าฝืนด้วยอำนาจความพยายามส่งจิตอันปราศจากความรังเกียจไป.

บทว่า **วีติกฺกโม** มีคำอธิบายว่า " ความล่วงละเมิดใดของภิกษุผู้ประพฤติอย่างนั้น, ความล่วงละเมิดนี้นั้น เป็นใจความสุดยอดแห่งสัญเจตนิกาศัพท์."

บัดนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำว่า **สุกฺกานิ ทส สุกฺกานิ** เป็นต้น ก็เพื่อแสดงสุกกะและการปล่อย ในบทว่า **สุกฺกวิสฏฺฐิ** นี้ โดยจำนวน และโดยความต่างแห่งสีก่อน. ในจำนวนและความต่างแห่ง

สีนั้น พึงทราบความต่างแห่งสีมีสีเขียวเป็นต้น โดยความต่างแห่งที่อาศัยของสุกกะทั้งหลาย และโดยความเป็นต่าง ๆ แห่งธาตุ. การสละชื่อว่า การปล่อย. ก็คำว่า ปล่อยนี้ โดยใจความ เป็นการทำให้เคลื่อนจากฐาน. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า " กิริยาที่ทำให้เคลื่อนจากฐาน เรียกว่าปล่อย." ในคำนั้น พระอาจารย์ทั้งหลายกำหนดฐานแห่งสุกกะไว้ ๓ ส่วน คือ กระเพาะเบา ๑ สะเอว ๑ กาย ๑. ได้ยินว่าพระอาจารย์รูปหนึ่งกล่าวว่า " กระเพาะเบาเป็นฐานของสุกกะ " รูปหนึ่งกล่าวว่า " สะเอวเป็นฐานของสุกกะ" รูปหนึ่งกล่าวว่า " กายทั้งสิ้น."

ใน ๓ อาจารย์นั้น ภาษิตของรูปที่ ๓ กล่าวชอบ. เพราะว่าเว้นที่ซึ่ง ผม ขน เล็บ และฟัน พ้นจากเนื้อ และอุจจาระปัสสาวะ น้ำลายน้ำมูก และหนังที่แห้งเสียแล้ว กายแม้ทั้งหมดที่เหลือซึ่งมีหนังและเนื้ออ้อนโลหิตเดินได้ตลอด เป็นฐานของกายประสาท ภาวะชีวิตินทรีย์และดีไม่เป็นฝัก และเป็นฐานของน้ำสมภพเหมือนกัน. จริงอย่างนั้นน้ำสมภพ ย่อมไหลออกทางหมวกหูทั้งสองของช้างทั้งหลาย ที่ถูกความกลัดกลุ้มด้วยราคะครอบงำแล้ว. และพระเจ้ามหาเสนะผู้ทรงกลัดกลุ้มด้วยราคะ ไม่ทรงสามารถจะอดทนกำลังน้ำสมภพได้ จึงรับสั่งให้ผ่าต้นพระพาหุด้วยมีด ทรงแสดงน้ำสมภพ ซึ่งไหลออกทางปากแผล ฉะนี้แล.

ก็บรรดาวาทะเหล่านี้ ในวาทะของอาจารย์ที่หนึ่ง เมื่อภิกษุพยายามที่นิมิตด้วยความยินดีจะให้เคลื่อน แมลงวันน้อย ๆ ตัวหนึ่ง

พึงดื่มน้ำอสุจิมีประมาณเท่าใดได้ เมื่ออสุจิมีประมาณเท่านั้นมาตรว่าเคลื่อนจากกระเพาะเบา ไหลลงสู่คลองปัสสาวะ จะออกข้างนอกก็ตาม ไม่ออกก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส. ในวาทะของอาจารย์ที่สองก็เหมือนกัน เมื่ออสุจิมาตรว่าเคลื่อนจากสะเอวไหลลงสู่คลองปัสสาวะเป็นสังฆาทิเสส. ในวาทะของอาจารย์ที่สาม ก็เหมือนกัน เพราะยังกายทั้งสิ้นให้หวั่นไหว เมื่ออสุจิมาตรว่าเคลื่อนออกจากกายนั้นไหลลงสู่คลองปัสสาวะ จะออกข้างนอกก็ตาม ไม่ออกก็ตาม เป็นสังฆาทิเสส. ก็แลความไหลลงสู่คลองปัสสาวะ ท่านกล่าวไว้ในการปล่อยสุกกะนี้ ก็เพราะ เป็นของที่ใคร ๆ ไม่พึงอาจจะกลั้นห้ามเสียในระหว่างได้.

จริงอยู่ อสุจิเคลื่อนจากฐานแล้ว ย่อมลงสู่คลองปัสสาวะเป็นแน่; เพราะฉะนั้น ในการปล่อยสุกกะนี้ พึงทราบอาบัติ ด้วยเหตุเพียงให้เคลื่อนจากฐานเท่านั้น. และอาบัตินั้นแล ย่อมมีแก่ภิกษุผู้พยายามที่นิมิตเท่านั้น. ส่วนในการทำหัตถบริกรรม ปาทบริกรรม และคัตตบริกรรม ถ้าแม้นอสุจิเคลื่อนก็ไม่เป็นอาบัติ. นี้เป็นวินิจฉัยทั่วไปแห่งอาจารย์ทั้งปวง.

[อธิบายเหตุให้เกิดความฝัน ๔ อย่าง]

ในคำว่า **อญฺญตร สุปินนฺตา** นี้มีวินิจฉัยดังนี้ :-
สุปินะนั่นแหละ ชื่อสุปินันตะ, มีคำอธิบายว่า " ยกเว้น คือ นำความฝันนั้นออกไปเสีย." ก็แล บุคคลเมื่อจะฝันนั้น ย่อมฝันเพราะเหตุ ๔ ประการ คือ เพราะธาตุกำเริบ ๑ เพราะเคยทราบมาก่อน ๑

เพราะเทวดาสังหรณ์ ๑ เพราะบุพพนิมิต ๑.

บรรดาเหตุ ๔ อย่างนั้น คนผู้มีธาตุกำเริบ เพราะประกอบด้วยปัจจัยอันทำให้ดีเป็นต้นกำเริบ ชื่อว่า ย่อมฝัน เพราะธาตุกำเริบ. และเมื่อฝัน ย่อมฝันต่าง ๆ เช่นเป็นเหมือนตกจากภูเขา เหมือนเหาะไปทางอากาศ และเหมือนถูกเนื้อร้าย ช้างร้าย และโจรเป็นต้นไล่ติดตาม. เมื่อฝันเพราะเคยทราบมาก่อน ชื่อว่าย่อมฝันถึงอารมณ์ที่ตนเคยเสวยมาแล้วในกาลก่อน. พวกเทวดาย่อมนำอารมณ์มีอย่างต่าง ๆ เข้าไป เพื่อความเจริญบ้าง เพื่อความเสื่อมบ้าง เพราะเป็นผู้มุ่งความเจริญบ้าง เพราะความเป็นผู้มุ่งความเสื่อมบ้าง แก่บุคคลผู้ฝันเพราะเทวดาสังหรณ์ ผู้นั้นย่อมฝันเห็นอารมณ์เหล่านั้นด้วยอานุภาพของพวกเทวดานั้น. เมื่อบุคคลฝันเพราะบุพพนิมิต ชื่อว่าย่อมฝันที่เป็นบุพพนิมิตแห่งความเจริญบ้าง แห่งความเสื่อมบ้าง ซึ่งต้องการจะเกิดขึ้น ด้วยอำนาจแห่งบุญและบาป เหมือนพระมารดาของพระโพธิสัตว์ ทรงพระสุบินนิมิตในการที่จะได้พระโอรสฉะนั้น, เหมือนพระโพธิสัตว์ทรงมหาสุบิน ๕ และเหมือนพระเจ้าโกศลทรงพระสุบิน ๑๖ ประการ ฉะนั้นแล.

บรรดาความฝัน ๔ อย่างนั้น ความฝันที่คนฝัน เพราะธาตุกำเริบ และเพราะเคยทราบมาก่อนไม่เป็นจริง. ความฝันที่คนฝันเพราะเทวดาสังหรณ์ จริงก็มี เหลวไหลก็มี, เพราะว่าพวกเทวดาโกรธแล้ว ประสงค์จะให้พินาศโดยอุบาย จึงแสดงให้เห็นวิปริตไปบ้าง. ส่วนความฝันที่คนฝันเพราะบุพพนิมิต เป็นความ

จริงโดยส่วนเดียวแล. ความแตกต่างแห่งความฝัน แม้เพราะความแตกต่างแห่งมูลเหตุทั้ง ๔ อย่างนี้คละกันก็มีได้เหมือนกัน. ก็แลความฝันทั้ง ๔ อย่างนี้นั้น พระเสขะและปุถุชนเท่านั้น ย่อมฝันเพราะยังละวิปัลลาสไม่ได้. พระอเสขะทั้งหลาย ย่อมไม่ฝันเพราะท่านละวิปัลลาสได้แล้ว.

ถามว่า " ก็บุคคลเมื่อฝันนั้น หลับฝัน หรือตื่นฝัน หรือว่าไม่หลับไม่ตื่นฝัน."

แก้ว่า " ในเรื่องความฝันนี้ ท่านควรกล่าวกล่าวเพิ่มอีกสักเล็กน้อย. ชั้นแรก ถ้าคนหลับฝันก็จะต้องขัดแยิ่งกับพระอภิธรรม. เพราะว่า คนหลับด้วยภวังคจิต. ภวังคจิตนั้น หามีรูปนิมิตเป็นต้นเป็นอารมณ์หรือสัมปยุตด้วยราคะเป็นต้นไม่. ก็เมื่อบุคคลฝัน จิตทั้งหลายเช่นนี้ ย่อมเกิดขึ้นได้. ถ้าบุคคล ตื่นฝัน ก็จะต้องขัดแย้งกับพระวินัย. เพราะว่า คนตื่นฝันเห็นสิ่งใด, เขาเห็นสิ่งนั้น ด้วยสัพโพหาริกจิต[๑] (ด้วยจิตตามปกติ). ก็ชื่อว่า อนาบัติ ย่อมไม่มีในเพราะความล่วงละเมิดที่ภิกษุทำด้วยสัพโพหาริกจิต. แต่เมื่อผู้กำลังฝันทำการล่วงละเมิด เป็นอนาบัติโดยส่วนเดียวแท้. ถ้าบุคคลไม่หลับไม่ตื่นฝัน ชื่อว่าใคร ๆ จะฝันไม่ได้. และเมื่อเป็นอย่างนั้น ความฝันก็จะต้องไม่มีแน่. จะไม่มีไม่ได้. เพราะเหตุไร ? เพราะคนผู้ถูกความหลับดุจลิงหลับครอบงำ จึงฝัน." สมจริงดังคำที่พระนาคเสน-

๑. วิมติวิโนทนีฏีกา, สพฺโพหาริกจิตฺเตนาติ ปฏิพุทฺธสฺส ปกติวีถิจิตฺเตน. แปลว่า บทว่าด้วยสัพโพหาริกจิต นั้น คือ ด้วยวิถีจิตตามปกติของคนผู้ตนอยู่.

เถระกล่าวไว้ว่า " มหาบพิตร ! คนถูกความหลับดุจลิงหลับครอบงำ จึงฝันแล."

บทว่า **กปิมิทฺธปเรโต** แปลว่า ประกอบด้วยความหลับดุจลิงหลับ. เหมือนอย่างว่า ความหลับของลิงเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ฉันใด, ความหลับใดเปลี่ยนแปลงเร็ว เพราะเกลื่อนกล่นด้วยจิตเป็นกุศลเป็นต้นบ่อย ๆ ก็ฉันนั้น คือ มีการตื่นขึ้นจากภวังค์บ่อย ๆ ในเวลาความหลับใดเป็นไป, บุคคลผู้ประกอบด้วยความหลับนั้น ย่อมฝันได้. เพราะเหตุนั้น ความฝันนี้ จึงเป็นกุศลบ้าง เป็นอกุศลบ้าง เป็นอัพยากฤตบ้าง. บรรดาความฝัน ๓ อย่างนั้น ความฝันของผู้ที่ฝันว่ากำลังทำการไหว้พระเจดีย์ ฟังธรรมและแสดงธรรมเป็นต้น พึงทราบว่าเป็นกุศล, ของผู้ที่ฝันว่า กำลังทำบาป มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น พึงทราบว่า เป็นอกุศล, ความฝันที่พ้นไปจากองค์สอง พึงทราบว่าเป็นอัพยากฤต ในขณะแห่งอาวัชชนจิตและตทารัมมณจิต. ความฝันนี้นั้นไม่สามารถเพื่อจะชักปฏิสนธิมาได้ เพราะเจตนามีวัตถุอ่อนกำลัง แต่ในปวัตติกาล อันกุศลและอกุศลเหล่าอื่นสนับสนุนแล้ว ย่อมให้วิบากได้. จะให้วิบากได้แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น เจตนาในความฝัน ก็จัดเป็นอัพโพหาริกทีเดียว เพราะบังเกิดในฐานอันมิใช่วิสัย. เพราะเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวว่า **เว้นไว้แต่ฝัน**

[อธิบายคำว่าสังฆาทิเสส]

คำว่า **สังฆาทิเสส** เป็นชื่อของกองอาบัตินี้. เพราะเหตุนั้น

ผู้ศึกษาพึงทราบสัมพันธ์ในสิกขาบทนี้อย่างนี้ว่า " การปล่อยสุกกะมีความจงใจเว้นความฝันอันใด, อันนี้เป็นกองแห่งอาบัติชื่อสังฆาทิเสส." ก็แล เนื้อความเฉพาะคำในบทว่า **สังฆาทิเสส** นี้ว่า " สงฆ์อันภิกษุพึงปรารถนาในกรรมเบื้องต้น และในกรรมที่เหลือแห่งกองอาบัตินั้น; เพราะฉะนั้น กองอาบัตินั้น จึงชื่อสังฆาทิเสส." มีคำอธิบายอย่างไร ? มีคำว่า " ภิกษุต้องอาบัตินี้แล้วพึงปรารถนาสงฆ์เพื่อประโยชน์แก่ปริวาสในกรรมเบื้องต้นแห่งการออกจากอาบัติ ของผู้ใคร่จะออก และเพื่อประโยชน์แก่การให้มานัต หรือเพื่อประโยชน์แก่การให้มานัตรวมกับมูลายปฏิกัสสนา ในกรรมอันเป็นท่ามกลาง เพื่อประโยชน์แก่อัพภานในกรรมที่สุด ซึ่งเหลือจากกรรามเป็นเบื้องต้น. เพราะว่า บรรดากรรมเหล่านี้ กรรมแม้อันหนึ่ง เว้นสงฆ์เสียแล้ว ใคร ๆ ไม่สามารถจะทำได้." สงฆ์อันภิกษุพึงปรารถนาในกรรมเบื้องต้น และกรรมที่เหลืออแห่งกองอาบัตินั้น; เพราะฉะนั้น กองอาบัตินั้น จึงชื่อว่าสังฆาทิเสส.

ก็แล เพื่อไม่เอื้อเฟื้อพยัญชนะ แสดงแต่ใจความเท่านั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า **สังฆาทิเสส** นั้น ดังนี้ว่า " สงฆ์แล ย่อมให้ปริวาส เพื่ออาบัตินั้น ย่อมชักเข้าหาอาบัติเดิม ย่อมให้มานัต ย่อมอัพภาน, ไม่ใช่ภิกษุมากรูป ไม่ใช่บุคคลผู้เดียว; เพราะเหตุนั้น อาบัตินั้น ท่านจึงเรียกว่า **สังฆาทิเสส.** และตรัสเหตุแห่งคำไว้ในคัมภีร์ปริวารว่า

"อาบัติใดที่เรากล่าวว่า สังฆาทิเสส, ท่านจงฟัง
อาบัตินั้น ตามที่ได้กล่าวแล้ว, สงฆ์เท่านั้น ย่อมให้ปริวาส
ย่อมชักเข้าหาอาบัติเดิม ย่อมให้มานัต ย่อมอัพภาน:
เพราะเหตุนั้น อาบัตินั้น บัณฑิตเรียกว่า สังฆาทิเสส."

ก็วุฏฐานวิธีมีให้ปริวาสเป็นต้น ในกองอาบัตินั้น มาแล้วโดยพิสดาร ในสมุจจัยขันธกะ. ข้าพเจ้าจักทำการพรรณนาวุฏฐานวิธีเหล่านั้น ในสมุจจัยขันธกะนั่นแล.

สองบทว่า **ตสฺเสว วา อาปตฺตินิกายสฺส** มีความว่า (อีกอย่างหนึ่ง กรรมเป็นชื่อสำหรับเรียก) ประชุมแห่งอาบัตินั้นนั่นเอง. ในพระบาลีนั้น อาบัตินี้ มีเพียงตัวเดียว แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น นิกายศัพท์ท่านกล่าวด้วยรุฬหิศัพท์ หรือ ด้วยโวหารที่เรียกส่วนทั้งหลายรวมกัน อย่างขันธศัพท์ ในคำว่า " เวทนาขันธ์หนึ่ง วิญญาณขันธ์หนึ่ง " ดังนี้เป็นต้น.

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงจำแนกสิกขาบทที่พระองค์ทรงอุเทศไว้ ตามลำดับบทอย่างนั้นแล้ว บัดนี้ จึงตรัสดำว่า **อชฺฌตฺตรูเป โมเจติ** เป็นอาทิ เพื่อแสดงอุบาย กาล ความประสงค์และวัตถุแห่งความประสงค์ ของภิกษุผู้ถึงการปล่อยสุกกะนี้.

[อธิบายบทภาชนีย์ว่าด้วยเหตุให้ปล่อยสุกกะ]

จริงอยู่ ในส่วนทั้ง ๔ มีอุบายเป็นต้นนี้ อุบายทรงแสดงแล้ว ด้วย ๔ บท มีอัชฌัตตรูปเป็นต้น. เพราะว่า ภิกษุพึงปล่อยในรูปภายใน

บ้าง ในรูปภายนอกบ้าง ในรูปทั้งสองบ้าง พึงแอ่นเอวในอากาศปล่อยบ้าง. อุบายอื่นนอกจากนี้ ย่อมไม่มี. ในอุบายนั้น ภิกษุพยายามปล่อยในรูปก็ดี พยายามปล่อยด้วยรูปก็ดี พึงทราบว่า " ปล่อยในรูปทั้งนั้น " เพราะว่าเมื่อมีรูป เธอจึงปล่อยได้, ไม่ได้รูป ปล่อยไม่ได้ ฉะนี้แล.

ส่วนกาลทรงแสดงด้วย ๕ บท มีราคูปัตถัมภ์เป็นต้น. จริงอยู่ เมื่อความที่องคชาตใด เป็นของควรแก่การงาน มีอยู่ ภิกษุจึงปล่อยได้, องคชาตนั้นย่อมเป็นของควรแก่การงาน ในกาลที่ราคะอุปถัมภ์เป็นต้น (ในเวลามีความกำหนัดหนุนเป็นต้น). กาลอื่นนอกจากนี้ ย่อมไม่มี. เพราะว่า เว้นจากกาลที่ราคะอุปถัมภ์เป็นต้นนั้นเสียแล้ว กาลต่างชนิด มีเวลาเช้าเป็นต้นจะเป็นที่กำหนดในการให้เคลื่อนหาได้ไม่. ความประสงค์ทรงแสดงด้วย ๑๐ บทมีบทว่า **อาโรคฺยตฺถาย** เป็นต้น. จริงอยู่ ภิกษุย่อมให้เคลื่อนตามชนิดแห่งความประสงค์เห็นปานนี้, หาใช่โดยประการอย่างอื่นไม่. ส่วนวัตถุแห่งความประสงค์ที่ ๘ ทรงแสดงด้วย ๑๐ บท มีนีลบทเป็นต้น. จริงอยู่ ภิกษุเมื่อจะทดลอง ย่อมทดลองด้วยอำนาจแห่งสีเขียวเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง. สีอื่นที่พ้นจากสีเหล่านั้นไป ย่อมไม่มี ฉะนี้แล.

ต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสคำว่า **อชฺฌตฺตรูเปติ อชฺฌตฺตอุปาทินฺนรูเป** เป็นต้น เพื่อประกาศบททั้งหลายมีอัชฌัตตรูปบทเป็นต้นเหล่านี้นั่นแล. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อชฺฌตฺตอุปาทินฺนรูเป** คือ ในรูปต่างชนิด มีมือเป็นต้นของตน.

บทว่า **พหิทฺธาอุปาทินฺเน** คือ ในรูปเช่นนั้นเหมือนกันของคนอื่น.

บทว่า **อนุปาทินฺเน** คือ ในรูปต่างชนิด มีช่องลูกดาลประตู เป็นต้น

บทว่า **ตทุภเย** คือ ในรูปทั้งของตนและของคนอื่น. การให้สุกกะเคลื่อนนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยอำนาจความพยายามในรูปทั้งสอง. การให้สุกกะเคลื่อน ย่อมมีได้ แม้ในความพยายามรวมกัน โดยรูปของตน และโดยอนุปาทินรูป.

สองบทว่า **อากาเส วายมนฺตสฺส** ความว่า ไม่พยายามโดยรูปอะไร ๆ เลย ส่ายองคชาตโดยประโยค คือ การแอ่นเอวในอากาศอย่างเดียว.

บทว่า **ราคูปตฺถมฺเภ** ความว่า ในเวลาองคชาตเกิดความกำหนัดเพราะราคะมีกำลัง หรือ เพราะความกำหนัด. มีอธิบายว่า " เมื่อองคชาตเกิดความแข็งตัวขึ้นแล้ว."

สองบทว่า **กมฺมนิยํ โหติ** ความว่า องคชาตเป็นอวัยวะควรแก่การงานในอันให้เคลื่อน คือ เหมาะแก่การพยายามในอัชฌัตตรูปเป็นต้น.

บทว่า **อุจฺจาลิงฺคปาณกทฏฺฐุปตฺถมฺเภ** ความว่า เมื่อองคชาตถูกหนุนให้เกิดความกำหนัดเพราะบุ้งขนกัด. ชื่อว่าบุ้งขน เป็นสัตว์เล็ก ๆ มีขน, องคชาตอันขนของสัตว์เล็ก ๆ เหล่านั้นถูกต้องก็จะรู้สึกคันแล้วแข็งตัว (?) ในบาลีนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า " เพราะถูกบุ้งกัด " (ก็) เพราะขนเหล่านั้น ย่อมสำเร็จเหมือนกัดองคชาต. แต่โดยใจความ มีอธิบายว่า " เพราะถูกขนของบุ้งขนแทงเอา "

คำว่า **อโรโค ภวิสฺสามิ** ความว่า เราให้สุกกะเคลื่อนแล้วจักเป็นผู้หายโรค.

คำว่า **สุขเวทนํ อุปฺปาเทสฺสามิ** ความว่า สุขเวทนาอันใดย่อมมีเพราะการให้เคลื่อน คือ เพราะเกิดการปล่อย และเพราะสุกกะเคลื่อนแล้วเป็นปัจจัย. เราจักยังสุขเวทนานั้นให้เกิดขึ้น.

คำว่า **เภสชฺชํ ภวิสฺสติ** ความว่า สุกกะที่เราให้เคลื่อนแล้วนี้จักเป็นยาบางชนิดทีเดียว.

คำว่า **ทานํ ทสฺสามิ** ความว่า เราทำให้เคลื่อนแล้ว จักให้ทานแก่สัตว์เล็ก ๆ มีแมลงและมดเป็นต้น.

คำว่า **ปุญฺญํ ภวิสฺสติ** ความว่า เมื่อเราปล่อยให้เป็นทานแก่แมลงเป็นต้น จักเป็นบุญ.

คำว่า **ยญฺญํ ยชิสฺสามิ** ความว่า เราทำให้เคลื่อนแล้ว จักบูชายัญแก่พวกแมลงเป็นต้น. มีอธิบายว่า " เราจักกล่าวบทมนต์อะไรบางอย่างแล้วให้."

คำว่า **สคฺคํ คมิสฺสามิ** ความว่า เราจักไปสวรรค์ด้วยการที่ปล่อยให้ทานแก่พวกแมลงเป็นต้น ด้วยบุญ หรือ ด้วยยัญวิธี.

คำว่า **วีชํ ภวิสฺสติ** ความว่า จักเป็นพืชเพื่อทารกผู้เป็นหน่อแห่งวงศ์สกุล. มีอธิบายว่า " ย่อมปล่อยโดยประสงค์นี้ว่า บุตรจักเกิดด้วยพืชของเรานี้ "

บทว่า **วีมํสตฺถาย** คือ เพื่อต้องการรู้.

ในคำว่า **นีลํ ภวิสฺสติ** เป็นต้น บัณฑิตพึงทราบใจความ

อย่างนี้ว่า " เราจักรู้ก่อนว่า สุกกะที่เราปล่อยแล้ว จักเป็นสีเขียว หรือ สีอย่างใดอย่างหนึ่ง มีสีเหลืองเป็นต้น."

บทว่า **ขิฑฺฑาธิปฺปาโย** คือ ขวนขวายในการเล่น. มีคำอธิบายว่า " ภิกษุย่อมปล่อยเล่นโดยความประสงค์นั้น ๆ."

[อธิบายสุทธิกสังฆาทิเสส]

บัดนี้พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงอาการที่ภิกษุให้สุกกะเคลื่อนต้องอาบัติและจำนวนชนิดอาบัติ ด้วยอำนาจแห่งบทเหล่านั้นทั้งหมด ในพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า **อชฺฌตฺตรูเป โมเจติ** เป็นต้น จึงตรัสพระดำริมีอาทิว่า " ภิกษุจงใจ คือ พยายามในรูปภายใน, สุกกะเคลื่อน ต้องสังฆาทิเสส " ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เจเตติ** ความว่า ย่อมจงใจว่า " สุกกะจงเคลื่อน ด้วยเจตนาที่ถึงความยินดีในการให้เคลื่อน."

บทว่า **อุปกฺกมติ** ความว่า ย่อมกระทำความพยายามอันสมควรแก่ความจงใจนั้น.

บทว่า **มุจฺจติ** ความว่า เมื่อภิกษุจงใจอยู่อย่างนั้น พยายามด้วยความพยายามอันสมควรแก่ความจงใจนั้น สุกกะย่อมเคลื่อนจากฐาน.

คำว่า **อาปตฺติ สงฺฆาทิเสสสฺส** ความว่า ย่อมเป็นอาบัติชื่อสังฆาทิเสส แก่ภิกษุนั้น ด้วยองค์ ๓ เหล่านี้. แม้ใน ๒๘ บทที่เหลือมีบทว่า **พหิทฺธารูเป** เป็นต้น ก็นัยนี้.

ก็ในปัญจกะทั้ง ๔ นี้ บัณฑิตพึงนำเอาอาบัติสองพันตัวออกแสดง. แสดงอย่างไร ? คือ เมื่อภิกษุปล่อยสุกกะสีเขียวเพื่อประสงค์ความไม่มีโรค ในเวลาเกิดความกำหนัดในรูปภายในกายก่อน ย่อมเป็นอาบัติตัวเดียว. เป็นอาบัติอีก ๙ ตัว ด้วยอำนาจปล่อยสุกกะสีเหลืองเป็นต้นในรูปภายในนั่นแล เพื่อประสงค์ความไม่มีโรค ในเวลามีความกำหนัด; ฉะนั้น จึงรวมเป็นอาบัติ ๑๐ ตัว. เหมือนอย่างว่า เพื่อประสงค์ความไม่มีโรค มีอาบัติ ๑๐ ตัว เพราะแบ่งออกไปแต่ละบทเป็นบทละ ๑๐ ตัว ๆ ฉันนั้น. อาบัติ ๙๐ ตัว เหล่านี้ และอาบัติ ๑๐ ตัวก่อน ด้วยประการอย่างนี้; ฉะนั้น จึงเป็นอาบัติ ๑๐๐ ตัว ในเวลาเกิดความกำหนัดก่อน. เหมือนอย่างว่า ในเวลาเกิดความกำหนัด มีอาบัติ ๑๐๐ ตัว ฉันใด, แม้ในเหตุหนุน ๔ อย่าง มีปวดอุจจาระเป็นต้น ก็มีอาบัติ ๔๐๐ ตัว เพราะแบ่งเหตุหนุนแต่ละอย่างออกไปเป็นอย่างละ ๑๐๐ ตัว ๆ ฉันนั้น. อาบัติ ๔๐๐ ตัวเหล่านี้ และอาบัติ ๑๐๐ ตัวก่อนดังกล่าวมานี้ จึงเป็นอาบัติ ๕๐๐ ตัว ด้วยอำนาจแห่งเหตุหนุน ๕ อย่าง ในรูปภายในก่อน. เหมือนอย่างว่าในรูปภายใน มีอาบัติ ๕๐๐ ตัว ฉันใด, ในรูปภายนอกมีอาบัติ ๕๐๐ ตัว ในรูปทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก มีอาบัติ ๕๐๐ ตัว, เมื่อภิกษุแอ่นสะเอวในอากาศ มีอาบัติ ๕๐๐ ตัว ฉันนั้น, บัณฑิตพึงทราบ อาบัติทั้งหมด ๒,๐๐ ตัว ด้วยอำนาจปัญจกะทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้.

[อธิบายขัณฑจักรและพัทธจักรเป็นต้น]

บัดนี้พระผู้มีพระภาค ตรัสพระบาลีมีความวิจิตรไปด้วยชนิดแห่งขัณฑจักรและพัทธจักรเป็นต้นว่า " เพื่อความหายโรคและเพื่อความสุข " ดังนี้ ก็เพื่อแสดงว่า " เมื่อมีการปล่อยสุกกะให้เคลื่อนด้วยความพยายามโดยความจงใจ ของภิกษุผู้จับ (องคชาต) ตามลำดับ หรือผิดลำดับ หรือในเบื้องต่ำใน ๑๐ บท มีบทว่า **อาโรคฺยตฺถาย** เป็นต้นก่อน แล้วจับเบื้องบนก็ดี จับเบื้องบนแล้วจับเบื้องต่ำก็ดี จับทั้งสองข้างแล้วหยุดที่ตรงกลางก็ดี จับที่ตรงกลางแล้วขยับไปทั้งสองข้างก็ดี จับให้มีมูลรวมกันทั้งหมดก็ดี ชื่อว่าความผิดที่หมาย ย่อมไม่มี."

ในพระบาลีนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสขัณฑจักรอันหนึ่ง ประกอบอาโรคยบท ด้วยทุก ๆ บท อย่างนี้ว่า " เพื่อความหายโรคและเพื่อความสุข เพื่อความหายโรคและเพื่อเภสัช " ดังนี้ เป็นต้น. ทรงประกอบสุขบทเป็นต้นด้วยทุก ๆ บท นำมาจนถึงบทเป็นลำดับที่ล่วงไปแห่งตน ๆ แล้วตรัส ๙ พัทธจักร, ด้วยประการดังกล่าวมานี้ จึงเป็นจักรมีมูลเดียวกัน ๑๐ จักร. จักรเหล่านั้นกับด้วยจักรมีมูลสองเป็นต้น อันผู้ศึกษาพึงทราบให้พิสดาร โดยความไม่งมงาย. ส่วนใจความในเอกมูลกจักรแม้นี้ ปรากฏชัดแล้วแล. และตรัสจักรทั้งหลายแม้ในสุกกะสีเขียวเป็นต้น โดยนัยมีอาทิว่า " ภิกษุจงใจ พยายามปล่อยสุกกะสีเขียวและสีเหลือง " ดังนี้ เหมือนใน ๑๐ บท มีบทว่า " เพื่อความหายโรค " เป็นต้น ฉะนั้น. แม้จักรเหล่านั้น ก็ควรทราบให้พิสดารโดยความไม่งมงาย. ส่วนใจความแม้ในจักรทั้งหลายเหล่านี้

ก็ปรากฏชัดแล้วเหมือนกัน. ตรัสมิสสกจักรอันหนึ่งอีกประกอบบท หลังกับบทหน้าอย่างนี้ คือ บทหนึ่งกับบทหนึ่ง สองบทกับสองบท ฯ ล ฯ สิบบทกับสิบบทว่า **"อาโรคฺยตฺถญฺจ นีลญฺจ อาโรคฺยตฺถญฺจ สุขตฺถญฺจ นีลญฺจ ปีตกญฺจ "** ดังนี้ เป็นต้น.

บัดนี้พระผู้มีพระภาค ตรัสจักรโดยนัยมีอาทิว่า " ภิกษุจงใจ พยายามว่า ' เราจักปล่อยสุกกะสีเขียว ' แต่สุกกะสีเหลืองเคลื่อน " ดังนี้ เพื่อแสดงนัยแม้นี้ เพราะเมื่อภิกษุจงใจพยายามว่า " จักปล่อยสุกกะสี เขียว " ครั้นสุกกะสีเขียวเป็นต้นเคลื่อนก็ดี จงใจพยายามด้วยอำนาจ แห่งสุกกะสีเหลืองเป็นต้น ครั้นสุกกะสีเหลืองเป็นต้นนอกนี้ เคลื่อนก็ดี ไม่มีความผิดสังเกตเลย. ต่อจากนั้น ทรงประกอบบทหลังทั้งหมดด้วย ๘ บท มีนีลบทเป็นต้น แล้วตรัสให้ชื่อว่า **กุจฉิจักร.** ต่อจากนั้น ทรง ประกอบ ๘ บทมีปีตกบทเป็นต้น เข้าด้วยนีลบทเพียงบทเดียว แล้ว ตรัสให้ชื่อว่า **ปิฏฐิจักร.** ต่อจากนั้น ทรงประกอบ ๘ บทมีโลหิตกะ เป็นต้น เข้าด้วยปีตกบทเดียวเท่านั้น แล้วตรัสทุติยปิฏฐิจักร. ทรง ประกอบ ๘ บท ๆ นอกนี้ แม้กับด้วยโลหิตกบทเป็นต้นอย่างนั้น แล้ว ตรัส ๘ จักรแม้เหล่าอื่น ; เพราะฉะนั้น พึงทราบปิฏฐิจักรมีคติ ๑๐ อย่าง ด้วยประการฉะนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงครุกาบัติอย่างเดียว โดยพิสดาร ด้วยอำนาจแห่งจักรมิใช่น้อยมีขัณฑจักรเป็นต้นอย่างนี้แล้ว เพื่อจะทรง แสดงครุกาบัติ ลหุกาบัติ และอนาบัติ ด้วยอำนาจแห่งองค์เท่านั้น จึงตรคำเป็นต้นว่า " ย่อมจงใจ ย่อมพยายาม, สุกกะเคลื่อน " ดังนี้.

บรรดานัยเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสครุกาบัติถึงพร้อมด้วยองค์ ๓ ในเพราะพยายามปล่อยอสุจิแห่งภิกษุผู้จงใจ เพื่อต้องการความหายโรคเป็นต้น ในเวลาเกิดมีความกำหนัดเป็นต้น ในอัชฌัตตรูปเป็นต้น แม้โดยนัยก่อนนั่นแล. ตรัสลหุกาบัติ คือ อาบัติถุลลัจจัย สำเร็จด้วยองค์ ๒ ในเมื่อไม่มีการปล่อยแห่งภิกษุผู้จงใจและพยายามโดยนัยที่สอง. ตรัสอนาบัติโดย ๖ นัย มีนัยว่า " จงใจไม่พยายาม อสุจิเคลื่อน " ดังนี้เป็นต้น. ก็ความต่างแห่งอาบัติและอนาบัตินี้ ละเอียด สุขุม ; เพราะฉะนั้น พระวินัยธรควรกำหนดหมายให้ดี. ครั้นกำหนดให้ดีแล้ว ถูกซักถามถึงความรังเกียจ พึงบอกอาบัติ หรืออนาบัติ. หรือพึงกระทำวินัยกรรม. จริงอยู่ พระวินัยธรเมื่อกำหนดไม่ได้ ทำลงไป ย่อมถึงความลำบาก และไม่สามารถจะแก้ไขซึ่งบุคคลเช่นนั้นได้ ดุจหมอผู้ไม่รู้ต้นเหตุแห่งโรคแล้วปรุงยาฉะนั้น.

วิธีกำหนดในอธิการว่าด้วยความต่างแห่งอาบัติ และอนาบัตินั้นดังต่อไปนี้ :- ภิกษุผู้มาเพราะความรังเกียจ อันพระวินัยธรพึงถามจนถึง ๓ ครั้งว่า " ท่านต้องด้วยประโยคไหน ด้วยความกำหนัดไหน. " ถ้าครั้งแรกเธอกล่าวอย่างหนึ่ง แล้วภายหลังกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ไม่กล่าวโดยทางเดียว, พึงกล่าวเตือนเธอว่า " ท่านไม่พูดทางเดียวพูดเลี่ยงไป, เราไม่อาจเพื่อจะทำวินัยกรรมแก่ท่านได้, ท่านจงไปแสวงหาความสวัสดีเถิด." ก็ถ้าเธอกล่าวยืนยันโดยทางเดียวเท่านั้นถึง ๓ ครั้ง, กระทำตนให้แจ้งตามความเป็นจริง, ลำดับนั้น พระวินัยธร

พึงพิจารณาประโยค ๑๑ ด้วยอำนาจแห่งราคะ ๑๑ อย่าง เพื่อวินิจฉัย อาบัติ อนาบัติ ครุกาบัติและลหุกาบัติของเธอ.

[อธิบายราคะและประโยค ๑๑ อย่าง]

บรรดาราคะและประโยค ๑๑ นั้น ราคะ ๑๑ เหล่านี้คือ ความยินดีเพื่อจะให้เคลื่อน ๑ ความยินดีในขณะเคลื่อน ๑ ความยินดีในเมื่ออสุจิเคลื่อนแล้ว ๑ ความยินดีในเมถุน ๑ ความยินดีในผัสสะ ๑ ความยินดีในความคัน ๑ ความยินดีในการดู ๑ ความยินดีในกิริยานั่ง ๑ ความยินดีในคำพูด ๑ ความรักอาศัยเรือน ๑ ความยินดีด้วยกิ่งไม้ที่พึงหักได้ ๑.

ในราคะ ๑๑ อย่างนั้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ความยินดีเพื่อจะให้สุกกะเคลื่อน ชื่อโมจนัสสาทะ. ความยินดีในขณะอสุจิเคลื่อน ชื่อว่า มุจจนัสสาทะ. ความยินดีในเมื่ออสุจิเคลื่อนแล้ว ชื่อว่า มุตตัสสาทะ. ความยินดีในเมถุน ชื่อว่า เมถุนัสสาทะ. ความยินดีในผัสสะ ชื่อว่า ผัสสัสสาทะ. ความยินดีในความคัน ชื่อว่า กัณฑุวันสสาทะ. ความยินดีในการดู ชื่อว่า ทัสสันสสาทะ. ความยินดีในกิริยานั่ง ชื่อว่า นิสสัชชัสสาทะ. ความยินดีในถ้อยคำ ชื่อว่า วาจัสสาทะ. ความรักอาศัยเรือน ชื่อว่า เคหสิตเปมะ. รุกขาวัยวะอย่างใดอย่างหนึ่ง มีดอกไม้และผลไม้เป็นต้นที่เขาหักเอามาจากป่า ชื่อว่า วนภังคิยะ (ของขวัญ).

ก็บรรดาบททั้ง ๑๑ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสราคะ โดยยกความยินดีที่สัมปยุตเป็นประธานด้วย ๙ บท ตรัสโดยสรูปด้วยบทเดียว,

ตรัสโดยวัตถุบทเดียว. จริงอยู่ วนภังคะ เป็นที่ตั้งแห่งราคะ, ไม่ใช่เป็นตัวราคะทีเดียว. แต่ประโยค (ในการปล่อย) พระวินัยธรพึงทราบ ด้วยอำนาจแห่งราคะเหล่านี้ โดยนัยดังจะกล่าวต่อไปนี้ :-

ในความยินดีเพื่อจะให้สุกกะเคลื่อน พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- เมื่อภิกษุจงใจและยินดีอยู่ด้วยโมจนัสสาทเจตนา พยายาม, อสุจิเคลื่อนเป็นสังฆาทิเสส, เมื่อภิกษุจงใจและยินดีอยู่ด้วยเจตนาอย่างนั้นเหมือนกัน พยายาม, แต่อสุจิไม่เคลื่อน เป็นถุลลัจจัย, ถ้าว่าในเวลานอน ภิกษุเป็นผู้กลัดกลุ้มด้วยราคะ เอาขาอ่อน หรือกำมือบีบองคชาตให้แน่นแล้ว หลับไปทั้งที่ยังมีความอุตสาหะ เพื่อต้องการจะปล่อย. ก็เมื่อภิกษุนั้นหลับอยู่ อสุจิเคลื่อน, เป็นสังฆาทิเสส, ถ้าหากว่า เธอยังความกลัดกลุ้มด้วยราคะให้สงบโดยมนสิการอสุภะ มีใจบริสุทธิ์หลับไป, แม้เมื่ออสุจิเคลื่อนขณะเธอหลับ ก็เป็นอนาบัติ.

ในความยินดีขณะเคลื่อน พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุยินดีอสุจิที่กำลังเคลื่อนโดยธรรมดาของมัน ไม่พยายาม, อสุจิเคลื่อน เป็นอนาบัติ. ก็ถ้าหากว่า เธอยินดีอสุจิที่กำลังจะเคลื่อนย่อมพยายาม, เมื่ออสุจิเคลื่อนแล้วด้วยความพยายามนั้น เป็นสังฆาทิเสส. ในมหาปัจจีกล่าวว่า " เมื่ออสุจิเคลื่อนโดยธรรมดาของมัน เธอจับองคชาตไว้ด้วยคิดว่า ' อย่าเปื้อนผ้ากาสายะ หรือเสนาสนะ ' ไปสู่ที่มีน้ำ เพื่อทำความสะอาด ย่อมควร."

ในความยินดีเมื่ออสุจิเคลื่อนแล้ว พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- เมื่ออสุจิเคลื่อน คือ เคลื่อนจากฐานโดยธรรมดาของมันแล้ว เมื่อภิกษุ

ยินดีภายหลัง อสุจิเคลื่อนเว้นจากความพยายาม เป็นอนาบัติ. ถ้าเธอยินดี พยายามที่นิมิตเพื่อต้องการให้เคลื่อนอีก แล้วให้เคลื่อน, เป็นสังฆาทิเสส.

ในความยินดีในเมถุน พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุจับมาตุคามด้วยความกำหนัดในเมถุน อสุจิเคลื่อนเพราะประโยคนั้น เป็นอนาบัติ แต่การจับต้อง (มาตุคาม) เช่นนั้น เป็นทุกกฏ เพราะเป็นประโยคแห่งเมถุนธรรม. เมื่อถึงที่สุด เป็นปาราชิก. ถ้าหากภิกษุกำหนัดด้วยความกำหนัดในเมถุน กลับยินดี พยายามที่นิมิต เพื่อต้องการจะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส. พึงทราบวินิจฉัยในความยินดีในผัสสะ ดังต่อไปนี้ :- ผัสสะมี ๒ อย่าง ผัสสะที่เป็นภายใน ๑ ผัสสะที่เป็นภายนอก ๑. พึงทราบวินิจฉัยยในผัสสะที่เป็นภายในก่อน :- เมื่อภิกษุเล่นนิมิตของตนโดยคิดว่า " เรารู้จักว่า ตึง หรือ หย่อนก็ดี โดยความซุกซนก็ดี อสุจิเคลื่อน, เป็นอนาบัติ. ถ้าเธอเล่นอยู่ยินดี พยายามที่นิมิต เพื่อประสงค์จะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส.

ส่วนผัสสะภายนอก พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- เมื่อภิกษุลูบคลำอวัยวะน้อยใหญ่ของมาตุคาม และสวมกอดด้วยความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย อสุจิเคลื่อน, เป็นอนาบัติ. แต่เธอต้องกายสังสัคคะ-สังฆาทิเสส. ถ้าว่า ภิกษุกำหนัดด้วยความกำหนัดในการเคล้าคลึงกาย กลับยินดี พยายามในนิมิตเพื่อต้องการปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส แม้เพราะการปล่อยสุกกะเป็นปัจจัย.

พึงทราบวินิจฉัย ความยินดีในความคัน ดังนี้ :- เมื่อภิกษุเกานิมิตที่กำลังคันด้วยอำนาจแห่งหิดด้านและหิดเปื่อย ผื่นคัน และสัตว์เล็กเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยความยินดีในความคันเท่านั้น อสุจิเคลื่อน, เป็นอนาบัติ. ภิกษุกำหนัดด้วยความยินดีในความคัน กลับยินดี พยายามในนิมิต เพื่อต้องการจะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส.

พึงทราบวินิจฉัยยความยินดีในการดี ดังนี้ :- ภิกษุเพ่งดูโอกาสอันไม่สมควร (กำเนิด) ของมาตุคามบ่อย ๆ ด้วยอำนาจความยินดีในการดี อสุจิเคลื่อน, เป็นอนาบัติ. แต่เป็นทุกกฏเพราะการเพ่งดูที่ไม่ใช่โอกาสอันสมควรแห่งมาตุคาม. ถ้าภิกษุกำหนัดด้วยความยินดีในการดี กลับยินดีพยายามในนิมิต เพื่อต้องการจะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส.

พึงทราบวินิจฉัยยความยินดีในการนั่ง ดังนี้ :- เมื่อภิกษุนั่งด้วยความกำหนัดยินดีการนั่งในที่ลับกับมาตุคาม อสุจิเคลื่อน เป็นอนาบัติ. แต่พระวินัยธร พึงปรับเธอด้วยอาบัติที่ต้องเพราะการนั่งในที่ลับเป็นปัจจัย. ถ้าภิกษุกำหนัดด้วยความยินดีในการนั่ง แล้วกลับยินดี พยายามนิมิตเพื่อต้องการจะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส.

พึงทราบวินิจฉัยยในความยินดีในคำพูด ดังนี้ :- ภิกษุพูดเกี้ยวมาตุคามด้วยคำพูดพาดพิงเมถุนด้วยความกำหนัดยินดีในถ้อยคำ อสุจิเคลื่อน, เป็นอนาบัติ. แต่เธอต้องสังฆาทิเสส เพราะวาจาชั่วหยาบ.

ถ้าภิกษุกำหนัดด้วยความยินดีในถ้อยคำแล้ว กลับยินดี พยายามที่นิมิต เพื่อต้องการจะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส.

พึงทราบวินิจฉัยในความรักอาศัยเรือน ดังนี้ :- เมื่อภิกษุลูบคลำและสวมกอดบ่อย ๆ ซึ่งมารดาด้วยความรักฐานมารดาก็ดี ซึ่งพี่สาว น้องสาวด้วยความรักฉันพี่สาวน้องสาวก็ดี อสุจิเคลื่อน, เป็นอนาบัติ. แต่เป็นทุกกฏ เพราะถูกต้องด้วยความรักอาศัยเรือนเป็นปัจจัย. ถ้าหากว่า ภิกษุกำหนัดด้วยความรักอาศัยเรือนแล้วกลับยินดี พยายามที่นิมิตเพื่อต้องการจะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส.

พึงทราบวินิจฉัยในวนภังคะ (ของขวัญ) ดังนี้ :- หญิงกับชายย่อมส่งบรรณาการ (ของขวัญ) มีชนิด คือ หมากพลู ของหอม ดอกไม้ และเครื่องอบกลิ่นเป็นต้นไร ๆ ไปให้กันและกัน เพื่อต้องการความมีสันถวไมตรีที่มั่นคง นี้ชื่อว่า **วนภังคะ.** ถ้า มาตุคามส่งของขวัญเช่นนั้นไปให้แก่ภิกษุผู้เข้าสู่ตระกูล ผู้อยู่ใกล้ชิดกันบางรูป, และเมื่อเธอกำหนัดหนักว่า "ของนี้หญิงชื่อโน้นส่งมาให้" ดังนี้ แล้ว เอามือลูบคลำของขวัญเล่นบ่อย ๆ อสุจิเคลื่อน เป็นอนาบัติ. ถ้าว่า ภิกษุกำหนัดหนักในวนภังคะแล้วกลับยินดี พยายามที่นิมิต เพื่อประสงค์จะปล่อย แล้วปล่อย, เป็นสังฆาทิเสส. ถ้าแม้ เมื่อภิกษุพยายาม แต่อสุจิไม่เลื่อน เป็นถุลลัจจัย.

พระวินัยธรพึงพิจารณาประโยค ๑๑ เหล่านี้ ด้วยอำนาจแห่งราคะ ๑๑ เหล่านี้แล้ว กำหนัดอาบัติ หรืออนาบัติ ด้วยประการอย่างนี้. ครั้นกำหนดดีแล้ว ถ้าเป็นครุกาบัติ พึงบอกว่า "เป็นครุกาบัติ" ถ้า

เป็นลหุกาบัติ พึงบอกว่า " เป็นลหุกาบัติ. " และพึงกระทำวินัยกรรมให้สมควรแก่อาบัตินั้น ๆ. จริงอยู่ วินัยกรรมที่ทำแล้วอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นกรรมที่ทำดีแล้ว ดุจหมอรู้สมุฏฐานแห่งโรคแล้วปรุงยาฉะนั้น และย่อมเป็นไปเพื่อความสวัสดีแก่บุคคลผู้นั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **เจเตติ น อุปกฺกมติ** เป็นต้น ดังนี้ :- ภิกษุจงใจด้วยเจตนายินดีที่จะปล่อย แต่ไม่พยายาม, อสุจิเคลื่อน ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุถูกความยินดีในการปล่อยบีบคั้นแล้ว จงใจว่า " ไฉนหนอ ! อสุจิจะพึงเคลื่อน " แต่ไม่พยายาม, อสุจิไม่เคลื่อน ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุไม่จงใจด้วยความยินดีในการปล่อย พยายามด้วยความยินดีในผัสสะก็ดี ด้วยความยินดีในการคันก็ดี. อสุจิเคลื่อน ไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุไม่จงใจอย่างนั้นเหมือนกัน แต่พยายาม อสุจิไม่เคลื่อนไม่เป็นอาบัติ. ภิกษุเมื่อตรึกถึงกามวิตก ไม่จงใจ ไม่พยายามเพื่อต้องการปล่อย แต่อสุจิเคลื่อน, ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าแม้เมื่อภิกษนั้นตรึกถึงกามวิตกอยู่ อสุจิไม่เคลื่อน. คำนี้ เป็นคำที่ชักมาอ้างในอรรถกถาโบราณว่า " ภิกษุไม่จงใจ ไม่พยายาม, อสุจิไม่เคลื่อน, ไม่เป็นอาบัติ " ดังนี้.

คำว่า **อนาปตฺติ สุปินนฺเตน** ความว่า เมื่อภิกษุหลับแล้ว ฝันเหมือนว่า เสพเมถุนธรรมก็ดี ฝันเหมือนว่าถึงความเคล้าคลึงกาย (มาตุคาม) เป็นต้นก็ดี ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มีอสุจิเคลื่อนเพราะเหตุในความฝันนั้นเลย. แต่เมื่อเจตนายินดีบังเกิดในความฝัน ถ้าหาก

เป็นวิสัยของเธอ.[๑] อย่าพึงเคลื่อนไหว ไม่พึงเอามือจับนิมิตเล่น. แต่เพื่อจะรักษาผ้ากาสวะและผ้าปูที่นอน จะเอาอุ้งมือจับ ไปสู่ที่มีน้ำ เพื่อทำความสะอาด ควรอยู่.

บทว่า **นโมจนาธิปฺปายสฺส** มีความว่า เมื่อภิกษุใด พอกนิมิตด้วยเภสัชก็ดี กระทำการถ่ายอุจจาระเป็นต้นก็ดี ไม่มีความประสงค์ในการให้เคลื่อน อสุจิเคลื่อน. ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุนั้น. ไม่เป็นอาบัติ แม้แก่ภิกษุบ้าทั้งสองจำพวก. ในสิกขาบทนี้ พระเสยยสกะเป็นต้นบัญญัติ. ไม่เป็นอาบัติ แก่พระเสยยสกะผู้เป็นต้นบัญญัตินั้น ฉะนี้แล.

บทภาชนียวรรณนา จบ.

๑. โยชนาปาฐะ ๑/๔๓๔. สจสฺสาสโยติ สเจ อสฺส ภิกฺขุสฺส อวิสโย.

พึงทราบวินิจฉัยในสมุฏฐานเป็นต้น ดังนี้ :- สิกขาบทนี้มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกสิกขาบท ย่อมตั้งขึ้นทางกายกับจิตเป็นกิริยา เป็นสัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ โดยเป็นสุขเวทนาและอุเบกขาเวทนาทั้งสองแล.

วินีตวัตถุในสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑

บรรดาวินีตวัตถุทั้งหลาย เรื่องความฝันมีนัยดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว ในอนุบัญญัตินั่นแล. เรื่องถ่ายอุจจารูปัสสาวะหลายเรื่อง มีเนื้อความชัดเจนทั้งนั้น.

ในเรื่องวิตก บทว่า **กามวิตกฺกํ** ได้แก่ ความตรึกถึงกามที่อาศัยเรือน. ในเรื่องกามวิตกนั้น ตรัสอนาบัติไว้แม้โดยแท้, ถึงกระนั้นภิกษุไม่ควรตกอยู่ในอำนาจแห่งวิตก. เรื่องน้ำร้อนเรื่องแรกง่ายแล. ในเรื่องที่ ๒ ภิกษุนั้นใคร่เพื่อจะปล่อย เอาน้ำร้อนสาดแล้วสาดอีกซึ่งนิมิตแล้วอาบน้ำ. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงปรับอาบัติแก่เธอ. ในเรื่องที่ ๓ เป็นถุลลัจจัยเพราะมีความพยายาม. เรื่องยาและเรื่องเกามีเนื้อความกระจ่างทั้งนั้นแล.

พึงทราบวินิจฉัยในมัคควัตถุหลายเรื่องดังนี้ :- เมื่อภิกษุรูปแรกมีขาล่ำกำลังเดินทาง อสุจิได้เคลื่อน เพราะความเสียดสีในที่แคบ. ไม่เป็นอาบัติแก่เธอ เพราะไม่มีความประสงค์ในการให้เคลื่อน. สำหรับรูปที่สอง อสุจิได้เคลื่อนอย่างนั้นเหมือนกัน, แต่เป็นสังฆาทิ-

เสส เพราะมีความประสงค์ในการให้เคลื่อน. รูปที่สาม อสุจิไม่เคลื่อน แต่เป็นถุลลัจจัย เพราะมีความพยายาม. เพราะเหตุนั้น ภิกษุกำลังเดินทาง เมื่อความกลัดกลุ้มเกิดขึ้น ไม่ควรเดินทาง. พึงหยุดเดิน ยังจิตให้สงบโดยมนสิการในอสุภเป็นต้นกำหนดกรรมฐานด้วยจิตบริสุทธิ์ แล้วจึงเดินต่อไป. ถ้าหยุดยืนแล้วไม่อาจบรรเทาได้ พึงแวะออกจากหนทาง นั่งบรรเทาแล้วเดินกำหนดกรรมฐานไปด้วยจิตบริสุทธิ์นั่นแล.

ในเรื่องฝักหัวไส้หลายเรื่อง พวกภิกษุเหล่านั้น จับทัว๋ไส้ให้แน่นปล่อย (เบา) ให้เต็มแล้ว ๆ ถ่ายปัสสาวะ เหมือนพวกเด็กชาวบ้าน.

ในเรื่องเรือนไฟเมื่อภิกษุอั้งท้องอยู่ มีความประสงค์จะให้เคลื่อนก็ดี ไม่ประสงค์จะให้เคลื่อนก็ดี เมื่ออสุจิเคลื่อนแล้ว เป็นอนาบัติเหมือนกัน. เมื่อกระทำบริกรรมอยู่ อสุจิเคลื่อนด้วยอำนาจแห่งการยังนิมิตให้เคลื่อนไหว. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงปรับอาบัติในฐานะแห่งอาบัติ.

ในเรื่องเสียดสีด้วยขาหลายเรื่อง ท่านกล่าวได้ในกุรุนทีอรรถ-กถา อย่างนี้ว่า " พระผู้มีพระภาคปรับอาบัติแก่ภิกษุเหล่าใด, ภิกษุเหล่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่า เสียดสีอยู่โดยรอบองคชาต ให้ถูกต้ององคชาตนั้นแล้ว." เรื่อสามเณรเป็นต้น มีเนื้อความกระจ่างทั้งนั้น.

๑. สารัตถทีปนี ๓/๒๖. วตฺถึ ทฬฺหํ คเหตฺวา องฺคชาตสฺส อคฺเค ปสฺสาวนิคฺคมนฐาเน จมฺมํ ทฬฺหํ คเหตฺวา. แปลว่า ข้อว่า จับทัวไส้ให้แน่นนั้น ได้แก่ จับที่ปลายองคชาต คือ หนังในที่ซึ่งปัสสาวะไหลออกให้แน่น.

ในเรื่องดัดกาย คำว่า **กายํ ถมฺเภนฺตสฺส** มีความว่า เมื่อภิกษุนั่งนานหรือนอนนานก็ดี กระทำนวกรรมก็ดี แล้วดัดกายเพื่อแก้ความเมื่อยขบ.

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องเพ่งดู ดังนี้ :- แม้ถ้าว่า หญิงนั้นนุ่งผ้าตั้งร้อยชั้น, ภิกษุยืนข้างหน้าก็ตาม ข้างหลังก็ตาม เพ่งดูว่า " นิมิตอยู่ในโอกาสชื่อนี้ " เป็นทุกกฏแท้. ก็เมื่อเพ่งดูนิมิตแห่งพวกเด็กหญิงชาวบ้านผู้ไม่นุ่งผ้า จะต้องกล่าวอะไรเล่า ? ในนิมิตแม้แห่งสัตว์เดียรัจ-ฉาน ก็มีนัยนี้เหมือนกันนี้. แต่เมื่อภิกษุไม่เหลียวไปข้างโน้นข้างนี้ เพ่งดูโดยประโยคเดียว แม้ตลอดทั้งวัน ก็เป็นทุกกฏตัวเดียวเท่านั้น. เมื่อเหลียวดูทางโน้นและทางนี้ เพ่งดูแล้ว ๆ เล่า ๆ เป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยค. พระวินัยธร ไม่พึงปรับด้วยอำนาจแห่งการลืมตาและหลับตา (กระพริบตา). เมื่อเพ่งดูโดยบังเอิญ กลับพิจารณาแล้วตั้งอยู่ในสังวรอีก เป็นอนาบัติ. เมื่อละสังวรนั้นแล้ว เพ่งดูอีก เป็นทุกกฏทีเดียว. เรื่องช่องลูกดานเป็นต้น มีเนื้อความกระจ่างทั้งนั้น.

ในเรื่องอาบน้ำหลายเรื่อง พระผู้มีพระภาคปรับอาบัติแก่พวกภิกษุผู้เอานิมิตฟาดกระแสน้ำ. แม้เรื่องน้ำโคลนหลายเรื่อง ก็มีนัยเหมือนกันนี้. ก็ในเรื่องน้ำโคลนนี้ น้ำโคลน ท่านเรียก **อุทัญชละ.** เรื่องอื่น ๆ นอกนี้ทั้งหมดมีเรื่องวิ่งในน้ำเป็นต้น บัณฑิตพึงทราบโดยอุบายนี้เหมือนกัน. ส่วนความแปลกกัน ในเรื่องบุปผาวลีย์ดังต่อไปนี้ :- ถึงว่าจะไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่มีความประสงค์ในอันให้

เคลื่อน. แต่กระนั้น ก็เป็นทุกกฏ เพราะการเล่นเป็นปัจจัย ดังนี้แล.

สุกกวิสัฏฐิสิกขาบทวรรณนา ในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๒

กายสังสัคคสิกขาบทวรรณนา

กายสังสัคคสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นอาทิ ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในกายสังสัคคสิกขาบทนั้น มีการพรรณนาบทที่ยังไม่ชัดเจน ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระอุทายี]

สองบทว่า **อรญฺเญ วิหรติ** ความว่า ไม่ใช่อยู่ในป่าแผนกหนึ่งต่างหาก คือ อยู่ที่สุดแดนข้างหนึ่งแห่งพระวิหารเชตวันนั่นเอง.

สองบทว่า **มชฺเฌ คพฺโภ** ความว่า ก็ที่ตรงกลางวิหารของท่านพระอุทายีนั้น มีห้อง.

บทว่า **สมนฺตาปริยาคาโร** ความว่า ก็ โดยรอบห้องนั้น มีระเบียงโรงกลมเป็นเครื่องล้อม. ได้ยินว่า ห้องนั้น ท่านพระอุทายีสร้างให้เป็นห้อง ๔ เหลี่ยมจตุรัสที่ตรงกลาง โดยมีโรงกลมเป็นระเบียงล้อมในภายนอก อย่างที่คนทั้งหลายอาจเพื่อจะเดินเวียนรอบภายในได้ทีเดียว.

บทว่า **สุปฺปญฺญตฺตํ** แปลว่า จัดตั้งไว้เรียบร้อย. อธิบายว่า เตียงตั่งนั้น จัดวางไว้โดยประการใด ๆ และในโอกาสใด ๆ จึงจะก่อให้เกิดความเลื่อมใส ให้ชาวโลกยินดี, ท่านได้จัดตั้งไว้โดยประการนั้น ๆ ในโอกาสนั้น ๆ. แท้จริง ท่านพระอุทายีนั้น จะกระทำกิจแม้สักอย่างหนึ่ง โดยยกข้อวัตรขึ้นเป็นประธานก็หามิได้.

ข้อว่า **เอกจิเจ วาตปาเน** ความว่า เปิดหน้าต่างทั้งหลายที่เมื่อเปิดแล้วมีความมืด ปิดหน้าต่างทั้งหลายที่เมื่อเปิดแล้วมีแสงสว่าง.

ข้อว่า **เอวํ วุตฺเต สา พฺราหฺมณี ตํ พฺราหฺมณํ เอตทโวจ** ความว่า เมื่อพราหมณ์นั้นกล่าวสรรเสริญอย่างนี้ นางพราหมณีนั้นเข้าใจว่า " พราหมณ์นี้เลื่อมใสแล้ว ชะรอยอยากจะบวช " เมื่อจะเปิดเผยอาการที่น่าบัดสีนั้นของตน แม้ควรปกปิดไว้ มีความมุ่งหมายจะตัดรอนศรัทธาของพราหมณ์นั้นอย่างเดียว จึงได้กล่าวคำมีอาทิว่า **กุโต ตสฺส อุฬารตฺตตา**[๑] นี้.

ในบทว่า **อุฬารตฺตา** นั้น มีวิเคราะห์ว่า ตน (อัธยาศัย) ของผู้นั้นโอฬาร (ดี); เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า มีตนอันโอฬาร. ภาวะแห่งบุคคลผู้มีตนอันโอฬารนั้น ชื่อว่า **อุฬารตฺตตา.**

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า กุลิตฺถีหิ เป็นต้นต่อไป :-

หญิงแม่เจ้าเรือนทั้งหลาย ชื่อว่า กุลสตรี. พวกลูกสาวของตระกูลผู้ไปกับบุรุษอื่นได้ ชื่อว่า กุลธิดา. พวกหญิงวัยรุ่นมีใจยังไม่หนักแน่น เรียกชื่อว่า กุลกุมารี. หญิงสาวที่เขานำมาจากตระกูลอื่น เพื่อเด็กหนุ่มในตระกูล เรียกชื่อว่า กุลสุณหา.

[อธิบายสิกขาบทวิภังค์ว่าด้วยถูกราคะครอบงำ]

บทว่า โอติณฺโณ นั้น ได้แก่ ผู้อันราคะซึ่งเกิดในภายในครอบงำแล้ว ประหนึ่งสัตว์ทั้งหลาย ที่ถูกยักษ์เป็นต้นข่มขี่เอาไว้ ฉะนั้น.

๑. บาลี เป็น อุฬารตา.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อไม่พิจารณากำหนัดอยู่ในฐานะที่น่ากำหนัด ชื่อว่า หยั่งลงสู่ความกำหนัดเอง ดังสัตว์ที่ไม่พิจารณาตกหลุมเป็นต้น ฉะนั้น. ก็คำว่า **โอติณฺโณ** นี้ เป็นชื่อของภิกษุผู้สะพรั่งด้วยราคะเท่านั้น แม้โดยประการทั้งสอง; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสบทภาชนะแห่งบาว่า **โอติณฺโณ** นั้น อย่างนี้ว่า " ผู้กำหนัดนัก ผู้มีความเพ่งเล็ง ผู้มีจิตปฏิพัทธ์ ชื่อว่า ผู้ถูกราคะครอบงำ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สารตฺโต** ได้แก่ ผู้กำหนัดจัดด้วยกายสังสัคคราคะ.

บทว่า **อเปกฺขวา** ได้แก่ ผู้มีความเพ่งเล็ง ด้วยความมุ่งหมายในกายสังสัคคะ.

บทว่า **ปฏิพทฺธจิตฺโต** ได้แก่ ผู้มีจิตผูกพันในวัตถุนั้น ด้วยกาย-สังสัคคราคะนั่นแหละ.

บทว่า **วิปริณเตน** มีความว่า จิตที่ละปรกติ กล่าวคือภวังค-สันตติที่บริสุทธิ์เสีย เป็นไปโดยประการอื่น จัดว่าแปรปรวนไปผิดรูปหรือเปลี่ยนแปลงไปผิดรูป. อธิบายว่า " จิตเปลี่ยนแปลงอย่างใด ชื่อว่าผิดรูป, มีจิตเปลี่ยนแปลงไปอย่างนั้น." ก็เพราะเหตุที่จิตนั้นไม่ล่วงเลยความประกอบพร้อมด้วยกิเลส มีราคะเป็นต้นไปได้; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า **วิปริณตํ** นั้น โดยนัยเป็นต้นว่า **วิปริณตนฺติ รตฺตมฺปิ จิตฺตํ** แล้วจะทรงแสดงอรรถที่ประสงค์ในสิกขาบทนี้ในที่สุด จึงตรัสว่า " ก็แต่ว่า จิตที่กำหนัดแล้ว ชื่อว่าจิตแปรปรวน ซึ่งประสงค์ในอรรถนี้."

บทว่า **ตทหุชาตา** ได้แก่ เด็กหญิงที่เกิดในวันนั้น คือ สักว่าเกิด ยังมีสีเป็นชิ้นเนื้อสด. จริงอยู่ ในเพราะการเคล้าคลึงกายกับเด็กหญิงแม้เห็นปานนี้ ก็ย่อมเป็นสังฆาทิเสส, ในเพราะก้าวล่วงด้วยเมถุนย่อมเป็นปาราชิก, และในเพราะยินดีด้วยรโหนิสัชชะ ย่อมเป็นปาจิตตีย์.

บทว่า **ปเคว** ได้แก่ ก่อนทีเดียว.

สองบทว่า **กายสํสคฺคํ สมาปชฺเชยฺย** มีความว่า พึงถึงความประชิดกายมีจับมือเป็นต้น คือ ความเป็นผู้เคล้าคลึงด้วยกาย. ก็กาย-สังสัคคะของภิกษุผู้เข้าถึงความเคล้าคลึงด้วยกายนั่นแหละ โดยใจความย่อมเป็นอัชฌาจาร คือ ความประพฤติล่วงแดนแห่งสำรวมด้วยอำนาจราคะ; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเมื่อจะทรงแสดงเนื้อความโดยย่อแห่งสองบทนั้น จึงตรัสบทภาชนะว่า " เราเรียกอัชฌาจาร."

บทว่า **หตฺถคฺคาหํ วา** เป็นต้น เป็นบทจำแนกของสองบทนั้นท่านแสดงโดยพิสดาร ในสิกขาบทนี้. พระผู้มีพระภาคตรัสคำเป็นต้นว่า **หตฺโถ นาม กุปฺปรํ อุปาทาย** เพื่อแสดงวิภาคแห่งอวัยวะมีมือเป็นต้น ในบทภาชนะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **กุปฺปรํ อุปาทาย** มีความว่าหมายถึงที่ต่อใหญ่ที่สอง (ตั้งแต่ข้อศอกลงไป). แต่ในที่อื่นตั้งแต่ต้นแขนถึงปลายเล็บ จัดเป็นมือ. ในที่นี้ ประสงค์ตั้งแต่ข้อศอกพร้อมทั้งปลายเล็บ.

บทว่า **สุทฺธเกสานํ วา** ได้แก่ ผมที่ไม่เจือด้วยด้ายเป็นต้น

คือผมล้วน ๆ นั่นเอง. คำว่า **ช้อง** นี้ เป็นชื่อของมัดผมที่ถักด้วยผม ๓ เกลียว.

บทว่า **สุตฺตมิสฺสา** ได้แก่ ช้องที่เขาเอาด้าย ๕ สี แซมในผม.

บทว่า **มาลามิสฺสา** ได้แก่ ช้องที่เขาแซมด้วยดอกมลิเป็นต้น หรือถักด้วยผม ๓ เกลียว. อีกอย่างหนึ่ง กำผมที่แซมด้วยดอกไม้อย่าเดียว แม้ไม่ได้ถัก ก็พึงทราบว่า **ช้อง** ในที่นี้.

บทว่า **หิรญฺญมิสสา** ได้แก่ ช้องที่แซมด้วยระเบียบกหาปณะ.

บทว่า **สุวณฺณมิสฺสา** ได้แก่ ช้องที่ประดับด้วยสายสร้อยทองคำ หรือด้วยสังวาลย์เป็นต้น.

บทว่า **มุตฺตามิสฺสา** ได้แก่ ช้องที่ประดับด้วยแก้วมุกดา.

บทว่า **มณิมิสฺสา** ได้แก่ ช้องที่ประดับด้วยแก้วมณีร้อยด้าย. จริงอยู่ เมื่อภิกษุจับช้องชนิดใดชนิดหนึ่งในช้องเหล่านี้เป็นสังฆาทิเสสทั้งนั้น. ความพ้นไม่มีแก่ภิกษุผู้แก้ตัวว่า " ข้าพเจ้าได้จับช้องที่เจือ."

ส่วนผม เป็นอันพระผู้มีพระภาคทรงถือเอาด้วยเวณิศัพท์ ในบทว่า **เวณิคฺคาหํ** นี้. เพราะเหตุนั้น แม้ภิกษุใดจับผมเส้นเดียว. แม้ภิกษุนั้น ก็เป็นอาบัติเหมือนกัน.

ร่างกายที่เหลืออ เว้นมือและช้องผมมีประการทุกอย่าง ซึ่งมีลักษณะดังที่กล่าวแล้ว ในคำว่า **หตฺถญฺจ เวณิญฺจ ฐเปตฺวา** นี้ พึงทราบว่า " อวัยวะ ". บรรดาอวัยวะมีมือเป็นต้น ที่กำหนดแล้วอย่างนี้ การจับมือ ชื่อว่า **หัตถัคคาหะ.** การจับช้องผม ชื่อว่า **เวณิคคาหะ.** การลูบคลำสรีระที่เหลือ ชื่อว่า การลูบคลำอวัยวะอันใด

อันหนึ่งก็ตาม. อรรถนี้ว่า " ภิกษุใดพึงถึงการจับมือก็ตาม การจับช้องผมก็ตาม การลูบคลำอวัยวะอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นก็ตาม, เป็นกองอาบัติชื่อสังฆาทิเสสแก่ภิกษุนั้น " ดังนี้ เป็นใจความแห่งสิกขาบท.

[อรรถาธิบายบทภาชนีย์ว่าด้วยการจับมือเป็นต้น]

อนึ่ง การจับมือก็ดี การจับช้องผมก็ดี การลูบคลำอวัยวะที่เหลือก็ดี ทั้งหมดโดยความต่างกันมี ๑๒ อย่าง; เพราะฉะนั้น เพื่อแสดงความต่างกันนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า **หัตถัคคาหะ** เป็นต้นนั้น โดยนัยมีอาทิว่า **อามสนา ปรามสนา** ดังนี้.

บรรดาบทว่า **อามสนา** เป็นต้นนั้น ๒ บทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **อามสนา นาม อามฏฺฐมตฺตา** และว่า **ฉุปนนฺนาม ผุฏฺฐมตฺตา** นี้ มีความแปลกกันดังต่อไปนี้ :- การถูกต้อง คือ การเสียดสีในโอกาสที่ถูกต้องเท่านั้น ไม่ถึงกับเลยโอกาสที่ถูกต้องไป ชื่อว่า **อามสนา.** จริงอยู่ การเสียดสีนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า **อามัฏฐมัตตา.** กิริยาสักว่าถูกต้องไม่เสียดสี ชื่อว่า **ฉุปนัง.** ถึงแม้ในบทเดียวกันนั่นเองที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ ในนิเทสแห่ง **อุมฺมสนา** และ **อุลฺลงฺฆนา** ว่า **อุทฺธํ อุจฺจารณา** ดังนี้ ก็มีความแปลกกันดังต่อไปนี้ :- บทที่ ๑ ตรัสด้วยสามารถแห่งกายของตนถูกต้องข้างบนกายของหญิง. บทที่ ๒ ตรัสด้วยสามารถแห่งการยกกายของหญิงขึ้น. บทที่เหลืออ ปรากฏชัดแล้วแล.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงประเภทแห่งอาบัติ

โดยพิสดาร ด้วยสามารถแห่งบทเหล่านี้ ของภิกษุผู้ถูกราคะครอบงำ แล้วมีจิตแปรปรวน ถึงความเคล้าคลึงกาย จึงตรัสคำเป็นต้นว่า " หญิง ๑ ภิกษุมีความสำคัญว่าเป็นหญิง ๑ มีความกำหนัด ๑ เคล้าคลึงกาย ด้วยกายกับหญิงนั้น ๑ " ดังนี้.

พึงทราบวินิจฉัยในบทเหล่านั้น ดังนี้ :- คำว่า **ภิกฺขุ จ นํ อิตฺถิยา กาเยน กายํ** ความว่า ภิกษุนั้นมีความกำหนัด ๑ มีความสำคัญว่าเป็นหญิง ๑ (เคล้าคลึงกายของหญิง) ด้วยกายของตน. บทว่า **นํ** เป็นเพียงนิบาต. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า (เคล้าคลึง) กายนั่น คือ กายต่างด้วยมือเป็นต้นของหญิงนั้น.

คำว่า **อามสติ ปรามสติ** ความว่า ก็ภิกษุประพฤติล่วงละเมิด โดยอาการแม้อย่างหนึ่ง บรรดาการจับต้องเป็นต้นเหล่านี้นั่นแล ต้องสังฆาทิเสส. ในการจับต้องเป็นต้นนั้น เมื่อภิกษุจับต้องคราวเดียว เป็นอาบัติตัวเดียว, เมื่อจับต้องบ่อย ๆ เป็นสังฆาทิเสสทุก ๆ ประโยค. แม้เมื่อลูบคลำ หากว่า ไม่ปล่อยให้พ้นจากกายเลย ส่าย ย้าย ไส มือก็ดี กายก็ดี ของตนไปข้างโน้น ข้างนี้, เมื่อลูบคลำอยู่ แม้ตลอดทั้งวัน ก็เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้น. ถ้าปล่อยให้พ้นจากกายแล้ว ๆ เล่า ๆ ลูบคลำ เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค. เมื่อลูบลง ถ้าไม่ใช้พ้นจากกายเลย ลูบตั้งแต่กระหม่อมของหญิงลงไปจนถึงหลังเท้า ก็เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว. ก็ ถ้าว่า ถึงที่นั้น ๆ บรรดาที่ มีท้องเป็นต้น ปล่อย (มือ) แล้วลูบลงไป, เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค.

พึงทราบวินิจฉัยแม้ในการลูบขึ้นดังนี้ :- เมื่อภิกษุลูบขึ้นตั้งแต่

เท้าไปจนถึงศีรษะ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

พึงทราบวินิจฉัยในการทับลง ดังนี้ :- เมื่อภิกษุจับมาตุตามที่ผมแล้วกดลง กระทำอัชฌาจารตามปรารถนา มีการจูบเป็นต้นแล้วปล่อยเป็นอาบัติตัวเดียว. เมื่อภิกษุกดหญิงที่เงยขึ้นแล้ว ให้ก้มลงบ่อย ๆ เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค.

พึงทราบวินิจฉัยแม้ในการอุ้ม ดังนี้ :- เมื่อภิกษุจับมาตุคามที่ผมก็ดี ที่มือทั้งสองก็ดี ให้ลุกขึ้น มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

พึงทราบวินิจฉัยในการฉุด ดังนี้ :- ภิกษุฉุดมาตุคามให้หันหน้ามาหาตน ยังไม่ปล่อย (มือ) เพียงใด เป็นอาบัติตัวเดียวเพียงนั้นแล. เมื่อปล่อยวาง (มือ) แล้วกลับฉุดมาแม้อีก เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค.

พึงทราบวินิจฉัยแม้ในการผลัก ดังนี้ :- ก็เมื่อภิกษุจับที่หลังมาตุคามลับหลังแล้วผลักไป มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน.

พึงทราบวินิจฉัยในการกด ดังนี้ :- เมื่อภิกษุจับที่มือ หรือ ที่แขนมาตุคามให้แน่นแล้ว เดินไปแม้สิ้นระยะโยชน์หนึ่ง เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว. เมื่อปล่อยจับ ๆ เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค, พระมหาสุมเถระกล่าวว่า " เมื่อไม่ปล่อยถูกต้อง หรือสวมกอดก็ดี บ่อย ๆ เป็นอาบัติทุก ๆ ประโยค." ฝ่ายพระมหาปทุมเถระกล่าวว่า " การจับเดิมนั่นแหละเป็นประมาณ, เพราะเหตุนั้น ภิกษุยังไม่ปล่อย (มือ) ตราบใด เป็นอาบัติเพียงตัวเดียวตราบนั้น."

พึงทราบวินิจฉัยในการบีบ ดังนี้ :- เมื่อภิกษุบีบด้วยผ้าก็ดี เครื่องประดับก็ดี ไม่ถูกต้องตัวเป็นถุลลัจจัย, เมื่อถูกต้องตัว เป็น

สังฆาทิเสส. เป็นอาบัติตัวเดียวโดยประโยคเดียว, เป็นอาบัติต่าง ๆ ด้วยประโยคต่าง ๆ กัน. ในการจับและถูกต้อง แม้เมื่อไม่กระทำวิการอะไร ๆ อื่น ย่อมต้องอาบัติแม้ด้วยอาการเพียงจับ เพียงถูกต้อง.

บรรดาอาการ มีการจับต้องเป็นต้นนี้ อย่างกล่าวมานี้ เมื่อภิกษุมีความสำคัญในหญิงว่าเป็นผู้หญิง ประพฤติล่วงละเมิดด้วยอาการแม้อย่างหนึ่ง เป็นสังฆาทิเสส. เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้มีความสงสัย, แม้ภิกษุสำคัญในหญิงว่าเป็นบัณเฑาะก์ เป็นบุรุษ และเป็นดิรัจฉานก็เป็นถุลลัจจัยเหมือนกัน. เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้มีความสำคัญในบัณเฑาะก์ว่าเป็นบัณเฑาะก์. เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้มีความสงสัย. สำหรับภิกษุผู้สำคัญ (ในบัณเฑาะก์) ว่าเป็นบุรุษ เป็นดิรัจฉานและเป็นหญิงเป็นทุกกฏเหมือนกัน. ภิกษุว่ามีความสำคัญในบุรุษว่าเป็นบุรุษก็ดี มีความสงสัยก็ดี มีความสำคัญว่า เป็นหญิง เป็นบัณเฑาะก์ เป็นสัตว์ดิรัจฉานก็ดี เป็นทุกกฏทั้งนั้น. แม้ในสัตว์ดิรัจ-ฉาน ก็เป็นทุกกฏโดยอาการทุกอย่างเหมือนกันแล. บัณฑิตพึงกำหนดอาบัติเหล่านี้ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในเอกมูลกันยแล้ว ทราบอาบัติทวีคูณ แม้ในทวิมูลกันยที่ตรัสโดยอุบายนี้ และโดยอำนาจแห่งคำว่า **เทฺว อิตฺถิโย ทฺวินฺนํ อิตฺถีนํ** เป็นต้น.

เหมือนอย่างว่า ในหญิง ๒ คน พึงทราบสังฆาทิเสส ๒ ตัวฉันใด, ในหญิงมากคน พึงทราบสังฆาทิเสสมากตัว ฉันนั้น. จริงอยู่ภิกษุใดเอาแขนทั้งสองรวบจับหญิงมีจำนวนมากคนที่ยืนรวมกันอยู่, ภิกษุนั้นต้องสังฆาทิเสสมากตัว ด้วยการนับจำนวนหญิงที่ตนถูกต้อง.

ต้องถุลลัจจัยด้วยการนับหญิงที่อยู่ตรงกลาง. จริงอยู่ หญิงเหล่านั้นย่อมเป็นอันภิกษุนั้นจับต้องด้วยของเนื่องด้วยกาย.

อนึ่ง ภิกษุใด จับนิ้วมือ หรือ ผมของหญิงจำนวนมากรวมกัน. ภิกษุนั้น พระวินัยธรอย่านับนิ้วมือ หรือเส้นผมปรับ พึงนับหญิงปรับด้วยสังฆาทิเสส. และเธอย่อมต้องถุลลัจจัยด้วยการนับหญิงทั้งหลายผู้มีนิ้วมือและผมอยู่ตรงกลาง. จริงอยู่ หญิงเหล่านั้น ย่อมเป็นผู้อันภิกษุนั้นจับต้องแล้ว ด้วยของที่เนื่องด้วยกาย. แต่เมื่อภิกษุรวบจับหญิงเป็นอันมาก ด้วยของที่เนื่องด้วยกาย มีเชือกและผ้าเป็นต้น ย่อมต้องอาบัติถุลลัจจัย ด้วยการนับหญิงทั้งหมดผู้อยู่ภายในวงล้อมนั่นแล. ในมหาปัจจรี ท่านปรับทุกกฏ ในพวกหญิงที่ไม่ได้ถูกต้องด้วย. บรรดานัยก่อนและนัยที่ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีนั้น เพราะขึ้นชื่อว่าการจับต้องของเนื่องด้วยกาย กับของเนื่องด้วยกาย ไม่มีในบาลี; เพราะฉะนั้นแล นัยก่อนที่ท่านรวบรวมของเนื่องด้วยกายทั้งหมดเข้าด้วยกัน กล่าวไว้ในมหาอรรถกถาและกุรุนที ปรากฏว่าถูกต้องกว่าในอธิการนี้.

ก็ภิกษุใดมีความกำหนัดจัดเท่ากัน ในหญิงทั้งหลายผู้ยืนเอามือจับมือกันอยู่ตามลำดับ จับหญิงคนหนึ่งที่มือ, ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติสังฆาทิเสสตัวเดียว ด้วยสามารถแห่งหญิงคนที่ตนจับ, ต้องอาบัติถุลลัจจัยหลายตัว ตามจำนวนแห่งหญิงนอกนี้ โดยนัยก่อนนั่นแล. ถ้าว่าภิกษุนั้นจับหญิงนั้น ที่ผ้า หรือ ที่ดอกไม้อันเป็นของเนื่องด้วยกาย, ย่อมต้องอาบัติถุลลัจจัยมากตัว ตามจำนวนแห่งหญิงทั้งหมด.

เหมือนอย่างว่า ภิกษุรวบจับหญิงทั้งหลาย ด้วยเชือกและผ้าเป็นต้น ย่อมเป็นอันจับต้อง หล่อนแม้ทั้งหมด ด้วยของเนื่องด้วยกาย ฉันใดแล, แม้ในอาการนี้ หญิงทั้งหมดก็เป็นอันภิกษุจับต้องแล้ว ด้วยของเนื่องด้วยกาย ฉันนั้นเหมือนกัน ฉะนี้แล.

ก็ถ้าว่า หญิงเหล่านั้นยืนจับกันและกันที่ชายผ้า, และภิกษุนี้จับ หญิงคนแรกในบรรดาหญิงเหล่านั้น ที่มือ, เธอต้องอาบัติสังฆาทิเสส ด้วยอำนาจแห่งหญิงคนที่ตนจับ, ต้องทุกกฏหลายตัวตามจำนวนแห่ง หญิงนอกนี้ โดยนัยก่อนนั่นแล. ด้วยว่า ของที่เนื่องกายกับของที่เนื่อง ด้วยกายของหญิงเหล่านั้นทั้งหมด เป็นอันภิกษุนั้นจับต้องแล้ว โดยนัย ก่อนเหมือนกัน. ก็ถ้าแม้นว่า ภิกษุนั้นจับหญิงนั้นเฉพาะของที่เนื่อง ด้วยกายเท่านั้น, เธอต้องถุลลัจจัย ด้วยสามารถแห่งหญิงนั้น, ต้องทุกกฏหลายตัวตามจำนวนแห่งหญิงนอกนี้ โดยนัยถัดมานั่นเอง.

ก็ภิกษุใด เบียดผู้หญิงที่นุ่งผ้าหนา ถูกผ้าด้วยกายสังสัคคราคะ, ภิกษุนั้นต้องถุลลัจจัย. เบียดผู้หญิงที่นุ่งผ้าบางถูกผ้า, ถ้าว่าในที่ซึ่งถูก กันนั้น ขนของผู้หญิงที่ลอดออกจากรู้ผ้าถูกภิกษุ หรือขนของภิกษุ แยงเข้าไปถูกหญิง หรือ ขนของทั้งสองฝ่ายถูกกันเท่านั้น, เป็นสังฆาทิเสส. เพราะว่า แม้ถูกรูปที่มีวิญญาณครอง หรือ ไม่มีวิญญาณครอง (ของหญิง) ด้วยกรรมชรูปที่มีวิญญาณ (ของตน) ก็ดี ถูกรูปที่มี วิญญาณครอง หรือ ไม่มีวิญญาณครอง (ของหญิง) ด้วยผมเป็นต้น แม้ไม่มีวิญญาณครองก็ดี ย่อมต้องสังฆาทิเสสเหมือนกัน. ในการที่ ขนต่อขนถูกกันนั้น ในกุรุนทีกล่าวว่า " พึงนับขนปรับสังฆาทิเสส."

แต่ในมหาอรรถกถากล่าวว่า " ไม่ควรนับขนปรับอาบัติ, ภิกษุนั้น ต้องสังฆาทิเสสตัวเดียวเท่านั้น, ส่วนภิกษุไม่ปูลาด นอนบนเตียงของ สงฆ์ จึงควรนับขนปรับอาบัติ." คำของมหาอรรถกถานั่นแหละ ชอบ. เพราะว่า อาบัตินี้ปรับด้วยอำนาจแห่งหญิง ไม่ใช่ปรับด้วย อำนาจแห่งส่วน ฉะนี้แล.

[ความต่างกันแห่งมติของพระเถระ ๒ รูป]

ในอธิการนี้ท่านตั้งคำถามว่า " ก็ ภิกษุใด คิดว่า ' จักจับของ เนื่องด้วยกาย ' แล้วจับกายก็ดี คิดว่า ' จักจับกาย ' แล้วจับของเนื่อง ด้วยกายก็ดี ภิกษุนั้นจะต้องอาบัติอะไร ? "

พระสุมเถระตอบก่อนว่า " ต้องอาบัติตามวัตถุเท่านั้น." ได้ยินว่า ลัทธิของท่านมีดังนี้ :-

" วัตถุ ๑ สัญญา ๑ ราคะ ๑ ความรับรู้ผัสสะ ๑
เพราะฉะนั้น ควรปรับครุกาบัติ ที่กล่าวแล้ว
ในนิเทศตามที่ทรงอธิบายไว้."

ในคาถานี้ วัตถุ นั้น ได้แก่ ผู้หญิง. สัญญา นั้น ได้แก่ ความ สำคัญว่าเป็นผู้หญิง. ราคะนั้น ได้แก่ ความกำหนัด ในการเคล้าคลึง ด้วยกาย. ความรับรู้ผัสสะ นั้น ได้แก่ ความรู้สึกผัสสะในการเคล้า คลึงด้วยกาย. เพราะฉะนั้น ภิกษุใดมีความสำคัญว่าเป็นผู้หญิง ด้วย ความกำหนัดในอันเคล้าคลึงด้วยกาย คิดว่า " จักจับของเนื่องด้วยกาย " แม้พลาดไปถูกกาย, ภิกษุนั้นต้องสังฆาทิเสส. เป็นโทษหนักแท้,

ฝ่ายภิกษุนอกนี้ ต้องถุลลัจจัย ฉะนี้แล.

ฝ่ายพระมหาปทุมเถระ กล่าวว่า

" เมื่อความสำคัญผิดไป และการจับ ก็พลาดไป อาบัติหนักในนิเทศตามที่ทรงอธิบายไว้ ย่อมไม่ปรากฏในการจับนั้น."

ลัทธิของท่านเล่ามีดังนี้ :- จริงอยู่ ท่านปรับสั่งฆาทิเสสแก่ภิกษุผู้มีความสำคัญในผู้หญิงว่าเป็นผู้หญิง, แต่ความสำคัญว่าเป็นผู้หญิง อันภิกษุนี้ให้คลาดเสีย, ความสำคัญในของเนื่องด้วยกายว่าเป็นของเนื่องด้วยกาย อันเธอให้เกิดขึ้นแล้ว, ก็เมื่อเธอจับของเนื่องด้วยกายนั้น ท่านปรับถุลลัจจัย.

อนึ่ง การจับเล่า อันภิกษุนี้ ก็ให้คลาดเสีย, เธอไม่ได้จับของเนื่องด้วยกายนั้น แต่ได้จับผู้หญิง; เพราะฉะนั้น สังฆาทิเสส ชื่อว่ายังไม่ปรากฏ ในเพราะการจับนี้ เพราะไม่มีความสำคัญว่าเป็นผู้หญิง, ถุลลัจจัย ชื่อว่าไม่ปรากฏ เพราะของเนื่องด้วยกายเธอก็ไม่ได้จับ, แต่ปรับเป็นทุกกฏ เพราะถูกด้วยกายสังสัคคราคะ, จริงอยู่ เมื่อถูกวัตถุเช่นนี้ ด้วยกายสังสัคคราคะ คำว่า " ไม่เป็นอาบัติ " ไม่มี; เพราะฉะนั้น จึงเป็นทุกกฏแท้.

ก็แล พระมหาสุมเถระ ครั้นกล่าวคำนี้แล้ว จึงกล่าวจตุกกะนี้ว่า " ภิกษุคิดว่า ' จักจับรูปที่มีความกำหนัด แล้วจับรูปที่มีความกำหนัด ' เป็นสังฆาทิเสส, คิดว่า ' จักจับรูปที่ปราศจากความกำหนัด ' แล้วจับรูปที่ปราศจากความกำหนัด เป็นทุกกฏ, คิดว่า ' จัก

จับรูปที่มีความกำหนัด ไพล่ไปจับรูปที่ปราศจากความกำหนัด' เป็นทุกกฏ, คิดว่า ' จักจับรูปที่ปราศจากความกำหนัด' ไพล่ไปจับรูปที่มีความกำหนัด เป็นทุกกฏเหมือนกัน.

พระมหาปทุมเถระกล่าวอย่างนี้ แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้นในวาทะของพระเถระทั้งสองนี้ ก็วาทะของพระมหาสุมเถระเท่านั้น ย่อมสมด้วยพระบาลีนี้ว่า " ผู้หญิง ๑ ภิกษุมีความสำคัญว่าเป็นผู้หญิง ๑ มีความกำหนัด ๑ ถูก คลำ จับ ต้อง ซึ่งของเนื่องด้วยกายของผู้หญิงด้วยกาย ต้องอาบัติถุลลัจจัย " และด้วยวินิจฉัยในอรรถกถามีอาทิว่า " ก็ภิกษุใดเอาแขนทั้งสองรวบจับหญิงหลายคนที่ยืนรวมกันอยู่, ภิกษุนั้นต้องสังฆาทิเสส เท่ากับจำนวนหญิงที่ตนถูกต้อง " ดังนี้.

ก็ถ้าว่า การจับ ชื่อว่าคลาดไป ด้วยความคลาดแห่งสัญญาเป็นต้น จะพึงมีไซร้, พระผู้มีพระภาค พึงตรัสความแปลกแห่งบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า **กายปฏิพทฺธญฺจ โหติ กายสญฺญี จ** ดังนี้บ้าง เหมือนตรัสไว้ในบาลีเป็นต้นว่า **ปณฺฑโก จ โหติ อิตฺถีสญฺญี** ดังนี้, ก็เพราะความแปลกกันนั้น พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสไว้แล้ว; ฉะนั้นความเป็นตามวัตถุว่า " เมื่อความสำคัญในผู้หญิงว่าเป็นผู้หญิง มีเป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุผู้ถูกต้องผู้หญิง, เป็นถุลลัจจัย แก่ภิกษุผู้ถูกต้องของเนื่องด้วยกาย " ดังนี้เท่านั้น ย่อมถูก.

จริงอยู่ แม้ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า " เมื่อหญิงดำห่มผ้าสีเขียวนอน ภิกษุคิดว่า ' จักเบียดกาย ' แล้วเบียดกาย เป็นสังฆาทิเสส, คิดว่า ' จักเบียดกาย ' แล้วเบียดผ้าสีเขียว เป็นถุลลัจจัย, คิดว่า

' จักเบียดผ้าเขียว ' แล้วเบียดผ้าเขียว เป็นถุลลัจจัย."

ก็ วัตถุมิสสกันยนี้ใด ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ โดยนัยมีคำว่า **อิตฺถี จ ปณฺฑโก จ** เป็นต้น, ในมิสสกวัตถุแม้นั้น อาบัติทั้งหลาย ที่พระองค์ตรัสไว้ ด้วยอำนาจความสำคัญ และความสำคัญผิดในวัตถุ อันผู้ไม่งมงายในพระบาลี พึงทราบ.

ส่วนในวาระว่าด้วยของเนื่องด้วยกายกับกาย เมื่อภิกษุมีความสำคัญในผู้หญิงว่าเป็นผู้หญิง และจับของเนื่องด้วยกาย เป็นถุลลัจจัย, ในบัณเฑาะก์ที่เหลืออ เป็นทุกกฏทุก ๆ บท, แม้ในวาระ ว่าด้วยกายกับของเนื่องด้วยกาย ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

ในวาระว่าด้วยของเนื่องด้วยกายกับของที่เนื่องด้วยกาย และในวาระทั้งหลาย มีวาระว่าด้วยกายกับของที่ซัดไปเป็นต้น คงเป็นทุกกฏแก่ภิกษุนั้น เหมือนกันทุก ๆ บท.

แต่วาระเป็นอาทิว่า **" อิตฺถี จ โหติ อิตฺถีสญฺญี สารตฺโต จ อิตฺถี จ นํ ภิกฺขุสฺส กาเยน กายํ "** " พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยอำนาจแห่งความกำหนัดจัด ของมาตุคามในภิกษุ."

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า **อิตฺถี จ นํ ภิกฺขุสฺส กาเยน กายํ** มีความว่า หญิงผู้มีความกำหนัดจัดในภิกษุ จึงไปยังโอกาสที่เธอนั่ง หรือ นอน แล้วจับถูกกายของภิกษุนั้นด้วยกายของตน.

ข้อว่า **เสวนาธิปฺปาโย กาเยน วายมติ ผสฺสํ ปฏิวิชานาติ** มีความว่า ภิกษุซึ่งหญิงนั้นจับต้องแล้ว หรือ ถูกต้องอย่างนั้นแล้ว เป็นผู้มีความประสงค์ในอันเสพ ถ้าขยับ หรือ ไหวกาย แม้น้อย

หนึ่ง เพื่อรับรู้ผัสสะ, เธอต้องสังฆาทิเสส.

ต้องอาบัติสังฆาทิเสส ๒ ตัว ในบทว่า " หญิง ๒ คน " นี้. ในหญิงและบัณเฑาะก์เป็นทุกกฏกับสังฆาทิเสส. ด้วยอุบายนี้ คำว่า " ผู้หญิงถูกนิสสัคคียวัตถุ, ภิกษุมีความประสงค์ในอันเสพพยายามด้วยกาย, แต่ไม่รับรู้ผัสสะ ต้องทุกกฏ " ดังนี้ ยังมีอยู่ เพียงใด, ชนิดของอาบัติ พึงทราบตามนัยก่อนนั่นแหละ เพียงนั้น.

ก็แล ในคำนี้ ข้อว่า **กาเยน วายมติ น จ ผสฺสํ ปฏิวิชานาติ** มีความว่า ภิกษผู้เห็นหญิงขว้างดอกไม้ หรือ ผลไม้ที่ตนขว้างไป ด้วยดอกไม้ หรือ ผลไม้สำหรับขว้างของหล่อน จึงทำกายวิการ คือ กระดิกนิ้ว หรือ ยักคิ้ว หรือ หลิ่วตา หรือ ทำวิการเห็นปานนั้นอย่างอื่น, ภิกษุนี้ เรียกว่า " พยายามด้วยกาย แต่ไม่รับรู้ผัสสะ." แม้ภิกษุนี้ชื่อว่า ต้องทุกกฏ เพราะมีความพยายามด้วยกาย. ผู้หญิง ๒ คน ต้องอาบัติทุกกฏ ๒ ตัว, บัณเฑาะก์กับผู้หญิง ต้องทุกกฏ ๒ ตัว เหมือนกัน.

[อธิบายอาบัติและอนาบัติโดยลักษณะ]

พระผู้มีพระภาค ครั้นทรงแสดงชนิดแห่งอาบัติโดยพิสดาร ด้วยอำนาจแห่งวัตถุอย่างนี้แล้ว บัดนี้จะทรงแสดงอาบัติและอนาบัติโดอยู่อด้วยอำนาจลักษณะ จึงตรัสคำว่า **เสวนาธิปฺปาโย** เป็นอาทิ.

บรรดานัยเหล่านั้น นัยแรกเป็นสังฆาทิเสสด้วยครบองค์ ๓ คือ ภิกษุเป็นผู้อันหญิงถูกต้องมีอยู่ ๑ มีความประสงค์ในอันเสพ พยายามด้วยกาย ๑ รับรู้ผัสสะ ๑. นัยที่สองเป็นทุกกฏ ด้วยครบองค์ ๒ คือ

เพราะพยายามเหมือนในการถูกนิสสัคคียวัตถุด้วยนิสสัคคียวัตถุ ๑ เพราะไม่รับรู้ผัสสะเหมือนในการไม่ถูกต้อง ๑. นัยที่ ๓ ไม่เป็นอาบัติแก่เธอผู้ไม่พยายามด้วยกาย.

จริงอยู่ ภิกษุใดมีความประสงค์จะเสพ แต่มีการนิ่ง รับรู้ คือยินดี เสวยผัสสะอย่างเดียว, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น เพราะไม่มีอาบัติในอาการสักว่า จิตตุปบาท.

ส่วนนัยที่ ๔ แม้ความรับรู้ผัสสะก็ไม่มี เหมือนในการถูกนิสสัคคียวัตถุ ด้วยนิสสัคคียวัตถุ, มีแต่สักว่าจิตตุปบาทอย่างเดียวเท่านั้น; เพราะเหตุนั้น จึงไม่เป็นอาบัติ. ไม่เป็นอาบัติในเพราะอาการทั้งปวง ของภิกษุผู้ประสงค์จะให้พ้น.

ก็แล ในฐานะนี้ พึงทราบอธิบายว่า " ภิกษุใดถูกผู้หญิงจับจะให้หญิงนั้นพ้นจากสรีระของตน จึงผลัก หรือ ตี, ภิกษุนี้ ชื่อว่าพยายามด้วยกาย รับรู้ผัสสะ. ภิกษุใดเห็นผู้หญิงกำลังมาใคร่จะพ้นจากหญิงนั้น จึงตวาดให้หนีไป, ภิกษุนี้ ชื่อว่า พยายามด้วยกายแต่ไม่รับรู้ผัสสะ. ภิกษุใดเห็นทีฆชาตเช่นนั้นเลื้อยขึ้นบนกาย แต่ไม่สลัดด้วยคิดว่า ' มันจงค่อย ๆ ไป, มันถูกเราสลัดเข้า จะพึงเป็นไปเพื่อความพินาศ', หรือ รู้ว่าหญิงทีเดียวถูกตัว แต่นิ่งเฉย ทำเป็นไม่รู้เสียด้วยคิดว่า ' หญิงนี้รู้ว่า ' ภิกษุนี้ ไม่มีความต้องการเรา ' แล้วจักหลีกไปเองแหละ ' หรือ ภิกษุหนุ่มถูกผู้หญิงมีกำลังกอดไว้แน่นแม้อยากหนี แต่ต้องนิ่งเฉย เพราะถูกยึดไว้มั่น, ภิกษุนี้ ชื่อว่าไม่ได้พยายามด้วยกาย แต่รับรู้ผัสสะ. ส่วนภิกษุใดเห็นผู้หญิงมา แล้ว

เป็นผู้นิ่งเฉยเสียด้วยคิดว่า 'หล่อนจงมาก่อน, เราจักตี หรือ ผลัก หล่อนแล้วหลีกไปเสียจากนั้น' ภิกษุนี้ พึงทราบว่า มีความประสงค์จะพ้นไปไม่พยายามด้วยกาย ทั้งไม่รับรู้ผัสสะ."

บทว่า **อสญฺจิจฺจ** มีความว่า ไม่จงใจว่า "เราจักถูกผู้หญิงคนนี้ ด้วยอุบายนี้." จริงอยู่ เพราะไม่จงใจอย่างนั้น เมื่อภิกษุแม้ถูกต้องตัวมาตุคามเข้าในคราวที่รับบาตรเป็นต้น ย่อมไม่อาบัติ.

บทว่า **อสติยา** มีความว่า ภิกษุเป็นผู้ส่งใจไปในที่อื่น คือ ไม่มีความนึกว่า "เราจักถูกต้องมาตุคาม" เพราะไม่มีสติอย่างนี้ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ถูกต้องในเวลาเหยียดมือและเท้าเป็นต้น.

บทว่า **อชานนฺตสฺส** มีความว่า ภิกษุเห็นเด็กหญิงมีเพศคล้ายเด็กชาย ไม่รู้ว่า 'เป็นผู้หญิง' ถูกต้องด้วยกรณียกิจบางอย่างเท่านั้น, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่รู้ว่า 'เป็นผู้หญิง' และถูกต้องด้วยอาการอย่างนี้.

บทว่า **อสาทิยนฺตสฺส** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ยินดีด้วยการเคล้าคลึงด้วยกาย เหมือนไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุที่ถูกผู้หญิงจับแขนกันและกันห้อมพาเอาไป ฉะนั้น. ภิกษุบ้าเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วแล. และพระอุทายีเถระเป็นอาทิกัมมิกะในสิกขาบทนี้ ไม่เป็นอาบัติแก่ท่านผู้เป็นอาทิกัมมิกะนั้น ฉะนี้แล.

บทภาชนียวรรณนา จบ.

บรรดาสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจปฐมปาราชิกสิกขาบท ย่อมเกิดขึ้นทางกายกับจิต เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ โดยเป็นสุขเวทนาและอุเบกขาเวทนาทั้งสองแล.

วินีตวัตถุในสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๒

พึงทราบวินิจฉัย ในวินีตวัตถุทั้งหลายต่อไปนี้ :-

สองบทว่า **มาตุยา มาตุปฺเปเมน** ความว่า ย่อมจับต้องการของมารดาด้วยความรักฉันมารดา. ในเรื่องลูกสาวและพี่น้องสาว ก็มีนัยเหมือนกันนี้. ในพระบาลีนั้น พระผู้มีพระภาคปรับอาบัติทุกกฏเหมือนกันทั้งนั้น แก่ภิกษุผู้จับต้อง ด้วยความรักอาศัยเรือนว่า " ผู้นี้เป็นมารดาของเรา นี้เป็นธิดาของเรา นี้เป็นพี่น้องสาวของเรา " เพราะขึ้นชื่อว่าผู้หญิงแม้ทั้งหมด จะเป็นมารดาก็ตาม เป็นธิดาก็ตาม เป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ทั้งนั้น.

ก็เมื่อภิกษุระลึกถึง พระอาญานี้ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าแม้นว่า เห็นมารดาถูกกระแสน้ำพัดไป ไม่ควรจับต้องด้วยมือเลย, แต่ภิกษุผู้ฉลาดพึงนำเรือ หรือ แผ่นกระดาน หรือท่อนกล้วย หรือท่อนไม้เข้าไปให้, เมื่อเรือเป็นต้นนั้นไม่มี แม้ผ้ากาสาวะก็ควรนำไปวางไว้ข้างหน้า, แต่ไม่ควรกล่าวว่า " จงจับที่นี้. " เมื่อท่านจับแล้วพึงสาวมาด้วยทำในใจว่า " เราสาวบริขารมา." ก็ถ้ามารดากลัวพึงไปข้างหน้า ๆ แล้วปลอบโยนว่า " อย่ากลัว. " ถ้ามารดาถูกน้ำ

พัดไปรีบขึ้นคอ หรือจับที่มือของภิกษุผู้เป็นบุตร, ภิกษุอย่าพึงสลัดว่า " หลีกไป หญิงแก่ ! " พึงส่งไปให้ถึงบก. เมื่อมารดาติดหล่มก็ดี ตกลงไปในบ่อก็ดี มีนัยเหมือนกันนี้. อธิบายว่า ภิกษุพึงฉุดขึ้น แต่อย่าพึงจับต้องเลย.

[อธิบายวัตถุที่เป็นอนามาส]

ก็มิใช่แต่ร่างกายของมาตุคามอย่างเดียวเท่านั้น เป็นอนามาส, แม้ผ้านุ่งและผ้าห่มก็ดี สิ่งของเครื่องประดับก็ดี จนชั้นเสวียนหญ้าก็ตาม แหวนใบตาลก็ตาม เป็นอนามาสทั้งนั้น. ก็แลผ้านุ่งและผ้าห่มนั้น ตั้งไว้เพื่อต้องการใช้เป็นเครื่องประดับเท่านั้น. ก็ถ้าหากว่ามาตุคาม วางผ้านุ่ง หรือ ผ้าห่มไว้ในที่ใกล้เท้า เพื่อต้องการให้เปลี่ยนเป็นจีวร, ผ้านั้นสมควร. ก็บรรดาเครื่องประดับ ภัณฑะที่เป็นกัปปิยะ มีเครื่องประดับศีรษะเป็นต้น อันมาตุคามถวายว่า " ท่านเจ้าคะ ! ขอพระคุณท่านโปรดรับสิ่งนี้เถิด " ภิกษุควรรับไว้ เพื่อเป็นเครื่องใช้ มีฝักมีดโกนและเข็มเป็นต้น. ส่วนภัณฑะที่ทำด้วยทอง เงิน และแก้วมุกดาเป็นต้น เป็นอนามาสแท้ ถึงแม้เขาถวาย ก็ไม่ควรรับ.

อนึ่ง มิใช่แต่เครื่องประดับที่สวมร่างกาย ของหญิงเหล่านั้นอย่างเดียวเท่านั้น จะเป็นอนามาส, ถึงแม้รูปไม้ก็ดี รูปงาก็ดี รูปเหล็กก็ดี รูปดีบุกก็ดี รูปเขียนก็ดี รูปที่สำเร็จด้วยรัตนะทุกอย่างก็ดี ที่เขากระทำสัณฐานแห่งหญิง ชั้นที่สุดแม้รูปที่ปั้นด้วยแป้ง ก็เป็นอนามาสทั้งนั้น. แต่ได้ของที่เขาถวายว่า " สิ่งนี้จงเป็นของท่าน " เว้นของที่สำเร็จด้วยรัตนะทุกอย่าง ทำลายรูปที่เหลืออ น้อมเอาสิ่งที่ควรเป็นเครื่องอุปกรณ์

เข้าในเครื่องอุปกรณ์ และสิ่งที่ควรใช้สอย เข้าในของสำหรับใช้สอย เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอย ควรอยู่.

อนึ่ง แม้ธัญญชาต ๗ ชนิด ก็เป็นอนามาสเช่นเดียวกับรูปสตรีฉะนั้น. เพราะฉะนั้น เมื่อเดินไปกลางทุ่งนา อย่าเดินจับต้องเมล็ดธัญญชาตแม้ที่เกิดอยู่ในทุ่งนานั้นไปพลาง. ถ้ามีธัญญชาตที่เขาตากไว้ที่ประตูเรือน หรือที่หนทาง, และด้านข้างมีทางเดิน อย่าเดินเหยียบย่ำไป. เมื่อทางเดินไม่มี พึงอธิษฐานให้เป็นทางแล้วเดินไปเถิด. คนทั้งหลายปูลาดอาสนะถวายบนกองธัญญชาตในละแวกบ้าน จะนั่งก็ควร. ชนบางพวกเทธัญญชาตกองไว้ในโรงฉัน. ถ้าอาจจะให้นำออกได้ ก็พึงให้นำออก. ถ้าไม่อาจ อย่าเหยียบย่ำธัญญชาต พึงตั้งตั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว นั่งเถิด. ถ้าไม่มีโอกาส, พวกชาวบ้านปูลาดอาสนะถวายตรงท่ามกลางธัญญชาตนั่นเอง พึงนั่งเถิด. แม้ในธัญญชาตที่อยู่บนเรือ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. แม้อปัณณชาตมีถั่วเขียวและถั่วเหลืองเป็นต้นก็ดี ผลไม้มีตาลและขนุนเป็นต้นก็ดี ที่เกิดในที่นั้น ภิกษุไม่ควรจับเล่น. แม้ในอปัณณชาตและผลไม้ที่พวกชาวบ้านรวมกองไว้ ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน. แต่การที่ภิกษุจะถือเอาผลไม้ที่หล่นจากต้นในป่า ด้วยตั้งใจว่า " จักให้แก่พวกอนุปสัมบัน " ควรอยู่.

[ว่าด้วยรัตนะ ๑๐ ประการ]

บรรดารัตนะ ๑๐ ประการเหล่านี้ คือ " มุกดา มณี ไพฑูรย์ สังข์ ศิลา ประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม บุษราคัม," มุกดา ตาม

ธรรมชาติยังไม่ได้เจียระไนและเจาะ, ภิกษุจะจับต้องได้อยู่. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า " รัตนะที่เหลือ เป็นอนามาส," แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า " มุกดา ที่เจียระไนแล้วก็ดี ที่ยังไม่เจียระไนก็ดี เป็นอนามาส และภิกษุจะรับเพื่อประโยชน์เป็นมูลค่าแห่งสิ่งของ ย่อมไม่ควร, แต่จะรับเพื่อเป็นยาแก้คนเป็นโรคเรื้อน ควรอยู่. มณีชนิดสีเขียวและเหลืองเป็นต้น แม้ทั้งหมด โดยที่สุดจนกระทั่งแก้วผลึกธรรมชาติที่เขาขัด เจียระไนและกลึงแล้ว เป็นอนามาส. แต่มณีตามธรรมชาติพ้นจากบ่อเกิด ท่านกล่าวว่า " ภิกษุจะรับเอาไว้เพื่อเป็นมูลค่าแห่งสิ่งของมีบาตรเป็นต้น ก็ควร." แม้มณีนั้น ท่านห้ามไว้ในมหาปัจจรี. กระจกแก้ว ที่เขาหุงทำไว้อย่างเดียวเท่านั้น ท่านกล่าวว่า " ควร." แม้ในไพฑูรย์ ก็มีวินิจฉัยเช่นเดียวกันกับแก้วมณี. สังข์จะเป็นสังข์สำหรับเป่า (แตรสังข์) ก็ดี ที่เขาขัดและเจียระไนแล้วก็ดี ประดับด้วยรัตนะ (ขลิบด้วยรัตนะ) ก็ดี เป็นอนามาส. สังข์สำหรับตักน้ำดื่มที่ขัดแล้วก็ดี ยังมิได้ขัดก็ดี เป็นของควรจับต้องได้แท้. อนึ่ง รัตนะที่เหลือ ภิกษุจะรับไว้ เพื่อใช้เป็นยาหยอดตาเป็นต้นก็ดี เพื่อเป็นมูลค่าแห่งสิ่งของก็ดี ควรอยู่.

ศีลา ที่ขัดและเจียระไนแล้ว ประดับด้วยรัตนะมีสีเหมือนถั่วเขียวเท่านั้น เป็นอนามาส. ศิลาที่เหลืออ ภิกษุจะถือเอามาเพื่อใช้เป็นหินลับมีดเป็นต้น ก็ได้. ในคำนี้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า " บทว่า **รตนสํยุตฺตา** ได้แก่ ศิลาที่หลอมผสมปนกับทองคำ."

แก้วประพาฬที่ขัดและเจียระไนแล้ว เป็นอนามาส. ประพาฬ

ที่เหลือเป็นอนามาส (ควรจับต้องได้) และภิกษุจะรับไว้ เพื่อใช้จ่ายเป็นมูลค่าแห่งสิ่งของ ควรอยู่. แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " ประพาฬที่ขัดแล้วก็ตาม มิได้ขัดก็ตาม เป็นอนามาสทั้งนั้น และจะรับไว้ไม่ควร."

เงินและทอง แม้เขาทำเป็นรูปพรรณทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นอนามาส และเป็นของไม่ควรรับไว้ จำเดิมแต่ยังเป็นแร่. ได้ยินว่าอุดรราชโอรส ให้สร้างพระเจดีย์ทองส่งไปถวายพระมหาปทุมเถระ. พระเถระห้ามว่า " ไม่ควร." ดอกปทุมทองและดาวทองเป็นต้น มีอยู่ที่เรือนพระเจดีย์. แม้สิ่งเหล่านั้นก็เป็นอนามาส. แต่พวกภิกษุผู้เฝ้าเรือนพระเจดีย์ตั้งอยู่ในฐานเป็นผู้ทิ้งรูปิยะ, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า " ภิกษุเหล่านั้นจะลูบคลำดู ก็ควร." แต่คำนั้น ท่านห้ามไว้ในกุรุนที. ท่านอนุญาตแต่เพียงเท่านี้ว่า " จะชำระหยากเยื่อที่พระเจดีย์ทองก็ควรอยู่." ท่านกล่าวได้ในอรรถกถาทั้งปวงว่า " แม้โลหะที่ก้าไหล่ทอง[๑] ก็มีดติดุจทองคำเหมือนกัน จัดเป็นอนามาส." ส่วนเครื่องใช้สอยในเสนาสนะ เป็นกัปปิยะทั้งสิ้น; เพราะฉะนั้น เครื่อง

๑. วิมติวิโนทนีฎีกา. อารกูฏโลหนฺติ สุวณฺณวณฺโณ กิตฺติมโลหวิเสโส. ติวิธญฺหิ กิตฺติมโลหํ กํสโลหํ วฏฺฏโลหํ. หารกูฏโลหนฺติ ตตฺถ ติปุตมฺเพ มิสฺเสตฺวา กตํ กํสโลหํ นาม. สีสตมฺเพ มิสฺเสตฺวา กตํ วฏฺฏโลหํ. รสตมฺเพ มิสฺเสตฺวา กตํ หารกูฏโลหํ นาม. แปลว่า โลหะเทียมพิเศษมีสีเหมือนทองคำ ชื่อว่า อารกูฏโลหะ. ก็ โลหะทำเทียมมี ๓ อย่าง คือ กังสโลหะ วัฏฏโลหะ หารกูฏโลหะ. บรรดาโลหะเหล่านั้น โลหะที่เขาทำผสมดีบุกและทองแดง ชื่อว่า กังสโลหะ. ที่เขาทำผสมตะกั่วและทองแดง ชื่อว่า วัฏฏโลหะ. ที่เขาทำผสมปรอทและทองแดง ชื่อว่า หารกูฏโลหะ. แม้ในสารวัตถทีปนี ๓/๓๕ ก็ขยายความโดยทำนองนี้ - ผู้ชำระ. น่าจะเป็นสัมฤทธิ์.

บริขารประจำเสนาสนะ แม้ทุกอย่างที่ทำด้วยทองและเงิน เป็นอามาส (ควรจับต้องได้). พวกชาวบ้านสร้างมณฑปแก้ว เป็นสถานที่แสดงพระธรรมวินัยแก่ภิกษุทั้งหลาย มีเสาแก้วผลึก ประดับประดาด้วยพวงแก้ว, การที่ภิกษุทั้งหลายจะเก็บรักษาเครื่องอุปกรณ์ทั้งหมดในรัตนมณฑปนั้น ควรอยู่.

ทับทิมและบุษราคัม ที่ขัดและเจียระในแล้ว เป็นอนามาส. ที่ยังไม่ได้ขัดและเจียระในนอกนี้ ท่านกล่าวว่า " เป็นอามาส ภิกษุจะรับไว้ เพื่อใช้เป็นมูลค่าแห่งสิ่งของ ควรอยู่." แต่ในมหาปัจจรีกล่าวว่า " ทับทิมและบุษราคัมที่ขัดแล้วก็ดี ที่ยังมิได้ขัดก็ดี เป็นอนามาส โดยประการทุกอย่าง และภิกษุจะรับไว้ ไม่ควร."

เครื่องอาวุธทุกชนิด เป็นอนามาส แม้เขาถวาย เพื่อประโยชน์จำหน่ายเป็นมูลค่าแห่งสิ่งของก็ไม่ควรรับไว้. ชื่อว่า การค้าขายศัสตราย่อมไม่สมควร. แม้คันธนูล้วน ๆ ก็ดี สายธนูก็ดี ประตักก็ดี ขอช้างก็ดี โดยที่สุดแม้มีดและขวานเป็นต้น ที่เขาทำโดยสังเขปเป็นอาวุธก็เป็นอนามาส. ถ้ามีใคร ๆ เอาหอก หรือ โตมรมาวางไว้ในวิหาร เมื่อจะชำระวิหาร พึงส่งข่าวไปบอกแก่พวกเจ้าของว่า " จงนำไปเสีย." ถ้าพวกเขาไม่นำไป อย่าให้ของนั้นขยับเขยื้อน พึงชำระวิหารเถิด. ภิกษุพบเห็น ดาบก็ดี หอกก็ดี โตมรก็ดี ตกอยู่ในสนามรบ พึงเอาหินหรือของอะไร ๆ ต่อยดาบเสียแล้ว ถือเอาไปเพื่อใช้ทำเป็นมีด ควรอยู่. ภิกษุจะแยกแม้ของนอกนี้ออกแล้ว ถือเอาของบางอย่างเพื่อใช้เป็นมีด บางอย่างเพื่อใช้เป็นไม้เท้าเป็นต้น ควรอยู่. ส่วนว่าเครื่อง

อาวุธที่เขาถวายว่า " ขอท่านจงรับอาวุธนี้ไว้ " ภิกษุจะรับแม้ทั้งหมด ด้วยตั้งใจว่า " เราจักทำให้เสียหายแล้วกระทำให้เป็นกัปปิยภัณฑ์ " ดังนี้ ควรอยู่.

เครื่องจับสัตว์ มีแหทอดปลาและข่ายดังนกเป็นต้นก็ดี เครื่องป้องกันลูกศร มีโล่ห์และตาข่ายเป็นต้นก็ดี เป็นอนามาสทุกอย่าง. ก็บรรดาเครื่องดักสัตว์ และเครื่องป้องกันลูกศรที่ได้มาเพื่อเป็นเครื่องใช้สอย ทีแรก ตาข่ายภิกษุจะถือเอาด้วยตั้งใจว่า " เราจักผูกขึงไว้หรือพันเป็นฉัตรไว้เบื้องบนแห่งอาสนะ หรือพระเจดีย์ " ควรอยู่. เครื่องป้องกันลูกศรแม้ทั้งหมด ภิกษุจะรับไว้เพื่อใช้เป็นมูลค่าแห่งสิ่งของ ก็สมควร. เพราะว่า เครื่องป้องกันลูกศรนั้น เป็นเครื่องกันการเบียดเบียนจากคนอื่น ไม่ใช่เป็นเครื่องทำการเบียดเบียน ฉะนี้แล. จะรับโล่ห์ด้วยตั้งใจว่า " เราจักทำเป็นภาชนะใส่ไม้สีฟัน " ดังนี้ ก็ควร.

เครื่องดนตรีมีพิณและกลองเป็นต้น ที่ขึงด้วยหนัง เป็นอนามาส. แต่ในกุรุนทีท่านกล่าวว่า " ตัวกลอง (หนังชะเนาขึ้นกลอง) ก็ดี ตัวพิณ (สายขึงพิณ) ก็ดี รางเปล่าก็ดี[๑] หนังที่เขาปิดไว้ที่ขอบปาก

๑. สารัตถทีปนี ๓/๓๖. แก้ว่า เภรีสงฺฆาโฏติ สงฺฆาฏิตจมฺมเภรี. วิฑีณาสงฺฆาโฏติ สงฺฆาฏิตจมฺมวีณา. จมฺมวินทฺธานํ เภรีวีณานเมตํ อธิวจนํ. ตุจฺฉโปกฺขรนฺติ อวินทฺธจมฺมํ เภรีโปกฺขรํ วีณาโปกฺขรญฺจ. แปลว่า กลองที่ขึ้นหนังแล้ว ชื่อว่า เภรีสังฆาฏะ. พิณที่ขึงสายแล้ว ชื่อว่า วีณาสังฆาฏะ. คำทั้งสองนี้ เป็นชื่อแห่งกลองที่ขึ้นหนังและพิณที่ขึงสายแล้ว. ในที่บางแห่งว่า หนังชะเนาะขึ้นกลอง ชื่อว่า เภรีสังฆาฏะ สายขึงพิณ ชื่อว่า วีณาสังฆาฏะ ก็มี ดังในวิมติวิโนทนีฎีกา อ้างถึงอรรถกถากุรุนที แก้ไว้ว่า เภรีอาทีนํ วินทฺโธปกรณสมูโห เภรีวีณาสงฺฆาโฏติ เวทิตพฺพํ. พึงทราบว่า ประชุมเครื่องอุปกรณ์ขึ้นกลองเป็นต้น ชื่อว่า เภรีวีณาสังฆาฏะ. รางกลองและรางพิณที่ยังไม่ได้ขึ้นหนังและขึงสาย ชื่อว่า ตุจฉโกฃปขระ. -ผู้ชำระ.

ก็ดี คันพิณก็ดี เป็นอนามาสแม้ทั้งสิ้น." จะขึงเอง หรือให้คนอื่นเขาขึงก็ดี จะประโคมเอง หรือ ให้คนอื่นเขาประโคมก็ดี ไม่ได้ทั้งนั้น. แม้เห็นเครื่องดนตรีที่พวกมนุษย์กระทำการบูชา แล้วทิ้งไว้ที่ลานพระเจดีย์ อย่าทำให้เคลื่อนที่เลย พึงกวาดไปในระหว่าง ๆ. แต่ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า " ในเวลาเทหยากเยื่อ พึงนำไปโดยกำหนดว่าเป็นหยากเยื่อแล้ววางไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง ควรอยู่." แม้จะรับไว้เพื่อใช้เป็นมูลค่าแห่งสิ่งของ ก็ควร. แต่ที่ได้มาเพื่อต้องการจะใช้สอย จะถือเอาเพื่อต้องการทำให้เป็นบริขารนั้น ๆ โดยตั้งใจอย่างนี้ว่า " เราจักทำรางพิณและหุ่นกลองให้เป็นภาชนะใส่ไม้สีฟัน, หนังจักทำให้เป็นฝักมีด " แล้วกระทำตามที่ตั้งใจอย่างนั้น ๆ ควรอยู่.

เรื่องภรรยาเก่า มีอรรถชัดเจนทีเดียว. พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องนางยักษิณี ดังนี้ :- แม้ถ้าว่า ภิกษุถึงความเคล้าคลึงกายกับนางเทพีของท้าวปรนิมมิตวสวัดดี ก็ต้องถุลลัจจัยอย่างเดียว.

เรื่องบัณเฑาะก์ และเรื่องหญิงหลับ ปรากฏชัดแล้วแล,

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องหญิงตาย ดังนี้ :- เป็นถุลลัจจัยในเวลาพอจะเป็นปาราชิก, นอกจากนั้น เป็นทุกกฏ.

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องดิรัจฉาน ดังนี้ :- (เคล้าคลึงกาย) กับนางนาคมาณวิกาก็ดี กับนางสุบรรณมาณวิกาก็ดี กับนางกินรีก็ดี กับแม่โคก็ดี เป็นทุกกฏทั้งนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องตุ๊กตาไม้ ดังนี้ :- มิใช่แต่กับไม้อย่างเดียวเท่านั้น, โดยที่สุดแม้ในรูปหญิงที่เขาเขียนจิตรกรรมไว้

ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน. เรื่องบีบบังคับภิกษุ มีอรรถกระจ่างทั้งนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องสะพาน ดังนี้ :- สะพานที่คนเดินได้จำเพาะคนเดียวก็ตาม สะพานที่เป็นทางเกวียนข้ามก็ตามที เพียงแต่ภิกษุกระทำประโยคด้วยตั้งใจว่า " เราจักเขย่าสะพาน " ดังนี้ จะเขย่าก็ตาม ไม่เขย่าก็ตาม เป็นทุกกฏ. เรื่องหนทาง ปรากฏชัดแล้วแล.

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องต้นไม้ ดังนี้ :- ต้นไม้เป็นไม้ใหญ่ขนาดเท่าต้นหว้าก็ตาม เป็นต้นไม้เล็กก็ตาม, ภิกษุอาจเพื่อเขย่าก็ตาม ไม่อาจเพื่อเขย่าก็ตาม, เป็นทุกกฏ เพราะเหตุเพียงแต่มีความพยายาม. แม้ในเรื่องเรือ ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน.

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องเชือก ดังนี้ :- ภิกษุอาจเพื่อจะดึงเชือกให้เคลื่อนจากฐานได้, เป็นถุลลัจจัยในเพราะเชือกนั้น. เชือกชนิดใดเป็นเชือกเส้นใหญ่ ย่อมไม่เคลื่อนไหวจากฐาน แม้เพียงเล็กน้อยเป็นทุกกฏในเพราะเชือกนั้น. แม้ในขอนไม้ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน. จริงอยู่ แม้ต้นไม้ใหญ่ที่ล้มลงบนพื้นดิน ก็ทรงถือเอาแล้วด้วยทัณฑศัพท์เหมือนกัน ในเรื่องขอนไม้นี้. เรื่องบาตรปรากฏชัดแล้วแล.

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องไหว้ ดังนี้ :- หญิงผู้ประสงค์จะนวดเท้าทั้งสองไหว้ ภิกษุพึงห้าม พึงปกปิดเท้าไว้ หรือ พึงนั่งเฉยเสีย. ด้วยว่า ภิกษุผู้นิ่งเฉย แม้จะยินดี ก็ไม่เป็นอาบัติ.

เรื่องสุดท้าย ปรากฏชัดแล้วแล.

กายสังสัคควรรณนา ในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ ด้วยประการฉะนี้.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๓

ทุฏฐุลลวาจาสิกขาบทวรรณนา

ทุฏฐุลลวาจาสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจึงจะกล่าวต่อไป :-

พึงทราบวินิจฉัยในทุฏฐุลลวาจาสิกขาบทนั้นดังต่อนี้ :-

[อธิบายสิกขาบทวิภังค์สังฆาทิเสสที่ ๓]

บทว่า **อาทิสฺส** แปลว่า มุ่งถึง.

หลายบทว่า **วณฺณมฺปิ ภณติ** เป็นต้น จักมีแจ้งข้างหน้า.

บทว่า **อจฺฉินฺนกา** แปลว่า ขาดความเกรงบาป.

บทว่า **ธุตฺติกา** แปลว่า ผู้มีมารยา.

บทว่า **อหิริกาโย** แปลว่า ผู้ไม่มีความอาย.

บทว่า **โอหสนฺติ** แปลว่า แย้มพรายแล้ว หัวเราะเบา ๆ.

บทว่า **อุลฺลปนฺติ** ความว่า ย่อมกล่าวถ้อยคำแทะโลม มีประการต่าง ๆ ยกย่องโดยนัยเป็นต้นว่า โอ ! พระคุณเจ้า.

บทว่า **อุชฺชคฺฆนฺติ** แปลว่า ย่อมหัวเราะลั่น.

บทว่า **อุปฺปณฺเฑนฺติ** ความว่า กระทำการเยาะเย้ยโดยนัยเป็นต้นว่า " นี้ เป็นบัณเฑาะก์ นี้ มิใช่ผู้ชาย."

บทว่า **สารตฺโต** แปลว่า กำหนัดแล้ว ด้วยความกำหนัดโดยอำนาจแห่งความพอใจในวาจาชั่วหยาบ.

บทว่า **อเปกฺขวา ปฏิพทฺธจิตฺโต** มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล, ในสิกขาบทนี้ พึงประกอบราคะด้วยอำนาจแห่งความยินดีในวาจาอย่างเดียว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงมาตุตามที่ทรงประสงค์ในคำว่า **มาตุคามํ ทุฏฺฐุลฺลาหิ วาจาหิ** นี้ จึงตรัสว่า **มาตุคามโม** เป็นอาทิ.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยคำว่า " เป็นหญิงที่รู้เดียงสา สามารถทราบถ้อยคำที่เป็นสุภาษิตทุพภาษิต วาจาชั่วหยาบและสุภาพได้ " นี้ ท่านพระอุบาลีแสดงว่า " หญิงที่เป็นผู้ฉลาด สามารถเพื่อจะทราบถ้อยคำที่เป็นประโยชน์และไร้ประโยชน์ ถ้อยคำที่พาดพิงอสัทธรรมและสัทธรรมทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้. ส่วนหญิงที่โง่เขลาเบาปัญญาแม้เป็นผู้ใหญ่ ก็ไม่ทรงประสงค์เอาในสิกขาบทนี้."

บทว่า **โอภาเสยฺย** ความว่า พึงพูดเคาะ คือ พูดพาดพิงอสัทธรรมมีประการต่าง ๆ. ก็เพราะชื่อว่า การพูดเคาะของภิกษุผู้พูดอย่างนี้ โดยความหมาย เป็นอัชฌาจาร คือ เป็นความประพฤติล่วงละเมิดของเขตแดนแห่งความสำรวมด้วยอำนาจแห่งราคะ; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงเนื้อความมันั้น จึงตรัสว่า " บทว่า **โอภาเสยฺย** คือที่เรียกว่า อัชฌาจาร."

คำว่า **ตํ** ในคำว่า **ยถาตํ** นี้ เป็นเพียงนิบาต. ความว่า เหมือนชายหนุ่มพูดเคาะหญิงสาว ฉะนั้น.

คำเป็นต้นว่า **เทฺว มคฺเค อาทิสฺส** ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว เพื่อทรงแสดงอาการที่เป็นเหตุให้เป็นสังฆาทิเสส แก่ภิกษุผู้พูดเคาะ (หญิง).

[อธิบายบทภาชนีย์ สังฆาทิเสสที่ ๓]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เทฺว มคฺเค** ได้แก่ วัจจมรรค กับ ปัสสาวมรรค. คำที่เหลือปรากฏแล้วแต่แรกในอุเทศนั่นแล. ก็ใน อุเทศ คำว่า พูดชม คือ พูดว่า " เธอเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยลักษณะ ของหญิง คือ ด้วยสุภลักษณะ," อาบัติยังไม่ถึงที่สุดก่อน. พูดว่า " วัจจมรรคและปัสสาวมรรคของเธอเป็นเช่นนี้, เธอเป็นผู้เพียบพร้อม ด้วยลักษณะของสตรี คือ ด้วยสุภลักษะเช่นนี้ ด้วยเหตุเช่นนั้น," อาบัติย่อมถึงที่สุด คือ เป็นสังฆาทิเสส.

ก็สองบทว่า **วณฺเณติ ปสํสติ** นี้ เป็นไวพจน์ของบทว่า พูดชม.

บทว่า **ขุํเสติ** ความว่า ย่อมพูดกระทบกระเทียบด้วยประตัก คือ วาจา.

บทว่า **วมฺเภติ** แปลว่า พูดรุกราน.

บทว่า **ครหติ** แปลว่า ย่อมกล่าวโทษ.

แต่เมื่อยังไม่พูดเชื่อมต่อกับ ๑๑ บท มีบทว่า อนิมิตฺตาสิ เป็นต้น ซึ่งมาในบาลีข้างหน้า อาบัติยังไม่ถึงที่สุด, ถึงแม้เชื่อมแล้ว เมื่อพูด เชื่อมด้วย ๓ บทเหล่านี้ว่า " เธอเป็นคนมีเดือย, เธอเป็นคนผ่า. เธอเป็น คน ๒ เพศ " ดังนี้เท่านั้น ในบรรดา ๑๑ บทเหล่านั้น จึงเป็นสังฆาทิเสส. แม้ในการพูดขอว่า " เธอจงให้แก่เรา " อาบัติยังไม่ถึงที่สุด ด้วยคำ พูดเพียงเท่านี้. ต่อเมื่อพูดเชื่อมด้วยเมถุนธรรมอย่างนี้ว่า " เธอจงให้ เมถุนธรรม " เป็นสังฆาทิเสส. แม้ในคำพูดอ้อนวอนว่า " เมื่อไร มารดาของเธอจักเลื่อมใส " เป็นต้น อาบัติยังไม่ถึงที่สุด ด้วยคำพูด

เพียงเท่านี้. แต่เมื่อพูดเชื่อมด้วยเมถุนธรรม โดยนัยเป็นต้นว่า " เมื่อไร มารดาของเธอ จักเลื่อมใส, เมื่อไร เราจักได้เมถุนธรรมของเธอ " หรือว่า " เมื่อมารดาของเธอเลื่อมใสแล้ว เราจักได้เมถุนธรรม " ดังนี้ เป็นสังฆาทิเสส. แม้ในคำถามเป็นต้นว่า " เธอให้แก่สามี อย่างไร ? " เมื่อพูดคำว่า " เมถุนธรรม " เท่านั้น จึงเป็นสังฆาทิเสส. หาเป็นโดยประการอื่นไม่. แม้ในคำพูดสอบถามว่า " ได้ยินว่า เธอ ให้แก่สามีอย่างนี้หรือ " ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

พึงทราบการวินิจฉัยในการบอกดังนี้ :- สองบทว่า **ปุฏฺโฐ ภณติ** มีความว่า ภิกษุถูกผู้หญิงถามว่า " เมื่อให้อย่างไร จึงจะเป็นที่รักของ สามี ? " แล้วบอก. ก็ในการบอกนั้น แม้เมื่อพูดว่า " จงให้อย่างนี้, เมื่อให้อย่างนี้...." อาบัติยังไม่ถึงที่สุด, แต่เมื่อเชื่อมด้วยเมถุนธรรม เท่านั้น โดยนัยเป็นต้นว่า " เธอจงให้ จงน้อมเข้าไป ซึ่งเมถุนธรรม อย่างนี้, เมื่อให้ เมื่อันอมเข้าไปซึ่งเมถุนธรรมอย่างนี้ จะเป็นที่รัก " เป็นสังฆาทิเสส. แม้ในการกล่าวสอน ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

วินิจฉัยในอักโกสนิเทส พึงทราบดังนี้ :-

บทว่า **อนิมิตฺตาสิ** แปลว่า เธอเป็นคนปราศจากนิมิต มีอธิบายว่า " ช่องปัสสาวะของเธอมีประมาณเท่ารูกุญแจเท่านั้น "

บทว่า **นิมิตฺตมตฺตาสิ** แปลว่า นิมิตสตรีของเธอ ไม่เต็ม บริบูรณ์, มีอธิบายว่า " สักแต่ว่าเป็นที่หมายรู้เท่านั้น."

บทว่า **อโลหิตา** แปลว่า มีช่องคลอดแห้ง.

บทว่า **ธุวโลหิตา** แปลว่า มีช่องคลอดที่เปียกชุ่มไปด้วยโลหิต

เป็นนิตย์.

บทว่า **ธุวโจลา** แปลว่า มีผ้าลิ่มจุกอยู่เป็นนิตย์, มีอธิบายว่า " เธอใช้ผ้าซับเสมอ."

บทว่า **ปคฺฆรนฺติ** แปลว่า ย่อมไหลออก. มีอธิบายว่า " น้ำมูตรของเธอไหลออกอยู่เสมอ."

บทว่า **สิขิรณี** แปลว่า มีเนื้อเดือยยื่นออกมาข้างนอก. หญิงที่ไม่มีนิมิตเลย ท่านเรียกว่า " หญิงบัณเฑาะก์," หญิงที่มีหนวดและเคราเลย ท่านเรียกว่า " หญิงคล้ายผู้ชาย."

บทว่า **สมฺภินฺนา** ความว่า มีช่องทวารหนัก และช่องทวารเบาปนกัน.

บทว่า **อุภโตพยญฺชนา** ความว่า เป็นผู้ประกอบด้วยเพศทั้งสอง คือ เครื่องหมายเพศสตรี ๑ เครื่องหมายเพศบุรุษ ๑.

ก็บรรดา ๑๑ บทเหล่านี้ ๓ บทล้วน ๆ นี้ คือ เธอมีเดือย, เธอเป็นคนผ่า, เธอเป็นคนสองเพศ " เท่านั้น ย่อมถึงที่สุด. ๓ บทนี้ และ ๓ บทก่อน ๆ คือ บทว่าด้วยวัจจมรรคปัสสาวมรรค และเมถุนธรรม รวมเป็น ๖ บทล้วน ๆ ทำให้เป็นอาบัติได้ ด้วยประการฉะนี้.

บทที่เหลืออเป็นต้นว่า " เธอเป็นคนไม่มีนิมิต " ซึ่งเชื่อมในบทว่าไม่มีนิมิต ด้วยเมถุนธรรมแล้วนั่นแล โดยนัยเป็นต้นว่า " เธอจงให้เมถุนธรรมแก่เรา " หรือว่า " เธอเป็นคนไม่มีนิมิต จงให้เมถุนธรรมแก่เรา " พึงทราบว่า " เป็นบทก่อให้เป็นอาบัติได้."

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงชนิดแห่งอาบัติ โดยพิสดาร ด้วยสามารถแห่งอาการมีการพูดชมเป็นต้นเหล่านี้ พาดพิง ถึงวัจจมรรค และปัสสาวมรรค ของภิกษุผู้กำหนัด มีจิตแปรปรวน พูดเคาะมาตุคาม จึงตรัสคำว่า **อิตฺถี จ โหติ อิตฺถีสญฺญี** เป็นต้น. เนื้อความแห่งบทเหล่านั้น พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว ในกายสังสัคคะ นั่นแล. ส่วนความแปลกกันดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อธกฺขกํ** คือ เบื้องต่ำตั้งแต่รากขวัญลงมา.

บทว่า **อุพฺภชานุมณฺฑลํ** คือ เบื้องบนตั้งแต่มณฑลเข่าขึ้นไป.

บทว่า **อพฺภกฺขกํ** คือ บนตั้งแต่รากขวัญขึ้นไป.

บทว่า **อโธชานุมณฺฑลํ** คือ ต่ำตั้งแต่มณฑลเข่าลงไป.

ก็รากขวัญ (ไหปลาร้า) และมณฑลเข่า สงเคราะห์เข้าใน เขตแห่งทุกกฏ เฉพาะในสิกขาบทนี้ เหมือนในกายสังสัคคะของนาง ภิกษุณี. แท้จริง พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมทรงบัญญัติครุกาบัติ ให้มีส่วนเหลือหามิได้แล.

บทว่า **กายปฏิพทฺธํ** ได้แก่ ผ้าบ้าง ดอกไม้บ้าง เครื่องประดับ บ้าง.

[ว่าด้วยอนาปัตติวาร]

บทว่า **อตฺถปุเรกฺขารสฺส** ความว่า ผู้กล่าวอรรถแห่งบทเป็นต้น ว่า **อนิมิตฺตาสิ** หรือผู้ทำการสาธยายอรรถกถา.

บทว่า **ธมฺมปุเรกฺขารสฺส** ความว่า ผู้บอก หรือ สาธยาย พระบาลีอยู่. เมื่อภิกษุมุ่งอรรถ มุ่งธรรม กล่าวอย่างนี้ ชื่อว่า

ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้มุ่งอรรถ และมุ่งธรรม.

บทว่า **อนุสาสนีปุเรกฺขารสฺส** ความว่า เมื่อภิกษุมุ่งสั่งสอน กล่าวอย่างนี้ว่า " ถึงบัดนี้ เธอก็เป็นคนไม่มีนิมิต, เป็นคนสองเพศ, เธอพึงทำความไม่ประมาทเสีย แต่บัดนี้, เธออยู่เป็นเหมือนอย่างนี้ ต่อไปเลย " ชื่อว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ผู้มุ่งคำสอน. ส่วนภิกษุใด เมื่อ บอกบาลีแก่พวกนางภิกษุณี ละทำนองพูดตามปกติเสีย หัวเราะเยาะ พูดย้ำ ๆ อยู่ว่า " เธอเป็นคนมีเดือย, เป็นคนผ่า, เป็นคนสองเพศ," ภิกษุนั้น เป็นอาบัติแท้. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุบ้า. พระอุทายีเถระ เป็นต้นบัญญัติ ในสิกขาบทนี้ ไม่เป็นอาบัติแก่ท่านผู้เป็นต้นบัญญัติ ฉะนี้แล.

บทภาชนียวรรณนา จบ.

บรรดาปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ ย่อมเกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ ฉะนี้แล.

วินีตวัตถุในตติยสังฆาทิเสส

บรรดาวินีตวัตถุ พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องโลหิต ดังนี้ :- ภิกษุนั้นกล่าวหมายถึงนิมิตที่มีโลหิตของหญิง, หญิงนอกนี้ไม่รู้; เพราะฉะนั้นจึงเป็นทุกกฏ.

บทว่า **กกฺกสโลมํ** แปลว่า มีขนมากด้วยขนสั้น ๆ.

บทว่า **อากิณฺณโลมํ** แปลว่า มีขนรกรุงรัง.

บทว่า **ขรโลมํ** แปลว่า มีขนกระด้าง.

บทว่า **ทีฆโลมํ** แปลว่า มีขนไม่สั้น (ขนยาว).

คำทั้งหมด ภิกษุเหล่านั้นกล่าวหมายถึงนิมิตของหญิงทั้งนั้น.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวหมายถึงอสัทธรรมว่า " เธอหว่านนาแล้วหรือ ?" หญิงนั้นไม่เข้าใจ จึงกล่าวว่า " (หว่านแล้ว) แต่ยังไม่ได้กลบเจ้าค่ะ ! "

พืชที่ชื่อว่ากลบแล้ว ได้แก่ พืชที่เขาให้ตั้งขึ้นใหม่ (ให้หว่านซ่อม) ในโอกาสที่พืชทั้งหลายตั้งไม่ติด (ไม่งอก) หรือ ในโอกาสที่มีพืชถูกพวกแมลงทำให้เสียหาย แล้วราดให้เสมอด้วยน้ำ ในนาหว่านมีน้ำ (และ) พืชที่เขาเกลี่ยให้เสมอด้วยคราดมีฟัน ๘ ซี่ซ้ำอีก เพื่อต้อง

การทำให้พืชทั้งหลาย ที่ตกลงไปไม่สม่ำเสมอกัน ให้สม่ำเสมอกัน ในนาหว่านที่ดอน. บรรดาพืชเหล่านั้น หญิงนี้กล่าวหมายเอาพืช อย่างใดอย่างหนึ่ง.

ในเรื่องทาง คำว่า " ทางของเธอราบรื่นดอกหรือ ? " ภิกษุนั้น กล่าวหมายถึงองคชาต. คำที่เหลืออมีเนื้อความกระจ่างทั้งนั้นแล.

ทุฎฐุลลวาจาสิกขาบทวรรณนา ในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ

พรรณนาสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๔

อัตตกามปาริจริยสิกบทว่า **เตน สเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :-

วินิจฉัยในอัตตกามปาริจริยสิกขาบทนั้น พึงทราบดังนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระอุทายี]

บทว่า **กุลุปโก** ความว่า เป็นผู้เข้าใกล้ชิดตระกูล คือ เป็นผู้ขวนขวายเป็นนิตย์ในการเข้าหาตระกูล เพื่อต้องการปัจจัย ๔.

บทว่า **จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ** ได้แก่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชชบริขาร. ก็ในบทว่า **คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ** นี้พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ที่ชื่อว่าปัจจัย พระอรรถว่า ทำการบำบัด. คำว่า ปัจจัย เป็นชื่อแห่งเภสัชอันสบายชนิดใดชนิดหนึ่ง. ชื่อว่ากรรมของหมอ เพราะหมอนั้นอนุญาตฉะนั้น จึงชื่อว่า เภสัช. คิลานปัจจัยด้วย เภสัชด้วย ชื่อว่า คิลานปัจจัยเภสัช. มีคำอธิบายว่า " การงานของหมอมีน้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น ชนิดใดชนิดหนึ่ง เป็นที่สบายแก่คนไข้." ก็เครื่องล้อม ท่านเรียกว่า " บริขาร " ในคำเป็นต้นว่า " เมืองเป็นอันเขาล้อมดีแล้วด้วยเครื่องล้อมเมือง ๗ ชั้น[๑] " ดังนี้. เครื่องประดับท่านก็เรียกว่า " บริขาร " ในคำเป็นต้นว่า " รถมีเครื่องประดับขาว มีฌานเป็นเพลา มีความเพียรเป็นล้อ[๒] " ดังนี้. เครื่องค้ำจุน ท่านเรียกว่า " บริขาร " ในประโยคเป็นต้นว่า " เครื่องค้ำจุนชีวิตแม้เหล่านี้ อันบรรพชิต

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๑๐๗. ๒. สํ. มหาวาร. ๑๙/๗.

พึงแสวงหา° " ดังนี้. ในบทว่า **0คิลานปจฺจยเภสชฺชปริกฺขารํ** นี้ ย่อมควรทั้งเครื่องค้ำจุน ทั้งเครื่องล้อม.

แท้จริง คิลานปัจจัยเภสัชนั้น เป็นเครื่องล้อมชีวิตบ้าง เพราะไม่ให้ช่องแก่ความเกิดขึ้น แห่งอาพาธอันจะยังชีวิตให้พินาศ เป็นเครื่องค้ำจุนบ้าง เพราะเป็นเหตุให้ชีวิตนั้น เป็นไปได้นาน, เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า " บริขาร." พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า " คิลาน-ปัจจัยเภสัชนั้นด้วย เป็นบริขารด้วย โดยนัยดังกล่าวมานี้ ; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร. ซึ่งคิลานปัจจัยเภสัช-บริขารนั้น."

บทว่า **วสลํ** แปลว่า เลว คือ ชั่วช้า. อีกนัยหนึ่ง ผู้ที่ชื่อว่า วสละ เพราะอรรถว่า ไหลออกมา. อธิบายว่า " ย่อมหลั่งออก."

บทว่า **นิฏฺฐุหิตฺวา** แปลว่า บ้วนเขฬะให้ตกไป.

ด้วยคำว่า **กิสฺสาหํ เกน หายามิ** ดังนี้ หญิงนั้นแสดงว่า " เราจะด้อยกว่าหญิงอื่นคนไหน ? ว่าโดยอะไร ? คือ ว่าโดยโภคะก็ตาม โดยเครื่องแต่งตัวก็ตาม โดยรูปร่างก็ตาม. หญิงชื่ออะไรเล่า ? จะเป็นผู้ดียิ่งไปกว่าเรา."

บทว่า **สนฺติเก** ยืนอยู่ในที่ใกล้เคียง คือ ในที่ไม่ไกลโดยรอบ. แม้ด้วยบทภาชนะ ท่านก็แสดงเนื้อความอย่างนี้เหมือนกัน.

บทว่า **อตฺตกามปาริจริยาย** ความว่า การบำเรอด้วยกาม

๑. ม. มู. ๑๒/๒๑๒.

กล่าวคือ เมถุนธรรม ชื่อว่า **กามปาริจริยา.** การบำเรอด้วยกามเพื่อประโยชน์แก่ตน ชื่อว่า **อัตตกามปาริจริยา.** อีกอย่างหนึ่ง การบำเรอที่ใคร่ตน คือ ปรารถนา ; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **อัตตกามา.** อธิบายว่า " อันภิกษุเองปรารถนาแล้วด้วยอำนาจแห่งความกำหนัดในเมถุน." การบำเรอนั้นด้วย อันตนให้ใคร่ด้วย ; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **อัตตกามปาริจริยา.** แห่งการบำเรอด้วยกามเพื่อประโยชน์แก่ตน (หรือแห่งการบำเรออันตนใคร่) นั้น.

[อธิบายบทวิภังค์จตุตถสังฆาทิเสส]

สองบทว่า **วณฺณํ ภาเสยฺย** ความว่า พึงประกาศคุณ คือ อานิสงส์. ในอรรถวิกัปทั้งสองนั้น เพราะในอรรถวิกัปนี้ว่า " การบำเรอกามเพื่อประโยชน์ตน " ได้ใจความ คือ กาม ๑ เหตุ ๑ การบำเรอ ๑, พยัญชนะยังเหลือ, ในอรรถวิกัปนี้ว่า " การบำเรอนั้นด้วย อันตนใคร่ด้วย ชื่ออัตตกามปาริจริยา " ได้ใจความ คือ ความประสงค์ ๑ การบำเรอ ๑, พยัญชนะยังเหลือ; เพราะเหตุนั้น เพื่อไม่ทำความเอื้อเฟื้อในพยัญชนะแสดงแต่ใจความเท่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทภาชนะว่า " การบำเรอตนที่ตนใคร่ คือ เป็นเหตุแห่งตน เป็นที่ประสงค์แห่งตน." จริงอยู่ เมื่อตรัสคำว่า " การบำเรอตนที่ใคร่ เป็นเหตุแห่งตน." บัณฑิตทั้งหลายจักทราบว่า " การบำเรอด้วยกาม เพื่อประโยชน์แก่ตน ท่านกล่าวแล้วด้วยคำมีประมาณเท่านี้." แม้เมื่อท่านกล่าวคำว่า " การบำเรอตน ซึ่งเป็น

ที่ประสงค์แห่งตน " บัณฑิตทั้งหลาย ก็จักทราบว่า " การบำเรอที่ตนใคร่ ด้วยอรรถว่า ที่ตนต้องการประสงค์ ท่านกล่าวด้วยคำมีประมาณเท่านี้."

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงแสดงอาการในการสรรเสริญคุณแห่งการบำเรอตนด้วยกามนั้น จึงตรัสคำว่า **เอตทคฺคํ** เป็นอาทิ. คำนั้นมีเนื้อความชัดเจนทีเดียว ทั้งโดยอุเทศทั้งโดยนิเทศ.

ส่วนบทสัมพันธ์ และวินิจฉัยอาบัติในสิกขาบทนี้ พึงทราบดังนี้ :-

คำว่า **เอตทคฺคํ ฯ เป ฯ ปริจเรยฺย** มีความว่า หญิงใดพึงบำเรอผู้ประพฤติพรหมจรรย์มีศีล มีกัลยาณธรรมเช่นเรา ด้วยธรรมนั่น. ขึ้นชื่อว่าการบำเรอนี้ใด ของหญิงนั้น ผู้บำเรอผู้ประพฤติพรหมจรรย์เช่นเราอย่างนั้น. การบำเรอนี้ เป็นยอดของการบำเรอทั้งหลาย.

สองบทว่า **เมถุนูปสํหิเตน สงฺฆาทิเสโส** มีความว่า ภิกษุใดเมื่อกล่าวคุณแห่งการบำเรอตนด้วยกามอย่างนั้น พึงกล่าวด้วยคำพาดพิงเมถุนจัง ๆ คือ หมายเฉพาะเมถุนจัง ๆ เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุนั้น.

บัดนี้ ท่านปรับสังฆาทิเสส แก่ภิกษุผู้กล่าวด้วยถ้อยคำพาดพิงเมถุนเท่านั้น, เพราะเหตุนั้น จึงไม่เป็นสังฆาทิเสสแม้แก่ภิกษุผู้กล่าวคุณแห่งการบำเรอ ด้วยถ้อยคำมีอาทิอย่างนี้ว่า " ฉันก็เป็นกษัตริย์หล่อนก็เป็นกษัตริย์ นางกษัตริย์ สมควรให้กษัตริย์ เพราะมีชาติเสมอกัน." แต่เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุผู้กล่าวปริยายแม้มาก มี

คำว่า " ฉันก็เป็นกษัตริย์ หล่อนก็เป็นกษัตริย์ " เป็นต้น แล้วกล่าวด้วยถ้อยคำพาดพิงเมถุนจัง ๆ อย่างนี้ว่า " หล่อนสมควรให้เมถุนแก่ฉัน."

คำว่า **อิตฺถี จ โหติ** เป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั่นแล. พระอุทายีเถระเป็นอาทิกัมมิกะในสิกขาบทนี้ ไม่เป็นอาบัติแก่ท่านผู้เป็นอาทิกัมมิกะ ฉะนี้แล.

บทภาชนียวรรณนา จบ.

ปกิณกะทั้งปวงมีสมุฏฐานเป็นต้น เหมือนทุฏฐุลลวาจาสิกขาบท แม้วินีตวัตถุทั้งหลาย ก็มีอรรถชัดเจนทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

พรรณนาสังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๔ จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๕

สัญจริตตสิกขาบทวรรณนา

สัญจริตตสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :-

ในสัญจริตตสิกขาบทนั้น พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระอุทายี]

บทว่า **ปณฺฑิตา** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ฉลาด คือผู้มีปัญญาเป็นเครื่องดำเนินไป.

บทว่า **พฺยตฺตา** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้สามารถ คือ เป็นผู้รู้อุบาย ผู้กล้าหาญ.

บทว่า **เมธาวินี** ความว่า เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาทำให้คนอื่นเห็นแล้วเห็นเล่า.

บทว่า **ทกฺขา** คือ เป็นผู้เฉียบแหลม.

บทว่า **อนลสา** คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร.

บทว่า **ฉนฺนา** แปลว่า เหมาะสม.

บทว่า **กิสฺมึ วิย** มีอธิบายว่า ดูเหมือนจะเป็นการยาก คือ ดูจะเป็นความเสีย ดูจะเป็นข้อที่น่าละอายแก่พวกข้าพเจ้า.

สองบทว่า **กุมาริกาย วตฺตุํ** ความว่า การที่จะพูดเพราะเหตุแห่งเด็กหญิงว่า " พวกท่านจงรับเอาเด็กหญิงนี้ไป " (ดูเป็นการยาก).

บรรดาอาวาหะเป็นต้น ที่ชื่อว่า **อาวาหะ** ได้แก่ การนำเด็กสาวมาจากตระกูลอื่น เพื่อเด็กหนุ่ม. ที่ชื่อว่า **วิวาหะ** ได้แก่ การส่งเด็กสาวของตนไปสู่ตระกูลอื่น.

บทว่า **วาเรยฺยานิ** ความว่า การสู่ขอว่า "พวกท่านจงให้เด็กหญิงสาวน้อยแก่เด็กชายหนุ่มน้อยของพวกเรา" หรือทำการกำหนดวัน ฤกษ์ และยาม.

บทว่า **ปุราณคณกิยา** ความว่า ภรรยาของหมอดู (โหร) คนหนึ่ง. หญิงนั้น เมื่อหมอดูนั้นยังมีชีวิตอยู่ ปรากฏชื่อว่า **คณกี.** และเมื่อหมอดูนั้นตายแล้ว ถึงอันนับว่า **" ปุราณคณกี "**

บทว่า **ติโรคาโม** ได้แก่ นอกบ้าน. อธิบายว่า " บ้านอื่น."

บทว่า **มนุสฺสา** ได้แก่ พวกชาวบ้านผู้รู้ความที่พระอุทายีเป็นผู้ชอบขวนขวายในการชักสื่อนี้.

บทว่า **สุณิสาโภเคน** ความว่า พวกสาวกของอาชีวเหล่านั้นใช้สอยหญิงนั้น อย่างที่คนทั้งหลายจะพึงใช้สอยหญิงสะใภ้ มีการให้หุงภัตให้ต้มแกง และการให้เลี้ยงดูเป็นต้น.

หลายบทว่า **ตโต อปเรน ทาสีโภเคน** ความว่า แต่ล่วงไปได้ ๑ เดือน พวกสาวกของอาชีวกเหล่านั้นใช้สอยนางนั้น ด้วยการใช้สอยอย่างที่คนทั้งหลายจะพึงใช้สอยทาสี มีการทำนา เทหยากเยื่อและตักน้ำเป็นต้น.

บทว่า **ทุคฺคตา** คือ เป็นผู้ยากจน, อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ไปสู่ตระกูลที่ตนไปแล้ว เป็นผู้ตกทุกข์ได้ยาก.

หลายบทว่า **มายฺโย อิมํ กุมาริกํ** ความว่า คุณอย่าใช้สอยเด็กหญิงนี้ อย่างใช้สอยทาสีเลย.

ด้วยบทว่า **อาหารูปหาโร** พวกสาวกของอาชีวกแสดงว่า " การรับรองและการตกลง คือ การรับและการให้ พวกเราไม่ได้รับมา ไม่ได้มอบอะไร ๆ คือว่า พวกเราไม่มีการซื้อขาย คือ การค้าขายกับท่าน."

คำว่า **สมเณน ภวิตพฺพํ อพฺยาวเฏน สมโณ อสฺส สุสฺสมโณ** มีความว่า พวกสาวกของอาชีวก รุกรานพระอุทายีเถระนั้นอย่างนี้ว่า " ธรรมดาว่า สมณะ ต้องเป็นผู้ไม่ขวนขวาย คือต้องเป็นผู้ไม่พยายามในการงานเช่นนี้, ด้วยว่า สมณะผู้เป็นอย่างนี้ พึงเป็นสมณะที่ดี " แล้วกล่าวว่า " ไปเสียเถิดท่าน พวกเราไม่รู้จักท่าน."

บทว่า **สชฺชิโต** ความว่า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยเครื่องอุปกรณ์ทุกอย่าง หรือเป็นผู้ตกแต่งประดับประดาแล้ว.

บทว่า **ธุตฺตา** ได้แก่ พวกนักเลงหญิง.

บทว่า **ปริจาเรนฺตา** ความว่า ยังอินทรีย์ทั้งหลายให้เที่ยวรื่นเริงในอารมณ์มีรูปเป็นต้น ที่เพลิดเพลินใจโดยรอบด้าน อย่างโน้นอย่างนี้, มีอธิบายว่า " เล่นอยู่ คือ ยินดีอยู่."

บทว่า **อพฺภุตมกํสุ** ความว่า พวกนักเลงกระทำการพนันกันว่า " ถ้าพระอุทายีจักทำ ท่านชนะพนันเท่านี้ ถ้าจักไม่ทำ เราจะแพ้พนันเท่านี้ " ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า " ก็การกระทำพนันกัน ไม่ควรแก่ภิกษุทั้งหลาย, ถ้าภิกษุใดกระทำ, ผู้แพ้จะต้องเสียให้แก่ภิกษุนั้น."

เวลาไม่นาน เรียกว่า ตังขณะ (ขณะนั้น) ในคำว่า **กถํ หิ นาม อยฺโย อุทายิ ตงฺขณิกํ** นี้ ฯ บทว่า **ตงฺขณิกํ** ได้แก่ การชักสื่อ มีการทำหน้าที่ชั่วกาลไม่นาน.

[อธิบายการเที่ยวชักสื่อ]

คำว่า **สญฺจริตฺตํ สมาปชฺเชยฺย** ความว่า พึงถึงภาวะเที่ยวชักสื่อ. ก็เพราะภิกษุผู้ถึงภาวะผู้ชักสื่อนั้น ถูกใคร ๆ ส่งไปแล้ว จำจะต้องไปในที่บางแห่ง, หญิงและชายที่ท่านประสงค์เอาในสิกขาบทนี้ โดยพระบาลีเป็นต้นว่า **อิตฺถิยา วา ปุริสมตึ** ข้างหน้านั่นแหละ, ฉะนั้นเพื่อจะทรงแสดงอรรถนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทภาชนะแห่งคำว่า **อิตฺถิยา วา ปุริสมตึ** นั้น อย่างนี้ว่า " ภิกษุ ถูกหญิงวานไปในสำนักผู้ชาย หรือว่า ถูกผู้ชายวานไปในสำนักแห่งหญิง " ดังนี้.

ในคำว่า **อิตฺถิยา วา ปุริสมตึ ปุริสสฺส วา อิตฺถีมตึ** นี้ บัณฑิตพึงทราบบาลีที่เหลือว่า **อาโรเจยฺย** แปลว่า พึงบอก. ด้วยเหตุนั้นนั่นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **ปุริสสฺส วา อิตฺถีมตึ** นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำว่า " ย่อมบอกความประสงค์ของชายแก่หญิง, บอกความประสงค์ของหญิงแก่ชาย " ดังนี้.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงประโยชน์ คือ ความประสงค์ ความต้องการ อัธยาศัย ความพอใจ ความชอบใจ ของชายและหญิงเหล่านั้นที่ภิกษุบอกจึงตรัสว่า " ในความเป็นเมียก็ตาม ในความเป็นชู้ก็ตาม."

บรรดาบททั้งสองนั้น บทว่า **ชายตฺตเน** คือ ในความเป็นเมีย.

บทว่า **ชารตฺตเน** คือ ในความเป็นชู้. อธิบายว่า เมื่อภิกษุบอกความประสงค์ของชายแก่หญิง ชื่อว่า ย่อมบอกในความเป็นเมีย, เมื่อบอกความประสงค์ของหญิงแก่ชาย ชื่อว่าย่อมบอกในความเป็นชู้. อีกนัยหนึ่ง เมื่อบอกดวามประสงค์ของชายนั่นแหละแก่หญิง ชื่อว่าบอกในความเป็นเมีย. คือ ในความเป็นภรรยาถูกต้องตามกฎหมายบ้าง ในความเป็นชู้ คือ ในความเป็นมิจฉาจารบ้าง. ก็เพราะว่า ภิกษุเมื่อจะบอกความเป็นเมียและชู้นี้ จำจะต้องกล่าวคำมีอาทิว่า " นัยว่า เธอจักต้องเป็นภรรยาของชายนั้น, ฉะนั้น เพื่อจะแสดงอาการแห่งความเป็นถ้อยคำจำเป็นต้องกล่าวนั้น จึงตรัสบทภาชนะแห่งบททั้งสองนั้นว่า " คำว่า ในความเป็นเมีย คือ เธอจักเป็นภรรยา, คำว่า ในความเป็นชู้ คือ เธอจักเป็นชู้ " ดังนี้.

โดยอุบายนี้นั่นแล แม้ในการบอกความประสงค์ของหญิงแก่ชาย บัณฑิตพึงทราบอาการที่ภิกษุจำเป็นต้องกล่าวว่า " เธอจักเป็นผัว, เธอจักเป็นสามี, จักเป็นชู้."

สองบทว่า **อนฺตมโส ตํขณิกายปิ** มีความว่า หญิงที่พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า **ตังขณิกา** เพราะเป็นผู้อันชายพึงอยู่ร่วมเฉพาะในขณะนั้น คือ เพียงชั่วครู่, ความว่า เป็นเมียเพียงชั่วคราว โดยกำหนดอย่างต่ำที่สุดทั้งหมด. เมื่อภิกษุบอกความประสงค์ของชายอย่างนี้ว่า " เธอจักเป็นเมียชั่วคราว " แก่หญิงแม้นั้น ก็เป็นสังฆาทิเสส. โดยอุบายนี้นั่นแล แม้ภิกษุผู้บอกความประสงค์ของหญิง

แก่ชายอย่างนี้ว่า " เธอจักเป็นผัวชั่วคราว." บัณฑิตพึงทราบว่า ต้องสังฆาทิเสส."

[อธิบายหญิง ๑๐ จำพวก]

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงหญิง จำพวกที่ทรงประสงค์ในคำว่า **อิตฺถิยา วา ปุริสมตึ** นี้ โดยประเภทแล้ว ทรงแสดงชนิดแห่งอาบัติ ด้วยอำนาจความเป็นผู้ชักสื่อ ในหญิงเหล่านั้น จึงตรัสคำว่า **ทส อิตฺถิโย** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มาตุรกฺขิตา** ได้แก่ หญิงที่มารดารักษา คือ มารดารักษาโดยประการที่จะสำเร็จการอยู่ร่วมกับผู้ชายไม่ได้. ด้วยเหตุนั้น ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวแม้บทภาชนะแห่งบทว่า **มาตุรกฺขิตา** นั้นว่า " มารดาย่อมรักษาคุ้มครอง ยังตนให้ทำความเป็นใหญ่ ยังอำนาจให้เป็นไป."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รกฺขติ** ความว่า ไม่ให้ไปในที่ไหน ๆ. บทว่า **โคเปติ** ความว่า ย่อมกักไว้ในที่คุ้มครอง โดยประการที่ชายเหล่าอื่นจะไม่เห็น.

สองบทว่า **อิสฺสริยํ กาเรติ** ความว่า ห้ามการอยู่ตามอำเภอใจแห่งหญิงนั้น ประพฤติข่มขี่.

สองบทว่า **สํ วตฺเตติ** ความว่า ยังอำนาจของตนให้เป็นไปในเบื้องบนแห่งหญิงนั้นอย่างนี้ว่า " เจ้าจงทำสิ่งนี้, อย่าได้ทำอย่างนี้." แม้หญิงทั้งหลาย มีหญิงที่บิดารักษาเป็นต้น ก็พึงทราบโดยอุบายนี้.

โคตร หรือ ธรรม ย่อมรักษาไม่ได้, แต่ว่า หญิงอันชนผู้มี

โคตรเสมอกัน และอันชนผู้ประพฤติธรรมร่วมกัน คือ ชนผู้บวชอุทิศพระศาสดาพระองค์เดียวกัน และชนผู้นับเนื่องในคณะเดียวกันรักษาแล้ว ท่านเรียกว่า " หญิงอันโคตรรักษา หญิงอันธรรมรักษา." เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวบทภาชนะแห่งบทเหล่านั้นโดยนัยเป็นต้นว่า **สโคตฺตา รกฺขนฺติ.** หญิงที่เป็นไปกับด้วยอารักขา ชื่อว่า หญิงมีอารักขา. หญิงเป็นไปกับด้วยอาชญาโดยรอบ ชื่อว่า หญิงมีอาชญารอบ. นิเทศแห่งหญิงเหล่านั้นปรากฏชัดแล้วแล. บรรดาหญิง ๑๐ จำพวกนี้ เฉพาะสองพวกหลังเท่านั้นเมื่อคบทาชายอื่น ย่อมเป็นมิจฉาจาร, พวกนอกนี้หาเป็นไม่.

บรรดาหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์เป็นต้น หญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์น้อยบ้าง มากบ้าง ชื่อว่า **ธนักกีตา.** ก็เพราะหญิงนั้น เพียงเขาซื้อมาด้วยทรัพย์เท่านั้น ยังไม่ชื่อว่าเป็นภรรยา, แต่ที่ชื่อว่าภรรยา ก็เพราะเขาซื้อมาเพื่อประโยชน์แก่การอยู่ร่วม; ฉะนั้น ในนิเทศแห่งบทว่า **ธนกฺกีตา** นั้น พระอุบาลีเถระจึงกล่าวว่า " ชายซื้อมาด้วยทรัพย์แล้วให้อยู่."

หญิงใด ย่อมอยู่ด้วยความพอใจ คือ ด้วยความยินดีของตน; เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า **ฉันทวาสินี.** ก็เพราะเหตุที่หญิงนั้นยอมเป็นภรรยาด้วยเหตุสักว่าความพอใจของตนฝ่ายเดียว ก็หามิได้, แต่ที่ชื่อว่าเป็นภรรยา เพราะเป็นผู้อันชายรับรองแล้ว; ฉะนั้น ในนิเทศแห่งบทว่า **ฉนฺทวาสินี** นั้น ท่านจึงกล่าวว่า " ชายที่รัก ย่อมยังหญิงที่รักให้อยู่."

หญิงใด ย่อมอยู่ด้วยโภคะ; เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า **โภค-วาสินี.** คำว่า **โภควาสินี** นั่น เป็นชื่อแห่งหญิงในชนบท ผู้ได้อุปกรณ์แห่งเรือน มีครกสากเป็นต้น แล้วเข้าถึงความเป็นภรรยา.

หญิงใด ย่อมอยู่ด้วยแผ่นผ้า; เหตุนั้น หญิงนั้นชื่อว่า **ปฏวาสินี.** คำว่า **ปฏวาสินี** นั่น เป็นชื่อแห่งหญิงเข็ญใจ ผู้ได้เพียงผ้านุ่งบ้าง ผ้าห่มบ้าง แล้วเข้าถึงความเป็นภรรยา.

คำว่า **โอทปตฺตกินี** นั่น เป็นชื่อแห่งหญิงผู้ที่หมู่ญาติยังมือของคู่บ่าวสาวให้จุ่มลงในถาดน้ำ ถาดเดียวกัน แล้วกล่าวว่า " เจ้าทั้ง ๒ จงปรองดองไม่แตกกันดุจน้ำนี้เถิด " ดังนี้ แล้วกำหนดถือเอา. แม้ในนิเทศแห่งบทว่า **โอทปตฺตกินี** นั้น พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า " ญาติให้ชายนั้น จับภาชนะน้ำร่วมกับทญิงนั้น แล้วให้อยู่."

เทริดของสตรีนั้นอันบุรุษนำลง คือ ปลงลงแล้ว; เหตุนั้น สตรีนั้น ชื่อว่า **โอภฏจุมฺพฏา,** คือ บรรดาสตรีทั้งหลาย มีสตรีขายฟืนเป็นต้น คนใดคนหนึ่ง. คำว่า **โอภฏจุมฺพฏา** นั่น เป็นชื่อแห่งสตรีผู้ที่บุรุษยกเทริดลงจากศีรษะ แล้วให้อยู่ในเรือน.

บทว่า **ทาสี จ** ได้แก่ สตรีเป็นทั้งทาสี ทั้งภรรยาของตน. สตรีผู้ทำงานในเรือนเพื่อค่าจ้าง ชื่อว่า สตรีทำการงาน, บุรุษบางคนไม่มีความต้องการดี้วยภรรยาของตน จึงสำเร็จการครองเรือนกับสตรีนั้น, สตรีนี้ ท่านเรียกว่า " สตรีผู้ทำการงานด้วย เป็นภรรยาด้วย."

สตรีผู้อันนำธงมาแล้ว ชื่อว่า **ธชาหฏา.** มีคำอธิบายว่า " สตรีผู้อันกองทัพยกธงขึ้นแล้วไปโจมตีเขตแดนของปรปักษ์แล้วนำมา." บุรุษ

บางคนทำสตรีนั้นให้เป็นภรรยา, สตรีนี้ชื่อว่า **ธชาหฏา.** สตรีที่บุรุษพึงอยู่ร่วมเพียงชั่วครู่หนึ่ง มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. เป็นมิจฉาจารแก่สตรีทั้ง ๑๐ จำพวกนี้ ในเพราะคบทาชายอื่น. ก็ในสตรีทั้ง ๒๐ จำพวกนี้ เป็นมิจฉาจารแก่พวกบุรุษ. และก็เป็นการชักสื่อแก่ภิกษุด้วย.

[อธิบายนิกเขปบทเรื่องชายวานภิกษุ]

บัดนี้ พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **ปุริโส ภิกฺขุ ปหิณาติ** เป็นอาทิ ดังต่อไปนี้ :-

ภิกษุนั้นรับคำที่ชายนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า ไ ท่านโปรดไปพูดกะหญิงที่มารดาปกครองชื่อนี้ว่า ได้ยินว่า หล่อนจงไปเป็นภรรยาสินไถ่ของชายชื่อนี้ " ดังนี้ ด้วยลั่นวาจาด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่งว่า " ดีละอุบาสก ! " หรือว่า " จงสำเร็จ " หรือว่า " เราจักบอก " หรือด้วยกายวิการมีพะยักศีรษะเป็นต้น ชื่อว่า **รับ.**

ครั้นรับอย่างนั้นแล้ว ไปยังสำนักหญิงนั้น บอกคำสั่งนั้น ชื่อว่า บอก.

เมื่อคำสั่งนั้นอันเธอบอกแล้ว หญิงนั้นรับว่า " ดีละ " หรือห้ามเสีย หรือ นิ่งเสีย เพราะอายก็ตามที, ภิกษุกลับมาบอกข่าวนั้นแก่ชาย ชื่อว่า **กลับมาบอก.** ด้วยอาการเพียงเท่านี้เป็นสังฆาทิเสส เพราะครบองค์ ๓ กล่าวคือ **รับคำ บอก กลับมาบอก.** แต่หญิงนั้น จะเป็นภรรยาของชายนั้นหรือไม่ ก็ตามที, นั่นไม่ใช่เหตุ. พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า " ก็ถ้าภิกษุนั้น อันชายวานไปยังสำนักของหญิงที่มารดาปกครอง ไม่พบหญิงนั้น จึงบอกคำสั่งนั้นแก่มารดา

ของหญิงนั้น ชื่อว่า บอกนอกคำสั่ง; เพราะฉะนั้น จึงผิดสังเกต." ฝ่ายพระมหาสุมเถระกล่าวว่า " จะเป็นมารดา หรือ บิดา ก็ตามที, ชั้นที่สุดแม้เป็นทาสีในเรือน หรือ ผู้อื่นคนใดคนหนึ่ง จักยังกิริยานั้นให้สำเร็จได้, เมื่อคำสั่งนั้นอันภิกษุนั้น แม้บอกแล้วแก่ผู้นั้น เป็นอันบอกแล้วทีเดียว; เพราะฉะนั้น คงเป็นอาบัติเหมือนกันในเวลาครบองค์ ๓, ภิกษุใคร่จะกล่าวว่า **" พุทฺธํ ปจฺจกฺขามิ "** พึงกล่าวผิดไปว่า **" ธมฺมํ ปจฺจกฺขามิ "** สิกขาพึงเป็นอันเธอลาแล้วมิใช่หรือ ข้อนี้ ฉันใด, อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุใคร่จะกล่าวว่า **" ปฐมํ ฌานํ สมาปชฺชามิ "** พึงกล่าวผิดไปว่า **" ทุติยํ ฌานํ สมาปชฺชามิ "** เธอพึงเป็นผู้ต้องปาราชิกแท้มิใช่หรือ ข้อนี้ ฉันใด, คำเป็นเครื่องยังอุปไมยให้ถึงพร้อมนี้ก็ฉันนั้น."

ก็คำของพระสุมเถระนั่นแหละ สมด้วยบทนี้ว่า " ภิกษุรับแต่ให้อันเตวาสิกบอก แล้วกลับมาบอกด้วยตนเอง ต้องสังฆาทิเสส; เพราะฉะนั้น คำของท่านเป็นอันกล่าวชอบแล้ว.

เมื่อภิกษุอันชายสั่งว่า " ท่านโปรดบอกหญิงอันมารดาปกครอง " แล้วไปบอกแม้แก่ชนอื่นมีมารดาเป็นต้น ผู้สามารถจะบอกแก่หญิงนั้นหล่อนจงเป็นภรรยาสินไถ่ของชายชื่อนี้ " แม้เมื่อภิกษุบอกด้วยอำนาจคำว่า " ผู้อยู่ร่วมด้วยความพอใจ " เป็นต้น คำใดคำหนึ่ง ที่ตรัสไว้ในบาลีอย่างนี้ว่า " ได้ยินว่า หล่อนจงเป็นภรรยา ผู้อยู่ด้วยความพอใจของชายชื่อนี้ " หรือ ด้วยอำนาจคำทั้งหลายแม้ที่ไม่ได้ตรัสไว้แต่แสดง

ความอยู่ร่วมกันมีอาทิอย่างนี้ว่า " ได้ยินว่า หล่อนจงเป็นภรรยา ชายา ปชาบดี มารดาของบุตร แม่เรือน แม่เจ้าเรือน แม่ครัว นาง-บำเรอ หญิงบำเรอกาม ของชายชื่อนี้ " ดังนี้ คำใดคำหนึ่ง ความผิดสังเกต ย่อมไม่มี ฉะนั้นแล, คงเป็นอาบัติแท้ เพราะครบองค์ ๓.

แต่เมื่อภิกษุอันชายวานว่า " โปรดบอกหญิงที่มารดาปกครอง " แล้วไปบอกหญิงเหล่าอื่นมีหญิงที่บิดาปกครองเป็นต้น คนใดคนหนึ่ง ผิดสังเกต. แม้ในบทว่า **ปิตุรกฺขิตํ พฺรูหิ** เป็นต้น ก็นัยนี้แหละ. อันที่จริง ความแปลกกันในบทว่า **ปิตุรกฺขิตํ พฺรูหิ** เป็นต้นนี้ ก็เพียงความต่างแห่งเปยยาล ด้วยอำนาจแห่งจักร มีเอกมูลกจักร และทุมูลกจักรเป็นต้น และด้วยอำนาจแห่งคนเดิม มีอาทิอย่างนี้ คือ มารดาของของชายวานภิกษุ, มารดาของหญิงอันมารดาปกครองวานภิกษุ, หญิงที่มารดาปกครองวานภิกษุเท่านั้น. แต่ความแปลกกันนั้น ผู้ศึกษาอาจทราบได้ ตามแนวแห่งพระบาลีนั่นเอง เพราะมีนัยดังได้กล่าวไว้แล้วในก่อน; เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงมิได้ทำความเอื้อเฟื้อเพื่อแสดงวิภาคแห่งความแปลกกันนั้น.

ก็ใน ๒ จตุกกะ มีคำว่า **ปฏิคฺคณฺหาติ** เป็นอาทิ ในจตุกกะที่หนึ่ง เป็นสังฆาทิเสส เพราะครบองค์ ๓ ด้วยบทต้น, เป็นถุลลัจจัย เพราะครบองค์ ๒ ด้วยสองบทท่ามกลาง, เป็นทุกกฏ เพราะครบองค์หนึ่ง ด้วยบทเดียวสุดท้าย. ในจตุกกะที่สอง เป็นถุลลัจจัย เพราะครบองค์ ๒ ด้วยบทต้น, เป็นทุกกฏ เพราะครบองค์หนึ่ง ด้วยสองบทท่ามกลาง, ไม่เป็นอาบัติ เพราะไม่มีองค์ ด้วยบทเดียวสุดท้าย.

[อธิบายเรื่องภิกษุรับคำของหญิงผู้วานเป็นต้น]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **รับ** ได้แก่ รับคำสั่งของผู้วาน.

บทว่า **บอก** ได้แก่ ไปสู่ที่ซึ่งเขาวานไปแล้ว บอกคำสั่งนั้น.

บทว่า **กลับมาบอก** ได้แก่ กลับมาบอกแก่ผู้วานซึ่งเป็นต้นเดิม.

บทว่า **ไม่กลับมาบอก** ได้แก่ บอกแล้วหลีกไปจากที่นั้นเสีย.

บทว่า **ไม่บอก แต่กลับมาบอก** ได้แก่ ผู้อันชายวานว่า " ท่านโปรดไปบอกหญิงชื่อนี้ " รับคำสั่งของเขาว่า " ได้ซี " แล้วจะลืมเสีย หรือ ไม่ลืมคำสั่งนั้นก็ตาม ไปสู่สำนักของหญิงนั้นด้วยกรณียกิจอย่างอื่น นั่งกล่าวคำบ้างเล็กน้อย, ด้วยอาการเพียงเท่านี้ ท่านเรียกว่า ชื่อว่า **รับ แต่ไม่บอก.**

ลำดับนั้น หญิงนั้นพูดเองกะภิกษุนั้นว่า " ได้ยินว่า อุปัฏฐากของท่านอยากได้ดิฉัน " ดังนี้, ครั้นพูดอย่างนี้แล้ว จึงพูดว่า " ดิฉันจักเป็นภรรยาของเขา " หรือว่า " จักไม่เป็น " ก็ดี. ภิกษุนั้นไม่รับรอง ไม่คัดค้านคำของหญิงนั้น นิ่งเฉยเสีย ลุกจากที่นั่งมายังสำนักของชายนั้นบอกข่าวนั้น, ด้วยอาการเพียงเท่านี้ ท่านเรียกว่า ชื่อว่า **ไม่บอก แต่กลับมาบอก.**

บทว่า **ไม่บอก ไม่กลับมาบอก** ได้แก่ รับในเวลาที่บอกคำสั่งอย่างเดียวเท่านั้น, แต่ว่า ไม่ทำกิจสองอย่างนอกนี้.

บทว่า **ไม่รับ แต่บอก กลับมาบอก** ได้แก่ ชายบางคนกล่าวถ้อยคำเห็นปานนั้น ในที่ซึ่งภิกษุยืนอยู่ หรือ ที่ซึ่งนั่งอยู่. ภิกษุแม้อันเขาไม่ได้วานเลย แต่เป็นดังถูกเขาวาน จึงไปยังสำนักของหญิง แล้ว

บอกโดยนัยเป็นต้น " ได้ยินว่า หล่อนจงเป็นภรรยาของชายชื่อนี้ " แล้วกลับมาบอกความชอบใจ หรือ ไม่ชอบใจของหญิงนั้นแก่ชายนี้. ภิกษุบอกแล้วกลับมาบอกโดยนัยนั้น นั่นแหละท่านเรียกว่า ไม่รับ แต่บอก และกลับมาบอก. ภิกษุผู้ไปแล้วโดยนัยนั้นนั่นแล แต่ไม่บอก ฟังถ้อยคำของหญิงนั้นพูดแล้ว มาบอกแก่ชายนี้ ตามนัยที่กล่าวแล้ว ในบทที่ ๓ แห่งปฐมจตุกกะ ท่านเรียกว่า **ไม่รับ ไม่บอก แต่กลับมาบอก.** บทที่ ๔ ชัดเจนแล้วแล. นัยทั้งหลายเป็นต้นว่า " วานภิกษุมากหลาย " ชัดเจนแล้วเหมือนกัน. เหมือนอย่างว่า ภิกษุแม้หลายรูปด้วยกัน ย่อมต้องอาบัติในเพราะวัตถุเดียว ฉันใด, พึงทราบอาบัติมากหลายในเพราะวัตถุมากหลาย แม้แห่งภิกษุรูปเดียว ฉันนั้น.

เป็นอย่างไร ? ชายวานภิกษุว่า " ท่านขอรับ ! ขอท่านโปรดไป ที่ปราสาทชื่อโน้น มีหญิงประมาณ ๖๐ หรือ ๗๐ คน, ท่านโปรดบอกหญิงเหล่านั้นว่า " ได้ยินว่า พวกหล่อนจงเป็นภรรยาของชายชื่อนี้." ภิกษุนั้นรับแล้ว ไปที่ปราสาทนั้นทีเดียว บอกแล้วนำข่าวนั้นกลับมาอีก. เธอต้องอาบัติเท่าจำนวนหญิง. จริงอยู่ แม้ในคัมภีร์ปริวาร พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสคำนี้ไว้ว่า

> **" ภิกษุพึงต้องครุกาบัติที่ยังทำคืนได้ทั้งหมด พร้อมกัน**
> **ทั้ง ๖๔ ตัว ด้วยสักว่าย่างเท้าเดินไป และกล่าวด้วย**
> **วาจา, ปัญหานี้ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว."**

ได้ยินว่า ปัญหานี้ ท่านอาศัยอำนาจแห่งอรรถนี้กล่าวแล้ว. ส่วน

คำว่า " อาบัติ ๖๔ ตัว " ในคาถานี้ พระผู้มีพระภาคตรัส เพื่อความสละสวยแห่งถ้อยคำ. แต่เมื่อภิกษุนั้นทำอย่างนั้น ย่อมต้องอาบัติตั้ง ๑๐๐ ตัว ก็ได้ ตั้ง ๑,๐๐๐ ตัวก็ได้ ฉะนี้แล.

เหมือนอย่างว่า เป็นอาบัติมากหลายในเพราะหญิงมากหลายแก่ภิกษุรูปเดียว ที่ชายคนเดียววานไป ฉันใด, ชายคนเดียววานภิกษุมากหลายไปยังสำนักของหญิงคนเดียว, เป็นสังฆาทิเสส แก่ภิกษุทั้งหมดทุกรูป ฉันนั้น.

ชายคนเดียววานภิกษุมากรูปด้วยกัน ไปยังสำนักของหญิงจำนวนมากด้วยกัน เป็นสังฆาทิเสสตามจำนวนหญิง. ชายมากคนด้วยกันวานภิกษุรูปเดียวไปยังสำนักของหญิงคนเดียว เป็นสังฆาทิเสสตามจำนวนของชาย. ชายมากคนด้วยกัน วานภิกษุรูปเดียวไปยังสำนักของหญิงมากคนด้วยกัน เป็นสังฆาทิเสสตามจำนวนวัตถุ. ชายมากคนด้วยกัน วานภิกษุมากรูปด้วยกันไปยังสำนักของหญิงคนเดียว เป็นสังฆาทิเสสตามจำนวนวัตถุ. ชายมากคนด้วยกัน วานภิกษุมากรูปไปยังสำนักแห่งหญิงมากคนด้วยกัน เป็นสังฆาทิเสสตามจำนวนวัตถุ. แม้ในคำว่า " หญิงคนเดียววานภิกษุรูปเดียว " เป็นต้น ก็มีนัยนี้เหมือนกันนี้. ก็ในสัญจริตตสิกขาบทนี้ ชื่อว่า ความเป็นผู้ถูกส่วน และไม่ถูกส่วนกันไม่เป็นประมาณ. เมื่อภิกษุทำการชักสื่อ แก่บิดามารดาก็ดี แก่สหธรรมิกทั้ง ๕ ก็ดี เป็นอาบัติทั้งนั้น. จตุกกะว่า " ชายวานภิกษุว่า ' ไปเถิดท่านขอรับ " ท่านกล่าวไว้ เพื่อแสดงชนิดแห่งอาบัติ ด้วยอำนาจแห่งองค์.

ในบทท้ายแห่งจตุกกะนั้น พึงทราบวินิจฉัยย ดังนี้ :-

หลายบทว่า **อันเตวาสิกบอกแล้ว กลับมาบอกภายนอก** มีความว่า อันเตวาสิกมาแล้วไม่บอกแก่อาจารย์ ไปเสียทางอื่น บอกแก่ชายผู้นั้น.

หลายบทว่า **อาปตฺติ อุภินฺนํ ถุลฺลจฺจยสฺส** มีความว่า เป็นถุลลัจจัยแก่อาจารย์ด้วยองค์ ๒ คือ เพราะรับคำ ๑ เพราะใช้ให้บอก ๑. เป็นถุลลัจจัยแก่อันเตวาสิก ด้วยองค์ ๒ คือ เพราะบอก ๑ เพราะกลับมาบอก ๑. คำที่เหลืออ ปรากฏชัดแล้วแล.

สองบทว่า **คจฺฉนฺโต สมฺปาเทติ** ได้แก่ รับ และบอก.

สองบทว่า **อาคจฺฉนฺโต วิสํวาเทติ** ได้แก่ ไม่กลับมาบอก.

สองบทว่า **คจฺฉนฺโต วิสํวาเทติ** ได้แก่ ไม่รับ.

สองบทว่า **อาคจฺฉนฺโต สมฺปาเทติ** ได้แก่ บอก และกลับมาบอก.

ในบททั้งสองอย่างนี้ เป็นถุลลัจจัยด้วยองค์ ๒. ในบทที่ ๓ เป็นอาบัติ, ในบทที่ ๔ ไม่เป็นอาบัติ.

ในคำว่า **อนาปตฺติ สงฺฆสฺส วา เจติยสฺส วา คิลานสฺส วา กรณีเยน คจฺฉติ อุมฺมตฺตกสฺส อาทิกมฺมิกสฺส** นี้ พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :-

อุโปสถาคาร หรือการงานอะไร ๆ ของภิกษุสงฆ์ที่ทำค้างไว้มีอยู่, อุบาสกวานภิกษุไปยังสำนักของอุบาสิกา หรืออุบาสิกาวานภิกษุไปยังสำนักของอุบาสิกา เพื่อต้องการอาหารและค่าแรงงานสำหรับพวกคนงาน

(พวกช่าง) ในการสร้างอุโปสถาคารเป็นต้นนั้น, เมื่อภิกษุไปด้วยกรณียะของสงฆ์เช่นนี้ ไม่เป็นอาบัติ. แม้ในเจติยกรรมที่กำลังทำก็มีนัยเหมือนกันนี้. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้อันอุบาสกวานแล้ว ไปยังสำนักของอุบาสิกา หรือผู้อันอุบาสกวานแล้ว ไปยังสำนักอุบาสกแม้เพื่อต้องการยาสำหรับภิกษุอาพาธ. ภิกษุบ้าแลภิกษุผู้เป็นอาทิ-กัมมิกะ มีนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

บรรดาปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เมื่อภิกษุรับข่าวสารด้วยกายวิการมีผงกศีรษะเป็นต้น ไปบอกด้วยหัวแม่มือแล้วกลับมาบอกด้วยหัวแม่มือ, อาบัติเกิดโดยลำพังกาย. เมื่อใคร ๆ กล่าวแก่ภิกษุผู้นั่งที่หอฉันว่า " หญิงชื่อนี้ จักมา, ท่านพึงทราบจิตของนาง " แล้วรับว่า " ดีละ " บอกกะนางผู้มาหา เมื่อนางกลับไปแล้ว บอกในเมื่อชายนั้นกลับมาหา. อาบัติเกิดโดยลำพังวาจา. แม้เมื่อภิกษุรับคำสั่งด้วยวาจาว่า " ได้ซี " แล้วไปยังเรือนของหญิงนั้นด้วยกรณียะอื่น หรือพบหญิงนั้นในเวลาไปที่อื่น แล้วบอกด้วยเปล่งวาจานั่นแล ยังไม่หลีกไปจากที่นั้นด้วยเหตุอื่นนั่นเอง บังเอิญพบชายคนนั้นเข้าอีกแล้วบอก, อาบัติย่อมเกิดโดยลำพังวาจาอย่างเดียว. แต่อาบัติย่อมเกิดโดยทางกายและวาจา แม้แก่พระขีณาสพผู้ไม่รู้พระบัญญัติ.

เป็นอย่างไร ? ก็ถ้าว่า มารดากับบิดาของภิกษุนั้นโกรธกันเป็นผู้หย่าร้างขาดกันแล้ว. ก็ บิดาของพระเถระนั้น พูดกะภิกษุนั้นผู้มายังเรือนว่า " แนะลูก ! โยมมารดาของท่านทิ้งโยมผู้แก่เฒ่าไปสู่ตระกูลญาติเสียแล้ว, ขอท่านไปส่งข่าวให้โยมมารดานั้น (กลับมา)

เพื่อปรนนิบัติโยมเถิด." ถ้าภิกษุนั้นไปพูดกะโยมมารดานั้นแล้วกลับมาบอกข่าวการมา หรือไม่มาแห่งโยมมารดานั้น แก่โยมบิดา เป็นสังฆาทิเสส.

๓ สมุฏฐานนี้ เป็นอจิตตกสมุฏฐาน. แต่เมื่อภิกษุทราบพระบัญญัติแล้ว ถึงความชักสื่อโดยนัยทั้ง ๓ นี้แหละ อาบัติย่อมเกิดทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑. ๓ สมุฏฐานนี้ เป็นสจิตตกสมุฏฐาน ด้วยจิตที่รู้พระบัญญัติ. เป็นกิริยาโนสัญญาวิโมกข์ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม และในสิกขาบทนี้ มีจิต ๓ ดวง ด้วยสามารถแห่งกุศลจิตเป็นต้น มีเวทนา ๓ ด้วยสามารถแห่งสุขเวทนาเป็นต้น ฉะนี้แล.

บรรดาวินีตวัตถุทั้งหลาย ใน ๕ เรื่องข้างต้น เป็นทุกกฏเพราะเป็นแต่เพียงรับ.

ในเรื่องทะเลาะกัน มีวินิจฉัยดังนี้ :-

บทว่า **สมฺโมทนียํ อกาสิ** ความว่า ให้หญิงนั้นยินยอมแล้วได้กระทำบ้านให้เป็นสถานที่ควรกลับไปอีก.

บทว่า **นาลํวจนียา** มีอรรถว่า ยังไม่หย่าร้างกัน. จริงอยู่หญิงใดอันสามีทิ้งแล้วในชนบทใด ๆ โดยประการใด ๆ ย่อมพ้นภาวะเป็นภรรยา, หญิงนี้ท่านเรียกว่า " ผู้หย่าร้างกัน." แต่หญิงคนนี้ มิใช่ผู้หย่าร้างกัน. นางทะเลาะกันด้วยเหตุบางประการแล้วไปเสีย. ด้วยเหตุนั้นแล ในเรื่องทะเลาะกันนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า " ไม่เป็นอาบัติ." ก็เพราะพระผู้มีพระภาคปรับถุลลัจจัย ในนางยักษิณี เพราะกาย

สังสัคคะ; ฉะนั้น แม้ในทุฏฐุลลสิกขาบทเป็นต้นนี้ นางยักษิณีและนางเปรต บัณฑิตพึงทราบว่า "เป็นวัตถุแห่งถุลลัจจัยเหมือนกัน." แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านไม่ได้วิจารคำนี้ไว้. คำที่เหลือทุก ๆ เรื่อง มีอรรถกระจ่างทั้งนั้นแล.

สัญจริตตสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๖

กุฎิการสิกขาบทวรรณนา

กุฎิการสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป. ในกุฎิการสิกขาบทนั้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องภิกษุชาวแคว้นอาฬวี]

บทว่า **อาฬวกา** มีความว่า พวกเด็กหนุ่มเกิดในแคว้นอาฬวี ชื่อว่า **อาฬวกา.** เด็กหนุ่มเหล่านั้น แม้ในเวลาบวชแล้ว ก็ปรากฏ ชื่อว่า **" อาฬวกา "** เหมือนกัน. ท่านกล่าวคำว่า **" อาฬวกา ภิกฺขู "** หมายเอาภิกษุชาวแคว้นอาฬวีเหล่านั้น.

บทว่า **สญฺญาจิกาโย** ได้แก่ มีเครื่องอุปกรณ์อันตนขอเขาเอามาเอง.

บทว่า **การาเปนฺติ** ได้แก่ กระทำเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นทำบ้าง. ได้ยินว่า พวกภิกษุเหล่านั้น ทอดทิ้งธุระทั้งสอง คือ วิปัสสนาธุระ และ คันถธุระ ยกนวกรรมเท่านั้นขึ้นเป็นธุระสำคัญ.

บทว่า **อสฺสามิกาโย** ได้แก่ ไม่มีผู้เป็นใหญ่, อธิบายว่า " เว้นจากผู้สร้างถวาย."

บทว่า **อตฺตุทฺเทสิกาโย** ได้แก่ เฉพาะตนเอง, อธิบายว่า " อันภิกษุปรารภเพื่อประโยชน์แก่ตน."

บทว่า **อปฺปมาณิกาโย** ได้แก่ ไม่มีประมาณกำหนด[๑]

๑. ฎีกาวิมติและสารัตถทีปนี เป็น อปฺปริจฺฉินฺนปฺปมาณาโย แปลว่า ไม่ได้กำหนดประมาณไว้, หรือไม่มีกำหนดและไม่มีประมาณ.

ไว้อย่างนี้ว่า " จักถึงความสำเร็จด้วยเครื่องอุปกรณ์เพียงเท่านี้ " หรือขยายกว้างยาวไม่มีประมาณ, อธิบายว่า " ใหญ่ไม่มีประมาณ."

ภิกษุเหล่านี้ มีการขอร้องเท่านั้นมาก การงานอื่น มีน้อย, เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้มากไปด้วยการขอร้อง. พวกภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้มากด้วยการขอ ก็พึงทราบอย่างนี้. แต่โดยใจความในสองบทว่า **ยาจนพหุลา วิญฺญตฺติพหุลา** นี้ ไม่มีเหตุแตกต่างกัน. คำนั้นเป็นชื่อ ของพวกภิกษุผู้วอนขอหลายครั้งว่า " ท่านจงให้คน, จงให้หัตถกรรมที่คน ต้องทำ (แรงงาน)." บรรดาคนและหัตถกรรมนั้น จะขอโดยความ ขาดมูลไม่ควร. จะขอว่า " พวกท่านจงให้คนเพื่อประโยชน์แก่การ ร่วมมือ เพื่อประโยชน์แก่การงาน " ควรอยู่, หัตถกรรมที่คนพึง กระทำเรียกว่า " แรงงาน," จะขอแรงงาน ควรอยู่.

[วิญญัติกถาว่าด้วยการออกปากขอ]

ขึ้นชื่อว่าหัตถกรรมมิใช่เป็นวัตถุบางอย่าง; เพราะเหตุนั้น หัตถ-กรรมนั้น เว้นการงานส่วนตัวของพวกพรานเนื้อและชาวประมงเป็นต้น เสีย ที่เหลืออเป็นกัปปิยะทั้งหมด. เมื่อเขาถามว่า " ท่านมาทำไมขอรับ ? มีการงานที่ใครจะต้องทำหรือ ?" หรือว่า ไม่ถาม จะขอ ก็ควร. ไม่มี โทษเพราะการขอเป็นปัจจัย. เพราะเหตุนั้นพวกพรานเนื้อเป็นต้น ภิกษุ ไม่ควรขอกิจการส่วนตัวเขา. ทั้งไม่ได้กำหนดให้แน่นอนลงไป ไม่ควร ขอว่า " พวกท่านจงให้หัตถกรรม." เพราะพวกพรานเนื้อเป็นต้นนั้น ถูกภิกษุขออย่างนี้แล้ว จะต้องรับคำว่า " ได้ ขอรับ ! " แล้วนิมนต์ภิกษุ ให้กลับไป พึงฆ่าเนื้อมาถวายได้. แต่ควรขอกำหนดลงไปว่า " ใน

วิหารมีกิจการบางอย่างจำต้องทำ, พวกท่านจงให้หัตถกรรมในวิหารนั้น." การที่ภิกษุจะขอหัตถกรรมบางอย่างกะชาวนา หรือคนอื่นแม้ผู้ขวนขวายในการงานของตน ซึ่งถือเอาเครื่องอุปกรณ์ มีผาลและไถเป็นต้น กำลังเดินไปเพื่อไถนาก็ดี เพื่อหว่านก็ดี เพื่อเกี่ยวก็ดี สมควรแท้.

ส่วนผู้ใดเป็นคนกินเดน หรือ เป็นคนว่างงานอื่นบางคน ผู้คุยแต่เรื่องไร้ประโยชน์ หรือเอาแต่หลับนอนอยู่, แม้ไม่ขอร้องคนเห็นปานนี้ จะกล่าวว่า " เฮ้ย ! เองจงมาทำการงานสิ่งนี้ หรือ สิ่งนี้ " แล้วให้กระทำการงานตามที่ต้องการ ควรอยู่. แต่เพื่อแสดงว่า หัตถกรรมเป็นกัปปิยะทุกอย่าง อาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวนัยนี้ไว้.

ก็ ถ้าว่า ภิกษุประสงค์จะให้สร้างปราสาท, พึงไปยังบ้านแห่งพวกช่างสลักหิน เพื่อต้องการเสา แล้วกล่าวว่า " อุบาสก ! การได้หัตถ-กรรม ควรอยู่." เมื่อเขาถามว่า " ควรทำอย่างไร ขอรับ ! " พึงบอกว่า " พึงหามเสาหินไปให้." ถ้าพวกเขาหามไปถวาย หรือถวายเสาของตนที่เข็นมาเก็บไว้แล้ว ควรอยู่. แม้ถ้าพวกเขากล่าวว่า " พวกผมไม่มีเวลาจะทำหัตถกรรม ขอรับ ! ขอให้ท่านให้คนอื่นขนไปเถิด, พวกผมจักให้ค่าจ้างแก่เขาเอง " ดังนี้, จะใช้ให้คนอื่นขนไปแล้วบอกว่า " พวกท่านจงให้ค่าจ้างแก่พวกคนขนเสาหินเถิด " ดังนี้ ก็ควร.

โดยอุบายเช่นเดียวกันนี้ การที่ภิกษุจะไปยังสำนักพวกคนผู้ทำการช่างศิลป์นั้น ๆ เพื่อประสงค์ทุก ๆ สิ่งที่ต้องการ คือ " ไปยังสำนักช่างไม้ เพื่อต้องการไม้สร้างปราสาท ไปยังสำนักช่างอิฐเพื่อต้องการอิฐ

ไปยังสำนักช่างมุงหลังคาเรือน เพื่อต้องการมุงหลังคา ไปยังสำนักช่างเขียน เพื่อต้องการจิตรกรรม " แล้วขอหัตถกรรม สมควรอยู่. และจะรับเอาของแม้ที่ตนได้ ด้วยอำนาจการขอหัตถกรรมก็ดี ด้วยการเพิ่มให้ค่าจ้างและเบี้ยเลี้ยง โดยการขาดมูลก็ดี สมควรทุกอย่าง และเมื่อจะให้นำของมาจากป่า ควรให้นำของทั้งหมดที่ใคร ๆ ไม่ได้คุ้มครอง (ไม่หวงแหน) มา.

อนึ่ง มิใช่แต่ประสงค์จะสร้างปราสาทอย่างเดียว แม้ประสงค์จะให้ทำเตียง ตั่ง บาตร ธมการกกรองน้ำ และจีวรเป็นต้น ก็พึงให้นำมา, ได้ไม้ โลหะ และด้ายเป็นต้นแล้ว เข้าไปหาพวกช่างศิลป์นั้น ๆ พึงขอหัตถกรรมโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. และสิ่งของแม้ที่ตนได้มาด้วยอำนาจแห่งการขอหัตถกรรมก็ดี ด้วยการเพิ่มให้ค่าจ้างและเบี้ยเลี้ยงโดยการขาดมูลก็ดี พึงรับเอาทั้งหมด.

ก็ ถ้าพวกดนงานไม่ปรารถนาที่จะทำ, เกี่ยงเอาค่าจ้างและเบี้ยเลี้ยง, ของเป็นอกัปปิยะมีเหรียญกระษาปณ์เป็นต้น ไม่ควรให้. จะแสวงหาข้าวสารเป็นต้น ด้วยภิกขาจารวัตรให้ ควรอยู่.

ภิกษุให้ช่างบาตรทำบาตรด้วยแห่งหัตถกรรมแล้ว ให้ระบมทำนองเดียวกันนั้นแล้ว เข้าไปยังภายในบ้าน เพื่อต้องการน้ำมันชโลมบาตรที่ระบมใหม่ เมื่อชาวบ้านเข้าใจว่า " มาเพื่อภิกษา " แล้วนำข้าวต้ม หรือ ข้าวสวยมา (ถวาย) พึงเอามือปิดบาตร . ถ้าอุบาสิกาถามว่า " ทำไม เจ้าค่ะ ! " ภิกษุพึงบอกว่า " ระบมบาตรใหม่ ต้องการน้ำมันสำหรับทา." ถ้าอุบาสิกานั้นกล่าวว่า " โปรดให้บาตรเถิด เจ้าค่ะ ! "

แล้วรับบาตรไปทาน้ำมัน บรรจุข้าวต้ม หรือ ข้าวสวยให้เต็มแล้วถวาย, ไม่ชื่อว่า เป็นวิญญัติ, จะรับควรอยู่ ฉะนี้แล.

พวกภิกษุเที่ยวบิณฑบาตแต่เช้ามืด ไปถึงหอฉันไม่เห็นที่นั่ง ยืนคอยอยู่. ถ้าที่หอฉันนั้น พวกอุบาสิกาเห็นพวกภิกษุยืนอยู่ ช่วยกันให้นำที่นั่งมาเอง. พวกภิกษุนั่งแล้ว เมื่อจะไป พึงบอกลาก่อนแล้วจึงไป. แม้เมื่อพวกภิกษุไม่บอกลาก่อนแล้วไป ของหาย ไม่เป็นสินใช้. แต่การบอกลาแล้วไป ฟ้อนรำเนียม.

ถ้าอาสนะเป็นของที่ชาวบ้านซึ่งภิกษุทั้งหลายสั่งว่า " พวกท่านจงนำอาสนะมา " จึงนำมาให้, ภิกษุทั้งหลายต้องบอกลาแล้วจึงไป. เมื่อพวกภิกษุไปไม่บอกลา เป็นการเสียธรรมเนียม และของหาย เป็นสินใช้ด้วย. แม้ในพรมสำหรับปูลาด ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

แมลงหวี่มีชุมมาก พึงกล่าวว่า " จงเอาพัดปัดแมลงหวี่มา." พวกชาวบ้านนำกิ่งสะเดาเป็นต้นมาให้ พึงให้ทำกัปปิยะก่อน แล้วจึงรับ. ภาชนะน้ำที่หอฉันว่างเปล่า ไม่ควรกล่าวว่า " จงนำธมกรกมา." เพราะเมื่อหย่อนธมกรกลงไปในภาชนะว่างเปล่า จะพึงทำภาชนะแตก. แต่จะไปยังแม่น้ำ หรือ บึง แล้วกล่าวว่า " จงนำน้ำมา " ควรอยู่ จะกล่าวว่า " จงนำมาจากเรือน " ก็ไม่ควรเหมือนกัน. อย่าพึงบริโภคน้ำที่เขานำมาให้.

ภิกษุทั้งหลายผู้ทำภัตกิจที่หอฉัน หรือที่เสนาสนะป่าก็ดี ใบไม้ หรือผลไม้ที่ควรกินเป็นกับแกล้มอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีตนหวงห้าม

๑. อตฺถโยชนา ๑/๔๕๔ มจฺฉิกาติ มกฺขิกาติปิ อตฺถิ.

เกิดในที่นั้น ถ้าพวกเธอจะให้คนทำงานบางอย่างนำมา ควรจะให้นำมาด้วยอำนาจแห่งหัตถกรรมแล้วฉัน, แต่ไม่ควรใช้พวกภิกษุ หรือสามเณรผู้เป็นอลัชชีให้ทำหัตถกรรม. ในเรื่องปุริสัตถกร (แรงงานคน) มีนัยเท่านี้ก่อน.

แต่การที่ภิกษุจะให้นำโคมาจากสถานที่แห่งคนผู้มิใช่ญาติและมิใช่ปวารณา ย่อมไม่ควร. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ให้นำมา. จะขอโดยขาดมูลค่าแม้จากสถานที่แห่งญาติและคนปวารณา ก็ไม่ควร. จะขอโดยนัยของขอยืม ควรทุกแห่ง. และพึงรักษาบำรุงโคที่ให้นำมาแล้วอย่างนี้ เสร็จแล้วพึงมอบให้เจ้าของรับมันคืนไป. ถ้าเท้าหรือเขาของมันแตกหัก หรือเสียไป, ถ้าเจ้าของยอมรับมันคืนไป, การยินยอมรับนั่นอย่างนั้นเป็นการดี, ถ้าเจ้าของไม่ยอมรับ, เป็นสินใช้. ถ้าหากเจ้าของกล่าวว่า " พวกผมถวายท่านเลย " ไม่ควรรับ. แต่เมื่อเจ้าของกล่าวว่า " พวกผมถวายวัด " พึงกล่าวว่า " พวกท่านจงบอกแก่บุคคลผู้ทำการวัด เพื่อประโยชน์แก่การเลี้ยงดูมัน." จะกล่าวกะพวกคนที่มิใช่ญาติ และไม่ได้ปวารณาว่า " พวกท่านจงถวายเกวียน " ดังนี้ก็ดี ไม่ควร. ย่อมเป็นวิญญัติแท้ คือ ต้องอาบัติทุกกฏ. แต่ในฐานแห่งญาติและคนปวารณาควรอยู่. ของขอยืม ก็ควร. ทำการงานเสร็จแล้วพึงคืนให้. ถ้ากงเป็นต้นแตกไป พึงกระทำให้เหมือนเดิม แล้วให้คืน. เมื่อเสียหาย เป็นสินใช้. เมื่อเจ้าของกล่าวว่า " พวกผมถวายท่านเลย " ธรรมดาว่าเครื่องไม้ควรจะรับไว้. ในมีด ขวาน ผึ่ง จอบ และสิ่วก็ดี ในพฤกษชาติ มีเถาวัลย์เป็นต้นก็ดี ที่เจ้าของหวงแหน ก็มีนัยเหมือนกันนี้. ก็ในพวกพฤกษชาติ

มีเถาวัลย์เป็นต้น ที่พอเป็นครุภัณฑ์ได้เท่านั้น จึงเป็นวิญญัติ ต่ำกว่านั้นหาเป็นไม่.

แต่ภิกษุจะให้นำเอาของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่มีตนหวงห้ามมา ควรอยู่. เพราะว่า ในที่มีตนรักษาคุ้มครองเท่านั้น ท่านเรียกว่า วิญญัติ. วิญญัตินั้น ย่อมไม่ควรในปัจจัยทั้งสอง (คือ จีวรและบิณฑบาต) โดยประการทุกอย่าง. แต่ในเสนาสนะปัจจัย เพียงแต่ออกปากขอว่า " ท่านจงนำมาให้ จงให้ " เท่านั้น ๆไม่ควร. ปริกถา โอภาส และนิมิตตกรรม ควร.

บรรดาปริกถา โอภาส และนิมิตตกรรมนั้น คำพูดของภิกษุผู้ต้องการโรงอุโบสถ หอฉัน หรือ เสนาสนะอะไร ๆ อื่น โดยนัยเป็นต้นว่า " การสร้างเสนาสนะเห็นปานนี้ ในโอกาสนี้ ควรหนอ หรือว่า ชอบหนอ หรือ สมควรหนอ " ดังนี้ ชื่อว่า ปริกถา. ภิกษุถามว่า " อุบาสก ! พวกท่านอยู่ที่ไหน ? " พวกอุบาสกตอบว่า " ที่ปราสาท ขอรับ ! " พูดต่อไปว่า " ก็ปราสาทไม่ควรแก่ภิกษุทั้งหลายหรือ อุบาสก ! ? " คำพูดมีอาทิอย่างนี้ ชื่อว่า โอภาส. ก็การกระทำมีอาทิอย่างนี้ คือ ภิกษุเห็นพวกชาวบ้านแล้ว ขึงเชือก ให้ตอกหลัก เมื่อพวกชาวบ้านถามว่า " นี้ให้ทำอะไรกัน ขอรับ ? " ตอบว่า " พวกอาตมาจะสร้างที่อยู่อาศัยที่นี่ " ชื่อว่า นิมิตตกรรม. ส่วนในคิลานปัจจัย แม้วิญญัติก็ควร จะป่วยกล่าวไปไยถึงปริกถาเป็นต้นเล่า.

คำว่า **มนุสฺสา อุปทฺทุตา ยาจนาย อุปทฺทุตา วิญฺญตฺติยา** มีความว่า พวกชาวบ้านถูกบีบคั้นด้วยการขอร้อง และด้วยการออกปาก

ของนั้นของภิกษุเหล่านั้น.

บทว่า **อุพฺภิชฺชนฺติปิ** มีความว่า ย่อมได้รับความหวาดสะดุ้ง คือ ไหว หวั่นไปว่า "จัดให้นำอะไรไปให้หนอ ?"

บทว่า **อุตฺตสนฺติปิ** มีความว่า พบภิกษุเข้า ก็พลันสะดุ้ง ชะงักไปเหมือนพบงู ฉะนั้น.

บทว่า **ปลายนฺติปิ** มีความว่า ย่อมหนีไปเสียแต่ไกล โดยทางใดทางหนึ่ง.

สองบทว่า **อญฺเญนปิ คจฺฉนฺติ** มีความว่า ละทางที่ภิกษุเดินไปเสียแล้วกลับเดินมุ่งไปทางซ้าย หรือ ทางขวา. ปิดประตูเสียบ้างก็มี.

[แก้อรรถศัพท์ในเรื่องมณีกัณฐนาคราช]

สองบทว่า **ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว** เป็นต้น มีความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นด้วยประการฉะนี้ และตรัสธรรมีกถาให้สมควรแก่เรื่องราวนั้นแล้ว เมื่อจะทรงทำโทษแห่งวิญญัติให้ปรากฏชัดแม้อีก จึงทรงแสดง ๓ เรื่องนี้ โดยนัยเป็นต้นว่า **ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มณิกณฺโฐ** มีความว่า ได้ยินว่า พญานาคนั้นประดับแก้วมณีมีค่ามาก ซึ่งอำนวยให้สิ่งที่ปรารถนาทุกอย่างไว้ที่คอ เที่ยวไป ; เพราะฉะนั้น จึงปรากฏนามว่า **"มณิกัณฐนาคาราช."**

คำว่า **อุปริมุทฺธนิ มหนฺตํ ผณํ อฏฺฐาสิ** มีความว่า ได้ยินว่า บรรดาฤษีทั้ง ๒ นั้น ฤษีผู้น้องนั้น เป็นผู้มีปรกติอยู่ด้วยเมตตา;

เพราะเหตุนั้น พญานาคานั้นจึงขึ้นมาจากแม่น้ำ นิรมิตเพศเป็นเทวดา นั่งในสำนักแห่งฤษีนั้น กล่าวสัมโมทนียกถา ละเพศเทวดานั้นแล้ว กลับกลายเป็นเพศเดิมของตนนั่นแล วงล้อมฤษีนั้น เมื่อจำทำอาการเลื่อมใส จึงแผ่พังพานใหญ่เบื้องบนศีรษะแห่งฤษีนั้น ดุจกั้นร่อมไว้ ยับยั้งอยู่ชั่วครู่หนึ่ง แล้วจึงหลีกไป. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า **"ได้ยืนแผ่พังพานใหญ่ไว้ ณ เบื้องบนศีรษะ"** ดังนี้.

ข้อว่า **มณิมสฺส กณฺเฐ ปิลนฺธนํ** มีความว่า ซึ่งแก้วมณี อันพญานาคนนั้นประดับไว้ คือ สวมไว้ที่คอ.

สองบทว่า **เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ** มีความว่า พญานาคนั้นมาแล้ว โดยเพศเทวดานั้น ชื่นชมอยู่กับดาบส ได้ยืนอยู่ ณ ประเทศหนึ่ง.

บทว่า **มนฺนปานํ** ได้แก่ ข้าวและน้ำของเรา.

บทว่า **วิปุลํ** ได้แก่ มากมาย.

บทว่า **อุฬารํ** ได้แก่ ประณีต.

บทว่า **อติยาจโกสิ** ได้แก่ เป็นผู้ขอจัดเหลือเกิน. มีคำอธิบายว่า "ท่านเป็นคนขอซ้ำ ๆ ซาก ๆ.

บทว่า **สุสู** มีความว่า คนหนุ่ม คือ ผู้สมบูรณ์ด้วยเรี่ยวแรง ได้แก่ บุรุษที่ยังอยู่ในวัยหนุ่ม.

ศิลาดำ ท่านเรียกว่า หินลับ ดาบที่เขาลับแล้วบนหินลับนั้น ท่านเรียกว่า สักขรโธตะ. ดาบที่ลับดีแล้วบนหินลับ มีอยู่ในมือของบุรุษนั้น; เพราะเหตุนั้น บุรุษนั้น จึงชื่อว่า ผู้ถือดาบซึ่งลับดีแล้วบนหินแล้ว. อธิบายว่า "มีมือถือดาบซึ่งขัดและลับดีแล้วบนหิน." ท่าน

วอนขอแก้วกะเรา ทำให้เราหวาดเสียว เหมือนบุรุษมีดาบในมือนั้น ทำให้คนอื่นหวาดเสียว ฉะนั้น.

ข้อว่า **เสลํ มํ ยาจมาโน** มีความว่า วอนขออยู่ซึ่งแก้วมณี.

ข้อว่า **น ตํ ยาเจ** มีความว่า ไม่ควรขอของนั้น.

ถามว่า " ของสิ่งไหน ? "

ตอบว่า " ของที่ตนรู้ว่า เป็นที่รักของเขา."

ข้อว่า **ยสฺส ปิยํ ชิคึเส** มีความว่า ตนพึงรู้ว่า " สิ่งใด เป็นที่รักของสัตว์นั้น (ไม่ควรขอของนั้น)."

ข้อว่า **กิมงฺคํ ปน มนุสฺสภูตานํ** มีความว่า ในคำว่า "(การอ้อนวอนขอนั้น) ไม่เป็นที่พอใจของเหล่าสัตว์ที่เป็นมนุษย์ " นี้ จะพึงกล่าวทำไมเล่า ?

[แก้อรรถศัพท์ในเรื่องนกฝูงใหญ่เป็นต้น]

หลายบทว่า **สกุณสงฺฆสฺส สทฺเทน อุพฺพาฬฺโห** มีความว่า ได้ยินว่า ฝูงนกนั้น ทำเสียงระเบ็งเซ็งแซ่ติดต่อกันไปจนตลอดปฐมยามและปัจฉิมยาม, ภิกษุนั้นเป็นผู้รำคาญด้วยเสียงนกนั้น จึงได้ไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า " เข้ามาหาเราถึงที่อยู่."

ในคำว่า **กุโต จ ตฺวํ ภิกฺขุ อาคจฺฉสิ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- ภิกษุนั้นนั่งอยู่แล้ว (ในสำนักแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้านี้) มิใช่พึ่งมา, แต่การที่จะกล่าวอย่างนี้ในอดีตกาลใกล้ปัจจุบันกาลย่อมมีได้. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุ ! ก็เธอมาจากไหนเล่า ?"

อธิบายว่า " เธอเป็นผู้มาแล้วแต่ที่ไหน ?"

แม้ในคำว่า **ตโต อหํ ภควา อาคจฺฉามิ** นี้ ก็มีนัยอย่างนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **อุพฺพาฬฺโห** มีความว่า เป็นผู้ถูกเสียงรบกวน คือ ก่อให้เกิดความรำคาญ.

ในคำว่า **โส สกุณสงฺโฆ ภิกฺขุ ปตฺตํ ยาจติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ฝูงนกย่อมไม่รู้คำพูดของภิกษุ, แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำให้พวกมันรู้โดยอานุภาพของพระองค์.

คำว่า **อปาหํ เต น ชานามิ** มีความว่า เออ เราก็ไม่รู้จักชนเหล่านั้นว่า " ชนเหล่านี้ เป็นคนพวกไหน หรือว่า ชนพวกนี้เป็นคนของใคร."

สองบทว่า **สงฺคมฺม ยาจนฺติ** มีความว่า ชนเหล่านั้นพากันมา คือ รวมกันเป็นพวก ๆ อ้อนวอนขออยู่.

คำว่า **ยาจโก อปฺปิโย โหติ** มีความว่า บุคคลผู้ขอย่อมไม่เป็นที่รัก (ของผู้ถูกขอ).

คำว่า **ยาจํ อททมปฺปิโย** มีความว่า สิ่งที่คนอื่นขอ ท่านเรียกว่า ยาจัง, แม้ผู้ไม่ให้ซึ่งประโยชน์ที่เขาขอ ย่อมไม่เป็นที่รัก (ของคนผู้ขอ).

อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **ยาจํ** ได้แก่ ของบุคคลผู้ขออยู่.

คำว่า **อททมปฺปิโย** มีความว่า ผู้ไม่ให้ (แก่ผู้ขอ) ย่อมไม่เป็นที่รัก (ของผู้ขอ).

คำว่า **มา เม วิทิเทสนา อหุ** มีความว่า ความเป็นผู้ไม่เป็นที่รัก อย่าได้มีแล้วแก่ข้าพเจ้า, อธิบายว่า " ข้าพเจ้าอย่าได้เป็นที่เกลียดชัง คือ ไม่เป็นที่รักของท่าน หรือว่าท่านอย่าได้เป็นที่เกลียดชังคือไม่เป็นที่รักของข้าพเจ้า."

บทว่า **ทุสฺสํหรานิ** มีความว่า รวบรวมมาได้โดยยาก ด้วยอุบายทั้งหลาย มีกสิกรรมและโครักขกรรมเป็นต้น. การอ้อนวอนขอที่ภิกษุให้เป็นไปเอง ท่านเรียกว่า **สังยาจิกา** ในคำว่า สํยาจิกาย ปน **ภิกฺขุนา** นี้. เพราะเหตุนั้น บทว่า **สํยาจิกาย** จึงมีรูปความที่ท่านกล่าวไว้ว่า " ด้วยการวิงวอนของตน." อธิบายว่า " ด้วยอุปกรณ์ทั้งหลายที่ตนขอมาเอง." ก็ เพราะว่า กุฎีนั้นเป็นอันภิกษุทำอยู่ด้วยเครื่องอุปกรณ์ที่ตนขอมาเอง คือ ขอเอามากระทำเอง; ฉะนั้น เพื่อแสดงบรรยายแห่งอรรถนั้น ท่านจึงกล่าวบทภาชนะแห่งบทว่า **สํยาจิกาย** นั้นอย่างนี้ว่า " ขอเองซึ่งคนอื่นบ้าง " เป็นต้น.

[แก้อรรถสิกขาบทวิภังค์ ว่าด้วยการโบกฉาบกุฎี]

บทว่า **อุลฺลิตฺตา** ได้แก่ โบกฉาบปูนไว้เฉพาะภายใน.

บทว่า **อวลิตฺตา** ได้แก่ โบกฉาบปูนไว้เฉพาะภายนอก.

บทว่า **อลฺลตฺตาวลิตฺตา** มีคำอธิบายว่า " โบกฉาบปูนไว้ทั้งภายในทั้งภายนอก."

ในบทภาชนะแห่งบทว่า **การยมาเนน** นี้ คำเพียงว่า **การาเปนฺเตน** นี้เท่านั้น เป็นคำที่ท่านพระอุบาลีกล่าวไว้ เพราะว่าเมื่อมีคำอย่างนี้ พยัญชนะย่อมเสมอกัน, แต่เพราะเหตุที่ภิกษุแม้ให้สร้างกุฎี

ด้วยอาการขอเอาเอง พึงปฏิบัติโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในสิกขาบทนี้นั่นแล; ฉะนั้น เพื่อแสดงอรรถนี้ว่า " ภิกษุผู้สร้างเองก็ตามให้ผู้อื่นสร้างก็ตาม ทั้งสองพวกนี้สงเคราะห์ด้วยบทว่า **การยมาเนน** นี้แล " จึงกล่าวว่า **กโรนฺโต วา การาเปนฺโต วา** ดังนี้เป็นต้น. ก็ถ้าว่าท่านพระอุบาลีจะพึงกล่าวว่า **กโรนฺเตน วา การาเปนฺเตน วา** พยัญชนะจะต้องผิดไป. เพราะว่า ภิกษุใช้ให้เขาทำ จะชื่อว่าเป็นผู้ทำเองไม่ได้. เพราะฉะนั้น พึงทราบว่า " ในบทภาชนะนี้พระอุบาลีแสดงแต่เพียงใจความเท่านั้น."

บทว่า **อตฺตุทฺเทสํ** มีความว่า ตนเป็นที่เจาะแห่งกุฎีนั้นอย่างนี้ว่า " กุฎีนี้ของเรา " เพราะฉะนั้น กุฎีนั้นจึงชื่อว่าเฉพาะตนเอง. ซึ่งกุฎีเฉพาะตนเองนั้น. ก็เพราะกุฎีมีตนเป็นที่เจาะจงนั้น ย่อมมีเพื่อประโยชน์แก่ตน; ฉะนั้น ท่านพระอุบาลี เมื่อจะแสดงบรรยายแห่งอรรถนั้น จึงกล่าวว่า " บทว่า **อตฺตุทฺเทสํ** คือ เพื่อประโยชน์แก่ตน."

สองบทว่า **ปมาณิกา กาเรตฺพฺพา** คือ พึงสร้างให้ได้ประมาณ.

สองบทว่า **ตตฺรีทํ ปมาณํ** คือ นี้ ประมาณแห่งกุฎีนั้น.

บทว่า **สุคตวิทตฺถิยา** มีความว่า ที่มีชื่อว่า คืบพระสุคต คือ ๓ คืบของบุรุษกลางคนในปัจจุบันนี้ เท่ากับศอกคืบ โดยศอกช่างไม้.

สองบทว่า **พาหิริเมน มาเนน** ได้แก่ ๑๒ คืบ โดยวัดนอกฝาผนังแห่งกุฎี. แต่เมื่อจะวัด ไม่พึงกำหนดเอาที่สุดก้อนดินเหนียวใหญ่ที่ตนให้ไว้แต่แรกเขาทั้งหมด. พึงวัดโดยที่สุดก้อนดินผสมแกลบ (ก้อนอิฐ). การฉาบทาปูนขาวข้างบนแห่งก้อนดินผสมแกลบ เป็น

อัพโพหาริก. ถ้าภิกษุไม่มีความต้องการด้วยก้อนดินผสมแกลบ สร้างให้เสร็จด้วยก้อนดินเหนียวใหญ่เท่านั้น, ดินเหนียวใหญ่นั่นแล เป็นเขตกำหนด.

บทว่า **ติริยํ** แปลว่า โดยส่วนกว้าง.

บทว่า **สตฺต** แปลว่า ๗ คืบพระสุคต.

บทว่า **อนฺตรา** นี้ มีนิเทศดังนี้ :- คือ โดยการวัดอันมีในร่วมใน มีอธิบายว่า เมื่อไม่ถือเอาที่สุดด้านนอกฝา วัดเอาที่สุด โดยการวัดทางริมด้านใน ได้ประมาณด้านกว้าง ๗ คืบพระสุคต."

ส่วนภิกษุใดอ้างเลสว่า " เราจักทำให้ได้ประมาณตามที่ตรัสไว้จริง ๆ " แต่พึงทำประมาณด้านยาว ๑๑ คืบ ด้านกว้าง ๘ คืบ หรือด้านยาว ๑๓ คืบ ด้านกว้าง ๖ คืบ, การทำนั้นไม่สมควรแก่ภิกษุนั้น. จริงอยู่ ประมาณแม้ที่เกินไปทางด้านเดียว ก็จัดว่าเกินไปเหมือนกันคืบจงยกไว้ จะลดด้านยาวเพิ่มด้านกว้าง หรือ ลดด้านกว้างเพิ่มด้านยาว แม้เพียงปลายเส้นผมเดียว ก็ไม่ควร. จะป่วยกล่าวไปไยในการขยายเพิ่มทั้งสองด้านเล่า.

สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า " ภิกษุสร้างเองก็ดี ให้ผู้อื่นสร้างก็ดี (ซึ่งกุฎี) ให้ล่วงประมาณไปทางด้านยาว หรือ ด้านกว้าง โดยที่สุดแม้ปลายเส้นผมเดียว เป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยค " ดังนี้เป็นต้น. ก็ กุฎีมีประมาณตามที่กล่าวไม้เท่านั้น จึงสมควร.

ส่วนกุฎีใด ด้านยาวมีประมาณถึง ๖๐ ศอก ด้านกว้างมีประมาณ ๓ ศอก หรือ หย่อน ๓ ศอก เป็นที่ซึ่งเตียงที่ได้ขนาดหมุน

ไปข้างโน้นข้างนี้ไม่ได้, กุฎีนี้ไม่ถึงการนับว่า " กุฎี; " เพราะฉะนั้น กุฎีแม้นี้ ก็สมควร. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวกุฎีกว้าง ๔ ศอกไว้โดยกำหนดอย่างต่ำ." ต่ำกว่ากุฎีกว้าง ๔ ศอกนั้น ไม่จัดว่าเป็นกุฎี. ก็กุฎีถึงได้ประมาณ แต่สงฆ์ยังไม่ได้แสดงที่ให้ก็ดี มีผู้จองไว้ก็ดี ไม่มีชานเดินโดยรอบก็ดี ไม่ควร. กุฎีได้ประมาณ สงฆ์แสดงที่ให้แล้ว ไม่มีผู้จองไว้ มีชานเดินได้รอบ จึงควร.

ภิกษุเมื่อจะสร้างกุฎีต่ำกว่าประมาณก็ดี กุฎีมีประมาณ ๔-๕ ศอกก็ดี พึงสร้างให้เป็นกุฎีมีที่อันสงฆ์แสดงให้แล้วเท่านั้น. ก็แล เมื่อภิกษุทำให้ล่วงประมาณไป ต้องครุกาบัติ ในเวลาฉาบเสร็จ. ในอธิการแห่งการสร้างกุฎีให้ล่วงประมาณนั้น ผู้ศึกษาทราบการฉาบ การไม่ฉาบ โอกาสดวรฉาบ และโอกาสไม่ควรฉาบ.

คือ อย่างไร ? คือ ที่ชื่อว่าการฉาบนั้น ได้แก่ การฉาบ ๒ อย่าง คือ การฉาบด้วยดินเหนียว ๑ การฉาบด้วยปูนขาว ๑ ก็ ยกเว้นการฉาบ ๒ อย่างนี้เสีย การฉาบที่เหลืออ มีชนิดฉาบด้วยเถ้าและโคมัยเป็นต้น ไม่จัดเป็นการฉาบ. ถ้าแม้นมีการฉาบด้วยโคลน ก็ไม่จัดเป็นการฉาบเหมือนกัน.

ที่ชื่อว่า โอกาสดวรฉาบนั้น ได้แก่ จำพวกฝาผนังและหลังคา. ก็ โอกาสไม่ควรฉาบที่เหลืออ ยกเว้นฝาและหลังคาเสีย มี เสา คาน บานประตู หน้าต่าง และปล่องควันเป็นต้น แม้ทั้งหมด พึงทราบว่า " โอกาสไม่ควรฉาบ."

[ว่าด้วยพื้นที่ควรสร้างกุฎีและไม่ควรสร้าง]

ข้อว่า **ภิกฺขู อภิเนตพฺพา วตฺถุเทสนาย** มีความว่า อันภิกษุผู้จะสร้าง พึงนำภิกษุทั้งหลายไป เพื่อประโยชน์แก่การแสดงที่ให้ในที่ซึ่งตนต้องการจะให้สร้างกุฎี.

ก็คำว่า **เตน กุฏิการเกน** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้เพื่อทรงแสดงวิธีที่จะพึงนำภิกษุเหล่านั้นไปเพื่อแสดงที่สร้าง.

บรรดาบทเหล่านั้นด้วยคำว่า **กุฏิวตฺถุ โสเธตฺวา** พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า " ภิกษุผู้สร้างกุฏี อย่าพึงนำภิกษุทั้งหลายไปสู่ป่ามีพื้นที่ไม่เสมอ, พึงใช้ชำระที่สร้างกุฏีก่อน ปราบพื้นที่ให้เรียบเสมอเช่นกับมณฑลสีมาแล้ว ภายหลังเข้าไปหาสงฆ์ขอแล้วจึงพาไป."

สองบทว่า **เอวมสฺส วจนีโย** มีความว่า สงฆ์ควรเป็นผู้อันภิกษุนั้นพึงบอกอย่างนี้. แต่ข้างหน้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงภิกษุหลายรูปตตรัสพหุวจนะว่า ทุติยมฺปิ ยาจิตพฺพา.

คำว่า **สเจ สพฺโพ สงฺโฆ น อุสฺสหติ** มีความว่า ถ้าสงฆ์ทั้งปวงไม่ปรารถนา, คือ ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ขวนขวายในกิจ มีการสาธยายยและมนสิการเป็นต้น.

สองบทว่า **สารมฺภํ อนารมฺภํ** ได้แก่ มีเหตุขัดข้อง ไม่มีเหตุขัดข้อง.

สองบทว่า **สปริกฺกมมํ อปริกฺกมนํ** ได้แก่ มีชานรอบ ไม่มีชานรอบ.

บทว่า **ปตฺตกลฺลํ** มีความว่า เวลาแห่งการตรวจดูนี้ถึงแล้ว; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่ามีกาลถึงแล้ว. ปัตตกาลนั้นแล ชื่อว่า ปัตตกัลลัง. ก็แลอปโลกนกรรมนี้ ถึงจะอปโลกน์ทำ โดยนัยแห่งการสวดประกาศสมมติกรรม เพื่อต้องการตรวจดูพื้นที่ ก็ควร. แต่ต่อไปข้างหน้ากรรมที่ทำในการแสดงพื้นที่ ควรทำด้วยญัตติ และอนุสาวนาตามที่กล่าวแล้วเท่านั้น. จะอปโลกน์ทำไม่ควร.

บทว่า **กีปิลิกานํ** มีความว่า แห่งมดทั้งหลาย มีชนิดเป็นมดแดงมดดำและมดเหลืองเป็นต้น ชนิดใดชนิดหนึ่ง. ปาฐะว่า **กปีลกานํ** ก็มี.

บทว่า **อาสโย** แปลว่า สถานที่อยู่ประจำ. และพึงทราบที่อาศัย คือ ที่อยู่ประจำแม้ของพวกสัตว์เล็ก มีตัวปลวกเป็นต้น เหมือนของพวกมด ฉะนั้น, แต่พวกสัตว์เล็ก มีมดแดงเป็นต้นนั้น มาเพื่อต้องการหาหยากเยื่อในที่ใดแล้วไป, ประเทศที่สัญจรเช่นนั้น แม้ของสัตว์ทุกจำพวก ท่านไม่ห้าม. เพราะฉะนั้น การถางต้นไม้เป็นต้นในโอกาสนั้นออกปราบให้เตียนแล้วสร้าง ควรอยู่. ที่ ๖ สถานเหล่านี้ พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ก่อน เพราะความเอ็นดูสัตว์.

บทว่า **หตฺถีนํ วา** มีความว่า สถานที่อยู่ประจำก็ดี สถานที่หากินประจำก็ดี ของโขลงช้าง ย่อมไม่สมควร. ที่อาศัยของสัตว์ร้ายมีสีหะเป็นต้นก็ดี ทางเดินประจำของพวกสัตว์ร้ายมีสีหะเป็นต้น ที่หลีกไปหาเหยื่อก็ดี ไม่สมควร. แต่ท่านมิได้หมายเอาพื้นที่เป็นที่

เที่ยวไปแห่งสัตว์ร้ายเหล่านั้น.

สองบทว่า **เยสํ เกสญฺจิ** มีความว่า แห่งสัตว์ดิรัจฉานที่ดุร้ายแม้จำพวกอื่น. ที่ ๗ สถานเหล่านี้ เป็นที่มีภัยเฉพาะหน้า ทรงห้ามไว้เพื่อประโยชน์แก่ความปลอดภัยจากอันตรายแห่งภิกษุทั้งหลาย. สถานที่เหลือ เป็นสถานที่มีเหตุขัดข้องด้วยเหตุขัดข้องต่าง ๆ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุพฺพนฺนนิสฺสตํ** มีความว่า อันอาศัยนาปุพพันนชาต คือ ตั้งอยู่ใกล้เคียงนาเพราะปลูกธัญชาต ๗ ชนิด. แม้ในบทว่า **อปรนฺนนิสฺสตํ** เป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. แต่ในบทว่า **อปรนฺนนิสฺสตํ** เป็นต้นนี้ ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายมีกุรุนทีเป็นต้นว่า " ที่ชื่อว่า ตะแลงแกง นั้น ได้แก่ เรือนของเจ้าพนักงาน คือ เรือนของคนมีเวร ที่เขาสร้างไว้ เพื่อใช้เป็นที่ฆ่าพวกโจร."

พื้นที่ลงอาชญาคนผิด มีการตัดมือและเท้าเป็นต้น เรียกว่า ที่ทรมานนักโทษ. ป่าช้าใหญ่ ท่านเรียกว่า **สุสาน.** ทางที่คนจะต้องเดินผ่านไป คือ ทางไปมา ท่านเรียกว่า ทางสัญจร. บทที่เหลือชัดเจนทั้งนั้น.

[ว่าด้วยลักษณะการสร้างกุฎี]

ข้อว่า **น สกฺกา โหติ ยถายุตฺเตน สกเฏน** มีความว่า เป็นที่อันเกวียนซึ่งเทียมด้วยโคถึก ๒ ตัว ไม่อาจจะจอดล้อข้างหนึ่งไว้ในที่น้ำตกจากชายคา ล้อข้างหนึ่งไว้ข้างนอกแล้วเวียนไปได้. แต่ในกุรุนทีกล่าวว่า " เทียมด้วยโคถึก ๔ ตัว ก็ดี."

หลายบทว่า **สมนฺตา นิสฺเสณิยา อนุปริคนฺตุํ** มีความว่า เป็นที่ซึ่งคนทั้งหลายผู้ยืนมุงเรือนอยู่ที่บันได หรือ พะอง ไม่อาจเวียนไปโดยรอบด้วยบันได หรือพะองได้. ในที่มีผู้จองไว้และไม่มีชานรอบเห็นปานนี้ ดังกล่าวมาฉะนี้ ไม่ควรให้สร้างกุฎี. แต่ควรให้สร้างในที่ไม่มีผู้จองไว้ และมีชานรอบ.

สองบท (ว่า **อนารมฺภํ สปริกฺกมนํ**) นั้น มาแล้วในพระบาลีนั่นแล โดยปฏิปักขนัยแห่งคำที่กล่าวแล้ว. คำเป็นต้นอย่างนี้ว่า **สํยาจิกา นาม** พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสซ้ำเพื่อประกาศเนื้อความแห่งคำว่า **สํยาจิกา** เป็นต้น ที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า " ถ้าภิกษุสร้างกุฎีด้วยอาการขอมาเอง ในพื้นที่มีผู้จองไว้ ไม่มีชานรอบ."

สองบทว่า **ปโยเค ทุกฺกฏํ** มีความว่า ภิกษุดำริว่า " เราจักให้สร้างกุฎีที่สงฆ์ไม่แสดงที่ให้ หรือ ให้ล่วงประมาณ โดยนัยดังตรัสไว้ในบาลีอย่างนี้ " แล้ว ลับมีด หรือ ขวานเพื่อต้องการนำไม้มาจากป่า เป็นทุกกฏ, เข้าสู่ป่า เป็นทุกกฏ, ตดหญ้าสดในป่านั้น เป็นปาจิตตีย์พร้อมด้วยทุกกฏ. ตัดหญ้าแห้ง เป็นทุกกฏ. แม้ในต้นไม้ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

ประโยคตั้งแต่ต้นอย่างนี้ คือ ภิกษุถางพื้นที่, ขุด โกยดิน วัดเป็นต้นไป จนถึงปักผัง (ผูกแผนผัง) ชื่อว่า ปุพพประโยค. ในปุพพ-ประโยคนี้ ทุก ๆ แห่ง ในฐานะแห่งปาจิตตีย์ เป็นปาจิตตีย์กับทุกกฏในฐานะแห่งทุกกฏ เป็นเพียงทุกกฏ. จำเดิมแต่ปักผังนั้นไป ชื่อว่าสหประโยค.

ในสหประโยคนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ในกุฎีพึงสร้างด้วยเสาหลายต้น ภิกษุให้ยกเสาต้นแรกในกุฎีนั้น เป็นทุกกฏ. ภิกษุประกอบเครื่องอุปกรณ์ใด ๆ เข้าด้วยอุบายอย่างนี้, เป็นทุกกฏ ทุกประโยคแห่งการประกอบเครื่องอุปกรณ์นั้น. เมื่อถากไม้ เป็นทุกกฏทุก ๆ ครั้งที่ยกมือ, เมื่อไปเพื่อต้องการถากไม้นั้นเป็นทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้า.

ก็เมื่อภิกษุคิดว่า " เราจักฉาบกุฎีฝาผนังไม้ หรือ ฝาผนังศิลา หรือฝาผนังอิฐ ชั้นที่สุดแม้บรรณศาลา พร้อมทั้งฝาและหลังคาที่สร้างแล้วอย่างนี้ " แล้วฉาบด้วยปูนขาว หรือ ดินเหนียวเป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยค, เป็นทุกกฏ ตลอดเวลาที่ยังไม่เป็นถุลลัจจัย. แต่ทุกกฏนี้ ขยายเพิ่มด้วยการฉาบมากครั้งเหมือนกัน. ไม่เป็นอาบัติในเพราะการระบายสีขาวหรือสีแดงหรือในเพราะจิตรกรรม.

ข้อว่า **เอกํ ปิณฺฑํ อนาคเต** มีความว่า ในเมื่อการสร้างกุฎียังไม่ทันถึงก้อนปูนฉาบก้อนหนึ่ง ซึ่งเป็นก้อนหลังสุดแห่งเขาทั้งหมด. มีคำอธิบายว่า " ในขณะที่ควรกล่าวได้ว่า ' กุฎีจักถึงความสำเร็จด้วย ๒ ก้อนในบัดนี้ ' ในบรรดา ๒ ก้อนนั้น เป็นถุลลัจจัยในการใส่ก้อนแรก."

ข้อว่า **ตสฺมึ ปิณฺเฑ อาคเต** มีความว่า ในเมื่อกุฎีกรรมยังไม่ถึงก้อนหนึ่งอันใด เป็นถุลลัจจัย, เมื่อก้อนนั้นอันเป็นก้อนสุดท้ายมาถึงแล้ว คือ อันภิกษุใส่แล้ว วางลงแล้ว ต้องสังฆาทิเสส เพราะการฉาบเชื่อมกันแล้ว. และอันภิกษุผู้ฉาบอย่างนี้ เมื่อเชื่อมการฉาบ

ด้านในด้วยการฉาบด้านใน ทำให้ฝาและหลังคาเนื่องเป็นอันเดียวกัน หรือ เมื่อเชื่อมการฉาบด้านนอกด้วยการฉาบด้านนอกแล้ว จึงเป็นสังฆาทิเสส.

ก็ถ้าภิกษุยังไม่ตั้งทวารพันธ์ (กรอบประตู) หรือ หน้าต่างเลย ฉาบด้วยดินเหนียว, และเมื่อตั้งกรอบประตูและหน้าต่างนั้นแล้ว จะขยายโอกาสแห่งกรอบประตูและหน้าต่างนั้นใหม่ หรือไม่ขยายก็ตาม การแบยังไม่เชื่อมกัน, ยังรักษาอยู่ก่อน. แต่เมื่อฉาบใหม่พอเชื่อมกัน ก็เป็นสังฆาทิเสส.

ถ้ากรอบประตูและหน้าต่างนั้น ที่ภิกษุติดตั้งไว้ ตั้งอยู่ติดต่อกันกับด้วยการฉาบที่ให้ไว้แต่แรกทีเดียว, เป็นสังฆาทิเสสตั้งแต่แรกเหมือนกัน. เพื่อป้องกันปลวก จะฉาบฝาผนัง ไม่ให้ถึงหลังคาประมาณ ๘ นิ้ว, ไม่เป็นอาบัติ. เพื่อป้องกันปลวกเหมือนกัน จะทำฝาผนังหินภายใต้ ไม่ฉาบฝานั้น ฉาบในเบื้องบน, การฉาบชื่อว่ายังไม่เชื่อมต่อกัน, ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

ภิกษุทำหน้าต่างและปล่องไปด้วยอิฐล้วน ในกุฎีฝาผนังอิฐ เป็นอาบัติโดยเชื่อมด้วยการฉาบทาทีเดียว. ภิกษุฉาบบรรณศาลา, เป็นอาบัติโดยเชื่อมด้วยการฉาบเหมือนกัน. เพื่อต้องการแสงสว่างในบรรณศาลานั้น จึงฉาบเว้นที่ไว้ประมาณ ๘ นิ้ว, การฉาบชื่อว่ายังไม่เชื่อมต่อกัน, ยังไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน.

ถ้าภิกษุทำในใจว่า " เราได้หน้าต่างแล้ว จักตั้งตรงนี้ " แล้วจึงทำ, เมื่อติดตั้งหน้าต่างเสร็จแล้ว เป็นอาบัติโดยเชื่อมด้วยการฉาบ.

ถ้าภิกษุทำฝาผนังด้วยดินเหนียว, เป็นอาบัติในเพราะการเชื่อมกันกับด้วยการฉาบทลังคา. รูปหนึ่งพักให้เหลือไว้ก้อนหนึ่ง. อีกรูปอื่นเห็นหนึ่งก้อนที่ไม่ได้ฉาบนั้น ทำในใจว่า " นี้เป็นทุกกฏ " จึงฉาบเสียด้วยมุ่งวัตร ไม่เป็นอาบัติทั้งสองรูป.

[แก้อรรถบทภาชนีย์ว่าด้วยจตุกกะทำให้เป็นอาบัติต่าง ๆ]

๓๖ จตุกกะมีอาทิอย่างนี้ว่า **ภิกฺขุ กุฏึ กโรติ** พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ เพื่อทรงแสดงชนิดแห่งอาบัติ. ใน ๓๖ จตุกกะนั้น พึงทราบอาบัติที่คละกันด้วยอำนาจแห่งทุกกฏและสังฆาทิเสสเหล่านี้ คือทุกกฏ เพราะมีผู้จองไว้. ทุกกฏ เพราะไม่มีชานรอบ, สังฆาทิเสสเพราะทำล่วงประมาณ, สังฆาทิเสส เพราะสงฆ์ไม่ได้แสดงที่สร้างให้.

ก็ ในคำเป็นต้นว่า **อาปตฺติ ทฺวินฺนํ สงฺฆาทิเสสานํ ทวินฺนํ ทุกฺกฏานํ** บัณฑิตพึงทราบใจความโดยนัยเป็นต้นว่า " ต้องอาบัติทุกกฏ ๒ ตัว พร้อมด้วยสังฆาทิเสส ๒ ตัว."

ก็ในคำเป็นต้นว่า **โส เจ วิปฺปกเต อาคจฺฉติ** มีอรรถ-วินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **โส** ได้แก่ ภิกษุผู้สั่งแล้วหลีกไปเสีย.

บทว่า **วิปฺปกเต** ได้แก่ เมื่อการสร้างกุฎียังไม่เสร็จ.

สองบทว่า **อญฺญสฺส วา ทาตพฺพา** มีความว่า พึงสละให้แก่บุคคลอื่น หรือ แก่สงฆ์.

สองบทว่า **ภินฺทิตฺวา วา ปุน กาตพฺพา** มีความว่า กุฎีจัดว่าเป็นอันรื้อแล้ว ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร ? ถ้าเสาฝังลงที่พื้นดิน

พึงถอนขึ้น. ถ้าตั้งไว้บนหิน พึงนำออกเสีย. พึงรื้อผนังแห่งกุฎีที่ก่ออิฐออกเสีย จนถึงอิฐมงคล (ศิลาฤกษ์). โดยสังเขป กุฎีที่ถูกพังลงให้เรียบเสมอพื้น ย่อมจัดว่าเป็นอันรื้อแล้ว. เหนือพื้นดินขึ้นไปปเมื่อยังมีฝาผนังเหลืออยู่แม้ประมาณ ๔ นิ้ว กุฎีจัดว่ายังไม่ได้รื้อเลย. คำที่เหลืออในทุก ๆ จตุกกะ ปรากฏชัดแล้วทั้งนั้น. แท้จริง ในจตุกกะทั้งปวงนี้ไม่มีคำอะไรอื่นที่จะพึงรู้ได้ยาก ตามแนวแห่งพระบาลีเลย.

ก็ในคำว่า **อตฺตนา วิปฺปกตํ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ที่ชื่อว่า ยังกุฎีที่ตนริเริ่มไว้ให้สำเร็จลงด้วยตนเอง คือ เมื่อภิกษุใส่ก้อนสุดท้ายเข้าในกุฎีที่ตนมีความประสงค์จะให้ถึงความเป็นของสร้างแล้วด้วยดินเหนียวจำนวนมาก หรือ ด้วยดินเหนียวผสมแกลบ ชื่อว่าให้สำเร็จลง.

สองบทว่า **ปเรหิ ปริโยสาเปติ** มีความว่า ใช้คนเหล่าอื่นทำให้สำเร็จ เพื่อประโยชน์แก่ตน.

ในคำนี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ว่า " กุฎีอันตนเอง หรืออันคนเหล่าอื่น หรือว่าทั้งสองฝ่าย ทำค้างไว้ก็ตามที, ก็แล ภิกษุยังกุฎีนั้นให้สำเร็จด้วยตนเองก็ดี ใช้ให้คนอื่นสร้างให้สำเร็จก็ดี ใช้คนที่รวมเป็นคู่ คือ ตนเองและคนเหล่าอื่นสร้างให้สำเร็จก็ดี เพื่อประโยชน์แก่ตนเป็นสังฆาทิเสสทั้งนั้น."

แต่ในกุรุนที ท่านกล่าวว่า " ภิกษุ ๒-๓ รูป รวมกันทำกล่าวว่า ' พวกเราจักอยู่ ,' ยังรักษาอยู่ก่อน, ยังไม่เป็นอาบัติ เพราะยังไม่แจกกัน, แจกกันว่า ' ที่นี่ของท่าน ที่นี่ของผม ' แล้วช่วยกันทำ,

เป็นอาบัติ, สามเณรกับภิกษุร่วมกันทำ, ยังรักษาอยู่ตลอดเวลาที่ยังไม่ได้แบ่งกัน, แจกกันโดยนัยก่อนแล้วช่วยกันทำ เป็นอาบัติแก่ภิกษุ " ดังนี้.

[อนาปัตติวรรณนา]

ในคำว่า **อนาปตฺติ เลเณ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้กระทำถ้ำแม้ให้ใหญ่. เพราะการฉาบในถ้ำนี้ไม่เชื่อมต่อกัน. สำหรับภิกษุผู้กระทำแม้คูหา คือ คูหาก่ออิฐก็ดี คูหาศิลาก็ดี คูหาไม้ก็ดี คูหาดินก็ดี แม้ให้ใหญ่ก็ไม่เป็นอาบัติ.

บทว่า **ติณกุฏิกาโย** มีความว่า ปราสาทแม้มีพื้น ๗ ชั้น แต่หลังคามุงด้วยหญ้าและใบไม้ ท่านก็เรียกว่า กุฎีหญ้า. แต่ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านเรียกกุฎีที่เขาทำหลังคาให้ประสานกันดุจตาข่าย ด้วยไม้ระแนงทั้งหลาย แล้วมุงด้วยพวกหญ้าหรือใบไม้นั่นแลว่า " เรือนเล้าไก่ " ไม่เป็นอาบัติในเพราะกุฎีที่เขามุงแล้วนั้น. จะกระทำเรือนหลังคามุงหญ้าแม้ให้ใหญ่ ก็ควร. เพราะว่าภาวะมีการโบกฉาบปูนภายในเป็นต้น เป็นลักษณะแห่งกุฎี. และภาวะมีโบกฉาบปูนภายในเป็นต้นนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า " พระผู้มีพระภาคตรัสหมายถึงหลังคาเท่านั้น."

ก็คำว่า " หญ้าและใบไม้แห่งโรงจงกรมพังลง. . . ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตเพื่อกำหนดทำการโบกฉาบปูนทั้งภายในและภายนอก " เป็นต้น เป็นเครื่องสาธกในกุฎีหญ้านี้. เพราะฉะนั้นเรือนหลังใด มีปีกสองข้าง หรือติดยอด กลม หรือ ๔ เหลี่ยมจตุรัสเป็น

ของที่เขาสร้างโดยสังเขปว่า " นี้เป็นหลังคาของเรือนหลังนี้ " เมื่อการฉาบที่เชื่อมติดต่อกันด้วยการฉาบฝาผนังของเรือนนั้นแล้ว เป็นอาบัติ. ก็ถ้าว่าภิกษุทั้งหลายมุงด้วยหญ้าข้างบน เพื่อรักษาเครื่องฉาบของเรือนที่มีหลังคาโบกฉาบปูนไว้ทั้งภายในและภายนอก ไม่ชื่อว่าเป็นกุฎีหญ้าด้วยอาการเพียงเท่านี้.

ถามว่า " ก็ในกุฎีหญ้านี้ ไม่เป็นอาบัติ เพราะสงฆ์ไม่ได้แสดงที่ให้และทำล่วงประมาณเป็นปัจจัยเท่านั้น หรือว่า แม้เพราะมีผู้จองไว้และไม่มีชานรอบเป็นปัจจัยเล่า ? "

ตอบว่า " ไม่เป็นอาบัติ แม้ในทุก ๆ กรณี."

จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคทรงหมายถึงกุฎีเช่นนี้ จึงตรัสไว้ในคัมภีร์ปริวารว่า

> **" ภิกษุสร้างกุฎี ซึ่งสงฆ์ไม่แสดงที่ให้ ล่วงประมาณ**
> **มีผู้จองไว้ ไม่มีชานรอบด้วยการขอเอาเอง ไม่**
> **เป็นอาบัติ ปัญหานี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลาย คิด**
> **กันแล้ว."**

ส่วนคำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระบาลีมีอาทิว่า " ภิกษุผู้สร้าง ต้องอาบัติทุกกฏ ๓ ตัว " ดังนี้ ตรัสเพราะการไม่สร้างตามที่สั่งไว้เป็นปัจจัย.

สองบทว่า **อญฺญสฺสตฺถาย** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้สร้างกุฎี แม้ไม่ถูกลักษณะของกุฎี เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น คือ อุปัชฌาย์ก็ตาม อาจารย์ก็ตาม สงฆ์ก็ตาม.

ข้อว่า **วาสาคารํ ฐเปตฺวา สพฺพตฺถ** มีความว่า ภิกษุให้สร้างอาคารอื่น เว้นอาคารเพื่อประโยชน์เป็นที่อยู่ของตนเสีย ด้วยตั้งใจว่า " จักเป็นโรงอุโบสถก็ตาม เป็นเรือนไฟก็ตาม เป็นหอฉันก็ตาม เป็นโรงไฟก็ตาม;" ไม่เป็นอาบัติในเพราะอาคารทั้งหมด มีโรงอุโบสถเป็นต้น. ถ้าแม้นภิกษุนั้น มีความรำพึงในใจว่า " จักเป็นโรงอุโบสถด้วย เราจักอยู่ด้วย " ดังนี้ ก็ดี ว่า " จักเป็นเรือนไฟด้วย จักเป็นศาลาฉันด้วย. . . จักเป็นโรงไฟด้วย เราจักอยู่ด้วย " ดังนี้ ก็ดี แม้เมื่อให้สร้างโรงอุโบสถเป็นต้น เป็นอาบัติแท้. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า " ไม่เป็นอาบัติ " แล้วกล่าวว่า " เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้สร้าง เพื่อประโยชน์แก่เรือนเป็นที่อยู่ของตนเท่านั้น."

บทว่า **อนาปตฺติ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุบ้า และแก่พวกภิกษุชาวแคว้นอาฬวี ผู้เป็นต้นบัญญัติเป็นต้น.

ในสมุฏฐานเป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา และเป็นทั้งกิริยาและอกิริยา. แท้จริง สิกขาบทนี้ ย่อมเกิดโดยการกระทำของภิกษุผู้ให้สงฆ์แสดงที่ให้แล้วสร้างให้ล่วงประมาณไป, เกิดทั้งโดยการทำและไม่ทำของภิกษุผู้ไม่ให้สงฆ์แสดงที่ให้แล้วสร้าง. เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

กุฎิการสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๗

วิหารการสิกขาบทวรรณนา

วิหารการสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระฉันนะ]

พึงทราบวินิจฉัย ในวิหารการสิกขาบทนั้น ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **โกสมฺพิยํ** ได้แก่ ใกล้นครที่มีชื่ออย่างนี้.

บทว่า **โฆสิตาราเม** ได้แก่ ที่วิหาร (วัด) ของท่านโฆสิตเศรษฐี. ได้ยินว่า วิหาร (วัด) นั้น ท่านเศรษฐีนามว่าโฆสิตให้สร้าง; เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า " วัดโฆสิตาราม."

บทว่า **ฉนฺนสฺส** ได้แก่ พระฉันนะเคยเป็นมหาดเล็กในเวลาพระพุทธองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์.

ข้อว่า **วิหารวตฺถุํ ภนฺเต ชานาติ** มีความว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ! ท่านโปรดตรวจดูสถานที่สร้างวิหารเถิด. ก็ในคำว่า วิหารวตฺถุํ นี้ ที่ชื่อว่า วิหาร ไม่ใช่วิหารทั้งสิ้น คือ อาวาส (ที่อยู่) หลังหนึ่ง. ด้วยเหตุนั้นนั่นแล คฤหบดีอุปัฏฐากของท่านพระฉันนะจึงกล่าวว่า " กระผมจักให้สร้างวิหารถวายพระคุณเจ้า."

ในคำว่า **เจติยรุกฺขํ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ที่ชื่อว่า เจดีย์ เพราะอรรถว่าอันปวงชนทำความเคารพ. คำว่า **เจติยรุกฺขํ** นี้ เป็นชื่อ

แห่งเทวสถานทั้งหลายที่ควรแก่การบูชา. ต้นไม้ที่ชาวโลกสมมติว่า "เจดีย์" ชื่อว่า รุกขเจดีย์. ที่ชาวบ้านบูชาแล้ว หรือ เป็นที่บูชาของชาวบ้าน; เพราะฉะนั้น ต้นไม้นั้นจึงชื่อว่า คามปูชิตะ (ที่ชาวบ้านพากันบูชา). ในบทที่เหลือก็มีนัยเช่นนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ในชนบทและรัฐนี้ ส่วนหนึ่งในรัชสีมาแห่งพระราชาพระองค์หนึ่ง พึงทราบว่า "ชนบท." แว่นแคว้นทั้งสิ้นพึงทราบว่า "รัฐ." จริงอยู่ ในกาลบางครั้ง แม้ชาวแว่นแคว้นทั้งสิ้น ก็ทำการบูชาแก่ต้นไม้นั้น. ด้วยเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ที่ชาวแว่นแคว้นพากันบูชาแล้ว."

ด้วยบทว่า **เอกินฺทฺริยํ** นี้ พวกชาวบ้านกล่าวหมายเอากายินทรีย์.

บทว่า **ชีวสญฺญิโน** คือ มีความสำคัญว่า เป็นสัตว์.

บทว่า **มหลฺลกํ** มีความว่า ความที่วิหารใหญ่กว่ากุฎีที่ขอเอาเอง โดยความเป็นที่มีเจ้าของ มีอยู่ แก่วิหารนั้น; เพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่า **มหัลลกะ.** อีกอย่างหนึ่ง เพราะให้สงฆ์แสดงที่ให้แล้วสร้างแม้ให้เกินประมาณ ก็ควร; เพราะฉะนั้น วิหารนั้น จึงชื่อว่ามหัลลกะ เพราะเป็นของใหญ่กว่าประมาณบ้าง. ซึ่งวิหารใหญ่นั้น. ก็เพราะวิหารนั้น มีความใหญ่กว่าประมาณนั้นได้ เพราะเป็นของมีเจ้าของนั่นเอง; ฉะนั้น เพื่อแสดงใจความนั้น ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวบทภาชนะว่า "วิหารมีเจ้าของ เรียกชื่อว่า วิหารใหญ่."

คำที่เหลืออทั้งหมดพร้อมด้วยสมุฏฐานเป็นต้น ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยดังที่กล่าวแล้วในกุฎิการสิกขาบทนั่นแล. จริงอยู่ ในสิกขาบทนี้

มีความแปลกกัน แต่เพียงความเป็นของมีเจ้าของ ความไม่มีสมุฏฐานจากการทำ และความไม่มีกำหนดประมาณเท่านั้น, และจตุกกะลดลงไป ก็เพราะไม่มีกำหนดประมาณ ฉะนี้แล.

วิหารการสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๘

ปฐมทุฏฐโทสสิกขาบทวรรณนา

ทุฏฐโทสสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :-

พึงทราบวินิจฉัยในทุฏฐโทสสิกขาบทนั้น ดังนี้ :-

[ประวัติพระเวฬุวันวิหาร]

คำว่า **เวฬุวัน** ในคำว่า **เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเป** เป็นชื่อแห่งอุทยานนั้น. ได้ยินว่า อุทยานนั้นได้ล้อมรอบไปด้วยกอไผ่และกำแพงสูง ๑๘ ศอก ประกอบด้วยเชิงเทิน (ซุ้มประตู) และป้อม มีสีเขียวชะอุ่ม เป็นที่รื่นรมย์ใจ. ด้วยเหตุนั้น จึงเรียกกันว่า **" เวฬุวัน."** อนึ่ง ชนทั้งหลายได้ให้เหยื่อแก่พวกกระแตในอุทยานนี้, ด้วยเหตุนั้น อุทยานนั้น จึงชื่อว่า **" กลันทกนิวาปะ."**

ได้ยินว่า ในกาลก่อน พระราชาพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ได้เสด็จมาประพาส ณ อุทยานนั้นทรงมึนเมาเพราะน้ำจัณฑ์แล้ว บรรทมหลับกลางวัน. แม้บริวารของพระองค์ ก็พูดกันว่า " พระราชาบรรทมหลับแล้ว " ถูกดอกไม้และผลไม้เย้ายวนใจอยู่ จึงพากันหลีกไปทางโน้นทางนี้. ขณะนั้น งูเห่า เลื้อยออกมาจากต้นไม้มีโพรงต้นใดต้นหนึ่ง เพราะกลิ่นสุรา เลื้อยมุ่งหน้าตรงมาหาพระราชา รุกขเทวดาเห็นงูเห่านั้นแล้วคิดว่า " เราจักถวายชีวิตแด่พระราชา "

จึงแปลงเพศเป็นกระแตมาทำเสียงร้องที่ใกล้พระกรรณแห่งพระราชา. พระราชาทรงตื่นบรรทม. งูก็เลื้อยกลับไป. ท้าวเธอทอดพระเนตรเห็นเหตุนั้นแล้ว ทรงดำริว่า " กระแตนี้ให้ชีวิตเรา " จึงเริ่มต้นเลี้ยงเหยื่อแก่กระแตทั้งหลาย และทรงให้ประกาศพระราชทานภัยแก่ฝูงกระแตในอุทยานนั้น. เพราะฉะนั้น เวฬุวันนั้น จึงถึงอันนับว่า **" กลันทกนิวาปะ "** (เป็นที่เลี้ยงเหยื่อแก่กระแต) จำเดิมแต่กาลนั้นมา. แท้จริง คำว่า **" กลันทกะ "** นี้ เป็นชื่อของพวกกระรอกกระแต.

[แก้อรรถเรื่องพระทัพพมัลลบุตร]

คำว่า **ทัพพะ** เป็นนามแห่งพระเถระนั้น.

บทว่า **มลฺลปุตฺโต** แปลว่า เป็นโอรสของเจ้ามัลลราช.

คำว่า **ชาติยา สตฺตวสฺเสน อรหตฺตํ สจฺฉิกตํ** มีความว่า ได้ยินว่า พระเถระบัณฑิตพึงทราบว่า " มีอายุเพียง ๗ ขวบ เมื่อบรรพชา ได้ความสังเวชแล้วบรรลุพระอรหัตผล ในขณะปลงผมเสร็จนั่นเทียว."

คำว่า **ยงฺกิญฺจิ สาวเกน ปตฺตพฺพํ สพฺพํ เตน ปตฺตพฺพํ** มีความว่า คุณชาตนี้ คือ วิชชา ๓ ปฏิสัมภิทา ๔ อภิญญา ๖ โลกุตรธรรม ๙ ชื่อว่า อันสาวกพึงบรรลุ, คุณชาตนั้น ย่อมเป็นอันพระเถระนั้นบรรลุแล้วทุกอย่าง.

คำว่า **นตฺถิ จสฺส กิญฺจิ อุตฺตริกรณียํ** มีความว่า บัดนี้ กิจที่จะพึงทำให้ยิ่งขึ้นไปน้อยหนึ่ง ไม่มีแก่พระเถระนั้น เพราะกิจ

๑๖ ประการ ในอริยสัจ ๔ อันท่านกระทำเสร็จแล้วด้วยมรรค ๔.

คำว่า **กตสฺส วา ปฏิจโย** มีความว่าแม้การจะเพิ่มเติมกิจที่กระทำเสร็จแล้วนั้นก็ไม่มี เหมือนกับผ้าที่ซักแล้ว ไม่ต้องซักซ้ำอีก เหมือนของหอมที่บดแล้ว ไม่ต้องบดซ้ำอีก และเหมือนดอกไม้ที่บานแล้ว ไม่กลับบานอีก ฉะนั้นแล.

บทว่า **รโหคตสฺส** ได้แก่ ไปในที่สงัด.

บทว่า **ปฏิสลฺลีนสฺส** ได้แก่ หลีกจากอารมณ์นั้น ๆ แล้วเร้นอยู่. มีคำอธิบายว่า " ถึงความเป็นผู้โดดเดี่ยว."

ข้อว่า **อถโข อายสฺมโต ทพฺพสฺส มลฺลปุตฺตสฺส เอตทโหสิ ยนฺนูนาหํ สงฺฆสฺส เสนาสนญฺจ ปญฺญาเปยฺยํ ภตฺตานิ จ อุทฺทิเสยฺยํ** มีความว่า ได้ยินว่า พระเถระเห็นว่า กิจของตนกระทำเสร็จแล้ว จึงดำริว่า " เรายังทรงไว้ซึ่งสรีระสุดท้ายอันนี้, ก็แลสรีระสุดท้ายนั้น ดำรงอยู่ในทางแห่งความเป็นของไม่เที่ยง ไม่นานนักก็จะดับไปเป็นธรรมดา ดุจประทีปที่ตั้งอยู่ทางลม ฉะนั้น, เราควรจะกระทำการขวนขวายแก่สงฆ์ ตลอดเวลาที่ยังไม่ดับ อย่างไรหนอแล ? " พลางพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า " เหล่ากุลบุตรเป็นอันมาก ในแคว้นนอกทั้งหลาย บวชไม่ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย, ท่านเหล่านั้น ย่อมพากันมาแม้จากที่ไกล ด้วยหวังใจว่า ' เราทั้งหลายจักเฝ้าแหนจักถวายบังคม พระผู้มีพระภาคเจ้า ' บรรดากุลบุตรเหล่านั้น เสนาสนะไม่เพียงพอแก่ท่านพวกใด, ท่านพวกนั้น ต้องนอนแม้บนแผ่นศิลา,

ก็แล เราย่อมอาจเพื่อนิรมิตเสนาสนะ มีปราสาท วิหาร เพิงพัก เป็นต้น พร้อมตั้งเตียงตั่งและเครื่องลาดให้ตามอำนาจความปรารถนา ของกุลบุตรเป็นอันมากเหล่านั้น ด้วยอานุภาพของตน และในวันรุ่งขึ้น บรรดากุลบุตรเหล่านี้ บางเหล่ามีกายเหน็ดเหนื่อยเหลือเกิน, กุลบุตร พวกนั้นจะยืนข้างหน้าภิกษุทั้งหลาย แล้วให้แจกแม้ซึ่งภัตตาหารด้วย คารวะหาได้ไม่, ก็เราแลอาจแจกแม้ซึ่งภัตตาหารแก่กุลบุตรเหล่านั้นได้." ครั้งนั้นแล ท่านพระทัพพมัลลบุตรผู้พิจารณาอยู่อย่างนี้ ได้มีความ ตกลงใจนี้ว่า " ผิฉะนั้น เราควรแต่งตั้งเสนาสนะ และแจก ภัตตาหารแก่สงฆ์."

ถามว่า " ก็ฐานะทั้ง ๒ ประการนี้ ควรแก่ภิกษุผู้ตามประกอบ แต่ความยินดีในการพูดเป็นต้น มิใช่หรือ ? ส่วนท่านพระทัพพมัลล-บุตรนี้ เป็นพระขีณาสพ ไม่มีความยินดีในธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า, เพราะเหตุไร ฐานะ ๒ ประการนี้ จึงปรากฏแจ่มแจ้งแก่ท่านผู้มีอายุ นี้เล่า ? "

ตอบว่า " เพราะความปรารถนาในปางก่อนกระตุ้นเตือน."

ได้ยินว่า พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ทรงมีเหล่าพระสาวกผู้บรรลุ ฐานันดรนี้เหมือนกัน, และท่านพระทัพพมัลลบุตรนี้ เกิดชาติปางหลัง ในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า ปทุมุตระ เห็นอานุภาพของภิกษุผู้บรรลุฐานันดรนี้แล้ว นิมนต์พระผู้ มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุ ๖๘๐,๐๐๐ รูป ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน แล้วหมอบลงแทบบาทมูล ได้กระทำความปรารถนาว่า " ในกาลแห่ง

พระพุทธเจ้าเช่นกับพระองค์บังเกิดขึ้นในอนาคต แม้ข้าพระองค์ พึงเป็นผู้แต่งตั้งเสนาสนะและภัตตุทเทสกะ เหมือนสาวกของพระองค์ผู้มีชื่อนี้." พระผู้มีพระภาคทรงสอดส่องอนาคตังสญาณไป ได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว. ก็แลครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้วจึงได้ทรงพยากรณ์ว่า " โดยกาลล่วงไปแห่งแสนกัปแต่กัปนี้ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคดมจักทรงอุบัติขึ้น. ในกาลนั้นท่านจักเกิดเป็นบุตรของมัลลกษัตริย์นามว่า ทัพพะ มีอายุ ๙ ขวบ โดยกำเนิดจักออกบรรพชา แล้วกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัตผล และจักได้ฐานันดรนี้." จำเดิมแต่นั้นมาท่านบำเพ็ญกุศลมีทาน ศีล เป็นต้นอยู่ ได้เสวยสมบัติในเทวดาและมนุษย์ ในกาลแห่งพระผู้มีพระภาคของเรา ได้กระทำให้แจ้งพระอรหัตผลเช่นกับที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงพยากรณ์แล้วนั่นแล. ลำดับนั้น เมื่อท่านพระทัพพมัลลบุตรผู้อยู่ในที่สงัด ดำริอยู่ว่า " เราพึงทำการขวนขวายแก่สงฆ์ อย่างไรหนอแล " ฐานะ ๒ นี้ปรากฏแจ่มแจ้งแล้ว เพราะความปรารถนาในปางก่อนนั้น กระตุ้นเตือน ฉะนี้แล.

ครั้งนั้น ท่านได้มีความรำพึงนี้ว่า " เราแล ไม่เป็นอิสระในตนเอง, เราอยู่ในสำนักเดียวกันกับพระศาสดา, ถ้าหากพระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงอนุญาตให้เราไซร้, เราจักสมาทานฐานะทั้ง ๒ นี้ " แล้วได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงได้กล่าวว่า **อถโข อายสฺมา ทพฺโพ มลฺลปุตฺโต ฯ เป ฯ ภตฺตานิ จ อุทฺทิสิตุํ** ดังนี้.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังท่านพระทัพพมัลลบุตรนั้น

ให้รื่นเริงด้วยพระดำรัสว่า " ดีละ ดีแล้ว ทัพพะ ! " จึงตรัสว่า " ดูก่อนทัพพะ ! ถ้าเช่นนั้น เธอจงแต่งตั้งเสนาสนะและแจกภัตตาหารแก่สงฆ์เถิด, เพราะว่า ภิกษุผู้ห่างไกลจากการลำเอียงเพราะอคติเห็นปานนี้ ย่อมสมควรจัดการฐานะทั้ง ๒ นี้.

สองบทว่า **ภควโต ปจฺจสฺโสสิ** มีความว่า ท่านพระทัพพมัลลบุตรกราบทูลรับสนองพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้า คือ ทูลรับสนองตรงพระพักตร์. มีคำอธิบายว่า " ทูลรับสนองตอบ."

ในคำว่า **ปฐมํ ทพฺโพ ยาจิตพฺโพ** นี้ มีคำถามว่า " พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ขอ เพราะเหตุไร ? "

ตอบว่า " เพื่อจะป้องกันความครหานินทา."

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า " ในอนาคต อุปัทวะใหญ่จักบังเกิดแก่ทัพพะ ด้วยอำนาจแห่งภิกษุชื่อเมตติยะและภุมมชกะเพราะอาศัยฐานะนี้, บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกจักตำหนิว่า ' ท่านทัพพะนี้เป็นผู้นิ่งเฉย,' ไม่ทำการงานของตน มาจัดการฐานะเช่นนี้เพราะเหตุไร ? ลำดับนั้น ภิกษุพวกอื่นจักกล่าวว่า ' โทษอะไรของท่านผู้นี้', ท่านผู้นี้อันภิกษุเหล่านั้นแลขอตั้งแล้ว, เธอจักพ้นจากความครหานินทาด้วยอาการอย่างนี้." แม้ครั้นให้ขอเพื่อเปลื้องความครหาอย่างนี้แล้ว เพราะเมื่อภิกษุที่สงฆ์ไม่ได้สมมติซ้ำอีก กล่าวคำอะไร ๆ ในท่ามกลางสงฆ์จะเกิดการบ่นว่าฟ้อนรำดาว่า " เพราะเหตุไรท่านผู้นี้จึงกระทำเสียงดัง แสดงความเป็นใหญ่ในท่ามกลางสงฆ์เล่า ? " แต่เมื่อภิกษุที่สงฆ์สมมติแล้วพูด จะมีผู้กล่าวว่า " พวกท่านอย่าได้พูด

อะไร ๆ, ท่านผู้นี้สงฆ์สมมติแล้ว จงพูดได้ตามสบายเถิด ", และภิกษุผู้กล่าวตู่ภิกษุที่สงฆ์มิได้สมมติด้วยคำไม่จริง เป็นอาบัติเบา เพียงทุกกฏ, แต่ผู้กล่าวตู่ภิกษุที่สงฆ์สมมติแล้ว เป็นอาบัติปาจิตตีย์ที่หนักกว่า, ทีนั้นภิกษุที่สงฆ์สมมติแล้ว จะเป็นผู้ถูกพวกภิกษุแม้ผู้จองเวรกำจัดได้ยากยิ่ง เพราะเป็นอาบัติหนัก, ฉะนั้น เพื่อจะให้สงฆ์สมมติท่านผู้มีอายุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำ **พยตฺเตน ภิกฺขุนา** เป็นต้น.

ถามว่า " ก็การให้สมมติ ๒ อย่าง แก่ภิกษุรูปเดียวควรหรือ ? "

ตอบว่า " มิใช่แต่เพียง ๒ อย่างเท่านั้น, ถ้าสามารถ จะให้สมมติทั้ง ๑๓ อย่าง ก็ควร. แต่เมื่อภิกษุทั้งหลายไม่สามารถ แม้สมมติอย่างเดียว ก็ไม่สมควรให้แก่ภิกษุ ๒ หรือ ๓ รูป.

บทว่า **สภาคานํ** มีความว่า ผู้เสมอกันด้วยคุณ ไม่ใช่ผู้เสมอกันโดยเป็นมิตรสนิทสนมกัน. ด้วยเหตุนั้นนั่นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **เย เต ภิกฺขู สุตฺตนฺติกา เตสํ เอกชฺฌํ** เป็นต้น. ก็ภิกษุผู้ทรงพระสูตรมีจำนวนเท่าใด, ท่านทัพพะคัดเลือกภิกษุเหล่านั้นแต่งตั้งเสนาสนะอันสมควรแก่ภิกษุเหล่านั้นแลรวมกัน, แก่พวกภิกษุที่เหลืออก็อย่างนั้น.

บทว่า **กายทฬฺหีพหุลา** ได้แก่ เป็นผู้มากไปด้วยการกระทำร่างกายให้แข็งแรง, อธิบายว่า " เป็นผู้มากไปด้วยการบำรุงร่างกาย."

ข้อว่า **อิมายปิเม อายสฺมนฺโต รตฺติยา** ได้แก่ ด้วยความยินดีในดิรัจฉานกถาอันเป็นเหตุขัดขวางต่อทางสวรรค์นี้.

บทว่า **อจฺฉิสฺสนฺติ** แปลว่า จักอยู่.

ข้อว่า **เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา เตเนวาโลเกน** มีความว่า ท่านผู้มีอายุนั้น เข้าจตุตถฌาน มีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ ออกแล้ว อธิษฐานนิ้วมือให้สว่างด้วยอภิญญาญาณ (แต่งตั้งเสนาสนะ) ด้วยแสงสว่างที่โพลงจากนิ้วมือ อันเตโชธาตุสมาบัติให้เกิดแล้วนั้น. ก็อานุภาพของพระเถระอย่างนี้ ได้ปรากฏแล้ว ในสกลชมพูทวีปต่อกาลไม่นานนัก. ชนทั้งหลายสดับข่าวนั้น อยากเห็นอิทธิปาฏิหาริย์ของท่าน ได้พากันมา. พวกภิกษุแกล้งมาในเวลาวิกาลบ้าง ก็มี.

ข้อว่า **เต สญฺจิจฺจ ทูเร อปทิสนฺติ** มีความว่า ภิกษุเหล่านั้นทั้งที่รู้อยู่ ก็พากันอ้างถึงสถานที่ไกล ๆ.

คือ อย่างไร ?

คือ อ้างเอาโดยนัยนี้ว่า " พระคุณเจ้าทัพพะ ! ขอท่านจงแต่งตั้งเสนาสนะให้พวกกระผมที่เขาคิชกูฏ " ดังนี้ เป็นต้น.

คำว่า **องฺคุลิยา ชลมานาย ปุรโต ปุรโต คจฺฉติ** มีความว่า ถ้ามีภิกษุรูปเดียว, ท่านไปเอง ถ้ามีหลายรูป, ท่านนิรมิตอัตภาพเป็นอันมาก ให้เป็นเช่นเดียวกับตนของท่านท่านทั้งหมด.

ก็ในคำว่า **เสนาสนํ ปญฺญาเปติ อยํ มญฺโจ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- เมื่อพระเถระกล่าวว่า " นี้เตียง " แม้อัตภาพที่นิรมิตก็กล่าวว่า " นี้เตียง " ในที่แห่งตน ๆ ไปถึงแล้ว. แม้ในบททั้งปวงก็อย่างนี้. จริงอยู่ปรกตินี้ เป็นธรรมดาของอัตภาพนิรมิต คือ :-

" เมื่อผู้มีฤทธิ์คนเดียวพูด อัตภาพนิรมิตทั้งหมด
ก็พูดด้วย เมื่อผู้มีฤทธิ์คนเดียวนั่งนิ่ง อัตภาพ
นิรมิตเหล่านั้นทั้งหมด ก็นิ่งด้วย."

ก็ในวิหารใด เตียง ตั่ง เป็นต้น ไม่สมบูรณ์, ท่านยอมให้บริบูรณ์ด้วยอานุภาพของตน, การพูดนอกเรื่องของอัตภาพที่พระเถระนั้นนิรมิต ย่อมไม่มี.

คำว่า **เสนาสํ ปญฺญาเปตฺวา ปุนเทว เวฬุวนํ ปจฺจาคจฺฉติ** มีความว่า ท่านย่อมไม่นั่งคุยเรื่องชนบทกับภิกษุเหล่านั้น กลับมาสู่ที่อยู่ของตนทันที.

[แก้อรรถเรื่องพระเมตติยะและพระภุมมชกะ]

บทว่า **เมตฺติยภุมฺมชกา** ได้แก่ ภิกุเหล่านี้ คือ ภิกษุชื่อเมตติยะ ๑ ภิกษุชื่อ ภุมมชกะ ๑ เป็นภิกษุนั้นหัวหน้าแห่งพวกภิกษุฉัพพัคคีย์.

สองบทว่า **ลามกานิ จ ภตฺตานิ** ได้แก่ ข้อนี้ คือ " เสนา-สนะอันเลวทราม ถึงแก่พวกภิกษุใหม่ " ไม่เป็นข้อที่น่าอัศจรรย์เลย. แต่ภิกษุทั้งหลายใส่สลากไว้ในกระเช้า หรือ ขนดจีวรเคล้าคละกันแล้วจับขึ้นทีละอัน ๆ แจกภัตให้ไป. ภัตแม้เหล่านั้นเป็นของเลวด้อยกว่าเขาทั้งหมด ย่อมถึงแก่ภิกษุเมตติยะและภุมมชกะนั้น เพราะเป็นผู้มีบุญน้อย.

ภัตที่ควรแจกให้ถึงตามลำดับคราวหนึ่งแม้ใดชื่อว่า **เอกวาริกภัต**

เป็นของประณีตแสนจะประณีต พึงประมวลให้แจกตั้งแต่พระเถระจนถึงพระนวกะ. แม้ภัตนั้น ในวันที่ถึงแก่ภิกษุเมตติยะและภุมมชกะนี้ กลายเป็นของเลว หรือพวกชาวบ้านพอเห็นภิกษุ ๒ รูปนั้น ไม่ถวายของประณีต กลับถวายของเลว ๆ.

บทว่า **อภิสงฺขริกํ** ได้แก่ อันเขาปรุงผสมด้วยเครื่องปรุงต่าง ๆ. อธิบายว่า " อันเขาตระเตรียมด้วยดี คือ ให้สำเร็จด้วยดี."

บทว่า **กาณาชกํ** ได้แก่ ข้าวปนรำ.

บทว่า **พิลงฺคทุติยํ** ได้แก่ คู่กับน้ำผักดอง.

บทว่า **กลฺยาณภตฺติโก** มีความว่า ภัตอย่างดี คือ ที่อร่อยแสนจะประณีตของอุบาสกนั้น มีอยู่; เพราะเหตุนั้น อุบาสกนั้นจึงชื่อว่า **กัลยาณภัตติกะ**. อุบาสกนั้น ปรากฏชื่อตามภัตนั่นแล เพราะเป็นผู้ถวายภัตประณีต.

สองบทว่า **จตุกฺกภตฺตํ เทติ** ได้แก่ ถวายภัตตาหารวันละ ๔ ที่. แต่โดยโวหารแห่งลัทธิท่านกล่าวว่า " จตุกภัต."

สองบทว่า **อุปติฏฺฐิตฺวา ปริวิสติ** มีความว่า อุบาสกนั้นสละการงานทั้งหมด กระทำการบูชาและสักการะ แล้วยืนอังคาสอยู่ในที่ใกล้ ๆ.

สองบทว่า **โอทเนน ปุจฺฉนฺติ** มีความว่า พวกคนถือข้าวสุกเข้าไปหาแล้ว ถามว่า " กระผมจะถวายข้าวสุก หรือขอรับ ? " อย่างนี้ เป็นตติยาวิภัติ ลงในอรรถแห่งกรณะ. ในสูปะเป็นต้นก็มีนัยอย่างนี้.

บทว่า **สฺวาตนาย** มีความว่า การฉันภัตตาหารอันมีในวันพรุ่งนี้ ชื่อว่า **สวาตนะ.** เพื่อประโยชน์แก่การฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้นั้น ชื่อว่า **สวาตนายะ.** มีคำอธิบายว่า " เพื่อประโยชน์แก่การฉันภัตตาหาร ที่ควรกระทำในวันรุ่งขึ้น."

สองบทว่า **อุทฺทิฏฺฐํ โหติ** ได้แก่ เป็นของอันภัตตุทเทสก์ถวายให้ถึงแล้ว.

พระเถระไม่ได้คำนึงถึง จึงกล่าวคำนี้ว่า **เมตฺติยภุมฺมชกานํ โข คหปติ** ดังนี้.

จริงอยู่ ความที่ภิกษุเมตติยะและภุมมชกะนั้น เป็นผู้มีบุญน้อยมีพลังอย่างนี้ แม้พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยความเป็นผู้มีสติอันไพบูลย์ ก็ไม่มีความคำนึงถึง.

ด้วยคำว่า **เช** ในคำว่า **เย เข** นี้ คหบดี ร้องเรียกนางทาสี.

ข้อว่า **หีโย โข อาวุโส อมฺหากํ** มีความว่า ภิกษุเมตติยะและภุมมชกะ ปรึกษากันตลอดราตรี กล่าวหมายถึงส่วนแห่งวันที่ล่วงแล้วว่า " **หีโย** (วันวาน)."

บทว่า **น จิตฺตรูปํ** ได้แก่ ไม่สมใจนึก. ภิกษุทั้งสองนั้นจำวัดไม่หลับ เหมือนอย่างที่ตนเคยจำวัดหลับเท่าที่ตนต้องการในก่อน. มีคำอธิบายว่า " จำวัดได้นิดหน่อยเท่านั้น."

บทว่า **พหารามโกฏฺฐเก** ได้แก่ ภายนอกซุ้มประตูแห่งพระเวฬุวันวิหาร.

บทว่า **ปตฺตกขนฺธา** ได้แก่ มีคอตก คือ นั่งงอกระดูกคอ

(นั่งคอพับ).

บทว่า **ปชฺฌายนฺตา** ได้แก่ ซบเซาอยู่.

คำว่า **ยโต นีวาตํ ตโต ปวาตํ** มีความว่า ณ ที่ใดอับลม คือ ไม่มีลมแม้แต่น้อย, ณ ที่นั้นเกิดมีลมพัดแรงขึ้น.

คำว่า **อุทกํ มณฺเฌ อาทิตฺตํ** ได้แก่ เหมือนน้ำถูกต้มให้เดือด.

[พระทัพพมัลลบุตรถูกสอบสวน]

ข้อว่า **สรสิ ตฺวํ ทพฺพ เอวรูปํ กตฺตา** มีความว่า ดูก่อนทัพพะ ! เธอผู้ทำกรรมเห็นปานนี้ ยังระลึกได้อยู่หรือ ? อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ดูก่อนทัพพะ ! เธอยังระลึกดำอย่างที่นางภิกษุกล่าวหาได้อยู่หรือ ? ก็ในคำนี้ บัณฑิตพึงประกอบเห็นใจความอย่างนี้ว่า " เธอเป็นผู้กระทำกรรมอย่างที่นางภิกษุณีนี้กล่าวหาหรือ ? " แต่ปาฐะของพวกอาจารย์ผู้สวดว่า **" กตฺวา "** ปรากฏตรงทีเดียว.

ด้วยคำว่า **ยถา มํ ภนฺเต ภควา ชานาติ** นี้ พระเถระทูลชี้แจงว่าอย่างไร ? ทูลชี้แจงว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! พระผู้มีพระภาคทรงเป็นพระสัพพัญญู และข้าพระองค์ก็เป็นพระขีณาสพ, การเสพวัตถุ-กามไม่มีแก่ข้าพระองค์เลย, พระผู้มีพระภาคย่อมทรงทราบข้าพระองค์นั้น, ข้าพระองค์จักต้องกล่าวอะไรในการเสพวัตถุกามนั้นเล่า ? พึงทราบข้าพระองค์เหมือนอย่างที่พระผู้มีพระภาคทรงทราบนั่นแล."

ในคำว่า **น โข ทพฺพ ทพฺพา เอวํ นิพฺเพเธนฺติ** นี้

บัณฑิตพึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า " ดูก่อนทัพพะ ! ผู้ฉลาด คือ บัณฑิต ย่อมไม่กล่าวแก้คำกล่าวหา เหมือนอย่างที่เธอกล่าวแก้คำกล่าวหา เพราะมีผู้อื่นเป็นปัจจัย (เพราะเชื่อผู้อื่น), อนึ่งแล บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมกล่าวแก้คำกล่าวหาด้วยกรรมที่ตนรู้เองทั้งนั้น."

ด้วยคำว่า **สเจ ตยา กตํ** นี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่าอย่างไร ? ทรงแสดงว่า " เพราะว่า ใคร ๆ ไม่อาจทำบุคคลผู้ไม่ได้ทำ (ผิด) ให้เป็นผู้ทำ (ผิด) หรือผู้ทำ (ผิด) ให้เป็นผู้ไม่ทำ (ผิด) ด้วยกำลังคน หรือ ด้วยกำลังสนับสนุนของพรรคพวกได้; เพราะเหตุนั้น กรรมใดที่ตนเองทำ หรือมิได้กระทำก็ตาม ควรพูดแต่กรรมนั้นเท่านั้น."

ถามว่า " ก็เพราะเหตุไร ? พระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ทรงทราบอยู่ แต่ไม่ตรัสว่า ' เรารู้อยู่ ' เธอเป็นพระขีณาสพ, โทษของเธอไม่มี, ภิกษุณีนี้กล่าวเท็จ."

แก้ว่า " เพราะทรงมีความเอ็นดูผู้อื่น. " ก็ถ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า พึงตรัสทุก ๆ เรื่องที่พระองค์ทรงทราบ, พระองค์ถูกผู้อื่นซึ่งต้องปาราชิกแล้วถาม จำต้องตรัสคำว่า " เรารู้อยู่, เธอเป็นปาราชิก." แต่นั้น บุคคลนั้น พึงผูกอาฆาตว่า " เมื่อก่อนพระผู้มีพระภาคนี้ ทรงทำให้พระทัพพมัลลบุตรบริสุทธิ์ได้ บัดนี้ทรงทำเราให้เป็นผู้บริสุทธิ์ไม่ได้, ต่อไปนี้ เราจะพูดอะไรแก่ใครได้เล่า ? ในฐานะที่แม้พระศาสดายังทรงถึงความลำเอียงในหมู่สาวก, ความเป็นพระสัพพัญญูของพระศาสดานี้ จักมีแต่ที่ไหนเล่า ? " ดังนี้แล้ว ต้องเป็น

ผู้เข้าถึงอบาย. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคถึงแม้ทรงทราบอยู่ ก็ไม่ตรัส เพราะทรงมีความเอ็นดูผู้อื่นนี้. มีคำที่ควรกล่าวเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย, พระผู้มีพระภาคไม่ตรัส เพราะจะทรงหลีกเลี่ยงคำค่อนขอด.

ก็ถ้าว่า พระผู้มีพระภาค พึงตรัสอย่างนี้, จะพึงมีการกล่าวค่อนขอดอย่างนี้ว่า " ชื่อว่า การออกจากอาบัติของพระทัพพมัลลบุตรหนัก, แต่ได้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสักขีพยานจึงออกได้." และพวกปาปภิกษุ เข้าใจลักษณะแห่งการออกจากอาบัตินี้ อย่างนี้ว่า " ถึงในครั้งพุทธกาล ความบริสุทธิ์ หรือไม่บริสุทธิ์ ย่อมมีได้ด้วยพยาน, พวกเรารู้อยู่, บุคคลนี้เป็นผู้ไม่บริสุทธิ์" ดังนี้ พึงทำให้ภิกษุแม้ผู้มีความละอายพินาศแล. อีกนัยหนึ่ง แม้ในอนาคต พวกภิกษุเมื่อเรื่องวินิจฉัยแล้ว จักให้โจทก์โจท แล้วให้จำเลยให้การว่า " ถ้าท่านทำ จงกล่าวว่า ' ข้าพเจ้าทำ " แล้วถือเอาแต่ปฏิญญาของพวกลัชชีภิกษุ กระทำกรรม; เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงตั้งแบบแผนในลักษณะแห่งวินัย จึงไม่ตรัสว่า " เรารู้อยู่ " ตรัสว่า " ถ้าเธอทำ จงกล่าวว่า ' ข้าพเจ้าทำ " ดังนี้.

ข้อว่า **นาภิชานามิ สุปินนฺเตนปิ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตา** มีความว่า แม้โดยความฝันของข้าพระองค์ก็ยังไม่รู้จักเมถุนธรรม. มีคำอธิบายว่า " ข้าพระองค์มิได้เสพ." อีกอย่างหนึ่ง มีรูปความที่ท่านกล่าวไว้ว่า " ข้าพระองค์ไม่รู้จักเมถุนธรรม แม้โดยความฝันว่าเป็นผู้เสพ." แต่ปาฐะของพวกอาจารย์ผู้สวดว่า **" ปฏิเสวิตฺวา "** ปรากฏตรงทีเดียว.

คำว่า **เปเคว ชาคโร** มีความว่า ก็ข้าพระองค์ตื่นอยู่ ไม่รู้จักมาก่อนทีเดียว.

คำว่า **เตนหิ ภิกฺขเว เมตฺติยํ ภิกฺขุนึ นาเสถ** มีคำอธิบายว่า "เพราะคำของพระทัพพมัลลบุตรและภิกษุณีเมตติยานี้ ไม่เชื่อมต่อกัน; ฉะนั้น พวกเธอจงนาสนะภิกษุณีเมตติยาเสีย." ในคำนั้น นาสนะมี ๓ อย่าง คือ ลิงคนาสนะ ๑ สังวาสนาสนะ ๑ ทัณฑกัมมนาสนะ ๑. บรรดานาสนะเหล่านั้น นาสนะนี้ว่า "สามเณรผู้ประทุษร้าย (นางภิกษุณี) สงฆ์พึงให้ฉิบหายเสีย" ชื่อว่าลิงคนาสนะ. พวกภิกษุทำอุกเขปนียกรรม เพราะไม่เห็น หรือไม่ทำคืนอาบัติก็ดี เพราะไม่สละทิฏฐิลามกเสียก็ดี นี้ ชื่อว่าสังวาสนาสนะ. พวกภิกษุทำทัณฑกรรม (แก่สมณุเทศ) ว่า "เจ้าคนเลว เจ้าจงไปเสีย จงฉิบหายเสีย" นี้ ชื่อทัณฑกัมมนาสนะ. แต่ในฐานะนี้ พระผู้มีพระภาคทรงหมายเอาลิงคนาสนะ จึงตรัสว่า "พวกเธอจงนาสนะภิกษุณีเมตติยาเสีย" ดังนี้.

ด้วยคำว่า **อิเม จ ภิกฺขู อนุยุญฺชถ** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระประสงค์นี้ว่า "ภิกษุณีนี้ มิใช่ผู้กระทำตามธรรมดาของตน, คงถูกพวกภิกษุอื่นยุยงแน่นอน; เพราะเหตุนั้น พวกเธอจงสอบสวน คือ จงสืบสวนหา จงรู้ตัวภิกษุผู้ยุยงเหล่านี้."

ถามว่า "ก็ภิกษุณีเมตติยา พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งให้สึกเสียด้วยปฏิญญา หรือ ทรงให้สึกด้วยไม่ปฏิญญา."

แก้ว่า "ในการทักท้วงนี้ มีคำที่จะต้องกล่าวเพิ่มบ้างเล็กน้อย,

ชั้นแรกถ้าทรงให้สึกด้วยปฏิญญา, พระเถระจะเป็นผู้กระทำ (ผิด), ถ้าทรงให้สึกด้วยไม่ปฏิญญา, พระเถระจะเป็นผู้ไม่ทำ (ผิด) ไม่มีโทษ.

[เรื่องตีความหมายบาลีพระวินัยผิดตกลงกันไม่ได้]

แม้ในกาลแห่งพระเจ้าภาติยราช พระเถระสำนักมหาวิหารและสำนักอภัยคิรีวิหาร ได้มีการวิวาทกัน (ถกเถียงกัน) ในเพราะวาทะนี้แล. ฝ่ายสำนักอภัยคิรีวิหาร อ้างสูตรของตนกล่าวว่า " ในวาทะของพวกท่าน พระเถระเป็นผู้ทำ (ผิด)." ฝ่ายสำนักมหาวิหารอ้างสูตรของตนกล่าวว่า " ในวาทะของพวกท่าน พระเถระเป็นผู้ทำ (ผิด). ปัญหาจึงตกลงกันไม่ได้. พระราชาทรงทราบ (ข่าวนั้น) แล้วรับสั่งให้พระเถระทั้งหลายประชุมกัน ทรงสั่งบังคับอำมาตย์เชื้อชาติพราหมณ์นามว่า ทีฆการายนะว่า " เธอจงฟังถ้อยคำของพระเถระทั้งหลาย." ได้ยินว่า อำมาตย์เป็นบัณฑิต ฉลาดในภาษาอื่น. อำมาตย์นั้นกล่าวว่า " ท่านขอรับ ! ขอพระเถระจงกล่าวสูตรเถิด." ลำดับนั้นพระเถระสำนักอภัยคิรีวิหาร ได้กล่าวสูตรของตนว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าเช่นนั้น พวกเธอจงให้นางภิกษุณีเมตติยาสึกเสีย ด้วยปฏิญญาของตน." อำมาตย์เรียนว่า " พระคุณเจ้าผู้เจริญ ! ในวาทะของพวกท่าน พระเถระเป็นผู้ทำ (ผิด) มีโทษ."

ฝ่ายพระเถระสำนักมหาวิหาร ได้กล่าสูตรของตนว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าเช่นนั้น พวกเธอจงให้นางภิกษุณีเมตติยาสึกเสีย."

อำมาตย์เรียนว่า " พระคุณเจ้าผู้เจริญ ! ในวาทะของพวกท่าน พระเถระไม่ใช่ผู้ทำ (ผิด) ไม่มีโทษ." ก็ใน ๒ สูตรนี้ สูตรไหนถูกเล่า ? สูตรที่กล่าวภายหลังถูก, เพราะสูตรนี้ พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายวิจารณ์ไว้แล้ว.

ภิกษุตามกำจัดภิกษุด้วยอันติมวัตถุอันไม่มีมูล เป็นสังฆาทิเสส, ตามกำจัดนางภิกษุณี เป็นทุกกฏ แต่ในกุรุนทีกล่าวว่า " เป็นปาจิตตีย์ เพราะมุสาวาท." ในนัยก่อนและนัยหลังนั้น มีการพิจารณาดังต่อไปนี้ :- นัยต้น เป็นเพียงทุกกฏเท่านั้น ถูกก่อน เพราะมีความประสงค์จะตามกำจัด. แม้เมื่อมีการกล่าวเท็จ ก็เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุ ในเพราะภิกษุด้วยกัน และเมื่อมีการกล่าวเท็จ ก็เป็นปาจิตตีย์ เพราะโอมสวาทเท่านั้น แก่ภิกษุผู้มีความเห็นว่าบริสุทธิ์โจทภิกษุผู้ไม่บริสุทธิ์ ด้วยความประสงค์จะด่า ไม่ใช่ปาจิตตีย์เพราะสัมปชานมุสาวาท ฉันใด, แม้ในอธิการนี้ ก็ฉันนั้น เป็นปาจิตตีย์ เพราะสัมปชานมุสาวาท ไม่ถูก เพราะมีความประสงค์จะตามกำจัด, เป็นเพียงทุกกฏเท่านั้น ถูกแล้ว. แม้นัยหลัง เป็นปาจิตตีย์อย่างเดียว ก็ถูก เพราะเป็นมุสาวาท. แต่จากหลักฐานทางพระบาลี ไม่มีคำว่า " เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุ ในเพราะภิกษุด้วยกันด้วยความประสงค์จะตามกำจัด, เป็นสังฆาทิเสสในเพราะภิกษุด้วยกันแก่ภิกษุผู้มีความประสงค์จะด่า เพราะมุสาวาท, แต่เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้มีความประสงค์จะด่า ในเพราะโอมสวาท และเพราะตามกำจัดนางภิกษุณี," มีคำว่า " เป็นปาจิตตีย์ ในเพราะสัมปชานมุสาวาท;"

เพราะเหตุนั้น เป็นปาจิตตีย์อย่างเดียว จึงถูก. ก็ในวาทะนั้นบัณฑิตควรพิจารณาดังต่อไปนี้ :-

ถามว่า " เมื่อไม่มีความประสงค์จะตามกำจัด (โจท) เป็นปาจิตตีย์, เมื่อมีความประสงค์จะตามกำจัดนั้น จะพึงเป็นอะไรเล่า ? "

แก้ว่า " บรรดาปาจิตตีย์และสังฆาทิเสสนั้น เพราะแม้เมื่อสำเร็จเป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้พูดเท็จ พระผู้มีพระภาค ก็ทรงปรับปาจิตตีย์ไว้ต่างหาก ในเพราะการโจทด้วยสังฆาทิเสสไม่มีมูล; เพราะฉะนั้น เมื่อมีความประสงค์จะโจท โอกาสแห่งปาจิตตีย์ ในเพราะสัมปชานมุสาวาท จึงไม่ปรากฏ และไม่อาจที่จะไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้โจทก์; เพราะฉะนั้น บรรดานัยทั้งสองนี้ นัยต้นแล ปรากฏว่า บริสุทธิ์กว่า."

อนึ่ง นางภิกษุณีโจทนางภิกษุณีด้วย้อันติมวัตถุอันหามูลมิได้ เป็นสังฆาทิเสส, โจทภิกษุ เป็นทุกกฏ. บรรดาสังฆาทิเสสและทุกกฏนั้น สังฆาทิเสสเป็นวุฏฐานคามี (ออกได้ด้วยการอยู่กรรม) ทุกกฏเป็นเทสนาคามี (ออกได้ด้วยการแสดง) การนาสนะภิกษุณี เพราะสังฆาทิเสสและทุกกฏ เหล่านี้ จึงไม่มี อนึ่ง นางภิกษุณีเมตติยานั้นยืนกล่าวเท็จต่อพระพักตร์พระผู้มีพระภาคใดเล่า ด้วยเหตุนั้น นางจึงเป็นปาจิตตีย์ ในเพราะสัมปชานมุสาวาท, เพราะปาจิตตีย์แม้นี้นาสนะก็ไม่มี. แต่เพราะนางภิกษุณีเมตติยานั้น ตามปกติแล เป็นภิกษุณีเลวทราม ทุศีล, และเดี๋ยวนี้นางก็กล่าวด้วยความสำคัญว่า " เราเองแล เป็นผู้ทุศีล," เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงรับสั่งให้สึกนางภิกษุณีนั้นเสีย เพราะความเป็นผู้ไม่บริสุทธิ์นั่นแล.

ข้อว่า **อถโข เมตฺติยภุมฺมชกา** มีความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสว่า " พวกเธอจงให้นางภิกษุณีเมตติยาสึกเสียอย่างนี้ และจงสอบสวนภิกษุเหล่านี้ " แล้วเสด็จลุกจากอาสนะเข้าสู่พระวิหาร. ภิกษุเหล่านั้น เห็นนางภิกษุณีนั้น ถูกภิกษุเหล่านั้นให้สึกอยู่ด้วยคำว่า " พวกท่านจงให้ผ้าขาวแก่ภิกษุณีเดี๋ยวนี้ " จึงได้ประกาศความผิดของตน เพราะเป็นผู้มีความประสงค์จะช่วยนางภิกษุณีนั้นให้พ้นผิด. เพื่อแสดงเนื้อความนี้ พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวคำว่า **อถโข เมตฺติยภุมฺมชกา** เป็นอาทิ.

[แก้อรรถสิกขาบทวิภังค์สังฆาทิเสสที่ ๘]

สองบทว่า **ทุฏฺโฐ โทโส** ได้แก่ เป็นผู้ถูกโทสะประทุษร้ายและเป็นผู้ประทุษร้าย. จริงอยู่ เมื่อโทสะเกิดขึ้นแล้ว บุคคลย่อมเป็นผู้ชื่อว่าถูกโทสะนั้นประทุษร้ายแล้ว คือ ให้ละความเป็นปรกติเสีย; เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ทุฏฐะ (ขัดใจ). และผู้มีความขัดใจนั้น ย่อมประทุษร้ายผู้อื่น คือ ทำให้พินาศ; เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า โทสะ ด้วยประการอย่างนี้ คำว่า **ทุฏฺโฐ โทโส** นี้แสดงโดยความต่างแห่งอาการของบุคคลเพียงคนเดียว ด้วยเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่า **ทุฏฺโฐ โทโสติ ทูสิโต เจว ทูสโก จ.** ในคำว่า **ทุฏฺโฐ โทโส** นั้น ผู้ศึกษาควรค้นหาลักษณะแห่งศัพท์. ก็เพราะว่าบุคคลผู้พรั่งพร้อมด้วยความแค้นเคืองนั้น ถึงการนับว่า " ขัดใจ มีโทสะ " ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้โกรธเป็นต้นทีเดียว; เพราะ-

เหตุนั้น ในบทภาชนะแห่งสองบทว่า **ทุฏฺโฐ โทโส** นั้น ท่านจึงกล่าวคำมีคำว่า **กุปิโต** เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กุปิโต** ได้แก่ ถึงภาวะกำเริบ คือภาวะที่เคลื่อนไปจากปรกติ.

บทว่า **อนตฺตมโน** ได้แก่ ผู้ไม่มีใจเป็นของตนหามิได้ คือมีจิตไม่ตั้งอยู่ในอำนาจของตน. อีกอย่างหนึ่ง ผู้มีใจอันปีติและสุขไม่ซึมซาบ คือ มีจิตตกไปเสียจากปีติและสุข; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่าอนันตมนะ (ไม่ถูกใจ).

บทว่า **อนภิรทฺโธ** คือ ไม่ประสพความสุข, อีกอย่างหนึ่ง ผู้ไม่ถึงความแจ่มใส; ฉะนั้น จึงชื่อว่า **อนภิรัทธะ** (ไม่พอใจ) จิตของเขานั้นถูกปฏิฆะกระทบแล้ว; เหตุนั้น เขาจึงชื่อว่า **อาหตจิตตะ** (แค้นใจ) ตะปู คือ ปฏิฆะ กล่าวคือ ความที่จิตแข็งกระด้าง และจิตยุ่งเหยิงดุจหยากเยื่อ เกิดแล้วแก่บุคคลนั้น; เพราะฉะนั้น ผู้นั้นจึงชื่อว่า **ขิลชาตะ** (เจ็บใจ).

บทว่า **อปฺปตีโต** ได้แก่ ไม่ถึงเฉพาะ (ไม่แช่มชื่น) คือเว้นจากปีติและสุขเป็นต้น, ความว่า อันปีติและสุขเป็นต้นไม่ซาบซ่าน. แต่ในบทภาชนะท่านพระอุบาลีกล่าวว่า **เตน จ โกเปน** เป็นต้นเพื่อแสดงธรรมทั้งหลายที่มีอำนาจทำให้ไม่แช่มชื่น.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **เตน จ โกเปน** ได้แก่ เพราะความโกรธที่เป็นเหตุให้เรียกภิกษุนั้นว่า " ผู้มีความขัดใจ และโกรธ" แท้จริง คำทั้งสองนี้เป็นอาการเดียวกัน เพราะทำให้ละปรกติภาพ.

คำว่า **เตน จ โทเสน** ได้แก่ เพราะโทสะที่เป็นเหตุให้เรียกภิกษุนั้นว่า " มีโทสะ" ด้วยบททั้ง ๒ นี้ ท่านพระอุบาลีแสดงสังขารขันธ์เหมือนกัน.

คำว่า **ตาย จ อนตฺตมนตาย** ได้แก่ เพราะความไม่ถูกใจที่เป็นเหตุให้เรียกภิกษุนั้นว่า " ผู้ไม่ถูกใจ"

คำว่า **ตาย จ อนภิรทฺธิยา** ได้แก่ เพราะความไม่พอใจที่เป็นเหตุให้เรียกภิกษุนั้นว่า " ผู้ไม่พอใจ" ด้วยคำทั้งสองนี้ท่านพระอุบาลีแสดงเวทนาขันธ์

[อธิบายเรื่องอธิกรณ์มีมูลและไม่มีมูล]

ในคำว่า **อมูลเกน ปาราชิเกน** นี้ พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :- ปาราชิกนั้น ไม่มีมูล; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า อมูลกะ. ก็ความที่ปาราชิกนั้นไม่มีมูลนั้น ทรงประสงค์เอาด้วยอำนาจแห่งโจทก์ ไม่ใช่ด้วยอำนาจแห่งจำเลย; เพราะฉะนั้น เพื่อทรงแสดงเนื้อความนั้น ในบทภาชนะ ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวว่า " ที่ชื่อว่าไม่มีมูล คือไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้รังเกียจ"

ด้วยบทภาชนะว่า **อทิฏฺฐํ** เป็นต้นนั้น ท่านแสดงอธิบายนี้ไว้ว่า " ปาราชิกที่โจทก์ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้รังเกียจ ในตัวบุคคลผู้เป็นจำเลย ชื่อว่า ไม่มีมูล เพราะไม่มีมูล กล่าวคือการเห็น การได้ยิน และการรังเกียจนี้. ก็จำเลยนั้น จะต้องปาราชิกนั้น หรือไม่ต้องก็ตามที, ข้อที่จำเลยต้องหรือไม่ต้องนี้ ไม่เป็นประมาณใน

สิกขาบทนี้."

ในบทว่า **อทิฏฺฐํ** เป็นต้นนั้น ที่ชื่อว่า ไม่ได้เห็น คือ ไม่ได้เห็นด้วยจักษุประสาท หรือด้วยทิพยจักษุของตน. ชื่อว่า ไม่ได้ยิน คือ ไม่ได้ยินใคร ๆ เขาพูดกันเหมือนอย่างนั้น. ที่ชื่อว่า ไม่ได้รังเกียจ คือ ไม่ได้รังเกียจด้วยจิต.

ที่ชื่อว่า ได้เห็น คือ ตนเองหรือคนอื่นได้เห็นด้วยจักษุประสาท หรือ ด้วยทิพยจักษุ. ที่ชื่อว่า ได้ยิน คือ ได้ยินมาเหมือนอย่างที่ได้เห็นนั่นเอง. ที่ชื่อว่า ได้รังเกียจ คือ ตนเอง หรือคนอื่นรังเกียจ. ในเรื่องได้เห็นเป็นต้น ตนเองได้เห็นมา จึงชื่อว่า ได้เห็น. แต่ลักษณะทั้งหมดนี้ คือ คนอื่นได้เห็น ตนเองได้ยิน คนอื่นได้ยิน คนอื่นได้รังเกียจ ตั้งอยู่ในฐานที่ตนได้ยินมาเท่านั้น. ก็ เรื่องที่รังเกียจมี ๓ อย่าง คือ รังเกียจด้วยอำนาจได้เห็น ๑ รังเกียจด้วยอำนาจได้ยิน ๑ รังเกียจด้วยอำนาจได้ทราบ ๑. ในเรื่องรังเกียจ ๓ อย่างนั้น ที่ชื่อว่า รังเกียจด้วยอำนาจได้เห็น คือ ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปยังพุ่มไม้แห่งหนึ่งใกล้หมู่บ้าน ด้วยการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ, หญิงแม้คนใดคนหนึ่ง ก็เข้าไปยังพุ่มไม้นั้นด้วยกรณียกิจบางอย่างเหมือนกัน แล้วกลับไป, ทั้งภิกษุก็ไม่ได้เห็นผู้หญิง ทั้งผู้หญิงก็ไม่ได้เห็นภิกษุ, ทั้งสองคนต่างก็หลีกไปตามชอบใจ ไม่ได้เห็นกันเลย, ภิกษุอีกรูปหนึ่งกำหนดหมายเอาการที่คนทั้งสองออกไปจากพุ่มไม้นั้น จึงรังเกียจว่า " ชนเหล่านี้กระทำกรรมแล้ว หรือจักกระทำแน่แท้ " นี้ ชื่อว่า รังเกียจด้วยอำนาจได้เห็น.

ที่ชื่อว่า รังเกียจด้วยอำนาจได้ยิน คือ คนบางคนในโลกนี้ ได้ยินคำปฏิสันถารเช่นนั้นของภิกษุกับมาตุคาม ในโอกาสที่มืด หรือ กำบังคนอื่นแม้มีอยู่ในที่ใกล้ ก็ไม่ทราบว่า " มี หรือ ไม่มี," เขารังเกียจว่า " ชนเหล่านี้ทำกรรมแล้ว หรือว่า จักทำแน่นอน " นี้ชื่อว่า รังเกียจด้วยอำนาจได้ยิน.

ที่ชื่อว่ารังเกียจด้วยอำนาจได้ทราบ คือ ตกกลางคืนพวกนักเลงเป็นอันมาก ถือเอาดอกไม้ของหอม เนื้อและสุราเป็นต้นแล้ว ไปยังวิหารชายแดนแห่งหนึ่งพร้อมกับพวกสตรี เล่นกันตามสบายที่มณฑปหรือที่ศาลาฉันเป็นต้น ทิ้งดอกไม้เป็นต้นให้กระจัดกระจาย แล้วพากันไป, ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุเห็นอาการแปลกนั้นแล้วพากันสืบทาว่า " นี้ เป็นกรรมของใคร ? " ก็ ในบรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุบางรูปลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ปฏิบัติมณฑป หรือ ศาลาฉันด้วยมุ่งวัตรเป็นใหญ่ จำเป็นต้องจับต้องดอกไม้เป็นต้น,บางรูปต้องทำการบูชาด้วยดอกไม้เป็นต้น ที่ตนนำมาจากตระกูลอุปฐาก, บางรูปต้องดื่มยาดองชื่ออริฏฐะเพื่อเป็นยา. ครั้งนั้น พวกภิกษุเหล่านั้นผู้สืบทาว่า " กรรมนี้ของใคร ? " จึงดมกลิ่นมือและกลิ่นปาก แล้วรังเกียจภิกษุเหล่านั้น, นี้ชื่อว่ารังเกียจด้วยอำนาจได้ทราบ.

ในเรื่องได้เห็นเป็นต้นนั้น เรื่องได้เห็นที่มีมูลก็มี ที่ไม่มีมูลก็มี, เรื่องได้เห็นนั่นเอง มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญาก็มี ไม่มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญาก็มี. แม้ในเรื่องที่ได้ยิน ก็นัยนี้. แต่ในเรื่องที่รังเกียจ เรื่องที่รังเกียจด้วยอำนาจได้เห็น มีมูลก็มี, ไม่มีมูลก็มี,

เรื่องที่รังเกียจด้วยอำนาจได้เห็นนั่นเอง มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญาก็มี, ไม่มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญาก็มี. ในเรื่องที่รังเกียจ ด้วยการได้ยิน และการได้ทราบก็นัยนี้.

ในคำว่า มีมูลเป็นต้นนั้น เรื่องได้เห็นที่ชื่อว่ามีมูล คือ เขาได้เห็นภิกษุต้องปาราชิกจริง ๆ แล้วกล่าวว่า " ข้าพเจ้าเห็น." ที่ชื่อว่า ไม่มีมูล คือ เขาเห็นภิกษุออกมาจากโอกาสกำบัง แต่ไม่เห็นการล่วงละเมิด กล่าวว่า " ข้าพเจ้าเห็น." เรื่องที่เห็นนั่นเอง ชื่อว่า มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญา คือ เขาเขาเพียงแต่ได้เห็นเท่านั้น เป็นผู้มีความสำคัญว่าได้เห็น แล้วโจท. ที่ชื่อว่า ไม่มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญา คือ ในเบื้องต้น เขาเห็นการล่วงละเมิดด้วยปาราชิก ภายหลังกลับเกิดมีความสำคัญว่า ไม่ได้เห็น. ผู้นั้นทำให้ไม่มีมูลด้วยสัญญา แล้วโจทว่า " ข้าพเจ้าเห็น." แม้เรื่องที่รังเกียจด้วยอำนาจแห่งการได้ยินและได้ทราบ ก็พึงทราบโดยพิสดารตามนัยนี้แล. ก็ในสิกขาบทนี้ เมื่อภิกษุโจทภิกษุที่ตนเห็น แม้โดยอาการทุกอย่าง ด้วยปาราชิกที่มีมูล หรือ มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญา ไม่เป็นอาบัติ. เป็นอาบัติแต่เฉพาะภิกษุผู้โจท ด้วยปาราชิกอันหามูลมิได้ หรือ ไม่มีมูลด้วยอำนาจแห่งสัญญา.

บทว่า **อนุทฺธํเสฺย** ได้แก่ พึงกำจัด คือ พึงขจัด ข่มขู่ครอบงำ. ก็เพราะภิกษุโจทด้วยตนเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นโจทก็ดี ชื่อว่าย่อมทำการกำจัดนั้นทั้งนั้น; ฉะนั้น ในบทภาชนะ ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวว่า " โจทเองก็ตาม ใช้ให้ผู้อื่นโจทก็ตาม."

ในสองบทว่า **โจเทติ วา โจทาเปติ วา** นั้น บทว่า **โจเทติ** มีความว่า ภิกษุโจทเองด้วยคำเป็นต้นว่า " ท่านเป็นผู้ต้องธรรมถึงปาราชิก " ดังนี้ เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุนั้น ทุก ๆ คำพูด.

บทว่า **โจทาเปติ** มีความว่า สั่งภิกษุอื่นผู้ยืนใกล้ ๆ กับตน, ภิกษุผู้รับสั่งนั้นโจทภิกษุนั้น ตามคำของภิกษุผู้สั่งนั้น, เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุผู้สั่งให้โจททุก ๆ คำพูดเหมือนกัน. ทีนั้นฝ่ายภิกษุผู้รับสั่งนั้นโจทว่า " เรื่องที่ข้าพเจ้าได้เห็น ได้ยินมีอยู่ " ดังนี้ ก็เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุทั้งสองรูปทุก ๆ คำพูดเหมือนกัน.

[อธิบายลักษณะแห่งการโจทต่าง ๆ]

ก็แล เพื่อความฉลาดในประเภทแห่งการโจท ในสิกขาบทนี้ บัณฑิตพึงทราบจตุกกะเป็นต้นว่าวัตถุอย่างเดียว และผู้โจทก์ก็คนเดียวก่อน. บรรดาจตุกกะเหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่งโจทภิกษุรูปหนึ่งด้วยวัตถุอันหนึ่ง, การโจทนี้ มีวัตถุเดียว ผู้โจทก์ก็คนเดียว. ภิกษุมีจำนวนมากด้วยกัน โจทภิกษุรูปหนึ่งด้วยวัตถุอันหนึ่ง ดุจพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ๕๐๐ รูป มีภิกษุเมตติยะ และภิกษุภุมมชกะเป็นหัวหน้าโจที่ท่านพระทัพพมัลลบุตร ฉะนั้น, การโจทนี้ มีวัตถุเดียว มีผู้โจทก์ต่าง ๆ กัน. ภิกษุรูปหนึ่ง โจทภิกษุรูปหนึ่ง ด้วยวัตถุมากหลายด้วยกัน, โจทนี้มีวัตถุต่าง ๆ กัน มีผู้โจทก์คนเดียว. ภิกษุมีจำนวนมากด้วยกัน การโจทภิกษุมากรูปด้วยกัน ด้วยวัตถุมากหลาย การโจทนี้ มีวัตถุต่างกัน มีผู้โจทก์ต่างกัน.

ถามว่า " ก็ ใครย่อมได้เพื่อจะโจท ใครย่อมไม่ได้ ? "

ตอบว่า " ภิกษุบางรูปเชื่อคำของโจทก์ที่เพลา ย่อมไม่ได้เพื่อจะโจทก่อน."

ที่ชื่อว่า โจทก์เพลา คือ เมื่อพวกภิกษุมากด้วยกัน นั่งประชุมสนทนากัน ภิกษุรูปหนึ่งพูดถึงวัตถุปาราชิก ปรารภถึงภิกษุรูปหนึ่งไม่เจาะจงตัว. ภิกษุอื่นได้ยินคำของภิกษุนั้น จึงไปบอกแก่ภิกษุเจ้าตัวนอกนี้. ภิกษุรูปนั้น จึงไปหาเธอ กล่าวว่า " ได้ยินว่า ท่านพูดอย่างนี้ ๆ ถึงผมหรือ ? " เธอจึงตอบว่า " ผมไม่รู้รูปการณ์จะเป็นอย่างนี้, แต่ในขณะที่พูด มีถ้อยคำที่ผมพูดไม่เจาะจง, หากผมรู้ว่าคำพูดนี้ จะเกิดทุกข์แก่ท่าน, ผมจะไม่พึงพูดถ้อยคำแม้เท่านี้เลย." นี้ชื่อว่า โจทก์เพลา. โจทก์บางรูปถือเอาคำพูดสนทนานั้นของเธอ ไม่ได้เพื่อจะโจทภิกษุนั้น. แต่พระมหาปทุมเถระไม่เชื่อถ้อยคำนี้ กล่าวว่า " ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมได้เพื่อจะโจทภิกษุ หรือ ภิกษุณีและภิกษุณีผู้มีศีลสมบูรณ์ ย่อมได้เพื่อจะโจทเฉพาะภิกษุณีเท่านั้น " ดังนี้. ฝ่ายพระมหาสุมนเถระกล่าวว่า " สหธรรมิกทั้ง ๕ ย่อมได้ " ดังนี้. ฝ่ายพระโคทัตตเถระกล่าวว่า " ใคร ๆ จะไม่ได้เพื่อโจทหามิได้ " แล้วอ้างสูตรนี้ว่า " ฟังคำของภิกษุแล้วจึงโจท, ฟังคำของภิกษุณีแล้วจึงโจท, ฯ ล ฯ ฟังคำของพวกสาวกเดียรถีย์แล้วจึงโจท." ในวาทะของพระเถระทั้ง ๓ รูป พึงปรับตามปฏิญญาของจำเลยเท่านั้น.

ก็ ธรรมดาการโจทนี้ เมื่อภิกษุแม้ส่งทูตก็ดี หนังสือก็ดี ข่าว

สาสน์ก็ดี ไปโจท ยังไม่ถึงที่สุดก่อน. แต่เมื่อบุคคลยืนอยู่ในที่ใกล้ ๆ โจทด้วยหัวแม่มือ หรือด้วยการเปล่งวาจาเท่านั้น จึงถึงที่สุด. จริงอยู่ การบอกลาสิกขาอย่างเดียว ไม่ถึงที่สุดด้วยหัวแม่มือ. ส่วนการตามกำจัดนี้ และการอวดอุตริมนุสธรรมที่ไม่มีจริง ย่อมถึงทีเดียว. ภิกษุใด หมายโจทภิกษุรูปหนึ่งในสถานที่ภิกษุสองรูปยืนอยู่ด้วยกัน, ถ้ารูปที่เขาหมายโจทนั้นรู้ตัว, การโจทนั้นย่อมถึงที่สุด, อีกรูปหนึ่งรู้ ยังไม่ถึงที่สุด. ผู้โจทหมายโจททั้งสองรูป, รูปหนึ่งรู้ หรือว่า รู้ทั้งสองรูปก็ตาม ย่อมถึงที่สุด. ในโจทก์มากรูปด้วยกัน ก็นัยนี้. อันธรรมดาว่า จะรู้ได้ในทันทีทันใดนั้น ทำได้ยาก. แต่เมื่อคิดคำนึงตามความรู้ปรกติ[๑] จึงรู้ ก็จัดว่าเป็นอันรู้ได้เหมือนกัน. ถ้ารู้ได้ในภายหลัง ยังไม่ถึงที่สุด. จริงอยู่ สิกขาบทเหล่านี้ คือการบอกลาสิกขา อภูตาโรจน- และภูตาโรจนสิกขาบท ทั้งหมดมีข้อกำหนดอย่างเดียวกันทั้งนั้น.

[อรรถาธิบายการโจท ๒ และ ๔ อย่างเป็นต้น]

ก็การโจททั้ง ๒ นี้ ด้วยอำนาจกายและวาจาอย่างนี้ ยังแยกเป็น ๓ อย่าง ได้อีก คือ โจทตามที่ได้เห็น โจทตามที่ได้ยิน โจทตามที่รังเกียจ.

ยังมีการโจทอีก ๔ อย่าง คือ โจทด้วยสีลวิบัติ๑ โจทด้วยอาจารวิบัติ ๑ โจทด้วยทิฏฐิวิบัติ ๑ โจทด้วยอาชีววิบัติ ๑. บรรดาการ

๑. วิมติวิโนทนีฎีกา. สมเยนนาติ ปกติยา ชานนกฺขเณ, แปลว่า คำว่าสมัย คือ ในขณะรู้ได้ตามปกติ.

โจท ๔ อย่างนั้น การโจทด้วยสีลวิบัติ พึงทราบด้วยอำนาจแห่งกอง อาบัติหนัก ๒ กอง. โจทด้วยอาจารวิบัติ พึงทราบด้วยอำนาจแห่ง กองอาบัติที่เหลือ. โจทด้วยทิฏฐิวิบัติ พึงทราบด้วยอำนาจแห่งมิจฉา-ทิฏฐิและอันตคาหิกทิฏฐิ. โจทด้วยอาชีววิบัติ พึงทราบด้วยอำนาจแห่ง สิกขาบท ๖ ที่ทรงบัญญัติเพราะอาชีพเป็นเหตุ.

การโจทยังมีอีก ๔ อย่าง คือ โจทระบุวัตถุ ๑ โจทระบุอาบัติ ๑ กาให้ามสังวาส ๑ กาให้ามสามีจิกรรม ๑. บรรดาการโจท ๔ อย่างนั้น โจทที่เป็นไปอย่างนี้ว่า " ท่านเสพเมถุนธรรม, ท่านลักทรัพย์, ท่านฆ่ามนุษย์, ท่านอวดคุณวิเศษที่ไม่เป็นจริง " ชื่อว่า โจทระบุวัตถุ. โจทที่เป็นไปโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า " ท่านต้องเมถุนธรรมปาราชิกาบัติ " ชื่อว่า โจทระบุอาบัติ. โจทที่เป็นไปอย่างนี้ว่า " อุโบสถก็ดี ปวารณาก็ดี สังฆกรรมก็ดี ร่วมกับท่านไม่มี " ชื่อว่า การห้ามสังวาส. แต่ด้วยอาการเพียงเท่านี้ การโจทยังไม่ถึงที่สุด. เมื่อพูดเชื่อมต่อ กับคำเป็นต้นว่า " ท่านไม่เป็นสมณะ ไม่ใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร " จึงถึงที่สุด. การไม่กระทำกรรม มีการกราบไหว้ ลุกรับ ประคอง อัญชลี และพัดวีเป็นต้น ชื่อว่า กาให้ามสามีจิกรรม.

การไม่ทำสามีจิกรรมนั้น พึงทราบ ในเวลาที่ภิกษุผู้กำลังทำการ กราบไหว้เป็นต้นตามลำดับ ไม่กระทำแก่ภิกษุรูปหนึ่ง กระทำแก่ ภิกษุที่เหลือ. ก็ ด้วยอาการเพียงเท่านี้ ชื่อว่า โจท. ส่วนอาบัติยัง ไม่ถึงที่สุด. แต่เมื่อถูกถามว่า " ทำไม ท่านจึงไม่กระทำการกราบไหว้ เป็นต้นแก่เราเล่า ? " แล้วพูดเชื่อต่อ ด้วยคำเป็นต้นว่า " ท่าน

ไม่ใช่สมณะ ท่านไม่ใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร " นั่นแหละ อาบัติจึงถึงที่สุด. ก็ภิกษุอาปุจฉาสิ่งที่ตนต้องการดี้วยข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้น, ด้วยคำเพียงเท่านั้น ยังไม่จัดเป็นการโจท. ในปาฏิโมกขัฏฐปนขันธกะ ท่านพระอุบาลีเถระกล่าวโจทไว้อีกถึง ๑๑๐ อย่าง คือการโจทที่ไม่ฟ้อนรำ ๕๕ ที่ฟ้อนรำ ๕๕ อย่างนี้ คือ ตั้งต้นแต่พระดำรัสที่ตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! การพักปาฏิโมกข์ ที่ไม่เป็นธรรมมีหนึ่ง, การพักปาฏิโมกข์ที่ฟ้อนรำมีหนึ่ง " จนถึงการพักปาฏิโมกข์ที่ไม่ฟ้อนรำ ๑๐ การพักปาฏิโมกข์ที่ฟ้อนรำ ๑๐. การโจทเหล่านั้น เป็น ๓๓๐ คือ ของภิกษุผู้โจทด้วยการได้เห็นเอง ๑๑๐, ของภิกษุผู้โจทด้วยการได้ยิน ๑๑๐, ของภิกษุผู้โจทด้วยความรังเกียจ ๑๑๐. การโจทเหล่านั้น เอา ๓ คูณ คือ สำหรับภิกษุผู้โจทด้วยกายผู้โจทด้วยวาจา ผู้โจทด้วยกายและวาจา จึงรวมเป็น ๙๙๐. การโจท ๙๙๐ เหล่านั้น ของภิกษุผู้โจทด้วยตนเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นโจทก็ดี มีจำนวนเท่านั้นเหมือนกัน; เพราะฉะนั้น จึงเป็นโจท ๑,๙๘๐ อย่าง, บัณฑิตพึงทราบอีกว่า " การโจทมีหลายพัน ด้วยอำนาจโจทที่มีมูลและไม่มีมูล ในความต่างแห่งมูลมีเรื่องที่ได้เห็นเป็นต้น.

[อธิบายโจทก์และจำเลยตามอรรถกถานัย]

อนึ่ง พระอรรถกถาจารย์ตั้งอยู่ในฐานะนี้แล้ว นำเอาสูตรเป็นอันมากที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้ว ในอุบาลีปัญจกะเป็นต้น อย่างนี้ว่า " ดูก่อนอุบาลี ! ภิกษุผู้ประสงค์จะรับอธิกรณ์ พึงรับอธิกรณ์ประกอบ

ด้วยองค์ ๕[๑]" และว่า " ดูก่อนอุบาลี ! ภิกษุผู้โจทก์ประสงค์จะโจท ผู้อื่น พึงพิจารณาธรรม ๕ อย่างในตนแล้ว โจทผู้อื่น[๒] " ดังนี้ แล้ว กล่าวลักษณะอธิกรณ์ ธรรมเนียมของโจทก์ ธรรมเนียมของจำเลย กิจที่สงฆ์จะพึงทำ และธรรมเนียมของภิกษุผู้ว่าความ (ผู้สอบสวน) ทั้งหมด โดยพิสดารไว้ในอรรถกถา. ข้าพเจ้าจักพรรณนาลักษณะ อธิกรณ์เป็นต้นนั้น ในที่ตามที่มาแล้วนั่นแล.

ก็เมื่อเรื่องถูกนำเข้าในท่ามกลางสงฆ์แล้ว ด้วยอำนาจแห่งโจท อย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาโจทซึ่งมีประเภทดังกล่าวแล้วนี้ สงฆ์ พึงถามโจทก์และจำเลยว่า " พวกท่านจักพอใจด้วยการวินิจฉัยของ พวกเราหรือ ?" ถ้าโจทก์และจำเลยกล่าวว่า " พวกกระผมจักพอใจ " สงฆ์พึงรับอธิกรณ์นั้น. แต่ถ้าทั้งสองฝ่ายกล่าวว่า " ขอพวกท่านวินิจฉัย ดูก่อนเถิด ขอรับ ! ถ้าการวินิจฉัยนั้นจักควรแก่พวกกระผม, พวกกระผม จักยอมรับ," พึงกล่าวคำมีอาทิว่า " พวกท่านจงไหว้พระเจดีย์ก่อน " แล้วพึงวิสัชนาทำพระสูตรให้ยาว. ถ้าพวกเธอ เหน็ดเหนื่อยตลอด กาลนาน เป็นผู้มีบริษัทหลีกไปเสีย ขาดพรรคพวก จึงขอร้องใหม่, พระวินัยธรพึงห้ามเสียถึง ๓ ครั้ง แล้วพึงวินิจฉัยอธิกรณ์ของพวกเธอ ในเวลาพวกเธอหมดความมานะจองหอง. และพวกภิกษุที่สงฆ์สมมติ เมื่อจะวินิจฉัย ถ้ามีบริษัทหนาแน่นด้วยพวกอลัชชี, พึงวินิจฉัย อธิกรณ์นั้น ด้วยอุพพาหิกาญัตติ, ถ้าบริษัทหนาแน่นด้วยคนพาล, พึงกล่าวว่า " พวกท่านจงแสวงหาพระวินัยธร ที่ชอบพอของพวก

๑. วิ. ปริวาร. ๘/๔๖๕. ๒. วิ. ปริวาร. ๘/๔๖๙.

ท่าน ๆ เถิด " ให้แสวงหาพระวินัยธรเอาเอง แล้วพึงระงับอธิกรณ์นั้น โดยธรรม โดยวินัย โดยสัตถุศาสน์ ซึ่งเป็นเครื่องระงับอธิกรณ์นั้น.

ก็ในธรรมวินัยและสัตถุศาสน์นั้น เรื่องที่เป็นจริง ชื่อว่า ธรรม. การโจทและให้การ ชื่อว่า วินัย. ญัตติสมบัติและอนุสาวนา-สมบัติ ชื่อว่า สัตถุศาสน์. เพราะฉะนั้น เมื่อโจทก์ยกเรื่องขึ้นฟ้อง พระวินัยธรพึงถามจำเลยว่า " เรื่องนี้ จริง หรือ ไม่จริง ? " พระวินัยธรสอบสวนเรื่องอย่างนี้แล้ว โจทด้วยเรื่องที่เป็นจริง ให้จำเลยให้การแล้ว พึงระงับอธิกรณ์นั้นด้วยญัตติสมบัติและอนุสาวนาสมบัติ.

ถ้าว่า ในโจทก์และจำเลยนั้น โจทก์เป็นอลัชชี โจทจำเลยผู้เป็นลัชชี และโจทก์อลัชชีนั้นเป็นพาล ไม่ฉลาด, พระวินัยธรไม่พึงให้การซักถามแก่เธอ. แต่พึงกล่าวอย่างนี้ " ท่านโจทภิกษุนั้นเพราะเรื่องอะไร ? " แน่นอนโจทก์นั้นจักกล่าวว่า " ท่านผู้เจริญ ! ที่ชื่อว่ากิมหินัง นี้ คืออะไร ? " พึงส่งเธอไปเสียด้วยคำว่า " ท่านไม่รู้จักแม้คำว่า ' กิมหินัง ' (ท่านโจทภิกษุนั้นในเพราะเรื่องอะไร), ท่านเป็นคนโง่เห็นปานนี้ ไม่ควรโจทผู้อื่น." พระวินัยธรไม่พึงให้การซักถามแก่เธอ. แต่ถ้าโจทก์อลัชชีนั้น เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด สามารถจะกลบเกลื่อนให้สำเร็จได้ ด้วยเรื่องที่ได้เห็น หรือด้วยเรื่องที่ได้ยิน, พึงให้การซักถามแก่โจทก์นั้น แล้วกระทำกรรมตามปฏิญญาของจำเลยผู้เป็นลัชชีนั่นแล. ถ้าลัชชีโจทอลัชชี, และลัชชีนั้นเป็นคนโง่ไม่เฉลียวฉลาด ไม่อาจจะให้คำตอบข้อซักถามได้, พระวินัยธรพึงให้นัยแก่เธอว่า " ท่านโจทภิกษุนั้นเพราะเรื่องอะไร ? เพราะเรื่อง

แห่งสีลวิบัติ หรือ เพราะเรื่องแห่งวิบัติอย่างหนึ่ง ในบรรดาอาจารวิบัติ เป็นต้น."

ถามว่า " ก็เพราะเหตุไร จึงควรให้นัยอย่างนี้แก่ลัชชีนี้เท่านั้น ไม่ควรให้แก่อลัชชีนอกนี้เล่า ? " การลำเอียงเพราะอคติ ไม่สมควร แก่พวกพระวินัยธรมิใช่หรือ ?

แก้ว่า " การลำเอียงเพราะอคติ ไม่สมควรเลย. แต่การให้นัยนี้ ไม่จัดเป็นการลำเอียงเพราะอคติ, การนี้ชื่อว่าเป็นการอนุเคราะห์ธรรม. จริงอยู่ สิกขาบทพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ เพื่อต้องการข่มพวก อลัชชี และเพื่อต้องการยกย่องพวกลัชชี.

ในลัชชีและอลัชชีเหล่านั้น อลัชชีได้นัยแล้ว จักกลบเกลื่อน ไปเสีย. ฝ่ายลัชชีได้นัยแล้ว จักกล่าวยืนยันในเรื่องที่ได้เห็น โดย ความสืบเนื่องกันกับเรื่องที่ได้เห็น ในเรื่องที่ได้ยิน โดยความสืบเนื่อง กันกับเรื่องที่ได้ยิน. เพราะฉะนั้น การอนุเคราะห์ธรรม จึงสมควรแก่ ลัชชีนั้น. ก็ถ้าว่าลัชชีนั้น เป็นบัณฑิต เฉลียวฉลาด ยืนยันพูด, แต่ อลัชชีไม่ให้ปฏิญญา ด้วยปฏิเสธว่า " แม้เรื่องนี้ก็ไม่มี, ถึงเรื่องนั่น ก็ไม่มี." พึงปรับตามปฏิญญาของอลัชชีเหมือนกัน.

[ว่าด้วยเรื่องทำตามปฏิญญาของจำเลยลัชชีและอลัชชี]

ก็แลเพื่อแสดงใจความนั้น ผู้ศึกษาพึงทราบเรื่องดังต่อไปนี้ :- ได้ยินว่า พระเถระจูฬาภัย ผู้ทรงไตรปิฎก แสดงวินัยแก่ภิกษุทั้ง หลาย ภายใต้โลหปราสาท เลิกในเวลาเย็น. ในเวลาพระเถระนั้น

เลิก ภิกษุ ๒ รูปผู้เป็นความกันในอรรถคดี ได้ยังถ้อยคำให้เป็นไป. รูปหนึ่งไม่ให้ปฏิญญาโดยปฏิเสธว่า " แม้เรื่องนี้ ก็ไม่มี, ถึงเรื่องนั่น ก็ไม่มี." คราวนั้น เมื่อปฐมยามยังเหลือน้อย พระเถระเกิดความเข้าใจว่าไม่บริสุทธิ์ในบุคคลนั้นว่า " ผู้นี้ยืนยันพูด, แต่ผู้นี้ไม่ให้ปฏิญญา และเรื่องชักมาเป็นอุทาหรณ์มีมาก, กรรมนี้ จักเป็นของอันบุคคลนั้นทำแล้วแน่นอน." ครั้งนั้น พระเถระได้ให้สัญญาที่แผ่นกระเบื้องเช็ดเท้าด้วยด้ามพัดแล้วกล่าวว่า " คุณ ! เราไม่สมควรจะวินิจฉัย, เธอจงให้คนอื่นวินิจฉัยเถิด." พวกภิกษุถามว่า " เพราะเหตุไร ขอรับ ? " พระเถระได้บอกเนื้อความนั้น. ความเร่าร้อนเกิดขึ้นในกายของบุคคลผู้เป็นจำเลย. ครั้งนั้น จำเลยไหว้พระเถระแล้วกล่าวว่า " ธรรมดาพระวินัยธรผู้เหมาะสมเพื่อวินิจฉัย ควรเป็นผู้เช่นท่านนั่นแหละ และผู้โจทก์ก็ควรเป็นเช่นท่านผู้นี้แล " แล้วนุ่งผ้าขาวกล่าวว่า " ผมทำให้ท่านลำบากนานแล้ว " ขอขมาพระเถระแล้วหลีกไป.

อลัชชีภิกษุถูกอลัชชีภิกษุโจทอยู่อย่างนี้ เมื่อเรื่องแม้เป็นอันมากเกิดขึ้นแล้ว ก็ไม่ใช้ปฏิญญา. อลัชชีภิกษุนั้น พระวินัยธรไม่ควรกล่าวเลยว่า " เป็นผู้บริสุทธิ์ " ทั้งไม่ควรกล่าวว่า " เป็นผู้ไม่บริสุทธิ์." บุคคลนี้ ชื่อว่าตายทั้งเป็น ชื่อว่าเน่าทั้งดิบ. ก็ถ้าว่า เรื่องแม้อื่นเช่นนั้นเกิดขึ้นแก่เขา, พระวินัยธรไม่ต้องวินิจฉัย. เขาจักต้องฉิบหายไปอย่างนั้นนั่นเอง.

อนึ่ง ถ้าอลัชชีภิกษุโจทอลัชชีภิกษุด้วยกัน, พระวินัยธรควรพูดแนะโจทก์นั้นว่า " แน่คุณ ! ผู้นี้ใคร ๆ ไม่อาจว่ากล่าวอะไร ตามคำ

ของคุณได้." กล่าวอย่างนั้นเหมือนกันกะฝ่ายจำเลย นอกนี้ แล้วส่งไปด้วยคำว่า " พวกเธอทั้งสองจงร่วมสมบริโภคกันอยู่เถิด. ไม่พึงทำการวินิจฉัยแก่อลัชชีทั้งสองนั้น เพื่อประโยชน์แก่ศีล. แต่เพื่อประโยชน์แก่บาตรและจีวร และบริเวณเป็นต้น ได้พยานสมควรแล้วจึงควรทำ."

ถ้าลัชชีภิกษุ โจทลัชชีภิกษุด้วยกัน และการวิวาทของพวกเธอมีเพียงเล็กน้อย ในบางเรื่องเท่านั้น, พระวินัยธรพึงให้ออมชอมตกลงกัน ให้แสดงโทษล่วงเกินแล้วส่งไปด้วยคำว่า " พวกเธอจงอย่าทำอย่างนี้." ก็ถ้าในโจทก์และจำเลยนั้น จำเลยพูดพลั้งพลาดผิดไป, ตั้งแต่ต้น จำเลยยังไม่ชื่อว่าเป็นอลัชชี. และจำเลยนั้น ไม่ให้ปฏิญญาเพื่อต้องการรักษาพรรคพวก. พวกมากลุกขึ้นด้วยกล่าวว่า " พวกเราไม่เชื่อ พวกเราไม่เชื่อ." จำเลยนั้น จะเป็นผู้บริสุทธิ์ครั้งเดียว หรือ ๒ ครั้ง ตามปฏิญญาของพวกมากันนั้นเถิด. แต่ถ้าเธอไม่ตั้งอยู่ในฐาน (เป็นลัชชี) จำเดิมแต่เวลาพูดผิดไป. พึงให้การวินิจฉัย.[๑]

[ว่าด้วยองค์ของโจทก์และจำเลย]

เมื่อเรื่องถูกนำมาเสนอในที่ประชุมท่ามกลางสงฆ์ ด้วยอำนาจแห่งการโจทอย่างใดอย่างหนึ่งเช่นนี้ พระวินัยธรทราบการปฏิบัติใน

๑. สารัตถทีปนี ๓/๘๔. มี น ปฏิเสธ เป็น วินิจฺฉโย น ทาตพฺโพติ อลชฺชิภาวาปนฺนตฺตา น ทาตพฺโพ แปลว่า ข้อว่า ไม่พึงให้วินิจฉัย คือ ไม่พึงให้วินิจฉัย เพราะถึงความเป็นอลัชชี.

จำเลยและโจทก์แล้ว พึงทราบวินิจฉัยด้วยสามารถแห่งเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดเป็นต้น เพื่อรู้จักสมบัติและวิบัติแห่งการโจทนั้นนั่นเอง. คืออย่างไร ? คือ การโจทมีอะไรเป็นเบื้องต้น มีอะไรเป็นท่ามกลาง มีอะไรเป็นที่สุด ?

ขอโอกาสว่า " ข้าพเจ้าใคร่จะกล่าวกะท่าน, ขอท่านผู้มีอายุจงกระทำโอกาสให้แก่ข้าพเจ้า " ดังนี้ ชื่อว่า เบื้องต้นแห่งการโจท.

การโจทแล้วให้จำเลยให้การตามวัตถุที่ยกขึ้นบรรยายฟ้องแล้ววินิจฉัย ชื่อว่า ท่ามกลางแห่งการโจท.

การระงับด้วยให้จำเลยตั้งอยู่ในอาบัติ หรือ อนาบัติ ชื่อว่า ที่สุดแห่งการโจท.

การโจท มีมูลเท่าไร ? มีวัตถุเท่าไร ? มีภูมิเท่าไร ?

การโจทมีมูล ๒ คือ มูลมีเหตุ ๑ มูลไม่มีเหตุ ๑ (มูลมีมูล ๑ มูลไม่มีมูล ๑). มีวัตถุ ๓ คือ ได้เห็น ๑ ได้ยิน ๑ ได้รังเกียจ ๑. มีภูมิ ๕ คือ จกพูดตามกาล จักไม่พูดโดยกาลไม่ควร ๑ จักพูดตามจริง จักไม่พูดโดยคำไม่จริง ๑ จักพูดด้วยคำอ่อนหวาน จักไม่พูดด้วยคำหยาบ ๑ จักพูดถ้อยคำประกอบด้วยประโยชน์ จักไม่พูดคำที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ จักมีจิตประกอบด้วยเมตตาพูด จักไม่เพ่งโทษพูด ๑.

ก็ในการโจทนี้ บุคคลผู้เป็นโจทก์ พึงตั้งอยู่ในธรรม ๑๕ อย่าง ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในอุบาลีปัญจกะ โดยนัยเป็นต้นว่า " เราเป็นผู้มีกายสมาจารบริสุทธิ์หรือหนอแล." ผู้เป็นจำเลย พึงตั้งอยู่ในธรรม

๒ อย่าง คือ ในความจริง และความไม่โกรธ.

ข้อว่า **อปฺเปว นาม นํ อิมมฺหา พฺรหฺมจริยา จาเวยฺยํ** มีความว่า แม้ไฉนแล เราจะพึงให้บุคคลผู้นั้นเคลื่อนจากความประพฤติอันประเสริฐนี้ได้. มีคำอธิบายง่า " พึงตามกำจัดด้วยความประสงค์อย่างนี้ว่า ' พึงเป็นการดีหนอ ถ้าเราพึงให้บุคคลผู้นี้เคลื่อนจากพรหมจรรย์นี้ได้." แต่ในบทภาชนะ ท่านพระอุบาลีกล่าวคำเป็นต้นว่า " พึงให้เคลื่อนจากความเป็นภิกษุ " เพื่อแสดงเพียงปริยายแห่งคำว่า " พึงให้เคลื่อนจากพรหมจรรย์ " นี้เท่านั้น.

บททั้งหลายมีขณะเป็นต้น เป็นไวพจน์ของสมัย.

หลายบทว่า **ตํ ขณํ ตํ ลยํ ตํ มหุตฺตํ วีติวตฺเต** ได้แก่ เมื่อขณะนั้น เมื่อครู่นั้น เมื่อยามนั้น ล่วงเลยไปแล้ว จริงอยู่ คำว่า **ตํ ขณํ** เป็นต้นนี้ เป็นทุติยาวิภัติ เพื่อเกิดเป็นสัตตมีวิภัติ (ลงในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติ).

ในสมนุคคาหิยมานนิเทศ ข้อว่า **เยน วตฺถุนา อนุทฺธํสิโต โหติ** มีความว่า จำเลยถูกโจทตามกำจัด คือ ข่มเหง ครอบงำด้วยวัตถุใด ในบรรดาวัตถุแห่งปาราชิก ๔.

ข้อว่า **ตสฺมึ วตฺถุสฺมึ สมนุคฺคาหิยมาโน** มีความว่า ในเรื่องที่โจทก์กล่าวหานั้น โจทก์นั้น ถูกพระวินัยธรผู้ว่าความสอบสวนไต่สวน คือพิจารณาอยู่โดยนัยเป็นต้นว่า " ท่านเห็นอะไร ? ท่านเห็นว่าอย่างไร ? "

ในอสมนุคคาหิยมานนิเทศ ข้อว่า **น เกนจิ วุจฺจมาโน** คือ อันผู้ว่าความ หรือ ใครคนใดคนหนึ่ง (ไม่ซักถาม). อีกอย่างหนึ่ง

ความว่า ไม่ถูกผู้ว่าความสอบถาม ด้วยบรรดาวัตถุที่ได้เห็นเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง.

ก็บัณฑิตพึงทราบความสัมพันธ์แห่งบทมาติกาทั้ง ๒ นี้ ด้วยคำว่า **ภิกฺขุ จ โทสํ ปติฏฺฐาติ** นี้ข้างหน้า. จริงอยู่ มีรูปความที่ท่านกล่าวไว้ดังนี้ว่า " ก็แล ภิกษุนั้นผู้ใดผู้หนึ่งถือเอาตาม ก็ตาม ไม่ถือเอาตาม ก็ตาม อย่างนี้ (เชื่อก็ตาม ไม่เชื่อก็ตาม) ยืนยัน อิงอาศัยโทสะ คือ ปฏิญญา, เป็นสังฆาทิเสส. ก็คำนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ เพื่อแสดงกาลปรากฏแห่งความเป็นอธิกรณ์ไม่มีมูลเท่านั้น. แต่ภิกษุผู้โจทก์ย่อมต้องอาบัติในขณะที่ตนโจทนั่นแล.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสคำว่า **อธิกรณํ นาม** เป็นต้น เพื่อจะไม่ตรัสลักษณะอธิกรณ์ไม่มีมูลนั้น แสดงแต่ยังไม่เคยมีเท่านั้น เพราะลักษณะแห่งอธิกรณ์ไม่มีมูล ได้ตรัสไว้แล้วในก่อน ในคำว่า **อมูลกญฺเจว ตํ อธิกรณํ โหติ** นี้.

[อธิบายคำว่าอธิกรณ์เป็นต้น]

เพราะ อธิกรณ์ในคำว่า **อธิกรณํ นาม** นั้น โดยอรรถ คือเหตุย่อมมีแม้อย่างเดียว ด้วยอำนาจแห่งวัตถุมีต่าง ๆ กัน; เพราะเหตุนั้น เพื่อแสดงความต่างกันนั้น แห่งอธิกรณ์นั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำมีอาทิว่า **จตฺตาริ อธิกรณานิ วิวาทาธิกรณํ** ดังนี้.

ถามว่า " ก็อธิกรณ์นั่น ย่อมเป็นอันเดียว ด้วยอรรถคือเหตุอันใด อรรถคือเหตุอันนั้นเป็นอย่างไร ? "

แก้ว่า "อรรถ คือ เหตุนั้น คือ ข้อที่อธิกรณ์เป็นเหตุทีจะพึงกระทำยิ่ง (ระงับ) ด้วยสมถะทั้งหลาย." เพราะเหตุนั้น สมถะทั้งหลายเทียว ปรารภ คือ อาศัย หมายเอาอธิกิจอันใดเป็นไป, อธิกิจอันนั้นพึงทราบว่า อธิกรณ์. แต่ในอรรถกถาทั้งหลายกล่าวว่า "อาจารย์บางพวกกล่าวความยึดถือว่า อธิกรณ์, บางพวกกล่าวเจตนาว่า อธิกรณ์, บางพวกกล่าวความไม่ชอบใจว่า อธิกรณ์, บางพวกกล่าวโวหารว่า อธิกรณ์, บางพวกกล่าวบัญญัติว่า อธิกรณ์."

พระอรรถกถาจารย์เหล่านั้นวิจารซ้ำไว้อย่างนี้ว่า "ถ้าความยึดถือพึงเป็นอธิกรณ์ไซร้, ภิกษุรูปหนึ่งถือเอาคดีปรึกษากันกับภิกษุผู้เป็นสภาคกัน เห็นโทษในคดีนั้นแล้วสละเสียอีก, อธิกรณ์นั้นของเธอจักเป็นอันถึงความระงับไป. ถ้าเจตนาพึงเป็นอธิกรณ์ไซร้, เจตนาที่เกิดขึ้นว่า 'เราจักถือเอาคดีนี้' ย่อมดับไป. ถ้าความไม่ชอบใจพึงเป็นอธิกรณ์ไซร้, ภิกษุแม้ถือเอาคดีด้วยความไม่ชอบใจ ภายหลังไม่ได้ความวินิจฉัย หรือฝ่ายจำเลยขอขมาโทษแล้ว ย่อมสละเสีย. ถ้าโวหารพึงเป็นอธิกณณ์ไซร้. ภิกษุเที่ยวพูดอยู่ ย่อมเป็นผู้นิ่งไม่มีเสียงในภายหลัง, อธิกรณ์นั้นของเธอ จักเป็นอันถึงความระงับด้วยประการฉะนี้. เพราะเหตุนั้น บัญญัติจึงจัดเป็นอธิกรณ์."

แต่คำของพระอรรถกถาทั้งหลายนั้นนี้ แย่งพระบาลีมีอาทิอย่างนี้ว่า "เมถุนธรรมปาราชิกาบัติ มีในส่วนนั้นแห่งเมถุนธรรมปาราชิกาบัติ ฯ ล ฯ อาปัตตาธิกรณ์เป็นส่วนนั้น แห่งอาปัตตาธิกรณ์[๑]

๑. วิ. มหา. ๑/๓๘๙-๓๙๐.

อย่างนี้" และว่า "วิวาทาธิกรณ์ เป็นกุศลก็มี เป็นอัพยากฤต°ก็มี" ดังนี้.

อันที่จริง พระอรรถกถาจารย์เหล่านั้น มิได้ประสงค์ข้อที่บัญญัติเป็นกุศลเป็นต้น. และธรรมคือปาราชิก ที่มาในคำว่า **อมูลเกน ปาราชิเกน ธมฺเมน** นี้ จะได้ชื่อว่าเป็นบัญญัติ หามิได้. เพราะเหตุไร ? เพราะเป็นอกุศลโดยส่วนเดียว.

จริงอยู่ แม้พระผู้มีพระภาค ก็ได้ตรัสคำนี้แล้วว่า "อาปัตตาธิกรณ์ เป็นอกุศลก็มี เป็นอัพยากฤตก็มี." และปาราชิกไม่มีมูลนั่นใด ที่ทรงนิเทศไว้ในพระบาลีนี้ว่า **อมูลเกน ปาราชิเกน** ดังนี้. พระบาลีว่า **อมูลกญฺเจว ตํ อธิกรณํ โหติ** นี้ เป็นปฏินิเทศแห่งปาราชิกไม่มีมูลนั้นนั่นแล ไม่ใช่แห่งบัญญัติ. แท้จริง พระผู้มีพระภาคจะได้ทรงนิเทศปาราชิกอื่น แล้วทรงปฏินิเทศปาราชิกอื่น หามิได้. แต่บุคคลนั้นถูกโจทก์ตราเอาว่า "ล่วงธรรม คือ ปาราชิก ด้วยบัญญัติใด คือ ด้วยข้อหาอันใด, บัญญัติแม้นั้น จัดว่าไม่มีมูล ก็เพราะอธิกรณ์กล่าวคือปาราชิก เป็นของไม่มีมูล, แต่จัดเป็นอธิกรณ์ ก็เพราะบัญญัตินั้นเป็นไปในอธิกรณ์; เพราะเหตุนั้น คำว่า "บัญญัติเป็นอธิกรณ์" ควรถูก โดยบรรยายนี้. แต่อธิกรณ์ที่จัดว่าไม่มีมูลย่อมไม่มีโดยปรกติของตน, จะมีได้ก็สักว่าบัญญัติเท่านั้น. แม้เพราะเหตุนั้น คำว่า "บัญญัติจัดเป็นอธิกรณ์" ก็ควรจะถูก.

ก็แล ข้อที่บัญญัติจัดเป็นอธิกรณ์ โดยบรรยายดังกล่าวมานั้น

๑. วิ. จุลฺล. ๖/๓๓๔.

ย่อมถูกในสิกขาบทนี้เท่านั้น ไม่ถูกทุก ๆ สิกขาบท. จริงอยู่ การบัญญัติอธิกรณ์มีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้น ไม่ใช่อรรถ คือ เหตุ. แต่อรรถ คือ เหตุ ก็ได้แก่ข้อที่อธิกรณ์เหล่านั้น เป็นเหตุที่จะพึงกระทำยิ่ง (ระงับ) ด้วยสมถะทั้งหลายดังกล่าวแล้วในหนหลัง. ด้วยอรรถ คือ เหตุนี้อย่างกล่าวมานี้ วิวาทบางอย่างในโลกนี้ เป็นวิวาทด้วย เป็นอธิกรณ์ด้วย; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า วิวาทาธิกรณ์. ในอธิกรณ์ที่เหลืออ ก็นัยนี้.

บรรดาอธิกรณ์ ๔ มีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้นนั้น วิวาทที่อาศัยเภทกรวัตถุ ๑๘ อย่าง เกิดขึ้นอย่างนี้ คือ พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้วิวาทกันว่า "เป็นธรรม หรือว่า ไม่ใช่ธรรม" ชื่อว่า วิวาทาธิกรณ์.

การกล่าวหากันอาศัยวิบัติ ๔ เกิดขึ้นอย่างนี้ คือ ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยศีลวิบัติบ้าง ชื่อว่า อนุวาทากรณ์.

เฉพาะอาบัติเท่านั้นชื่อว่า อาปัตตาติกรณ์ อย่างนี้คือ กองอาบัติทั้ง ๕ ชื่อว่า อาปัตตาธิกรณ์. กองอาบัติทั้ง ๗ ชื่อว่า อาปัตตาธิกรณ์.

ความเป็นกิจของสงฆ์ คือ ความเป็นกิจอันสงฆ์ต้องทำ ได้แก่สังฆกิจ ๔ อย่างนี้คือ อปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม พึงทราบว่า "กิจจาธิกรณ์." แต่ในอรรถนี้ประสงค์เอาอาปัตตาธิกรณ์ กล่าวคืออาบัติปาราชิกเท่านั้น. อธิกรณ์ที่เหลืออมีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้น ท่านกล่าวได้ ด้วยอำนาจแห่งการขยายความ. แท้จริง อรรถแห่งศัพท์ว่าอธิกรณ์ มีเท่านี้. ในอรรถเหล่านั้นปาราชิกเท่านั้นประสงค์เอาในอธิการนี้. ปาราชิกนั้นเป็นอธิกรณ์ไม่มีมูล

ด้วยมูลมีการได้เห็นเป็นต้นนั่นแล. และภิกษุนี้ยืนยันอิงอาศัยโทสะ คือ เมื่อกล่าวคำเป็นต้นว่า "ข้าพเจ้าพูดเล่าเปล่า ๆ" ชื่อว่าย่อมปฏิญญา. เป็นสังฆาทิเสสแก่ภิกษุนั้นในขณะที่ตนโจทนั่นเองแล. นี้เป็นใจความแห่งสิกขาบทนั้น ซึ่งมีนิเทศ (การขยาย) ตามลำดับแห่งบทก่อน.

[แก้อรรถบทภาชนีย์]

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงยกอาบัติขึ้นแสดงโดยพิสดาร ด้วยสามารถแห่งเรื่องของการโจท มีเรื่องที่ไม่ได้เห็นเป็นต้น ที่ตรัสไว้โดยสังเขปแล้วนั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า **อทิฏฺฐสฺส โหติ** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **อทิฏฺฐสฺส โหติ** ได้แก่ (จำเลย) เป็นผู้อันโจทก์นั้นมิได้เห็น. อธิบายว่า "บุคคลผู้ต้องธรรมถึงปาราชิกนั้น เป็นผู้อันโจทก์นี้มิได้เห็น. แม้ในบทว่า **อสฺสุตสฺส โหติ** เป็นต้น ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

สองบทว่า **ทิฏฺโฐ มยา** มีคำอธิบายว่า "ท่านเป็นผู้อันเราเห็นแล้ว." แม้ในบทว่า **สุโต มยา** เป็นต้นก็มีนัยอย่างนี้. บทที่เหลือในอธิกรณ์มีเรื่องที่ไม่ได้เห็นเป็นมูลชัดเจนทีเดียว. ส่วนในอธิกรณ์ที่มีมูลด้วยเรื่องที่ได้เห็น พึงทราบความเป็นอธิกรณ์ไม่มีมูล เพราะความไม่มีแห่งมูล มีเรื่องที่ได้ยินเป็นต้น ที่ตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ถ้าโจทก์โจทภิกษุนั้นว่า ข้าพเจ้าได้ยิน" เป็นต้น.

ก็ในวาระของโจทก์นี้ทั้งหมดนั่นแล ย่อมเป็นสังฆาทิเสสเหมือนกันทุก ๆ คำพูด ด้วยอำนาจแห่งคำพูดคำหนึ่ง ๆ ในบรรดาคำเหล่านี้

อันมาแล้วในที่อื่นว่า "ท่านเป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลว มีสมาจารอันไม่สะอาด น่ารังเกียจ มีการงานอันซ่อนเร้น มิใช่สมณะ ปฏิญญาว่าเป็นสมณะ มิใช่พรหมจารี ปฏิญญาว่าเป็นพรหมจารี เป็นผู้เน่าในมีราคะชุ่ม เกิดเป็นเพียงหยากเยื่อ" เหมือนเป็นสังฆาทิเสสทุก ๆ คำพูด ด้วยอำนาจคำหนึ่ง ๆ ในบรรดาคำเหล่านี้ อันมาแล้วในสิกขาบทนี้ว่า "ท่านเป็นผู้ต้องปาราชิก เป็นผู้มิใช่สมณะ ไม่ใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร" ฉะนั้น.

ก็คำล้วน ๆ เหล่านี้ว่า "อุโบสถ หรือปวารณา หรือสังฆกรรมร่วมกับท่าน ย่อมไม่มี" ยังไม่ถึงที่สุดก่อน. แต่คำพูดที่เชื่อมต่อกับบทใดบทหนึ่งแล้วเท่านั้น บรรดาบทว่าทุศีลเป็นต้นอย่างนี้ว่า "ท่านเป็นผู้ทุศีล อุโบสถก็ดี ร่วมกับท่านไม่มี" และบรรดาบทว่า "ท่านต้องธรรมถึงปาราชิก" เป็นต้น ย่อมถึงที่สุด คือทำให้เป็นสังฆาทิเสส.

แต่พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า "เฉพาะบทเป็นต้นว่า 'เป็นผู้ทุศีล มีธรรมเลว' อย่างเดียว ซึ่งมิได้มาในบาลีในสิกขาบทนี้ ยังไม่ถึงที่สุด, แม้บทเหล่านี้คือ 'ท่านเป็นคนชั่ว ท่านเป็นสามเณรโค่ง ท่านเป็นมหาอุบาสก ท่านเป็นผู้ประกอบวัตรแห่งเจ้าแม่กลีเทพีผู้ประเสริฐ ท่านเป็นนิครนถ์ ท่านเป็นอาชีวก ท่านเป็นดาบส ท่านเป็นปริพพาชก ท่านเป็นบัณเฑาะก์ ท่านเป็นเถยยสังวาส ท่านเป็นผู้เข้ารีตเดียรถีย์ ท่านเป็นดิรัจฉาน ท่านเป็นผู้ฆ่ามารดา ท่านเป็นผู้ฆ่าบิดา ท่านเป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์ ท่านเป็นผู้ทำสังฆเภท ท่านเป็นผู้ทำโลหิตุปบาท ท่านเป็นภิกขุนีทูสกะ ท่านเป็นคนสองเพศ' ย่อมถึง

ที่สุดทีเดียว." และพระมหาปทุมเถระอีกันน่แหละ กล่าวในบทว่า **ทิฏฺเฐ เวมติโก** เป็นต้นว่า "เป็นผู้เคลือบแคลงด้วยส่วนใด ย่อมไม่เชื่อด้วยส่วนนั้น, ไม่เชื่อด้วยส่วนใด ย่อมระลึกไม่ได้โดยส่วนนั้น, ระลึกไม่ได้โดยส่วนใด ย่อมเป็นผู้หลงลืมโดยส่วนนั้น."

ฝ่ายพระมหาสุมเถระแยกบทหนึ่ง ๆ ออกเป็น ๒ บท แล้วแสดงนัยเฉพาะอย่างแห่งบทแม้ทั้ง ๔. คืออย่างไร ? คือพึงทราบนัยว่า **ทิฏฺเฐ เวมติโก** นี้ก่อน. ภิกษุเป็นผู้สงสัยในการเห็นบ้าง, ในบุคคลบ้าง, บรรดาการเห็นและบุคคลนั้น ย่อมเป็นผู้สงสัยในการเห็นอย่างนี้ว่า "เป็นบุคคลที่เราเห็น หรือไม่ใช่คนที่เราเห็น," เป็นผู้มีความสงสัยในบุคคลอย่างนี้ว่า "คนนี้แน่หรือที่เราเห็นหรือคนอื่น." ย่อมไม่เชื่อการเห็นบ้าง บุคคลบ้าง, ย่อมระลึกไม่ได้ซึ่งการเห็นบ้าง บุคคลบ้าง, ย่อมเป็นผู้ลืมการเห็นบ้าง บุคคลบ้าง ด้วยประการอย่างนี้.

ก็บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า **เวมติโก** ได้แก่ เกิดความสงสัย.

สองบทว่า **โน กปฺเปติ** ได้แก่ ย่อมไม่เชื่อ.

บทว่า **น สรติ** มีความว่า เมื่อคนอื่นไม่เตือน ก็ระลึกไม่ได้. แต่เมื่อใด คนเหล่าอื่นเตือนเธอให้ระลึกว่า "ในสถานที่ชื่อโน้น ขอรับ ! ในเวลาโน้น" เมื่อนั้น จึงระลึกได้.

บทว่า **ปมุฏฺโฐ** มีความว่า บุคคลผู้แม้ซึ่งคนอื่นเตือนให้ระลึกอยู่โดยอุบายนั้น ๆ ก็ระลึกไม่ได้เลย. แม้วาระแห่งบุคคลผู้ให้โจท ก็พึงทราบโดยอุบายนี้. ก็ในโจทาปกวารนั้น ลดบทว่า **"มยา"** ออกอย่างเดียว, บทที่เหลือ ก็เช่นเดียวกับโจทกวารนั่นแล.

ต่อจากโจทาปกวารนั้น เพื่อทรงแสดงชนิดแห่งอาบัติ และชนิดแห่งอนาบัติ จึงทรงตั้งจตุกกะว่า **อสุทฺเธ สุทฺธทิฏฺฐิ** เป็นต้นแล้ว ทรงแสดงขยายแต่ละบทออกไป ตามชนิดอย่างละ ๔ ชนิด. จตุกกะทั้งหมดนั้น ผู้ศึกษาอาจจะรู้ได้ ตามันยแห่งพระบาลีนั่นแล. ก็ในการโจทนี้ พึงทราบความต่างกันแห่งความประสงค์อย่างเดียว. จริงอยู่ ธรรมดาว่า ความประสงค์นี้ มีมากอย่าง คือ "ความประสงค์ในอันให้เคลื่อน ความประสงค์ในการด่ำ ความประสงค์ในการงาน ความประสงค์ในการออก (จากอาบัติ) ความประสงค์ในการพักอุโบสถและปวารณา ความประสงค์ในการสอบสวน ความประสงค์ในการกล่าวธรรม."

บรรดาความประสงค์เหล่านั้น ในความประสงค์ ๔ อย่างข้างต้น เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้ไม่ให้กระทำโอกาส, และเป็นสังฆาทิเสส แม้แก่ภิกษุผู้ให้กระทำโอกาส และตามกำจัด (โจท) ด้วยปาราชิกอันไม่มีมูล ซึ่ง ๆ หน้า. เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้ตามกำจัด (โจท) ด้วยสังฆาทิเสสไม่มีมุล. เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้ตามกำจัดด้วยอาจารวิบัติ, เป็นปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้กล่าวด้วยประสงค์จะด่า. เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้กล่าวด้วยกองอาบัติแม้ทั้ง ๗ กอง ในที่ลับหลัง. เป็นทุกกฏอย่างเดียว แก่ภิกษุผู้กระทำกรรมทั้ง ๗ อย่าง เฉพาะในที่ลับหลัง.

ส่วนในกุรุนที ท่านกล่าวว่า "กิจด้วยการขอโอกาส ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้กล่าวว่า 'ท่านต้องอาบัติชื่อนี้ จงกระทำคืนอาบัตินั้นเสีย' โดยความประสงค์จะให้ออกจากอาบัติ." ในอรรถกถาทุก ๆ อรรถกถา

ทีเดียว ไม่มีการขอโอกาสสำหรับภิกษุผู้พักอุโบสถและปวารณา. แต่พึงรู้เขตแห่งการพัก ดังนี้:- ก็เมื่อสวดยังไม่เลย **เร** อักษร นี้ว่า **สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ อชฺชุโปสโถ ปณฺณรโส ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ สงฺโฆ อุโปสถํ กเร** ดังนี้ ไป ย่อมได้เพื่อจะพัก. แต่ถัดจากนั้นไป เพื่อถึง ย อักษรแล้ว ย่อมไม่ได้เพื่อพัก. ในปาวรณาก็มีนัยอย่างนี้.

โอกาสกรรม ย่อมไม่มี แม้แก่ภิกษุผู้สอบสวนในเมื่อเรื่องถูกนำเข้าเสนอแล้ว กล่าวอยู่ด้วยประสงค์จะสอบสวนว่า "เรื่องอย่างนี้มีแก่ท่านหรือ" ? แม้สำหรับพระธรรมกถึงผู้นั่งอยู่บนธรรมาสน์กล่าวธรรมไม่เจาะจง โดยนัยเป็นต้นว่า "ภิกษุใดกระทำอย่างนี้และนี้, ภิกษุนี้มิใช่สมณะ" ดังนี้ ก็ไม่ต้องมีการขอโอกาส. แต่ทวากล่าวเจาะจงกำหนดว่า "ผู้โน้น ๆ มิใช่สมณะ มิใช่อุบาสก" ดังนี้ ลงจากธรรมาสน์แล้วควรแสดงอาบัติก่อนจึงไป. อนึ่ง พึงทราบใจความแห่งคำที่ท่านกล่าวไว้ในที่นั้น ๆ ว่า **อโนกาสํ กาเรตฺวา** อย่างนี้ว่า "**โอกาสํ อกาเรตฺวา** แปลว่า ไม่ให้กระทำโอกาส." จริงอยู่ขึ้นชื่อว่าโอกาส ไม่สมควรบางโอกาส ที่โจทก์ให้ทำโอกาสแล้ว ยังต้องอาบัติจะไม่มี หามิได้, แต่โจทก์ไม่ให้จำเลยทำโอกาสจึงต้องอาบัติฉะนี้แล. คำที่เหลือ ตื้นทั้งนั้น.

บรรดาสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ คือ เกิดขึ้นทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา

สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ฉะนี้แล.

ปฐมทุฏฐุโทสสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ៩

ทุติยทุฏฐโทสสิกขาบทวรรณนา

ทุติยทุฏฐโทสสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:-

พึงทราบวินิจฉัยในทุฏฐโทสสิกขาบทนั้น ดังต่อไปนี้:-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องภิกษุเมตติยะและภุมมชกะ]

คำว่า **หนฺท มยํ อาวุโส ฉกลกํ ทพฺพํ มลฺลปุตฺตํ นาม กโรม** มีความว่า ได้ยินว่า พระเมตติยะและภุมมชกะนั้น ไม่อาจให้มโนรถของตนสำเร็จในเรื่องแรก ได้รับการนิคคหะ ถึงความแค้นเคือง กล่าวว่า "เดี๋ยวเถอะ พวกเราจักรู้กัน" จึงเที่ยวคอยแส่หาเรื่องราวเช่นนั้น. ต่อมาวันหนึ่ง ได้พบเห็นแล้วดีใจ มองดูกันและกันแล้ว ได้กล่าวอย่างนี้ว่า "เอาเถิด ผู้มีอายุ ! พวกเราจะสมมติแพะผู้ตัวนี้ให้ชื่อว่า ทัพพมัลลบุตร." มีคำอธิบายว่า "พวกเราจะตั้งชื่อให้แพะผู้ตัวนั้น อย่างนี้ว่า 'แพะตัวนี้ ชื่อว่าทัพพมัลลบุตร." แม้ในคำว่า **เมตฺติยํ นาม ภิกฺขุนึ** นี้ ก็นัยนี้.

คำว่า **เต ภิกฺขู เมตฺติยภุมฺมชเก ภิกฺขู อนุยุญฺชึสุ** มีความว่า พวกภิกษุเหล่านั้น สอบสวนอย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! พวกท่านเห็นพระทัพพมัลลบุตรกับนางเมตติยาภิกษุณี ณ ที่ไหนกัน ?"

พวกเธอตอบว่า "ที่เชิงเขาคิชฌกูฏ."

ภิกษุทั้งหลายถามว่า "ในเวลาไหน ?"

พวกเธอตอบว่า "ในเวลาไปภิกขาจาร."

พวกภิกษุ ถามท่านพระทัพพมัลลบุตรว่า "ท่านทัพพะ ! พวกภิกษุเหล่านี้ กล่าวอย่างนี้ ท่านอยู่ที่ไหน ในเวลานั้น ?"

ท่านพระทัพพมัลลบุตรตอบว่า "ข้าพเจ้าแจกภัตตาหารอยู่ในพระเวฬุวัน."

"ใครบ้างทราบว่าท่านอยู่ในเวฬุวัน ในเวลานั้น."

"ภิกษุสงฆ์ ขอรับ."

พวกภิกษุเหล่านั้น จึงถามสงฆ์ว่า "ท่านทั้งหลาย ทราบไหมว่าท่านผู้มีอายุทัพพะนี้ อยู่ที่เวฬุวันในเวลานั้น ?"

ภิกษุสงฆ์ "ขอรับ ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! พวกเรารู้ว่า พระเถระอยู่ที่เวฬุวันเท่านั้น ตั้งแต่วันที่ท่านได้รับสมมติแล้ว."

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวกะพระเมตติยะและภุมมชกะว่า "ท่านผู้มีอายุ ! ถ้อยคำของท่านทั้งสอง ไม่สมกัน, พวกท่านอ้างเลสกล่าวกะพวกเรากระมัง !"

พระเมตติยะและภุมมชกะทั้งสองนั้น ถูกพวกภิกษุเหล่านั้นซักฟอกอย่างนั้น ได้กล่าวว่า "ขอรับ ท่านผู้มีอายุ !" จึงได้บอกเรื่องราวนั้น.

ในคำว่า **กิมฺปน ฯ เป ฯ อธิกรณสฺส** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:-

แพะนี้ (อธิกรณ์กล่าวคือแพะนี้) แห่งส่วนอื่น หรือ ส่วนอื่นแห่งแพะนั้น มีอยู่; เพราะเหตุนั้น แพะนั้น จึงชื่อว่า **อัญญภาคิยะ** (มีส่วนอื่น). สัตว์ที่รองรับ พึงทราบว่า "อธิกรณ์." อธิบายว่า

"ที่ตั้งแห่งเรื่อง." เพราะว่า แพะที่พวกภิกษุเมตติยะและภุมมชกะ กล่าวว่า "ชื่อว่า ทัพพมัลลบุตร" นั้น ย่อมมีแก่ส่วน คือโกฏฐาส ฝักฝ่าย กล่าวคือกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน และความเป็นแพะอื่นจกส่วน คือโกฏฐาส ฝักฝ่าย กล่าวคือกำเนิดมนุษย์ และความเป็นภิกษุ ของท่านพระทัพพมัลลบุตร, อีกอย่างหนึ่ง ส่วนอื่นนั้น มีอยู่แก่แพะ นั้น เพราะเหตุดังนี้นั้น, แพะนั้น จึงได้การนับว่า มีส่วนอื่น. ก็เพราะ แพะนั้น เป็นที่รองรับ เป็นที่ตั้งแห่งเรื่องของสัญญา คือ การตั้งชื่อ แห่งพวกภิกษุเมตติยะและภุมมชกะนั้น ผู้กล่าวอยู่ว่า "พวกเราจะ สมมติแพะนี้ ให้ชื่อว่า ทัพพมัลลบุตร," เพราะฉะนั้น แพะนั้น พึง ทราบว่า "อธิกรณ์." จริงอยู่ ภิกษุเหล่านั้นหลายถึงแพะนั้น จึงได้ กล่าวว่า **อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺส** เป็นต้น. มิได้กล่าวหมายถึง อธิกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง มีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้น.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

แก้ว่า "เพราะอธิกรณ์เหล่านั้น ไม่มี."

เพราะว่าภิกษุเหล่านั้น ไม่ได้ถือเอาเอกเทศบางอย่างให้เป็นเพียงเลส แห่งอธิกรณ์ ๔ อย่าง บางอธิกรณ์ซึ่งมีส่วนอื่น. และชื่อว่า เลสแห่ง อธิกรณ์ ๔ ก็ไม่มี. จริงอยู่ เลสทั้งหลาย มีเลส คือ ชาติเป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้สำหรับบุคคลเหล่านั้น มิได้ตรัสไว้สำหรับอธิกรณ์ มีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้น. และชื่อว่า "ทัพพมัลลบุตร" นี้ เป็นเอกเทศ บางอย่างของแพะนั้น ตัวตั้งอยู่ในความเป็นอธิกรณ์มีส่วนอื่น และ เป็นเพียงเลส เพื่อตามกำจัดพระเถระ ด้วยปาราชิกอันไม่มีมูล.

ก็บรรดาเทศและเลสนี้ ส่วนที่ชื่อว่าเทศ เพราะอรรถว่า ปรากฏ คือ ถูกอ้างถึง ถูกเรียกว่า "แพะนี้มีความสัมพันธ์แก่ส่วนอื่นนั้น." คำว่า เทศนี้ เป็นชื่อแห่งส่วนใดส่วนหนึ่ง บรรดาส่วนมีชาติเป็นต้น. ที่ชื่อว่าเลส เพราะอรรถว่า รวม คือ ยึดวัตถุแม้อื่นไว้ ได้แก่ ติดอยู่เพียงเล็กน้อย โดยเป็นเพียงโวหารเท่านั้น. คำว่า เลส นี้ เป็นชื่อแห่งส่วนใดส่วนหนึ่ง บรรดาส่วนมีชาติเป็นต้นเหมือนกัน. คำอื่นนอกจากสองคำ นั้น มีอรรถกระจ่างทั้งนั้น. แม้ในสิกขาบทบัญญัติ ก็มีอรรถอย่างนี้เหมือนกัน.

[อธิบายอธิกรณ์เป็นเรื่องอื่นและเป็นเรื่องนั้น]

ก็บัณฑิตพึงทราบสันนิษฐาน ในบทภาชนะว่า "ภิกษุพึงถือเอาเอกเทศบางอย่าง ของอธิกรณ์อันเป็นเรื่องอื่นใด ให้เป็นเพียงเลสตามกำจัดภิกษุด้วยธรรมอันมีโทษถึงปาราชิก, อธิกรณ์อันเป็นเรื่องอื่นนั้น แจ่มแจ้งแล้วด้วยอำนาจแห่งเหตุที่เกิดขึ้นนั่นแล; เพราะเหตุนั้น อธิกรณ์อันเป็นเรื่องอื่นนั้น พระผู้มีพระภาค จึงไม่ทรงจำแนกไว้ในบทภาชนะ." ก็แล อธิกรณ์ ๔ เหล่าใด ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วด้วยอำนาจแห่งอันยกเนื้อความขึ้น โดยคำสามัญว่า "อธิกรณ์," ข้อที่อธิกรณ์เหล่านั้นเป็นเรื่องอื่น และข้อที่อธิกรณ์เหล่านั้นเป็นเรื่องนั้น ยังไม่ปรากฏด้วย อันพระวินัยธรทั้งหลาย ควรทราบด้วย; เพราะเหตุนั้น เมื่อพระองค์จะทรงอาศัยอธิกรณ์ที่ได้โดยคำสามัญ กระทำข้อที่อธิกรณ์เหล่านั้น เป็นเรื่องอื่นและเป็นเรื่องนั้น นั้นให้แจ่มแจ้ง จึงตรัส

บทภาชนะว่า **อญฺญภาคิยสฺส อธิกรณสฺสาติ อาปตฺตญฺภาคิยํ วา โหติ อธิกรณญฺญภาคิยํ วา** เป็นต้น.

ก็ข้อที่อธิกรณ์ทั้งปวงเป็นเรื่องนั้น และเป็นเรื่องอื่นนี้ อันผู้ศึกษาพึงทราบว่า "ทรงประมวลมาแล้ว" เพื่อแสดงแม้ซึ่งคำโจทด้วยอำนาจแห่งอธิกรณ์ อันเป็นเรื่องอื่นแห่งอาบัติ ที่ตรัสไว้แล้วในที่สุดนั่นแล. อันที่จริง เมื่อนิเทศว่า **กถญฺจ อาปตฺติ อาปตฺติยา อญฺญภาคิยา โหติ** ดังนี้ อันพระองค์ควรปรารภถึง เพราะในอุเทศนั้นได้ทรงยกขึ้นไว้ก่อนว่า **อาปตฺตญฺญภาคิยํ วา** เป็นต้น, เนื้อความนี้จักมาในคราวพิจารณาอธิกรณ์เป็นส่วนนั้น แห่งอาปัตตาธิกรณ์นั่นแล; เพราะเหตุนั้น พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคไม่ได้ทรงปรารภอย่างนั้น ทรงกำหนดเอาบทสุดท้ายทีเดียว ปรารภนิเทศว่า **"กถญฺจ อธิกรณํ อธิกรณสฺส อญฺญภาคิยํ"** ดังนี้.

ในวาระทั้งสองนั้น อัญญภาคิยวาร มีเนื้อความตื้นทีเดียว. จริงอยู่ อธิกรณ์แต่ละอย่าง ๆ จัดเป็นเรื่องอื่น คือ เป็นฝ่ายอื่น เป็นส่วนอื่นแห่งอธิกรณ์ ๓ อย่างนอกนี้ เพราะมีวัตถุเป็นวิสภาคกัน.

ส่วนในตัพภาคิยวาร มีวินิจฉัยว่า วิวาทาธิกรณ์ จัดเป็นเรื่องนั้น เป็นฝ่ายนั้น เป็นส่วนนั้นแห่งวิวาทาธิกรณ์ ก็เพราะมีวัตถุเป็นสภาคกัน. อนุวาทาธิกรณ์ เป็นเรื่องนั้นแห่งอนุวาทาธิกรณ์ ก็เหมือนกัน. คืออย่างไร ? คือ เพราะว่า วิวาทที่อาศัยเภทกรวัตถุ ๑๘ เกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และวิวาทที่อาศัยเภทกรวัตถุเกิดขึ้นในบัดนี้ ย่อมเป็นวิวาทาธิกรณ์อย่างเดียวกันแท้ เพราะมีวัตถุเป็นสภาคกัน.

อนึ่ง อนุวาทที่อาศัยวิบัติ ๔ เกิดขึ้นตั้งแต่พุทธกาล และอนุวาทที่อาศัยวิบัติ ๔ เกิดในบัดนี้ย่อมชื่อว่า เป็นอนุวาทธิกรณ์อย่างเดียวกันแท้ เพราะมีวัตถุเป็นสภาคกัน. ส่วนอาปัตตาธิกรณ์ ไม่จัดเป็นเรื่องนั้น โดยส่วนเดียว แห่งอาปัตตาธิกรณ์ เพราะมีวัตถุทั้งเป็นสภาคกัน ทั้งเป็นวิสภาคกัน และเพราะพึงเห็นคล้ายความเป็นเอง; เพราะเหตุนั้น อาปัตตาธิกรณ์ ท่านจึงกล่าวว่า "เป็นเรื่องนั้น แห่งอาปัตตาธิกรณ์ก็มี เป็นเรื่องอื่นแห่งอาปัตตาธิกรณ์ก็มี." ในตัพภาคิยะ และอัญญภาคิยะนั้น อัญญภาคิยะนั่นแล ทรงอธิบายก่อน แม้ในอาปัตตาธิกรณ์นิเทศนี้ เพราะอัญญภาคิยะ ได้ทรงอธิบายมาก่อนแล้ว ตั้งแต่ต้น. ข้อที่อาปัต-ตาธิกรณ์เป็นเรื่องอื่น ในอาปัตตาธิกรณ์นิเทศนั้น และข้อที่อาปัตตาธิ-กรณ์เป็นเรื่องนั้น (ที่กล่าวไว้) ข้างหน้า ผู้ศึกษาพึงทราบตามที่กล่าวแล้วนั่นแล.

ก็ในคำว่า **กิจิจาธิกรณํ กิจฺจาธิกรณสฺส ตพฺภาคิยํ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:- อธิกรณ์ที่อาศัยสังฆกรรม ๔ เกิดขึ้น ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และอธิกรณ์ที่อาศัยสังฆกรรม ๔ เกิดขึ้นในบัดนี้ ย่อมเป็นกิจจาธิกรณ์อย่างเดียวกันแท้ เพราะเป็นสภาคกัน และเพราะเห็นได้คล้ายกัน.

ถามว่า "อธิกรณ์ที่อาศัยสังฆกรรมเกิดขึ้น ชื่อว่า กิจจาธิกรณ์ หรือว่า ข้อนั้นเป็นชื่อแห่งสังฆกรรมทั้งหลายเท่านั้น."

แก้ว่า "ข้อนั่น เป็นชื่อแห่งสังฆกรรมทั้งหลายเท่านั้น." แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ พระผู้มีพระภาค ก็ตรัสเรียกอธิกรณ์ที่อาศัยสังฆกรรมเกิดขึ้นว่า "กิจจาธิกรณ์" เพราะอาศัยกรรมลักษณะที่ภิกษุใฝ่ใจถึง

ซึ่งตรัสไว้ว่า 'ชื่อว่าสังฆกรรมนี้และนี้ ควรทำอย่างนี้' เกิดขึ้น และเพราะอาศัยสังฆกรรมก่อน ๆ เกิดขึ้น.

ก็ เพราะสองบทว่า **เทโส** หรือ **เลสมตฺโต** อันมีอยู่ในคำว่า **กิญฺจิ เทสํ เลสมตฺตํ อุปาทาย** นี้ ต่างกันโดยพยัญชนะ โดยอรรถเป็นอย่างเดียวกัน โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อนนั่นแล; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำมีอาทิว่า **เลโสติ ทส เลสา ชาติเลโส นามเลโส** ดังนี้. บรรดาเลส คือ ชาติเป็นต้นนั้น ชาติ (กำเนิด) นั่นเอง ชื่อว่า เลส คือ ชาติ. ในเลสที่เหลืออ ก็นัยนี้.

[แก้อรรถสิกขาบทวิภังค์ตอนว่าด้วยเลส]

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเพื่อจะทรงแสดงเลสนั้นนั่นแลโดยพิสดาร แสดงให้เห็นพร้อมทั้งวัตถุ โดยประการที่จะมีการอ้งเลสนั้นตามกำจัด จึงตรัสดำเป็นต้นว่า **ชาติเลโส นาม ขตฺติโย ทิฏฺโฐ โหติ** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **ขตฺตฺโย ทิฏฺโฐ โหติ** มีความว่า บุคคลอื่นบางคน เป็นเชื้อชาติกษัตริย์ ย่อมเป็นผู้อันโจทก์นี้เห็นแล้ว.

คำว่า **ปาราชิกํ ธมฺมํ อชฺฌาปชฺชนฺโต** ได้แก่ เป็นผู้ต้องบรรดาปาราชิกมีเมถุนธรรมเป็นต้ม อย่างใดอย่างหนึ่ง.

คำว่า **อญฺญํ ขตฺติยํ ปสฺสิตฺวา โจเทติ** มีความว่า ภายหลังโจทก์นั้น เห็นภิกษุอื่นผู้มีชาติเป็นกษัตริย์ ซึ่งเป็นคู่เวรของตน แล้วถือเอาเลส คือ ชาตกษัตริย์นั้น โจทอย่างนี้ว่า "กษัตริย์ต้องธรรม คือ ปาราชิก ข้าพเจ้าได้เห็นแล้ว, ท่านเป็นกษัตริย์ เป็นผู้ต้องธรรม คือ ปาราชิก." อีกอย่างหนึ่ง โจทว่า "ท่าน คือ กษัตริย์นั้น ไม่ใช่ผู้อื่น

เป็นผู้ต้องธรรม คือ ปาราชิก, ท่านเป็นผู้มิใช่สมณะ เป็นผู้มิใช่เหล่ากอแห่งศากยบุตร, ไม่มีอุโบสถ ปวารณา หรือว่าสังฆกรรม ร่วมกับท่าน" ต้องสังฆาทิเสสทุก ๆ คำพูด.

ก็ในคำว่า **ขตฺติโย มยา ทิฏฺโฐ** เป็นต้นนี้ ผู้ศึกษาพึงทราบความที่กษัตริย์เหล่านั้น เป็นผู้มีส่วนอื่น ด้วยอำนาจแห่งกษัตริย์ ผู้ไม่เหมือนกันและกันนั้น ๆ มีลักษณะสูง หรือ ที่ตนได้เห็นแล้วเป็นต้น และความที่กษัตริย์เหล่านั้น เป็นอธิกรณ์ ด้วยอำนาจแห่งความเป็นผู้รองรับบัญญัติ คือ ชาติกษัตริย์. ผู้ศึกษาพึงทราบโยชนาในบททั้งปวงโดยอุบายนี้นั่นแล.

พึงทราบวินิจฉัยในปัตตเลสนิเทศ ดังนี้:- บาตรดินเหนียวมีสัณฐานงาม มีผิวเรียบสนิทมีสีเหมือนแมลงภู่ คล้ายกับบาตรโลหะ ท่านเรียกว่า "บาตรเคลือบ." บาตรดินตามปกติ ท่านเรียกว่า "บาตรดินธรรมดา." ก็เพราะตรัสนิเทศแห่งเลส คือ อาบัติไว้โดยสังเขปด้วยบทเดียวกันเท่านั้น; ฉันนั้น เพื่อแสดงเลส คืออาบัติแม้นั้นโดยพิสดาร พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำเป็นต้นว่า "เราได้เห็นภิกษุผู้ต้องอาบัติสังฆาทิเสส" ดังนี้.

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคจึงไม่ตรัสนิเทศแห่งเลสคือ อาบัตินั้นไว้ในอธิการแห่งเลส คือ อาบัตินั้นเสียทีเดียว แต่กลับมาตรัสไว้ต่างหาก ในนิเทศแห่งบทว่า **สงฺฆาทิเสโส** นี้เล่า?"

แก้ว่า "ก็เพราะในนิเทศแห่งเลส ไม่มีสภาคกัน."

จริงอยู่ นิเทศแห่งเลสทั้งหลาย ตรัสไว้ด้วยอำนาจแห่งการเห็น

ภิกษุรูปอื่น แล้วโจทภิกษุอีกรูปหนึ่ง. แต่นิเทศแห่งเลส คือ อาบัตินี้ ตรัสด้วยอำนาจการเห็นภิกษุรูปเดียวนั่นแล ต้องอาบัติอื่น แล้วโจท ด้วยอาบัติอื่น.

ถามว่า "ถ้าอย่างนั้น อธิกรณ์มีส่วนอื่น จะมีได้อย่างไร ?"

แก้ว่า "มีได้ เพราะอาบัติ." เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสคำนี้ว่า "อธิกรณ์เป็นส่วนอื่นแห่งอาบัติ และเลสอันโจทก์อ้างแล้ว แม้ด้วยอาการอย่างนี้." แท้จริง ภิกษุนั้น ต้องสังฆาทิเสสใด, อธิกรณ์ คือ สังฆาทิเสสนั้น เป็นอธิกรณ์มีส่วนอื่นแห่งปาราชิก. ก็ที่ชื่อว่าเลสแห่งอธิกรณ์มีส่วนอื่นนั้น คือ ความเป็นอาบัติทั่วไปแก่อาบัติทั้งปวง เหมือนความเป็นกษัตริย์ ทั่วไปแก่กษัตริย์ทั้งปวง ฉะนั้น. นัยทั้งหลายมีอาบัติที่เหลือเป็นมูล และโจทาปกวาร ผู้มีศึกษาพึงทราบโดยอุบายนี้.

คำว่า **อนาปตฺติ ตถาสญฺญี โจเทติ วา โจทาเปติ วา** มีความว่า ภิกษุใด มีความสำคัญอย่างนี้ว่า "ผู้นั้น ต้องปาราชิกทีเดียว" โจทเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นโจทอย่างนั้น ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น. บทที่เหลืออทั้งหมด ตื้นทั้งนั้น.

แม้ปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น ก็เหมือนกับปฐมทุฏฐโทสสิกขาบทนั้นแล.

ทุติยทุฏฐโสสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑๐

ปฐมสังฆเภทสิกขาบทวรรณนา

สังฆเภทสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป. ในสังฆเภทสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระเทวทัต]

ในคำว่า **อถโข เทวทตฺโต** เป็นต้นนี้ มีวินิจฉัยดังนี้:-

เรื่องพระเทวทัต เรื่องที่พระเทวทัตบวช และเหตุที่ไปหาพรรค-พวก มีภิกษุโกกาลิกเป็นต้น แล้วกล่าวชักชวนว่า "มาเถิด ผู้มีอายุ ! พวกเราจักกระทำสังฆเภท จักรเภท แก่พระสมณโคดม" ดังนี้ เป็นต้น ทั้งหมดมาแล้วในสังฆเภทขันธกะ นั้นแล.

ส่วนเรื่องขอวัตถุ ๕ จัดมาในสังฆเภทขันธกะนั้นเหมือนกัน แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ข้าพเจ้าจักกล่าวในเรื่องของวัตถุ ๕ นี้ก่อน แล้วจึงจักผ่านไป เพราะเรื่องมาในสังฆเภทสิกขาบทนี้ ก็มี.

คำว่า **สาธุ ภนฺเต** ได้แก่ การทูลขอพระวโรกาส.

คำว่า **ภิกฺขู ยาวชีวํ อารญฺญิกา อสฺสุ** มีความว่า ภิกษุทั้งหมดสมาทานอรัญญิกธุดงค์แล้ว จงเป็นผู้อยู่ป่าเป็นวัตร คือ จงอยู่แต่ในป่าเท่านั้น ตลอดชีวิต.

ด้วยคำว่า **โย คามนฺตํ โอสเรยฺย วชฺชํ นํ ผุเสยฺย** พระเทวทัตกล่าวด้วยความประสงค์ว่า "ภิกษุใด คือ แม้ภิกษุรูปหนึ่ง

ละป่า เข้าสู่เขตบ้าน เพื่อต้องการจะอยู่, โทษพึงต้องภิกษุนั้น คือ โทษจงต้องภิกษุนั้น ได้แก่ พระผู้มีพระภาคจงทรงปรับภิกษุนั้นด้วยอาบัติ. แม้ในวัตถุที่เหลืออ ก็มีนัยเหมือนกันนี้.

สองบทว่า **ชนํ สญฺญาเปสฺสาม** มีความว่า พวกเราจักยังประชาชนให้เข้าใจว่า พวกเราเป็นผู้มีความมักน้อยเป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง มีคำอธิบายว่า "พวกเราจักให้ประชาชนยินดีพอใจ คือ จักให้เลื่อมใส."

ส่วนพระผู้มีพระภาค พอทรงสดับคำของพระเทวทัตผู้ทูลขอวัตถุ ๕ นี้เท่านั้น ก็ทรงทราบได้ว่า "เทวทัตนี้ มีความต้องการจะทำลายสงฆ์จึงขอ." ก็เพราะวัตถุ ๕ นั้น เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต ย่อมเป็นไปเพื่ออ้อนตรายแก่มรรคของเหล่ากุลบุตรเป็นอันมาก; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงปฏิเสธว่า "อย่าเลย เทวทัต !" แล้วตรัสว่า "ภิกษุใดปรารถนา, ภิกษุนั้น จงเป็นผู้อยู่ป่าเถิด" ดังนี้เป็นต้น.

[พรูประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าในข้อนี้]

อนึ่ง ในคำว่า **โย อิจฺฉติ** เป็นต้นนี้ กุลบุตรควรทราบความประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ทราบความสมควรแก่ตน. จริงอยู่ความประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ในคำว่า **โย อิจฺฉติ** เป็นต้นนี้ ดังต่อไปนี้:-

ภิกษุรูปหนึ่ง มีอัธยาศัยใหญ่ มีอุตสาหะมาก ย่อมสามารถเพื่องดเสนาสนะใกล้แดนบ้านเสียแล้ว อยู่ในป่ากระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

ภิกษุรูปหนึ่งที่มีกำลังอ่อนแอ มีเรี่ยวแรงน้อย ย่อมไม่สามารถจะอยู่ในป่า (กระทำที่สุดทุกข์ได้), สามารถแต่ในคามเขตเท่านั้น. รูปหนึ่งมีกำลังมาก มีธาตุเป็นไปสม่ำเสมอ สมบูรณ์ด้วยอธิวาสนขันติ มีจิตคงที่ในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ย่อมสามารถทั้งในป่า ทั้งในเขตบ้านได้ทั้งนั้น. รูปหนึ่งไม่อาจทั้งในเขตบ้าน ทั้งในป่า คือ เป็นปทปรมบุคคล.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุนี้ใด มีอัธยาศัยใหญ่ มีอุตสาหะมาก ย่อมสามารถเพื่องดเสนาสนะใกล้แดนบ้านเสียแล้ว อยู่ในป่ากระทำที่สุดทุกข์ได้, ภิกษุรูปนั้น จงอยู่ในป่าเท่านั้นเถิด, การอยู่ในป่านี้ สมควรแก่เธอ. แม้พวกสัทธิวิหาริกเป็นต้นของเธอ ศึกษาตามอยู่ จักสำคัญข้อที่ตนควรอยู่ในป่าด้วย. อนึ่ง ภิกษุรูปใด มีกำลังอ่อนแอ มีเรี่ยวแรงน้อย ย่อมอาจจะกระทำที่สุดทุกข์ได้ในแดนบ้านเท่านั้น ในป่าไม่อาจ, ภิกษุนั้นจงอยู่แต่ในเขตบ้านนั้น ก็ได้. ส่วนภิกษุรูปใด ซึ่งมีกำลังแข็งแรง มีธาตุเป็นไปสม่ำเสมอ สมบูรณ์ด้วยอธิวาสนขันติ มีจิตคงที่ ในอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ย่อมอาจทั้งในป่าทั้งในแดนบ้านทีเดียว, แม้รูปนี้ จงละเสนาสนะใกล้แดนบ้านเสียแล้ว อยู่ในป่าเถิด, การอยู่ในป่านี้ สมควรแก่เธอ. แม้พวกสัทธิวิหาริกเป็นต้นของเธอ ศึกษาตามอยู่ จักสำคัญข้อที่ตนควรอยู่ป่า.

ส่วนภิกษุนี้ใด ซึ่งไม่อาจทั้งในแดนบ้าน ไม่อาจทั้งในป่า เป็นปทปรมบุคคล, แม้รูปนี้ ก็จงอยู่ในป่านั้นเถิด. เพราะว่า การเสพ

ธุดงคคุณ และการเจริญกรรมฐานนี้ของเธอ จักเป็นอุปนิสัยเพื่อมรรค และผลต่อไป (ในอนาคต). แม้พวกสัทธิวิหาริกเป็นต้นของเธอ เมื่อศึกษาตาม จักสำคัญข้อที่ตนควรอยู่ป่า ฉะนี้แล. ภิกษุนี้ใด ซึ่งเป็นผู้มีกำลังอ่อนแอ มีเรี่ยวแรงน้อยอย่างนี้ เมื่ออยู่ในแดนบ้าน เท่านั้น จึงอาจเพื่อจะทำที่สุดทุกข์ได้ ในป่า ไม่อาจ, พระผู้มีพระ-ภาคทรงหมายถึงบุคคลเช่นนี้ จึงตรัสว่า **โย อิจฺฉติ คามนฺเต วิหรตุ** (ภิกษุใดปรารถนา, ภิกษุนั้นจงอยู่ในแดนบ้านเถิด) ดังนี้. และบุคคล นี้ ได้ให้ช่องแม้แก่คนเหล่าอื่น.

ก็ถ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า พึงทรงรับรองวาทะของพระ เทวทัตไซร้, บุคคลนี้ใด ซึ่งมีกำลังอ่อนแอ มีเรี่ยวแรงน้อยตามปกติ, ถึงบุคคลใดสามารถอยู่ในป่าสำเร็จได้แต่ในเวลายังเป็นหนุ่ม ต่อมาใน เวลาแก่ตัวลง หรือในเวลาเกิดธาตุกำเริบ เพราะลมและดีเป็นต้น อยู่ป่าไม่สำเร็จ, แต่เมื่ออยู่ในแดนบ้านเท่านั้น จึงอาจกระทำที่สุดทุกข์ ได้, บุคคลเหล่านั้น จึงพึงสูญเสียอริยมรรคไป ไม่พึงบรรลุอรหัตตผล ได้, สัตถุศาสน์พึงกลายเป็นนอกธรรมนอกวินัย ยุ่งเหยิง ไม่เป็นไป เพื่อนำออกจากทุกข์, และพระศาสดาจะพึงเป็นผู้มิใช่พระสัพพัญญู ของบุคคลจำพวกนั้น ทั้งจะพึงถูกตำหนิติเตียนว่า "ทรงทิ้งวาทะของ พระองค์เสีย ไปตั้งอยู่ในวาทะของพระเทวทัต" ดังนี้.

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงสงเคราะห์บุคคล ทั้งหลายผู้เห็นปานนี้ จึงทรงปฏิเสธวาทะของพระเทวทัต. ในเรื่อง แห่งภิกษุผู้ถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรก็ดี ในเรื่องแห่งภิกษุผู้ถือผ้า

บังสกุลเป็นวัตรก็ดี ในเรื่องแห่งภิกษุผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตรตลอด ๘ เดือนก็ดี พึงทราบวินิจฉัยโดยอุบายนี้นั่นแล. แต่พระผู้มีพระภาคทรงห้ามเสนาสนะโคนไม้ตลอด ๔ เดือน (ฤดูฝน) เท่านั้น.

[ปลาเนื้อบริสุทธิ์โดยส่วน ๓ เป็นกัปปิยมังสะควรฉันได้]

พึงทราบวินิจฉัยในเรื่องปลาและเนื้อ ดังนี้:-

บทว่า **ติโกฏิปริสุทฺธํ** ได้แก่ บริสุทธิ์โดยส่วน ๓. อธิบายว่า "เว้นจากที่ไม่บริสุทธิ์ มีการเห็นเป็นต้น." ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ไม่ได้เห็น ไม่ได้ยิน ไม่ได้รับเกียจ."

บรรดามังสะ ๓ อย่างนั้น มังสะที่ชื่อว่า ไม่ได้เห็น คือ ไม่เห็นชาวบ้านฆ่าเนื้อและปลา เอามาเพื่อประโยชฯ์แก่พวกภิกษุ. ที่ชื่อว่า ไม่ได้ยิน คือ ไม่ได้ยินว่า "พวกชาวบ้านฆ่าเนื้อ ปลา เอามาเพื่อประโยชน์แก่พวกภิกษุ." ส่วนที่ไม่ได้รับเกียจ ผู้ศึกษาควรรู้จักมังสะที่รังเกียจด้วยการเห็น รังเกียจด้วยการได้ยิน และที่รังเกียจพ้นจากเหตุทั้งสองนั้น แล้วพึงทราบโดยส่วนตรงกับข้ามจากสามอย่างนั้น.

คือ อย่างไร ? คือว่า พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นพวกชาวบ้านถือแหและตาข่ายเป็นต้น กำลังออกไปจากบ้าน หรือ กำลังเที่ยวไปในป่า. และในวันรุ่งขึ้น พวกชาวบ้านนำบิณฑบาตมีปลาและเนื้อมาถวายแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้เข้าไปยังบ้านนั้นเพื่อบิณฑบาต. ภิกษุเหล่านั้นรังเกียจด้วยการได้เห็นนั้นว่า "พวกชาวบ้านทำเนื้อเพื่อประโยชน์แก่พวกภิกษุหรือหนอแล ?" มังสะนี้ ชื่อว่า รังเกียจโดย

ได้เห็นมา. จะรับมังสะเช่นนั้น ไม่ควร. มังสะที่ไม่ได้รังเกียจเช่นนั้น จะรับ ควรอยู่. ก็ ถ้าพวกชาวบ้านเหล่านั้น ถามว่า "ทำไม ขอรับ ! ท่านจึงไม่รับ ?" ได้ฟังความนั้นแล้ว พูดว่า "มังสะนี้ พวกกระผม ไม่ได้กระทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย, พวกกระผมกระทำ เพื่อประโยชน์ตนบ้าง เพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นบ้าง" ดังนี้, มังสะนั้น ควร.

ภิกษุทั้งหลายหาเห็นไม่แล, แต่ได้ฟังว่า "ได้ยินว่า พวกชาวบ้าน มีมือถือแหและตาข่ายออกไปจากบ้าน หรือ เที่ยวไปในป่า" และในวันรุ่งขึ้น พวกชาวบ้านนำบิณฑบาตมีปลาและเนื้อมาถวายแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้เข้าไปยังบ้านนั้น เพื่อบิณฑบาต. พวกเธอสงสัยด้วยการได้ยินนั้นว่า "เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย หรืออย่างไรหนอ ?" มังสะนี้ ชื่อว่า รังเกียจด้วยได้ยินมา. จะรับมังสะนั้น ไม่ควร. มังสะที่ไม่ได้สงสัยอย่างนี้ จะรับ ควรอยู่. ก็ ถ้าพวกชาวบ้านเหล่านั้น ถามว่า "ทำไม ขอรับ ! ท่านจึงไม่รับเล่า ?" ได้ฟังความนั้นแล้ว จึงพูดว่า "มังสะนี้ พวกกระผมไม่ได้ทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย, พวกกระผมกระทำเพื่อประโยชน์ตนเองบ้าง เพื่อประโยชน์แก่ข้าราชการเป็นต้นบ้าง" ดังนี้, มังสะนั้น ควรอยู่.

อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายไม่ได้เห็น ไม่ได้ฟังมาเลย, แต่เมื่อพวกภิกษุเหล่านั้นเข้าไปยังบ้านนั้นเพื่อบิณฑบาต ชาวบ้านรับบาตรไปแล้ว จัดบิณฑบาตมีปลา เนื้อ นำมาถวาย. พวกเธอรับเกียจว่า "มังสะนี้ เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย หรืออย่างไรหนอ ?"

นี้ชื่อว่า มังสะที่รังเกียจพ้นจากเหตุทั้งสองนั้น. แม้มังสะเช่นนั้น ก็ไม่สมควรรับ. มังสะที่ไม่ได้รับเกียจอย่างนั้น จะรับ ควรอยู่. ก็ถ้าว่าพวกชาวบ้านเหล่านั้น ถามว่า "ทำไม ขอรับ ! พวกท่านจึงไม่รับ ?" แล้วได้ฟังความนั้น จึงพูดว่า "มังสะนี้ พวกกระผมไม่ได้กระทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย, พวกกระผมกระทำเพื่อประโยชน์แกตนบ้าง เพื่อประโยชน์แก่พวกข้าราชการเป็นต้นบ้าง, หรือว่า พวกกระผมได้ปวัตตมังสะ เฉพาะที่เป็นกัปปิยะเท่านั้น จึงปรุงให้สำเร็จเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย" มังสะนั้น ควรอยู่. แม้ในมังสะที่เขาทำเพื่อประโยชน์แห่งเปตกิจ แก่ผู้ตายไปแล้วก็ดี เพื่อประโยชน์ แก่งานมงคลเป็นต้นก็ดี ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. จริงอยู่ มังสะชนิดใด ๆ ที่เขาไม่ได้กระทำเพื่อภิกษุทั้งหลายเลย และภิกษุก็ไม่มีความสงสัยในมังสะใด , มังสะนั้น ๆ ควรทั้งนั้น.

ก็ถ้าว่า มังสะที่เขาทำอุทิศพวกภิกษุในวิหารหนึ่ง และพวกเธอไม่ทราบว่าเขากระทำเพื่อประโยชน์ตน, แต่ภิกษุพวกอื่นรู้, พวกใดรู้ไม่ควรแก่พวกนั้น. พวกอื่นไม่รู้ แต่พวกเธอเท่านั้นรู้, ย่อมไม่ควรเฉพาะพวกเธอเท่านั้น, แต่ควรสำหรับพวกอื่น. แม้พวกเธอรู้อยู่ว่า "เขากระทำเพื่อประโยชน์แก่พวกเรา," ถึงภิกษุพวกอื่นก็รู้ว่า "เขาทำเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุพวกนี้" ไม่ควรแก่พวกเธอทั้งหมด. พวกภิกษุทั้งหมดไม่รู้, ย่อมควรแก่พวกเธอทั้งหมด. บรรดาสหธรรมิกทั้ง ๕ มังสะอันเขาทำเจาะจงเพื่อประโยชน์แก่สหธรรมิกรูปใดรูปหนึ่งก็ตาม ย่อมไม่สมควรแก่สหธรรมิกทั้งนั้น.

ถามว่า "ก็ถ้าว่า มีบุคคลบางคนฆ่าสัตว์ เจาะจงภิกษุรูปหนึ่ง บรรจุบาตรให้เต็มแล้ว ถวายแก่ภิกษุรูปนั้น และเธอก็รู้อยู่ด้วยว่า มังสะเขากระทำเพื่อประโยชน์ตน รับไปแล้วถวายแก่ภิกษุรูปอื่น ภิกษุรูปอื่นนั้น ฉันด้วยเชื่อภิกษุนั้น, ใครต้องอาบัติเล่า ?"

ตอบว่า "ไม่ต้องอาบัติแม้ทั้งสองรูป."

ด้วยว่า มังสะที่เขาทำเฉพาะภิกษุใด ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้น เพราะเธอไม่ได้ฉัน, และไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุนอกนี้ เพราะไม่รู้. แท้จริง ในการรับกัปปิยมังสะ ไม่เป็นอาบัติ. แต่ภิกษุไม่รู้ ฉันมังสะที่เขากระทำเจาะจง ภายหลังรู้เข้า กิจด้วยการแสดงอาบัติ ไม่มี. ส่วนภิกษุไม่รู้ ฉันอกัปปิยมังสะ แม้ภายหลังรู้เข้า พึงแสดงอาบัติ. จริงอยู่ เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รู้แล้ว ฉันมังสะที่เขาทำเจาะจง. และเป็นอาบัติเหมือนกัน แม้แก่ภิกษุผู้ไม่รู้ ฉันอกัปปิยมัสสะ. เพราะเหตุนั้น ภิกษุผู้เกรงกลัวต่ออาบัติ แม้เมื่อกำหนดรูปการณ์ พึงถามก่อนแล้วจึงรับประเคนมังสะ. จะรับประเคนด้วยใจตั้งว่า "ในเวลาฉันเราจักถามแล้ว จึงจะฉัน" ควรถามก่อนแล้ว จึงฉัน.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

ตอบว่า "เพราะมังสะรู้ได้ยาก."

ความจริง เนื้อหมี ก็คล้ายกับเนื้อสุกร. เนื้อเสือเหลืองเป็นต้น ก็เหมือนกับเนื้อมฤดูเป็นต้น. เพราะเหตุนั้น พระอาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า "การถามแล้วจึงรับประเคนนั่นแล ฟ้อนรำเนียม."

[แก้อรรถตอนพระเทวทัตทูลขอวัตถุ ๕]

สองบทว่า **หฏฺโฐ อุทคฺโค** ได้แก่ เป็นผู้ยินดีแล้ว และมีกายในฟูขึ้นแล้ว.

ได้ยินว่า พระเทวทัตนั้นคิดว่า "พระผู้มีพระภาคไม่ทรงอนุญาตวัตถุ ๕ เหล่านี้, บัดนี้ เราจักอาจเพื่อทำสังฆเภท" ดังนี้ จึงได้แสดงอาการลิงโลดแก่พระโกกาลิก ไม่รู้ว่าทุกข์ที่ตนจะพึงบังเกิดในอเวจีแล้วเสวย แม้ซึ่งใกล้เข้ามาเพราะสังฆเภทเป็นปัจจัย ร่าเริงเบิกบานใจว่า "บัดนี้ เราได้อุบายเพื่อทำลายสงฆ์" เหมือนดังบุรุษผู้ประสงค์จะกินยาพิษตาย หรือประสงค์จะเอาเชือกผูกคอตาย หรือประสงค์จะเอาศัสตรารามาฆ่าตัวตาย ได้วัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง มียาพิษเป็นต้น ไม่รู้จักทุกข์ คือ ความตายแม้ใกล้เข้ามา เพราะการกินยาพิษเป็นต้นนั้นเป็นปัจจัย เป็นผู้ร่าเริงเบิกบานใจอยู่ ฉะนั้น จึงพร้อมด้วยบริษัทลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยความเป็นผู้ร่าเริงนั่นแล ได้กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ก็ ในคำว่า **เต มยํ อิเมหิ ปญฺจหิ จตฺถูหิ สมาทาย วตฺตาม** นี้ แม้เมื่อพระเทวทัตควรจะกล่าวคำว่า **อิมานิ ปญฺจ วตฺถูนิ** ดังนี้ ไม่ทันได้สังเกตความผิดพลาดแห่งวิภัติ ด้วยอำนาจแห่งวิตกเนือง ๆ ว่า **เต มยํ อิเมหิ ปญฺจหิ วตฺถูหิ ชนํ สญฺญาเปสฺสาม** (พวกเรานั้นจักยังประชาชนให้ยินยอมด้วยวัตถุ ๕ เหล่านี้) ดังนี้ จึงกล่าวตามควรแก่ความรำพึงเนือง ๆ นั่นแลว่า **เต มยํ อิเมหิ ปญฺจหิ วตฺถูหิ...**

(พวกเรานั้นจะสมาทานประพฤติด้วยวัตถุ ๕ เหล่านี้) เหมือนกับคนมีจิตฟุ้งซ่าน ฉะนั้นแล.

สองบทว่า **ธุตา สลฺเลขวุตฺติโน** มีความว่า ผู้ชื่อว่า ธุตะ เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยปฏิปทาอันกำจัดเสียซึ่งกิเลส, และผู้ชื่อว่า มีความประพฤติขัดเกลา เพราะภิกษุเหล่านี้ มีความประพฤติขัดเกลากิเลสทั้งหลาย.

บทว่า **พาหุลฺลิโก** มีความว่า ภาวะที่ปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้นมีมาก ชื่อว่า **พาหุลละ.** ความที่ปัจจัย ๔ มีมาก มีแก่พระโคดมนั้น; เหตุนั้น พระโคดมนั้น ชื่อว่า **พาหุลลิกะ** อีกอย่างหนึ่ง พระโคดมนั้น เป็นผู้ประกอบ คือ ตั้งอยู่ในความมีปัจจัยมากนั้น; เหตุนั้น จึงชื่อว่า **หาหุลลิกะ** (เป็นผู้มีความมักมาก).

สองบทว่า **พาหุลฺลาย เจเตติ** มีความว่า ย่อมคิด คือ ย่อมดำริ ย่อมตรึก เพื่อต้องการความมีปัจจัยมาก. อธิบายว่า ผู้ถึงความขวนขวายอย่างนี้ว่า "ทำอย่างไรหนอ ความเป็นผู้มีปัจจัย มีจีวรเป็นต้นมาก จะพึงมีแก่เราและสาวกของเรา."

[แก้อรรถตอนตรัสประชุมสงฆ์แล้วทรงบัญญัติสิกขาบท]

หลายบทว่า **ธมฺมึ กถํ กตฺวา** มีความว่า ทรงกระทำธรรมีกถาอันสมควรในขณะนั้น คือ เหมาะสมในขณะนั้น แก่พระเทวทัตและแก่ภิกษุทั้งหลายเป็นอเนกประการ โดยนัยที่ตรัสไว้ในขันธกะ มีอาทิอย่างนี้ว่า "อย่าเลย เทวทัต ! การทำลายสงฆ์ อย่าเป็นที่ชอบใจ

แก่เธอเลย, ดูกรเทวทัต ! การทำลายสงฆ์ หนักแล, ดูกรเทวทัต ! บุคคลใดแล ทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน. ผู้นั้น จะประสบกรรมอันหยาบช้า ตั้งอยู่ชั่วกัป, จะถูกเผาในนรกตลอดไป, ดูกรเทวทัต ! ส่วนบุคคลใดแล กระทำสงฆ์ที่แตกกันแล้วให้สมัครสมานกัน, ผู้นั้นย่อมประสบบุญอันประเสริฐ บันเทิงในสวรรค์ตลอดกัป" ดังนี้.

บทว่า **สมคฺคสฺส** ได้แก่ ผู้ร่วมกัน, อธิบายว่า "ผู้ไม่แยกกันทั้งทางใจและทางกาย." จริงอยู่ แม้ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงแสดงเนื้อความอย่างนี้เหมือนกัน.

แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสว่า "**สมานสํวาสโก**" ย่อมเป็นอันทรงแสดงความไม่แยกกันทางจิต.

เมื่อตรัสว่า "**สมานสีมายํ ฐิโต**" ย่อมเป็นอันทรงแสดงความไม่แยกกันทางกาย. คือ อย่างไร ? คือว่า ภิกษุผู้มีสังวาสเสมอกันเว้นจากผู้มีสังวาสต่างกันโดยลัทธิ หรือ ผู้มีสังวาสต่างกันโดยกรรม ชื่อว่าเป็นผู้ไม่แยกกันทางจิต เพราะมีจิตเสมอกัน, ผู้ตั้งอยู่ในสีมาเสมอกัน ชื่อว่า เป็นผู้ไม่แยกกันทางกาย เพราะให้กายสามัคคี.

สองบทว่า **เภทนสํวตฺตนิกํ วา อธิกรณํ** ได้แก่ เหตุที่เป็นไปเพื่อแตกแยกกัน คือ เพื่อต้องการทำลายสงฆ์.

จริงอยู่ ในโอกาสนี้ เหตุท่านประสงค์เอาว่า "อธิกรณ์" ดุจในประโยคว่า **กามเหตุ กามนิทานํ กามาธิกรณํ** (แปลว่า มีกามเป็นเหตุ มีกามเป็นต้นเหตุ มีกามเป็นมูลเหตุ). ก็เพราะอธิกรณ์นั้นมี ๑๘ ประการ; ฉะนั้น ในบทภาชนะพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

"วัตถุกระทำความแตกแยกกันมี ๑๘ อย่าง." ก็เภทกรวัตถุเหล่านั้น มาแล้วในขันธกะโดยนัยเป็นต้นว่า "ดูก่อนอุบาลี ! ภิกษุในธรรม-วินัยนี้ ย่อมแสดงอธรรมว่า "ธรรม" ดังนี้. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจักพรรณนาเนื้อความ แห่งเภทกรวัตถุเหล่านั้นในขันธกะนั้นนั่นแล. อนึ่ง สังฆเภทนี้ แม้ใด อาศัยวัตถุเหล่านี้ ย่อมมีโดยเหตุอื่นอีก ๕ ประการ คือ โดยกรรม ๑ โดยอุเทศ ๑ โดยโวหาร ๑ โดยอนุสาวนา ๑ โดยการจับสลาก ๑. ข้าพเจ้าจักประกาศสังฆเภทแม้นั้นในอาคตสถานนั่นแล. แต่โดยสังเขปในคำว่า "ถือเอาอธิกรณ์ที่เป็นไปเพื่อความแตกแยกกัน" นี้ ผู้ศึกษาพึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า "ถือเอาเหตุที่เป็นไปเพื่อต้องการทำลายสงฆ์ คือ อันสามารถให้สำเร็จการทำลายสงฆ์ได้."

บทว่า **ปคฺคยฺห** ได้แก่ ประคอง คือ ยกย่อง ทำให้ปรากฏ.

บทว่า **ติฏฺฐเยฺย** มีความว่า ยืนยันให้เป็นอย่างที่ตนถือเอาแล้ว คืออย่างที่ตนยกย่องแล้วนั่นและอยู่. ก็เพราะอธิกรณ์นั้น ย่อมเป็นอันภิกษุผู้ประคองและยืนยันอยู่อย่างนั้น แสดงแล้วและไม่สละคืน; ฉะนั้น ในบทภาชนะพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "พึงแสดง" และว่า "ไม่พึงสละคืน" ดังนี้.

คำว่า **ภิกฺขูหิ เอวมสฺส วจนีโย** มีความว่า ภิกษุนั้น เป็นผู้อันพวกลัชชีภิกษุเหล่าอื่นจะพึงว่ากล่าวอย่างนี้.

ก็ในบทภาชนะแห่งบทว่า **ภิกฺขูหิ** นั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- คำว่า **เย ปสฺสนฺติ** มีความว่า ภิกษุเหล่าใดเห็นภิกษุนั้นผู้ยกย่องยันอยู่

ต่อหน้า.

คำว่า **เย สุณนฺติ** มีความว่า แม้ภิกษุเหล่าใด ได้ยินว่า "พวกภิกษุในวิหารชื่อโน้น ถือเอาอธิกรณ์อันเป็นไปเพื่อความแตกกัน ยกย่องยันอยู่."

คำว่า **สเมตายสฺมา สงฺเฆน** มีความว่า ท่านผู้มีอายุ ขอจงร่วม จงสมาคม จงเป็นผู้มีลัทธิอันเดียวกันกับด้วยสงฆ์.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

ตอบว่า "เพราะว่า สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ปรองดองกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศเดียวกัน ย่อมอยู่เป็นผาสุก."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สมฺโมทมาโน** มีความว่า บันเทิงอยู่ด้วยดี ด้วยสมบัติ (มีศีลเป็นต้น) ของกันและกัน.

บทว่า **อวิทมาโน** มีความว่า ไม่วิวาทกันอย่างนี้ว่า "นี้ธรรม นี้มิใช่ธรรม."

สงฆ์นั้นมีอุเทศอันเดียวกัน; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **เอกุทเทส** (มีอุเทศเดียวกัน). อธิบายว่า "มีปาฏิโมกขุทเทส เป็นไปร่วมกัน ไม่แยกกัน."

สองบทว่า **ผาสุวิหรติ** ได้แก่ ย่อมอยู่เป็นสุข.

คำว่า **อิจฺเจตํ กุสลํ** มีความว่า การสละเสียได้นั่น เป็นกุศล คือ ปลอดภัย ได้แก่ เป็นสวัสดิภาพแก่ภิกษุนั้น.

ข้อว่า **โน เจ ปฏินิสฺสชฺชติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** ได้แก่ เป็นทุกกฏ แก่ภิกษุผู้ถูกสวด ๓ ครั้ง แล้วไม่สละคืน.

ข้อว่า **สุตฺวา น วทนฺติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า เป็นทุกกฏ แม้แก่พวกภิกษุ ผู้ได้ยินแล้วไม่ว่ากล่าว. ในที่ไกลเท่าไร จึงเป็นทุกกฏแก่พวกภิกษุผู้ได้ยินแล้วไม่ว่ากล่าว. ในวิหารเดียวกัน ไม่มีคำที่จะพึงกล่าวเลย. ส่วนในอรรถกถา ท่านกล่าวว่า "ในระยะทางกึ่งโยชน์โดยรอบ จัดเป็นภาระของภิกษุทั้งหลาย." ความพ้นจากอาบัติย่อมไม่มี แม้แก่ภิกษุผู้ส่งทูตหรือจดหมายไปพูด. พึงไปห้ามเองทีเดียวว่า "ท่านผู้มีอายุ ! การทำลายสงฆ์ เป็นการหนัก, เธออย่าพยายามเพื่อทำลายสงฆ์." แต่ภิกษุผู้สามารถ แม้ไกล ก็ควรไป. จริงอยู่ แม้ที่ไกล ๆ จัดเป็นภาระของพวกภิกษุไม่อาพาธทีเดียว. บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงแต่เพียงใจความเท่านั้น ในคำว่า "ก็ภิกษุนั้น อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่อย่างนี้" เป็นต้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสคำเป็นต้นว่า "ภิกษุนั้นอันภิกษุทั้งหลายพึงคุมตัวมาแม้สู่ท่ามกลางสงฆ์แล้ว พึงว่ากล่าว" ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **สงฺฆมชฺฌมฺปิ อากฑฺฒิตฺวา** มีความว่า ถ้าภิกษุนั้น อันพวกภิกษุว่ากล่าวอยู่โดยนัยก่อน ยังไม่สละคืน, แม้พวกภิกษุจับที่มือและที่เท้า คุมตัวมาสู่ท่ามกลางสงฆ์ แล้วพึงว่ากล่าวเธออีกถึง ๓ ครั้ง โดยนัยเป็นต้นว่า **มา อายสฺมา** ดังนี้.

สองบทว่า **ยาตติยํ สมนุภาสิตพฺโพ** มีความว่า สงฆ์พึงสวดสมนุภาสน์ถึงครั้งที่ ๓ ก่อน. มีคำอธิบายว่า "สงฆ์พึงกระทำกรรมด้วยสมนุภาสนกรรมวาจา ๓ หน." ก็ในบทภาชนะแห่งบทว่า **ยาวตติยํ สมนุภาสิตพฺโพ** นั้น เพื่อถือเอาแต่ใจความแสดงสมนุ-

ภาสนวิธี พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นต้นว่า **โส ภิกฺขุ สมนุภาสิตพฺโน เอวญฺจ ปน ภิกฺขเว สมนุภสิตพฺโพ** ดังนี้.

ในคำว่า **สมนุภาสิตพฺโพ** เป็นต้นนั้น คำว่า ณ**ตฺติยา ทุกฺกฏํ ทฺวีหิ กมฺมวาจาหิ ถุลฺลจฺจยา ปฏิปฺปสฺสมฺภนฺติ** มีความว่า อาบัติทั้ง ๓ คือ ทุกกฏที่ภิกษุต้องในที่สุดญัตติ และถุล-ลัจจัย ที่ต้องเพราะกรรมวาจา ๒ หน ย่อมระงับไปด้วยกรรมวาจาครั้งที่ ๓ พอสวดถึง ย อักษร อย่างนี้ว่า **ยสฺส นกฺขมติ โส ภาเสยฺย,** ภิกษุนั้น ย่อมตั้งอยู่ในสังฆาทิเสสทีเดียว.

ถามว่า "อาบัติที่ต้องแล้วระงับไป หรือว่า อาบัติที่ไม่ได้ต้องระงับ."

ตอบว่า "พระมหาสุมเถระกล่าวไว้ก่อนว่า "ภิกษุใดสละกรรมนั้นในเวลาจบ, ภิกษุนั้นย่อมไม่ต้องอาบัติเหล่านั้น; เพราะเหตุนั้น อาบัติที่ไม่ได้ต้องจึงระงับไป" ส่วนพระมหาปทุมเถระกล่าวว่า 'อาบัติที่ต้องแล้ว ย่อมระงับไป ดุจอสาธาณาบัติ ระงับไปเพราะเพศกลับ ฉะนั้น, จะประโยชน์อะไร ด้วยอาบัติที่ยังไม่ได้ต้องระงับไปเล่า ?"

[แก้อรรถบทภาชนีย์ว่าด้วยกรรมชอบธรรมเป็นต้น]

สองบทว่า **ธมฺมกมฺเม ธมฺมกมฺมสญฺญี** มีความว่า ถ้าสมนุ-ภาสนกรรมนั้นเป็นกรรมชอบธรรม เธอมีความสำคัญในสมนุภาสน-กรรมนั้นว่า เป็นกรรมชอบธรรม. ในบททั้งปวงก็มีนัยเหมือนกันนี้. ความสำคัญในบทว่า **กมฺมสญฺญี** นี้คุ้มไม่ได้ เพราะกรรมเป็น

ของชอบธรรม เมื่อไม่สละอย่างนั้น ย่อมต้อง (อาบัติ).

บทว่า **อสมนุภาสนฺตสฺส** มีความว่า เมื่อไม่ถูกสวดสมนุภาสน์ แม้ไม่ยอมสละ ก็ไม่ต้องด้วยอาบัติสังฆาทิเสส.

บทว่า **ปฏินิสฺสชฺชนฺตสฺส** มีความว่า ไม่ต้องด้วยอาบัติสังฆาทิเสสแก่ภิกษุผู้สละเสียก่อนแต่ญัตติ หรือในขณะญัตติ หรือในเวลาจบญัตติ หรือเพียงที่สวดยังไม่ถึง **ย** อักษร แห่งอนุสาวนาที่ ๑ ก็ดี ที่ ๒ ก็ดี ที่ ๓ ก็ดี.

บทว่า **อาทิกมฺมิกสฺส** มีความว่า ก็ในสิกขาบทนี้ พระเทวทัตเป็นต้นบัญญัติ เพราะบาลีที่มาในคัมภีร์บริวารว่า "พระเทวทัตได้พยายามทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน, ทรงปรารภพระเทวทัตในเพราะเรื่องนั้น." ก็พระเทวทัตนั่นแลเป็นต้นบัญญัติแห่งการพยายามเพื่อทำลายสงฆ์เท่านั้น หาได้เป็นต้นบัญญัติแห่งการไม่ยอมสละไม่. เพราะว่า กรรมนั้น สงฆ์ไม่ได้ทำแก่เธอ.

ถ้าจะมีคำถามว่า "ก็คำที่กล่าวนี้ พึงทราบได้อย่างไร ?"

ตอบว่า "พึงทราบได้ โดยพระสูตร."

เหมือนอย่างว่า กรรมย่อมปรากฏว่า สงฆ์ทำแล้วแก่อริฏฐภิกษุ เพราะบาลีที่มาในคัมภีร์ปริวารว่า "อริฏฐภิกษุมีบรรพบุรุษเป็นคนฆ่าแร้ง ไม่ยอมสละด้วยสมนุภาสน์ จนถึงครั้งที่ ๓ ทรงปรารภอริฏฐภิกษุในเพราะเรื่องนั้น" ดังนี้ ฉันใด, กรรมจะได้ปรากฏว่า สงฆ์ทำแก่พระเทวทัต ฉันนั้น หามิได้. แม้ถ้าใคร ๆ จะพึงกล่าวด้วยเหตุสักว่าความชอบใจของตนเท่านั้นว่า "กรรมอันสงฆ์

ทำแล้วแก่พระเทวทัตนั้น จะพึงมี" ไซร้, แม้อย่างนั้น ขึ้นชื่อว่า อนาบัติ ย่อมไม่มีแก่ภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ ในเพราะไม่สละเสีย. จริงอยู่ ขึ้นชื่อว่า อนาบัติ ย่อมไม่ปรากฏแก่ภิกษุผู้ล่วงสิกขาบท ที่ทรงบัญญัติแล้ว นอกจากสิกขาบทที่ทรงอนุญาตไว้โดยเฉพาะ.

แม้คำว่า **อาทิกมฺมิกสฺส** ในอนาปัตติวารแห่งอริฏฐสิกขาบทที่ ท่านลิขิตไว้ในคัมภีร์ทั้งหลาย ก็ลิขิตไว้ด้วยความพลั้งเผลอ. ก็แลข้อที่ คำนั้น เป็นคำที่ท่านลิขิตไว้ด้วยความพลั้งเผลอ พึงทราบโดยพระบาลี สำหรับยกอาบัติในกรรมขันธกะอย่างนี้ว่า "อริฏฐภิกษุอันสงฆ์พึงโจท ก่อน, ครั้นโจทแล้วพึงให้เธอให้การ, ครั้นให้เธอให้การแล้ว พึงยก อาบัติขึ้นปรับ." กรรมนั้นสงฆ์ไม่ได้ทำแก่พระเทวทัตผู้เป็นอาทิกัมมิกะ ในเพราะพยายามเพื่อทำลายสงฆ์ ด้วยประการฉะนี้; เพราะเหตุนั้น อาบัตินั่นแล ชื่อว่า ยังไม่เกิด, แต่พระเทวทัตนั้นถูกเรียกว่า "ผู้เป็น ต้นบัญญัติ" เพราะทำความเข้าใจว่า "พระผู้มีพระภาคทรงปรารภ ท่านบัญญัติสิกขาบท." อนาบัติท่านกล่าวแล้วสำหรับพระเทวทัตนั้น เพราะไม่มีอาบัตินั่นเอง ด้วยประการฉะนี้.

ก็แลอนาบัตินี้นั้น สำเร็จด้วยบทนี้เทียบว่า **อสมนุภาสนฺตสฺส** แม้โดยแท้, ถึงกระนั้น สงฆ์ไม่ได้ทำสมนุภาสนกรรมอย่างเดียว แก่ภิกษุใด, ภิกษุนั้น ท่านเรียก ชื่อว่า ผู้ไม่ถูกสวดสมนุภาสน์, ไม่เรียกว่า ผู้เป็นต้นบัญญัติ. ส่วนพระเทวทัตนี้ คงเป็นต้นบัญญัติแท้, เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวบทว่า **อาทิกมฺมิกสฺส** ไว้.

วินิจฉัยในสมนุภาสน์แห่งสิกขาบททั้งปวง เว้นแต่อริฏฐ-

สิกขาบทเสีย พึงทราบโดยอุบายนี้. คำที่เหลืออในบททั้งปวง ตื้นทั้งนั้น.

บรรดาปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีองค์ ๓ มีสมุฏฐานเดียว, ชื่อว่า สมนุภาสนสมุฏฐาน ย่อมตั้งขึ้นทางกาย ทางวาจาและทางจิต, แต่เป็นอกิริยา เพราะเมื่อภิกษุไม่ทำกายวิการ หรือ เปล่งวาจำเลยว่า "เราจะสละคืน" จึงต้อง. เป็นสัญญา-วิโมกข์ สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกข-เวทนา ด้วยประการฉะนี้.

ปฐมสังฆเภทสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑๑

ทุติยสังฆเภทสิกขาบทวรรณนา

ทุติสังฆเภทสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในทุติยสังฆเภทสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

[แก้อรรถเรื่องภิกษุประพฤติตามภิกษุผู้ทำลายสงฆ์]

บทว่า **อนุวตฺตกา** มีความว่า ผู้ปฏิบัติตาม โดยยึดถือเอาความเห็น ความพอใจ และความชอบใจ แห่งพระเทวทัตนั้น (ผู้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์). ภิกษุเหล่าใดพูดคำเป็นพรรค คือ คำมีในฝักฝ่ายแห่งความไม่สามัคคีกัน, เหตุนั้น ภิกษุเหล่านั้นจึงชื่อว่าผู้กล่าวคำเป็นพรรค. ก็ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในวาจาเป็นฝ่ายสรรเสริญพระเทวทัตนั้น." อธิบายว่า "ตั้งอยู่แล้ว เพื่อต้องการสรรเสริญ และเพื่อต้องการความเจริญแห่งพรรคพวก แก่พระเทวทัตนั้น ผู้ตะเกียกตะกายเพื่อทำลายสงฆ์." พวกภิกษุที่กล่าวคำเป็นพรรค ย่อมเป็นผู้เช่นนี้โดยนิยม; เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวคำนี้. แต่เพราภิกษุมากกว่า ๓ รูป เป็นผู้ไม่ควรแก่กรรม, เพราะสงฆ์จะทำกรรมแก่สงฆ์ไม่ได้; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **เอโก วา เทฺว วา ตโย วา** ดังนี้.

บทว่า **ชานาติ โน** มีความว่า ท่านผู้มีอายุนั้น ย่อมรู้แม้ความพอใจเป็นต้นของพวกเรา.

บทว่า **ภาสติ** มีความว่า ย่อมกล่าวกับพวกเราว่า "พวกกระผมจะกระทำอย่างนี้."

ข้อว่า **อมฺหากํเปตํ ขมติ** มีความว่า ท่านผู้มีอายุนั้น ย่อมกระทำสิ่งใด, สิ่งนั้น ย่อมเป็นที่ชอบใจแม้แก่พวกเรา.

ข้อว่า **สเมตายสฺมนฺตานํ สงฺเฆน** มีความว่า จิตของท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จึงถึงพร้อม ถือ จงมาพร้อม, อธิบายว่า จงดำเนินไปสู่ความเป็นอันเดียวกันกับสงฆ์. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ปรากฏชัดแล้วทั้งนั้น เพราะมีนัยดังกล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน และเพราะมีอรรถอันตื้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นกับสิกขาบทก่อนนั้นแล.

ทุติยสังฆเภทสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑๒

ทุพพจสิกขบทวรรณนา

ทุพพจสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในทุพพจสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระฉันนะ]

สองบทว่า **อนาจารํ อาจารติ** มีความว่า ย่อมกระทำการล่วงละเมิดทางกายทวารและวจีทวาร มีอเนกประการ.

คำว่า **กึ นุ โข นาม** นี้ เป็นการกล่าวข่ม (ผู้อื่น).

คำว่า **อหํ โข นาม** เป็นคำยก (ตน).

ด้วยคำว่า **ตุมฺเห วเทยฺย** ท่านแสดงว่า "เราควรจะว่ากล่าวพวกท่านว่า พวกท่าน จงกระทำอย่างนี้ อย่ากระทำอย่างนี้."

หากผู้ถามจะถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

ตอบว่า "เพราะพระฉันนะกล่าวหมายเอาความประสงค์เป็นต้นอย่างนี้ว่า 'พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ทรงม้ากัณฐกะเสดจออกพร้อมกับเรา ทรงผนวชแล้ว." ครั้นกล่าวว่า "พระธรรมของเรา" แล้ว เมื่อจะแสดงยุติในความเป็นของ ๆ ตนอีก จึงกล่าวว่า "พระธรรมนี้ พระลูกเจ้าของเรา ได้ตรัสรู้แล้ว" ดังนี้. มีคำอธิบายว่า "เพราะว่า สัจจธรรม ๔ อันพระลูกเจ้าของเราแทงตลอดแล้ว; ฉะนั้น แม้พระธรรมก็เป็นของเรา." แต่สำคัญพระสงฆ์ว่า ตั้งอยู่ใน

ฝักฝ่ายแห่งคนคู่เวรของตน จึงไม่กล่าวว่า "พระสงฆ์ของเรา." แต่ใคร่จะกล่าวเปรียบเปรยรุกรานสงฆ์ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **เสยฺยถาปิ นาม** ดังนี้.

บทว่า **ติณกฏฺฐปณฺณสฏํ** ได้แก่ หญ้า ไม้ และใบไม้แห้งที่ล่วงหล่นตกไปในสถานที่นั้น ๆ. อีกอย่างหนึ่ง หญ้าด้วย ไม่เบาไม่มีแก่นด้วย; เหตุนั้น จึงชื่อว่า หญ้าและไม้. ใบไม้แห้ง ชื่อว่า **ปัณณสฏะ.**

บทว่า **อุสฺสาเทยฺย** ได้แก่ พัดไปกองรวมไว้.

บทว่า **ปพฺพเตยฺย** ได้แก่ เกิดจากภูเขา. จริงอยู่ แม่น้ำนั้นมีกระแสอันเชี่ยว; เพราะฉะนั้น ท่านจึงระบุเอาแต่แม่น้ำนั้นเท่านั้น.

ในคำว่า **สงฺขเสวาลปณกํ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้:-
สาหร่ายที่มีใบ มีรากยาว เรียกว่า **"จอก."** สาหร่ายสีเขียวเรียกว่า **"สาหร่าย."** สาหร่ายที่เหลืออ มีตะไคร้น้ำและแหนเป็นต้นแม้ทั้งหมด ถึงการนับว่า **"แหน."**

ด้วยคำว่า **เอกโต อุสฺสาทิตา** ท่านแสดงว่า "แม้อันใคร ๆ ประมวลมาแล้ว คือ ทำเป็นกองไว้ในที่เดียวกัน.

บทว่า **ทุพฺพจชาติโก** ได้แก่ มีภาวะแห่งบุคคลผู้ว่ายาก. อธิบายว่า "ผู้อันใคร ๆ ไม่อาจว่ากล่าวได้." แม้ในบทภาชนะแห่งบทว่า **ทุพฺพจชาติโก** นั้น. บทว่า **ทุพฺพโจ** ได้แก่ ผู้อันเขากล่าวสอนได้โดยยาก คือ โดยลำบาก. มีคำอธิบายว่า "อันใคร ๆ ไม่อาจว่ากล่าวได้โดยง่าย."

บทว่า **โทวจสฺสกรเณหิ** คือ (ด้วยธรรม) อันกระทำความเป็นผู้ว่ายาก. อธิบายว่า "ก็ธรรมทั้งหลายเหล่าใด ย่อมทำบุคคลให้เป็นผู้ว่ายาก, เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมเหล่านั้น"

ก็บัณฑิตพึงทราบธรรมเหล่านั้น มี ๑៩ อย่าง[๑] คือ ความเป็นผู้มีความปรารถนาลามก ๑ ความยกตนข่มผู้อื่น ๑ ความเป็นคนมักโกรธ ๑ ความผูกโกรธ เพราะความโกรธเป็นเหตุ ๑ ความเป็นผู้มักระแวงเพราะความโกรธเป็นเหตุ ๑ ความเป็นผู้เปล่งวาจาใกล้ต่อความโกรธเพราะความโกรธเป็นเหตุ ๑ ความกลับเป็นผู้โต้เถียงโจทก์ ๑ ความเป็นผู้กลับรุกรานโจทก์ ๑ ความเป็นผู้กลับปรักปรำโจทก์ ๑ ความกลบเรื่องอื่นด้วยเรื่องอื่น ๑ ความเป็นผู้ไม่พอใจตอบด้วยความประพฤติ ๑ ความเป็นผู้ลบหลู่ตีเสมอ ๑ ความเป็นคนริษยาเป็นคนตระหนี่ ๑ ความเป็นคนโอ้อวดเจ้ามายา ๑ ความเป็นคนกระด้างดูหมิ่นผู้อื่น ๑ ความเป็นคนถือแต่ความเห็นของตน ๑ ความเป็นคนถือรั้น ๑ ความเป็นผู้ถอนได้ยาก ๑ อันมากแล้วในอนุมานสูตร[๒]ตามลำดับ โดยนัยมีว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ก็ธรรมอันทำความเป็นคนว่ายกเหล่าไหน ? ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย ! ภิกษุในศาสนานี้เป็นผู้มีความปรารถนาลามก" ดังนี้ เป็นต้น.

ผู้ใด ไม่อด ไม่ทนโอวาท, เพราะเหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า **อักขมะ**. ผู้ใด เมื่อไม่ปฏิบัติ ตามที่ท่านพร่ำสอน ไม่รับอนุสาสนีโดยเบื้องขวา; เพราะเหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า มีปรกติไม่รับโดยเบื้องขวา

๑.-๒. มีเพียง ๑๘ แม้ในอนุมานสูตร ก็มีเพียง ๑๖. ม. มู. ๑๒/๑๘៩.

ซึ่งอนุสาสนี.

บทว่า **อุทฺเทสปริยาปนฺเนสุ** ได้แก่ นับเนื่องในอุเทศ คือ รวมลงในภายใน. ความว่า เป็นไปภายในปาฏิโมกขุทเทส เพราะท่านสงเคราะห์อย่างนี้ว่า "อาบัติ มีแก่ท่านผู้ใด, ท่านผู้นั้น พึงเปิดเผย."

สองบทว่า **สหธมฺมิกํ วุจฺจมาโน** ได้แก่ อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่โดยชอบสหธรรม. นี้ เป็นทุติยาวิภัติลงในอรรถแห่งตติยาวิภัติ. อธิบายว่า "อันภิกษุทั้งหลายว่ากล่าวอยู่ ด้วยสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ อันได้นามว่า **"สหธรรมิก"** เพราะเป็นสิกขาอันสหธรรมิก ๕ พึงศึกษา หรือ เพราะเป็นของสหธรรมิก ๕ เหล่านั้น."

คำว่า **วิรมถายสฺมนฺโต มม วจนาย** มีความว่า พวกท่านว่ากล่าวข้าพเจ้าด้วยคำใด, จงเลิกจากคำนั้น ตามคำของข้าพเจ้า. มีคำอธิบายว่า "พวกท่าน จงอย่ากล่าวคำนั้นกะข้าพเจ้า."

คำว่า **วเทตุ สหธมฺเมน** มีความว่า ท่านผู้มีอายุ จงว่ากล่าวด้วยสิกขาบทอันเป็นสหธรรม หรือ ด้วยคำแม้อื่นอันเป็นสหธรรม คือ เป็นไปเพื่อความเลื่อมใส.

ศัพท์ว่า **ยทิทํ** เป็นนิบาต ลงในอรรถ คือ แสดงเหตุแห่งความเจริญ. ด้วยคำว่า **ยทิทํ** นั้น ย่อมเป็นอันท่านแสดงเหตุแห่งความเจริญของบริษัทอย่างนี้ว่า "การพูดแนะประโยชน์แก่กันและกัน และการยังกันและกันให้ออกจากอาบัตินี้ใด, บริษัทเจริญแล้ว ด้วยการ

ว่ากล่าวกันและกัน และด้วยการยังกันและกันให้ออกจากอาบัตินั้น."
คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นกับปฐมสังฆเภทสิกขาบทนั้นแล.

ทุพพจสิกขาบทวรรณนา จบ.

สังฆาทิเสสสิกขาบทที่ ๑๓

กุลทูสกสิกขาบทวรรณนา

กุลทูสกสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในกุลทูสกสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถเรื่องพระอัสสชิและพรูปุนัพพสุกะ]

คำว่า **อสฺสชิปุนพฺพสุกา นา** ได้แก่ ภิกษุชื่ออัสสชิและปุนัพพสุกะ.

บทว่า **กิฏาคิริสฺมึ** ได้แก่ ในชนบทที่มีชื่ออย่างนั้น.

ในคำว่า **อาวาสิกา โหนฺติ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

อาวาสของภิกษุเหล่านี้ มีอยู่; เหตุนั้น ภิกษุเหล่านี้ จึงชื่อว่า อาวาสิกะ (เจ้าอาวาส). วิหารท่านเรียกว่า "อาวาส." วิหารนั้นเกี่ยวเนื่อง แก่ภิกษุเหล่าใด โดยความเป็นผู้ดำเนินหน้าที่มีการก่อสร้างสิ่งใหม่ ๆ และการซ่อมแซมของเก่าเป็นต้น, ภิกษุเหล่านั้นชื่อว่า **อาวาสิกะ** (เจ้าอาวาส). แต่ภิกษุเหล่าใด เพียงแต่อยู่ในวิหารอย่างเดียว, ภิกษุเหล่านั้น ท่านเรียกว่า **"เนวาสิกะ"** (เจ้าถิ่น). ภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะนี้ ได้เป็นเจ้าอาวาส.

สองบทว่า **อลชฺชิโน ปาปภิกฺขู** ได้แก่ เป็นพวกภิกษุลามก ไม่

มีความละอาย. เพราะว่า ภิกษุสสชิและปุนัพพสุกะเหล่านั้น เป็นภิกษุฉัพพัคคีย์ชั้นหัวหน้า แห่งภิกษุฉัพัคคีย์ทั้งหลาย.

[ประวัติพวกภิกษุฉัพพัคคีย์]

ได้ยินว่า ชน ๖ คน[1]ในกรุงสาวัตถีเป็นสหายกัน ปรึกษากันว่า "การกสิกรรมเป็นต้นเป็นการงานที่ลำบาก, เอาเถิด สหายทั้งหลาย ! พวกเราจะพากันบวช, และพวกเราเมื่อจะบวช ควรบวชในฐานผู้ช่วยสลัดออกเสียในเมื่อมีกิจการเกิดขึ้น[2]" ดังนี้แล้ว ได้บวชในสำนักแห่งพระอัครสาวกทั้งสอง. พวกเธอมีพรรษาครบ ๕ พรรษา ท่องมาติกาได้คล่องแล้ว ปรึกษากันว่า "ธรรมดาว่าชนบท บางคราว ก็มีภิกษาสมบูรณ์ บางคราว มีภิกษ[redacted]ดเคือง, พวกเราอย่าอยู่รวมในที่แห่งเดียวกันเลย จงแยกกันอยู่ในที่ ๓ แห่ง."

ลำดับนั้น พวกเธอจึงกล่าวกะภิกษุชื่อบัณฑุกะและโลหิตกะว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! ขึ้นชื่อว่ากรุงสาวัตถี มีตระกุลห้ามล้านเจ็ดแสนตระกูลอยู่ครอบครอง เป็นปากทางแห่งความเจริญของแคว้นกาสีและโกศลทั้งสอง กว้างประมาณ ๓๐๐ โยชน์ ประดับด้วยหมู่บ้าน ๘ หมื่นตำบล, พวกท่านจงให้สร้างสำนัก ในสถานที่ใกล้ ๆ กรุงสาวัตถีนั้นนั่นแล แล้วปลูกมะม่วง ขนุน และมะพร้อมเป็นต้น สงเคราะห์ตระกูลด้วยดอก และผลไม้เหล่านั้น ให้พวกเด็กหนุ่มของตระกูลบวชแล้วขยายบริษัทให้เจริญเถิด."

๑. ๖ คน คือ ปัณฑุกะ ๑ โลหิตกะ ๑ เมตติยะ ๑ ภุมมชกะ ๑ อัสสชิ ๑ ปุนัพพสุกะ ๑ บวชแล้ว เรียกว่า ภิกษุฉัพพัคคีย์ แปลว่า มีพวก ๖.

๒. นิตฺถรณกฏฺฐาเนติ อุปฺปนฺนกิจฺจสฺส นิปฺผาทนฏฺฐาเนติ โยชนาปาโฐ ฯ ๑/๔๙๓ ฯ

กล่าวกะพวกภิกษุชื่อว่าเมตติยะและภุมมชกะว่า "ท่านผู้มีอายุ ! ชื่อว่า กรุงราชคฤห์มีพวกมนุษย์ ๑๘ โกฏิ อยู่ครอบครอง เป็นปากทางแห่งความเจริญของแคว้นอังคะและมคธทั้งสอง กว้าง ๓๐๐ โยชน์ ประดับด้วยหมู่บ้าน ๘ หมื่นตำบล, พวกท่านจงให้สร้างสำนักในที่ใกล้ ๆ กรุงราชคฤห์นั้นแล้ว ปลูกมะม่วง ขนุน และมะพร้าวเป็นต้น สงเคราะห์ตระกูลด้วยดอกและผลไม้เหล่านั้น ให้พวกเด็กหนุ่มของตระกูลบวชแล้ว ขยายบริษัทให้เจริญเถิด."

กล่าวกะพวกภิกษุชื่อว่าอัสสชิและปุนัพพสุกะว่า "ท่านผู้มีอายุ ! ขึ้นชื่อว่ากิฏาคิรีชนบท อันเมฆ (ฝน) ๒ ฤดู อำนวยแล้ว ย่อมได้ข้าวกล้า ๓ คราว, พวกท่านจงให้สร้างสำนัก ในที่ใกล้ ๆ กิฏาคิรีชนบทนั้นนั่นแล ปลูกมะม่วง ขนุน และมะพร้อมเป็นต้นไว้ สงเคราะห์ตระกูลด้วยดอกและผลไม้เหล่านั้น ให้พวกเด็กหนุ่มของตระกูลบวชแล้ว ขยายบริษัทให้เจริญเถิด."

พวกภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้น ได้กะทำอย่างนั้น. บรรดาพวกภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้น แต่ละฝ่าย มีภิกษุเป็นบริวาร ฝ่ายละ ๕๐๐ รูป รวมเป็นจำนวนภิกษุ ๑๕๐๐ รูปกว่า ด้วยประการอย่างนี้.

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุชื่อปัณฑุกะและโลหิตกะ พร้อมทั้งบริวารเป็นผู้มีศีลแล เที่ยวไปยังชนบทเป็นที่จาริกร่วมเสด็จกับพระผู้มีพระภาคเจ้า. พวกเธอไม่ก่อให้เกิดเรื่องใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใครทำ, แต่ชอบย่ำยีสิกขาบทที่ทรงบัญญัติแล้ว. ส่วนพวกภิกษุฉัพพัคคีย์นอกนี้ทั้งหมดเป็นอลัชชี ย่อมก่อให้เกิดเรื่องใหม่ ๆ ที่ยัง

ไม่เคยมีใครทำด้วย ย่อมพากันย่ำยีสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วด้วย. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกะทั้งหลายจึงกล่าวว่า **อลชฺชิโน ปาปภิกฺขู** ดังนี้.

บทว่า **เอวรูปํ** ได้แก่ มีกำเนิดอย่างนี้.

สองบทว่า **อนาจารํ อาจรนฺติ** ความว่า ย่อมประพฤติล่วงมารยาทที่ไม่ควรประพฤติ คือ กระทำสิ่งที่ไม่ควรกระทำ."

บทว่า **มาลาวจฺฉํ** ได้แก่ ต้นไม้มีดอกตูม (กอไม้ดอก).

จริงอยู่ ต้นไม้ดอกก็ดี กอไม้ดอกก็ดี ที่ดอกยังตุม ท่านเรียกว่า กอไม้ดอกทั้งนั้น. ก็ภิกษุเหล่านั้น ปลูกเองบ้าง ให้คนอื่นปลูกบ้าง ซึ่งกอไม้ดอกมีชนิดต่าง ๆ กันมากมาย. ด้วยเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกะทั้งหลายจึงกล่าวว่า **มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปิ โรปาเปนฺติปิ** ดังนี้.

บทว่า **สิญฺจนฺติ** ได้แก่ ย่อมรดน้ำเองบ้าง.

บทว่า **สิญฺจาเปนฺติ** ได้แก่ ย่อมใช้ให้คนอื่นรดบ้าง.

[อธิบายลักษณะ ๕ มีอกัปปิยโวหารเป็นต้น]

ก็ในอธิการนี้ ผู้ศึกษาพึงทราบลักษณะ ๕ อย่าง เหล่านี้ คือ อกัปปิยโวหาร ๑ กัปปิยโวหาร ๑ ปริยาย ๑ โอภาส ๑ นิมิตตกรรม ๑. บรรดาลักษณะ ๕ เหล่านั้น ที่มีชื่อว่า **อกัปปิยโวหาร** ได้แก่ การตัดเอง การใช้ให้ตัดจำพวกของสดเขียว, การขุดเอง การใช้ให้ขุมหลุม, การปลูกเอง การใช้ให้ปลูกกอไม้ดอก, การก่อเอง การใช้ให้ก่อคันกั้น, การรดน้ำเอง การให้ใช้รดน้ำ, การทำรางน้ำให้

ตรงไป การรดน้ำที่เป็นกัปปิยะ การรดด้วยน้ำล้างมือล้างหน้าล้างเท้าและน้ำอาบ.

ที่ชื่อว่า **กัปปิยโวหาร** ได้แก่ คำว่า "จงรู้ต้นไม้นี้, จงรู้หลุมนี้, จงรู้กอไม้ดอกนี้, จงรู้น้ำในที่นี้" และการทำรางน้ำที่แห้งให้ตรง.

ที่ชื่อว่า **ปริยาย** ได้แก่ คำมีอาทิว่า "บัณฑิตควรให้ปลูกต้นไม้ทั้งหลาย มีต้นไม้ดอกเป็นต้น จะเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อกาลไม่นานนัก."

ที่ชื่อว่า **โอภาส** ได้แก่ การยืนถือจอบและเสียมเป็นต้น และกอไม้ดอกทั้งหลายอยู่. จริงอยู่ พวกสามเณรเป็นต้น เห็นพระเถระยืนอยู่อย่างนั้น รู้ว่า "พระเถระประสงค์จะใช้ให้ทำ" แล้วจะมาทำให้.

ที่ชื่อว่า **นิมิตตกรรม** ได้แก่ การนำจอบ เสียม มีด ขวานและภาชนะน้ำมาวางไว้ในที่ใกล้ ๆ.

ลักษณะทั้ง ๕ ประการนี้ ย่อมไม่ควรในการปลูก เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล. เพื่อประโยชน์แก่การบริโภคผลกิจ ๒ อย่าง คือ อกัปปิยโวหารและกัปปิยโวหาร เท่านั้น ไม่ควร. กิจ ๓ อย่างนอกนี้ ควรอยู่. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า "แม้กัปปิยโวหาร ก็ควร. และการปลูกใด ย่อมควรเพื่อประโยชน์แก่การบริโภคของตน, การปลูกนั้น ก็ควรเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น แก่สงฆ์ หรือแก่เจดีย์ด้วย." แต่การใช้ให้ปลูก เพื่อต้องการอาราม

เพื่อต้องการป่า และเพื่อต้องการร่มเงา เพียงเป็นอกัปปิยโวหาร อย่างเดียว ไม่สมควร, ที่เหลือ ควรอยู่. และมิใช่จะควรแต่กิจที่เหลือ อย่างเดียว ก็หามิได้, แม้การทำเหมืองให้ตรงก็ดี การรดน้ำที่เป็นกัปปิยะ ก็ดี การทำห้องอาบน้ำแล้วอาบเองก็ดี และการเทน้ำล้างมือ ล้างเท้า และล้างหน้าลงในที่ปลูกต้นไม้นั้นก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่ง สมควรอยู่. แต่ในมหาปัจจรี และในกุรุนที ท่านกล่าวว่า "แม้จะปลูกเอง ในกัปปิย-ปฐพี ก็ควร." ถึงแม้จะบริโภคผลไม้ที่ปลูกเอง หรือใช้ปลูกเพื่อ ประโยชน์แก่อารามเป็นต้น ก็ควร. ในการเก็บเอง และในเพราะการ ใช้ให้เก็บผลไม้ แม้ตามปรกติก็เป็นปาจิตตีย์. แต่ (ในการเก็บ และใน การใช้ให้เก็บ) เพื่อต้องการประทุษร้ายตระกูล เป็นปาจิตตีย์ด้วย เป็น ทุกกฏด้วย. ในเพราะการร้อยดอกไม้ มีการร้อยตรึงเป็นต้น มีพวง ดอกไม้สำหรับประดับอกเป็นที่สุด เป็นทุกกฏอย่างเดียว แก่ภิกษุ ผู้ทำเพื่อต้องการประทุษร้ายตระกูล หรือ เพื่อประการอื่น.

ถามว่า "เพราะเหตุไร"

ตอบว่า "เพราะเป็นอนาจาร และเพราะเป็นปาปสมาจาร ดังตรัสไว้ในคำว่า **'ปาปสมาจาโร'** นี้."

หากโจทก์ท้วงว่า "เหตุไร ในการปลูกต้นไม้เพื่อประโยชน์ แก่การบูชาพระรัตนตรัย จึงไม่เป็นอาบัติ เหมือนในการปูลกต้นไม้ เพื่อประโยชน์แก่อารามเป็นต้นเล่า ?"

เฉลยว่า "เป็นอนาบัติเหมือนกัน. เหมือนอย่างว่า ในการ

ปลูกต้นไม้เพื่อประโยชน์แก่อารามเป็นต้นนั้น เป็นอนาบัติ เพราะกัปปิยโวหาร และอาการมีปริยายเป็นต้น ฉันใด, แม้ในการปลูกต้นไม้เพื่อประโยชน์แก่การบูชาพระรัตนตรัย ก็คงเป็นอนาบัติ ฉันนั้น."

โจทก์ท้วงว่า "ก็ในการปลูกต้นไม้นั้น แม้ปลูกเองในกัปปิยปฐพี ย่อมควรมิใช่หรือ ?"

เฉลยว่า คำนั้นท่านกล่าวแล้วในมหาปัจจรีและกุรุนที, แต่ในมหาอรรถกถามิได้กล่าวไว้." ถ้าแม้ท่านจะพึงฉงนไปว่า "ถึงคำที่กล่าวแล้วในอรรถกถานอกนี้จะเป็นประมาณได้ก็จริง, แต่การรดน้ำที่เป็นกัปปิยะ ท่านได้กล่าวไว้ในมหาอรรถกถา, การรดน้ำที่เป็นกัปปิยะนั้นเป็นอย่างไร ?" แม้การรดน้ำที่เป็นกัปปิยะนั้น ก็ไม่ผิด.

อันที่จริงในการปลูกและการรดนั้น เมื่อท่านกล่าวอยู่ว่า "ซึ่งกอไม้ดอก" ดังนี้ ในเมื่อท่านควรจะกล่าวโดยไม่แปลกกันว่า "ปลูกเองบ้าง ให้ผู้อื่นปลูกบ้าง รดเองบ้าง ให้ผู้อื่นรดบ้าง ซึ่งต้นไม้" ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมให้ทราบอธิบายว่า "คำว่า 'กอไม้ดอก' นี้ กล่าวหมายเอาต้นไม้ที่มีดอกและผล เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูลเท่านั้น, แต่ยังมีปริยายในการปลูก เพื่อประโยชน์แก่อารามเป็นต้นอย่างอื่น, เพราะเหตุนั้น คำใดที่พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายทราบความมีปริยายในการปลูกเพื่อประโยชน์แก่อารามเป็นต้นนั้น และความไม่มีปริยายในการปลูกเพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูลนี้แล้ว กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลาย. คำนั้นเป็นอันท่านกล่าวชอบแท้. จริงอยู่คำนี้ข้าพเจ้าก็ได้กล่าวแล้วว่า

"พระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายในปางก่อนได้รจนา อรรถกถาทั้งหลาย ไม่ได้ละมติของพระสาวกทั้งหลายผู้รู้ธรรมและวินัย เหมือนที่พระพุทธเจ้าตรัสแล้วทีเดียว. เพราะเหตุนั้นแล คำใดที่กล่าวแล้วในอรรถกถาทั้งหลาย, คำนั้นทั้งหมด เว้นคำที่เขียนด้วยคำพลั้งเผลอเสียแล้ว ย่อมเป็นประมาณขอบัณฑิตทั้งหลายผู้มีความเคารพในสิกขาในพระศาสนานี้ เพราะเหตุใด."

การปลูกเป็นต้นและการร้อยเป็นต้นทุก ๆ อย่าง พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว. ในวิสัยมีการร้อยเป็นต้นนั้น พึงมีคำถามว่า "ถ้าเป็นอาบัติในเพราะการร้อยเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่การบูชาพระรัตนตรัยแล้ว เหตุไร ในเพราะการนำไปเป็นต้น จึงเป็นอนาบัติเล่า ?"

มีคำแก้ว่า "เพราะนำไปเพื่อประโยชน์แก่กุลสตีเป็นต้น จึงเป็นอาบัติ. จริงอยู่ ในหรณาธิการ พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายได้กล่าวไว้ให้พิเศษแล้วว่า **เต กุลิตฺถีนํ** เป็นต้น. เพราะเหตุนั้นจึงไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นำไปเพื่อประโยชน์แก่พระพุทธเจ้าเป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เอกโต วณฺฏิกํ** ได้แก่ ระเบียบดอกไม้ที่จัดทำรวมขั้วดอกไม้เข้าด้วยกัน (มาลัยต่อก้าน).

บทว่า **อุภโต วณฺฏิกํ** ได้แก่ ระเบียบดอกไมที่ทำแยกขั้วดอกไม้ไว้สองข้าง (มาลัยเรียงกัน).

ส่วนในบทว่า **มญฺชริกํ** เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า บุปผวิกัตติที่ทำ

คล้ายกำไล เรียกว่า **"มัญชริกา"** (ดอกไม้ช่อ).

ระเบียบดอกไม้ที่ใช้เข็ม หรือ ซึ่งไม้เสียบดอกย่างทรายเป็นต้นทำ ชื่อว่า **"วิธูติกา"** (ดอกไม้พุ่ม).

บทว่า **วฏํสโก** ได้แก่ เทริด (ดอกไม้กรองบนศีรษะ). ระเบียบดอกไม้สำหรับประดับทู ชื่อ **อาเวฬา** (ดอกไม้พวง).

พวงดอกไม้ที่ตั้งอยู่ตรงอก คล้ายแก้วมุกดาหาร ชื่อ **ทับทรวง** (ดอกไม้แผงสำหรับประดับ). พรรณนาเฉพาะบทในพระบาลีนี้เท่านี้ก่อน

[ว่าด้วยการวินิจฉัยอาบัติในการปลูกเองเป็นต้น]

ก็แล พึงทราบวินิจฉัยอาบัติโดยพิสดารตั้งแต่ต้น ดังต่อไปนี้:- เป็นอาบัติปาจิตตีย์ กับทุกกฏ แก่ภิกษุผู้ปลูกกอไม้ดอกเอง ในอกัปปิยปฐพี เพื่อประโยชน์แก่การประทุษร้ายสกุล. ภิกษุใช้ให้ปูกด้วยอกัปปิยโวหารก็เหมือนกัน. ในการปลูกเองก็ดี ใช้ให้ปลูกก็ดี ในกัปปิยปฐพี เป็นทุกกฏอย่างเดียว. ในปฐพีแม้ทั้งสอง ในเพราะใช้ให้ปลูกกอไม้ดอก แม้มาก ด้วยการสั่งครั้งเดียว เป็นปาจิตตีย์กับทุกกฏ หรือเป็นทุกกฏล้วน แก่ภิกษุนั้น ครั้งเดียวเท่านั้น, ไม่เป็นอาบัติในเพราะใช้ให้ปลูกด้วยกัปปิยโวหาร ในพื้นที่ที่เป็นกัปปิยะ หรือ พื้นที่ที่เป็นอกัปปิยะ เพื่อประโยชน์แก่การบริโภค. แม้เพื่อประโยชน์แก่อารามเป็นต้น ในอกัปปิยปฐพี ก็คงเป็นปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้ปลูกเอง หรือใช้ให้ปลูกด้วยถ้อยคำที่เป็นอกัปปิยะ. แต่นัยนี้ ท่านมิได้จำแนกไว้ให้ละเอียดในมหาอรรถกถา, จำแนกไว้แต่ในมหาปัจจรี ฉะนี้แล.

ก็ในการรดเอง และการใช้ให้รด มีวินิจฉัยอาบัติดังนี้ :- เป็นปาจิตตีย์ทุก ๆ แห่ง ด้วยน้ำที่เป็นอากัปปิยะ. เพื่อประโยชน์แก่การประทุษร้ายตระกูลและบริโภค เป็นทุกกฏก็มี. แต่เพื่อประโยชน์แก่การทั้งสองนั้นเท่านั้น เป็นทุกกฏ ด้วยน้ำที่เป็นกัปปิยะ, ก็ในการประทุษ-ร้ายตระกูลและการบริโภคนี้ เพื่อต้องการบริโภคไม่เป็นอาบัติในการใช้ให้รดน้ำด้วยกัปปิยโวหาร แต่ในฐานะแห่งอาบัติ ผู้ศึกษาพึงทราบความเป็นอาบัติมาก เพราะมีประโยคมาก ด้วยอำนาจสายน้ำขาด. ในการเก็บเอง เพื่อประโยชน์แก่การประทุษร้ายตระกูล เป็นทุกกฏกับปาจิตตีย์ตามจำนวนดอกไม้. ในการบูชาพระรัตนตรัยเป็นต้นอย่างอื่น เป็นปาจิตตีย์อย่างเดียว. แต่ภิกษุผู้เก็บดอกไม้เป็นจำนวนมากด้วยประโยคอันเดียว พระวินัยธรพึงปรับด้วยอำนาจแห่งประโยค. ในการใช้ให้เก็บ เพื่อประโยชน์แก่การประทุษร้ายตระกูล คนที่ภิกษุใช้ครั้งเดียว เก็บแม้มากครั้ง ก็เป็นปาจิตตีย์กับทุกกฏแก่ภิกษุนั้นครั้งเดียวเท่านั้น. ในการเก็บเพื่อบูชาพระรัตนตรัยเป็นต้น อย่างอื่นเป็นปาจิตตีย์อย่างเดียว.

[อรรถาธิบายบุปผวิภัติ ๖ ชนิด]

ในการร้อยดอกไม้ทั้งหลายมีการร้อยตรึงเป็นต้น ผู้ศึกษาพึงทราบอุปผวิภัติทั้งหมด ๖ ชนิด คือ **คณฺฐิมํ** ร้อยตรึง ๑ **โคปฺปิมํ** ร้อยควบหรือร้อยคุม ๑ **เวธิมํ** ร้อยแทงหรือร้อยเสียบ ๑ **เวฐิมํ** ร้อยพันหรือร้อยผูก ๑ **ปูริมํ** ร้อยวง ๑ **วายิมํ** ร้อยกรอง ๑. บรรดาบุปผวิภัติ ๖ ชนิดนั้น ที่ชื่อว่า **คัณฐิมะ** พึงเห็นในดอกอุบลและ

ดอกปทุมเป็นต้นที่มีก้าน หรือในดอกไม้ทั้งหลายอื่นที่มีขั้วยาว. จริงอยู่ ดอกไม้ที่ร้อยตรึงก้านกับก้าน หรือ ขั้วกับขั้วนั่นเอง ชื่อ **คัณฐิมะ.** แม้คัณฐิมะนั้น ภิกษุ หรือ ภิกษุณีจะทำเองก็ดี ใช้ให้ทำด้วยถ้อยคำเป็นอกัปปิยะก็ดี ย่อมไม่ควร. แต่จะใช้ให้ทำด้วยกัปปิยวาจาเป็นต้นว่า "จงรู้อย่างนี้, ทำได้อย่างนี้แล้วจะพึงงาม, จงทำดอกไม้ทั้งหลายเหล่านี้ไม่ให้กระจัดกระจาย" ดังนี้ ควรอยู่.

การเอาด้าย หรือ ปอเป็นต้น ร้อยคุมดอกไม้มีดอกมะลิเป็นต้น ด้วยอำนาจระเบียบดอกไม้มีขั้วข้างเดียวและมีขั้วสองข้าง (ด้วยอำนาจมาลัยต่อก้านและมาลัยเรียงกัน) ชื่อว่า **โคปปิมะ.** คนทั้งหลาย ทบปอ หรือ เชือกเป็นสองเส้น และร้อยดอกไม้ไม่มีขั้วเป็นต้นในปอหรือเชือกนั้นแล้วขึงไว้ตามลำดับ, แม้ดอกไม้นี้ ก็ชื่อว่า **โคปปิมะ** เหมือนกัน. โคปปิมะทั้งหมด ไม่ควรโดยนัยก่อนเหมือนกัน.

ที่ชื่อว่า **เวธิมะ** คือ ดอกไม้ที่คนทั้งหลายเสียบดอกไม้ที่มีขั้วมีดอกมูลิเป็นต้นที่ขั้ว หรือ เสียบดอกไม้ที่ไม่มีขั้ว มีดอกพิกุลเป็นต้นภายในช่องดอก ด้วยเสี้ยนตาลเป็นต้น แล้วร้อยไว้ นี้ ชื่อว่า **เวธิมะ**. แม้ดอกไม้นั้น ก็ไม่สมควร โดยนัยก่อนเหมือนกัน.

ก็คนบางพวกเอาหนาม หรือ เสี้ยนตาลเป็นต้นปักที่ต้นกล้วยแล้ว เสียบดอกไม้ไว้ที่หนามเป็นต้นนั้น. บางพวกเสียบดอกไม้ไว้ที่กิ่งไม้มีหนาม. บางพวกเสียบดอกไม้ไว้ที่หนาม ซึ่งปักไว้ที่ฉัตรและฝา เพื่อกระทำฉัตรดอกไม้และเรือนยอดดอกไม้. บางพวกเสียบดอกไม้ไว้ที่หนามซึ่งผูกไว้ที่เพดานธรรมาสน์. บางพวกเสียบดอกไม้มี

ดอกกรรณิการ์เป็นต้น ด้วยซี่ไม้ และกระทำให้เหมือนฉัตรซ้อนฉัตร. ดอกไม้ที่ทำอย่างนั้นโอฬารยิ่งนักแล.

ก็การที่จะผูกหนามไว้ที่เพดานธรรมาสน์ เพื่อเสียบดอกไม้ก็ดี จะเสียบดอกไม้ดอกเดียวด้วยหนามเป็นต้นก็ดี จะเอาดอกไม้เสียบเข้าในดอกไม้ด้วยกันก็ดี ไม่ควร. ก็การจะแซมดอกไม้ทั้งหลายไว้ในช่องแห่งเพดานตาข่าย ชุกชี ฟันนาค (กระจัง) ที่วางดอกไม้และช่อใบตาลเป็นต้น หรือว่า ในระหว่างช่อดอกอโศก ไม่มีโทษ. เพราะดอกไม้อย่างนั้นไม่จัดเป็นเวธิมะ. แม้ในเชือกธรรมดา (เชือกสำหรับเสียบดอกไม้) ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

ดอกไม้ที่มีชื่อว่า **เวฐิมะ** พึงเห็นในพวงดอกไม้และกำดอกไม้. อธิบายว่า คนบางพวก เมื่อจะทำพวงดอกไม้แขวนยอด (ธรรมาสน์เป็นต้น) จึงร้อยดอกไม้ทั้งหลาย[๑] เพื่อแสดงอาการเป็นพุ่มอยู่ภายใต้ บางพวกมัดดอกอุบลเป็นต้นที่ก้านอย่างละ ๘ ดอกบ้าง อย่างละ ๑๐ ดอกบ้างด้วยด้าย หรือ ด้วยปอ กระทำให้เป็นกำดอกอุบล หรือเป็นกำดอกบัวหลวง. การทำดอกไม้อย่างนั้น ไม่ควรทั้งสิ้น โดยนัยก่อนเหมือนกัน. แม้การที่จะเอาผ้ากาสาวะพันดอกอุบลเป็นต้น ที่พวกสามเณรถอนขึ้นวางไว้บนบกให้เป็นห่อ ก็ไม่ควร. แต่จะเอาปอหรือก้านของดอกอุบลเป็นต้นนั้นนั่นแหละ มัดเข้าด้วยกัน หรือ กระทำให้เป็นห่อสะพาย ควรอยู่.

ที่ชื่อว่า ห่อสะพายนั้น คือ พวกภิกษุรวบเอาชายทั้งสองข้างของผ้ากาสาวะที่พาดไว้บนคอเข้ามาแล้ว ทำให้เป็นถุง (โป่งผ้า) ใส่

๑. สารตฺถทีปนี ๓/๑๑๖ มตฺถกทามนฺติ ธมฺมาสนาทิมตฺถเก ลมฺพกทามํ ฯ

ดอกไม้ลงในถุงนั้น ดุจถุงกระสอบ นี้ ท่านรียกว่า ห่อสะพาย. การกระทำดอกไม้เช่นนั้น ควรอยู่. คนทั้งหลายเอาก้านแทงใบบัว แล้วเอาใบห่อดอกอุบลเป็นต้น ถือไป. แม้ในวิสัยที่เอาใบอุบลเป็นต้นห่อถือไปนั้น จะผูกใบปทุมเบื้องบนดอกไม้ทั้งหลายเท่านั้น ควรอยู่. แต่ก้านปทุม ไม่ควรผูกไว้ภายใต้ดอก (แต่การผูกก้านปทุมไว้ภายใต้ดอก ไม่ควร).

ที่ชื่อว่า **ปูริมะ** พึงเห็นในพวงมาลัย และดอกไม้แผ่น. อธิบายว่า ผู้ใดเอาพวกมาลัยวงรอบเจดีย์ก็ดี ต้นโพธิ์ก็ดี ชุกชีก็ดี นำวกกลับมาให้เลยที่เดิม (ฐานเดิม) ไป, แม้ด้วยการวงรอบเพียงเท่านั้น ดอกไม้ของผู้นั้น ชื่อว่า **ปูริมะ.** ก็จะกล่าวอะไรสำหรับผู้ที่วงรอบมากครั้ง. เมื่อสอดเข้าไปทางระหว่างฟันนาค[๑] (บันไดแก้ว). ปล่อยให้ย้อยลงมา แล้วตลบพันรอบฟันนาค (บันไดแก้ว) อีก แม้ดอกไม้นี้ ก็ชื่อว่า **ปูริมะ.** แต่จะสอดวลัยดอกไม้เข้าไปในฟันนาค (บันไดแก้ว,) สมควรอยู่.

คนทั้งหลาย ย่อมทำแผงดอกไม้ (ดอกไม้แผ่น) ด้วยพวงมาลัย. แม้ในวิสัยดอกไม้แผงนั้น จะขึงพวงมาลัยไปเพียงครั้งเดียว ควรอยู่. เมื่อนำย้อนกลับมาอีก จัดเป็นการร้อยวงทีเดียว. ดอกไม้ชนิดนั้น ไม่ควรทุกอย่าง โดยนัยก่อนเหมือนกัน. ก็การได้พวงดอกไม้ที่เขาทำด้วยพวงมาลัยแม้เป็นอันมากแล้ว ผูกไว้เบื้องบนแห่งอาสนะเป็นต้น ควรอยู่ ก็การเอาพวงมาลัยที่ยาวมากขึงไป หรือ

๑. นาคทนฺตกํ แปลว่า ฟันนาค, ฟันมังกร, บันใดแก้ว, และกระจังก็ได้,

วงรอบไปครั้งหนึ่งแล้ว (เมื่อถึงเงื่อนเดิม) อีก ให้แก่ภิกษุอื่นเสีย สมควรอยู่. แม้ภิกษุนั้น ก็ควรทำอย่างนั้นเหมือนกัน.

ที่ชื่อว่า **วายิมะ** พึงเห็นในดอกไม้ตาข่าย ดอกไม้แผ่น และดอกไม้รูปภาพ. เมื่อภิกษุกระทำตาข่ายดอกไม้ แม้บนพระเจดีย์ เป็นทุกกฏ ทุก ๆ ช่องตาข่ายแต่ละตา. ในฝาผนัง ฉัตร ต้นโพธิ์ และเสาเป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ก็การที่ภิกษุจะร้อยกรองแผงดอกไม้แม้ที่คนอื่นทำให้เต็มแล้ว ก็ไม่ได้. คนทั้งหลายย่อมกระทำรูปช้างและรูปม้าเป็นต้น ด้วยดอกไม้ที่ร้อยคุมทั้งหลาย นั่นแล. แม้รูปช้างและรูปม้าเป็นต้นเหล่านั้น ก็ตั้งอยู่ในฐานแห่ง **วายิมะ.** ดอกไม้นั้น ย่อมไม่ควรทั้งสิ้น โดยนัยก่อนเหมือนกัน.

แต่เมื่อจะวางดอกไม้ (ตามปรกติไม่ได้ร้อย) ในตอนที่คนเหล่าอื่นทำไว้แล้ว กระทำแม้ให้เป็นรูปช้างและรูปม้าเป็นต้น ควรอยู่. แต่ในมหาปัจจารี ท่านกล่าวบุปผวิกัติไว้ ๘ ชนิด รวมกับพวงภู่ห้อย และพวงดังพระจันทร์เสี้ยว. บรรดาพวงภู่ห้อยและพวงดังพระจันทร์เสี้ยวนั้น พวงห้อยที่เป็นภู่ในระหว่างพวงพระจันทร์เสี้ยว ท่านเรียกชื่อว่า **กลัมพกะ** (พวงภู่ห้อย). การวงรอบพวงมาลัยกลับไปกลับมา (อันเขาทำ) โดยอาการดังพระจันทร์เสี้ยว ท่านเรียกชื่อว่าอัฑฒจันทกะ (พวงพระจันทร์เสี้ยว). แม้ดอกไม้ทั้งสองชนิดนั้น ก็จัดเข้าในปูริมะ (ร้อยวง) เหมือนกัน. ส่วนในกุรุนที ท่านกล่าวว่า "แม้การจัดพวงมาลัยสองสามพวงเข้าด้วยกัน แล้วทำให้เป็นพวงดอกไม้ ก็ชื่อว่า **วายิมะ** เหมือนกัน." แม้การทำพวงดอกไม้นั้นในมหาอรรถกถานี้

ก็จัดเข้าในฐานแห่ง ปูริมะ เหมือนกัน. และมิใช่แต่พวงดอกไม้อย่างเดียวเท่านั้น, พวงดอกไม้ทำด้วยแป้งก็ดี พวงดอกไม้ทำคล้ายลูกดลีก็ดี พวงดอกไม้ที่ทำคล้ายฟันสุนัขข[๑] (ที่ทำด้วยไม้ไผ่ก็ว่า) ซึ่งท่านกล่าวไว้ในกุรุนทีก็ดี พวกภิกษุก็ดี พวกภิกษุณีก็ดี จะทำเอง ก็ไม่ควร จะใช้ให้ทำก็ไม่ควร เพราะสิกขาบทเป็นสาธารณบัญญัติ. แต่จะกล่าวถ้อยคำที่เป็นกัปปิยะ มีการบูชาเป็นเครื่องหมาย สมควรทุก ๆ แห่ง. ปริยาย โอภาส และนิมิตตกรรม สมควรทั้งนั้นแล.

[ว่าด้วยความประพฤติอนาจารต่าง ๆ]

บทว่า **ตุวฏฺเฏนฺติ** แปลว่า ย่อมนอน.

บทว่า **ลาเสนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะนั้น ลุกขึ้นดุจลอยตัวอยู่เพราะปีติ แล้วให้นางระบำผู้ชำนาญเต้นรำร่ายระบำรำฟ้อน คือ ให้จังหวะ (ร่ายรำ)[๒]

สองบทว่า **นจฺจนฺติยาปิ นจฺจนฺติ** มีความว่า ในเวลาที่หญิงฟ้อนร่ายรำอยู่ แม้ภิกษุพวกอัสสชิและปุนัพพสุกะนั้น ก็ร่ายรำไป

๑. อตฺถโยชนา ๑/๕๐๑ ขรปตฺตทามนฺติ สุนขทนฺตสทิสํ ภตฺปุปฺผาทามํ, เวฬาทีหิ กตปุปฺผทามนฺติปิ เกจิ. แปลว่า พวงดอกไม้ที่ทำคล้ายฟันสุนัข ชื่อขรปัตตทามะ, อาจารย์บางพวกกล่าวว่า พวงดอกไม้ทำด้วยไม้ไผ่เป็นต้น ก็มี.

๒. สารัตถทีปนี ๓/๑๑๘ แก้ไว้ว่า แสดงนัยยิ่ง ๆ มีอธิบายว่า ประกาศความประสงค์ของตน แล้วลุกขึ้นแสดงอาการฟ้อนรำก่อน ด้วยกล่าวว่า "ควรฟ้อนรำอย่างนี้" แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "สอดนิ้วมือเข้าปาก ทำเสียง หมุนตัวดุจจักร" ชื่อว่าให้ เรวกะ.-ผู้ชำระ.

ข้างหน้า หรือ ข้างหลังแห่งหญิงฟ้อนนั้น.

สองบทว่า **นจฺจนฺติยาปิ คายนฺติ** มีความว่า ในขณะที่หญิงฟ้อนนั้นฟ้อนอยู่ พวกภิกษุเหล่านั้น ย่อมขับร้อยคลอไปตามการฟ้อนรำ. ในทุก ๆ บท ก็มีนัยอย่างนี้.

สองบทว่า **อฏฺฐปเทปิ กีฬนฺติ** มีความว่า ย่อมเล่นมหากรุกบนกระดานหมากรุกแถวละ ๘ ตา. ในกระดานหมากรุกแถวละ ๑๐ ตา ก็เหมือนกัน.

บทว่า **อากาเสปิ** มีความว่า เล่นหมากเก็บในอากาศ เหมือนเล่นหมากรุกแถวละ ๘ ตา และแถวละ ๑๐ ตา ฉะนั้น.

บทว่า **ปริหารปเถ** มีความว่า ทำวงเวียนมีเส้นต่าง ๆ ลงบนพื้นดินแล้ว เล่นวกวนไปตามเส้นวกวนในวงเวียนนั้น (เล่นชิงนาง).

สองบทว่า **สนฺติกายปิ กีฬนฺติ** ได้แก่ เล่นกีฬาหมากไหวบ้าง. อธิบายว่า ตัวหมากรุกและหินกรวดเป็นต้นที่ทอดไว้รวมกัน เอาเล็บเท่านั้นเขี่ยออก และเขี่ยเข้าไม่ให้ไหว. ถ้าว่า ในลูกสะกา ตัวหมากรุก หรือ หินกรวดเหล่านั้นบางอย่างไหว เป็นแพ้.

บทว่า **ขลิกาย** ได้แก่ เล่นโยนห่วงบนกระดานสะกา.

บทว่า **ฆฏิกาย** มีความว่า การเล่นกีฬาไม้หึ่ง ท่านเรียกว่า **"ฆฏิกา"** เล่นด้วยกีฬาไม้หึ่งนั้น. ความว่า เที่ยวเอาไม้ยาวตีไม้สั้นเล่น.

บทว่า **สลากหตฺเถน** มีความว่า เล่นเอาภู่กันจุ่มด้วยน้ำครั่ง น้ำฝาง หรือ น้ำผสมแป้งแล้วถามว่า "จะเป็นรูปอะไร ?" จึงแต้ม

ภู่กันนั้นลงที่พื้น หรือ ที่ฝาผนังแสดงรูปช้างและรูปม้าเป็นต้น.

บทว่า **อกฺเขน** แปลว่า ลูกสะกา.

บทว่า **ปงฺกจิเรน** มีความว่า หลอดใบไม้ ท่านเรียกว่า **ปังกจิระ**, เล่นเป่าหลอดใบไม้นั้น.

บทว่า **วงฺกเกน** ได้แก่ ไถเล็ก ๆ เป็นเครื่องเล่นของพวกเด็กชาวบ้าน.

บทว่า **โมกฺขจิกาย** มีความว่า การเล่นหกคะเมน ตีลังกา ท่านเรียกว่า **โมกขจิกา**. อธิบายว่า "เล่นค้ำยันไม้บนอากาศ หรือปันศีรษะลงที่พื้นแล้วหมุนไปรอบ ๆ ทั้งข้าวล่าง และข้างบน" (เล่นจับบาร์หรือปักศีรษะลงจดพื้นแล้วหกคะเมนตีลังกา).

บทว่า **จิงฺคุเลน** มีความว่า กังหันที่หมุนไปโดยถูกลมพัด ซึ่งกระทำด้วยใบตาลเป็นต้น เรียกว่า **จิงคุลกะ**, เล่นด้วยกังหันนั้น.

บทว่า **ปตฺตาฬหเกน** มีความว่า กรวยใบไม้ เรียกว่า ปัตตาฬหกะ, เล่นตวงทรายเป็นต้น ด้วยกรวยใบไม้นั้น.

บทว่า **รถเกน** ได้แก่ รถน้อย ๆ.

บทว่า **ธนุเกน** ได้แก่ ธนูน้อย ๆ.

บทว่า **อกฺขริกาย** มีความว่า การเล่นทายอักษรที่อากาศ หรือที่หลัง เรียกว่า อักขริกา, เล่นด้วยกีฬาทายอักษรนั้น.

บทว่า **มเนสิกาย** มีความว่า เล่นด้วยกีฬาทายความคิดทางใจที่ท่านเรียกว่า **มเนสิกา.**

บทว่า **ยถาวชฺเชน** มีความว่า การเล่นแสดงประกอบท่าทาง

ของคนพิการ มีตนตาบอด คนกระจอก และคนค่อมเป็นต้น ที่ท่านเรียกว่า เล่นเลียนคนพิการ. ภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะเล่นด้วยการเล่นเลียนคนพิการ เหมือนพวกชนชาวเวลัมพกเล่น (ชนพวกเล่นกายกรรม) ฉะนั้น.

สองบทว่า **หตฺถิสฺมิมฺปิ สิกฺขนฺติ** มีความว่า ย่อมศึกษาศิลปะที่ควรศึกษา มีช้างเป็นนิมิต. แม้ในศิลปะมีม้าเป็นนิมิตเป็นต้น ก็มีนัยอย่างนี้.

บทว่า **ธาวนฺติปิ** ได้แก่ วิ่งขับไปตามหลัง.

บทว่า **อาธาวนฺติปิ** มีความว่า วิ่งหันหน้าวกกลับมาตลอดระยะทางที่ตนวิ่งไป (วิ่งเปี้ยวกัน).

บทว่า **นิพฺพุชฺฌนฺติ** ได้แก่ ย่อมทำการปล้ำกัน.

สองบทว่า **นลาฏิกมฺปิ เทนฺติ** มีความว่า ย่อมแตะนิ้วที่หน้าผากตนแล้ว แตะที่หน้าผากของหญิงฟ้อนนั้น พร้อมกับพูดว่า "ดีละดีแล้ว น้องหญิง !"

สองบทว่า **วิวิธมฺปิ อนาจารํ** มีความว่า ประพฤติอนาจารต่าง ๆ มีกลองปากเป็นต้น (ปี่พากย์ปาก, ผิวปากเป็นต้น) แม้อื่น ๆ ซึ่งไม่ได้มาในพระบาลี.

[แก้อรรถตอนชาวกิฏาคิรีพบภิกษุอาคันตุกะ]

บทว่า **ปาสาทิเกน** ได้แก่ อันนำมาซึ่งความเลื่อมใส คือ สมควรเหมาะสมแก่สมณะ.

บทว่า **อภิกฺกนฺเตน** คือ มีการเดิน.

บทว่า **ปฏิกฺกนฺเตน** คือ มีการถอยกลับ.

บทว่า **อวโลกิเตน** คือ การมองดูไปข้างหน้า.

บทว่า **วิโลกิเตน** คือ ดูข้างโน้นบ้างข้างนี้บ้าง.

บทว่า **สมฺมิญฺชิเตน** คือ การคู้ข้ออวัยวะเข้า.

บทว่า **ปสาริเตน** คือ การเหยียดข้อเหล่านั้นนั่นแหละออก. ในบททั้งปวงเป็นตติยาวิภัติลงในอรรถบอกอิตถัมภูต. มีคำอธิบายว่า "เป็นผู้มีการเดินไปข้างหน้า ถอยกลับ เหลียวซ้าย แลขวา คู้เข้า เหยียดออก อันน่าเลื่อมใส เพราะถูกควบคุมด้วยสติสัมปชัญญะ."

บทว่า **โอกฺขิตฺตจกฺขุ** คือ มีจักษุทอดลงเบื้องต่ำ.

บทว่า **อิริยาปถสมฺปนฺโน** มีความว่า มีอิริยาบถเรียบร้อย เพราะมีกิริยาก้าวไปข้างหน้าเป็นต้น อันน่าเลื่อมใสนั้น.

บทว่า **กฺวายํ** ตัดบทเป็น **โก อยํ** แปลว่า ภิกษุนี้เป็นใคร ?

บทว่า **อพฺพพโพ วิย** มีความว่า ได้ยินว่า ชนทั้งหลายเรียกคนอ่อนแอว่า **อพพะ**. ก็คำกล่าวย้ำนี้ เป็นไปในอรรถว่าอย่างยิ่ง, เพราะฉะนั้น จึงมีคำอธิบายว่า "เหมือนคนอ่อนแอเหลือเกิน."

ด้วยบทว่า **มนฺทมนฺโท** ชาวบ้านย่อมแสดงคุณแท้ ๆ โดยเป็นโทษอย่างนี้ว่า "เป็นผู้อ่อนแอนัก คือ อ่อนเปียกนัก" เพราะเป็นผู้มีอิริยาบถมีการก้าวเดินเป็นต้นไม่ปราดเปรียว.

บทว่า **ภากุฏิกภากุฏิโก วิย** มีความว่า เพราะท่านเป็นผู้มีจักษุทอดลง ชาวบ้านจึงสำคัญพูดกันว่า "ภิกษุนี้ทำหน้าสยิ้ว มีหน้านิ่วคิ้ว

ขมวดเที่ยวไปเหมือนคนโกรธ."

บทว่า **สณฺหา** คือ เป็นผู้ละเอียด. อธิบายว่า "เป็นผู้ฉลาดชักนำอุปาสกชนไปในฐานะอันควรอย่างนี้ว่า 'แนะโยมหญิง โยมชาย พี่สาวน้องสาว !' ท่านหาเป็นคนไม่มีพละกำลังเหมือนภิกษุรูปนี้ไม่."

บทว่า **สขิลา** ได้แก่ เป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีวาจานุ่มนวล.

บทว่า **สุขสំภาสา** นี้ เป็นคำแสดงเหตุแห่งคำก่อน. จริงอยู่ ชนผู้มีการพูดจาอ่อนหวาง เป็นสัมโมทนียกถา ไม่หยาบคาย เสนาะหู ท่านเรียกว่า "ผู้มีวาจาไพเราะ." ด้วยเหตุนั้น ชาวบ้านจึงกล่าวว่า "(พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา) เป็นผู้พูดไพเราะ พูดอ่อนหวาน." ก็ในคำนี้มีอธิบายดังนี้ว่า "พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา เห็นพวกอุบาสกอุบาสิกแล้ว กล่าวสัมโมทนียกถาไพเราะ; เพราะฉะนั้น ท่านจึงเป็นผู้พูดไพเราะ อ่อนหวาน ไม่เป็นคนอ่อนแอและอ่อนเป็นเหมือนภิกษุนี้เลย."

บทว่า **มิหิตปุพฺพงฺคมา** มีวิเคราะห์ว่า ภิกษุเหล่านี้ มีการยิ้มแย้มเป็นไปก่อนพูด ; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีการยิ้มแย้มเป็นเบื้องหน้า. ความว่า "ภิกษุเหล่านั้นยิ้มแย้มก่อนจึงพูดภายหลัง."

บทว่า **เอหิสฺวาคตวาทิโน** มีความว่า เห็นอุบาสกแล้วมักพูดอย่างนี้ว่า "มาเถิด ท่านมาดีแล้ว" หาเป็นคนมีหน้าสยิ้ว เพราะเป็นคนมีหน้านิ่วคิ้วขมวดเหมือนภิกษุนี้ไม่. พวกชาวกิฏาคิรีชนบท ครั้นแสดงความเป็นผู้มีหน้าไม่สยิ้ว เพราะเป็นผู้มีปกติยิ้มแย้มก่อนเป็นต้น โดย

อรรถอย่างนี้แล้ว เมื่อจะแสดงแม้โดยสรูปอีก จึงได้กล่าวว่า "มีหน้าไม่สยิ้ว มีหน้าชื่นบาน มักพูดอ่อน."

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ศึกษาพึงทราบว่า "ทั้ง ๓ บท มีบทว่า **อภากุฏิกา** เป็นต้นนี้ แสดงความไม่มีแห่งอาการแม้ทั้ง ๓ โดยมาสับลำดับกัน."

คือ อย่างไร ? คือ บรรดาบททั้ง ๓ มีบทว่า **อภากุฏิกา** เป็นต้นนั่น ด้วยบทว่า **อภากุฏิกา** นี้ ท่านแสดงความไม่มีอาการสยิ้วหน้าสยิ้วตา.

ด้วยบทว่า **อุตฺตานมุขา** นี้ ท่านแสดงความไม่มีห่งอาการอ่อนแอและอ่อนเปียก. ก็ภิกษุเหล่าใด เป็นผู้หน้าเบิกบานด้วยการลืมตาทั้งสองมองดู, ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่าไม่เป็นคนอ่อนแอและอ่อนเปียก.

ด้วยบทว่า **ปุพฺพภาสิโน** นี้ ท่านแสดงความไม่มีแห่งอาการอ่อนแอและอ่อนเปียก. ก็ภิกษุเหล่าใด ย่อมทักทายก่อนว่า "แนะโยมหญิง ! โยมชาย !" ดังนี้ เพราะเป็นผู้ฉลาดในการโอภาปราศรัย, ภิกษุเหล่านั้น หาเป็นผู้ไม่มีพละกำลังไม่ ฉะนี้แล.

[อุบาสกนิมนต์ภิกษุอาคันตุกะไปยังเรือน]

บทว่า **เอหิ ภนฺเต ฆรํ คมิสฺสาม** มีความว่า ได้ยินว่า อุบาสกนั้น เมื่อภิกษุกล่าวตอบว่า "ท่านผู้มีอายุ ! อาตมายังไม่ได้บิณฑบาตเลย" ดังนี้ จึงกล่าวว่า "พวกภิกษุนั่นแหละ ทำให้ท่านไม่ได้บิณฑบาตนั่น ถึงแม้ท่านจะเที่ยวไปจนทั่วหมู่บ้าน ก็จักไม่ได้เลย"

ประสงค์จะถวายบิณฑบาต จึงกล่าวว่า "มาเถิด ขอรับ ! พวกเราจักไป
เรือนด้วยกัน."

ถามว่า "ก็วาจานี้ เป็นวิญญัติวาจา หรือไม่เป็น ?"

ตอบว่า "ไม่เป็น." ธรรมดาปัญหาที่เขาถามแล้วนี้ ควรจะตอบ. เพราะฉะนั้น ถ้าแม้นว่าในทุกวันนี้ ใคร ๆ ถามภิกษุผู้เข้าไปสู่ละแวกบ้านในเวลาเช้าก็ดี ในเวลาเย็นก็ดี ว่า "ท่านเที่ยวไปทำไม ขอรับ !", การที่ภิกษุบอกความประสงค์ที่ตนเที่ยวไปแล้ว เมื่อเขาถามว่า "ได้แล้ว หรือยังไม่ได้" ถ้ายังไม่ได้ก็บอกว่า "ยังไม่ได้" แล้วรับเอาสิ่งของที่เขาถวาย ควรอยู่.

บทว่า **ทุฏฺโฐ** มีความว่า ไม่ได้ทรุดโทรมลงด้วยการยังความเลื่อมใสเป็นต้นให้พินาศไป, แต่ทรุดโทรมลง ด้วยอำนาจแห่งบุคคลผู้โทรม.

ทานทั้งหลายนั่นแล ท่านเรียกว่า "**ทานบถ**." อีกอย่างหนึ่ง ทานประจำ ท่านเรียกว่า "**ทานบถ**" มีคำอธิบายว่า "ทานวัตร."

บทว่า **อุปจฺฉินฺนานิ** ได้แก่ ถูกพวกทายกตัดขาดแล้ว. อธิบายว่า "บัดนี้พวกทายกเหล่านั้น ไม่ถวายทานนั้น."

บทว่า **ริญฺจนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก เป็นผู้แยกกันอยู่ คือ กระจายกันอยู่, มีคำอธิบายว่า "ย่อมพากันหลีกหนีไป."

บทว่า **สณฺเหยฺย** มีความว่า พึงดำรงอยู่โดยชอบ คือ พึงเป็นที่พำนักของเหล่าภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก.

ภิกษุนั้นรับสาส์นของอุบาสกผู้มีศรัทธามีความเลื่อมใส ด้วยคำว่า

"เอวมาวุโส" ดังนี้แล. ได้ยินว่า การนำข่าวสาส์นที่เป็นกัปปิยะเห็นปานนี้ไป ย่อมควร. เพราะฉะนั้น ภิกษุไม่พึงทำความรับเกียจในข่าวสาส์นทั้งหลายเช่นนี้ว่า "ขอท่านจงถวายบังคมพระบาทยุคลของพระผู้มีพระภาค ตามคำของเรา" ดังนี้ ก็ดี ว่า "ขอท่านจงไหว้พระเจดีย์ พระปฏิมา ต้นโพธิ์ พระสังฆเถระ" ดังนี้ ก็ดี ว่า "ท่านจงทำการบูชาด้วยของหอม การบูชาด้วยดอกไม้ที่พระเจดีย์" ดังนี้ก็ดี ว่า "ขอท่านจงนิมนต์ให้ภิกษุทั้งหลายประชุมกัน, พวกเราจักถวายทาน จักฟังธรรม" ดังนี้ ก็ดี. ข่าวสาส์นเหล่านี้เป็นกัปปิยสาส์น ไม่เกี่ยวด้วยคิหิกรรมของพวกคฤหัสถ์ ด้วยประการฉะนี้แล.

คำว่า **กุโต จ ตุวํ ภิกฺขุ อาคจฺฉติ** มีความว่า ภิกษุนั้นนั่งอยู่แล้ว ไม่ใช่กำลังมา. แต่โดยอรรถภิกษุนั้นเป็นผู้มาแล้ว. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ คำปัจจุบันกาลในอรรถอดีตที่ใกล้ต่อปัจจุบันกาล ย่อมมีได้; เพราะฉะนั้น จึงไม่มีความผิด. แม้ในคำว่า **"ตโต อหํ ภควา อาคจฺฉามิ"** นี้ ในสุดท้าย ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

[ทรงบสั่งให้ลงปัพพาชนียกรรมพวกภิกษุฉัพพีคคีย์]

ในคำว่า **ปฐมํ อสฺสชิปุนพฺพสุกา ภิกฺขู โจเทตพฺพา** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ว่า "พระอัสสชิและปุนัพพสุกะ อันสงฆ์พึงให้ทำโอกาสว่า 'พวกผมต้องการจะพูดกระพวกท่าน' แล้วพึงโจทด้วยวัตถุและอาบัติ, ครั้นโจทแล้วพึงให้ระลึกถึงอาบัติที่พวกเธอยังระลึกไม่ได้. ถ้าพวกเธอปฏิญญาวัตถุและอาบัติ หรือ ปฏิญญาเฉพาะอาบัติ ไม่

ปฏิญญาวัตถุ พึงยกอาบัติขึ้นปรับ. ถ้าปฏิญญาเฉพาะวัตถุ ไม่ปฏิญญาอาบัติ, แม้ในการปฏิญญาอย่างนั้น ก็พึงยกอาบัติขึ้นทีเดียวว่า 'เป็นอาบัติชื่อนี้ ในเพราะวัตถุนี้.' ถ้าพวกเธอไม่ปฏิญญาทั้งวัตถุ ไม่ปฏิญญาทั้งอาบัติ ไม่พึงยกอาบัติขึ้นปรับ."

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงปรับอาบัติตามปฏิญญา แล้วเมื่อจะทรงแสดงว่า "สงฆ์พึงลงปัพพาชนียกรรมอย่างนี้" จึงตรัสคำมีอาทิว่า **พฺยตฺเตน ภิกฺขุนา** ดังนี้. คำนั้น ตื้นทั้งนั้น. ก็ภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปัพพาชนียกรรมอย่างนี้แล้ว ไม่ควรอยู่ในวัดที่ตนเคยอยู่ หรือ ในบ้านที่คนทำกุลทูสกกรรม. เมื่อจะอยู่ในวัดนั้น ไม่พึงเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านใกล้เคียง. แม้อยู่ในวัดใกล้เคียง ก็ไม่ควรเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านนั้น. แต่พระอุปติสสเถระ ถูกพวกอันเตวาสิกค้านว่า "ท่านขอรับ ! ธรรมดาว่า นครใหญ่มีประมาณถึง ๑๒ โยชน์" ดังนี้แล้วจึงกล่าวว่า "ภิกษุทำกุลทูสกกรรมในถนนใด, ท่านห้ามแต่ถนนนั้น." ลำดับนั้น ท่านถูกพวกอันเตวาสิกด้านอีกว่า "แม้ถนนก็ใหญ่ มีประมาณเท่านครเทียว" แล้วจึงกล่าวว่า "ภิกษุกระทำทูสกกรรมในลำดับเรือนแถวใด ท่านห้ามลำดับเรือนแถวนั้น" ดังนี้. ท่านถูกพวกอันเตวาสิกด้านอีกว่า "แม้ลำดับแถวเรือน ก็มีขนาดเท่าถนนทีเดียว" จึงกล่าวว่า "ท่านห้าม ๗ หลังคาเรือน ข้างโน้นและข้างนี้." ก็คำทั้งหมดนั้น เป็นเพียงมโนรถของพระเถระเท่านั้น. ถ้าแม้นวัดใหญ่มีขนาด ๓ โยชน์เป็นอย่างสูง และนครโตขนาด ๑๒ โยชน์เป็นอย่างยิ่ง, ภิกษุผู้ทำกุลทูสกกรรม จะอยู่ในวัดจะเที่ยวไปในนคร (นั้น) ไม่ได้

เลย ฉะนี้แล.

ข้อว่า **เต สงฺเฆน ปพฺพาชนียกมฺมกตา** มีความว่า ถามว่า "สงฆ์ได้กระทำกรรมแก่พวกภิกษุอัสสชิและปุนัพพสุกะนั้น อย่างไร ?"

ตอบว่า "สงฆ์ไม่ได้ไปข่มขี่ทำกรรมเลย, โดยที่แท้ เมื่อพวกตระกูลอาราธนา นิมนต์มาแล้ว กระทำภัตเพื่อสงฆ์ พระเถระทั้งหลายในที่นั้น ๆ แสดงข้อปฏิบัติของสมณะ ให้พวกมนุษย์เข้าใจว่า "นี้เป็นสมณะ นี้ไม่ใช่สมณะ" แล้วในภิกษุ ๑ รูป ๒ รูป เข้าสู่สีมาแล้ว ได้กระทำปัพพาชนียกรรมแม้แก่พวกภิกษุทั้งหมด โดยอุบายนี้นั่นแล."

ก็เมื่อภิกษุผู้ถูกสงฆ์ลงปัพพาชนียกรรมอย่างนี้แล้ว บำเพ็ญวัตร ๑๘ ประการให้บริบูรณ์ขออยู่ กรรมอันสงฆ์พึงพระงับ. และแม้ภิกษุผู้มีกรรมระงับแล้วนั้น คนทำกุลทูสกรรมไว้ในตระกูลเหล่าใดในครั้งก่อน ไม่ควรรับปัจจัยจากตระกูลเหล่านั้น. แม้บรรลุความสิ้นไปแห่งอาสวะแล้วก็ไม่ควรรับ, ปัจจัยเหล่านั้น จัดเป็นของไม่สมควรแท้.

เมื่อภิกษุถูกทายกถามว่า "ทำไม่ ท่านจึงไม่รับ ?" ตอบว่า "เพราะได้กระทำไว้อย่างนี้เมื่อก่อน" ดังนี้, ถ้าพวกชาวบ้านกล่าวว่า "พวกกระผมไม่ถวายด้วยเหตุอย่างนั้น, ถวายเพราะท่านมีศีลในบัดนี้ (ต่างหาก)" ดังนี้ ควรรับได้. กุลทูสกกรรม เป็นกรรมอันภิกษุผู้กระทำเฉพาะในสถานที่ให้ทานตามปกติ, จะรับทานตามปกติจากสถานที่นั้นนั่นแล ควรอยู่. ทานที่ทายถวายเพิ่มเติม ไม่ควรรับ.

บทว่า **น สมฺมา วตฺตนฺติ** มีความว่า ก็พวกภิกษุอัสสชิปุนัพ-

พสุกะเหล่านั้นย่อมไม่ประพฤติโดยชอบ ในวัตร ๑๘ ประการ.

ข้อว่า **น โลมํ ปาเตนฺติ** มีความว่า ชื่อว่า เป็นผู้ไม่หายเย่อหยิ่ง เพราะไม่ปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควร.

ข้อว่า **น เนตฺถารํ วตฺตนฺติ** มีความว่า ย่อมไม่ปฏิบัติตามทางเป็นเครื่องช่วยถอนตนเอง.

ข้อว่า **ภิกฺขู น ขมาเปนฺติ** มีความว่า ย่อมไม่กระทำให้ภิกษุทั้งหลายอดโทษอย่างนี้ว่า "พวกกระผมกระทำผิด ขอรับ ! แต่พวกกระผมจะไม่กระทำเช่นนี้อีก, ขอท่านทั้งหลายจงอดโทษแก่พวกกระผมเถิด."

บทว่า **อกฺโกสนฺติ** คือ ย่อมด่าการสงฆ์ ด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐.

บทว่า **ปริภาสนฺติ** คือ ย่อมแสดงภัยแก่ภิกษุเหล่านั้น.

ข้อว่า **ฉนะทคามิตา ฯ เป ฯ ภยคามิตา ปาเปนฺติ** มีความว่า ย่อมให้ถึง คือประกอบด้วยความลำเอียงเพราะรักใคร่กันบ้าง ฯลฯ ด้วยความลำเอียงเพราะกลัวบ้าง อย่างนี้ว่า "ภิกษุเหล่านี้ เป็นผู้มีความลำเอียงเพราะรับ ฯลฯ และมีความลำเอียงเพราะกลัว."

บทว่า **ปกฺกมนฺติ** มีความว่า บรรดาสมณะ ๕๐๐ ซึ่งเป็นบริวารของพระอัสสชิและพรูปุนัพพสุกะนั้น บางพวกก็หลีกไปสู่ทิศ.

บทว่า **วิพฺภมนฺติ** คือ บางพวกก็สึกเป็นคฤหัสถ์.

ในคำว่า **กถํ หิ นาม อสฺสชิปุนพฺพสุกา** นี้ ท่านเรียกภิกษุแม้ทั้งหมดว่า "อัสสชิปุนัพพสุกะ" ด้วยอำนาจแห่งภิกษุทั้งสองรูปผู้เป็นหัวหน้า.

[อรรถาธิบายกุลทูสกกรรมมีการให้ดอกไม้เป็นต้น]

ในคำว่า **คามํ** นี้ แม้นคร ท่านก็ถือเอาด้วยคามศัพท์เหมือนกัน. ด้วยเหตุนั้น ในบทภาชนะแห่งบทนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "บ้านก็ดี นิคมก็ดี นครก็ดี ชื่อว่า คามและนิคม." บรรดาบ้านเป็นต้นนั้น หมู่บ้านที่ไม่มีกำแพงเป็นเครื่องล้อม มีร้านตลาด พึงทราบว่า "**นิคม**."

ภิกษุใดประทุษร้ายซึ่งตระกูลทั้งหลาย ; เหตุนั้น ภิกษุนั้น ชื่อว่า **กุลทูสกะ**. และเมื่อจะประทุษร้าย ไม่ใช่ประทุษร้ายด้วยของเสีย มีของไม่สะอาด และเปือกตมเป็นต้น, โดยที่แท้ ย่อมทำความเลื่อมใสของตระกูลทั้งหลายนั้นให้พินาศไป ด้วยข้อปฏิบัติชั่วของตน, ด้วยเหตุนั้นแล ในบทภาชนะแห่งบทนั้น ท่านจึงกล่าวว่า **ปุปฺผน วา** เป็นต้น.

พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า **ปุปฺผทาเนน** เป็นต้นนั้นดังนี้:-

ภิกษุใด นำไปให้เองก็ดี ให้นำไปให้ก็ดี เรียกมาให้เองก็ดี ให้เรียกมาให้ก็ดี หรือว่าให้ดอกไม้ที่เป็นของตน อย่างใดอย่างหนึ่ง แก่บุคคลทั้งหลายที่เข้าไปหาเอง เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล, ภิกษุนั้น ต้องทุกกฏ. ให้ดอกไม้ของคนอื่น ก็เป็นทุกกฏเหมือนกัน. ให้ด้วยไถยจิต พระวินัยธรพึงปรับตามราคาสิ่งของ. แม้ในของสงฆ์ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ส่วนความแปลกกัน ดังต่อไปนี้ เป็นถุลลัจจัยแก่ภิกษุผู้ให้ดอกไม้ที่เขากำหนดไว้ เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ โดยถือว่า ตนเป็นใหญ่.

ถามว่า "ชื่อว่า ดอกไม้ ควรให้แก่ใคร ไม่ให้แก่ใคร ?"

ตอบว่า "เมื่อจะให้แก่มารดาบิดาก่อน นำไปให้เองก็ดี ให้นำไปให้ก็ดี เรียกมาให้เองก็ดี ให้เรียกมาให้ก็ดี ควรทั้งนั้น. สำหรับญาติที่เหลือ ให้เรียกมาให้เท่านั้น จึงควร. ก็แลการให้ดอกไม้นั้น เพื่อประโยชน์แก่การบูชาพระรัตนตรัย จึงควร. แต่จะให้ดอกไม้แม้แก่ใคร ๆ เพื่อประโยชน์แก่การประดับ หรือเพื่อประโยชน์แก่การบูชาศิวลึงค์เป็นต้น ไม่ควร. และเมื่อจะให้นำไปให้แก่มารดาบิดา ควรใช้สามเณรผู้เป็นญาติเท่านั้นให้นำไปให้. สามเณรผู้มิใช่ญาตินอกนั้นถ้าปรารถนาจะนำไปเอาเท่านั้น จึงควรให้นำไป. ภิกษุผู้แจกดอกไม้ที่ได้รับสมมติ จะให้ส่วนกึ่งหนึ่งแก่พวกสามเณรผู้มาถึงในเวลาแจกก็ควร.

ในกุรุนทีท่านกล่าวว่า "ควรให้ครึ่งส่วนแก่คฤสถ์ที่มาถึง," ในมหาปัจจรีกล่าวว่า "ควรให้แต่น้อย." ภิกษุผู้ไม่ได้รับสมมติควรอปโลกน์ให้, พวกสามเณรผู้มีความเคารพในอาจารย์และอุปัชฌายะ ได้นำดอกไม้เป็นอันมากมากองไว้. พระเถระทั้งหลาย ให้แก่พวกสัทธิวิหาริกเป็นต้น หรือ แก่พวกอุบาสกผู้มาถึงแต่เช้าตรู่ด้วยกล่าวว่า "เธอจงถือเอาดอกไม้นี้, เธอจงถือเอาดอกไม้นี้." ไม่จัดว่าเป็นการให้ดอกไม้. พวกภิกษุผู้ถือเอาไปด้วยคิดว่า "พวกเราจักบูชาพระเจดีย์" ก็ดี กำลังทำการบูชาก็ดี ให้แก่พวกคฤหัสถ์ผู้มาถึงในที่นั้น ๆ เพื่อประโยชน์แก่การบูชาพระเจดีย์. แม้การให้นี้ ก็ไม่จัดว่าเป็นการให้ดอกไม้. แม้เห็นพวกอุบาสกกำลังบูชาด้วยดอกรักเป็นต้นแล้วกล่าวว่า "อุบาสกทั้งหลาย ! ดอกกรรณิการ์เป็นต้นที่วัดมี,

พวกท่านจงไปเก็บดอกกรรณิการ์เป็นต้นนั้นมาบูชาเถิด" ดังนี้ ก็ควร.

พวกชาวบ้านถามภิกษุทั้งหลายผู้ทำการบูชาด้วยดอกไม้ แล้วเข้าไปยังบ้านค่อนข้างสายว่า "เพราะเหตุไร ขอรับ ! พวกท่านจึงเข้ามาสายนัก ?" พวกภิกษุตอบว่า "ที่วัดมีดอกไม้มาก, พวกเราได้ทำการบูชา (ก่อนเข้ามา)." พวกชาวบ้านรู้ว่า "ได้ทราบว่า ที่วัดมีดอกไม้มาก" วันรุ่งขึ้นจึงถือเอาของเคี้ยวของฉันเป็นอันมากไปสู่วัด กระทำการบูชาด้วยดอกไม้ และถวายทาน, การพูดนั่นก็ควร.

พวกชาวบ้านขอวาระดอกไม้ว่า "ท่านขอรับ ! พวกกระผมจักบูชา ณ วันชื่อโน้น" แล้วมาในวันที่อนุญาต. และพวกสามเณรได้เก็บดอกไม้ไว้แต่เช้าตรู่. พวกชาวบ้าน เมื่อไม่เห็นดอกไม้เป็นต้นจึงพูดว่า "ดอกไม้ อยู่ที่ไหน ขอรับ !" พระเถระทั้งหลายตอบว่า "พวกสามเณรเก็บไว้, ก็พวกท่านจงไปบูชากันเถิด, สงฆ์จักบูชาในวันอื่น." พวกชาวบ้านเหล่านั้นพากันบูชา ถวายทานแล้วไป, การพูดอย่างนั้น ก็ควร.

แก็ในมหาปัจจรีและกุรุนที ท่านกล่าวว่า "พระเถระทั้งหลายย่อมไม่ได้เพื่อจะใช้ให้พวกสามเณรให้, ถ้าพวกสามเณรให้ดอกไม้เหล่านั้นแก่พวกชาวบ้านเหล่านั้นเสียเองนั่นแล, การให้นั่น สมควร, แต่พระเถระทั้งหลาย ควรกล่าวคำเพียงเท่านี้ว่า "พวกสามเณรเก็บดอกไม้เหล่านี้ไว้."

แต่ถ้าว่า พวกชาวบ้านขอวาระดอกไม้แล้ว เมื่อพวกสามเณร

ไม่ได้เก็บดอกไม้ไว้ ถือเอายาคูและภัตเป็นต้นมาแล้วกล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย จงให้สามเณรทั้งหลายเก็บให้" การใช้ให้พวกสามเณรผู้เป็นญาติเท่านั้นเก็บให้ จึงควร. พระเถระทั้งหลายยกพวกสามเณรที่มิใช่ญาติขึ้นวางบนกิ่งไม้. พวกสามเณรไม่ควรลงแล้วหนีไปเสีย, ควรเก็บให้.

ในมหาปัจจรีและกุรุนทีกล่าวว่า "ก็ถ้าว่าพระธรรมกถึกบางรูปจะกล่าวว่า 'อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย ดอกไม้ที่วัดมีมาก, พวกท่านจงถือเอายาคูและภัตเป็นต้น ไปทำการบูชาด้วยดอกไม้เถิด, ยาคูและภัตเป็นต้นนั้น ย่อมไม่สมควร แก่พระธรรมกถึกนั้นเท่านั้น." แต่ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้โดยไม่แปลกกันว่า "ยาคูและภัตเป็นต้นนั่น เป็นอกัปปิยะ ไม่สมควร."

แม้ผลไม้ที่เป็นของ ๆ ตน จะให้แก่มารดาบิดาและพวกญาติที่เหลือ ย่อมควร โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. แต่เมื่อภิกษุผู้ให้ เพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล พึงทราบว่า เป็นทุกกฏเป็นต้นในเพราะผลไม้ของตน ของคนอื่น ของสงฆ์ และของที่เขากำหนดไว้เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. เฉพาะผลไม้ที่เป็นของ ๆ ตน จะให้แก่พวกคนไข้ หรือแก่พวกอิสรชนผู้มาถึงซึ่งหมดเสบียงลง ก็ควร. ไม่จัดเป็นการให้ผลไม้. แม้ภิกษุผู้แจกผลไม้ที่สงฆ์สมมติ จะให้กึ่งส่วน แก่พวกชาวบ้านผู้มาถึงในเวลาแจกผลไม้แก่สงฆ์ ก็ควร. ผู้ไม่ได้รับสมมติ ควรอปโลกน์ให้.

แม้ในสังฆาราม สงฆ์ก็ควรทำกติกาไว้ ด้วยการกำหนดผลไม้

หรือ ด้วยการกำหนดต้นไม้ เมื่อพวกคนไข้ หรือ คนพวกอื่น ขอผลไม้ จากผล หรือจากต้นไม้ที่กำหนดไว้นั้น พึงให้ผลไม้ ๔-๕ ผล หรือพึงแสดงต้นไม้ ตามที่กำหนดไว้ว่า "พวกเธอถึงเอาจากต้นนี้ได้" แต่ไม่ควรพูดว่า "ผลไม้ที่ต้นนี้ ดี, พวกเธอจงถือเอาจากต้นนี้."

พึงทราบวินิจฉัยในบทว่า **จุณฺเณน** นี้ ดังต่อไปนี้ :- ภิกษุให้จุรณสน หรือ น้ำฝาดอย่างอื่นของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่การสงเคราะห์ตระกูล เป็นทุกกฏ. แม้ในของ ๆ คนอื่นเป็นต้น ก็พึงทราบวินิจฉัยโดยนัยดังกล่าวมาแล้ว. ส่วนความแปลกกันดังต่อไปนี้ :- ในจุรณวิสัยนี้ เปลือกไม้แม้ที่สงฆ์รักษาและสงวนไว้ ก็จัดเป็นครุภัณฑ์แท้. แม้ในพวกดินเหนียว ไม้ชำระฟัน และไม้ไผ่ บัณฑิตรู้จักของที่ควรเป็นครุภัณฑ์แล้ว พึงทราบวินิจฉัยดังกล่าวแล้วในจุรณนั่นแล. แต่การให้ใบไม้ ไม่มาในบาลีนี้. แม้การให้ใบไม้นั้น ก็พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน. ข้าพเจ้าจักพรรณนาการให้ใบไม้ทั้งหมด โดยพิสดารในการวินิจฉัยครุภัณฑ์ แม้ข้างหน้า.

เวชกรรมวิธี ในบทว่า **เวชฺชกาย วา** นี้ บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในตติยปาราชิกวรรณนานั่นแล.

กรรม คือ การงานของทูต และการส่งข่าวสาส์นของพวกคฤหัสถ์ ท่านเรียกว่า **ชังฆเปสนียะ** ในคำว่า "**ชงฺฆเปสนิเกน**" นี้, ข้อนั้น อันภิกษุไม่ควรกระทำ. ด้วยว่าเมื่อภิกษุรับข่าวสาส์นของพวกคฤหัสถ์แล้วเดินไป เป็นทุกกฏ ทุก ๆ ย่างเท้า. แม้เมื่อฉันโภชนะที่อาศัยกรรมนั้นได้มา ก็เป็นทุกกฏ ทุก ๆ คำกลืน. แม้เมื่อไม่รับ

ข่าวสาส์นแต่แรก ภายหลังตกลงใจว่า "บัดนี้ นี้ คือ บ้านนั้น เอาละ เราจักแจ้งข่าวสาส์นนั้น" แล้วแวะออกจากทาง ก็เป็นทุกกฏ ทุก ๆ ย่างเท้า. เมื่อฉันโภชนะที่บอกว่าสาส์นได้มา เป็นทุกกฏโดยนัยก่อนเหมือนกัน. แต่ภิกษุไม่รับข่าวสาส์นมา เมื่อถูกคฤหัสถ์ถามว่า "ท่านขอรับ ! อันผู้มีชื่อนี้ ในบ้านนั้น มีข่าวคราวเป็นไปอย่างไร ?" ดังนี้ จะบอก ก็ควร. ในปัญหาที่เขาถาม ไม่มีโทษ.

แต่จะส่งข่าวสาส์นของพวกสหธรรมิก ๕ ของมารดาบิดา คนปัณฑุปลาส และไวยาจักรของตน ควรอยู่. และภิกษุจะส่งข่าวสาส์นที่สมควร มีประการดังกล่าวแล้วในก่อน ของพวกคฤหัสถ์ควรอยู่. เพราะข่าวสาส์นที่สมควรนี้ ย่อมไม่ชื่อว่า เป็นกรรม คือ การเดินข่าว. ก็แล ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากกุลทูลกกรรม ๘ อย่างนี้ ย่อมไม่สมควรแก่สหธรรมิกทั้ง ๕ เป็นเช่นกับปัจจัยที่เกิดขึ้นจากการอวดอุตริมนุสธรรมอันไม่เป็นจริง และการซื้อขายด้วยรูปิยะทีเดียว.

ภิกษุนั้น มีความประพฤติลามก; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **ปาปสมาจาร**. ก็เพราะปาปสมาจาร มีการปลูกต้นไม้ดอกเป็นต้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์เอาแล้วในสิกขาบทนี้; ฉะนั้น พระองค์จึงตรัสไว้ในบทภาชนะแห่งบทว่า **ปาปสมาจาร** นี้ โดยนัยเป็นต้นว่า **มาลาวจฺฉํ โรเปนฺติปิ** ดังนี้.

บทว่า **ติโรกฺขา** แปลว่า ลับหลัง.

ก็ คำว่า **กุลานิ** นี้ ในคำว่า **กุลานิ จ เตน ทุฏฺฐานิ** นี้ เป็นเพียงโวหาร, แต่โดยความหมาย พวกชาวบ้านถูกภิกษุนั้นประทุษร้าย;

ฉะนั้น ในบทภาชนะแห่งบทว่า **กุลานิ จ เตน ทุฏฺฐานิ** พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำมีอาทิว่า **"ปุพฺเพ สทฺธา หุตฺวา"** ดังนี้.

บทว่า **ฉนฺทคามิโน** มีวิเคราะห์ว่า ผู้ชื่อว่า **มีฉันทคามินะ** เพราะอรรถว่า ย่อมลำเอียงเพราะชอบพอกัน. ในบทที่เหลือ ก็มีนัยอย่างนี้.

ในคำว่า **สมนุภาสิตพฺโพ ตสฺส ปฏินิสฺสคฺคาย** นี้ บัณฑิตพึงเห็นความอย่างนี้ว่า "เป็นทุกกฏอย่างเดียว เพราะกุลทูสกกรรม." แต่ภิกษุนั้นหลีกเลี่ยงกล่าวคำใดกะสงฆ์ว่า "เป็นผู้มีความลำเอียงเพราะชอบพอกัน เป็นต้น สงฆ์พึงกระทำสมนุภาสนกรรม เพื่อสละคืน ซึ่งคำว่า 'เป็นผู้มีความลำเอียงเพราะชอบกัน' เป็นต้นนั้นเสีย."

คำที่เหลือทุก ๆ แห่ง มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เช่นเดียวกับปฐมสังฆเภทสิกขาบท นั้นแล.

กุลทูสกสิกขาบทวรรณนา จบ.

[แก้วอรรถบทสรูปสังฆาทิเสส]

ในคำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข ฯ เป ฯ เอเมตํ ธารยามิ** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

ธรรมเหล่านี้ มีการต้องแต่แรก ; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า **ปฐมาปัตติกะ** อธิบายว่า "พึงต้องในครั้งแรก คือ ในขณะที่ล่วงละเมิดทีเดียว." ส่วนธรรมทั้งหลายนอกนี้ พึงทราบว่า เป็น **ยาวตติยกะ** ด้วยอรรถว่ามี (เป็นอาบัติ) ในเพราะสมนุภาสนกรรม

ครั้งที่ ๓ เหมือนโรคไข้เชื่อม (โรคผอม) มี (เป็น) ในวันที่ ๓ และที่ ๔ เขาเรียกว่า โรคที่ ๓ ที่ ๔ ฉะนั้น.

ข้อว่า **ยาวตีหํ ชานํ ปฏิจฺฉาเทติ** มีความว่า รู้อยู่ ปกปิดไว้ คือ ไม่บอกแก่เพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายว่า "ข้าพเจ้าต้องอาบัติชื่อนี้" สิ้นวันมีประมาณเท่าใด.

บทว่า **ตาวตีหํ** ความว่า (ต้องอยู่บริวาสด้วยความไม่ปรารถนา) สิ้นวันที่ประมาณเท่านั้น.

ข้อว่า **อกามา ปริวตฺตพฺพํ** มีความว่า ไม่ใช่ด้วยความปรารถนา คือ ไม่ใช่ด้วยอำนาจ (ของตน), ที่แท้ พึงสมาทานปริวาสอยู่ด้วยความไม่ปรารถนา คือ ด้วยมิใช่อำนาจ (ของตน).

สองบทว่า **อุตฺตรึ ฉารตฺตํ** คือ สิ้น ๖ ราตรี เพิ่มขึ้นจากปริวาส.

บทว่า **ภิกฺขุมานตฺตาย** ได้แก่ เพื่อความนับถือของภิกษุทั้งหลาย, มีคำอธิบายว่า "เพื่อประโยชน์ให้ภิกษุทั้งหลายยินดี."

ภิกษุสงฆ์นั้น ชื่อว่า **วีสติคณะ** เพราะมีคณะนับได้ ๒๐ รูป.

บทว่า **ตตฺถ** มีความว่า ในสีมาที่ภิกษุสงฆ์ มีคณะ ๒๐ รูปโดยกำหนดอย่างต่ำกว่าเขาทั้งหมด.

บทว่า **อพฺเภตพฺโพ** มีความว่า อันภิกษุสงฆ์พึงอัพภาน คือพึงรับรอง, มีคำอธิบายว่า พึงเรียกเข้าด้วยอำนาจแห่งอัพภานกรรม อีกอย่างหนึ่ง มีใจความว่า "สงฆ์พึงเรียกเข้าหมู่."

บทว่า **อนพฺภิโต** ได้แก่ เป็นผู้อันสงฆ์ไม่ได้อัพภาน คือ

ไม่ได้รับรอง. มีคำอธิบายว่า "ยังไม่ได้ทำอัพภานกรรม." อีกอย่างหนึ่ง มีใจความว่า "สงฆ์ยังไม่ได้เรียกเข้าหมู่."

บทว่า **สามีจิ** แปลว่า ตามธรรมดา. มีคำอธิบายว่า "โอวาทานุสาสนีอันคล้อยตามโลกุตรธรรม เป็นสามีจิ คือฟ้อนรำดา (สามีจิกรรม). บทที่เหลืออในคำว่า **อุทฺทิฏฺฐา โข** เป็นต้นนี้ มีนัยดังกล่าวแล้วทั้งนั้นแล.

เตรสกวรรณนา ในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

อนิยตกัณฑวรรณนา

ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! อนึ่ง ธรรม คืออนิยต ๒ สิกขาบท นี้แล ย่อมมาสู่อุเทศ.

พรรณนาอนิยตสิกขาบทที่ ๑

อนิยตสิกขาบทที่ ๑ ว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในอนิยตสิกขาบทที่ ๑ นั้น มีวินิจฉัย ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถมูลเหตุแห่งปฐมบัญญัติเป็นต้น]

คำว่า **กาลยุตฺตํ สมุลฺลปนฺโต** มีความว่า กำหนดกาลแล้ว กล่าวถ้อยคำเกี่ยวด้วยเรื่องชาวบ้าน ในเวลาที่ใคร ๆ ไม่เดินผ่านไป หรือเดินผ่านมาในที่ใกล้ คือ ตามที่เหมาะแก่เวลาเช่นนั้น มีอาทิว่า "เธอไม่กลุ้มใจ ไม่ลำบากใจ ไม่อดอยากละหรือ ?"

คำว่า **กาลยุตฺตํ ธมฺมํ ภณนฺโต** มีความว่า กำหนดกาลแล้ว กล่าวธรรมกถา ในเวลาที่ใครคนอื่นเดินผ่านมา หรือเดินผ่านไป คือ ตามที่เหมาะแก่เวลาเช่นนั้น มีอาทิว่า "เธอควรทำอุโบสถ, เธอ ควรถวายสลากภัต" ดังนี้.

นางวิสาขานั้น ชื่อว่า มีบุตรมาก เพราะนางมีธิดาและบุตร มาก. ได้ยินว่า นางมีบุตรชาย ๑๐ คน และบุตรหญิง ๑๐ คน. ชื่อว่า มีนัดดามาก เพราะนางมีหลานมาก. เหมือนอย่างว่า นาง

วิสาขานั้น มีบุตรชายหญิง ๒๐ คน ฉันใดแล, แม้บุตรชายหญิง ของนางก็มีทารกคนละ ๒๐ คน ฉันนั้น. นางจึงได้ชื่อว่า มีลูกและหลานเป็นบริวาร ๔๒๐ คน ด้วยประการอย่างนี้.

บทว่า **อภิมงฺคลสมฺมตา** คือ ผู้อันชาวโลกสมมติว่าเป็นอุดม-มงคล.

บทว่า **ยญฺเญสุ** คือ ในทานน้อยและทานใหญ่.

บทว่า **ฉเณสุ** คือ ในงานมหรสพอันเป็นไปเป็นครั้งคราว มีอาวามงคลและวิวาหมงคลเป็นต้น.

บทว่า **อุสฺสเวสุ** ได้แก่ ในงานมหรสพฉลอง (สมโภช) มีอาสาฬหนักขัตฤกษ์ และปวารณานักขัตฤกษ์เป็นต้น (งานฉลองนักขัตฤกษ์เข้าพรรษาและวันออกพรรษา).

บทว่า **ปฐมํ โภเชนฺติ** มีความว่า ชนทั้งหลาย เชิญให้รับประทานก่อน พลางขอพรว่า "เด็กแม้เหล่านี้ จงเป็นผู้ไม่มีโรค มีอายุยืน เสมอด้วยท่านเถิด" ดังนี้. แม้ชนเหล่าใด เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส, ชนเหล่านั้น ให้ภิกษุทั้งหลายฉันแล้ว จึงเชิญนางวิสาขานั้นแล ให้รับประทานก่อนคนทั้งปวง ในลำดับที่ภิกษุฉันแล้วนั้น.

บทว่า **น อาทิยิ** มีความว่า พระอุทายีเถระ ไม่เชื่อฟังคำของนาง. อีกอย่างหนึ่ง ความว่า "ไม่กระทำความเอื้อเฟื้อ."

บทว่า **อลํกมฺมนีเย** มีวิเคราะห์ว่า ที่นั่งที่ชื่อว่า **กัมมนียะ** เพราะอรรถว่า ควรแก่กรรม คือ เหมาะแก่กรรม. ที่ชื่อว่า

อลังกัมมนียะ เพราะอรรถว่า อาจ สามารถ เพื่อทำการได้. ใน อาสนะกำบังซึ่งพอจะทำการได้นั้น. ความว่า "ในสถานที่อย่างที่ชนทั้งหลาย เมื่อจะทำอัชฌาจาร อาจทำกรรมนั้นได้." ด้วยเหตุนั้นนั่นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อลํกมฺมนีเย** นั้น ท่านจึงกล่าวว่า "อาจจะเสพเมถุนธรรมได้." มีคำอธิบายว่า "ในที่ซึ่งอาจจะเสพเมถุนธรรมได้."

สองบทว่า **นิสชฺชํ กปฺเปยฺย** ได้แก่ พึงทำการนั่ง. อธิบายว่า "พึงนั่ง." ก็เพราะบุคคลนั่งก่อน แล้วจึงนอน ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสการนั่งและการนอนทั้งสองไว้ ในบทภาชนะแห่งบทว่า **"นิสชฺชํ กปฺเปยฺย"** นั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุปนิสินฺโน** มีความว่า บุคคลผู้เข้าไปนั่งใกล้ ๆ นั่นแล ผู้ศึกษา พึงทราบว่า "นอนใกล้."

สองบทว่า **ภิกฺขุ นิสินฺเน** มีความว่า เมื่อภิกษุนั่งแล้ว.

สองบทว่า **อุโภ วา นิสินฺนา** มีความว่า แม้ ๒ คน นั่งไม่หลังไม่ก่อนกัน (นั่งพร้อม ๆ).

ก็ในสิกขาบทที่ ๑ นี้ คำว่า ที่ลับหู ไม่ได้มาในพระบาลีแม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น พึงทราบการกำหนด (อาบัติ) ด้วยที่ลับตาเท่านั้น หากว่า มีบุรุษรู้เดียวสานั่งอยู่ใกล้ประตูห้องซึ่งปิดบานประตูไว้ ก็คุ้มอาบัติไม่ได้เลย. แต่ถ้านั่งใกล้ประตูห้องที่ไม่ได้ปิดบานประตู คุ้มอาบัติได้. และใช่แต่ที่ใกล้ประตูอย่างเดียวหามิได้, แม้นั่งในโอกาสภายใน ๑๒ ศอก ถ้าเป็นคนตาดี มีจิตฟุ้งซ่านบ้าง

เคลิ้มไปบ้าง ก็คุ้มอาบัติได้. คนตาบอด แม้ยืนอยู่ในที่ใกล้ ก็คุ้มอาบัติไม่ได้. ถึงคนตาดี นอนหลับเสีย ก็คุ้มอาบัติไม่ได้. ส่วนสตรีแม้ตั้ง ๑๐๐ คน ก็คุ้มอาบัติไม่ได้เลย.

บทว่า **สทฺเธยฺยวจสา** แปลว่า มีวาจาควรเชื่อถือได้. ก็เพราะอุบาสิกานั้นเป็นถึงอริยสาวิกา ด้วยเหตุนั้นนั่นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **อาคตผลา** เป็นต้นไว้ ในบทภาชนะแห่งบทว่า **สทฺเธยฺยวจสา** นั้น.

ในคำว่า **อาคตผลา** เป็นต้นนั้น มีวินิจฉัยดังนี้:- อุบาสิกานั้น ชื่อว่า **อาคตผลา** เพราะว่า มีผลอันมาแล้ว. อธิบายว่า "ผู้ได้โสดาปัตติผลแล้ว."

บทว่า **อภิสเมตาวินี** คือ ผู้ได้ตรัสรู้สัจจะ ๔. อุบาสิกานี้เข้าใจศาสนา คือ ไตรสิกขาดี; เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า ผู้เข้าใจศาสนาดี.

ข้อว่า **นิสชฺชํ ภิกฺขุ ปฏิชานมาโน** มีความว่า อุบาสิกาเช่นนี้ เห็นแล้วจึงพูด แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น ภิกษุปฏิญญาการนั่งอย่างเดียว พระวินัยธรพึงปรับด้วยธรรม ๓ อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเธอไม่ปฏิญญา ไม่พึงปรับ.

ข้อว่า **"อีกประการหนึ่ง อุบาสิกามีวาจาที่เชื่อได้นั้นกล่าวด้วยธรรมใด ภิกษุนั้น พึงถูกปรับด้วยธรรมนั้น"** มีความว่า อุบาสิกานั้น ยกเรื่องเมถุธรรมเป็นต้นขึ้น พร้อมด้วยบรรดาอาการมีการนั่งเป็นต้น อาการอย่างใด, ภิกษุนั้น ก็ปฏิญญาด้วย พึงถูก

ปรับด้วยอาการอย่างนั้น. อธิบายว่า ไม่พึงปรับด้วยอาการสักว่าถ้อยคำของอุบาสิกาแม้เห็นปานนี้.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

ตอบว่า เพราะธรรมดาว่า เรื่องที่เห็นเป็นอย่างนั้นก็มี เป็นอย่างอื่นก็มี. ก็เพื่อประกาศเนื้อความนั้น พระอาจารย์ทั้งหลาย จึงนำเรื่องมาเป็นอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้ :-

[เรื่องพระขีณาสพเถระนั่งกับมาตุคาม]

ได้ทราบว่า ในมัลลารามวิหาร พระเถระผู้ขีณาสพรูปหนึ่งไปสู่ตระกูลอุปฐาก ในวันหนึ่ง นั่งแล้ว ณ ภายในเรือน. ฝ่ายอุบาสิกาก็ยืนพิงบัลลังก์สำหรับนอน. ลำดับนั้น ภิกษุถือเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง ยืนที่ใกล้ประตู เห็นเข้า ได้ความสำคัญว่า "พระเถระนั่งบนอาสนะเดียวกันกับอุบาสิกา" จึงมองดูบ่อย ๆ. แม้พระเถระก็กำหนดรู้ว่า "ภิกษุรูปนี้เกิดเป็นผู้มีความเข้าใจในเราว่าไม่บริสุทธิ์" ทำภัตกิจแล้วไปยังวิหาร เข้าไปสู่ที่อยู่ของตนแล้วนั่งอยู่ ณ ภายในนั่งเอง. ภิกษุรูปนั้นมาแล้วด้วยตั้งใจว่า "เราจักโจทพระเถระ" กระแอมแล้วเปิดประตู. พระเถระทราบจิตของเธอ จึงเหาะขึ้นบนอากาศ นั่งโดยบัลลังก์พิงช่อฟ้าเรือนยอด. แม้ภิกษุนั้นเข้าไปภายใน ตรวจดูเตียงและภายใต้เตียงไม่เห็นพระเถระ จึงแหงนดูเบื้องบน. ลำดับนั้น ท่านเห็นพระเถระนั่งอยู่บนอากาศ จึงกล่าวว่า "ท่านขอรับ ! ท่านชื่อว่า มีฤทธิ์มากอย่างนี้ ขอจงให้บอกความที่ท่านนั่งบนอาสนะเดียวกับอาตุคามมาก่อนเถิด." พระเถระจึงกล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุ ! นี้เป็นโทษของละแวก

บ้าน แต่เราไม่อาจให้ท่านเชื่อได้ จึงได้กระทำอย่างนี้, ท่านควรจะช่วยรักษาเราไว้ด้วย, พระเถระกล่าวอย่างนี้แล้วก็ลง."

ต่อจากนี้ไป คำว่า **สา เจ เอวํ วเทยฺย** เป็นต้นทั้งหมด พระผู้มีพระภาคตรัส เพื่อแสดงอาการแห่งเหตุของการปฏิญญา.

[พึงปรับอาบัติตามปฏิญญาของภิกษุ]

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า **มาตุคามสฺส เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวนฺโต** มีความว่า ผู้เสพเมถุนธรรมในมรรคของมาตุคาม.

คำว่า **นิสชฺชาย กาเรตพฺโพ** มีความว่า ภิกษุปฏิญญาการนั่งแล้ว ไม่ปฏิญญาการเสพเมถุนธรรม อย่าปรับด้วยอาบัติเมถุน-ธรรมปาราชิก พึงปรับด้วยอาบัติที่ต้องด้วยเหตุสักว่านั่ง. อธิบายว่า "พึงปรับด้วยอาบัติปาจิตตีย์." พึงทราบวินิจฉัยในจตุกกะทั้งหมดโดยนัยนี้.

บรรดาบทมีบทว่า **คมนํ ปฏิชานาติ** เป็นต้นที่ตรัสไว้ เพื่อทรงแสดงการกำหนดอาบัติ และอนาบัติ ในสุดท้ายแห่งสิกขาบท สองบทว่า **คมนํ ปฏิชานาติ** มีความว่า ย่อมปฏิญญาการเดินอย่างนี้ว่า "เราเป็นผู้เดินไปเพื่อยินดีการนั่งในที่ลับ."

บทว่า **นิสชฺชํ** มีความว่า ย่อมปฏิญญาซึ่งการนั่งด้วยความยินดีในการนั่งเท่านั้น.

บทว่า **อาปตฺตึ** ได้แด่ บรรดาอาบัติทั้ง ๓ อาบัติอย่างใดอย่างหนึ่ง.

สองบทว่า **อาปตฺติยา กาเรตพฺโพ** มีความว่า บรรดาอาบัติ

ทั้ง ๓ พึงปรับด้วยอาบัติที่ภิกษุปฏิญญา.

คำที่เหลืออในจตุกกะในสิกขาบทนี้ มีอธิบายตื้นทั้งนั้น.

ส่วนในทุติยจตุกกะ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

สอบบทว่า **คมนํ น ปฏิชานาติ** มีความว่า ย่อมไม่ปฏิญญา ด้วยอำนาจแห่งความยินดีการนั่งในที่ลับ. ย่อมกล่าวว่า "เราไป ด้วยการงานส่วนตัว มีสลากภัตเป็นต้น, ส่วนอุบาสิกานั้น มาสู่สถานที่ เรานั่งเอง." บทที่เหลือ แม้ในทุติยจติกกะนี้ ก็มีอธิบายตื้นเหมือนกัน.

แต่บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในจตุกกะทั้งปวง ดังต่อไปนี้ :-

กิเลสที่อาศัยเมถุนธรรม ตรัสเรียกว่า "ความยินดีการนั่ง ในที่ลับ." ภิกษุใด ใคร่จะไปยังสำนักแห่งมาตุคามด้วยความยินดีนั้น หยอดนัยน์ตา ต้องทุกกฏ. นุ่งผ้านุ่ง คาดประคตเอว ห่มจีวร เป็นทุกกฏ ทุก ๆ ประโยค ในจตุกกะทั้งปวง. เมื่อเดินไป เป็นทุกกฏทุก ๆ ย่างเท้า. เดินไปแล้วันง่ เป็นทุกกฏอย่างเดียว. พอเมื่อมาตะคามมานั่ง เป็นปาจิตตีย์. ถ้าหญิงนั้นผุดลุกผุดนั่ง ด้วยกรณียกิจบางอย่าง เป็น ปาจิตตีย์ ในการนั่งทุก ๆ ครั้ง. ภิกษุมุ่งหมายไปหาหญิงใด ไม่พบ หญิงนั้น, หญิงอื่นมานั่ง เมื่อเกิดความยินดี ก็เป็นปาจิตตีย์. แต่ใน มหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า "เพราะมีจิตไม่บริสุทธิ์ตั้งแต่เวลามา เป็น อาบัติเหมือนกัน." ถ้าหญิงมามากคนด้วยกัน, เป็นปาจิตตีย์ตาม จำนวนผู้หญิง. ถ้าพวกผู้หญิงเหล่านั้นผุดลุกผุดนั่งบ่อย ๆ เป็นปาจิตตีย์ หลายตัว ตามจำนวนนับกิริยาที่นั่ง. แม้เมื่อภิกษุไม่กำหนดไว้ไปนั่ง ด้วยตั้งใจว่า "เราจักสำเร็จความยินดีในที่ลับกับทญิงที่เราพบแล้ว ๆ"

ดังนี้. บัณฑิตพึงทราบอาบัติหลายตัว ด้วยสามารถแห่งหญิงทั้งหลาย ผู้มาแล้ว ๆ และด้วยอำนาจการนั่งบ่อยครั้ง โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. ถ้าแม้นว่า ภิกษุไปนั่งด้วยจิตบริสุทธิ์ เกิดความยินดีในที่ลับกับหญิง ผู้มายังสำนักแล้วนั่ง, ไม่เป็นอาบัติเลย. สมุฏฐานเป็นต้น เป็น เช่นเดียวกันกับปฐมปาราชิกสิกขาบททีเดียวแล.

พรรณนาอนิยตสิกขาบทที่ ๑ จบ.

พรรณนาอนิยตสิกขาบทที่ ๒

อนิยตสิกขาบทที่ ๒ ว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภความ** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในอนิยตสิกขาบทที่ ๒ นั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

ในคำว่า **ภควตา ปฏิกฺขิตฺตํ** เป็นต้น ผู้ศึกษาพึงทราบสัมพันธ์อย่างนี้ว่า "ภิกษุรูปเดียว พึงสำเร็จการนั่งใด ในที่ลับ คือ อาสนะกำบัง พอจะทำการได้กับมาตุคามผู้เดียว, พระผู้มีพระภาคทรงห้ามการสำเร็จการนั่งนั้น." จริงอยู่ เมื่อจะถือเอาใจความโดยประการอื่น ควรจะตรัสว่า **"เอกสฺส เอกาย."**

ถามว่า "เพราะเหตุไร ?"

ตอบว่า "เพราะท่านกล่าวคำว่า "ทรงห้ามแล้ว." อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **เอโก** นี้ พึงทราบว่า เป็นปฐมาวิภัติลงในอรรถแห่งฉัฏฐีวิภัติ.

[อธิบายว่าด้วยสถานที่ลับทำให้ต้องอาบัติ]

ก็ในคำว่า **น เหว โข ปน ปฏิจฺฉนฺนํ** นี้ แม้สถานที่ล้อมในภายนอก ภายในเปิดเผย มีบริเวณสนามเป็นต้น ก็พึงทราบว่า "รวมเข้าในภายใน" (นับเนื่องในสถานที่ไม่กำบัง). ท่านกล่าวไว้ในมหาปัจจรีว่า "สถานที่แม้เห็นปานนี้ นับเข้าในที่ไม่กำบังทีเดียว." คำที่เหลือ พึงทราบโดยนัยแห่งสิกขาบทที่หนึ่งนั่นแล. ก็ในสิกขาบทนี้ มีความแปลกกันเพียงอย่างเดียวนี้ว่า "คนรู้เดียงสาผู้หนึ่งผู้ใดเป็นหญิงก็ตาม ชายก็ตาม ไม่เป็นคนตาบอด และหูหนวก ยืนหรือนั่ง

อยู่ในโอกาสภายใน ๑๒ ศอก มีจิตฟุ้งซ่านไปบ้าง เคลิ้มไปบ้าง ก็คุ้มอาบัติได้. ส่วนคนหูหนวก แม้มีตาดี หรือคนตาบอดแม้หูไม่หนวกก็คุ้มไม่ได้. และพระผู้มีพระภาคทรงลดอาบัติปาราชิกลงมา ปรับอาบัติเพราะวาจาชั่วหยาบ." คำที่เหลืออเป็นเช่นกับสิกขาบทก่อนนั่นแล. แม้ในสิกขาบททั้งสอง ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุบ้า และภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติ.

ในสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๓ เกิดจากกายกับจิต วาจากับจิต กายวาจากับจิต เป็นกิริยา เป็นสัญญาวิโมกข์ เป็นสจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๒ โดยเป็นสุขเวทนาและอุเบกขาเวทนา. บทที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้นแล.

อนิยตวรรณนาในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

ปฐมสมันตปาสาทิกา วินัยวรรณนา จบ.

ทุติยสมันตปาสาทิกา วินัยวรรณนา

ติงสกกัณฑวรรณนา

ธรรม ๓๐ เหล่าใด ชื่อว่านิสสัคคีย์ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สงบ ทรงแสดงแล้ว บัดนี้ ข้าพเจ้าจักทำการพรรณนาบทที่ยังไม่เคยมีมาก่อน แห่งธรรมเหล่านั้น.

นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๑

พรรณนาปฐมกฐินสิกขาบท

ในคำนิทานว่า "โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าประทับอยู่ในโคตมกเจดีย์ใกล้กรุงไพศาลี, ก็โดยสมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไตรจีวรแก่ภิกษุทั้งหลาย" ดังนี้เป็นต้น ที่ชื่อว่า ไตรจีวรนั้น ได้แก่จีวร ๓ ผืนนี้ คือ อันตรวาสก ๑ อุตตราสงค์ ๑ สังฆาฏิ ๑ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้วเพื่อใช้สอย. ก็จีวร ๓ ผืนนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุญาตในที่ใด ? ทรงอนุญาตเมื่อไร ? และทรงอนุญาตเพราะเหตุไร ? คำนั้นทั้งหมดมาแล้วในเรื่องหมอชีวกในจีวรขันธกะนั่นแล.

ข้อว่า **อญฺญเนว ติจีวเรน คามํ ปวิสนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ครองไตรจีวรเข้าบ้านสำรับหนึ่งต่างหาก จากสำรับ

ที่ใช้ครองอยู่ในวัด และสำรับที่ใช้ครองสรงน้ำ. ใช้จีวรวันละ ๘ ผืน ทุกวัน ด้วยอาการอย่างนี้.

สองบทว่า **อุปฺปนฺนํ โหติ** มีความว่า อดิเรกจีวรนี้ เกิดขึ้นให้ช่องแก่อนุบัญญัติ ด้วยอำนาจการได้ มิใช่ด้วยอำนาจความสำเร็จ.

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระอานนท์]

ข้อว่า **อายสฺมโต สารีปุตฺตสฺส ทาตุกาโม โหติ** มีความว่า ได้ยินว่า ท่านพระอานนท์ ย่อมนับถือท่านพระสารีบุตรโดยนับถือความมีคุณมากของพระสารีบุตรว่า "เว้นพระผู้มีพระภาค บุคคลอื่นที่มีคุณวิเศษเห็นปานนี้ ไม่มีเลย." ท่านได้จีวรที่ชอบใจ ซักแล้ว กระทำพินทุกัปปะแล้ว ถวายแก่พระเถระนั่นแล แม้ทุกคราว. ในเวลาก่อนฉันได้ยาคูและของเคี้ยว หรือบิณฑบาตอันประณีตแล้ว ย่อมถวายแก่พระเถระเหมือนกัน. ในเวลาหลังฉัน แม้ได้เภสัช มีน้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น ก็ถวายแก่พระเถระนั่นเอง. พาเด็กทั้งหลายออกจากตระกูลอุปฐาก ให้บรรพชาให้ถืออุปัชฌายะ ในสำนักพระเถระแล้ว กระทำอนุสาวนากรรมเอง. ฝ่ายท่านพระสารีบุตร ก็นับถือท่านพระอานนท์เหลือเกิด ด้วยทำในใจว่า "ธรรมดาว่า กิจที่บุตรจะพึงกระทำแก่บิดาเป็นภาระของบุตรคนโต; เพราะฉะนั้น กิจใดที่เราจะพึงกระทำแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า กิจนั้นทั้งหมด พระอานนท์กระทำอยู่." คำทั้งหมดว่า "แม้พระเถระนั้น ได้จีวรที่ชอบใจแล้ว ก็ถวายแก่พระอานนท์เถระเหมือน

กัน" เป็นต้นเป็น เช่นกับด้วยคำก่อนนั่นแล. พระอานนท์เถระนับถือด้วยความนับถือคุณมากอย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า "ย่อมเป็นผู้มีความประสงค์จะถวายจีวรนั้น แม้ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้นแก่ท่านพระสารีบุตร."

ก็ในคำว่า **นวมํ วา ภควา ทิวสํ ทสมํ วา** นี้ หากใคร ๆ จะพึงมีความสงสัยว่า "พระเถระทราบได้อย่างไร ?"

ตอบว่า "พระเถระทราบได้ด้วยเหตุหลายอย่าง."

[เหตุที่พระอานนท์ทราบการมาของพระสารีบุตรได้]

ได้ยินว่า พระสารีบุตรเถระ เมื่อจะหลีกจาริกไปในชนบท มักบอกลาพระอานนท์เถระก่อนแล้วจึงหลีกไปว่า "ผมจักมาโดยกาลชื่อประมาณเท่านี้ ในระหว่างนี้ ท่านอย่าละเลยพระผู้มีพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนี้. ถ้าแม้นว่า ท่านไม่บอกลาในที่ต่อหน้า, ก็ต้องส่งภิกษุไปบอกลาก่อนจึงไป. ถ้าว่า ท่านอยู่จำพรรษาในอาวาสอื่น, และภิกษุเหล่าใดมาก่อน ท่านก็ส่งภิกษุเหล่านั้นไปอย่างนี้ว่า "พวกท่านจงถวายบังคมพระบาทยุคลของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของเรา, และจงเรียนถามถึงความไม่มีโรคของพระอานนท์แล้วบอกว่า 'เราจักมาในวันชื่อโน้น." และพระเถระย่อมมาในวันตามที่ท่านกำหนดไว้แล้วนั่นแลเสมอ ๆ.

อีกอย่างหนึ่ง ท่านพระอานนท์ ย่อมทราบได้ด้วยการอนุมานบ้าง ย่อมทราบได้โดยนัยนี้บ้างว่า "ท่านพระสารีบุตร เมื่อทนอดกลั้นความวิโยค (พลัดพราก) จากพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่สิ่งวันมีประมาณเท่านี้.

บัดนี้ นับแต่นี้ไป จักไม่เลยวันชื่อโน้น, ท่านจักมาแน่นอน, จริงอยู่ ชนทั้งหลายผู้ซึ่งมีปัญญามาก ย่อมมีความรักและความเคารพในพระผู้มีพระภาคเจ้ามาก" ดังนี้. พระเถระย่อมทราบได้ด้วยเหตุหลายอย่างด้วยประการอย่างนี้. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกราบทูลว่า "จักมาในวันที่ ๙ หรือวันที่ ๑๐ พระพุทธเจ้าข้า !" ดังนี้ เมื่อพระอานนทเถระกราบทูลอย่างนี้แล้ว เพราะสิกขาบทนี้มีโทษทางพระบัญญัติ มิใช่มีโทษทางโลก; เพราะเหตุนั้น ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงทำวันที่ท่านพระอานนท์กราบทูลนั่นแลให้เป็นกำหนด จึงทรงบัญญัติสิกขาบทว่า **"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ทรงอติเรกจีวรได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง"** ดังนี้. ถ้าหากว่า พระเถระนี้ จะพึงทูลแสดงขึ้นกึ่งเดือน หรือ เดือนหนึ่ง, แม้กึ่งเดือน หรือเดือนหนึ่งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จะพึงทรงอนุญาต.

[แก้อรรถสิกขาบทวิภังค์ว่าด้วยการเดาะกฐิน]

บทว่า **นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ** ได้แก่ เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว โดยการสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง. ก็เพราะจีวรนี้ ย่อมเป็นอันสำเร็จแล้ว ด้วยการกระทำบ้าง ด้วยเหตุมีการเสียหายเป็นต้นบ้าง; ฉะนั้น เพื่อทรงแสดงเพียงแต่อรรถเท่านั้น ในบทภาชนะแห่งบทว่า **นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ** นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสมีคำอาทิว่า **"ภิกฺขุนา จีวรํ กตํ วา โหติ"** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กตํ** คือ อันภิกษุกระทำแล้วด้วย

กรรมมีสูจิกรรมเป็นที่สุด. ที่ชื่อว่า กรรมมีสูจิกรรมเป็นที่สุด ได้แก่การทำกรรมที่ควรทำด้วยเข็มอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการติดรังดุมและลูกดุมเป็นที่สุดแล้วก็เก็บเข็มไว้ (ในกล่องเข็ม).

บทว่า **นฏฺฐํ** คือ ถูกพวกโจรเป็นต้นลักเอาไป. จริงอยู่ แม้จีวรนั่น ท่านเรียกว่า "สำเร็จแล้ว" ก็เพราะความกังวล ด้วยการกระทำนั่นเอง สำเร็จลงแล้ว.

บทว่า **วินฏฺฐํ** คือ ถูกพวกสัตว์มีปลวกเป็นต้นถัดแล้ว.

บทว่า **ทฑฺฒํ** คือ ถูกไฟไหม้.

สองบทว่า **จีวราสา วา อุปจฺฉินฺนา** มีความว่า หมดความหวังในจีวรซึ่งบังเกิดขึ้นว่า "เราจักได้จีวรในตระกูลชื่อโน้น" ก็ดี. อันที่จริง ควรทราบความที่จีวรแม้เหล่านี้สำเร็จแล้ว เพราะความกังวลด้วยการกระทำนั่นแล สำเร็จลงแล้ว.

สองบทว่า **อุพฺภตสฺมึ กถิเน** คือ (เมื่อจีวรสำเร็จแล้ว) และเมื่อกฐินเดาะเสียแล้ว. ด้วยบทว่า อุพฺภตสิมึ กถิเน นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความไม่มีแห่งปลิโพธที่ ๒. ก็กฐินนั้น อันภิกษุทั้งหลาย ย่อมเดาะด้วยมาติกาอย่างหนึ่งในบรรดามาติกา ๘ หรือด้วยการเดาะในระหว่าง; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า **อฏฺฐนฺนํ มาติกานํ** เป็นต้น ในนิเทศแห่งบทว่า **อุพฺภตสฺมึ กถิเน** นั้น.

บรรดามาติกาและการเดาะในระหว่างนั้น มาติกา[๑] ๘ มาแล้วในกฐินขันธกะอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! มาติกาแห่งการเดาะกฐิน ๘ เหล่านี้ คือ **"ปักกมันนติกา นิฏฐานันติกา สันนิฏฐานันติกา นาสันนติกา สวันนติกา อาสาวัจเฉทิกา สีมาติกกันติกา สหุพภารา."**

แม้การเดาะกฐินในระหว่าง ก็มาในภิกขุนีวิภังค์[๒] อย่างนี้ว่า **"สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ ยทิ สงฺฆสฺส ปตฺตกลฺลํ สงฺโฆ กฐินํ อุทฺธเรยฺย เอสา ญตฺติ, สุณาตุ เม ภนฺเต สงฺโฆ กฐินํ อุทฺธรติ ยสฺสายสฺมโต ขมติ กฐินสฺส อุพฺภาโร โส ตุณฺหสฺส ยสฺส นกฺขมติ โส ภาเสยฺย, อุพฺภตํ สงฺเฆน กฐินํ ขมติ สงฺฆสฺส ตสฺมา ตุณฺหี เอวเมตํ ธารยามิ"** แปลว่า "ท่านเจ้าข้า ! ของสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, ถ้าความพรั่งพร้อมแห่งสงฆ์ถึงที่แล้ว, สงฆ์พึงเดาะกฐิน, นี้คำเสนอ, ท่านเจ้าข้า ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า, สงฆ์ย่อมเดาะกฐิน, การเดาะกฐินควรแก่ท่านผู้มีอายุใด ท่านผู้มีอายุนั้นพึงนิ่งอยู่, ถ้าไม่ควรแก่ท่านผู้มีอายุใด ท่านผู้มีอายุนั้น พึงพูดขึ้น, กฐินอันสงฆ์เดาะแล้วย่อมควรแก่สงฆ์; เพราะฉะนั้น สงฆ์พึงนิ่งอยู่ ข้าพเจ้าจะทรงไว้ซึ่งความเป็นผู้นิ่งอยู่แห่งสงฆ์อย่างนี้แล."

ข้าพเจ้าพรรณนาคำที่ควรกล่าวในมาติกา และอันตรุพภารานั้นทั้งหมด ในอาคตสถานนั่นแล. แต่เมื่อจะกล่าวเสียในที่นี้ บาลีที่ควรจะนำมาก็ดี เนื้อความที่ควรจะกล่าวก็ดี แม้จะเป็นอันกล่าวแล้ว,

๑. วิ. มหา. ๑/๑๓๙ ๒. วิ. ภิกฺขุนีวิ. ๓/๑๔๕.

แต่ก็เป็นเครื่องที่รู้ได้ไม่ง่าย เพราะกล่าวไว้ในฐานะอันไม่ควร.

บทว่า **ทสาหปรมํ** มีวิเคราะห์ว่า ๑๐ วัน เป็นกำหนดอย่างยิ่งแห่งกาลนั้น; เพราะเหตุนั้น กาลนั้นจึงชื่อว่ามี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง. อธิบายว่า "จีวรนั้น อันภิกษุพึงทรงไว้ ตลอดกาลมี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง. แต่เพื่อจะทรงแสดงแต่อรรถเท่านั้น ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "พึงทรงไว้ได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง." จริงอยู่ มีคำอธิบายว่า "ความเป็นกาลมี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ที่ตรัสไว้ในบทว่า "**ทสาหปรมํ**" นี้ ภาวะแห่งกาลมี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง 'นั้น" มีใจความดังนี้ว่า "พึงทรงไว้ได้ชั่วกาลประมาณเท่านี้ที่ยังไม่ล่วงเลยไป." จีวรที่ชื่อว่า **อติเรก** เพราะไม่นับเข้าในจำพวกจีวรที่อธิษฐานและวิกัปไว้; เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **อติเรกจีวร**. ด้วยเหตุนั้น ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อติเรกจีวรํ** นั้น จึงตรัสว่า "จีวรที่ไม่ได้อธิษฐาน และไม่ได้วิกัปไว้."

[อธิบายกำเนิดจีวร ๖ ชนิด]

ข้อว่า **ฉนฺนํ จีวรานํ อญฺญตรํ** มีความว่า บรรดาจีวร ๖ ชนิดเหล่านี้ คือ จีวรผ้าเปลือกไม้ ๑ จีวรผ้าฝ้าย ๑ จีวรผ้าไหม ๑ จีวรผ้ากัมพล ๑ จีวรผ้าป่าน ๑ จีวรผ้าผสมกัน[๑] ๑ จีวรอย่างใดอย่างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงกำเนิดแห่งจีวร ด้วยคำว่า **ฉนฺนํ** เป็นต้นนี้แล้ว บัดนี้ เพื่อแสดงขนาด (แห่งจีวรนั้น) จึงตรัสว่า "จีวร

๑. วิ. หมา. ๕/๑๕๓.

อย่างต่ำ ควรจะวิกัปได้" ดังนี้. ขนาดแห่งจีวรนั้น ด้านยาว ๒ คืบ ด้านกว้าง คืบหนึ่ง. ในขนาดแห่งจีวรนั้น มีพระบาลีดังนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้วิกัปจีวรอย่างต่ำ ด้านยาว ๘ นิ้ว ๔ นิ้ว โดยนิ้วพระสุคต[๑]."

ข้อว่า **ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ** มีความว่า เมื่อภิกษุยังจีวรมีกำเนิดและประมาณตามที่กล่าวแล้วนั้น ให้ล่วงกาลมี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง คือ เมื่อไม่ทำโดยวิธีที่จะไม่เป็นอติเรกจีวรเสียในระหว่างกาลมี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่งนี้ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์. อธิบายว่า จีวรนั้น เป็นนิสสัคคีย์ด้วย เป็นอาบัติปาจิตตีย์แก่ภิกษุนั้นด้วย. อีกอย่างหนึ่ง การเสียสละ ชื่อว่า นิสสัคคีย์. คำว่า นิสสัคคีย์ นั่นเป็นชื่อของวินัยกรรมอันภิกษุพึงกระทำในกาลเป็นส่วนเบื้องต้น. การเสียสละมีอยู่ แก่ธรรมชาตนั้น; เหตุนั้น ธรรมชาตนั้น จึงชื่อว่า นิสสัคคีย์ฉะนี้แล. นิสสัคคีย์นั้น คืออะไร ? คือ ปาจิตตีย์ ในคำว่า **ตํ อติกฺกามยโต นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ** นี้ มีใจความดังนี้ว่า "เป็นปาจิตตีย์มีการเสียสละเป็นวินัยกรรมแก่ภิกษุผู้ให้ล่วงกาลนั้นไป."

แต่ในบทภาชนะ เพื่อทรงแสดงอรรถวิกัปแรกก่อน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตั้งมาติกาว่า เมื่อภิกษุให้ล่วงกาลนั้นไป เป็นนิสสัคคีย์" แล้วตรัสคำว่า "ในเมื่ออรุณวันที่ ๑๑ ขึ้น เป็นนิสสัคคีย์ คือ อันภิกษุพึงเสียสละ" ดังนี้. และจีวรนั้น อันภิกษุพึงเสียสละแก่บุคคลใด พึงเสียสละโดยวิธีอย่างใด เพื่อทรงแสดงบุคคลและวิธีเสียสละนั้น

๑. วิ. มหา. ๕/๒๑๙.

อีก จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **สงฺฆสฺส วา** ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น ในคำว่า **เอกาทเส อรุณุคฺคมเน** นี้ ผู้ศึกษาพึงทราบว่า "จีวรเกิดขึ้นในวันใด อรุณแห่งวันนั้น อาศัยวันที่จีวรเกิดขึ้น; เพราะเหตุนั้น จึงเป็นนิสสัคคีย์ ในเมื่ออรุณ ๑๑ ขึ้นรวมกับวันที่จีวรเกิด ถ้าแม้ว่า จีวรเป็นอันมากผูกหรือพับรวมกันเก็บไว้ ก็เป็นอาบัติเพียงตัวเดียว. ในจีวรที่พับไว้ไม่รวมกันเป็นอาบัติหลายตัวตามจำนวนแห่งวัตถุ.

[อธิบายวิธีเสียสละและวิธีแสดงอาบัติ]

ข้อว่า **นิสฺสชฺชิตฺวา อาปตฺติ เทเสตพฺพา** มีความว่า ถามว่า "พึงแสดงอาบัติอย่างไร ?"

แก้ว่า "พึงแสดงเหมือนอย่างที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในขันธกะ."

ถามว่า "ก็ตรัสไว้ในขันธกะนั้น อย่างไร ?"

แก้ว่า "ตรัสไว้อย่างนี้ว่า 'ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุนั้นพึงเข้าไปหาสงฆ์ กระทำอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ไหว้เท้าแห่งภิกษุผู้แก่ทั้งหลายแล้ว นั่งกระโหย่ง ประณมมือ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า **อหํ ภนฺเต อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปนฺโน ตํ ปฏิเทเสมิ**[๑] (ท่านเจ้าข้า ! กระผมต้องอาบัติมีชื่ออย่างนี้ ขอแสดงคืออาบัตินั้น)."

๑. วิ. จุลฺล. ๖/๓๗๐.

ก็ในอธิการนี้ ถ้าจีวรมีผืนเดียว พึงกล่าวว่า **"เอกํ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ**..... (ต้องแล้ว) ซึ่งนิสสัคคีย์ ปาจิตตีย์ตัวหนึ่ง." ถ้าจีวร ๒ ผืน พึงกล่าวว่า "**เทฺว**.... ซึ่งอาบัติ ๒ ตัว." ถ้าจีวรมากผืนพึงกล่าวว่า "**สมฺพหุลา**..... ซึ่งอาบัติหลายตัว." แม้ในการเสียสละ ถ้าว่า จีวรมีผืนเดียว พึงกล่าวตามสมควรแก่บาลีนั่นแลว่า "**อิทํ เม ภนฺเต จีวรํ** ท่านเจ้าข้า ! จีวรของกระผมผืนนี้" เป็นต้น. ถ้าหากว่า จีวร ๒ ผืน หรือ มากผืน พึงกล่าวว่า **"อิมานิ เม ภนฺเต จีวรานิ ทสาหาติกฺกนฺตานิ นิสฺสคฺคิยานิ อิมานาหํ สงฺฆสฺส นิสฺสชฺชามิ"** (ท่านเจ้าข้า ! จีวรกระผมเหล่านี้ล่วง ๑๐ วัน เป็นนิสสัคคีย์, กระผมเสียสละจีวรเหล่านี้แก่สงฆ์). เมื่อไม่สามารถจะกล่าวบาลีได้ พึงกล่าวโดยภาษาอื่นก็ได้. ภิกษุพึงรับอาบัติโดยนัยดังกล่าวไว้ในขันธกะนั่นแลว่า "ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถพึงรับอาบัติ." สมจริงดังที่ตรัสไว้ ในขันธกะนั้นอย่างนี้ว่า "ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถ พึงเผดียงสงฆ์ว่า 'ท่านเจ้าข้า ! ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า ภิกษุชื่อนี้รูปนี้ ระลึกได้ เปิดเผยกระทำให้ตื้น ย่อมแสดงซึ่งอาบัติ, ถ้าความพรั่งพร้อมแห่งสงฆ์ถึงที่แล้ว, ข้าพเจ้าพึงรับอาบัติของภิกษุมีชื่ออย่างนี้[๑]" ดังนี้.

ภิกษุผู้แสดง อันภิกษุรับอาบัตินั้น พึงกล่าวว่า **ปสฺสสิ** (เธอเห็นหรือ) ?"

ผู้แสดง : **อาม ปสฺสามิ** (ขอรับ ! ผมเห็น).

ผู้รับ : **อายตึ สํวเรยฺยาสิ** (เธอพึงสำรวมต่อไป).

๑. วิ. จุลฺล. ๖/๓๗๐.

ผู้แสดง: **สาธุ สุฏฺฐุ สํวริสฺสามิ** (ดีละ ผมจะสำรวมให้ดี[๑])

ก็ในอาบัติ ๒ ตัว หรือหลายตัวด้วยกัน ผู้ศึกษาพึงทราบความต่างแห่งวจนะโดยนัยก่อนนั่นแล. แม้ในการให้จีวร (คืน) ก็พึงทราบความแตกต่างแห่งวจนะด้วยอำนาจแห่งวัตถุ คือ **สงฺโฆ อิมํ จีวรํ ..... อิมานิ จีวรานิ----** สงฆ์พึงให้จีวรผืนนี้..... พึงให้จีวรทั้งหลายเหล่านี้... ถึงในการเสียสละแก่คณะ และ แก่บุคคล ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

ก็ในการแสดงและรับอาบัติในอธิการนี้ มีบาลีดังต่อไปนี้:-

"เตน ภิกฺขเว ภิกฺขุนา ฯ เป ฯ เอวมสฺส วจนียา อหํ ภนฺเต อิตฺถนฺนามํ อาปตฺตึ อาปนฺโน ตํ ปฏิเทเสมิ[๒]" แปลว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! อันภิกษุนั้น พึงเข้าไปหาภิกษุมากรูป กระทำผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ไหว้เท้าทั้งหลายแห่งภิกษุผู้แก่ทั้งหลายแล้ว นั่งกระโหย่ง ประคองอัญชลี พึงกล่าวอย่างนี้ว่า 'ท่านเจ้าข้า ! ข้าพเจ้าต้องอาบัติชื่อนี้ ขอแสดงคืนซึ่งอาบัตินั้น."

อันภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถ พึงเผดียงภิกษุเหล่านั้นให้ทราบว่า **"สุณาตุ เม ภนฺเต อายสฺมนฺตา อยํ อิตฺถนฺนาโม ภิกฺขุ อาปตฺตึ สรติ วิวรติ อุตฺตานีกโรติ เทเสติ ยทายสฺมนฺตานํ ปตฺตกลฺลํ อหํ อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน อาปตฺตึ ปฏิคฺคณฺเหยฺยํ[๓]"** แปลว่า "ท่านเจ้าข้า ! ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ขอจงฟังข้าพเจ้า ภิกษุมีชื่ออย่างนี้ รูปนี้ยอมระลึก ย่อมเปิดเผย ย่อมกระทำให้ตื้น ย่อมแสดงอาบัติ, ถ้าว่า

๑. วิ. จุลฺล. ๖/๓๗๐ ๒-๓: วิ. จุลฺล. ๖/๓๖๙-๓๗๐

ความพรั่งพร้อมแห่งท่านผู้มีอายุทั้งหลายถึงที่แล้ว, ข้าพเจ้าพึงรับอาบัติของภิกษุชื่อนี้."

ภิกษุผู้แสดง อันภิกษุผู้รับอาบัตินั้น พึงกล่าวว่า **ปสฺสสิ** (ท่านเห็นหรือ) ?"

ผู้แสดง: **อาม ปสฺสามิ** (ขอรับ ! ผมเห็น)

ผู้รับ: **อายตึ สํวเรยฺยาสิ**[๑] (ท่านพึงสำรวมระวังต่อไป.)

ภิกษุนั้น พึงเข้าไปหาภิกษุรู้หนึ่ง ทำอุตตราสงค์เฉวียงบ่าแล้วนั่งกระโหย่ง ประคองอัญชลีแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า "ดูกรอาวุโส ! ข้าพเจ้าต้องอาบัติ มีชื่ออย่างนี้แล้ว, จะแสดงคืนอาบัติ." ภิกษุผู้แสดง อันภิกษุผู้รับอาบัตินั้นพึงกล่าวว่า **ปสฺสสิ** (ท่านเห็นหรือ ?)

ผู้แสดง: **อาม ปสฺสามิ** (ขอรับ ! ผมเห็น.)

ผู้รับ: **อายตึ สํวเรยฺยาสิ** (ท่านพึงสำรวมระวังต่อไป.)

ในวิสัยแห่งการแสดงและรับอาบัตินั้น ผู้ศึกษาพึงทราบการระบุชื่ออาบัติและความต่างแห่งวจนะ โดยนัยก่อนนั่นแล. และพึงทราบบาลีแม้ในการสละแก่ภิกษุ ๒ รูป เหมือนในการสละแก่คณะฉะนั้น. ก็ถ้าว่าจะพึงมีความแปลกกันไซร้, พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงตรัสบาลีไว้แผนกหนึ่งแม้ในการสละแก่ภิกษุ ๒ รูปนี้ เหมือนอย่างที่พระองค์ตรัสปาริสุทธิอุโบสถแก่ภิกษุ ๓ รูป โดยนัยเป็นต้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุ ๓ รูป ทำปาริสุทธิอุโบสถ, ภิกษุทั้งหลาย ! ก็แลภิกษุ

๑. วิ. จุลฺล. ๖/๓๖๙/-๓๗๐.

เหล่านั้น พึงทำอุโบสถนั้นอย่างนี้; ภิกษุผู้ฉลาดผู้สามารถ พึงเผดียงภิกษุเหล่านั้นให้ทราบ" แล้วตรัสปาริสุทธิอุโบสถแก่ภิกษุ ๒ รูปอีกแผนกหนึ่งต่างหาก โดยนัยเป็นต้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ภิกษุ ๒ รูปทำปาริสุทธิอุโบสถ, ภิกษุทั้งหลาย ! ก็แลภิกษุเหล่านั้น พึงทำอุโบสถนั้นอย่างนี้, ภิกษุเถระพึงทำอุตราสงค์เฉวียงบ่า[๑]" ดังนี้ ฉะนั้น. ก็เพราะไม่มีความแปลกกัน; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงมิได้ตรัสไว้ ทรงผ่านไปเสีย เพราะฉะนั้น บาลีในการสละแก่ภิกษุ ๒ รูปนี้ เป็นบาลีที่ตรัสไว้แก่คณะเหมือนกัน.

ส่วนในการรับอาบัติมีความแปลกกันดังนี้ :- บรรดาภิกษุ ๒ รูป ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง อย่าตั้งญัตติ เหมือนภิกษุผู้รับอาบัติ ตั้งญัตติ ในเมื่อภิกษุผู้ต้องอาบัติสละแก่คณะแล้วแสดงอาบัติ พึงรับอาบัติเหมือนบุคคลคนเดียวรับ ฉะนั้น. แท้จริง ชื่อว่าการตั้งญัตติสำหรับภิกษุ ๒ รูปย่อมไม่มี. ก็ถ้าหากจะพึงมี, พระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่พึงตรัสปาริสุทธิ-อุโบสถไว้แผนกหนึ่ง สำหรับภิกษุ ๒ รูป แม้ในการให้จีวรที่เสียสละแล้วคืน จะกล่าวว่า "**อิมํ จีวรํ อายสฺมโต เทม** พวกเราให้จีวรผืนนี้แก่ท่าน" เหมือนภิกษุรูปเดียวกล่าวว่า "**อิมํ จีวรํ อายสฺมโต ทมฺมิ** ผมให้จีวรผืนนี้แก่ท่าน" ดังนี้ ก็ควร จริงอยู่ แม้ญัตติทุติยกรรมซึ่งหนักกว่านี้ ตรัสว่า "ควรอปโลกน์ทำ" ก็มี. วินัยกรรมมีการสละนี้ สมควรแก่ญัตติทุติยกรรมเหล่านั้น. แต่จีวรที่สละแล้ว ควรให้คืนทีเดียว, จะไม่ให้คืนไม่ได้. ก็การให้คืนจีวรที่สละเสียแล้วนี้

๑. วิ. มหา. ๔/๒๔๓-๒๔๔.

เป็นเพียงวินัยกรรม. จีวรนั้น จะเป็นอันภิกษุนั้นให้แก่สงฆ์ หรือแก่คณะ หรือแก่บุคคล หามิได้ทั้งนั้นแล.

[แก้อรรถบทภาชนีย์ว่าด้วยอติเรกจีวรล่วง ๑๐ วันเป็นต้น]

ข้อว่า **ทสาหาติกฺกนฺเต อติกฺกนฺตสญฺญี** ได้แก่ ผู้มีความสำคัญในจีวรที่ล่วง ๑๐ วันแล้วอย่างนี้ว่า "จีวรนี้ล่วง (๑๐ วัน) แล้ว." อีกอย่างหนึ่ง ความว่า เมื่อ ๑๐ วันล่วงแล้ว มีความสำคัญอย่างนี้ว่า "๑๐ วันล่วงไปแล้ว."

ข้อว่า **นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ** มีความว่า ความสำคัญที่กล่าวไว้ในบทว่า **อติกฺกนฺตสญฺญี** นี้คุ้มอาบัติไม่ได้, ถึงภิกษุใดจะมีความสำคัญอย่างนี้, จีวรนั้น ของภิกษุแม้นั้น ก็เป็นนิสสัคคีย์ และภิกษุนั้น ก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ด้วย, หรือเป็นปาจิตตีย์ มีการเสียสละเป็นวินัยกรรม; เพราะฉะนั้น อรรถวิกัปทั้ง ๒ ย่อมถูกต้อง. ทุก ๆบทก็มีนัยเช่นนี้.

ข้อว่า **อวิสฺสชฺชิเต วิสฺสชฺชิตสญฺญี** ได้แก่ ผู้มีความสำคัญในจีวรที่ตนไม่ได้ให้ คือ ไม่ได้สละให้แก่ใคร ๆ อย่างนี้ว่า "เราสละแล้ว."

ข้อว่า **อนฏฺเฐ นฏฺฐสญฺญี** มีความว่า โจรทั้งหลาย ย่อมลักเอาซึ่งจีวรเป็นอันมากของภิกษุเหล่าอื่น ที่เก็บรวมไว้กับจีวรของตน. บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปนี้ เป็นผู้มีความสำคัญในจีวรของตนซึ่งไม่ได้หายไป ว่าหายแล้ว. แม้ในจีวรที่ไม่ได้เสียหายเป็นต้น ก็มีนัยเช่นนี้.

ก็ในบทว่า **อวิลุตฺเต** นี้ พึงทราบสันนิษฐานว่า "ในจีวรที่มิได้ถูกชิงไป ด้วยอำนาจที่พังห้องแล้วข่มขู่ชิงเอาไป."

ข้อว่า **อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า ภิกษุไม่เปลื้องจีวรที่นุ่งครั้งเดียว หรือห่มครั้งเดียวออกจากกายแล้วเที่ยวไป แม้ตลอดวัน เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้น. ภิกษุเปลื้องออกแล้วนุ่งหรือห่มจีวรที่ยังไม่สละนั้น เป็นทุกกฏ ทุก ๆ ประโยค. จัดจีวรที่นุ่งไม่เรียบร้อย หรือห่มไม่เรียบร้อย ให้เรียบร้อย ไม่เป็นอาบัติ. ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ภิกษุผู้ใช้สอยของภิกษุอื่น. ก็คำมีอาทิว่า "ภิกษุได้จีวรที่ผู้อื่นกระทำแล้วใช้สอย ดังนี้ เป็นเครื่องสาธกในความไม่เป็นอาบัตินี้. ทรงหมายเอาการใช้สอย ปรับเป็นอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุผู้มีความสำคัญในจีวรยังไม่ล่วง (๑๐ วัน) ว่าล่วงแล้ว และภิกษุผู้มีความสงสัย.

[ว่าด้วยขนาดจีวรที่ควรอธิษฐานและวิกัป]

ก็ในข้อว่า **อนาปตฺติ อนฺโตทสาหํ อธิฏฺเฐติ วิกปฺเปติ** นี้ ผู้ศึกษาพึงทราบจีวรที่ควรอธิษฐาน และที่ควรวิกัป. ในจีวรที่ควรอธิษ-ฐานและวิกัปนั้น มีพระบาลีดังต่อไปนี้:-

ครั้งนั้นแล ภิกษุทั้งหลายได้มีความรำพึงอย่างนี้ว่า "จีวรทั้งหลาย ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้ คือ ไตรจีวรก็ดี คือ วัสสิก-สาฎกก็ดี คือ นิสีทนะก็ดี คือ ปัจจัตถรณะก็ดี คือ กัณฑุปฏิจฉาทิก็ดี คือ มุขปุญฉนโจลกะก็ดี คือ ปริขารโจลกะก็ดี ควรจะอธิษฐานทั้งหมดหรือว่า ควรจะวิกัปหนอแล[๑]." ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลเรื่องนี้ แด่

๑. วิ. มหา. ๕/๒๑๘

พระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้อธิษฐานไตรจีวร ไม่อนุญาตให้วิกัป, ให้อธิษฐานวัสสิกสาฎก ตลอด ๔ เดือนแห่งฤดูฝน พ้นจาก ๔ เดือนฤดูฝนนั้น อนุญาตให้วิกัปไว้, อนุญาตให้อธิษฐานนิสีทนะ ไม่ใช่ให้วิกัป, อนุญาตให้อธิษฐานผ้าปูนอน ไม่ใช่ให้วิกัป, อนุญาตให้อธิษฐานกัณฑุปฏิจฉาทิ (ผ้าปิดแผล) ชั่วเวลาอาพาธ พ้นจากกาลอาพาธนั้น อนุญาตให้วิกัป, อนุญาตให้อธิษฐาน มุขปุญฉนโจล (ผ้าเช็ดหน้า) ไม่อนุญาตให้วิกัป, อนุญาตให้อธิษฐานบริขารโจล ไม่อนุญาตให้วิกัป[๑]" ดังนี้.

[ว่าด้วยการอธิษฐานไตรจีวรเป็นต้น]

บรรดาจีวรเป็นต้นเหล่านั้น อันภิกษุเมื่อจะอธิษฐานไตรจีวร ย้อมแล้วให้กัปปะพินทุ พึงอธิษฐานจีวรที่ได้ประมาณเท่านั้น. ประมาณแห่งจีวรนั้น โดยกำหนดอย่างสูง หย่อนกว่าสุคตจีวร (จีวรของพระสุคต) จึงควร. และโดยกำหนดอย่างต่ำ ประมาณแห่งสังฆาฏิและอุตตราสงค์ ด้านยาว ๕ ศอกกำ ด้านกว้าง ๓ ศอกกำ จึงควร. อันตรวาสก ด้านยาว ๕ ศอกกำ ด้านกล้าง แม้ ๒ ศอก ก็ควร. เพราะอาจเพื่อจะปกปิดสะดือด้วยผ้านุ่งบ้าง ผ้าห่มบ้างแล. ก็จีวรที่เกินและหย่อนกว่าประมาณดังกล่าวแล้ว พึงอธิษฐานว่า "ปริขารโจล."

๑. วิ. มหา. ๕/๒๑๘-๒๑๙.

ในวิสัยแห่งการอธิษฐานจีวรนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า "การอธิษฐานจีวร มี ๒ อย่าง คือ อธิษฐานด้วยกายอย่าง ๑ อธิษฐานด้วยวาจาอย่าง ๑; ฉะนั้น ภิกษุพึงถอนสังฆาฏิผืนเก่าว่า **"อิมํ สงฺฆาฏึ ปจฺจุทฺธรามิ"** (เราถอนสังฆาฏิผืนนี้) แล้วเอามือจับสังฆาฏิใหม่ หรือพาดบนส่วนแห่งร่างกาย กระทำการผูกใจว่า **"อิมํ สงฺฆฏึ อธิฏฺฐามิ"** (เราอธิษฐานสังฆาฏินี้) แล้วพึงทำกายวิการ อธิษฐานด้วยกาย นี้ ชื่อว่า. การอธิษฐานด้วยกาย. เมื่อไม่ถูกต้องจีวรนั้นด้วยส่วนแห่งร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง การอธิษฐานนั้น ไม่ควร.

ส่วนในการอธิษฐานด้วยวาจา พึงเปล่งวาจาแล้วอธิษฐานด้วยวาจา. ในการอธิษฐานด้วยวาจานั้น มีการอธิษฐาน ๒ วิธี. ถ้าผ้าสังฆาฏิอยู่ในหัตถบาส พึงเปล่งวาจาว่า "ข้าพเจ้าอธิษฐานสังฆาฏิผืนนี้." ถ้าอยู่ภายในห้อง ในปราสาทชั้นบน หรือในวัดใกล้เคียง พึงกำหนดที่เก็บสังฆาฏิไว้แล้วเปล่งวาจาว่า "ข้าพเจ้าอธิษฐานสังฆาฏินั่น." ในอุตราสงค์และอันตรวาสก ก็มีนัยอย่างนี้. จริงอยู่ เพียงแต่ชื่อเท่านั้นที่แปลกกัน. เพราะฉะนั้น พึงอธิษฐานจีวรทั้งหมดโดยชื่อของตน. เท่านั้นอย่างนี้ว่า **สงฺฆาฏึ อุตฺตราสงฺคํ อนฺตรวาสกํ** ดังนี้.

ถ้าภิกษุกระทำจีวรมีสังฆาฏิเป็นต้นด้วยผ้าที่อธิษฐานเก็บไว้ เมื่อย้อมและกัปปะเสร็จแล้วพึงถอนว่า "ข้าพเจ้าถอนผ้านี้" แล้วอธิษฐานใหม่. แต่เมื่อเย็บแผ่นผ้าใหม่ หรือขัณฑ์ใหม่เฉพาะที่ใหญ่กว่าเข้ากับจีวรที่อธิษฐานแล้ว ควรอธิษฐานใหม่. ในแผ่นผ้าที่เท่ากัน

หรือเล็กกว่า ไม่มีกิจด้วยการอธิษฐาน (ใหม่).

ถามว่า "ก็ไตรจีวรจะอธิษฐานเป็นบริขารโจล ควรหรือไม่ควร ?"

แก้ว่า "ได้ทราบว่า พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า 'ไตรจีวรพึงอธิษฐานเป็นไตรจีวรอย่างเดียว, ถ้าว่า อธิษฐานเป็นบริขารโจลได้, การบริหารที่ตรัสไว้ในอุทโทสิตสิกขาบท ก็จะพึงไร้ประโยชน์ไป." ได้ยินว่า เมื่อพระมหาปทุมเถระกล่าวอย่างนี้ พวกภิกษุที่เหลือกล่าวว่า "แม้บริขารโจล พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสว่า 'พึงอธิษฐาน; เพราะเหตุนั้น การอธิษฐานไตรจีวรให้เป็นบริขารโจล ย่อมสมควร."

แม้ในมหาปัจจรี ท่านก็กล่าวว่า "ชื่อว่า บริขารโจลนี้เป็นเหตุแห่งการเก็บ (จีวรโดยความไม่เป็นนิสสัคคีย์) ไว้แผนกหนึ่ง, จะอธิษฐานไตรจีวรว่า 'บริขารโจล' แล้วใช้สอย ควรอยู่. ส่วนในอุทโทสิตสิกขาบท ตรัสการบริหารไว้สำหรับภิกษุผู้อธิษฐานไตรจีวรแล้วบริหารอยู่."

ได้ยินว่า แม้พระมหาติสสเถระผู้กล่าวอุภโตวิภังค์ ซึ่งอยู่ที่ปุณณวาลิการามได้กล่าวว่า "ในกาลก่อน พวกเราได้ฟังจากพระมหาเถระว่า 'พวกภิกษุผู้ขอบอยู่ในป่าเก็บจีวรไว้ในโพรงไม้เป็นต้น ไปเพื่อต้องการจะเริ่มบำเพ็ญเพียร, และเมื่อภิกษุเหล่านั้นไปเพื่อประสงค์จะฟังธรรมในวัดใกล้เคียง เมื่อดวงอาทิตย์ขึ้นแล้ว พวกสามเณร หรือพวกภิกษุหนุ่มจึงถือบาตรจีวรมา (ให้); เพราะฉะนั้น การจะอธิษฐานไตรจีวรเป็นบริขารโจล เพื่อใช้สอยสะดวก ควรอยู่."

แม้ในมหาปัจจรีท่านก็กล่าวว่า "ในกาลก่อน พวกภิกษุผู้อยู่ป่า ได้อธิษฐานไตรจีวรเป็นบริขารโจลนั่นแล แล้วใช้สอย ด้วยใส่ใจว่า 'ในแดนที่ไม่ผู้สีมารักษาได้ยาก."

วัสสิกสาฎกที่ไม่เกินประมาณ อันภิกษุพึงระบุชื่อแล้วอธิษฐาน สิ้น ๔ เดือนฤดูฝนโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล, ต่อจากนั้นพึงถอนวิกัปไว้. ก็วัสสิกสาฎกนี้ แม้ย้อมพอทำให้เสียสี ก็ควร. แต่สองผืนไม่ควร.

ผ้านิสีทนะพึงอธิษฐานโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. ก็แลผ้านิสีทนะนั้น ได้ประมาณ มีได้เพียงผืนเดียวเท่านั้น. สองผืนไม่ควร.

แม้ผ้าปูนอนก็ควรอธิษฐานเหมือนกัน. ก็ผ้าปูนอนนั้น ถึงใหญ่ก็ควร แม้ผืนเดียวก็ควร แม้มากผืนก็ควร. มีลักษณะเป็นต้นว่า สีเขียวก็ดี สีเหลืองก็ดี มีชายก็ดี มีชายเป็นลายดอกไม้ก็ดี ย่อมควรทุกประการ. ภิกษุอธิษฐานคราวเดียว ย่อมเป็นอันอธิษฐานแล้วทีเดียว.

ผ้าปิดฝีได้ประมาณพึงอธิษฐานชั่วเวลาที่ยังมีอาพาธอยู่, เมื่ออาพาธหายแล้ว พึงปัจจุธรณ์วิกัปไว้. ผืนเดียวเท่านั้น จึงควร.

ผ้าเช็ดหน้า พึงอธิษฐานเหมือนกัน. ภิกษุจำต้องปรารถนาผืนอื่นเพื่อต้องการใช้เวลาที่ยังซักอีกผืนหนึ่งอยู่, เพราะฉะนั้น สองผืนก็ควร. แต่พระเถระอีกพวกหนึ่งกล่าวว่า "การอธิษฐานผ้าเช็ดหน้านั้นมุ่งการเก็บไว้เป็นสำคัญ แม้มากผืนก็ควร."

ในบริขารโจล ชื่อว่าการนับจำนวนไม่มี, พึงอธิษฐานได้เท่าจำนวนที่ต้องการนั่นเทียว. ถุงย่ามก็ดี ผ้ากรองน้ำก็ดี มีประมาณเท่าจีวรที่ควรวิกัปเป็นอย่างต่ำ พึงอธิษฐานว่า "บริขารโจล" เหมือนกัน.

แม้จะรวมจีวรมากผืนเข้าด้วยกันแล้วอธิษฐานว่า "ข้าพเจ้าอธิษฐาน จีวรเหล่านี้เป็นบริขารโจล" ดังนี้ ก็สมควรเหมือนกัน. แม้ภิกษุจะเก็บไว้เป็นประโยชน์แก่เภสัช นวกรรมและมารดาบิดาเป็นต้น ก็จำต้องอธิษฐานแท้. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า "ไม่เป็นอาบัติ."

ส่วนในเสนาสนบริขารเหล่านี้ คือ ฟูกเตียง ๑ ฟูกตั่ง ๑ หมอน ๑ ผ้าปาวาร ๑ ผ้าโกเชาว์ ๑ และในเครื่องปูลาดที่เขาถวายไว้เพื่อประโยชน์แก่เสนาสนบริขาร ไม่มีกิจที่ต้องอธิษฐานเลย.

[ว่าด้วยเหตุให้ขาดอธิษฐาน]

ถามว่า "ก็จีวรที่อธิษฐานแล้ว เมื่อภิกษุใช้สอยอยู่ จะละอธิษฐานไปด้วยเหตุอย่างไร ?"

ตอบว่า "ย่อมละด้วยเหตุ ๙ อย่างนี้ คือ ด้วยให้บุคคลอื่น ๑ ด้วยถูกชิงเอาไป ๑ ด้วยถือเอาโดยวิสาสะ ๑ ด้วยหันไปเป็นคนเลว ๑ ด้วยลาสิกขา ๑ ด้วยกาลกิริยา ๑ ด้วยเพศกลับ ๑ ด้วยถอนอธิษฐาน ๑ ด้วยความเป็นช่องทะลุ ๑."

บรรดาเหตุ ๙ อย่างนั้น จีวรทุกชนิดย่อมละอธิษฐานด้วยด้วยเหตุ ๘ อย่างข้างต้น. แต่เฉพาะไตรจีวรละอธิษฐานด้วยความเป็นช่องทะลุท่านกล่าวได้ในอรรถกถาทุกแห่ง. และการละอธิษฐานนั้น ท่านกล่าวไว้ด้วยช่องทะลุประมาณเท่าหลังเล็บ. ในช่องทะลุประมาณเท่าหลังเล็บนั้น ผู้ศึกษาพึงทราบขนาดเท่าหลังเล็บ ด้วยสามารถแห่งเล็บนิ้วก้อย. และช่องทะลุ เป็นช่องโหว่ทีเดียว. ก็ถ้าแม้นว่า ภายในช่องทะลุ

มีเส้นด้ายเส้นหนึ่งยังไม่ขาด, ก็ยังรักษาอยู่.

บรรดาไตรจีวรนั้น สำหรับสังฆาฏิและอุตราสงค์ ช่องทะลุจากด้านในแห่งเนื้อที่มีประมาณเพียง ๑ คืบ จากชายด้านยาว. มีประมาณ ๘ นิ้ว จากชายด้านกว้าง ย่อมทำให้ขาดอธิษฐาน. แต่สำหรับอันตรวาสก ช่องทะลุจากด้านในแห่งเนื้อที่ มีประมาณเพียง ๑ คืบ จากชายด้านยาว, มีประมาณ ๔ นิ้ว จากชายด้านกว้าง ย่อมทำให้ขาดอธิษฐาน. ช่องทะลุเล็กลงมา ไม่ทำให้ขาดอธิษฐาน. เพราะฉะนั้น เมื่อเกิดเป็นช่องทะลุ จีวรนั้นย่อมตั้งอยู่ในฐานแห่งอติเรกจีวร, ควรกระทำสูจิกรรมแล้วอธิษฐานใหม่.

แต่พระมหาสุมเถระกล่าวว่า "สำหรับจีวรที่ได้ประมาณ มีช่องทะลุที่ใดที่หนึ่ง ย่อมทำให้ขาดอธิษฐาน, แต่สำหรับจีวรที่ใหญ่ ช่องทะลุภายนอกจากประมาณ ยังไม่ทำให้ขาดอธิษฐาน, ช่องทะลุที่เกิดข้างในจึงทำให้ขาด" ดังนี้.

พระกรวิยติสสเถระกล่าวว่า "จีวรเล็ก ใหญ่ ไม่เป็นประมาณ, ช่องทะลุในที่ซึ่งภิกษุเมื่อครองจีวรซ้อนกัน[๑] ๒ ตัวม้วนมาพาดไว้บนแขนซ้าย ยังไม่ทำให้ขาดอธิษฐาน, ช่องทะลุส่วนภายในย่อมทำให้ขาด, แม้สำหรับอันตรสาวก ช่องทะลุในที่แห่งจีวรที่ภิกษุม้วนให้เป็นลูกบวบย่อมไม่ทำให้ขาด, ช่องทะลุที่ต่ำลงจากที่ม้วนให้เป็นลูกบวบนั้น ย่อมทำให้ขาด.

๑. วิมตฺ : เทวฺ จีวรานิ ปารูปนตสฺสาติ คามปฺปเวเส ทฺวิคุณํ กตฺวา สงฺฆาฏิโย ปารูปนํ สนฺธาย วุตฺตํ. แม้สารัตถทีปนี ๓/๑๔๖ ก็แก้คล้ายกันนี้.

แต่ในอรรถกถาอันธกะ ท่านทำวาทะของพระมหาสุมเถระให้เป็นหลักในไตรจีวรแล้วกล่าวว่า "จีวรประมาณอย่างต่ำ ย่อมรักษาอธิษฐานไว้ได้" จึงกล่าวคำแม้นี้เพิ่มเติมไว้ว่า "ในบริขารโจลด้านยาว ๘ นิ้ว โดยนิ้วสุคต ด้านกว้าง ๔ นิ้ว เป็นช่องทะลุ ณ ที่ส่วนในส่วนหนึ่ง ย่อมละอธิษฐานไป, ในบริขารโจลผืนใหญ่ช่องทะลุที่ต่ำกว่า ๘ นิ้วและ ๔ นิ้วนั้น ยังไม่ละอธิษฐาน, ในจีวรที่ควรอธิษฐานทั้งหมด ก็นัยนี้" ดังนี้.

บรรดาวาทะทั้ง ๔ นั้น เพราะขึ้นชื่อว่า ประมาณอย่างเล็กอื่น ๆ ที่ต่ำกว่าประมาณอย่างเล็ก แห่งจีวรที่ควรวิกัป ของจีวรที่จะพึงอธิษฐานแม้ทั้งหมด ย่อมไม่มี. ด้วยว่า ประมาณแห่งผ้านิสีทนะ ผ้าปิดแผลและผ้าอาบน้ำฝนที่ท่านกล่าวไว้นั้น เป็นประมาณอย่างใหญ่ เพราะประมาณที่ยิ่งกว่าประมาณอย่างใหญ่นั้น สำเร็จแล้ว (ใช้ได้), หาใช่ประมาณอย่างเล็กไม่ เพราะประมาณอย่างเล็กลงมาจากประมาณอย่างใหญ่นั้น ไม่สำเร็จ (ใช้ไม่ได้). แม้ไตรจีวรที่หย่อนกว่าประมาณแห่งสุคตจีวร จัดเป็นประมาณอย่างใหญ่เหมือนกัน. แต่ประมาณอย่างเล็กที่ท่านแยกกล่าวไว้ต่างหากในพระสูตรไม่มี.

การกำหนดขนาดใหญ่แห่งผ้าเช็ดหน้า ผ้าปูนอน แลผ้าบริขาร-โจลไม่มีเหมือนกัน. แต่ท่านกล่าวกำหนดไว้ด้วยประมาณอย่างเล็กขนาดจีวรที่ควรวิกัป. เพราะฉะนั้น คำใดที่ท่านกล่าวไว้ก่อน ในอรรถกถาอันธกะว่า "ประมาณอย่างเล็กย่อมรักษาการอธิษฐานไว้ได้" แล้วแสดงประมาณอย่างเล็ก ๘ นิ้ว และ ๔ นิ้ว โดยนิ้วสุคตแห่งบริขาร-

โจลเท่านั้น ในบรรดาไตรจีวรและบริขารโจลเป็นต้นนั้นแล้ว และหมายเอาประมาณอย่างเล็กแห่งไตรจีวรเป็นต้นนอกนี้ ซึ่งมีชนิด ๕ ศอกกำเป็นต้น จึงกล่าวว่า "ในจีวรที่ควรอธิษฐานทั้งหมด ก็นัยนี้." คำที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาอันธกะนั้น ย่อมไม่สมกัน. แม้ในวาทะของพระกรวิยติสสเถระ ท่านก็แสดงช่องทะลุจากชายด้านยาวเท่านั้น จากชายด้านกว้างท่านมิได้แสดงไว้; เพราะฉะนั้น วาทะของพระกรวิยติสสเถระนั้น ก็ไม่ได้กำหนดไว้.

ในวาทะของพระมหาสุมเถระท่านกล่าวไว้ว่า "ช่องทะลุในที่แห่งใดแห่งหนึ่งแห่งจีวรที่ได้ประมาณ ย่อมทำให้ขาดอธิษฐาน, ช่องทะลุภายนอกจาประมาณ แห่งจีวรขนาดใหญ่ ย่อมไม่ทำให้ขาดอธิษฐาน." แต่ท่านก็ไม่ได้กล่าวคำนี้ว่า "จีวรชื่อนี้ จัดเป็นจีวรที่ได้ประมาณ, ที่โตกว่าจีวรที่ได้ประมาณนี้ จัดเป็นจีวรใหญ่."

อีกอย่างหนึ่ง ในวิสัยแห่งไตรจีวรเป็นต้นนี้ อาจารย์ทั้งหลายประสงค์เอาคำว่า "ขนาดที่ต่างกันมี ๕ ศอกกำเป็นอาทิ เป็นประมาณอย่างเล็กแห่งไตรจีวรเป็นต้น," ถ้าในจีวรใหญ่นั้น ช่องทะลุในภายนอกจากประมาณอย่างเล็ก ไม่พึงทำให้ขาดอธิษฐานไซร้, ช่องทะลุในภายนอกจากประมาณอย่างเล็กแม้แห่งบาตรขนาดใหญ่ หรือแห่งบาตรขนาดกลางก็ไม่พึงทำให้ขาดอธิษฐาน, แต่ (ช่องทะลุในภายนอกจากประมาณอย่างเล็ก) จะไม่ทำให้ขาดอธิษฐานหามิได้; เพราะฉะนั้น วาทะแม้นี้ก็ไม่ได้กำหนดขนาดไว้.

แต่อรรถกถาวาทะแรกทั้งหมดนี้ เป็นประมาณ ในอธิการ

วินิจฉัยไตรจีวรเป็นต้นนี้. เพราะเหตุไร ? เพราะมีกำหนด. จริงอยู่ ประมาณอย่างเล็กแห่งไตรจีวร ประมาณช่องทะลุ และประมาณแห่งส่วนที่เป็นช่องทะลุ ท่านกำหนดกล่าวได้แล้วในทุกอรรถกถาเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น วาทะนั้นนั่นแลเป็นประมาณ. ด้วยว่า อรรถกถาวาทะนั้น ท่านกล่าวคล้อยตามพระประสงค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าแน่แท้. ส่วนใน ๓ วาทะนอกนี้ ไม่มีกำหนดเลย. คำหน้ากับคำหลังไม่สมกันฉะนี้แล.

ก็ภิกษุใดตามผ้าปะลงในที่ชำรุดูก่อนแล้ว เลาะที่ชำรุดออกในภายหลัง, การอธิษฐานของภิกษุนั้นยังไม่ขาดไป. แม้ในการเปลี่ยนแปลงกระทง (จีวร) ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. สำหรับจีวร ๒ ชั้น เมื่อชั้นหนึ่งเกิดเป็นช่องทะลุ หรือรากไป อธิษฐานยังไม่ขาด. ภิกษุกระทำจีวรผืนเล็กให้เป็นผืนใหญ่ หรือกระทำผืนใหญ่ให้เป็นผืนเล็ก, อธิษฐานยังไม่ขาด. เมื่อจะต่อริมสองข้างเข้าที่ตรงกลาง ถ้าว่า ตัดออกก่อนแล้ว ภายหลังเย็บติดกัน, อธิษฐานย่อมขาด. ถ้าเย็บต่อกันแล้วภายหลังจึงตัด, ยังไม่ขาดอธิษฐาน. แม้เมื่อใช้พวกช่างย้อมซักให้เป็นผ้าขาว อธิษฐานก็ยังคงเป็นอธิษฐานอยู่ทีเดียวแล.

วินิจฉัยในการอธิษฐาน ในคำว่า **อนฺโตทสาหํ อธิฏฺเฐติ วิกปฺเปติ** นี้ เท่านี้ก่อน.

[อธิบายการวิกัปจีวร]

ส่วนในการวิกัปมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

วิกัปมี ๒ อย่าง คือ วิกัปต่อหน้า ๑ วิกัปลับหลัง ๑.

ถามว่า "วิกัปต่อหน้า เป็นอย่างไร ?"

แก้ว่า "ภิกษุพึงทราบว่า จีวรมีผืนเดียว หรือมากผืน และว่า จีวรวางไว้ใกล้หรือมิได้วางไว้ใกล้ (อยู่ในหัตถบาสหรือนอกหัตถบาส) แล้วกล่าวว่า "**อิมํ จีวรํ** จีวรผืนนี้" บ้าง ว่า "**อิมานิ จีวรานิ** จีวรเหล่านี้" บ้าง ว่า "**เอตํ จีวรํ** จีวรนั้น" บ้าง ว่า "**เอตานิ จีวรานิ** จีวรเหล่านั้น" บ้าง แล้วพึงกล่าวว่า "**ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ** ข้าพเจ้าวิกัปแก่ท่าน" ดังนี้. วิกัปต่อหน้านี้ มีอย่างเดียว. ด้วยการวิกัปเพียงเท่านี้ จะเก็บไว้สมควรอยู่. จะใช้สอย หรือจะสละ หรือจะอธิษฐานไม่ควร. แต่ เมื่อภิกษุนั้น (ภิกษุผู้รับวิกัป) กล่าวคำว่า "**มยฺหํ สนฺตกํ มยฺหํ สนฺตกานิ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ** แปลว่า จีวรนี้ หรือ จีวรเหล่านี้ เป็นของข้าพเจ้า ท่านจงใช้สอย จงจำหน่าย จงกระทำตามสมควรแก่ปัจจัยเถิด" ดังนี้ ชื่อว่า ปัจจุทธรณ์ (ถอนวิกัป), จำเดิมแต่นั้น แม้การบริโภคเป็นต้น ย่อมสมควร.

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุพึงรู้ว่า จีวรผืนเดียวหรือมากผืน และว่างวางไว้ใกล้หรือมิได้วางไว้ใกล้ อย่างนั้นนั่นแล แล้วกล่าวว่า "**อิมํ จีวรํ**" หรือว่า "**อิมานิ จีวรานิ**" ดังนี้ ว่า "**เอตํ จีวรํ**" หรือว่า "**เอตานิ จีวรานิ**" ดังนี้ ในสำนักของภิกษุนั้นนั่นแล ระบุชื่อสหธรรมิก ๕ รูปใดรูปหนึ่ง คือ ผู้ใดผู้หนึ่ง ที่ตนชอบใจแล้ว พึงกล่าวว่า "**ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน วิกปฺเปมิ** ข้าพเจ้าวิกัป . . . แก่ภิกษุติสสะ" หรือว่า "**ติสฺสาย**

ภิกฺขุนิยา, ติสฺสาย สิกฺขมานาย, ติสฺสสฺส สามเณรสฺส, ติสฺสาย สามเณริยา วิกปฺเปมิ ข้าพเจ้าวิกัป... แก่ติสสา ภิกษุณี, แก่ติสสา สิกขามานา, แก่ติสสสามเณร, แก่ติสสา สามเณรี" ดังนี้. นี้เป็นวิกัปต่อหน้า อีกอย่างหนึ่ง. ด้วยการวิกัปเพียงเท่านี้ จะเก็บไว้สมควรอยู่. แต่ในการใช้สอยเป็นต้น กิจแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่ควร. แต่เมื่อภิกษุนั้นกล่าวคำว่า "จีวรนี้ ของภิกษุชื่อติสสะ ฯลฯ ของสามเณรีชื่อติสสา ท่านจงบริโภคก็ตาม จงจำหน่ายก็ตาม จงกระทำตามสมควรแก่ปัจจัยก็ตาม ดังนี้ ชื่อว่าเป็นอัน ถอน, จำเดิมแต่นั้นแม้การใช้สอยเป็นต้น ก็สมควร.

ถามว่า "การวิกัปลับหลัง เป็นอย่างไร ?"

แก้ว่า "ภิกษุพึงทราบว่า จีวรผืนเดียวหรือมากผืน และว่าจีวรวางไว้ใกล้ หรือมิได้วางไว้ใกล้ เหมือนอย่างนั้นแล้ว กล่าวว่า "**อิมํ จีวรํ** ซึ่งจีวรนี้" หรือว่า "**อิมานิ จีวรานิ** ซึ่งจีวรทั้งหลายนี้" ว่า "**เอตํ จีวรํ** ซึ่งจีวรนั่น" หรือว่า "**เอตานิ จีวรานิ** ซึ่งจีวรทั้งหลายนั่น" ดังนี้ แล้วกล่าวว่า **ตุยฺหํ วิกปฺปนตฺถาย ทมฺมิ** ข้าพเจ้าให้แก่ท่าน เพื่อประโยชน์แก่การวิกัป. ภิกษุผู้วิกัป อันภิกษุผู้รับวิกัปนั้น พึงกล่าวว่า "ใครเป็นมิตร หรือเป็นเพื่อนเห็น หรือเป็นเพื่อนคบกันของท่าน." ลำดับนั้น ภิกษุผู้วิกัปนอกนี้พึงกล่าวว่า "ภิกษุชื่อติสสะ หรือว่า ฯลฯ สามเณรีชื่อติสสา" โดยนัยก่อนนั่นแล. ภิกษุนั้นพึงกล่าวอีกว่า "**อหํ ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน ทมฺมิ** ข้าพเจ้าให้แก่ภิกษุชื่อติสสะ" ฯ ล ฯ หรือว่า "**อหํ ติสฺสาย สามเณริยา ทมฺมิ** ข้าพเจ้าให้แก่

สามเณรีชื่อติสสา" ดังนี้. อย่างนี้ ชื่อว่าวิกัปลับหลัง. ด้วยการวิกัป เพียงเท่านี้ การเก็บไว้ สมควรอยู่. ส่วนในการใช้สอยเป็นต้น กิจแม้อย่างเดียว ก็ไม่สมควร. แต่เมื่อภิกษุนั้นกล่าวคำว่า "**อิตฺถนฺนามสฺส ภิกฺขุโน สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ** (จีวร) ของภิกษุชื่อนี้ ท่านจงใช้สอยก็ได้ จงจำหน่ายก็ได้ จงกระทำตามสมควรแก่ปัจจัยก็ได้" โดยนัยดังกล่าวแล้วในวิกัปต่อหน้าอย่างที่สองนั่นแล, ชื่อว่าเป็นอัน ถอน. จำเดิมแต่ถอนแล้วนั้น แม้กิจทั้งหลายมีการใช้สอยเป็นต้น ย่อมควร.

ถามว่า "การวิกัปทั้ง ๒ อย่าง ต่างกันอย่างไร ?"

ตอบว่า ในการวิกัปต่อหน้า ภิกษุวิกัปเองแล้วให้ผู้อื่นถอนได้, ในวิกัปลับหลัง ภิกษุให้คนอื่นวิกัปแล้วให้คนอื่นนั่นแลถอน, นี่เป็นความต่างกัน ในเรื่องวิกัปทั้ง ๒ นี้. ก็ถ้าวิกัปแก่ผู้ใด ผู้นั้นไม่ฉลาดในพระบัญญัติ ไม่รู้จะถอน, พึงถือจีวรนั้น ไปยังสำนักสหธรรมิกอื่นผู้ฉลาด วิกัปใหม่แล้วพึงให้ถอน. นี้ชื่อว่า การวิกัปบริขารที่วิกัปแล้ว ควรอยู่.

ในบทว่า **วิกปฺเปติ** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ก็คำที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้โดยไม่แปลกกันว่า **วิกปฺเปติ** นี้ ดูเหมือนจะผิด จากพระบาลีเป็นต้นว่า "**อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ อธิฏฺฐาตุํ น วิกปฺเปตุํ** ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้อธิษฐานไตรจีวร ไม่ใช่ให้วิกัป" ดังนี้, แต่พระตถาคตทั้งหลาอยู่อมไม่ตรัสคำที่ผิด; เพราะฉะนั้น ผู้ศึกษาพึงทราบเนื้อความแห่งคำว่า "**อนุชานามิ ภิกฺขเว ติจีวรํ**"

เป็นต้นนั้นโดยนัยอย่างนี้ว่า "เราอนุญาตให้อธิษฐาน สำหรับภิกษุผู้บริหารไตรจีวรโดยสังเขปว่าไตรจีวรเท่านั้น ไม่ใช่ให้วิกัป, แต่ผ้าอาบน้ำฝน อนุญาตให้วิกัปอย่างเดียว ถัดจาก ๔ เดือน (ฤดูฝน) ไม่ใช่ให้อธิษฐาน, และเมื่อมีอรรถอย่างนี้ ภิกษุรูปใดใคร่จะอยู่ปราศจากไตรจีวร ผืนใดผืนหนึ่ง, เป็นอันทรงประทานโอกาสแก่ภิกษุนั้น เพื่อถอนจีวรอธิษฐานแล้ววิกัป เพื่อสะดวกในการอยู่ปราศ (ไตรจีวร) ไม่เป็นอาบัติ ในเมื่อล่วง ๑๐ วัน." โดยอุบายนี้ บัณฑิตพึงทราบความที่วิกัปไม่สำเร็จในจีวรเป็นต้นทั้งหมด ฉะนี้แล.

บทว่า **วิสฺสชฺเชติ** มีวินิจฉัยว่า ภิกษุให้จีวรแก่ผู้อื่น, ก็อย่างไรเป็นอันให้แล้ว และอย่างไร เป็นอันถือเอาแล้ว ? ภิกษุผู้สละให้กล่าวว่า "**อิหํ ตุยฺหํ เทมิ ททามิ ทชฺชามิ โอโณเชมิ ปริจฺจชามิ วิสฺสชฺชามิ** ข้าพเจ้าให้ ยกให้ น้อมให้ สละให้ จำหน่ายจีวรผืนนี้แก่ท่าน" หรือว่า "**อิตฺถนฺนามสฺส เทมิ ฯ เป ฯ นิสฺสชฺชามิ** ข้าพเจ้าให้ ฯ ล ฯ สละให้แก่ท่านผู้มีชื่อนี้" ดังนี้ เป็นอันให้ทั้งต่อหน้าทั้งลับหลังแล้วทีเดียว. เมื่อผู้สละให้กล่าวว่า "**ตุยฺหํ คณฺหาหิ** ท่านจงถือเอาของท่าน" ดังนี้, ภิกษุผู้รับกล่าวว่า "**มยฺหํ คณฺหามิ** ข้าพเจ้าถือเอาของข้าพเจ้า" เป็นอันให้ถูก และถือเอาถูก. เมื่อผู้สละให้กล่าวว่า "**ตว สนฺตกํ กโรหิ ตว สนฺตกํ โหตุ ตว สนฺตกํ กริสฺสสิ** ท่านจงทำให้เป็นของท่าน จงเป็นของท่าน ท่านจักกระทำให้เป็นของท่าน" ดังนี้. ภิกษุผู้รับกล่าวว่า "**มม สนฺตกํ กโรมิ** ข้าพเจ้าจะทำให้เป็นของข้าพเจ้า **มม สนฺตํ โหตุ** จงเป็นของข้าพเจ้า **มม**

สนฺตกํ กริสฺสามิ ข้าพเจ้า จักกระทำให้เป็นของข้าพเจ้า" ดังนี้, เป็นอันให้ไม่ถูกและเป็นอันถือเอาไม่ถูก.

ภิกษุ ผู้สละให้ ไม่รู้เพื่อจะให้ (ไม่รู้วิธีเสียสละให้) เลย, ฝ่ายผู้รับ ก็ไม่รู้เพื่อจะรับ (ไม่รู้วิธีรับ). ก็ถ้าเมื่อภิกษุผู้เสียสละให้กล่าวว่า "ขอท่านจงทำให้เป็นของท่านเสีย" ภิกษุผู้รับกล่าวว่า "ดีละ ขอรับ ! ผมจะรับเอา" แล้วถือเอา, เป็นอันให้ไม่ถูกต้อง แต่เป็นอันรับเอาถูกต้อง. ก็ถ้ารูปหนึ่งกล่าวว่า "ท่านจะถือเอาเสีย," อีกรูปหนึ่ง (คือผู้รับ) กล่าวว่า "ผมจะไม่ถือเอา," ผู้เสียสละให้นั้นกล่าวอีกว่า "ท่านจงถือเอาของที่ผมให้แล้วเพื่อท่าน," ฝ่ายภิกษุนอกนี้กล่าวว่า "ผมไม่มีความต้องการด้วยของสิ่งนี้," หลังจากนั้นแม้รูปก่อนก็ให้ล่วง ๑๐ วันไปด้วยเข้าใจว่า "เราให้แล้ว," ฝ่ายรูปหลังก็ให้ล่วง ๑๐ วันไปด้วยเข้าใจว่า "เราได้ปฏิเสธไปแล้ว" เป็นอาบัติแก่ใคร ไม่เป็นอาบัติแก่ใคร ? ไม่เป็นอาบัติแก่ใคร, ก็ท่านรูปใดชอบใจ, ท่านรูปนั้นพึงอธิษฐานใช้สอยเถิด.

ฝ่ายภิกษุผู้ที่มีความสงสัยในการอธิษฐาน จะพึงทำอย่างไร ? พึงบอกความเป็นผู้สงสัยแล้วกล่าวว่า "ถ้าจีวรจักไม่ได้อธิษฐาน เมื่อเป็นอย่างนั้น จีวรเป็นของควรแก่ข้าพเจ้า" แล้วพึงเสียสละโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. เพราะว่าเมื่อภิกษุให้รู้อย่างนี้แล้วทำวินัยกรรมไม่เป็นมุสาวาท. แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "จีวรนั้น ภิกษุรูปหนึ่งถือเอาเป็นวิสาสะแล้วคืนให้ ก็ควร." คำของอาจารย์บางพวกนั้นไม่ชอบ. เพราะนั่น ไม่ใช่วินัยกรรมของภิกษุผู้มีความสงสัยนั้น.

ทั้งผ้านั้น ก็ไม่เป็นวัตถุอื่น ด้วยเหตุสักว่าถือเอาแล้วให้คืนนี้.

คำว่า **นสฺสติ** เป็นต้น มีอรรถตื้นทั้งนั้นแล.

ในคำว่า **โย น ทเทยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ไม่คืนให้ ด้วยความสำคัญนี้ว่า "ภิกษุนี้ให้แล้วแก่เรา." แต่ภิกษุผู้รู้ว่าเป็นของภิกษุนั้นแล้วชิงเอาด้วยเลส พระวินัยธรพึงให้ตีราคาสิ่งของปรับอาบัติ ฉะนี้แล.

ในสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ ชื่อว่ากฐินสมุฏฐาน ย่อมเกิดทางกายกับวาจา และทางกายวาจากับจิต เป็นอกิริยา เพราะต้องด้วยการไม่อธิษฐานและไม่วิกัป เป็นโนสัญญาวิโมกข์ เพราะไม่พ้นด้วยสัญญา แม้ไม่รู้ก็ต้อง เป็นอจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

พรรณนาปฐมกฐินสิกขาบท ในอรรถกถาพระวินัย
ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๒

พรรณนาอุทโทสิตสิกขาบท

อุทโทสิตสิกขาบทว่า **เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา** เป็นอาทิ ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- วินิจฉัยในอุทโทสิตสิกขาบทนั้น พึงทราบต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องภิกษุหลายรูป]

บทว่า **สนฺตรุตฺตเรน** มีความว่า อันตรวาสก (ผ้านุ่ง) ตรัสเรียกว่า **อันตระ**. อุตราสงค์ (ผ้าห่ม) ตรัสเรียกว่า **อุตตระ**. ผ้าห่มกับผ้านุ่งชื่อว่า **สันตรุตตระ**. มีแต่ผ้าห่มกับผ้านุ่งนั้น. อธิบายว่า "พร้อมด้วยผ้าอุตราสงค์กับผ้าอันตราวาสก."

บทว่า **กณฺณกิตานิ** ได้แก่ เกิดราเป็นจุดดำ ๆ ขาว ๆ ในโอกาสที่เหงื่อถูก.

คำว่า **อทฺทสา โข อายสฺมา อานนฺโท เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺโต** มีความว่า ได้ยินว่า พระเถระ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี เพื่อพรูประสงค์จะพักผ่อนในกลางวันได้โอกาสนั้นแล้ว เก็บภัณฑะไม้ และภัณฑะดิน ที่เก็บไว้ไม่ดี ปัดกวาดสถานที่ที่ไม่ได้กวาด กระทำปฏิสันถารกับพวกภิกษุอาพาธ ไปถึงเสนาสนะสถานแห่งภิกษุเหล่านั้นได้เห็นแล้ว. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์จึงกล่าวว่า **"ท่านพระอานนท์ เที่ยวไปยังเสนาสน-**

จาริก ได้เห็นแล้วแล."

[อนุบัญญัติแก้อรรถเรื่องภิกษุอาพาธ]

คำว่า **อวิปฺปวาสสมฺมุตึ ทาตุํ** มีความว่า สมมติในการไม่อยู่ปราศ (ไตรจีวร) ชื่ออวิปปวาสสมมติ. อนึ่ง สมมติ เพื่อการไม่อยู่ปราศ (ไตรจีวร) ชื่ออวิปปวาสสมมติ. ก็ในอวิปปวาสสมมตินี้ มีอานิสงส์อย่างไร ? ภิกษุอยู่ปราศจากจีวรผืนใด, จีวรผืนนั้น ย่อมไม่เป็นนิสสัคคีย์ และภิกษุผู้อยู่ปราศจากไม่ต้องอาบัติ. อยู่ปราศจากได้สิ้นเวลาเท่าไร พระมหาสุมเถระกล่าวไว้ก่อนว่า "ชั่วเวลาที่โรคยังไม่หาย, แต่เมื่อโรคหายแล้ว ภิกษุพึงรีบกลับมาสู่สถานที่เก็บจีวร" ดังนี้. พระมหาปทุมเถระกล่าวว่า "เมื่อภิกษุนั้นรีบด่วนมา โรคพึงกลับกำเริบขึ้น; เพราะฉะนั้น ควรจะค่อย ๆ มา, ก็ภิกษุยังแสวงหาพวกเกวียน หรือว่า ทำความผูกใจอยู่ว่า 'เราจะไป' จำเดิมแต่กาลใด, จะอยู่ปราศจากจำเดิมแต่กาลนั้นไป ก็ควร, แต่เมื่อภิกษุทำการทอดธุระอย่างนี้ว่า 'เราจักยังไม่ไปในเวลานี้' พึงถอนเสีย, ไตรจีวรที่ถอนแล้วจักตั้งอยู่ในฐานะเป็นอดิเรกจีวร" ดังนี้.

ถามว่า "ถ้าว่า โรคของเธอกลับกำเริบขึ้น, เธอจะพึงทำอย่างไร ?"

แก้ว่า "พรูปุสสเทวเถระ กล่าวไว้ก่อนว่า 'ถ้าโรคนั้นนั่นเองกลับกำเริบขึ้น อวิปปวาสสมมตินั้นนั่นแล ยังคงเป็นสมมติอยู่, ไม่มีกิจที่จะต้องให้สมมติใหม่, ถ้าโรคอื่นกำเริบ, พึงให้สมมติใหม่' ดังนี้."

พระอุปติสสเถระกล่าวว่า "โรคนั้น หรือโรคอื่นก็ตาม จงยกไว้, ไม่มีกิจที่จะต้องให้สมมติใหม่" ดังนี้.

ส่วนในบทว่า **นิฏฺฐิตจีวรสฺมึ ภิกฺขุนา** นี้ บัณฑิตอย่าเข้าใจอรรถเหมือนในสิกขาบทก่อน พึงทราบอรรถแห่งตติยาวิภัติ ด้วยอำนาจแห่งฉัฏฐีวิภัติอย่างนี้ว่า "**นิฏฺฐิเต จีวรสฺมึ ภิกฺขุโน** เมื่อจีวรของภิกุสำเร็จแล้ว" ดังนี้. เพราะอรรถด้วยอำนาจแห่งตติยาวิภัติว่า "กิจชื่อนี้ อันภิกษุพึงกระทำ" ดังนี้ ไม่มี, แต่ว่า อรรถด้วยอำนาจแห่งฉัฏฐีวิภัติอย่างนี้ว่า "เมื่อจีวรของภิกษุสำเร็จแล้ว และเมื่อกฐินเดาะแล้ว ถ้าภิกษุมีปลิโพธขาดแล้วอย่างนี้ พึงอยู่ปราศจากไตรจีวรแม้สิ้นราตรีหนึ่ง" ดังนี้ ย่อมสมควร (เพราะเหตุใด ; เพราะเหตุนั้นพึงทราบอรรถแห่งตติยาวิภัติด้วยอำนาจฉัฏฐีวิภัติ.)

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ติจีวเรน** ได้แก่ จากบรรดาไตรจีวรที่อธิษฐานแล้ว จีวรผืนใดผืนหนึ่ง. จริงอยู่ ภิกษุแม้อยู่ปราศจากจีวรผืนเดียว ก็จัดว่าเป็นผู้อยู่ปราศจากไตรจีวร เพราะเป็นผู้อยู่ปราศจาก (จีวรผืนหนึ่ง) อันนับเนื่องในความสำเร็จเป็นไตรจีวร เพราะเหตุนั้นนั่นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **ติจีวเรน** นั้น พระองค์จึงตรัสคำว่า "**สงฺฆาฏิยา**" เป็นต้น.

บทว่า **วิปฺปวเสยฺย** คือ พึงเป็นผู้อยู่ปราศจาก.

[อธิบายสถานที่เก็บจีวรและวิธีปฏิบัติ]

คำว่า "**คาโม เอกูปจาโร**" เป็นอาทิ ตรัสไว้เพื่อให้กำหนด

ลักษณะแห่งการไม่อยู่ปราศจาก (ไตรจีวร). ต่อจากคำว่า **คาโม เอกูปจาโร** เป็นต้นนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงขยายบท มาติกา ๑๕ บทเหล่านั้นนั่นแล ให้พิสดารตามลำดับ จึงตรัสว่า **"คาโม เอกูปจาโร นาม"** เป็นต้น. ในคำว่า **คาโม เอกูปจาโร** นั้น มี วินิจฉัยดังนี้:-

พระราชวังของพระราชาพระองค์หนึ่ง หรือ บ้านของนายบ้าน คนหนึ่ง ชื่อว่าบ้านของตระกูลเดียว. บทว่า **ปริกฺขิตฺโต** มีความว่า ล้อมแล้วด้วยกำแพง ด้วยรั้ว หรือด้วยคู อย่างใดอย่างหนึ่ง.

ท่านแสดงความที่บ้านของตระกูลเดียว มีอุปจากเดียวด้วยคำมี ประมาณเพียงเท่านี้.

สองบทว่า **อนฺโตคาเม วฏฺฐพฺพํ** มีความว่า ภิกษุจะเก็บ จีวรไว้ในบ้านเช่นนี้แล้ว ให้อรุณขึ้นในที่ซึ่งตนชอบใจในละแวกบ้าน ย่อมควร.

ด้วยบทว่า **อปริกฺขิตฺโต** นี้ ท่านแสดงความที่บ้านนั้นนั่นแล มีอุปจารต่าง ๆ กัน.

คำว่า **ตสฺมึ ฆเร วฏฺฐพฺพํ** มีความว่า พึงอยู่ในเรือนหลัง ที่ตนเก็บจีวรไว้ในบ้านเห็นปานนั้น.

หลายบทว่า **หตฺถปาสา วา น วิชหิตพฺพํ** มีความว่า อีก อย่างหนึ่ง ไม่พึงละเรือนนั้น จากหัตถบาสโดยรอบ. มีคำอธิบายว่า "ไม่พึงละให้ห่างจากประเทศประมาณ ๒ ศอกคืบไป." ก็การอยู่ ภายใน ๒ ศอกคืบ ย่อมสมควร. ล่วงเลยประมาณนั้นไป ถ้าแม้น

ภิกษุผู้มีฤทธิ์ยังอรุณให้ตั้งขึ้นในอากาศ ก็เป็นนิสัคคีย์เหมือนกัน.

ก็บัณฑิตพึงทราบการกำหนดเรือนในบทว่า **ยสฺมึ ฆเร** ในวิสัยว่าบ้านของตระกูลเดียวนี้ โดยลักษณะเป็นต้นว่า "เป็นเรือนของตระกูลเดียว" ดังนี้.

คำว่า **นานากุลสฺส คาโม** ได้แก่ ตำหนักแห่งพระราชาต่างพระองค์กัน หรือ บ้านของพวกนายบ้านต่าง ๆ เช่นเมืองไพศาลีและเมืองกุสินาราเป็นต้น.

ด้วยบทว่า **ปริกฺขิตฺต** นี้ ท่านแสดงความที่บ้านของตระกูลต่างกัน มีอุปจารเดียวกัน.

ท่านกล่าวสภาด้วยลิงค์ตรงกันข้าม ในคำว่า "**สภาเย วา ทฺวารมูเล วา**" นี้ ว่า "**สภายํ**."

บทว่า **ทฺวารมูเล** ได้แก่ ที่ใกล้ประตูเมือง. มีคำอธิบายว่า "หรือพึงอยู่ในเรือนที่ตนเก็บจีวรไว้ในบ้านเห็นปานนั้น." เมื่อภิกษุไม่อาจจะอยู่ในเรือนนั้น เพราะเสียงอึกทึก หรือเพราะคนพลุกพล่าน พึงอยู่ในสภา หรือ ที่ใกล้ประตูเมือง. เมื่อไม่อาจอยู่แม้ในสภาหรือในที่ใกล้ประตูเมืองนั้น พึงอยู่ในที่ผาสุก แห่งใดแห่งหนึ่งแล้วมาในภายในอรุณ ไม่พึงละจากหัตถบาส แห่งสภาและที่ใกล้ประตูเมืองนั้นเลย. ส่วนกิจที่ภิกษุจะพึงอยู่ในหัตถบาสแห่งเรือน หรือแห่งจีวร ไม่มีเลย.

คำว่า **สภายํ คจฺฉนฺเตน หตฺถปาเส จีวรํ นิกฺขิปิตฺวา** มีความว่า ถ้าว่า ภิกษุไม่เก็บไว้ในเรือน ไปยังสภาด้วยทำในใจว่า

"เราจักเก็บไว้ที่สภา," เมื่อภิกษุนั้น ไปยังสภา พึงเหยียดแขนออกไปในหัตถบาส เก็บจีวรไว้ที่ร้านตลาดบางร้าน ที่เป็นทางแห่งการเก็บไว้ คือ อยู่ในหัตถบาส อย่างนี้ว่า "เอาเถอะ ! เราจักเก็บจีวรนี้ไว้" แล้วพึงอยู่ที่สภา หรือที่ใกล้ประตู หรือ ไม่พึงละ (จีวร) จากหัตถบาส โดยนัยก่อนนั่นแล.

[มติต่าง ๆ ในสถานที่เก็บและการรักษาจีวร]

ในวิสัยว่า **สภาเย วา ทฺวารมูเล วา** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

พระปุสสเทวเถระ กล่าวไว้ก่อนว่า "ไม่มีกิจจำเป็นที่จะต้องอยู่ในหัตถบาสแห่งจีวร, จะอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง จะเป็นหัตถบาสถนนก็ดี หัตถบาสสภาก็ดี หัตถบาสประตูก็ดี ย่อมสมควรทั้งนั้น" ดังนี้.

ส่วนพระอุปติสสเถระ กล่าวว่า "เมืองมีประตูมากก็มี มีสภามากก็มี; เพราะฉะนั้น จะอยู่ในที่ทั่วไป ไม่สมควร, แต่ไม่พึงละจากหัตถบาสแห่งสภาและประตู ซึ่งมีอยู่ในที่ตรงหน้าแห่งถนนที่ตนเก็บจีวรไว้, จริงอยู่ เมื่อเป็นอย่างนี้ อาจจะทราบความเป็นไปแห่งจีวรได้" ดังนี้.

แต่เมื่อภิกษุไปยังสภา เก็บจีวรไว้ในมือของชาวร้านตลาดคนใด, ถ้าชาวร้านตลาดคนนั้นไพล่นำจีวรนั้นไปเก็บไว้ที่เรือน, หัตถบาสถนน คุ้มไม่ได้, ภิกษุจะต้องอยู่ในหัตถบาสแห่งเรือนเท่านั้น. ถ้าเรือนใหญ่ ตั้งแผ่ครอบไปตลอดสองถนน, ภิกษุพึงให้อรุณตั้งขึ้น

เฉพาะในหัตถบาสทางข้างหน้า หรือ ทางข้างหลัง (แห่งเรือนนั้น). แต่ภิกษุเก็บ (จีวร) ฝากไว้ในสภา พึงให้อรุณขึ้นในสภา หรือที่ใกล้ประตูเมือง ตรงหน้าสภานั้น หรือว่า ในหัตถบาสแห่งสภา หือที่ใกล้ประตูเมืองนั้นนั่นแล.

ด้วยบทว่า **อปริกฺขิตฺโต** นี้ ท่านแสดงความที่บ้านนั้นนั่นแล มีอุปจารต่างกัน. พึงทราบความมีอุปจารเดียวกัน และมีอุปจารต่างกันในบททั้งปวง โดยอุบายอย่างนี้เหมือนกัน. แต่ในพระบาลีพระผู้มีพระภาคทรงยกบทมาติกาขึ้นเพียงบทเดียว อันมีอยู่ในคำต้น อย่างนี้ว่า "บ้านชื่อว่า มีอุปจารเดียว" และอันตั้งอยู่ในที่สุดอย่างนี้ว่า "ที่แจ้ง ชื่อว่า มีอุปจารเดียว" แล้วขยายบทภาชนะให้พิสดาร. เพราะฉะนั้น ในทุก ๆ บท พึงทราบความมีอุปจารเดียวกัน ด้วยอำนาจแห่งที่มีเครื่องล้อมเป็นต้น และความมีอุปจารต่างกัน ด้วยอำนาจแห่งที่ไม่มีเครื่องล้อมเป็นต้น โดยทำนองแห่งบทนั้นนั่นแล.

ในนิเวศน์ (เรือนพัก) เป็นต้น มีวินิจฉัย ดังนี้:-

บทว่า **โอวรกา** นี้ เป็นคำยักเรียกห้องทั้งหลายเท่านั้น.

บทว่า **หตฺถปาสา วา** ได้แก่ จากหัตถบาสแห่งห้อง หรือแห่งเรือน.

บทว่า **ทฺวารมูเล** ได้แก่ ในที่ใกล้ประตูเรือนอันสาธารณะแก่ชนทั้งปวงก็ดี.

บทว่า **หตฺถปาสา วา** ได้แก่ จากหัตถบาสแห่งห้อง หรือแห่งเรือน หรือ แห่งที่ใกล้ประตูเรือน.

ที่ชื่อว่าโรงเก็บของนั้น ได้แก่ โรงเก็บสิ่งของมียวดยานเป็นต้น. จำเดิมแต่โรงเก็บสิ่งของนี้ไป พึงทราบวินิจฉัย โดยนัยดังกล่าวแล้วในเรือนพัก.

ที่ชื่อว่าป้อมนั้น ได้แก่ ที่อาศัยพิเศษ ซึ่งเขาก่อด้วยอิฐ เพื่อป้องกันพระราชาข้าศึกเป็นต้น มีฝาผนังหนา มีพื้น ๔-๕ ชั้น.

ปราสาท ๔ เหลี่ยมจตุรัส อันสงเคราะห์เข้าด้วยยอดเดียวกัน ชื่อว่า **เรือนยอดเดียว**. ปราสาทยาว ชื่อว่า **ปราสาท**. ปราสาทมีหลังคาตัด (ปราสาทโล้น) ชื่อว่า **ทิมแถว**. อัพภันดรนั่นที่ท่านกล่าวไว้ในคำว่า **"๗ อัพภันดร"** นี้ มีประมาณ ๒๘ ศอก.

บทว่า **สตฺโถ** มีความว่า ถ้าหมู่เกวียนไปหยุดพักโอบหมู่บ้านหรือแม่น้ำ เนื่องเป็นอันเดียวกับหมู่เกวียนที่เข้าไปภายใน กระจายอยู่ตลอดไปทั้งฝั่งในทั้งฝั่งนอก ย่อมได้บริหารว่าหมู่เกวียนแท้. ถ้าหมู่เกวียนยังเนื่องกันอยู่ที่บ้าน หรือว่าที่แม่น้ำ, หมู่เกวียนที่เข้าไปภายในแล้ว ย่อมได้บริหารว่าบ้าน และบริหารว่า แม่น้ำ. ถ้าหมู่เกวียนหยุดพักอยู่เลยวิหารสีมาไป, จีวรอยู่ภายในสีมา พึงไปยังวิหารแล้วอยู่ภายในสีมานั้น. ถ้าจีวรอยู่ในภายนอกสีมา, พึงอยู่ในที่ใกล้หมู่เกวียนนั่นแล. ถ้าหมู่เกวียนกำลังเดินทางเมื่อเกวียนหัก หรือโคหายย่อมขาดกันในระหว่าง, จีวรที่เก็บไว้ในส่วนไหน พึงอยู่ในส่วนนั้น. หัตถบาสแห่งจีวรนั่นแล ชื่อว่า หัตถบาสในไร่นาของตระกูลเดียว. หัตถบาสแห่งประตูไร่นา ชื่อว่า หัตถบาสในไร่นาของตระกูลต่างกัน. หัตถบาสแห่งจีวรเท่านั้น ชื่อว่า หัตถบาสในไร่นาที่ไม่ได้ล้อม.

ลาน ท่านเรียกว่า **ธัญญกรณ์** (ลานนวดข้าวเปลือก). สวนดอกไม้ หรือ สวนผลไม้ท่านเรียกว่า "**สวน**." ในลานนวดข้าวและสวนทั้งสอง มีวินิจฉัยเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้วในไร่นานั่นแล. ในบทว่า **วิหาร** ก็มีวินิจฉัยเช่นเดียวกับเรือนพักน่นเอง.

ในรุกขมูล พึงทราบวินิจฉัย ดังนี้ :-

บทว่า **อนฺโตฉายายํ** คือ เฉพาะภายในโอกาสที่เงาแผ่ไปถึง. แต่จีวรที่ภิกษุเก็บไว้ในโอกาสที่แดดถูก แห่งต้นไม้มีกิ่งโปร่งเป็นนิสสัคคีย์แท้. เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงเก็บจีวรไว้ที่เงาแห่งกิ่งไม้ หรือ ที่เงาแห่งลำต้นของต้นไม้เช่นนั้น. ถ้าจะเก็บไว้บนกิ่งหรือบนค่าคบ,พึงวางไว้ในโอกาสที่เงาแห่งกิ่งไม้ต้นอื่นข้างบนแผ่ไปถึงเท่านั้น. เงาของต้นไม้เตี้ยย่อมแผ่ทอดไปไกล, พึงเก็บไว้ในโอกาสที่เงาแผ่ไปถูก. ควรจะเก็บไว้ในที่เงาทึบเท่านั้น. **หัตถบาส** แม้ในอธิการแห่งโคนไม้นี้ ก็คือหัตถบาสแห่งจีวรนั่นเอง.

คำว่า **อคามเก อรญฺเญ** มีความว่า ป่าที่ชื่อว่าหาบ้านมิได้ย่อมได้ในป่ามีดงดิบเป็นต้น (ดงวิชฌาฏวีเป็นต้น) หรือบนหมู่เกาะซึ่งไม่เป็นทางเที่ยวไปของพวกชาวประมง ในท่ามกลางสมุทร

คำว่า **สมนฺต สตฺตพฺภนฺตรา** มีความว่า ๗ อัพภันดร ในทิศทั้งปวง แห่งบุคคลผู้ยืนอยู่ที่ตรงกลาง รวมเป็น ๑๔ อัพภันดรโดยทะแยง. ภิกษุนั่งตรงกลาง ย่อมรักษาจีวรที่เก็บไว้ในที่สุดรอบแห่งทิศตะวันออก หรือ ทิศตะวันตก. แต่ถ้าว่า ภิกษุเดินไปสู่ทิศตะวันออก แม้เพียงเส้นผมเดียวในเวลาอรุณขึ้น จีวรในทิศตะวันตก

เป็นนิสสัคคีย์. ในจีวรนอกจากนี้ ก็นัยนี้. ก็แลในเวลากระทำอุโบสถ พึงชำระสัตตัพภันตรสีมาให้หมดจด ตั้งแต่ภิกษุผู้นั่งในที่สุดท้ายแห่งบริษัท. ภิกษุสงฆ์ขยายไปตลอดที่ประมาณเท่าใด, แม้สีมาก็ขยายออกไปตลอดที่ประมาณเท่านั้น.

ในคำว่า **อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** นี้ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ถ้าภิกษุผู้ประกอบความเพียร บำเพ็ญเพียรตลอดคืนยังรุ่งใฝ่ใจว่า "เราจักสรงน้ำในเวลาใกล้รุ่ง" จึงออกไป วางจีวรทั้ง ๓ ผืนไว้ที่ฝั่งแม่น้ำ แล้วลงสู่แม่น้ำ, และเมื่อเธออาบอยู่นั่นเอง อรุณขึ้น, เธอพึงกระทำอย่างไร ? ด้วยว่า เธอ ถ้าขึ้นมาแล้วนุ่งห่มจีวร, ย่อมต้องทุกกฏ เพราะไม่เสียสละจีวรที่เป็นนิสสัคคีย์แล้วใช้สอยเป็นปัจจัย, ถ้าเธอเปลือยกายไป แม้ด้วยการเปลือยกายไปอย่างนั้น ก็ต้องทุกกฏ."

ตอบว่า "เธอไม่ต้อง," เพราะว่า เธอตั้งอยู่ในฐานแห่งภิกษุผู้มีจีวรหาย เพราะจีวรเหล่านั้นเป็นของไม่ควรบริโภค ตราบเท่าที่ยังไม่พบภิกษุรูปอื่นแล้วกระทำวินัยกรรม, และชื่อว่า สิ่งที่ไม่สมควรแก่ภิกษุผู้มีจีวรหาย ไม่มี; เพราะฉะนั้น เธอพึงนุ่งผืนหนึ่ง เอามือถือสองผืนไปสู่วิหารแล้วกระทำวินัยกรรม. ถ้าว่า วิหารอยู่ไกล, ในระหว่างทางมีพวกชาวบ้านสัญจรไปมา, เธอพบพวกชาวบ้านเหล่านั้น พึงนุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง วางผืนหนึ่งไว้บนจะงอยบ่าแล้วพึงเดินไป. ถ้าหากไม่พบภิกษุที่ชอบพอกันในวิหาร, ภิกษุทั้งหลายไปเที่ยวภิกษุจารเสีย, เธอพึงวางผ้าสังฆาฏิไว้ภายนอกบ้าน ไปสู่โรงฉัน ด้วยผ้าอุตตราสงค์

กันอันตรวาสกแล้ว กระทำวินัยกรรม. ถ้าในภายนอกบ้าน มีโจรภัย พึงห่มสังฆาฏิไปด้วย, ถ้าโรงฉันคับแคบมีคนพลุกพล่าน, เธอไม่อาจเปลื้องจีวรออก ทำวินัยกรรมในด้านหนึ่งได้, พึงพาภิกษุรูปหนึ่งไปนอกบ้านกระทำวินัยกรรม แล้วใช้สอยจีวรทั้งหลายเถิด.

ถ้าภิกษุทั้งหลาย ให้บาตรและจีวรไว้ในมือแห่งภิกษุหนุ่มทั้งหลายกำลังเดินทางไป มีความประสงค์จะนอกพัก ในปัจฉิมยาม, พึงกระทำจีวรของตน ๆ ไว้ในหัตถบาสก่อนแล้วจึงนอน. ถ้าเมื่อพวกภิกษุหนุ่มมาไม่ทัน อรุณขึ้นไปแก่พระเถระทั้งหลายผู้กำลังเดินไปนั่นแล, จีวรทั้งหลาอยู่อมเป็นนิสสัคคีย์. ส่วนนิสัยไม่ระงับ. เมื่อพวกภิกษุหนุ่มเดินล่วงหน้าไปก่อนก็ดี พระเถระทั้งหลายพลัดทางไม่เห็นกันและกันในป่าก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ก็ถ้าพวกภิกษุหนุ่มเรียนว่า "ท่านขอรับ ! พวกกระผมจักนอนพักสักครู่หนึ่งแล้ว จักตามไปทันพวกท่านในโอกาสชื่อโน้น" ดังนี้แล้ว นอนอยู่จนอรุณขึ้น, จีวรเป็นนิสสัคคีย์ด้วย นิสัยก็ระงับด้วย. แม้เมื่อพระเถระทั้งหลายส่งพวกภิกษุหนุ่มไปก่อนแล้วนอน ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. พบทางสองแพร่ง พระเถระทั้งหลายบอกว่า "ทางนี้," พวกภิกษุหนุ่มเรียกว่า "ทางนี้" ไม่เชื่อถือถ้อยคำของกันและกัน ไปเสีย (แยกทางกันไป), แม้พร้อมกับอรุณขึ้นจีวรทั้งหลายเป็นนิสสัคคีย์ และนิสัอยู่อมระงับ.

ถ้าพวกภิกษุหนุ่มแวะออกจากทางกล่าวว่า "พวกเราจักกลับมาให้ทันภายในอรุณทีเดียว แล้วเข้าไปยังบ้านเพื่อต้องการเภสัชกำลัง

เดินมา, และอรุณขึ้นไปแก่พวกเธอผู้กลับมายังไม่ถึงนั่นเอง, จีวรทั้งหลายเป็นนิสสัคคีย์, แต่นิสัยไม่ระงับ. ก็ถ้าว่าพวกเธอกล่าวว่า "พวกเรายืนสักครู่หนึ่งแล้วจักไป" แล้วยืน หรือนั่ง เพราะกลัวแม่โคนม (แม่โคลูกอ่อน) หรือเพราะกลัวสุนัขแล้วจึงเดินไป, เมื่ออรุณขึ้นในระหว่างทาง จีวรทั้งหลายเป็นนิสสัคคีย์ด้วย นิสัยก็ระงับด้วย. เมื่อภิกษุทั้งหลาย (เมื่ออาจารย์และอันเตวาสิก) เข้าไปสู่บ้านภายในสีมาด้วยใส่ใจ "เราจักมาในภายในอรุณขึ้นนั่นเทียว" อรุณขึ้นในระหว่าง, จีวรทั้งหลายไม่เป็นนิสสัคคีย์ นิสัยก็ไม่ระงับ. ก็ถ้าว่าภิกษุทั้งหลายนั่งอยู่ด้วยไม่ใส่ใจว่า "เราตรีจงสว่าง หรือไม่ก็ตามที" แม้เมื่ออรุณขึ้นแล้ว จีวรไม่เป็นนิสสัคคีย์, แต่นิสัยย่อมระงับ.

ก็ภิกษุเหล่าใดเข้าไปสู่โรงในภายนอกอุปจารสีมาด้วยทั้งที่ยังมีอุตสาหะว่า "เราจักมาในภายในอรุณนั่นแล เพื่อประโยชน์แก่กรรมมีอุปสมบทกรรมเป็นต้น, อรุณตั้งขึ้นที่โรงนั้น แก่พวกเธอ, จีวรเป็นนิสสัคคีย์ แต่นิสัยไม่ระงับ. ภิกษุทั้งหลายเข้าไปสู่โรงนั้นนั่นแลภายในอุปจารสีมา, เมื่ออรุณตั้งขึ้น จีวรไม่เป็นนิสสัคคีย์ นิสัยก็ไม่ระงับ. แต่ภิกษุเหล่าใด ยังมีอุตสาหะไปยังวิหารใกล้เคียง เพื่อประสงค์จะฟังธรรม ตั้งใจว่า "จักมาให้ทันภายในอรุณ," แต่อรุณขึ้นไปแก่พวกเธอในระหว่างทางนั่นเอง จีวรทั้งหลายเป็นนิสสัคคีย์ แต่นิสัยยังไม่ระงับ. ถ้าพวกเธอนั่งอยู่ด้วยเคารพในธรรมว่า "พวกเราฟังจนจบแล้วจึงจักไป" พร้อมกับอรุณขึ้น แม้จีวรทั้งหลายก็เป็นนิสสัคคีย์ ทั้งนิสัยก็ระงับ.

พระเถระ เมื่อจะส่งภิกษุหนุ่มไปสู่ละแวกบ้าน เพื่อต้องการซัก จีวร พึงปัจจุทธรณ์จีวรของตนก่อนแล้วจึงให้ไป. แม้จีวรของภิกษุหนุ่ม ก็พึงให้ปัจจุทธรณ์แล้วเก็บไว้. ถ้าภิกษุหนุ่มไปแม้ด้วยไม่มีสติ, พระ เถระพึงถอนจีวรของตนแล้วถือเอาจีวรของภิกษุหนุ่มด้วยวิสาสะ พึงเก็บ ไว้. ถ้าพระเถระระลึกไม่ได้, แต่ภิกษุหนุ่มระลึกได้, ภิกษุนุ่มพึงถอน จีวรของตน แล้วถือเอาจีวรของพระเถระด้วยวิสาสะแล้วไปเรียนว่า "ท่านขอรับ ! ท่านจงอธิษฐานจีวรของท่านเสียแล้วใช้สอยเถิด." จีวร ของตน เธอก็พึงอธิษฐาน. แม้ด้วยความระลึกได้ ของภิกษุรูปหนึ่ง อย่างนี้ ก็ย่อมพ้นอาบัติได้แล. คำที่เหลือมีอรรถอันตื้นทั้งนั้น.

บรรดาปกิณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น ในปฐมกฐินสิกขาบท เป็น อกิริยา คือ ไม่อธิษฐานและไม่วิกัป, ในสิกขาบทนี้ เป็นอกิริยา คือ ไม่ปัจจุทธรณ์ (ไม่ถอน), อันนี้เท่านั้น เป็นความแปลกกัน. คำที่เหลือในฐานะทั้งหมด มีนัยดังกล่าวแล้วทั้งนั้นแล.

พรรณนาอุทโทสิตสิกขาบท จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๓

พรรณนาตติยกฐินสิกขาบท

ตติยกฐินสิกขาบทว่า **ตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- พึงทราบวินิจฉัยตติยกฐินสิกขาบท ดังต่อไปนี้:-

[แก้อรรถเรื่องภิกษุรูปหนึ่ง]

หลายบทว่า **อุสฺสาเปตฺวา ปุนปฺปุนํ วิมชฺชติ** มีความว่า ภิกษุนั่นสำคัญว่า "เมื่อรออยู่นหายแล้ว จีวรนี้ จักให้ญ่ขึ้น" จึงเอาน้ำรด เอาเท้าเหยียบ เอามือดึงขึ้นแล้วรีดที่หลัง. จีวรนั้นแห้งแล้วด้วยแสงแดด ก็มีประมาณเท่าเดิมนั่นแล. ภิกษุนั้นก็กระทำอย่างนั้นซ้ำอีก. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงกล่าวว่า "ดึงขึ้นแล้วรีดเป็นหลายครั้ง." พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งที่พระคันธกุฎีนั่นแล ทอดพระเนตรเห็นภิกษุนั้นลำบากอยู่อย่างนั้น จึงเสด็จออกประดุจเสด็จไปสู่เสนาสนจาริก็ได้เสด็จไปในที่นั้น. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ จึงกล่าวว่า "**อทฺทสา โข ภควา**" เป็นต้น.

บทว่า **เอกาทสมาเส** ได้แก่ ตลอด ๑๑ เดือนที่เหลือ เว้นเดือนกัตติกาหลัง หนึ่งเดือน.

บทว่า **สตฺตมาเส** ได้แก่ ๗ เดือนที่เหลือ เว้น ๕ เดือน คือเดือนกัตติกานั่นด้วย ๔ เดือนฤดูฝนด้วย.

[แก้อรรถสิกขาบทวิภังค์ด้วยความหวังจะได้จีวร]

หลายบทว่า **กาเลปิ อาทิสฺส ทินฺนํ** มีความว่า จีวรที่ทายกอุทิศถวายแก่สงฆ์ว่า "นี้เป็นอกาลจีวร" หรือ ที่ทายกถวายแก่บุคคลผู้เดียวว่า "ข้าพเจ้าถวายจีวรนี้แก่ท่าน" ดังนี้.

บทว่า **สงฺฆโต วา** มีความว่า จีวรเกิดขึ้นจากสงฆ์ด้วยอำนาจแห่งส่วนที่ถึงแก่ตนก็ดี.

บทว่า **คณโต วา** มีความว่า พวกทายก ย่อมถวายแก่คณะอย่างนี้ว่า "พวกข้าพเจ้าถวายจีวรนี้แก่คณะแห่งภิกษุผู้เรียกพระสูตร, ถวายจีวรนี้แก่คณะแห่งภิกษุผู้เรียนอภิธรรม," จีวรพึงเกิดขึ้นจากคณะนั้นด้วยอำนาจแห่งส่วนที่ถึงแก่ตน ก็ดี.

คำว่า **โน จสฺส ปาริปูริ** คือ ถ้าผ้านั้นยังไม่พอ. อธิบายว่า "จีวรที่ควรอธิษฐานได้ อันภิกษุทำอยู่ด้วยผ้าประมาณเท่าใดจึงจะพอ, ถ้าจีวรนั้น ประมาณเท่านั้นยังไม่มี คือ ขาดไป."

ในคำว่า **ปจฺจสา โหติ สงฺฆโต วา** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-

มีความหวังจากสงฆ์ หรือ จากคณะอย่างนี้ว่า "ณ วันชื่อโน้นสงฆ์จักได้จีวร, คณะจักได้จีวร, จีวรจักเกิดขึ้นแก่เรา จากสงฆ์ หรือจากคณะนั้น." อีกอย่างหนึ่ง ความว่า มีความหวังจากญาติ หรือจากมิตรอย่างนี้ว่า "ผ้าพวกญาติส่งมาแล้ว พวกมิตรส่งมาแล้วแก่เราเพื่อประโยชน์แก่จีวร, ชนเหล่านั้นมาแล้ว จักถวายจีวร."

ก็ในบทว่า **ปํสุกูลโต วา** ผู้ศึกษาพึงประกอบคำว่า "มีความ

หวังจะได้ อย่างนี้ว่า 'เราจักได้ผ้าบังสกุล ก็ตาม."

สองบทว่า **อตฺตโน วา ธเนน** ความว่า มีความหวังอย่างนี้ว่า "เราจักได้ในวันชื่อโน้นด้วยทรัพย์มีฝ้ายและด้ายเป็นต้น ของตนก็ตาม.

ข้อว่า **ตโต เจ อุตฺตรึ นิกฺขิเปยฺย สติยาปิ ปจฺจาสาย** มีความว่า ถ้าหากภิกษุพึงเก็บไว้เกินกว่าเดือนหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง, เป็นนิสสัคคียปาจิตตีย์.

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสไว้อย่างนี้ เพราะเมื่อจีวรที่หวังจะได้มาเกิดขึ้นในระหว่าง จีวรที่หวังจะได้มาซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่วันที่จีวรเดิมเกิดขึ้นไป จนถึงวันที่ ๒๐ ย่อมทำจีวรเดิมให้มีคติแห่งตน, ต่อจากวันที่ ๒๐ นั้นไป จีวรเดิมย่อมทำจีวรที่หวังจะได้มาให้มีคติแห่งตน; เพราะเหตุนั้น เพื่อทรงแสดงความพิเศษนั้นจึงตรัสบทภาชนะโดยนัยมีอาทิว่า **ตทหุปฺปนฺเน มูลจีวเร** ดังนี้. คำว่า **ตทหุปฺปนฺเน** เป็นต้นนั้น มีอรรถกระจ่างทีเดียว.

คำว่า **วิสภาเค อุปฺปนฺเน มุลจีวเร** มีความว่า ถ้าว่าจีวรเดิมเนื้อละเอียด จีวรที่หวังจะได้มา เนื้อหยาบ ไม่อาจเพื่อประกอบเข้ากันได้ และราตรีก็ยังมีเหลือ คือ ยังไม่เต็มเดือนก่อน.

บทว่า **น อกามา** มีความว่า ภิกษุเมื่อไม่ปรารถนาก็ไม่พึงให้ทำจีวร. ได้จีวรที่หวังจะได้มาอื่นแล้วเท่านั้น พึงกระทำในภายในกาล. แม้จีวรที่หวังจะได้มา พึงอธิษฐานเป็นบริขารโจล. ถ้าจีวรเดิมเป็นผ้าเนื้อหยาบ, จีวรที่หวังจะได้มาเป็นผ้าเนื้อละเอียด, พึงอธิษฐาน

จีวรเดิมให้เป็นบริขารโจล แล้วเก็บจีวรที่หวังจะได้มานั่นแลให้เป็นจีวรเดิม. จีวรนั้นย่อมได้บริหารอีกเดือนหนึ่ง ภิกษุย่อมได้เพื่อผลัดเปลี่ยนกันและกันเก็บไว้เป็นจีวรเดิม จนตราบเท่าที่ตนปรารถนา โดยอุบายนี้นั้นแล. คำที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น. ปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นเดียวกับปฐมกฐินสิกขาบทนั่นแล.

พรรณนาตติยากฐินสิกขบท จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๔

พรรณนาปูราณจีวรโธวาปนสิกขาบท

ปูราณจีวรสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในปูราณจีวรสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

[อธิบายบุคคลที่จัดเป็นญาติและมิใช่ญาติ]

ข้อว่า **ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา** มีความว่า บิดาของบิดา ชื่อว่า **ปิตามหะ**. ยุคแห่งปิตามหะ ชื่อว่า **ปิตามหยุด**. ประมาณแห่งอายุ ท่านเรียกว่า **ยุค**. ก็ศัพท์ว่า ยุค นี้ เป็นเพียงโวหารพูดกันเท่านั้น. แต่โดยเนื้อความ ปิตามหะนั่นแหละ ชื่อว่า **ปิตามหยุด**. บรรพบุรุษ ถัดขึ้นไปจากปิตามหยุดนั้น แม้ทั้งหมด พระผู้มีพระ-ภาคเจ้า ทรงถือเอาด้วยปิตามหศัพท์นั่นเอง. นางภิกษุณี ผู้ซึ่งไม่เกี่ยวเนื่องกันมาตลอด ๗ ชั่วบุรุษอย่างนี้ ตรัสเรียกว่า "ไม่ใช่คนเกี่ยวเนื่องกันมาตลอด ๗ ชั่วอายุของบุรพชนก." ปิตามหศัพท์นี้ เป็นมุขแห่งเทศนาเท่านั้น. แต่เพราะพระบาลีว่า "**มาติโต วา ปิติโต วา**" ดังนี้ ปิตามหยุดก็ดี ปิตามหียุคก็ดี มาตามหยุดก็ดี มาตามหี-ยุคก็ดี ก็ชื่อว่า ปิตามหยุด, แม้พวกญาติมีพี่น้องชายพี่น้องหญิง หลานลูกและเหลนเป็นต้น ของปิตามหยุดเป็นต้นแม้เหล่านั้น ทั้งหมดนั้น พึงทราบว่า "ทรงสงเคราะห์เข้าในคำว่า 'ปิตามหียุค' นี้ทั้งนั้น."

ใน ๔ ยุค คือ ปิตามหยุด ปิตามหียุค มาตามหยุด และ

มาตามหียุคนั้น มีนัยพิสดารดังต่อไปนี้:-

ภิกษุณี ไม่ใช่คนเนื่องถึงกัน ด้วยความเกี่ยวเนื่องทางมารดา ไม่ใช่คนเนื่องถึงกัน ด้วยความเกี่ยวเนื่องทางบิดา ตลอด ๗ ชั่วอายุของบุรพชนกอย่างนี้ คือ บิดา, บิดาของบิดา (ปู่), บิดาของบิดานั้น (ปู่ทวด), บิดาแม้ของบิดานั้น (ปู่ชวด),

ตลอด ๗ ชั่วยุค ทั้งข้างสูงและข้างต่ำ แม้อย่างนี้ คือ บิดา ๑ มารดาของบิดา ๑ (ย่า) บิดาและมารดาของมารดาแม้นั้น (ตา ยาย) ๑ พี่น้องชาย ๑ พี่น้องหญิง ๑ บุตร ๑ ธิดา ๑,

ตลอด ๗ ชั่วยุค แม้อย่างนี้คือ บิดา, พี่น้องชายของบิดา, พี่น้องหญิงของบิดา, ลูกชายของบิดา, ลูกหญิงของบิดา, เชื้อสายบุตรธิดาแม้ของชนเหล่านั้น,

ตลอด ๗ ชั่วยุค อย่างนี้ คือ มารดา, มารดาของมารดา (ยาย), มารดาของยายนั้น (ยายทวด) มารดาของยายทวดแม้นั้น (ยายชวด),

ตลอด ๗ ชั่วยุค ทั้งข้างสูงและข้างต่ำ แม้อย่างนี้ คือ มารดา ๑ บิดาของมารดา (ตา) ๑ บิดาและมารดาของบิดานั้น (ทวดชายหญิง) ๑ พี่น้องชาย ๑ พี่น้องหญิง ๑ บุตร ๑ ธิดา ๑,

ตลอด ๗ ชั่วยุค แม้อย่างนี้ คือ มารดา, พี่น้องชายของมารดา (ลุงน้าชาย), พี่น้องหญิงของมารดา (ป้าน้าหญิง), ลูกชายของมารดา, ลูกหญิงของมารดา, เชื้อสายบุตรธิดาของชนแม้เหล่านั้น, นี้ ชื่อว่า ผู้มิใช่ญาติ.

[ว่าด้วยจีวรเก่าและการใช้ให้ซัก]

บทว่า **อุภโตสงฺเฆ** มีความว่า ภิกษุณีผู้อุปสมบท ด้วยอัฏฐวาจิยกรรม คือ ด้วยญัตติจตุตถกรรม ในฝ่ายภิกษุสงฆ์ ๑ ด้วยญัตติจตุตถกรรมในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ ๑.

ข้อว่า **สกึ นิวตฺถํปิ สกึ ปารุตํปิ** มีความว่า จีวรที่ย้อมแล้วทำกัปปะเสร็จ นุ่งหรือห่ม แม้เพียงครั้งเดียว. ชั้นที่สุดพาดไว้บนบ่า หรือบนศีรษะ โดยมุ่งการใช้สอยเป็นใหญ่ เดินทางไป หรือว่า หนุนศีรษะนอน, แม่จีวรนั่น ก็ชื่อว่า จีวรเก่าเหมือนกัน. ในกุรุนที่ท่านกล่าวว่า "ก็ถ้าว่า ภิกษุนอนเอาจีวรไว้ใต้ที่นอน หรือเอามือทั้งสองยกขึ้นทำเป็นเพดาน บนอากาศ ไม่ให้ถูกศีรษะเดินไป, นี้ ยังไม่ชื่อว่า ใช้สอย."

ในคำว่า **โธตํ นิสฺสคฺคิยํ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :-

ภิกษุณีที่ถูกภิกษุใช้อย่างนี้ ย่อมจัดเตาไฟ ขนฟืนมา ก่อไฟตักน้ำมา เพื่อประโยชน์แก่การซัก, ย่อมเป็นทุกกฏแก่ภิกษุทุก ๆ ประโยคของนางภิกษุณี ตลอดเวลาที่นางภิกษุณียังยกจีวรนั้นขึ้นซึกอยู่ล จีวรนั้น พอซักเสร็จแล้วยกขึ้น ก็เป็นนิสสัคคีย์. ถ้านางภิกษุณีสำคัญว่า "จีวรยังซักไม่สะอาด" จึงเทน้ำราด หรือซักใหม่, เป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยค ตลอดเวลาที่ยังไม่เสร็จ. แม้ในการย้อมและการทุบก็มีนัยอย่างนี้. ก็ภิกษุณี เทน้ำย้อมลงในรางสำหรับย้อม แล้วย้อมเพียงคราวเดียว, กระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งก่อนแต่การเทน้ำย้อมเป็นต้นนั้น เพื่อประโยชน์แก่การย้อม หรือว่าภายหลัง กลับ

ย้อมใหม่ เป็นทุกกฏแก่ภิกษุทุก ๆ ประโยค ในฐานะทั้งปวง. แม้ในการทุบ ก็พึงทราบประโยคอย่างนี้.

ข้อว่า **อญฺญาติกาย อญฺญติกสญฺญี ปุราณจีวรํ โธวาเปติ** มีความว่า ถ้าแม้นว่า ภิกษุไม่พูดว่า "เธอจงซักจีวรนี้ให้เรา," แต่ทำกายวิการ เพื่อประโยชน์แก่การซัก ให้ที่มือด้วยมือ หรือวางไว้ใกล้เท้า หรือ ฝากต่อ ๆ ไป คือ ส่งไปในมือของนางสิกขมานา สามเณร สามเณรี อุบาสิกา และเดียรถีย์ เป็นต้น หรือว่า โยนไปในที่ใกล้แห่งนางภิกษุณีผู้กำลังซักอยู่ที่ท่าน้ำ, คือ ในโอกาสภายใน ๑๒ ศอก จีวรเป็นอันภิกษุใช้นางภิกษุณีให้ซักเหมือนกัน. ก็ถ้าว่าภิกษุละอุปจารวางไว้ห่างจากร่วมในเข้ามา และนางภิกษุณีนั้น ซักแล้วนำมา. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ. ภิกษุให้จีวรในมือแห่งนางสิกขมานาก็ดี สามเณรีก็ดี อุบาสิกาก็ดี เพื่อประโยชน์แก่การซัก, ถ้านางสิกขมานานั้น อุปสมบทแล้ว จึงซัก, เป็นอาบัติเหมือนกัน. ให้ไว้ในมือแห่งอุบาสก, ถ้าอุบาสกนั้น เมื่อเพศกลับแล้ว บรรพชาอุปสมบทในสำนักนางภิกษุณีแล้ว จึงซัก, เป็นอาบัติเหมือนกัน. แม้ในจีวรที่ให้ในมือของสามเณร หรือ ของภิกษุในเวลาเพศกลับ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

[ว่าด้วยอาบัติและอาบัติในการใช้ให้ซัก]

ในคำว่า **โธวาเปติ รชาเปติ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-

จีวรเป็นนิสสัคคีย์ด้วยวัตถุแรก เป็นทุกกฏแก่ภิกษุด้วยวัตถุที่ ๒.

เมื่อภิกษุให้กระทำทั้ง ๓ วัตถุ เป็นนิสสัคคีย์ด้วยวัตถุแรก เป็นทุกกฏ ๒ ตัว ด้วยวัตถุที่เหลือ. แต่เพราะเมื่อภิกษุใช้ให้กระทำการซักเป็นต้นนี้ ตามลำดับ หรือว่า ผิดลำดับ ก็ไม่มีความพ้นจากอาบัติ; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสจตุกกะ ๓ หมวดไว้ในพระบาลีนี้. แต่ถ้าแม้เมื่อภิกษุกล่าวว่า "เธอ จงย้อม ซัก จีวรนี้แล้วนำมาให้เรา" ดังนี้ นางภิกษุณีนั้น ซักก่อนแล้ว จึงย้อมภายหลัง เป็นทุกกฏกับนิสสัคคีย์เท่านั้น. ในคำที่ตรงกันข้ามแม้ทั้งหมด ก็พึงทราบนัยอย่างนี้. ก็ถ้าว่า เมื่อภิกษุกล่าวว่า "เธอซักแล้ว จงนำมา" นางภิกษุณีซักด้วย ย้อมด้วย, เป็นอาบัติ เพราะการซักเป็นปัจจัยอย่างเดียว, ไม่เป็นอาบัติในเพราะการย้อม. พึงทราบอนาบัติ โดยลักษณะนี้ว่า "ภิกษุมิได้สั่งซักเอง" ในเพราะการกระทำเกินกว่าคำที่ภิกษุสั่งทุก ๆ แห่ง ด้วยประการอย่างนี้. แต่เมื่อภิกษุกล่าวว่า "กิจใดที่จะพึงกระทำในจีวรนี้, กิจนั้น จะเป็นภาระของเธอทั้งหมด" ดังนี้ ย่อมต้องอาบัติมากเลย เพราะคำพูดคำเดียว. ก็บทเหล่านี้ว่า **"อญฺญาติกาย เวมติโก อญฺญาติกาย ญาติกาสญฺญี"** พึงทราบโดยพิสดาร ด้วยสามารถแห่งจตุกกะ ๓ หมวด โดยนัยดังกล่าวแล้วน่นแหละ.

สองบทว่า **เอกโต อุปสมฺปนฺนาย** มีความว่า เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ใช้นางภิกษุณีผู้อุปสมบท ในสำนักแห่งภิกษุณีทั้งหลายให้ซัก. แต่เมื่อใช้นางภิกษุณีผู้อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลายให้ซัก เป็นอาบัติตามวัตถุเหมือนกัน. นางสากิยานี ๕๐๐ ชื่อว่าผู้อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลาย.

สองบทว่า **อวุตฺตา โธวติ** มีความว่า ภิกษุณีผู้มาเพื่ออุเทศ หรือว่า เพื่อโอวาท เห็นจีวรสกปรก ฉวยเอาไปจากที่วางไว้ หรือ ให้นำมาให้ด้วยกล่าวว่า "พระคุณเจ้า ! โปรดให้เถิด, ดิฉันจักซัก" แล้วซักก็ดี ย้อมก็ดี ทุบก็ดี, ภิกษุณีนี้ ชื่อว่า ผู้อันภิกษุไม่ได้สั่ง ซักเอง. แม้ภิกษุณีใด ได้ยินภิกษุสั่งภิกษุหนุ่ม หรือสามเณรว่า 'เธอจงซักจีวรนี้' แล้ว กล่าวว่า "พวกคุณเจ้า ! จงนำมาเถิด, ดิฉันจักซักเอง" แล้วซัก หรือถือเอาเป็นของยืมแล้ว ซัก ย้อมให้, แม้ภิกษุณีนี้ ก็ชื่อว่า ผู้อันภิกษุไม่ได้สั่ง ซักเอง.

สองบทว่า **อญฺญํ ปริกฺขารํ** มีความว่า ภิกษุใช้ภิกษุณีให้ซักล้าง บรรดาบริขารมีถุงรองเท้า ถลกบาตร ผ้าอังสะ ประคตเอว เตียงตั่ง ฟูก และเสื่ออ่อนเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่เป็นอาบัติ. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ มีอรรถตื้นทั้งนั้น.

ก็ในบรรดาปกิณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

พรรณนาปูราณจีวรโธวาปนสิกขาบท จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๕

พรรณนาจีวรปฏิคคหณสิกขาบท

จีวรปฏิคคหณสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในจีวรปฏิคคหณสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

[แก้อรรถศัพท์เรื่องปฐมบัญญัติ]

บทว่า **ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺตา** แปลว่า กลับจากบิณฑบาต.

ข้อว่า **เยน อนฺธวนํ เตนุปสงฺกมิ** มีความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมิได้ทรงบัญญัติสิกขาบท ภิกษุณีอุบลวรรณาเดินเข้าไปทางป่าอันธวัน.

บทว่า **กตกมฺมา** ได้แก่ ผู้กระทำโจรกรรม. มีคำอธิบายว่า "ปล้นภัณฑะของผู้อื่นด้วยกรรมมีการตัดช่องเป็นต้น."

บทว่า **โจรคามณิโก** ได้แก่ หัวหน้าโจร. ได้ยินว่า หัวหน้าโจรนั้นรู้จักพระเถรีมาก่อน ; เพราะฉะนั้นแล้ว เมื่อไปข้างหน้าของพวกโจร เห็นพระเถรีนั้น จึงกล่าวว่า "พวกเธออย่าไปทางนั่น จงมาทางนี้ทั้งหมด" ดังนี้ แล้วได้พาพวกโจรเหล่านั้นไปทางอื่น.

สองบทว่า **สมาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา** มีความว่า ได้ยินว่า พระเถรี ออกจากสมาธิในเวลาที่กำหนดไว้นั่นแล. แม้นายโจรนั้นได้พูดอย่างนั้น ในขณะนั้นเหมือนกัน; เพราะฉะนั้น พระเถรีนั้นจึงได้ยิน. ก็แลพระเถรี ครั้นได้ยินเสียงนั้นจึงคิดว่า "บัดนี้

ในที่นี้ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์อื่นนอกจากเรา" จึงได้ถือเอามังสะนั้น. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลายจึงได้กล่าวว่า "**อถ โข อุปฺปลวณฺณา ภิกฺขุนี** ดังนี้เป็นต้น.

บทว่า **โอหียโก** ได้แก่ คงอยู่ คือ เหลืออยู่, อธิบายว่า "ถึงวาระเฝ้าวิหาร อยู่ในวิหารเพียงรูปเดียว."

[พระอุทายีขออันตรวาสกของพระเถรี]

ถามว่า "เพราะเหตุไร พระอุทายีจึงกล่าวว่า 'ถ้าท่านพึงให้อันตรวาสกแก่เรา" ดังนี้.

แก้ว่า "พระอุทายีเห็นอันตรวาสกเนื้อละเอียดแน่นและเกลี้ยง จึงกล่าวเพราะความอยากได้." อีกนัยหนึ่ง ความอยากได้ในอันตรวาสกของพระอุทายีนั้นเล็กน้อย, แต่โกฏฐาสสมบัติของพระเถรีถึงยอดสุด; เพราะเหตุนั้น พระอุทายีจึงคิดว่า "เราจักดูความอวบอัดแห่งสรีระร่างของพระเถรีนั้น" แล้วยังความอยากได้ไม่สม่ำเสมอ (ความอยากได้ลุ่ม ๆ ดอน ๆ) ให้เกิดขึ้น จึงได้กล่าวอย่างนี้.

บทว่า **อนฺติมํ** ได้แก่ จีวรเป็นผืนสุดท้ายเขาทั้งหมดแห่งจีวร ๕ ผืน ชื่อว่าผืนสุดท้าย คือ ผืนท้ายสุด. จีวรผืนอื่นที่วิกัป หรือปัจจุทธรณ์เก็บไว้แม้ด้วยเลศก็ไม่มี; เพราะฉะนั้น พระเถรีกล่าวอย่างนี้ ด้วยอำนาจที่ทรงจีวร ๕ ผืน ตามที่พระผู้พระภาคทรงอนุญาต ไม่ใช่ด้วยความโลภ. จริงอยู่ ความโลภของพระขีณาสพทั้งหลาย ย่อมไม่มี.

บทว่า **นิปฺปีฬิยมานา** มีความว่า นางถูกพระอุทายีแสดงอุปมาแล้วคาดคั้นหนักเข้า.

ข้อว่า **อนิตรวาสกํ ทตฺวา อคมาสิ** มีความว่า พระเถรีนุ่งผ้ารัดถัน แล้วได้แสดง (จีวร) บนฝ่ามือเท่านั้นถวาย โดยอาการที่มโนรถของพระอุทายีจะไม่เต็มที่ ได้ไปแล้ว.

ถามว่า "เพราะเหตุไร ภิกษุณีทั้งหลายจึงกล่าวโทษพวกภิกษุผู้ไม่รับจีวรที่แลกเปลี่ยน."

แก้ว่า "เพราะเป็นผู้ถูกความขาดแคลนมือ คือ ปัจจัยบีบคั้นอย่างนี้ว่า 'ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไม่มีความคุ้นเคยในพวกเรา แม้เพียงเท่านี้, พวกเราจักดำเนินชีวิตไปได้อย่างไรกัน ?"

ข้อว่า **อนุชานามิ ภิกฺขเว อิเมสํ ปญฺจนฺนํ** มีความว่า เราอนุญาตให้รับจีวรแลกเปลี่ยนกันของสหธรรมิก ๕ จำพวกเหล่านี้ ผู้มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีทิฏฐิเสมอกัน."

สองบทว่า **ปโยเค ทุกฺกฏํ** มีความว่า เป็นทุกกฏในเพราะอาการมีอันเหยียดมือออก เพื่อประสงค์จะรับเป็นต้น.

บทว่า **ปฏิลาเภน** ได้แก่ เพราะรับ.

ก็พึงทราบวินิจฉัยในการรับนั้นดังนี้ :- ภิกษุณีจงให้ที่มือด้วยมือก็ตาม วางไว้ที่ใกล้เท้าก็ตาม โยนไปในเบื้องบนก็ตาม, ถ้าภิกษุยินดี, จีวรย่อมเป็นอันภิกษุนั้นรับแล้วทีเดียว. ก็ถ้าว่าภิกฺรับเอาจีวรที่ภิกษุณีฝากไปในมือของนางสิกขมานา สามเณร สามเณรีอุบาสกและอุบาสิกาเป็นต้น, ไม่เป็นอาบัติ. บริษัททั้ง ๔ นำจีวร

และผ้าสีต่าง ๆ มาวางไว้ใกล้เท้าแห่งภิกษุผู้กล่าวธรรมกถา หรือ ยืนในอุปาจาร หรือ ละอุปจารโยนให้. บรรดาผ้าเหล่านั้น จีวรใด เป็นของนางภิกษุณีทั้งหลาย, เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้รับจีวรนั้นเหมือนกัน นอกจากแลกเปลี่ยนกัน.

ท่านกล่าวได้ในมหาปัจจรี และกุรุนทีว่า "ก็ถ้าว่า จีวร ทั้งหลายย่อมเป็นอันบริษัท ๔ โยนไปในเวลากลางคืน, ภิกษุไม่อาจรู้ ได้ว่า 'นี้ของภิกษุณี นี้ของคนอื่น.' ไม่มีกิจด้วยการแลกเปลี่ยน." คำที่กล่าวไว้ในมหาปัจจรีและกุรุนทีนั้น ไม่สมกัน เพราะสิกขาบท เป็นอจิตตกะ. ถ้าภิกษุณีถวายผ้าอาบน้ำฝน พึงกระทำให้เป็นของแลก เปลี่ยนเหมือนกัน. ก็ถ้าภิกษุณีวางไว้ที่กองหยากเยื่อเป็นต้นด้วยตั้งใจ ว่า "ภิกษุทั้งหลายจงถือเอาเป็นผ้าบังสกุล" ดังนี้, ภิกษุจะอธิษฐาน เป็นผ้าบังสกุลถือเอา ควรอยู่.

ข้อว่า **อญฺญาติกาย อญฺญาติกสญฺญี** คือ เป็นติกปาจิตตีย์.

สองบทว่า **เอกโต อุปสมฺปนฺนาย** มีความว่า เป็นทุกกฏแก่ ภิกษุผู้รับจากมือของภิกษุณีผู้อุปสมบท ในสำนักนางภิกษุณี ทั้งหลาย (ฝ่ายเดียว) แต่เป็นปาจิตตีย์แท้ (แก่ภิกษุผู้รับจากมือ) ของภิกษุณีผู้ อุปสมบทในสำนักแห่งภิกษุทั้งหลาย.

สองบทว่า **ปริตฺเตน วา วิปุลํ** มีความว่า ถ้าแม้นว่า ภิกษุ จะรับไตรจีวรมีค่ามาก ด้วยจีวรมีค่าน้อย หรือ ด้วยบริขารอื่นมีถ้ง รองเท้า ถลกบาตร ผ้าอังสะ และประคตเอวเป็นต้น, ไม่เป็นอาบัติ. แต่ในมหาปัจจรีท่านกล่าวว่า "ชั้นที่สุดแม้ด้วยชิ้นเสมอ."

สองบทว่า **วิปุเลน วา ปริตฺตํ** นี้ ผู้ศึกษาพึงทราบโดยความวิปัลลาส (ตรงกันข้าม) จากที่กล่าวแล้ว.

สองบทว่า **อญฺญํ ปริกฺขารํ** มีความว่า บริขารชนิดใดชนิดหนึ่งมีถลกบาตรเป็นต้น. แต่แม้ผ้ากรองน้ำมีขนาดเท่าจีวรอย่างต่ำที่ต้องวิกัป ไม่ควร. จีวรใด ไม่พอที่จะอธิษฐานไม่พอที่จะวิกัป, จีวรนั้นควร ทุกอย่าง. ถ้าแม้นเป็นผ้าเปลือกฟูกมีขนาดเท่าเตียง ก็สมควรเหมือนกัน. ก็จะป่วยกล่าวไปไยในผ้าถลกบาตรเป็นต้นเล่า ? บทที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

บรรดาสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นทั้งกิริยาทั้งกอกิริยา เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

พรรณนาจีวรปฏิคคหณสิกขาบท จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๖

พรรณนาอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท

อัญญาตกวิญญัตติสิกขาบทว่า **เตน สฺมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระอุปนันทศากยบุตร]

สองบทว่า **อุปนนฺโท สกฺยปุตฺโต** ได้แก่ บรรดาภิกษุผู้บวชจากศากตะกูลประมาณแปดหมื่นรูป พระอุปนันทศากยบุตรเป็นภิกษุเลวทราม มีชาติโลเล.

บทว่า **ปฏฺโฐ** ได้แก่ เป็นผู้ฉลาด สามารถ เฉียบแหลม ถึงพร้อมด้วยเสียง คือ ประกอบด้วยความเป็นผู้มีลูกคอไพเราะ.

บทว่า **กิสฺมึ วิย** มีความว่า ดูเหมือนกระไรอยู่ ดูเป็นผู้มีความเศร้าหมอง คือ เป็นดุจจะสะทกสะท้าน ดุจจะหวาดสะดุ้งด้วยอำนาจหิริและโอตตัปปะ.

บทว่า **อทฺธานมคฺคํ** มีความว่า ทางยาว กล่าวคือทางไกล ไม่ใช่ทางถนนในเมือง.

คำว่า **เต ภิกฺขู อจฺฉินฺทึสุ** มีความว่า ได้ปล้น คือ ได้แย่งชิงเอาบาตรและจีวรของภิกษุเหล่านั้นไป.

บทว่า **อนุยุญฺชาหิ** ความว่า ท่านโปรดสอบถาม เพื่อต้องการทราบความเป็นภิกษุ.

บทว่า **อนุยุญฺชิยมานา** ความว่า ภิกษุเหล่านั้นถูกท่านพระอุบาลีสอบสวนถึงการบรรพชา อุปสมบท การอธิษฐานบาตรและจีวรเป็นต้นอยู่.

ข้อว่า **เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ** มีความว่า ทูลให้ทราบว่าเป็นภิกษุแล้ว ได้กราบทูลเรื่องที่ภิกษุเหล่านั้นกล่าว โดยนัยเป็นต้นว่า "เป็นผู้เดินทางไกลจากเมืองสาเกตสู่พระนครสาวัตถี."

[เมื่อถูกโจรชิงเอาจีวรไปห้ามเปลือยกายเดินทาง]

ในคำว่า **อญฺญาตกํ คหปตึ วา** เป็นต้น ผู้ศึกษาพึงทราบอนุปุพพีกถา ตั้งต้นแต่คำที่ตรัสไว้ข้างหน้าว่า "ปกปิดแล้วด้วยหญ้าหรือด้วยใบไม้" เป็นต้น โดยนัยดังจะกล่าวต่อไปอย่างนี้ :-

ถ้าพวกภิกษุหนุ่มเห็นพวกโจรแล้วถือเอาบาตรและจีวรหนีไป, พวกโจรชิงเอาเพียงผ้านุ่งและผ้าห่มของพระเถระทั้งหลายเท่านั้นไป, พระเถระทั้งหลายยังไม่ควรให้ขอจีวรทีเดียวก่อน. ยังไม่ควรจะหักกิ่งไม้และเด็ดใบไม้. ถ้าพวกภิกษุหนุ่มทิ้งห่อของทั้งหมดหนีไป, พวกโจรชิงเอาผ้านุ่งและผ้าห่มของพระเถระและห่อสิ่งของนั้นไป, พวกภิกษุหนุ่มมาแล้ว ยังไม่ควรให้ผ้านุ่งและผ้าห่มของตนแก่พระเถระทั้งหลายก่อน. เพราะว่าพวกภิกษุผู้มิได้ถูกโจรชิงเอาจีวรไป ย่อมไม่ได้เพื่อจะหักกิ่งไม้และใบไม้เพื่อประโยชน์แก่ตน. แต่ย่อมได้ (เพื่อจะหักกิ่งไม้และใบไม้) เพื่อประโยชน์แก่พวกภิกษุผู้ถูกโจรชิงเอาจีวรไป. และพวกภิกษุผู้ถูกโจรชิงเอาจีวรไป ย่อมได้ (เพื่อหักกิ่งไม้และใบไม้) เพื่อประโยชน์ทั้งแก่ตนเองทั้งแก่คนอื่น. เพราะฉะนั้น พระเถระ

ทั้งหลายพึงหักกิ่งไม้และใบไม้เอาปอเป็นต้นถักแล้ว พึงให้แก่พวกภิกษุหนุ่ม หรือ พวกภิกษุหนุ่มหักเพื่อประโยชน์แก่พระเถระทั้งหลาย ถักแล้วให้แก่พระเถระเหล่านั้นที่มือ หรือไม่ให้ ตนนุ่งเสียเอง แล้วให้ผ้านุ่งและผ้าห่มของตนแก่พระเถระทั้งหลาย. ไม่เป็นปาจิตตีย์เพราะพรากภูตคามเลย. ไม่เป็นทุกฏ เพราะทรงผ้าธงชัยของพวกเดียรถีย์นั้น.

ถ้าในระหว่างทางมีลานของพวกช่างย้อม หรือ พบเห็นชาวบ้านเหล่าอื่นผู้เช่นนั้นเข้า, พึงให้ขอจีวร. และพวกชาวบ้านที่ถูกขอเหล่านั้น หรือ ชาวบ้านพวกอื่น เห็นพวกภิกษุนุ่งกิ่งไม้และใบไม้แล้วเกิดความอุตสาหะถวายผ้าเหล่าใดแก่ภิกษุเหล่านั้น. ผ้าเหล่านั้นจะมีชายหรือไม่มีชายก็ตาม มีสิ่งต่าง ๆ เช่นสีเขียวเป็นต้นก็ตาม เป็นกัปปิยะบ้างเป็นอกัปปิยะบ้าง, ทั้งหมด ภิกษุเหล่านั้นควรนุ่งและควรห่มได้ทั้งนั้นเพราะพวกเธอตั้งอยู่ในฐานเป็นผู้ถูกโจรชิงจีวร. จริงอยู่ แม้ในคัมภีร์ปริวาร ท่านก็กล่าวคำนี้ไว้ว่า

"ผ้าที่ไม่ได้ทำกัปปะ ทั้งไม่ได้ย้อมด้วยน้ำย้อม
ภิกษุพึงนุ่งห่มไปได้ตามปรารถนา และเธอไม่ต้อง
อาบัติ, ก็ธรรมนั้น อันพระสุคตเจ้าทรงแสดงแล้ว,
ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว."

จริงอยู่ ปัญหาข้อนี้ ท่านกล่าวหมายถึงภิกษุผู้ถูกโจรชิงจีวร. ก็ถ้าว่า ภิกษุทั้งหลายสมาคมกับพวกเดียรถีย์ และพวกเดียร์ถีย์นั้นถวายจีวรคากรอง เปลือกไม้กรอง และผลไม้กรอง, แม้ผ้าเหล่านั้น

ควรที่ภิกษุจะนุ่งห่มได้ไม่รับเอาลัทธิ คือ แม้นุ่งห่มแล้ว ก็ไม่พึงถือลัทธิ (ของเขา).

บัดนี้ บัณฑิตพึงทราบสันนิษฐาน ในคำว่า "ภิกษุเดินไปถึงวัดใดก่อน, ถ้าจีวรสำหรับวิหาร หรือของสงฆ์ในวัดนั้น มีอยู่" เป็นต้นว่า "ที่ชื่อว่า จีวรสำหรับวิหาร คือ จีวรที่พวกชาวบ้านให้สร้างวัดแล้ว เตรียมจีวรไว้ด้วยกล่าวว่า 'ปัจจัย ๔ เป็นของส่วนตัวของพวกเราเท่านั้น จงถึงการใช้สอย' แล้วตั้งไว้ในวัดที่ตนให้สร้าง จีวรนี้ ชื่อว่า จีวรสำหรับวิหาร.

เครื่องปูลาดบนเตียง ท่านเรียกว่า เครื่องลาดข้างบน.

เครื่องปูลาดที่ทำด้วยเศษผ้า เพื่อต้องการจะรักษาพื้นที่ทำบริกรรม ท่านเรียกว่า ผ้าลาดพื้น. ภิกษุทั้งหลาย ลาดเสื่ออ่อนบนเครื่องลาดนั้นแล้ว เดินจงกรม.

เปลือก (ปลอก) ฟูกรองเตียง หรือฟูกรองตั่ง ชื่อว่า **เปลือกฟูก.** ถ้าเปลือกฟูกเขายัดไว้เต็ม, แม้จะรื้อออกแล้วถือเอา ก็ควร. บรรดาจีวรสำหรับวิหารเป็นต้นเหล่านี้ ดังกล่าวมาอย่างนี้ จีวรที่มีอยู่ในวัดนั้น พวกภิกษุที่ถูกโจรชิงเอาจีวรไป แม้ไม่ขออนุญาตจะถือเอานุ่งหรือห่มก็ได้." ก็แล การนุ่งหรือการห่มนั้น ย่อมได้ด้วยความประสงค์ว่า "เราได้ (ผ้านุ่งหรือผ้าห่มแล้ว) จักตั้งลงไว้ คือ จักเก็บไว้อย่างเดิม," ย่อมไม่ได้ โดยการขาดมูลค่า (การถือเอาเป็นกรรมสิทธิ์ของตน). ก็แล ครั้นได้ (ผ้านุ่งหรือผ้าห่ม) จากญาติ หรือจากอุปฐาก หรือ แม้จากที่แห่งใดแห่งหนึ่งอื่นแล้ว พึงกระทำให้กลับ

เป็นปรกติเดิมทีเดียว. ภิกษุไปยังต่างถิ่นแล้ว พึงเก็บไว้ในอาวาสของสงฆ์แห่งหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่การใช้สอย โดยการใช้สอยเป็นของสงฆ์. ถ้าจีวรสำหรับวิหารนั้น ชำรุด หรือหายไป โดยการใช้สอยของภิกษุนั้น ไม่เป็นสินใช้. แต่ถ้าว่า ภิกษุไม่ได้ผ้าอะไร ๆ บรรดาผ้าเหล่านี้ มีผ้าของคฤหัสถ์เป็นต้น มีเปลือกฟูกเป็นที่สุด มีประการดังกล่าวแล้ว, เธอพึงเอาหญ้า หรือใบไม้ปกปิดและมาเถิด ฉะนี้แล.

จีวรแม้ที่อาจารย์และอุปัชฌาย์ ผู้ถูกโจรชิงจีวรไป ขอกะชนเหล่าอื่นว่า "นำจีวรมาเถิด อาวุโส !" แล้วถือเอาไป หรือ ถือเอาไปด้วยวิสาสะ ย่อมควรเพื่อจะกล่าวว่า "ถึงการสงเคราะห์เข้า" ในคำว่า **เกหิจิ วา อจฺฉินฺนํ** (ถูกใคร ๆ ชิงเอาไปก็ดี) นี้.

อนึ่ง แม้จีวรที่พวกนิสิตปกปิดด้วยหญ้า และใบไม้ด้วยตนเองแล้ว ถวายแก่ภิกษุมีอาจารย์และอุปัชฌาย์เป็นต้น ผู้ถูกโจรชิงจีวร ย่อมควรเพื่อจะกล่าวว่า "ถึงการสงเคราะห์เข้า" ในคำว่า **ปริโภคชิณฺณํ วา** (ใช้สอยเก่าไปก็ดี) นี้. จริงอยู่ เมื่อมีเนื้อความที่ควรกล่าวอย่างนั้น ภิกษุเหล่านั้นจักเป็นผู้ตั้งอยู่ในฐานเป็นผู้ถูกชิงจีวรและในฐานเป็นผู้มีจีวรหายแท้. เพราะฉะนั้น อนาบัติในเพราะวิญญัติ และในเพราะบริโภคอกัปปิยจีวร จักเป็นของสมควรแก่ภิกษุเหล่านั้นแล.

ในคำว่า **ญาตกานํ ปวาริตานํ** นี้ บัณฑิตพึงเห็นความอย่างนี้ว่า "ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ออกปากขอ คือ ผู้อ้อนวอนขอกะญาติและคนปวารณาว่า "พวกท่านจงถวายของตน แก่ภิกษุเหล่านี้."

แท้จริง ไม่มีอาบัติหรืออนาบัติ แก่ภิกษุทั้งหลายที่พวกญาติปวารณาแล้ว[๑].

แม้ในคำว่า **อตฺตโน ธเนน** นี้ บัณฑิตก็พึงเห็นความอย่างนี้ว่า "ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ออกปากขอ คือ ผู้สั่งให้จ่าย หรือ สั่งให้แลกเปลี่ยนด้วยกัปปิยภัณฑ์ของตน โดยกัปปิยโวหารเท่านั้น.

อนึ่ง ในคำว่า **ปวาริตานํ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- ในปัจจัยทั้งหลายที่เขาปวารณาไว้ด้วยอำนาจแห่งสงฆ์ ควรขอแต่พอประมาณเท่านั้น. ในการปวารณาเฉพาะบุคคล ควรขอแต่เฉพาะสิ่งของที่เขาปวารณาเหมือนกัน. แท้จริง คนใดปวารณาด้วยจตุปัจจัยกำหนดไว้เองทีเดียว แล้วถวายสิ่งของที่ต้องการโดยอาการอย่างนี้ คือ ย่อมถวายจีวรตามสมควรแก่กาล ย่อมถวายอาหารมีข้าวต้มและข้าวสวยเป็นต้นทุก ๆ วัน, กิจที่จะต้องออกปากขอกะคนเช่นนั้น ไม่มี. ส่วนบุคคลใดปวารณาแล้ว ย่อมไม่ให้ เพราะเป็นผู้เขลา หรือเพราะหลงลืมสติ, บุคคลนั้น อันภิกษุควรขอ. บุคคลใดกล่าวว่า "ผมปวารณาเรือนของผม," ภิกษุพึงไปสู่เรือนของบุคคลนั้นแล้ว พึงนั่งพึงนอน ตามสบาย ไม่พึงรับเอาอะไร ๆ. ส่วนบุคคลใด กล่าวว่า "ผมขอปวารณาสิ่งของที่มีอยู่ในเรือนของผม" ดังนี้, พึงขอสิ่งของที่เป็นกัปปิยะซึ่งมีอยู่ในเรือนนของบุคคลนั้น. ในกุรุนที กล่าวว่า "แต่ภิกษุ จะนั่งหรือ จะนอนในเรือน ไม่ได้."

๑. แปลตามอัตถโยชนา ๑/๕๔๑. ญาตกานํ ปวาริตานนฺติ ญาตเกหิ ปริวาริตานํ ภิกฺขูนํ - ผู้ชำระ.

ในคำว่า **อญฺญสฺสตฺถาย** นี้ มีอรรถอย่างหนึ่ง ดังนี้ว่า "ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอกะพวกญาติและคนปวารณาของตน เพื่อประโยชน์แก่ตนเองอย่างเดียวหามิได้ โดยที่แท้ ขอเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุอื่น ก็ไม่เป็นอาบัติ."

ส่วนอรรถอย่างที่สองในบทว่า **อญฺญสฺส** นี้ ดังต่อไปนี้ว่า "ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ออกปากขอกะญาติและคนปวารณาของภิกษุอื่น เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุนั้นนั่นเอง คือ พระพุทธรักขิต หรือ พระธรรมรักขิต ซึ่งได้โวหารว่า "ผู้อื่น[๑]." คำที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

บรรดาปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทแม้นี้ ก็มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

พรรณนาอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท จบ.

๑. อตฺถโยชนา ๑/๕๔๒ กำหนดให้แปลว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอปัจจัยทั้งหลายที่พวกญาติของพวกภิกษุอื่นปวารณาไว้ เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธรักขิต หรือพระธรรมรักขิต นั้นนั่นแล - ผู้ได้โวหารว่า "ภิกษุอื่น" - ผู้ชำระ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๗

พรรณนาตทุตตริสิกขาบท

ตทุตตริสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในตทุตตริสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องปวารณาเพื่อนำไป]

ศัพท์ว่า **อภิ** ในคำว่า **อภิหฏฺฐุํ** เป็นอุปสรรค. มีอรรถว่าเพื่อนำไป. มีคำอธิบายว่า "เพื่อถือเอา."

บทว่า **ปวาเรยฺย** มีความว่า พึงให้ปรารถนา คือ ให้เกิดความปรารถนา ความพอใจ, อธิบายว่า "พึงบอก คือ พึงนิมนต์." เพื่อทรงแสดงอาการที่ผู้ปวารณาเพื่อให้นำไปจะพึงกล่าว พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า **อภิหฏฺฐุํ** ไว้อย่างนี้ว่า "ท่านต้องการจีวรเท่าใด ก็จงรับไปเท่านั้นเถิด." อีกอย่างหนึ่ง ในบาทคาถานี้ว่า **เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุเขมโต** มีอรรถว่า **ทิสฺวา** (เห็นแล้ว) ฉันใด, สองบทว่า **อภิหฏฺฐุํ ปวาเรยฺย** แม้ในสิกขาบทนี้ ก็มีอรรถว่า "เขานำมาแล้วปวารณา" ฉันนั้น.

การนำมาในคำว่า **อภิหริตฺวา** นั้น มี ๒ อย่างคือ การนำมาด้วยกายอย่าง ๑ การนำมาด้วยวาจาอย่าง ๑. พ่อเจ้าเรือนก็ดี แม่เจ้าเรือนก็ดี ผู้มิใช่ญาติ นำผ้าทั้งหลายมาด้วยกายแล้ววางไว้ที่ใกล้เท้า พึงปวารณากล่าวว่า "ท่านต้องการจีวรเท่าใด ก็จงรับไปเท่านั้นเถิด." อนึ่ง พึงกล่าวปวารณาด้วยวาจาว่า "เรือนคลังผ้าของ

พวกข้าพเจ้า เต็มบริบูรณ์, ท่านต้องการจีวรเท่าใด ก็จงรับไปเท่านั้นเถิด." ก็เพราะรวมการนำมาทั้งสองนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ตรัสเรียกว่า "ปวารณาเพื่อนำไป."

บทว่า **สนฺตรุตฺตรปรมํ** มีวิเคราะห์ว่า ผ้าอุตตราสงค์ กับอันตรวาสก เป็นอย่างยิ่งแห่งจีวรนั้น; เหตุนั้น จีวรนั้น จึงชื่อว่ามีอุตตราสงค์กับอันตวาสกเป็นอย่างยิ่ง. มีคำอธิบายว่า "ผ้าห่อมกับผ้านุ่ง เป็นกำหนดอย่างสูงแห่งจีวรนั้น."

หลายบทว่า **ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ** มีความว่า ภิกษุพึงถือเอาจีวรมีประมาณเท่านี้ จากจีวรที่คฤหบดี หรือ คฤหปตานี ผู้มิใช่ญาตินำมาให้นั้น, อธิบายว่า "ไม่ควรรับเกินกว่านี้." ก็เพราะว่าภิกษุผู้มีเพียงไตรจีวรเท่านั้น ถูกโจรชิงเอาจีวรไปหมด ควรปฏิบัติอย่างนี้, ภิกษุอื่นควรปฏิบัติแม้อย่างอื่น ; ฉะนั้น เพื่อจะทรงแสดงวิภาคนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า **ตโต จีวรํ สาทิตพฺพํ** นั้น โดยนัยมีว่า **สเจ ตีณิ นฏฺธานิ** โหนฺติ เป็นต้น.

วินิจฉัยในคำว่า **สเจ ตีณิ นฏฺธานิ** เป็นต้นนั้น ดังต่อไปนี้ :-

ถ้าภิกษุใดมีจีวรหาย ๓ ผืน, ภิกษุนั้น พึงยินดี ๒ ผืน. คือจักนุ่งผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง แล้วแสวงหาอีกผืนหนึ่งจากที่แห่งภิกษุผู้เป็นสภาคกัน. ภิกษุใด มีจีวรหาย ๒ ผืน ภิกษุนั้น พึงยินดีผืนเดียว. ผ้าภิกษุเที่ยวไปโดยปรกติด้วยอุตตราสงค์กับอันตรวาสก พึงยินดี ๒ ผืน. เมื่อยินดีเช่นนั้น จักเป็นผู้เสมอกับภิกษุผู้ยินดีผืนเดียวนั่นเอง. หายผืนเดียว ไม่พึงยินดี. ภิกษุใดมีจีวรหายไปผืนเดียวในบรรดาจีวร ๓ ผืน,

ภิกษุนั้นไม่ควรยินดี. แต่บรรดาจีวร ๒ ผืน ของภิกษุใดหายผืนเดียว, เธอพึงยินดีผืนเดียว. แต่ของภิกษุใด มีผืนเดียวเท่านั้น และจีวรผืนนั้นหาย, ภิกษุนั้น พึงยินดี ๒ ผืน. แต่สำหรับภิกษุณี เมื่อหายไปทั้ง ๕ ผืน พึงยินดี ๒ ผืน. เมื่อหาย ๔ ผืน พึงยินดีผืนเดียว. เมื่อหาย ๓ ผืน ไม่พึงยินดีอะไร ๆ เลย. ก็ในจีวรที่หายไป ๒ ผืน หรือ ๑ ผืน จะต้องกล่าวไปทำไมเล่า ? จริงอยู่ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง พึงตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีอุตตราสงค์กับอันตรวาสกเป็นอย่างยิ่ง, ยิ่งกว่านั้นไปย่อมไม่ได้, คำดังกล่าวมานี้ เป็นลักษณะในข้อนี้.

สองบทว่า **เสสกํ อาหริสฺสามิ** มีความว่า ข้าพเจ้า จักทำจีวรสองผืนแล้ว จักนำผ้าที่เหลืออมาคืนให้.

บทว่า **น อจฺฉินฺนการณา** มีความว่า พวกทายกถวายด้วยอำนาจแห่งคุณมีความเป็นพหูสูตเป็นต้น.

ในบทว่า **ญาตกานํ** เป็นต้น มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ยินดี จีวรของพวกญาติถวาย ผู้ยินดีของพวกคนปวารณาถวาย ผู้ยินดี (จีวรที่จ่ายมา) ด้วยทรัพย์ของตน.

อนึ่ง ในอรรถกถาทั้งหลาย ท่านกล่าวว่า "ตามปรกตินั่นแล จะขอจีวรแม้มากในที่แห่งญาติและคนปวารณา ก็ควร, เพราะเหตุที่ถูกโจรเป็นต้นชิงไป ควรจะขอแต่พอประมาณเท่านั้น." คำนั้นไม่สมด้วยพระบาลี. ก็เพราะสิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในเพราะเรื่องของเพื่อประโยชน์แก่คนอื่นเท่านั้น ; เพราะฉะนั้น ในสิกขาบทนี้ พระองค์จึงไม่ตรัสว่า "เพื่อประโยชน์แก่คนอื่น." คำที่

เหลือมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

บรรดาปกิณณกะมีสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทแม้นี้ ก็มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

พรรณนาตทุตตริสิกขาบท จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๘

พรรณนาปฐมอุปักขฏสิกขาบท

อุปักขฏสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป:- ในอุปักขฏสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัย ดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถมูลเหตุปฐมบัญญัติ]

ในคำว่า **อตฺถาวุโส มํ โส อุปฏฺฐาโก** นี้ มีความอย่างนี้ว่า "ท่านผู้มีอายุ ! บุรุษที่ท่านพูดถึง เห็นปานนี้นั้น เป็นอุปฐากของผม มีอยู่."

คำว่า **อปิมยฺยา เอวํ โหติ** มีความว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ความจริง ผมตั้งใจไว้อย่างนั้น. ปาฐะว่า **อปิ เมยฺยา เอวํ โหติ** แปลว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ! ถึงผมก็มีความคิดอย่างนี้ ดังนี้ ก็มี.

บทว่า **อุทฺทิสฺส** ที่มีอยู่ในคำว่า **ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส** นี้ มีอรรถว่า อ้างถึง คือ ปรารภถึง. ก็ เพราะทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรที่พ่อเจ้าเรือนก็ดี แม้เจ้าเรือนก็ดี ตระเตรียมไว้เฉพาะภิกษุใด จัดว่าเป็นอันเขาตระเตรียมแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุนั้น ; ฉะนั้น ในบทภาชนะแห่งบทว่า **ภิกฺขุํ ปเนว อุทฺทิสฺส** นั้น ท่านพระอุบาลีจึงกล่าวว่า "เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุ."

[แก้อรรถสิกขาบทวิภังค์ว่าด้วยทรัพย์สำหรับจ่ายจีวร]

คำว่า **ภิกฺขุํ อารมฺมณํ กริตฺวา** ได้แก่ กระทำภิกษุให้เป็นปัจจัย.

จริงอยู่ ทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรที่พ่อเจ้าเรือน หรือแม่เจ้าเรือน ตระเตรียมไว้เฉพาะภิกษุใด ย่อมชื่อว่าเป็นอันเขาทำภิกษุนั้นให้เป็นปัจจัยตระเตรียมไว้โดยแน่นอนทีเดียว. เพราะเหตุนั้น จึงกล่าวว่า "ทำภิกษุให้เป็นอารมณ์." ความจริง แม้ปัจจัย ก็มีแล้วโดยชื่อว่า "อารมณ์" ในคำว่า **"ลภติ มาโร อารมฺมณํ** แปลว่า มารย่อมได้ปัจจัย" ดังนี้เป็นต้น.

บัดนี้ เพื่อแสดงอาการของกัตตา (ผู้ทำ) ในบทว่า **อุทฺทิสฺส** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "ประสงค์จะให้ภิกษุครอง." จริงอยู่ คฤหบดีผู้ประสงค์จะให้ภิกษุครองนั้น ตระเตรียมไว้เฉพาะภิกษุนั้น, มิใช่ (ตระเตรียม) เพราะเหตุอื่น. เพราะเหตุนี้ คฤหบดีนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ประสงค์จะให้ครอง. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำว่า "ผู้ประสงค์จะให้ภิกษุครอง."

สองบทว่า **อญฺญาตกสฺส คหปติสฺส วา** มีอรรถว่า อัน คฤหบดีผู้มิใช่ญาติ ก็ดี. แท้จริง คำนี้ เป็นฉัฏฐีวิภัติ ลงในอรรถแห่งตติยาวิภัติ. แต่ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อจะไม่วิจารณ์พยัญชนะแสดงแต่อรรถอย่างเดียว จึงตรัสคำมีอาทิว่า **อญฺญาตโก นาม ฯ เป ฯ คหปติ นาม** ดังนี้.

บทว่า **จีวรเจตาปนํ** แปลว่า มูลค่าแห่งจีวร. ก็เพราะมูลค่าแห่งจีวรนั้น ย่อมเป็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในบรรดาทรัพย์มีเงินเป็นต้น; ฉะนั้น ในบทภาชนะ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำว่า **หิรญฺญํ วา** เป็นต้น.

สองบทว่า **อุปกฺขฏํ โหติ** ได้แก่ เป็นทรัพย์ที่เขาตระเตรียมไว้ คือ รวบรวมไว้แล้ว. ก็เพราะด้วยคำว่า **หิรญฺญํ วา** เป็นต้นนี้ ย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่มูลค่าจีวรนั้น เป็นของอันคฤหบดีนั้นตระเตรียมไว้แล้ว ; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงไม่ทรงยกบทว่า "**อุปกฺขฏํ นาม**" ขึ้นแล้วตรัสบทภาชนะแยกไว้ต่างหาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงทรัพย์ ที่เขาตระเตรียมไว้ จึงตรัสว่า **อิมินา** เป็นต้น. เพราะเหตุนั้นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อิมินา** นั้น จึงตรัสว่า "**ปจฺจุปฏฺฐิเตน** แปลว่า ด้วยทรัพย์ที่เขาจัดไว้เฉพาะ." จริงอยู่ มูลค่าแห่งจีวรที่คฤหบดี ตระเตรียมไว้ คือ รวบรวมไว้แล้ว ชื่อว่า เป็นทรัพย์ที่เขาจัดหาไว้เฉพาะ ฉะนี้แล.

คำว่า **อจฺฉาเทสฺสามิ** นี้ เป็นคำสำนวน. แต่ความหมาย ในคำว่า **อจฺฉาเทสฺสามิ** นี้ ดังนี้ว่า "ข้าพเจ้าจักถวายแก่ภิกษุ ผู้มีชื่อนี้." เพราะเหตุนั้นนั่นแล แม้ในบทภาชนะแห่งบทว่า "**อจฺฉาเทสฺสามิ**" นั้น พระองค์จึงตรัสว่า "**ทสฺสามิ** แปลว่า เราจักถวาย."

ในคำว่า **ตตฺร เจ โส ภิกฺขุ** นี้ มีการเชื่อมบทอย่างนี้ว่า "ถ้าภิกษุนั้น เขามิได้ปวารณาไว้ก่อน เข้าไปหาแล้ว ถึงการกำหนดในจีวร ในสำนักของพ่อเจ้าเรือน หรือแม่เจ้าเรือนนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น เมื่ออรรถแห่งบทว่า "**อุปสงฺกมิตฺวา** แปลว่า เข้าไปหาแล้ว" นี้สำเร็จด้วยบทว่า "**คนฺตฺวา** แปลว่า ไปแล้ว" นี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "สู่เรือน" ดังนี้ ด้วยอำนาจโวหารข้างมาก. เนื้อความในบทว่า **คนฺตฺวา** นี้ อย่างนี้ว่า

"ก็ทายกนั้นอยู่ในที่ใด ไปแล้ว ณ ที่นั้น." เพราะฉะนั้น จึงตรัสซ้ำอีกว่า "เข้าไปหาแล้ว ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง."

สองบทว่า **วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย** มีความว่า พึงถึงความกำหนดพิเศษยิ่ง คือ การจัดแจงอย่างยิ่ง. แต่ในบทภาชนะ เพื่อแสดงเหตุเป็นเครื่องให้ถึงความกำหนดเท่านั้น จึงตรัสว่า **อายตํ วา** เป็นต้น.

ศัพท์ว่า **สาธุ** เป็นนิบาตลงในความอ้อนวอน.

ศัพท์ว่า **วต** เป็นนิบาตเป็นไปในความรำพึง.

ภิกษุย่อมอ้างตนเอง ด้วยบทว่า "**มํ** (ยังรูป)"

ย่อมร้อง คือ ย่อมเรียก ผู้อื่นว่า "**อายสฺมา** (ท่าน)."

ก็คำทั้งหมดนี้ เป็นเพียงสักว่าพยัญชนะ มีอรรถตื้นทั้งนั้น; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงไม่ตรัสอธิบายไว้ในบทภาชนะแห่บทว่า **สาธุ** เป็นต้นนั้น.

สองบทว่า **กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย** มีความว่า ถือเอาความเป็นผู้ใครในจีวรที่ดี คือ ความเป็นผู้ปรารถนาจีวรที่วิเศษยิ่งด้วยจิต. บทว่า **อุปาทาย** นั้น เชื่อมความกับบทว่า **อาปชฺเชยฺย เจ** นี้. อนึ่งเพราะเหตุที่ภิกษุใด ถือเอาความเป็นผู้ใคร่ในจีวรดี ย่อมถึงความกำหนด, ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้มีความต้องการจีวรดี คือ มีความต้องการด้วยจีวรที่มีค่ามาก; ฉะนั้น ในบทภาชนะแห่งบทว่า **กลฺยาณกมฺยตํ อุปาทาย** นั้น จึงทรงละพยัญชนะเสีย ตรัสคำนั้นเท่านั้น เพื่อแสดงเฉพาะอรรถที่ต้องการ. แต่เพราะอาบัติ ยังไม่ถึงที่สุดด้วยเหตุสักว่าการถึงความกำหนดจีวรนี้เท่านั้น ; ฉะนั้น จึงตรัสดำว่า "**ตสฺส**

วจเนน แปลว่า ตามคำของภิกษุนั้น" เป็นต้น.

ในคำว่า **อนาปตฺติ ญาตกานํ** เป็นต้น ผู้ศึกษาพึงเห็นอรรถอย่างนี้ว่า "ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ถึงความกำหนดในจีวรของพวกญาติ."

คำว่า **มหคฺฆํ เจตาเปตุกามสฺส อปฺปคฺฆํ เจตาเปติ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้กล่าวแก่คฤหบดี ผู้ใคร่จะให้จ่ายจีวรมีราคา ๒๐ บาท ว่า "อย่าเลย ด้วยจีวรมีราคา ๒๐ นี้ แก่รูป, จงถวายจีวรมีค่า ๑๐ บาท หรือ ๘ บาท เถิด."

ก็คำว่า **อปฺปคฺฆํ** นี้ ตรัสไว้ เพื่อป้องกันราคามีมากเกินไปนั่นเอง. แต่แม้ในจีวรที่เสมอกัน (มีราคาเท่ากัน) ก็ไม่เป็นอาบัติ. ก็แล จีวรนั้น เสมอกัน (เท่ากัน) ด้วยอำนาจแห่งราคาเท่านั้น ไม่ใช่ด้วยอำนาจประมาณ (ขนาด). จริงอยู่ สิกขาบทนี้ มีการให้เพิ่มราคา; เพราะฉะนั้น แม้จะพูดกะคฤหบดี ผู้ใคร่จะให้จ่ายอันตรวาสกมีราคา ๒๐ ว่า "จงถวายจีวรมีราคาเพียงเท่านี้แหละ" ดังนี้ ก็ควร. คำที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นกับตทุตติยสิกขาบทนั่นแล.

พรรณนาปฐมอุปักขฏสิกขาบท จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๙

พรรณนาทุติยอุปักขฏสิกาบท

บัณฑิตพึงทราบเนื้อความในทุติยอุปักขฏสิกขาบท โดยนัยนี้แล. เพราะว่า สิกขาบทแรกนั้น เช่นเดียวกับอนุบัญญัติแห่งสิกขาบทที่สองนี้. ในสิกขาบทก่อน ภิกษุเพียงทำความเบียดเบียนแก่คน ๆ เดียวเท่านั้น, ในสิกขาบทที่ ๒ กระทำแก่คน ๒ คน. นี้เป็นความแปลกกันในสิกขาบทนี้. คำที่เหลืออทั้งหมดเช่นเดียวกับสิกขาบทก่อนทั้งนั้น. และผู้ศึกษาพึงทราบว่าเป็นอาบัติ แม้แก่ภิกษุผู้กระทำความเบียดเบียนแก่คนมากคนถือเอา เหมือนทำแก่คน ๒ คน ถือเอา ฉะนั้น.

พรรณนาทุติยอุปักขฏสิกขาบท จบ.

จีวรวรรคที่ ๑ สิกขาบทที่ ๑๐

พรรณนาราชสิกขาบท

ราชสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :-

ในราชสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถมูลเหตุปฐมบัญญัติ]

สองบทว่า **อุปาสกํ สญฺญาเปตฺวา** ได้แก่ ให้อุบาสกเข้าใจแล้ว. อธิบายว่า "กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า 'ท่านจงซื้อจีวรด้วยมูลค่านี้แล้ว ถวายพระเถระ."

บทว่า **ปญฺญาสพนฺโธ** มีคำอธิบายว่า ถูกปรับ ๕๐ กหาปณะ. ปาฐะว่า **ปญฺญาสมฺพนฺโธ** ก็มี.

หลายบทว่า **อชฺชุณฺโห ภนฺเต อาคเมหิ** มีความว่า ท่านขอรับ ! วันนี้ โปรดหยุด คือ ยับยั้ง ให้กระผมสักวันหนึ่ง.

บทว่า **ปรามสิ** แปลว่า ได้ยึดไว้.

บทว่า **ชิโนสิ** มีความว่า ท่านถูกพวกเราชนะ คือ ชนะท่าน ๕๐ กหาปณะ อธิบายว่า "ท่านจะต้องเสียให้ ๕๐ กหาปณะ."

บทว่า **ราชโภคฺโค** มีวิเคราะห์ว่า ชื่อว่าราชอำมาตย์ เพราะมีเบี้ยเลี้ยงจะพึงบริโภค หรือ พึงใช้สอย จากพระราชา. ปาฐะว่า **ราชโภโค** ก็มี. ความว่า "ผู้มีโภคะ (ความเป็นใหญ่) จาพระราชา."

บทว่า **ปหิเณยฺย** แปลว่า พึงส่งไป. แต่เพราะมีอรรถตื้น พระผู้มีพระภาคจึงมิได้ตรัสบทภาชนะแห่งบทว่า "**ปหิเณยฺย**" นั้นไว้

ก็บทว่า **ปหิเณยฺย** นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสบทภาชนะไว้ฉันใด, แม้บทว่า **จีวรํ อิตฺถนฺนามํ ภิกฺขุํ** เป็นต้น ก็ฉันนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า "ไม่ได้ตรัสบทภาชนะไว้" เพราะมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

บทว่า **อาภฏํ** แปลว่า นำมาแล้ว.

สองบทว่า **กาเลน กปฺปิยํ** คือโดยกาลอันถึงความสมควร. ความว่า "พวกเราจะรับจีวรที่ควรในเวลาพวกเรามีความต้องการ."

บทว่า **เวยฺยาวจฺจกโร** ได้แก่ ผู้ทำกิจ, ความว่า "กัปปิยการก" (ผู้ทำของให้สมควร).

ข้อว่า **สญฺญตฺโต โส มยา** มีความว่า คนที่ท่านแสดงเป็นไวยาจักรนั้น ข้าพเจ้าสั่งให้เข้าใจแล้ว คือ สั่งโดยประการที่เมื่อท่านมีความต้องการด้วยจีวรเขาจะถวายจีวรแก่ท่าน

คำว่า **อตฺโถ เม อาวุโส จีวเรน** นี้ เป็นคำแสดงลักษณะแห่งการทวง (ด้วยวาจา). จริงอยู่ คำสำนวนนี้ ควรกล่าว, อีกอย่างหนึ่ง อรรถแห่งคำว่า "อาวุโส ! รูปมีความต้องการด้วยจีวร" นั้น ควรกล่าวด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง. ลักษณะนี้ ชื่อว่าลักษณะแห่งการทวง. ส่วนคำว่า "จงให้จีวรแก่รูป" เป็นต้น ตรัสไว้เพื่อแสดงอาการที่ไม่ควรกล่าว. จริงอยู่ คำเหล่านี้ หรือ เนื้อความของคำเหล่านี้ไม่ควรกล่าวด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง.

ข้อว่า **ทุติยํปิ วตฺตพฺโพ ตติยํปิ วตฺตพฺโพ** มีความว่า ไวยาจักรนั้น อันภิกษุพึงกล่าวคำนี้แลถึง ๓ ครั้งว่า "อาวุโส ! รูปมีความต้องการจีวร."

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงกำหนดการทวง ที่ยกขึ้นแสดงในคำว่า "พึงทวงพึงเตือนสองสามครั้ง" นี้ อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงใจความโดยสังเขปแห่งบทเหล่านี้ว่า **"ทฺวิตฺติกฺขตฺตุํ โจทยมาโน สารยมาโน ตํ จีวรํ อภินิปฺผาเทยฺย อิจฺเจตํ กุสลํ"** จึงตรัสว่า "ถ้าภิกษุสั่งไวยาจักรนั้นให้จัดสำเร็จ การให้จัดสำเร็จได้อย่างนี้นั้น เป็นการดี." เมื่อทวงถึง ๓ ครั้ง อย่างนี้ ถ้าจัดจีวรนั้นให้สำเร็จได้ คือ ย่อมอาจเพื่อให้สำเร็จ ด้วยอำนาจ (ทำ) ให้ตนได้มา, การจัดการให้สำเร็จได้อย่างนี้ นั่นเป็นการดี คือ ให้สำเร็จประโยชน์ ดี งาม.

คำว่า **จตุกฺขตฺตุํ ปญฺจกฺขตฺตุํ ฉกฺขตฺตุปรมํ ตุณฺหีภูเตน อุทฺทิสฺส ฐาตพฺพํ** นี้ เป็นการแสดงลักษณะแห่งการยืน. ก็คำว่า **ฉกฺขตฺตุปรมํ** นี้ บอกภาวนปุํสกลิงค์. จริงอยู่ ภิกษุนี้ พึงยืนนิ่งเฉพาะจีวร ๖ ครั้งเป็นอย่างมาก. ไม่พึงกระทำกิจอะไร ๆ อื่น. นี้เป็นลักษณะแห่งการยืน. เพื่อจะทรงแสดงความเป็นผู้นิ่ง (ที่ตรัส) ไว้ในบทว่า **ตุณฺหีภูเตน** นั้น ซึ่งเป็นสาธารณะแก่การยืนทุก ๆ ครั้งก่อน พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำ **"ตตฺถ คนฺตฺวา ตุณฺหีภูเตน"** เป็นต้น ในบทภาชนะ.

[อธิบายการทวงและการยืน]

บรรดาเหล่านั้น สองบทว่า **น อาสเน นิสีทิตพฺพํ** มีความว่า ภิกษุแม้อันไวยาจักรกล่าวว่า "โปรดนั่งที่นี้เถิด ขอรับ !"

ก็ไม่ควรนั่ง.

สองบทว่า **น อามิสํ ปฏิคฺคเหตพฺพํ** มีความว่า แม้อันเขาอ้อนวอนอยู่ว่า "โปรดรับอามิสต่างโดยยาคูและของเคี้ยวเป็นต้น สักเล็กน้อย ขอรับ !" ก็ไม่ควรรับ.

สองบทว่า **น ธมฺโม ภาสิตพฺโพ** มีความว่า แม้ถูกเขาอ้อนวอนอยู่ว่า "โปรดกล่าวมงคล หรือ อนุโมทนาเถิด" ก็ไม่ควรกล่าวอะไรเลย. เมื่อถูกเขาถามอย่างเดียวว่า "ท่านมาเพราะเหตุอะไร ?" พึงบอกเขาว่า "จงรู้เอาเองเถิด ผู้มีอายุ !" จริงอยู่ คำว่า **ปุจฺฉิยมาโน** นี้ เป็นปฐมาวิภัติลงในอรรถแห่งตติยาวิภัติ. อีกอย่างหนึ่ง ผู้ศึกษาพึงเห็นใจความในบทว่า **ปจฺฉิยมาโน** นี้ แม้อย่างนี้ว่า "ถูกเขาตั้งปัญหาถาม." จริงอยู่ บุคคลใด ย่อมตั้งปัญหาถาม, ภิกษุควรตอบบุคคลนั้นเท่านี้แล.

สองบทว่า **ฐานํ ภญฺชติ** คือ ย่อมหักซึ่งเหตุแห่งการมา.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงการเพิ่ม และการลดในการทวง ๓ ครั้ง และการยืน ๖ ครั้ง ที่พระองค์ตรัสไว้แล้ว จึงตรัสคำเป็นต้นว่า **จตุกฺขตุํ โจเทตฺวา** เป็นต้น. อนึ่งในพระบาลีนี้ตรัสให้ลดการยืน ๒ ครั้ง โดยเพิ่มการทวงครั้งหนึ่ง ; เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันทรงแสดงลักษณะว่า "การทวงหนึ่งครั้งเท่ากับการยืนสองครั้ง." มีคำอธิบายว่า "โดยลักษณะ ดังกล่าวมานี้ ภิกษุทวง ๓ ครั้ง พึงยืนได้ ๖ ครั้ง, ทวง ๒ ครั้ง พึงยืนได้ ๘ ครั้ง, ทวงครั้งเดียว

พึงยืนได้ ๑๐ ครั้ง, เหมือนอย่างที่ท่านกล่าวไว้ว่า 'ทวง ๖ ครั้งแล้ว ไม่พึงยืน ฉันใด ยืน ๑๒ ครั้งแล้ว ก็ไม่พึงทวง ฉันนั้น." ดังนี้ ก็มีเหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น บัณฑิต พึงทราบวินิจฉัยในการทวง และการยืนทั้งสองนั่นอย่างนี้ว่า "ถ้าภิกษุทวงอย่างเดียว ไม่ยืน ย่อมได้การทวง ๖ ครั้ง, ถ้ายืนอย่างเดียว ไม่ทวง ย่อมได้การยืน ๑๒ ครั้ง. ถ้าทวงบ้าง ยืนบ้าง พึงลดการยืน ๒ ครั้ง ต่อการทวงครั้ง ๑, บรรดาการทวงและการยืนนั้น ภิกษุใด ไปทวงบ่อย ๆ วันเดียวเท่านั้นถึง ๖ ครั้ง, หรือว่า ไปเพียงครั้งเดียว แต่พูด ๖ ครั้งว่า 'ผู้มีอายุ รูปต้องการจีวร', อนึ่ง ไปยืนบ่อย ๆ วันเดียวเท่านั้นถึง ๑๒ ครั้ง, หรือว่า ไปเพียงครั้งเดียว แต่ยืนในที่นั้น ๆ ๑๒ ครั้ง, ภิกษุแม้นั้นย่อมหักการทวงทั้งหมด และการยืนทั้งหมด ก็จะป่วยกล่าวไปใย ในเรื่องหักการทวงและการยืน ของภิกษุผู้กระทำอย่างนี้ ในต่างวันกันเล่า ?"

ข้อว่า **ยตสฺส จีวรเจตาปนํ อาภฏํ** มีความว่า ทรัพย์สำหรับจ่ายจีวร ที่เขานำมาเพื่อภิกษุนั้น จากพระราชา หรือจากราชอำมาตย์ใด. ปาฐะว่า **ยตฺราสฺส** ก็มี. เนื้อความอย่างนี้เหมือนกัน. อาจารย์บางพวกสวดว่า **ยตฺถสฺส** ก็มี และกล่าวอรรถว่า 'ทรัพย์สำหรับจ่ายจีวร อันเขาส่งมาเพื่อภิกษุนั้นในที่ใด." แต่ว่า พยัญชนะไม่สมกัน.

บทว่า **ตตฺถ** มีความว่า ในสำนักแห่งพระราชา หรือว่าราชอำมาตย์นั้น. จริงอยู่ คำว่า **ตตฺถ** นี้ เป็นสัตตมีวิภัติ ลงใน

อรรถว่าใกล้.

ข้อว่า **น ตํ ตสฺส ภิกฺขุโน กิญฺจิ อตฺถํ อนุโภติ** มีความว่า ทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรนั้น ไม่ใช้สำเร็จกรรมน้อยหนึ่ง คือ แม้มีประมาณเล็กน้อย แก่ภิกษุนั้น.

ข้อว่า **ยุญฺชนฺตายสฺมนฺโต สกํ** มีความว่า ท่านทั้งหลายจงทวงเอาทรัพย์ของตน คือ จงตามเอาทรัพย์นั่นคือไปเสีย.

ข้อว่า **มา โว สกํ วินสฺส** มีความว่า ทรัพย์ส่วนตัวของท่าน จงอย่างสูญหายไปเลย, อนึ่งภิกษุใด ย่อมไม่ไปเอง ทั้งไม่ส่งทูตไป, ภิกษุนั้น ย่อมต้องทุกกฏ เพราะละเลยวัตร.

[ว่าด้วยกัปปิยการและไวยาจักร]

ถามว่า "ก็ในกัปปิยการกทั้งปวง จะพึงปฏิบัติ อย่างนี้หรือ ?"

แก้ว่า "ไม่ต้องปฏิบัติ (อย่างนี้เสมอไป)."

แท้จริง ชื่อว่า กัปปิยการกนี้ โดยสังเขปมี ๒ อย่าง คือ ผู้ที่ถูกแสดง ๑ ผู้ที่มิได้ถูกแสดง ๑, ใน ๒ พวกนั้น กัปปิยการกผู้ที่ถูกแสดงมี ๒ คือ ผู้ที่ภิกษุแสดงอย่าง ๑ ผู้ที่ทูตแสดงอย่าง ๑. แม้กัปปิยการที่ไม่ถูกแสดงก็มี ๒ อย่าง คือ กัปปิยการกผู้ออกปากเป็นเองต่อหน้า ๑ กัปปิยการกลับหลัง ๑. บรรดากัปปิยการก ที่ภิกษุแสดงเป็นต้นนั้น กัปปิยการที่ภิกษุแสดง มี ๔ อย่าง ด้วยอำนาจต่อหน้าและลับหลัง. กัปปิยการกที่ทูตแสดงก็เช่นเดียวกันแล.

อย่างไร ? คือบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมส่งอกัปปิยวัตถุไปด้วย

ทูต เพื่อประโยชน์แก่จีวรสำหรับภิกษุ. ทูตเข้าไปหาภิกษุรูปนั้น กล่าวว่า "ท่านขอรับ ! ท่านผู้มีชื่ออย่างนี้ ส่งอกัปปิยวัตถุนี้มาเพื่อประโยชน์แก่จีวรสำหรับท่าน, ขอท่านจงรับอกัปปิยวัตถุนั้น." ภิกษุห้ามว่า "อกัปปิยวัตถุนี้ ไม่สมควร." ทูตถามว่า ท่านขอรับ ? ก็ไวยาจักรของท่านมีอยู่หรือ ?" และไวยาจักรทั้งหลายที่พวกอุบาสก ผู้ต้องการบุญสั่งไว้ว่า "พวกท่านจงทำการรับใช้แก่ภิกษุทั้งหลาย" หรือไวยาจักรบางพวกเป็นเพื่อนเคยเห็น เคยคบกันมา ของภิกษุทั้งหลายมีอยู่. บรรดาไวยาจักรเหล่านั้น คนใดคนหนึ่ง นั่งอยู่ในสำนักของภิกษุ ในขณะนั้น. ภิกษุแสดงเขาว่า "ผู้นี้เป็นไวยาจักรของภิกษุทั้งหลาย" ดังนี้. ทูตมอบอกัปปิยวัตถุไว้ในมือของไวยาจักรนั้น สั่งว่า "ท่านจงซื้อจีวรถวายพระเถระ" ดังนี้ แล้วไป. นี้ ชื่อว่าไวยาจักรที่ภิกษุแสดงต่อหน้า.

ถ้าไวยาจักร มิได้นั่งอยู่ในสำนักของภิกษุ, อนึ่งแล ภิกษุย่อมแสดงขึ้นว่า "คนชื่อนี้ ในบ้านชื่อโน้น เป็นไวยาจักรของภิกษุทั้งหลาย." ทูตนั้นไปมอบอกัปปิยวัตถุไว้ในมือของไวยาจักรนั้นสั่งว่า "ท่านพึงซื้อจีวรถวายพระเถระ" แล้วมาบอกแก่ภิกษุจึงไป. ไวยาจักรนี้ ชื่อว่า ผู้อันภิกษุแสดงไม่พร้อมหน้า อย่างหนึ่ง.

ก็แล ทูตนั้นมิได้มาบอกด้วยตนเองเลย แต่กลับวานผู้อื่นไปบอกว่า "ท่านขอรับ ! ทรัพย์สำหรับจ่ายค่าจีวร ผมได้มอบไว้ในมือผู้นั้น, ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิด." ไวยาจักรนี้ ชื่อว่าผู้อันภิกษุแสดงไม่พร้อมหน้าอย่างที่สอง.

ทูตนั้น มิได้วานคนอื่นไปเลย, แต่ไปบอกภิกษุเสียเองแลว่า "ผมจักมอบทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรไว้ในมือแห่งผู้นั้น, ขอท่านพึงรับเอาจีวรเถิด." ผู้นี้ชื่อว่า ไวยาจักรที่ภิกษุแสดงไม่พร้อมหน้า อย่างที่สาม. ด้วยประการดังกล่าวมานี้ ไวยาจักร ๔ จำพวก เหล่านี้ คือ ผู้ที่ภิกษุแสดงต่อหน้าจำพวกหนึ่ง ผู้ที่ภิกษุแสดงไม่พร้อมหน้า ๓ จำพวก ชื่อว่าไวยาจักรที่ภิกษุแสดง. ในไวยาจักร ๔ จำพวกนี้ ภิกษุพึงปฏิบัติ โดยนัยที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในราชสิกขาบทนี้แล.

ภิกษุอีกรูปหนึ่งถูกทูตถามแล้ว โดยนัยก่อนนั่นแล เพราะไวยาจักรไม่มี หรือ เพราะไม่อยากจะจัดการ จึงกล่าวว่า "พวกเรา ไม่มีกัปปิยการก" และในขณะนั้นมีตนบางคนผ่านมา, ทูตจึงมอบอกัปปิยวัตถุไว้ในมือของเขา แล้วกล่าวว่า "ท่านพึงรับเอาจีวรจากมือของผู้นี้เถิด" แล้วไปเสีย, ไวยาจักรนี้ ชื่อว่า ผู้อันทูตแสดงต่อหน้า.

ยังมีทูตอื่นอีกเข้าไปยังบ้านแล้ว มอบอกัปปิยวัตถุไว้ในมือของผู้ใดผู้หนึ่ง ที่ชอบพอกับตน แล้วมาบอก หรือ วานผู้อื่นไปบอกโดยนัยก่อนนั่นแล หรือกล่าวว่า "ผมจักให้ทรัพย์สำหรับจ่ายจีวรไว้ในมือของคนชื่อโน้น, ท่านพึงรับเอาจีวรเถิด" ดังนี้ แล้วไปเสีย. ไวยาจักรที่ ๓ นี้ชื่อว่า ผู้ที่ทูตแสดงไม่พร้อมหน้า ด้วยประการดังกล่าวมานี้ ไวยาจักร ๔ จำพวก เหล่านี้ คือไวยาจักรที่ทูตแสดงต่อหน้าจำพวกหนึ่ง ไวยา-วัจกรที่ทูตแสดงไม่พร้อมหน้า ๓ จำพวก ชื่อว่าไวยาจักรที่ทูตแสดง.

ในไวยาจักร ๔ จำพวกเหล่านี้ ภิกษุพึงปฏิบัติ โดยนัยดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในเมณฑกสิกขาบทนั้นแล.

สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้นี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! มีอยู่ พวกมนุษย์ที่มีศรัทธาเลื่อมใส, มนุษย์เหล่านั้น ย่อมมอบหมายเงิน และทองไว้ในมือแห่งกัปปิยการกทั้งหลายสั่งว่า 'พวกท่านจงจัดของที่ควร ถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า ด้วยเงินและทองนี้' ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้ยินดี สิ่งของซึ่งเป็นกัปปิยะจากเงินและทองนั้น, ภิกษุทั้งหลาย ! แต่เราหากล่าวไม่เลยว่า 'ภิกษุพึงยินดีพึงแสวงหาทองและเงิน โดยปริยายไร ๆ."

ในอธิการแห่งไวยาจักร ๔ จำพวกที่ทูตแสดงนี้ ไม่มีกำหนดการทวง. การที่ภิกษุผู้ไม่ยินดีมูลค่า ยินดีแต่กัปปิยภัณฑ์โดยการทวงหรือการยืน แม้ตั้งพันครั้ง ก็ควร. ถ้าไวยาจักรนั้นไม่ให้, แม้จะพึงตั้งกัปปิยการกอื่น ให้นำมาก็ได้. ถ้ากัปปิยการกอื่นปรารถนาจะนำมา, ภิกษุพึงบอกแม้แก่เจ้าของเดิม. ถ้าไม่ปรารถนา, ก็ไม่ต้องบอก.

ภิกษุอีกรูปหนึ่ง ถูกทูตถามโดยนัยก่อนเหมือนกัน กล่าวว่า "พวกเราไม่มีกัปปิยการก." คนอื่นจากทูตนั้น ยืนอยู่ใกล้ ๆ ได้ยินจึงกล่าวว่า "ผู้เจริญ ! โปรดนำมาเถิด, ผมจักจ่ายจีวรถวายพระคุณเจ้า" ดังนี้. ทูตกล่าวว่า "เชิญเถิด ท่านผู้เจริญ ! ท่านพึงถวาย" แล้วมองไว้ในมือของผู้นั้น ไม่บอกแก่ภิกษุเลย ไปเสีย. นี้ชื่อว่ากัปปิยการกผู้ออกปากเป็นเองต่อหน้า.

ทูตอีกคนหนึ่งมอบอกัปปิยวัตถุไว้ในมืออุปฐากของภิกษุ หรือ

คนอื่นสั่งว่า "ท่านพึงถวายจีวรแก่พระเถระ" แล้วหลีกไปจากที่นั่น ทีเดียว. นี้ ชื่อว่า กัปปิยการกลับหลัง ; ฉะนั้น กัปปิยการกทั้งสอง นี้จึงชื่อว่า กัปปิยการกที่ทูตไม่ได้แสดง. ในกัปปิยการกทั้ง ๒ นี้ พึง ปฏิบัติเหมือนในอัญญาตกสิกขาบท และอัปปวาริตสิกขาบท ฉะนั้น. ถ้ากัปปิยการที่ทูตมิได้แสดงทั้งหลาย นำจีวรมาถวายเอง, ภิกษุ พึงรับ, ถ้าไม่ได้นำมาถวาย, อย่าพึงพูดคำอะไร ๆ.

ก็คำว่า **ทูเตน จีวรเจตาปนํ ปหิเณยฺย** นี้ สักว่าเป็น เทศนาเท่านั้น. ถึงในพวกกัปปิยการกแม้ผู้นำอกัปปิยวัตถุมาถวาย เพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาตเป็นต้นด้วยตนเอง ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ภิกษุจะรับเพื่อประโยชน์แก่ตนเองอย่างเดียวเท่านั้น ไม่สมควร.

[วิธีปฏิบัติในเรื่องเงินและทองที่มีผู้ถวาย]

ถ้าใคร ๆ นำเอาทองและเงินมากล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวาย ทองและเงินนี้แก่สงฆ์, ท่านทั้งหลายจงสร้างอาราม วิหาร เจดีย์ หรือหอฉันเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม," จะรับทองและเงินแม้นี้ ไม่ควร. ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า "ด้วยว่าเป็นทุกกฏแก่ ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งผู้รับเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น." ก็ถ้าเมื่อภิกษุปฏิเสธว่า "ภิกุทั้งหลายจะรับทองและเงินนี้ ไม่สมควร." เขากล่าวว่า "ทอง และเงินจักอยู่ในมือของพวกช่างไม้ หรือพวกกรรมกร, ท่านทั้งหลาย จงรับทราบการงานที่เขาทำดี และไม่ดีอย่างเดียว" ดังนี้แล้ว มอบไว้ ในมือพวกช่างไม้ หรือพวกกรรมกรเหล่านั้นจึงหลีกไป, จะรับก็ควร.

ถ้าแม้น เขากล่าวว่า "ทองและเงินจักอยู่ในมือของพวกคนของผมเอง, หรือว่า จักอยู่ในมือของผมเอง, ท่านพึงส่งข่าวไปเพื่อประ-โยชน์แก่บุคคลผู้ที่เราจะต้องให้ทองและเงินเขาอย่างเดียว, แม้อย่างนี้ก็ควร.

ก็ถ้าว่าพวกเราไม่ระบุสงฆ์ คณะ หรือบุคคล กล่าวว่า "ข้าพเจ้าทั้งหลายถวายเงิน และทองนี้แก่เจดีย์. ถวายแก่วิหาร, ถวายเพื่อนวกรรม" ดังนี้ จะปฏิเสธไม่สมควร. พึงบอกแก่พวกกัปปิย-การกว่า "ชนพวกนี้กล่าวคำนี้." แต่เมื่อเขากล่าวว่า "ท่านทั้งหลายจงรับเก็บไว้เพื่อประโยชน์แก่เจดีย์เป็นต้นเถิด" พึงปฏิเสธว่า "การที่พวกเรารับไว้ไม่สมควร."

แต่ถ้าคนบางคนนำเอาเงิน และทองมามากกล่าวว่า "ข้าพเจ้าขอถวายเงินและทองนี้แก่สงฆ์, ท่านทั้งหลายจงบริโภคปัจจัย ๔ เถิด." ถ้าสงฆ์รับเงินและทองนั้น เป็นอาบัติทั้งเพราะรับ ทั้งเพราะบริโภค. ถ้าบรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูหนึ่งปฏิเสธว่า "สิ่งนี้ไม่ควร." และอุบาสกกล่าวว่า "ถ้าไม่ควรจักเป็นของผมเสียเอง" ดังนี้แล้วไป, ภิกษุนั้นอันภิกษุบางรูปไม่พึงกล่าวคำอะไร ๆ ว่า "เธอทำอันตรายลาภของสงฆ์." เพราะภิกษุใดโจทเธอ. ภิกษุนั้นเองเป็นผู้มีอาบัติติดตัว. แต่เธอรูปเดียวกระทำภิกษุเป็นอันมากไม่ใช้เป็นอาบัติ. ก็ถ้าว่า เมื่อภิกษุทั้งหลายปฏิเสธว่า "ไม่ควร" เขากล่าวว่า "จักอยู่ในมือของพวกกัปปิยการก หรือ จักอยู่ในมือของพวกคนของผม หรือในมือของผม, ท่านทั้งหลาย จงบริโภคปัจจัยอย่างเดียวเท่านั้น"

ดังนี้, สมควรอยู่.

อนึ่ง เขาถวายเพื่อประโยชน์แก่จตุปัจจัย พึงน้อมไปเพื่อปัจจัยที่ต้องการ. เขาถวายเพื่อประโยชน์แก่จีวร พึงน้อมไปในจีวรเท่านั้น. ถ้าว่าไม่มีความต้องการจีวรเชนนั้น, สงฆ์ลำบากด้วยปัจจัยมีบิณฑบาตเป็นต้น พึงอปโลกน์เพื่อความเห็นดีแห่งสงฆ์แล้วน้อมไป แม้เพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาตเป็นต้น. แม้ในอกัปปิยวัตถุที่เขาถวาย เพื่อประโยชน์แก่บิณฑบาต และคิลานปัจจัย ก็นัยนี้.

อนึ่ง อกัปปิยวัตถุที่เขาถวายเพื่อประโยชน์แก่เสนาสนะ พึงน้อมไปในเสนาสนะเท่านั้น เพราะเสนาสนะเป็นครุภัณฑ์. ก็ถ้าว่า เมื่อพวกภิกษุละทิ้งเสนาสนะไป, เสนาสนะจะเสียหาย, ในกาลเช่นนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลาย แม้จำหน่ายเสนาสนะแล้วบริโภค (ปัจจัย) ได้.

เพราะฉะนั้น เพื่อรักษาเสนาสนะไว้ ภิกษุอย่ากระทำให้ขาดมูลค่า พึงบริโภคพอยังอัตภาพให้เป็นไป. และมิใช่แต่เงินทองอย่างเดียวเท่านั้น, แม้อกัปปิยวัตถุอื่นมีนาและสวนเป็นต้น อันภิกษุไม่ควรรับ.

[วิธีปฏิบัติในบึงและสระน้ำเป็นต้นที่มีผู้ถวาย]

ก็ถ้าใคร ๆ กล่าวว่า "บึงใหญ่ให้สำเร็จข้างกล้า ๓ ครั้ง ของข้าพเจ้ามีอยู่, ข้าพเจ้าขอถวายบังใหญ่นั้นแก่สงฆ์." ถ้าสงฆ์รับบึงใหญ่นั้น เป็นอาบัติทั้งในการรับ ทั้งในการบริโภคเหมือนกัน. แต่

ภิกษุใดปฏิเสธบึงใหญ่นั้น, ภิกษุนั้นอันภิกษุบางรูปไม่ควรว่ากล่าว อะไร ๆ โดยนัยก่อนเหมือนกัน. เพราะว่าภิกษุใดโจทเธอ, ภิกษุนั่นเอง มีอาบัติติดตัว. แต่เธอรูปเดียวได้ทำให้ภิกษุมากรูปไม่ต้องอาบัติ.

อนึ่ง ผู้ใดแม้กล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวายบึงใหญ่เช่นนั้นเหมือน กัน" ถูกพวกภิกษุปฏิเสธว่า "ไม่ควร," ถ้ายังกล่าวว่า "บึงโน้น และบึงโน้นของสงฆ์มีอยู่, บึงนั้นย่อมควรได้ อย่างไร ? พึงบอกเขา ว่า "เขาจักทำให้เป็นกัปปิยะแล้วถวายกระมัง ?" เขาถามว่า "ถวาย อย่างไร จึงจะเป็นกัปปิยะ ?" พึงกล่าวว่า "เขากล่าวถวายว่า ท่านทั้งหลาย จงบริโภคปัจจัย ๔ เถิด" ดังนี้ ถ้าเขากล่าวว่า "ดีละ ขอรับ ! ขอท่านทั้งหลายจงบริโภคปัจจัย ๔ เถิด" ดังนี้, ควรอยู่.

ถ้าแม้น เขากล่าวว่า "ขอท่านทั้งหลายจงรับบังเกิด" ถูก พวกภิกษุทั้งหลายห้ามว่า "ไม่ควร" แล้วถามว่า "กัปปิยการก มีอยู่หรือ ?" เมื่อภิกษุตอบว่า "ไม่มี" จึงกล่าวว่า คนชื่อโน้น จักจัดการบึงนี้, หรือว่า จักอยู่ในความดูแลของคนโน้น หรือ ในความ ดูแลของข้าพเจ้า, ขอสงฆ์จงบริโภคกัปปิยภัณฑ์เถิด" ดังนี้, จะรับ ควรอยู่. ถ้าแม้ว่า ทายกนั้นถูกภิกษุปฏิเสธว่า "ไม่ควร" แล้ว กล่าวว่า "คนทั้งหลายจักบริโภคน้ำ จักซักล้างสิ่งของ, พวกเนื้อ และนกจักดื่มกิน." แม้การกล่าวอย่างนี้ ก็สมควร.

ถ้าแม้ว่าทายก ถูกภิกษุปฏิเสธว่า "ไม่ควร" แล้วยังกล่าวว่า "ขอท่านทั้งหลายจงรับโดยมุ่งถึงของสมควรเป็นใหญ่เถิด," ภิกษุ จะกล่าวว่า "ดีละ อุบาสก ! สงฆ์จักดื่มน้ำ จักซึกล้างสิ่งของ พวกเนื้อ

และนกจักดื่มกิน" ดังนี้ แล้วบริโภค ควรอยู่. แม้หากว่า เมื่อทายกกล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวายบึง หรือ สระโบกขรณีแก่สงฆ์" ภิกษุจะกล่าวคำเป็นต้นว่า "ดีละ อุบาสก ! สงฆ์จักดื่มน้ำ" แล้วบริโภคใช้สอย สมควรเหมือนกัน.

ก็ถ้า พวกภิกษุขอหัตถกรรม และขุดกัปปิยปฐพีด้วยมือของตนเองให้สร้างสระน้ำเพื่อต้องการใช้น้ำ, ถ้าพวกชาวบ้านอาศัยสระนั้นทำข้าวกล้าให้สำเร็จแล้วถวายกัปปิยภัณฑ์ในวิหาร ควรอยู่. ถ้าแม้นว่าพวกชาวบ้านนั่นแหละ ขุดพื้นที่ของสงฆ์เพื่อต้องการอุปการะแก่สงฆ์แล้วถวายกัปปิยภัณฑ์จากข้าวกล้าที่อาศัยสระน้ำนั้นสำเร็จแล้ว, กัปปิยภัณฑ์แม้นี้ ก็สมควร. ก็เมื่อเขากล่าวว่า "ท่านทั้งหลาย จงตั้งกัปปิยการกให้พวกผมคนหนึ่ง" แม้ภิกษุจะตั้งก็ได้.

อนึ่ง ถ้าพวกชาวบ้านนั้น ถูกราชพลีรบกวนพากันหนีไป, ชาวบ้านอื่นจัดทำอยู่, และไม่ถวายอะไร ๆ แก่ภิกษุทั้งหลายเลย, พวกภิกษุจะพวงห้ามน้ำก็ได้. ก็แลการหวงน้ำนั้น ย่อมได้ในฤดูทำนาเท่านั้น ไม่ใช่ในฤดูข้าวกล้า (สำเร็จแล้ว). ถ้าพวกชาวบ้านกล่าวว่า "ท่านขอรับ ! แม้เมื่อก่อนพวกชาวบ้านได้อาศัยน้ำนี้ทำข้าวกล้ามิใช้หรือ ? เมื่อนั้นพึงบอกพวกเขาว่า "พวกนั้นเขาได้กระทำอุปการะอย่างนี้และอย่างนี้แก่สงฆ์, และได้ถวายแม้กัปปิยภัณฑ์ อย่างนี้และอย่างนี้." ถ้าว่า พวกเขากล่าวว่า "แม้พวกข้าพเจ้า ก็จักถวาย" ดังนี้, อย่างนี้ก็ควร.

ก็ถ้าว่า ภิกษุบางรูปไม่เข้าใจ รับสระหรือให้สร้างสระโดย

อกัปปิยโวหาร, สระนั้นพวกภิกษุไม่ควรบริโภคใช้สอย. แม้กัปปิยภัณฑ์ที่อาศัยสระนั้นได้มา ก็เป็นอกัปปิยะเหมือนกัน. ถ้าเจ้าของ (สระ) บุตรและธิดาของเขา หรือใคร ๆ อื่นผู้เกิดในสกุลวงศ์ของเขา ทราบว่าภิกษุทั้งหลายสละแล้ว จึงถวายด้วยกัปปิยโวหารใหม่, สระนั้น ควร. เมื่อสกุลวงศ์ของเขาขาดศูนย์ ผู้ใดเป็นเจ้าของชนบทนั้น, ผู้นั้นริบเอาแล้ว ถวายคืน เหมือนนราชมเหสีนามว่า อนุฬา ทรงริบเอาฝายน้ำที่ภิกษุในจิตตลดาบรรพตซักมาแล้ว ถวายคืน ฉะนั้น, แม้อย่างนี้ก็ควร.

จะทำการโกยดินขึ้น และกั้นคันสระใหม่ ในสระที่รับไว้ด้วยอำนาจแห่งน้ำ แม้เป็นกัปปิยโวหาร ย่อมควรแก่ภิกษุผู้มีจิตบริสุทธิ์. แต่การที่ภิกษุเห็นพวกชาวบ้านอาศัยสระนั้น กระทำข้าวกล้าอยู่ จะตั้งกัปปิยการก ไม่ควร. ถ้าพวกเขาถวายกัปปิยภัณฑ์เสียเอง. ควรรับ, ถ้าพวกเขาไม่ถวาย, ไม่ควรทวงไม่ควรเตือน. การที่จะตั้งกัปปิยการกในสระที่รับไว้ด้วยอำนาจแห่งปัจจัย ควรอยู่. แต่จะทำการโกยดินขึ้นและกั้นคันสระเป็นต้น ไม่ควร, ถ้าพวกกัปปิยการก กระทำเองเท่านั้น, จึงควร. เมื่อลัชชีภิกษุผู้ไม่ฉลาดใช้พวกกัปปิยการกทำการโกยดินขึ้นเป็นต้น สระน้ำจะเป็นกัปปิยะในเพราะการรับ แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้นก็เป็นการบริโภคไม่ดี ดุจบิณฑบาตที่เจือยาพิษ และดุจโภชนะที่เจือรสอกัปปิยมังสะ ฉะนั้น เพราะกัปปิยภัณฑ์ที่เจือด้วยสิ่งของอันเกิดจากประโยคของภิกษุเป็นปัจจัย เป็นอกัปปิยะแก่พวกภิกษุทั่วไปเหมือนกัน.

แต่ถ้ายังมีโอกาสเพื่อนำ, ภิกษุจะจักการเฉพาะน้ำเท่านั้นอย่างนี้ว่า

"ท่านจงทำโดยประการที่คันของสระจะมั่นคง จุน้ำได้มาก คือ จงทำให้น้ำเอ่อขึ้นปริ่มฝั่ง" ดังนี้ ควรอยู่.

[วิธีปฏิบัติในพืชผลที่ได้เพราะอาศัยสระน้ำของวัดเป็นต้น]

ชนทั้งหลายกำลังดับไฟที่เตาไฟ จะกล่าวว่า "พวกท่านจงได้อุทกกรรมก่อนเถิด อุบาสก" ดังนี้ ก็ควร. แต่จะกล่าวว่า "ท่านจงกระทำข้าวกล้าแล้วนำมา" ไม่ควร. ก็ถ้าว่า ภิกษุเห็นน้ำในสระมากเกินไป ให้ชักเหมืองออกจากด้านข้าง หรือ ด้านหลัง ให้ถางป่า ให้ทำคันนาทั้งหลาย ไม่ถือเอาส่วนปรกติในคันนาเดิม ถือเอาส่วนที่เกิน, กะเกณฑ์เอากหาปณะ ว่า "ท่านทั้งหลายจงให้กหาปณะประมาณเท่านี้" ในข้าวกล้านอกฤดูกาล หรือ ในข้าวกล้าใหม่ซึ่งไม่ได้กำหนดส่วนไว้, เป็นอกัปปิยะแก่ภิกษุทุกรูป.

อนึ่ง ภิกษุใด ไม่ได้กล่าวว่า "พวกท่านจงไถ จงหว่าน" กะพื้นที่อย่างนี้ว่า "สำหรับพื้นที่เท่านี้ มีส่วนชื่อประมาณเท่านี้" ก็ดี เมื่อพวกชาวนา กล่าวว่า "พวกผมกระทำข้าวกล้าในส่วนพื้นที่เท่านี้, ท่านทั้งหลายจงถือเอาส่วนชื่อประมาณเท่านี้" เอาเชือก หรือไม้เท้าวัดเพื่อกำหนดประมาณพื้นที่ก็ดี ยืนรักษาอยู่ที่ลานก็ดี ให้ขนออกจากลานไปก็ดี ให้เก็บไว้ในฉางก็ดี ผลที่เกิดขึ้นจากพื้นที่นั้น เป็นอกัปปิยะ แก่ภิกษุรูปนั้นเท่านั้น.

ถ้าชาวนาทั้งหลายนำกหาปณะมากกล่าวว่า "กหาปณะเหล่านี้

พวกผมนำมาเพื่อสงฆ์, และภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง กล่าวว่า "ท่านจงนำผ้ามาด้วยกหาปณะเท่านี้, จงจัดข้าวยาคูเป็นต้นด้วยกหาปณะประมาณเท่านี้ ด้วยความสำคัญว่า "สงฆ์ไม่ฉันกหาปณะ," สิ่งของที่พวกเขานำมา เป็นอกัปปิยะ แก่พวกภิกษุทั่วไป. ถามว่า "เพราะเหตุไร" ตอบว่า "เพราะภิกษุจัดการกหาปณะ."

ถ้าพวกชาวนานำข้าวเปลือกมากล่าวว่า "ข้าวเปลือกนี้ พวกผมนำมาเพื่อสงฆ์," และภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกล่าวว่า "พวกท่านจงนำเอาสิ่งนี้และสิ่งนี้มาด้วยข้าวเปลือกประมาณเท่านี้" โดยนัยก่อนนั่นแล สิ่งของที่พวกเขานำมา เป็นอกัปปิยะเฉพาะแก่ภิกษุนั้นเท่านั้น. เพราะเหตุไร ? เพราะภิกษุจัดการข้าวเปลือก.

ถ้าพวกเขานำเอาข้าวสาร หรือ อปรัณณชาตมากล่าวว่า "พวกผมนำสิ่งของนี้มาเพื่อสงฆ์." และภิกษุรูปใดรูปหนึ่งกล่าวว่า "พวกท่านจงนำเอาสิ่งนี้ และสิ่งนี้มาด้วยข้าวสารมีประมาณเท่านี้" โดยนัยก่อนนั่นแล, สิ่งของที่พวกเขานำมา เป็นกัปปิยะแก่ภิกษุทั้งหมด. เพราะเหตุไร ? เพราะภิกษุจัดการเข้าสารเป็นต้นที่เป็นกัปปิยะ. ไม่เป็นอาบัติแม้ในเพราะซื้อขาย เพราะบอกกัปปิยการก.

แต่ในครั้งก่อน ภิกษุรูปหนึ่งที่จิตตลดาบรรพต ได้กระทำมณฑล (รูปดวงจันทร์) ไว้ ที่พื้นดิน ใกล้ประตูศาลา ๔ มุข เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่พวกคนวัดโดยรำพึงว่า "โอหนอ ! พวกคนวัดพึงทอดขนมประมาณเท่านี้ เพื่อสงฆ์ในวันพรุ่งนี้." อารามิกชนผู้ฉลาด เห็นมณฑลนั้น (รูปดวงจันทร์) แล้ว ได้ทำอย่างนั้น ในวันที่สอง เมื่อ

พวกเขาตีกลองประชุมสงฆ์แล้ว จึงถือขนมไปเรียนพระสังฆเถระว่า "ท่านขอรับ ! ในกาลก่อนนี้ พวกผมไม่เคยได้ยินบิดามารดา ไม่เคยได้ฟังปู่ย่าตายาย (บอกเล่าเหตุการณ์) อย่างนี้เลย, พระคุณเจ้ารูปหนึ่งได้ทำเครื่องหมายที่ประตูศาลา ๔ มุข เพื่อประโยชน์แก่ขนม, บัดนี้จำเดิมแต่นี้ไป พระคุณเจ้าทั้งหลาย จงบอกตามความพอใจของตน ๆ เถิด, แม้พวกผมก็จักอยู่เป็นผาสุก." พระมหาเถระกลับจากที่นั้นทันที. แม้ภิกษุรูปหนึ่งก็ไม่รับขนมเลย. ในกาลก่อนภิกษุทั้งหลาย ย่อมไม่ฉันแม้ขนมที่เกิดขึ้นในอารามนั้น อย่างนี้ ; เพราะฉะนั้น

ภิกษุ ผู้ไม่ประมาท ไม่ละการปฏิบัติขัดเกลา
ไม่พึงกระทำความโลเล เพื่อประโยชน์แก่อามิส
แม้ในสิ่งที่เป็นกัปปิยะ ฉะนี้แล.

อนึ่ง แม้ในสระโบกขรณี ฝ่ายและเหมืองเป็นต้น ก็มีนัยดังนัยที่กล่าวไว้แล้วในสระนี้เหมือนกัน. แม้เมื่อทายกล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวายนา หรือว่า สวน อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นสถานที่เพาะปลูกปุพพัณณชาต อปรัณณชาต อ้อยและมะพร้าวเป็นต้น" ภิกษุพึงปฏิเสธว่า "ไม่ควร" แล้วปฏิบัติโดยนัยดังกล่าวแล้วในสระนั่นแล. ในเวลาเขากล่าวด้วยกัปปิยโวหารว่า "ข้าพเจ้าถวายเพื่อประโยชน์แก่การบริโภคปัจจัย ๔" ภิกษุควรรับ, ก็เมื่อเขากล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวายสวน, ถวายป่า" ควรจะรับไว้.

ถ้าพวกชาวบ้านมิได้ถูกภิกษุบังคับเลย ตัดต้นไม้ ในป่านั้น ยังอปรัณณชาตเป็นต้น ให้ถึงพร้อมแล้ว ถวายส่วนแก่ภิกษุทั้งหลาย,

จะรับก็ควร. พวกเขาไม่ถวาย, ไม่ควรทวง ไม่ควรเตือน.

ถ้า เมื่อพวกเขาพากันอพยพไป เพราะอันตรายบางอย่าง, คนพวกอื่นทำ และไม่ถวายอะไร ๆ เลยแก่ภิกษุทั้งหลาย, พึงห้ามชนเหล่านั้น. ถ้าพวกเขากล่าวว่า "แม้เมื่อก่อน พวกชาวบ้านได้กระทำข้าวกล้าในที่นี้ มิใช่หรือ ขอรับ !", ลำดับนั้น พึงบอกพวกเขาว่า "พวกนั้นเขาได้ให้กัปปิยภัณฑ์อย่างนี้ ๆ แก่สงฆ์. ถ้าพวกเขากล่าวว่า "แม้พวกผมก็จัดถวาย." อย่างนี้ ควรอยู่.

พวกเขากล่าวหมายถึงภูมิประเทศที่เพาะปลูกข้ากล้าบางแห่งว่า "ข้าพเจ้าจะถวายเขตแดน" ควรอยู่. แต่ภิกษุทั้งหลาย ไม่ควรปักเสาหรือวางหิน เพื่อกำหนดเขตแดนเอง. เพราะเหตุไร ? เพราะธรรมดาว่าแผ่นดิน มีค่านับไม่ได้, ภิกษุจะพึงเป็นปาราชิก แม้ด้วยเหตุเล็กน้อย. แต่พึงบอกพวกอารามิกชนว่า "เขตของพวกเราไปถึงที่นี้." ก็ถ้าแม้นว่า พวกเขาถือเอาเกินไปไม่เป็นอาบัติ เพราะกล่าวโดยปริยาย. ก็ถ้าว่าพระราชาและราชอำมาตย์เป็นต้น ให้ปักเสาเอาแล้วถวายว่า "ขอท่านทั้งหลายจงบริโภคปัจจัย ๔ เถิด" การถวายนั้น ควรเหมือนกัน.

ถ้าใคร ๆ ขุดสระภายในเขตแดนสีมา หรือไขเหมืองไปโดยท่ามกลางวัด ย่อมทำลายลานพระเจดีย์และลานโพธิ์เป็นต้น, พึงห้าม. ถ้าสงฆ์ได้อะไร ๆ บางอย่างแล้ว ไม่ห้าม เพราะหนักในอามิส, ภิกษุรูปหนึ่งห้าม, ภิกษุรูปนั้นเท่านั้นเป็นใหญ่. ถ้าภิกษุรูปหนึ่งกล่าวว่า "พวกท่านจงไขไป" ไม่ห้าม คือ เป็นพรรคพวกของชาวบ้านเหล่านั้นนั่นแล, สงฆ์ห้าม, สงฆ์เท่านั้น เป็นใหญ่. จริงอยู่ ในกรรม

อันเป็นของสงฆ์ ภิกษุรูปใดทำกรรมเป็นธรรม, ภิกษุรูปนั้น เป็นใหญ่. ถ้าแม้บุคคลที่ถูกภิกษุห้ามอยู่ ยังขืนกระทำ, พึงกลบดินร่วนที่เขาคุ้ยไว้ข้างล่างถมข้างล่าง กลบดินร่วนที่เขาคุ้ยไว้ข้างบนถมข้างบนให้เต็ม.

พระมหาสุมเถระกล่าวว่า "ถ้าใคร ๆ ประสงค์จะถวายอ้อย หรืออปรัณณชาต หรือผลไม้เถา มีน้ำเต้าและฟักเป็นต้น ตามที่เกิดแล้วนั่นแหละ กล่าวว่า "ข้าพเจ้าจะถวายไร่อ้อย ไร่อปรัณณชาต หลุม (เพราะปลูก) ผลไม้เถาทั้งหมดนี้" ดังนี้, ไม่ควร เพราะเขาระบุพร้อมทั้งวัตถุ (ไร่)." ส่วนพระมหาปทุมเถระ กล่าวว่า "นั่นเป็นแต่เพียงโวหาร, เพราะภูมิภาคนั่น ยังเป็นของพวกเจ้าของอยู่นั่นเอง; เพราะเหตุนั้น จึงควร."

[วิธีปฏิบัติในทาส คนวัดและปศุสัตว์ที่มีผู้ถวาย]

ทายกกล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวายทาส" การถวายนั้น ไม่ควร. เมื่อเขากล่าวว่า "ข้าพเจ้าถวายคนวัด, ถวายไวยาจักร ถวายกัปปิยการก" ดังนี้ จึงควร. ถ้าอารามิกชนนั้น ทำการงานของสงฆ์เท่านั้นทั้งก่อนภัตและภายหลังภัต, ภิกษุพึงกระทำแม้การพยาบาลด้วยยาทุกอย่างแก่เขาเหมือนกับสามเณร, ถ้าเขาทำการงานของสงฆ์ก่อนภัตเวลาเดียว, ภายหลังภัตไปกระทำการงานของตน ไม่พึงให้อาหาร ในเวลาเย็น. แม้ชนจำพวกใดกระทำงานของสงฆ์ตามวาระ ๕ วัน หรือตามวาระปักษ์ ในเวลาที่เหลือทำงานของตน พึงให้ภัตและอาหาร

แม้แก่คนพวกนั้น ในเวลากระทำเท่านั้น. ถ้าการงานของสงฆ์ไม่มี, พวกเขากระทำงานของตนเองเลี้ยงชีพ, ถ้าพวกเขานำเอามูลค่าหัตถ-กรรมมาถวาย พึงรับ. ถ้าพวกเขาไม่ถวาย ก็อย่างพึงพูดอะไร ๆ เลย. การรับทาสย้อมผ้าก็ดี ทาสช่างหูกก็ดี อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยชื่อว่าอารามิกชน ควรอยู่.

ถ้าพวกทายกกล่าวว่า "พวกข้าพเจ้าถวายโคทั้งหลาย" ดังนี้, ภิกษุพึงห้ามพวกเขาว่า "ไม่สมควร" เมื่อมีพวกชาวบ้านถามว่า "โคเหล่านี้ ท่านได้มาจากไหน ?" พึงบอกเขาว่า "พวกบัณฑิตถวายไว้เพื่อประโยชน์แก่การบริโภคปัญจโครส." เมื่อพวกเขากล่าวว่า "แม้พวกผมก็ถวาย เพื่อประโยชน์บริโภคปัญจโครส" ดังนี้ ควรอยู่. แม้ในปศุสัตว์มีแม่แพะเป็นต้น ก็นัยนี้แหละ.

พวกชาวบ้านกล่าวว่า "พวกข้าพเจ้าถวายช้าง, ถวายม้า, กระบือ, ไก่, สุกร" ดังนี้, จะรับไม่ควร. ถ้าพวกชาวบ้านบางหมู่กล่าวว่า "ท่านขอรับ ! ขอท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ขวนขวายน้อยเถิด, พวกผมจักรับสัตว์เหล่านี้แล้ว ถวายกัปปิยภัณฑ์แก่ท่านทั้งหลาย" แล้วรับไป, ย่อมควร. จะปล่อยเสียในป่าด้วยกล่าวว่า "ไก่และสุกรเหล่านี้ จงอยู่ตามสบายเถิด" ดังนี้ ก็ควร. เมื่อเขากล่าวว่า "พวกข้าพเจ้าถวายสระนี้ นานี้ ไร่นี้ แก่วิหาร" ภิกษุจะปฏิเสธไม่ได้ฉะนี้แล. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ มีอรรถตื้นทั้งนั้น ดังนี้แล.

บรรดาสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทแม้นี้ ก็มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม

มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

พรรณนาราชสิกขาบทในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

และจบวรรคที่ ๑.

นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๑

พรรณนาโกสิยสิกขาบท

โกสิยสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้า จะกล่าวต่อไป :- ในโกสิยสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

หลายบทว่า **สนฺถริตฺวา กตํ โหติ** มีความว่า สันถัตที่ลาดเส้นไหมซ้อน ๆ กัน บนภาคพื้นที่เสมอแล้ว เอาน้ำข้าวเป็นต้นเทราดลงไปแล้วหล่อ.

ในคำว่า **เอเกนปิ โกสิยํสุนา มิสฺสิตฺวา** นี้ ผู้ศึกษาพึงทราบวินิจฉัยว่า "สันถัตที่เจือ (ไหม) ด้วยอำนาจแห่งความชอบใจของตนจงยกไว้, ถ้าแม้นว่า ลมพัดเอาเส้นไหมเส้นเดียวไปตกลงในที่หล่อสันถัตนั้น แม้อย่างนี้ ก็ชื่อว่า หล่อสันถัตเจือ (ด้วยไหม) เหมือนกัน." คำที่เหลือทุก ๆ แห่ง มีอรรถตื้นทั้งสิ้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ เวทนา ๓ ฉะนี้แล.

พรรณนาโกสิยสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๒

พรรณนาสุทธกาฬกสิกขาบท

สุทธกาฬกสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในสุทธกาฬกสิกขาบทนั้น บทว่า **สุทฺธกาฬกานํ** ความว่า ดำล้วน คือ ดำไม่เจือด้วยขนเจียมอย่างอื่น. คำที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น. แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเช่นกับโกสิยสิกขาบทนั่นเอง.

พรรณนาสุทธกาฬกสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๓

พรรณนาเทวภาคสิกขาบท

เทวภาคสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในเทวภาคสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-

สองบทว่า **อนฺเต อาทิยิตฺวา** มีความว่า ให้ติดขนเจียมขาวไว้ที่ชายแห่งสันถัตดุจอนุวาตที่ชายผ้า ฉะนั้น.

สองบทว่า **เทฺว ภาคา** แปลว่า ๒ ส่วน.

บทว่า **อาทาตพฺพา** แปลว่า พึงถือเอา.

บทว่า **โคจริยานํ** แปลว่า มีสีแดง.

คำว่า **เทฺว ตุลา อาทาตพฺพา** ท่านกล่าวหมายเอาภิกษุผู้ประสงค์จะให้ทำด้วยขนเจียม ๔ ส่วน. บัณฑิตพึงทราบสันนิษฐานว่า "ก็โดยใจความ เป็นอันทรงแสดงคำนี้ทีเดียวว่า 'ภิกษุมีความประสงค์จะทำด้วยขนเจียม มีประมาณเท่าใด, ในขนเจียมมีประมาณเท่านั้นขนเจียมดำ ๒ ส่วน ขนเจียมขาว ๑ ส่วน ขนเจียมแดง ๑ ส่วน." คำที่เหลือมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

แม้สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเหมือนโกสิยสิกขาบทนั่นเอง. สิกขาบทนี้ ผู้ศึกษาพึงทราบว่า เป็นกิริยาและอกิริยาอย่างเดียว เพราะถือเอาและไม่ถือเอาทำ ฉะนี้แล.

พรรณนาเทวภาคสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๔

พรรณนาฉัพพัสสสิกขาบท

ฉัพพัสสสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :-

สองบทว่า **อูทหนฺติปิ อุมฺมิหนฺติปิ** มีรูปความที่ท่านกล่าวไว้ว่า "พวกเด็ก ๆ ถ่ายอุจจาระรดบ้าง ถ่ายปัสสาวะรดบ้าง เบื้องบนสันถัตทั้งหลาย."

พระปุสสเทวเถระกล่าวว่า "ภิกษุผู้ได้รับสมมติอย่างนี้ว่า 'สันถัตสมมติสงฆ์ให้แล้วแก่ภิกษุชื่อนี้ ' ย่อมได้เพื่อทำสันถัตในที่ที่ตนไปถึงตลอดเวลาที่โรคยังไม่หาย. ถ้าเธอหายโรคแล้ว กลับอาพาธอีกด้วยพยาธิเดิมนั่นแล, บริหาร (การคุ้มครอง) นั้นนั่นแลยังอยู่, ไม่มีกิจที่จะต้องสมมติอีก."

ส่วนพระอุปติสสเถระกล่าวว่า "อาพาธนั้นกำเริบขึ้นหรืออาพาธอื่นก็ตามที, เธอได้ชื่อว่า 'เป็นผู้อาพาธ' คราวเดียว ก็เป็นอันได้แล้วนั่นเทียว, ไม่มีกิจที่จะต้องสมมติใหม่."

ข้อว่า **โอเรน เจ ฉนฺนํ วสฺสานํ** ได้แก่ ส่วนร่วมใน คือ ภายใน. แต่ในบทภาชนะ เพื่อจะแสดงแต่เพียงสังขยา จึงตรัสว่า "ยังหย่อนหกปี."

ข้อว่า **อนาปตฺติ ฉพฺพสฺสานิ กโรติ** มีความว่า ย่อมทำสันถัตในเวลาครบ ๖ ปีบริบูรณ์. แม้ในบทที่ ๒ พึงเห็น ใจความอย่างนี้ว่า "ทำในเวลาเกิน ๖ ฝนไป." ความจริง ภิกษุนั้นจะทำตลอด

๖ ปี หามิได้แล. คำที่เหลือมีอรรถตื้นทั้งนั้น. สมุฏฐานเป็นต้น ก็เป็นเหมือนโกสิยสิกขาบทนั่นแล, แต่สิกขาบทนี้เป็นทั้งกิริยาและอกิริยาแล.

พรรณนาฉัพพัสสสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๕

นิสีทนสันถตสิกขาบท

มีสีทนสันถตสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในนิสีทนสันถตสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

สองบทว่า **อิจฺฉามหํ ภิกฺขเว** ความว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทอดพระเนตรเห็นสัตว์ที่ควรให้ตรัสรู้ไร ๆ เลย ตลอดภายในไตมาสนั้น; เพราะเห็นนั้น จึงตรัสอย่างนี้. แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น พระองค์ก็จะต้องทรงกระทำพระธรรมเทศนา ด้วยสามารถแห่งตันติประเพณี.

อนึ่ง เพราะพระองค์ได้ทรงมีรำพึงอย่างนี้ว่า "เมื่อเราให้ทำโอกาสหลีกเร้นอยู่ ภิกษุทั้งหลายจักกระทำกติกาวัตรอันไม่เป็นธรรม, อุปเสนะจักทำลายกติกาวัตรอันไม่เป็นธรรมนั้น, เราจักเสื่อมใส (ชอบใจ) เธอแล้วอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายเฝ้า, แต่นั้น พวกภิกษุผู้ประสงค์จะเยี่ยมเรา เป็นอันมากจักสมาทานธุดงค์ทั้งหลาย และเราจักบัญญัติสิกขาบท เพราะสันถัตที่ภิกษุเหล่านั้นละทิ้งเป็นปัจจัย," ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสอย่างนั้น. ก็ในการหลีกเร้นนี้ มีอานิสงส์มากอย่างนี้แล.

ข้อว่า **สปริโส เยน ภควา เตนูปสงฺกมิ** มีความว่า ได้ยินว่า พระเถระได้รับการตำหนิในขันธกสิกขาบทนี้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุผู้มีพรรษาหย่อน ๑๐ ไม่พึงให้กุลบุตรบวช, ภิกษุใดพึงให้บวช, ภิกษุนั้นต้องทุกกฏ" โดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า "ดูกรโมฆบุรุษ ! อย่างไร

กันนี๊ะ เธอยังเป็นผู้ที่คนอื่นควรโอวาทควรพร่ำสอน จักสำคัญเพื่อจะโอวาท เพื่อจะพร่ำสอนผู้อื่น" จึงคิดว่า "พระศาสดาทรงอาศัยบริษัทของเราได้ทรงประทานการตำหนิแก่เรา, บัดนี้ เรานั้นจักยังพระผู้มีพระภาคเจ้าให้เปล่งพระสุรเสียงดุจพรหม ด้วยพระพักตร์อันบริบูรณ์ด้วยอาการทุกอย่าง มีสิริดังพระจันทร์เพ็ญนั้นนั่นแล แล้วจักให้ประทานสาธุการ เพราะอาศัยบริษัทนั่นแหละ" เป็นกุลบุตรผู้มีหทัยงามเดิมทางล่วงไปได้ ๑๐๐ กว่าโยชน์ ได้แนะนำบริษัท เป็นผู้อันภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูปแวดล้อมแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอีก. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคีติกาจารย์จึงกล่าวว่า "**สปริโส เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ** เป็นต้น. จริงอยู่ ใคร ๆ ไม่อาจจะให้พระพุทธเจ้าทั้งหลายโปรดปรานได้โดยประการอื่นนอกจากวัตรสมบัติ.

ข้อว่า **ภควโต อวิทูเร นิสินฺโน** มีความว่า ภิกษุนั้นเป็นผู้หมดความระแวง เพราะเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วยวัตรสมบัติ จึงนั่งในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า ดุจสีหะนั่งอยู่ใกล้ถ้ำแห่งภูเขาทอง ฉะนั้น.

บทว่า **เอตทโวจ** คือ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสคำนี้ เพื่อยกเรื่องราวขึ้น.

ข้อว่า **มนาปานิ เต ภิกฺขุ ปํสกูลานิ** มีความว่า ดูกรภิกษุ ! ผ้าบังสุกุลเหล่านี้เป็นที่ชอบใจของเธอหรือ ? คือ เธอถือตามความชอบใจ ตามความพอใจของตนหรือ ?

ด้วยคำว่า **น โข เม ภนฺเต มนาปานิ** นี้ ภิกษุนั้นย่อมแสดงว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้ถือตามความชอบใจ

ตามความพอใจของตน คือ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ถูกอุปัชฌาย์ให้ถือ ดุจบุคคลถูกับงคับให้ถือด้วยการบีบคอ และด้วยการตีที่กระหม่อม ฉะนั้น.

บทว่า **ปญฺญายิสฺสติ** มีความว่า จักเป็นผู้ปรากฏ คือ เป็นผู้มีชื่อเสียง. มีคำอธิบายว่า "จักปรากฏในกติกานั้น."

ข้อว่า **น มยํ อปฺปญฺญตฺตํ ปญฺญาเปสฺสาม** มีความว่า เราทั้งหลายชื่อว่าเป็นสาวก จักไม่บัญญัติข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงบัญญัติไว้. จริงอยู่ วิสัย คือการับญญัติสิกขาบทที่มิได้ทรงบัญญัติ หรือการถอนสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว โดยนัยว่า "ปาจิตตีย์ ทุกกฎ" เป็นต้น นี้เป็นพุทธวิสัย

ด้วยบทว่า **สมาทาย** นี้ พระอุปเสนะ แสดงว่า "เราทั้งหลายจัดสมาทานสิกขาบทนั้น ๆ แล้วรับว่า "ดีละ โดยดี" ดังนี้แล้ว จักศึกษาในสิกขาบททั้งปวง ตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้." พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีพระหฤทัยโปรดปรานแล้ว ได้ทรงกระทำสาธุการแม้อีก แก่พระอุปเสนะนั้นว่า "ดีละ ดีละ."

บทสนธิว่า **อนุญฺญาตาวุโส** ตัดบทว่า **อนุญฺญาตํ อาวุโส** แปลว่า (ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ! พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว).

บทว่า **ปิหนฺตา** แปลว่า กระหยิ่มอยู่.

สองบทว่า **สนฺถตานิ อุชฺฌิตฺวา** มีความว่า ละทิ้งสันถัตทั้งปวงแล้ว เพราะเป็นผู้มีความสำคัญในสันถัตว่า เป็นจีวรผืนที่ ๔.

ข้อว่า **ธมฺมึ กถํ กตฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ** มีความว่า พระผู้มี

พระภาคเจ้า ทอดพระเนตรเห็นสันถัตทั้งหลายเกลื่อนกลาด แล้วทรงดำริว่า "ไม่มีเหตุในการที่จะยังศรัทธาไทยให้ตกไป, เราจักแสดงอุบายในการใช้สอย แก่ภิกษุเหล่านั้น" แล้วทรงกระทำธรรมีกถาตรัสเตือนภิกษุทั้งหลาย.

ข้อว่า **สกึ นิวตฺถํปิ สกึ ปารุตํปิ** ได้แก่ นั่งและนอนแล้วครั้งเดียว.

บทว่า **สามนฺตา** มีความว่า พึงถือเอาโดยประการที่ที่ตนตัดเอาเป็นวงกลม หรือเป็นสี่เหลี่ยมจตุรัสจากชายข้างหนึ่ง จะมีประมาณคืบหนึ่ง. แต่ภิกษุเมื่อจะลาดพึงลาดลงในเอกเทส หรือชีออกแล้วลาดให้ผสมกันโดยนัยดังกล่าวในบาลีนั่นเทียว, สันถัตที่ภิกษุหล่อแล้วอย่างนี้ จะเป็นของมั่นคงยิ่งขึ้น. คำที่เหลือมีอรรถตื้นทั้งนั้นแล. สมุฏฐานเป็นต้น แห่งสิกขาบทนี้ เป็นเช่นเดียวกับเทวภาคสิกขาบท เพราะเป็นทั้งกิริยาและอกิริยา ฉะนี้แล.

นิสีทนสันถตสิกขาบท จบ.

ก็ในสันถัต ๕ ชนิดเหล่านี้ สันถัต ๓ ชนิดข้างต้น ผู้ศึกษาพึงทราบว่า กระทำวินัยกรรมแล้วได้มา ไม่ควรใช้สอย, ๒ ชนิดข้างหลังทำวินัยกรรมแล้วได้มาจะใช้สอย ควรอยู่.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๖

เอฬกโลมสิกขาบท

เอฬกโลมสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในเอฬกโลมสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปฺผณฺเฑสุํ** มีความว่า พวกชาวบ้านกล่าวคำสัพยอกเป็นต้นว่า "ท่านขอรับ (ขนเจียมนี้) ท่านซื้อมาด้วยราคาเท่าไร ?

สองบทว่า **ฉิตโกว อาสุมฺภิ** มีความว่า พวกชาวบ้านขนมัดฟืนแบกใหญ่มาจากป่าเหน็ดเหนื่อยแล้วโยนลงไป ทั้ง ๆ ที่ยืนอยู่ฉันใด ภิกษุนี้ได้โยน (ขนเจียม) ให้ตกลงไปฉันนั้น.

บทว่า **สหตฺถา** แปลว่า ด้วยมือตนเอง. มีคำอธิบายว่า "นำไปด้วยตนเอง."

สองบทว่า **พหิติโยชนํ ปาเตติ** มีความว่า โยนออกไปภายนอก ๓ โยชน์. เมื่อขนเจียมจะตกไปโดยไม่มีอันตราย พอพ้นจากมือ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์มากตัวตามจำนวนเส้นขน. ถ้าขนเจียมที่โยนไปนั้น กระทบที่ต้นไม้ หรือเสาในภายนอกสามโยชน์แล้วตกลงภายใน (๓ โยชน์) อีก ยังไม่ต้องอาบัติ. ถ้าห่อขนเจียม ตกถึงพื้นหยุดแล้วกลิ้งไป กลับเข้ามาภายใน (๓ โยชน์) อีก เป็นอาบัติแท้.

ภิกษุยืนข้างในเอามือ หรือเท้า หรือไม้เท้ากลิ้งไป, ห่อขนเจียมจะหยุด หรือไม่หยุดก็ตาม กลิ้งออกไป, เป็นอาบัติเหมือนกัน. ภิกษุวางไว้ด้วยตั้งใจว่า "คนอื่นจักนำไป," แม้เมื่อคนนั้นนำขนเจียมไปเป็นอาบัติเหมือนกัน. ขนเจียมที่ภิกษุวางไว้ด้วยจิต

บริสุทธิ์ลมพัดไปหรือคนอื่นให้ตกไป ในภายนอกโดยธรรมดาของตน เป็นอาบัติเหมือนกัน เพราะภิกษุมีอุตสาหะ และเพราะสิกขาบทเป็น อจิตตกะ. แต่ในกุรุนทีเป็นต้น ท่านกล่าว อนาบัติไว้ ในเพราะขนเจียม ที่ถูกลมพัดไป หรือบุคคลอื่นให้ตกไปภายนอกนี้. อนาบัติที่ท่านกล่าว ไว้นั้น ไม่สมด้วยบาลีแห่งอนาปัติวาร.

ภิกษุกระทำห่อทั้งสองข้างให้เนื่องเป็นอันเดียวกัน เมื่อวางไว้ให้ ห่อหนึ่งอยู่ภายในเขตแดน อีกห่อหนึ่งให้อยู่ในภายนอกเขตแดน, ยัง รักษาอยู่ก่อน แม้ในหาบที่เนื่องเป็นอันเดียวกัน ก็มีนัยเหมือนกันนี้. แต่ถ้าว่าขนเจียมเป็นเพียงแต่ภิกษุวางไว้ที่ปลายหาบมิได้ผูกเลย, ย่อม คุ้มอาบัติไม่ได้. เมื่อภิกษุสับเปลี่ยนแม้ขนเจียมที่เนื่องเป็นอันเดียว กันไปวางไว้แทน ก็เป็นอาบัติเหมือนกัน.

ในคำว่า **อญฺญสฺส ยาเน วา** นี้มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุวางไว้ บนยาน หรือบนหลังช้างเป็นต้น ซึ่งกำลังไป ด้วยตั้งใจว่า "เมื่อเจ้าของ เขาไม่รู้เลย มันจักนำไปเอง," เมื่อยานนั้น ล่วงเลย ๓ โยชน์ ไปเป็นอาบัติทันที. แม้ในยานที่จอดอยู่ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ก็ถ้าว่า ภิกษุขนเจียมไว้บนยาน หรือบนหลังช้างเป็นต้นที่ไม่ไป แล้วขึ้นขับขี่ไป หรือไปเตือนภายใต้ (ให้ไป) หรือเรียกให้ (จอดอยู่) ติดตามไป, ไม่เป็นอาบัติ เพราะพระบาลีว่า "ภิกษุให้คนอื่น ช่วยนำไป." แต่ในกุรุนทีเป็นต้นท่านกล่าวว่า "เป็นอาบัติ." คำนั้น ไม่สมด้วยคำนี้ว่า "ภิกษุให้คนอื่นช่วยนำไป." ก็ในอทินนาทาน เป็นอาบัติในเพราะสุงกฆาฏ (ตระบัดภาษี). แท้จริง อาบัติใด ใน

อทินนาทานนั้น, อาบัตินั้น เป็นอนาบัติในสิกขาบทนี้, อาบัติใดใน สิกขาบทนี้, อาบัตินั้น เป็นอนาบัติในอทินนาทานนั้น.

ภิกษุไปถึงสถานที่นั้นส่งใจไปอื่น หรือถูกพวกโจรเป็นต้นรบกวน เลยไปเสียก็ดี, เป็นอาบัติเหมือนกัน. พึงทราบจำนวนอาบัติ ตาม จำนวนเส้นขนในฐานะทั้งปวง.

หลายบทว่า **ติโยชนํ วาสาธิปฺปาโย คนฺตวา ตโต ปรํ หรติ** มีความว่า "ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้นำไป แม้ตั้งร้อยโยชน์อย่างนี้ คือ เพราะไม่ได้อุเทศและปริปุจฉาเป็นต้น หรือปัจจัยเป็นต้น ในที่ที่ตน ไปแล้ว ภิกษุจึงไปในที่อื่นต่อจากที่นั้น, ไปในที่อื่นแม้จากที่นั้น."

สองบทว่า **อจฺฉินฺนํ ปฏิลภิตฺวา** มีความว่า พวกโจรชิงเอา ขนเจียมนั้นไป รู้ว่าไม่มีประโยชน์แล้วคืนให้, ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุ ผู้นำขนเจียมนั้นไป.

สองบทว่า **นิสฺสฏฺฐํ ปฏิลภิตฺวา** มีความว่า ได้ขนเจียมที่ทำ วินัยกรรมแล้วคืนมา.

บทว่า **กตภณฺฑํ** มีความว่า ขนเจียมที่เขาทำเป็นสิ่งของ มีผ้ากัมพล พรม และสันถัตเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งโดยที่สุดแม้เพียง มัดด้วยเส้นด้วย. อนึ่ง ภิกษุใด สอดขนเจียมลงในระหว่างถลกบาตร บาง ๆ ก็ดี ในหลืบผ้ารัดเข่า ผ้าอังสะ และประคตเอวเป็นต้นก็ดี ในฝักมีด เพื่อป้องกันสนิมกรรไกรเป็นต้นก็ดี โดยที่สุดอาพาธเป็นลม ยอนขนเจียมไว้แม้ในช่องหูแล้วเดินไปเป็นอาบัติแก่ภิกษุนั้นเหมือนกัน, แต่ขนเจียมที่มัดด้วยด้ายใส่ไว้ (ในระหว่างรองเท้าและถลกบาตร

เป็นต้น) ย่อมตั้งอยู่ในฐานะแห่งขนเจียมที่ทำเป็นสิ่งของ. ภิกษุทำให้เป็นช้องผมแล้วนำไป, นี้ ชื่อว่าทางเลี่ยงเก็บ, เป็นอาบัติเหมือนกัน. คำที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

บรรดาสมุฏฐานเป็นต้น เอฬกโลมสิกขาบทนี้ ชื่อว่าเอฬกโลมสมุฏฐาน (มีขนเจียมเป็นสมุฏฐาน) ย่อมเกิดขึ้น ทางกาย ๑ ทางกายกับจิต ๑ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

เอฬกโลมสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๗

เอฬกโลมโธวาปนสิกขาบท

เอฬกโลมโธวาปนสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :-

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ริญฺจนฺติ** แปลว่า ย่อมละทิ้ง คือย่อมสละเสีย. มีคำอธิบายว่า "ย่อมไม่อาจเพื่อจะประกอบเนือง ๆ."

คำที่เหลือในเอฬกโลมโธวาปนสิกขาบทนี้ พร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วในปุราณจีวรสิกขาบทนั่นแล.

เอฬกโลมโธวาปนสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๘

รูปิยสิกขาบท

รูปิยสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในรูปิยสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปฏิวีโส** แปลว่า ส่วน.

ในบทว่า **ชาตรูปรตํ** นี้ คำว่า **ชาตรูป** เป็นชื่อแห่งทองคำ. ก็เพราะทองคำนั้นเป็นเช่นกับพระฉวีวรรณแห่งพระตถาคต; เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในบทภาชนะว่า "ท่านเรียกพระฉวีวรรณของพระศาสดา." เนื้อความแห่งบทภาชนะนั้นว่า "โลหะพิเศษมีสีเหมือนพระฉวีวรรณของพระศาสดา นี้ชื่อว่า **ชาตรูป** (ทองคำธรรมชาติ)." ส่วนเงินท่านเรียกว่า **รูปิยะ** ในคำทั้งหลายว่า "สังข์ ศิลา ประพาฬ เงินทอง " เป็นต้น. แต่ในสิกขาบทนี้ ท่านประสงค์เอากหาปณะเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ให้ถึงการซื้อขายได้. เพราะเหตุนั้นนั่นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **รชตํ** นั้น ท่านจึงกล่าวคำว่า กหาปณะ โลหมาสก ดังนี้ เป็นต้น.

[อธิบายวัตถุแห่งนิสสัคคีย์และทุกกฏ]

บรรดาบทว่า **กหาปณะ** เป็นต้นนั้น กหาปณะที่เขาทำด้วยทองคำก็ดี ทำด้วยเงินก็ดี กหาปณะธรรมดาก็ดี ชื่อว่า **กหาปณะ**.

มาสกที่ทำด้วยแร่ทองแดงเป็นต้น ชื่อว่า **โลหมาสก**.

มาสกที่ทำด้วยไม้แก่นก็ดี ด้วยข้อไม้ไผ่ก็ดี โดยที่สุดแม้มาสกที่เขาทำด้วยใบตาลสลักเป็นรูป ก็ชื่อว่า มาสกไม้.

มาสกที่เขาทำด้วยครั่งก็ดี ด้วยยางก็ดี ดุนให้เกิดรูปขึ้น ชื่อว่า **มาสกยาง**.

ก็ด้วยบทว่า **เย โวหารํ คจฺฉนฺติ** นี้ ท่านสงเคราะห์เอามาสกทั้งหมดที่ใช้เป็นมาตราซื้อขายในชนบท ในเวลาซื้อขายกัน โดยที่สุดทำด้วยกระดูกบ้าง ทำด้วยหนังบ้าง ทำด้วยเมล็ดผลไม้บ้าง ดุนให้เป็นรูปบ้าง มิได้ดุนให้เป็นรูปบ้าง. วัตถุ ๔ อย่าง คือ "เงิน ทองทั้งหมดนี้อย่างนี้ (และ) มาสกทอง มาสกเงิน มีประเภทดังกล่าวแล้วแม้ทั้งหมด" จัดเป็นวัตถุแห่งนิสสัคคีย์, วัตถุนี้ คือ มุกดา มณีไพฑูรย์ สังข์ ศิลา ประพาฬ ทับทิม บุษราคัม ธัญญชาต ๗ ชนิดทาสหญิง ทาสชาย นาไร่ สวนดอกไม้ สวนผลไม้เป็นต้น จัดเป็นวัตถุแห่งทุกกฏ. วัตถุนี้ คือ ด้าย ผาลไถ ผืนฟ้า ฝ้าย อปรัณณชาตมีอเนกประการ และเภสัช มีเนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยงบเป็นต้นจัดเป็นกัปปิยวัตถุ.

บรรดานิสสัคคีย์วัตถุและทุกกฏวัตถุนั้น ภิกษุจะรับนิสสัคคีย์วัตถุเพื่อประโยชน์ตนเอง หรือเพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ คณะ บุคคลและเจดีย์เป็นต้น ย่อมไม่ควร. เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ แก่ภิกษุผู้รับเพื่อประโยชน์แก่ตนเอง. เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้รับเพื่อประโยชน์แก่สิ่งที่เหลือ. เป็นทุกกฏอย่างเดียว แก่ภิกษุผู้รับทุกกฏวัตถุ เพื่อประโยชน์ทุกอย่าง, ไม่เป็นอาบัติในกัปปิยวัตถุ. เป็นปาจิตตีย์อำนาจที่มาในรัตนสิกขา-

บทข้างหน้า แก่ภิกษุผู้รับวัตถุมีเงินเป็นต้นแม้ทั้งหมด ด้วยหน้าที่แห่ง ภัณฑาคาริก เพื่อต้องการจะเก็บไว้.

[ว่าด้วยการรับ การใช้ให้รับ และวิธีปฏิบัติในรูปิยะ]

บทว่า **อุคฺคณฺเหยฺย** แปลว่า พึงถือเอา. ก็เพราะเมื่อภิกษุ รับเอาจึงต้องอาบัติ; ฉะนั้น ในบทภาชนะแห่งบทว่า **อุคฺคณฺเหยฺย** นั้น ท่านจึงกล่าวว่า ภิกษุรับเอง เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์. แม้ในบทที่ เหลือ ก็มีนัยอย่างนี้.

ในการรับเองและใช้ให้รับนั้น มีวินิจฉัยดังนี้ :-
เป็นอาบัติตัวเดียวแก่ภิกษุผู้รับเอง หรือใช้ให้รับวัตถุสิ่งเดียว ในบรรดา ภัณฑะ คือ ทอง เงิน ทั้งกหาปณะ และมาสก. ถ้าแม้นว่า ภิกษุรับ เอง หรือใช้ให้รับตั้งพันอย่างรวมกัน, เป็นอาบัติมากตามจำนวนวัตถุ. แต่ในมหาปัจจรีและกุรุนที กล่าวรวมกันว่า "เป็นอาบัติ โดยนับรูป ในถุงที่ผูกไว้หย่อน ๆ หรือในภาชนะที่บรรจุไว้หลวม ๆ. ส่วนในถุง ที่ผูกไว้แน่น หรือในภาชนะที่บรรจุแน่น เป็นอาบัติตัวเดียวเท่านั้น."

ส่วนในการยินดีเงินทองที่เขาเก็บไว้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- เมื่อเขา กล่าวว่า "นี้เป็นของพระผู้เป็นเจ้า" ถ้าแม้นภิกษุยินดีด้วยจิต เป็นผู้ ใคร่เพื่อจะรับเอาด้วยกายหรือวาจา, แต่ปฏิเสธว่า 'นี้ไม่ควร' ไม่เป็น อาบัติ." แม้ไม่ห้ามด้วยกายและวาจา เป็นผู้มีจิตบริสุทธิ์ ไม่ยินดีด้วย คิดว่า "นี้ไม่ควรแก่เรา" ไม่เป็นอาบัติเหมือนกัน. จริงอยู่ บรรดา ไตรทวาร อันภิกษุห้ามแล้วด้วยทวารใดทวารหนึ่ง ย่อมเป็นอันห้าม

แล้วแท้. แต่ถ้าไม่ห้ามด้วยกายและวาจา รับอยู่ด้วยจิต ย่อมต้องอาบัติ ในกายทวาร และวจีทวาร มีการไม่กระทำเป็นสมุฏฐาน เพราะไม่กระทำกาให้ห้ามที่ตนพึงกระทำด้วยกายและวาจา. แต่ ชื่อว่าอาบัติ ทางมโนทวาร ไม่มี. บุคคลคนเดียววางเงินทองตั้งร้อยตั้งพันไว้ใกล้เท้า ด้วยกล่าวว่า "นี้ จงเป็นของท่าน." ภิกษุห้ามว่า "นี่ไม่ควร." อุบาสกพูดว่า "กระผมสละถวายท่านแล้ว" ก็ไป. มีตนอื่นมาที่นั้น ถามว่า "นี้อะไร ขอรับ !" ภิกษุพึงบอกคำที่อุบาสกนั้นและตนพูดกัน. ถ้าเขาพูดว่า "ผมจักเก็บให้ ขอรับ ! ท่านจงแสดงที่เก็บ." ภิกษุพึงขึ้นไปยังปราสาทถึงชั้น ๗ แล้วพึงบอกว่า "นี้ที่เก็บ." แต่ อย่าพึงบอกว่า "จงเก็บไว้ในที่นี้." อกัปปิยวัตถุ (มีทองและเงินเป็นต้น) ย่อมเป็นอันอาศัยวัตถุที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะ ตั้งอยู่ด้วยคำบอกมีประมาณเท่านี้. พึงปิดประตูแล้วอยู่รักษา.

ถ้าว่า อุบาสกถือเอาบาตรและจีวรซึ่งเป็นของจะขายบางอย่างมา, เมื่อเขากล่าวว่า "ท่านจักรับสิ่งนี้ไหม ขอรับ !" พึงกล่าวว่า "อุบาสกพวกเรามีความต้องการสิ่งนี้ และวัตถุชื่อเห็นปานนี้ ก็มีอยู่, แต่ไม่มีกัปปิยการก." ถ้าเขาพูดว่า "ผมจักเป็นกัปปิยการก, ขอท่านโปรดเปิดประตูให้เถิด" พึงเปิดประตูแล้ว กล่าวว่า "ตั้งใจอยู่ในโอกาสโน้น." และอย่าพึงกล่าวว่า "ท่านจงถือเอาสิ่งนี้." แม้อย่างนี้ อกัปปิยวัตถุก็เป็นอันอาศัยวัตถุเป็นกัปปิยะและอกัปปิยะตั้งอยู่เหมือนกัน. ถ้าเขาถือเอากหาปณะนั้นแล้ว ถวายกัปปิยภัณฑะแก่เธอ, ควรอยู่. ถ้าเขาถือเอาเกินไป พึงบอกเขาว่า "พวกเราจักไม่เอาภัณฑะของท่าน, จงเก็บเสีย."

ในคำว่า **สงฺฆมชฺเฌ นิสฺสชฺชิตพฺพํ** นี้ พระผู้มีพระภาคไม่ตรัสว่า "พึงสละแห่สงฆ์ หรือแก่คณะ หรือแก่บุคคล" ก็เพราะธรรมดาว่ารูปิยะเป็นอกัปปิยะ (เป็นของไม่สมควร).

อนึ่ง เพราะรูปิยะนั้น เป็นเพียงแต่ภิกษุรับไว้เท่านั้น เธอไม่ได้จ่ายหากัปปิยภัณฑ์อะไรด้วยรูปิยะนั้น; ฉะนั้น เพื่อทรงแสดงการใช้สอยโดยอุบาย จึงตรัสว่า "พึงสละในท่ามกลางแห่งสงฆ์."

ข้อว่า **กปฺปิยํ อาจิกฺขิตพฺพํ สปฺปิ วา** มีความว่า พึงบอกอย่างนี้ว่า "อุบาสก เนยใส หรือน้ำมัน ย่อมควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย."

[ปัจจัยที่ได้จากรูปิยะที่ภิกษุรับ ไม่ควรแก่เธอผู้รับ]

ข้อว่า **รูปิยปฏิคฺคาหกํ ฐเปตฺวา สพฺเพเหว ปริภุญฺชิตพฺพํ** มีความว่า ภิกษุทั้งหมดพึงแจกกันบริโภค. ภิกษุผู้รับรูปิยะไม่พึงรับส่วนแบ่ง. แม้ได้ส่วนที่ถึงแก่พวกภิกษุอื่นหรืออารามิกชนแล้ว จะบริโภค ก็ไม่ควร. โดยที่สุดเนยใส หรือน้ำมันนั้น อันดิรัจฉานมีลิงเป็นต้น ลักเอาไปจากส่วนแบ่งนั้น วางไว้ในป่า หรือที่หล่นจากมือของสัตว์เหล่านั้น ยังเป็นของอันดิรัจฉานหวงแหนก็ดี เป็นของบังสกุลก็ดี ไม่สมควรทั้งนั้น. แม้จะอบเสนาสนะ ด้วยน้ำอ้อยที่นำมาจกส่วนแบ่งนั้น ก็ไม่ควร. จะตามประทีปด้วยเนยใส หรือน้ำมันแล้วนอนก็ดี กระทำกสิณบริกรรมก็ดี สอนหนังสือก็ดี ด้วยแสงสว่างแห่งประทีป ไม่ควร. อนึ่ง จะทาแผลที่ร่างกายด้วยน้ำมัน น้ำผึ้งและน้ำอ้อยเป็นต้น จากส่วนแบ่งนั้น ก็ไม่ควรเหมือนกัน.

คนทั้งหลาย เอาวัตถุนั้น จ่ายหาเตียงและตั่งเป็นต้นก็ดี สร้างอุโบสถาคารก็ดี สร้างโรงฉันก็ดี จะบริโภคใช้สอย ก็ไม่ควร. แม้ร่มเงา (แห่งโรงฉันเป็นต้น) อันแผ่ไปอยู่ตามเขตของเรือน ก็ไม่ควร. ร่มเงาที่เลยเขตไป ควรอยู่ เพราะเป็นของจรมา. จะเดินไปตามทางก็ดี สะพานก็ดี เรือนก็ดี แพก็ดี ที่เขาจำหน่ายวัตถุนั้นสร้างไว้ ไม่ควร. จะดื่ม หรือใช้สอยน้ำที่เอ่อขึ้นเต็มปริ่มสระโบกขรณี ซึ่งเขาให้ขุดด้วยวัตถุนั้น ก็ไม่ควร. แต่ว่า เมื่อันำภายใน (สระ) ไม่มี น้ำที่ไหลมาใหม่ หรือน้ำฝนไหลเข้าไป สมควรอยู่. แม้น้ำที่มาใหม่ซึ่งซื้อมาพร้อมกับสระโบกขรณีที่ซื้อมา (ด้วยวัตถุนั้น) ก็ไม่ควร.

สงฆ์ตั้งวัตถุนั้นเป็นของฝาก (เก็บดอกผล) บริโภคปัจจัย, แม้ปัจจัยเหล่านั้น ก็ไม่ควรแก่เธอ. แม้อารามซึ่งเป็นที่อันสงฆ์รับไว้ (ด้วยวัตถุนั้น) ก็ไม่ควรเพื่อบริโภคใช้สอย. ถ้าพื้นดินก็ดี พืชก็ดี เป็นอกัปปิยะ, จะใช้สอยพื้นดิน จะบริโภคผลไม้ไม่ควรทั้งนั้น. ถ้าภิกษุซื้อพื้นดินอย่างเดียว เพาะปลูกพืชอื่น, จะบริโภคผล ควรอยู่. ถ้าพืชภิกษุซื้อมาปลูกลงในพื้นดินอันเป็นกัปปิยะ จะบริโภคผล ไม่ควร. จะนั่งหรือนอนบนพื้นดิน ควรอยู่.

ข้อว่า **สเจ โส ฉฑฺเฑติ** มีความว่า เขาโยนทิ้งไป ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง. ถ้าแม้นเขาไม่ทิ้ง หรือถือเอาไปเสียเอง, ไม่พึงห้ามเขา.

ข้อว่า **โน เจ ฉฑฺเฑติ** มีความว่า ถ้าเขาไม่ถือเอาไป และไม่ทิ้งให้ หลีกไปตามความปรารถนา ด้วยใส่ใจว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยการขวนขวายนี้," ลำดับนั้น สงฆ์พึงสมมติภิกษุผู้มีลักษณะตามที่

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว ให้เป็นผู้ทิ้งรูปิยะ.

[ว่าด้วยองค์แห่งภิกษุผู้ทิ้งรูปิยะ]

ในคำว่า **โย น ฉนฺทาคตึ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุผู้กระทำวัตถุนั้นเพื่อตน หรือยกตนขึ้นอ้าง ด้วยอำนาจแห่งความโลภ ชื่อว่า ย่อมถึงความลำเอียงเพราะชอบกัน. เมื่อรุกรานผู้อื่นด้วยอำนาจแห่งโทสะว่า "ภิกษุนี้ไม่รู้แม่บทเลย ไม่รู้วินัย" ชื่อว่า ย่อมถึงความลำเอียงเพราะโทสะ. เมื่อถึงความเป็นผู้พลั้งเผลอและหลงลืมสติด้วยอำนาจโมหะ ชื่อว่า ย่อมถึงความลำเอียงเพราะหลง. เมื่อไม่อาจจะทิ้งเพราะกลัวภิกษุผู้รับรูปิยะ ชื่อว่าย่อมถึงความลำเอียงเพราะกลัว. ภิกษุผู้ไม่กระทำอย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า ย่อมไม่ถึงความลำเอียงเพราะชอบกัน ฯ ล ฯ ย่อมไม่ถึงความลำเอียงเพราะกลัว.

สองบทว่า **อนิมิตฺตํ กตฺวา** ได้แก่ ไม่กระทำให้มีที่หมาย. อธิบายว่า "ภิกษุผู้ทิ้งรูปิยะนั้น หลับตาแล้ว ไม่เหลียวดูดุจคูถ คือไม่กำหนดหมายที่ตก พึงทิ้งให้ตกไปในแม่น้ำ ในเหว หรือในพุ่มไม้." ในรูปิยะแม้อันภิกษุพึงรังเกียจอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสบอกการบริโภคใช้สอย แก่ภิกษุทั้งหลายโดยปริยาย. ก็การบริโภคปัจจัยที่เกิดขึ้นจากรูปิยะนั้น ย่อมไม่สมควรแก่ภิกษุผู้รับรูปิยะ โดยปริยายไร ๆ เลย. ก็การบริโภคปัจจัยที่เกิดขึ้นนี้ ไม่ควรแก่ภิกษุผู้รับรูปิยะนั่นฉันใด, ปัจจัยที่เกิดขึ้น เพราะการอวดอุตตริมนุสธรรมอันไม่มีจริงก็ดี เพราะกุลทสกกรรมก็ดี เพราะการหลอกลวงเป็นต้นก็ดี ย่อม

ไม่ควรแก่ภิกษุนั้น และแก่ภิกษุอื่น ฉันนั้น. ถึงปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยธรรม โดยสม่ำเสมอ ยังไม่ได้พิจารณา จะบริโภค ก็ไม่ควร.

[อธิบายการบริโภคปัจจัยมี ๔ อย่าง]

จริงอยู่ การบริโภค มี ๔ อย่าง คือ ไถยบริโภค (บริโภคอย่างขโมย) ๑ อิณบริโภค (บริโภคอย่างเป็นหนี้) ๑ ทายัชชบริโภค (บริโภคอย่างเป็นผู้รับมรดก) ๑ สามีบริโภค (บริโภคอย่างเป็นเจ้าของ) ๑. บรรดาการบริโภค ๔ อย่างนั้น การบริโภคของภิกษุผู้ทุศีลซึ่งนั่งบริโภคอยู่แม้ในท่ามกลางสงฆ์ ชื่อว่า ไถยบริโภค. การบริโภคไม่พิจารณาของภิกษุผู้มีศีล ชื่อว่า อิณบริโภค. เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้มีศีลพึงพิจารณาจีวรทุกขณะที่บริโภคใช้สอย. บิณฑบาตพึงพิจารณาทุก ๆ คำกลืน. เมื่อไม่อาจอย่างนั้น พึงพิจารณาในกาลก่อนฉัน หลังฉัน ยามต้น ยามกลาง และยามสุดท้าย. หากเมื่อเธอไม่ทันพิจารณาอรุณขึ้น, ย่อมตั้งอยู่ในฐานะบริโภคหนี้. แม้เสนาสนะ ก็พึงพิจารณาทุก ๆ ขณะที่ใช้สอย. ความมีสติเป็นปัจจัยทั้งในขณะรับทั้งในขณะบริโภคเภสัช ย่อมควร. แม้เมื่อเป็นอย่างเดียว. ก็เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ทำสติการรับ ไม่ทำในการบริโภคอย่างเดียว. แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ทำสติในการรับ ทำแต่ในเวลาบริโภค.

ก็สุทธิมี ๔ อย่าง คือ เทสนาสุทธิ (หมดจดด้วยการแสดง) ๑ สังวรสุทธิ (หมดจดด้วยสังวร) ๑ ปริยิฏฐิสุทธิ[๑] (หมดจดด้วยการ

๑. ในที่อื่น ๆ เป็น ปริเยฏฐิสุทธิ.

แสวงหา) ๑ ปัจจเวกขณสุทธิ (หมดจดด้วยการพิจารณา) ๑. บรรดาสุทธิ ๔ อย่างนั้น ปาฏิโมกขสังวรศีล ชื่อว่าเทสนาสุทธิ. ก็ปาฏิโมกขสังวรศีลนั้น ท่านเรียกว่า เทสนาสุทธิ เพราะบริสุทธิด้วยการแสดง. อินทรียสังวรศีล ชื่อว่า สังวรสุทธิ. ก็อินทรียสังวรศีลนั้น ท่านเรียกว่า สังวรสุทธิ เพราะบริสุทธิ์ด้วยสังวร คือ การตั้งจิตอธิษฐานว่า "เราจักไม่ทำอย่างนี้อีก" เท่านั้น. อาชีวปริสุทธิศีล ชื่อว่า ปริยิฏฐิสุทธิ.[๑] ก็อาชีวปาริสุทธิศีลนั้น ท่านเรียกว่า ปริยิฏฐิสุทธิ[๑] เพราะเป็นความบริสุทธิ์ด้วยการแสวงหาของภิกษุผู้ละอเนสนาแล้วยังปัจจัยทั้งหลายให้เกิดขึ้นโดยกรรม โดยสม่ำเสมอ. ปัจจัยบริโภคสันนิสสิตศีล ชื่อว่า ปัจจเวกขณสุทธิ. จริงอยู่ ปัจจัยบริโภคสันนิสสิตศีลนั้น ท่านเรียกว่า "ปัจจเวกขณสุทธิ" เพราะบริสุทธิ์ด้วยการพิจารณาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้โดยนัยมีอาทิว่า "ภิกษุย่อมพิจารณาโดยแยบคายแล้วเสพจีวร" ดังนี้. เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า "แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่ทำสติในการรับ ทำแต่ในการบริโภค." การบริโภคปัจจัยของพระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่า ทายัชชบริโภค. จริงอยู่ พระเสขะ ๗ จำพวกนั้น เป็นพระโอรสของพระผู้มีพระภาคเจ้า; เพราะฉะนั้น จึงเป็นทายาทแห่งปัจจัยอันเป็นของพระพุทธบิดา บริโภคอยู่ซึ่งปัจจัยเหล่านั้น.

ถามว่า "ก็พระเสขะเหล่านั้น บริโภคปัจจัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าหรือบริโภคปัจจัยของพวกคฤหัสถ์ ?"

๑. ในที่อื่น ๆ เป็น ปริยฏฐิสุทธิ.

ตอบว่า "ปัจจัยเหล่านั้น แม้อันพวกคฤหัสถ์ถวาย ก็จริง, แต่ชื่อว่าเป็นของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้," เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า "พระเสขะเหล่านั้น บริโภคปัจจัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า." ก็ธรรมทายาทสูตร เป็นเครื่องสาธกในการบริโภคปัจจัยของพระผู้มีพระภาคเจ้านี้.

การบริโภค ของพระขีณาสพทั้งหลาย ชื่อว่า สามีบริโภค. จริงอยู่ พระขีณาสพทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นเจ้าของบริโภค เพราะล่วงความเป็นทาสแห่งตัณหาได้แล้ว. บรรดาการบริโภคทั้ง ๔ นี้ สามีบริโภค และทายัชชบริโภค ย่อมควรแม้แก่ภิกษุทุกจำพวก. อิณบริโภค ไม่สมควรเลย. ในไถยบริโภค ไม่มีคำจะพูดถึงเลย.

[อธิบายการบริโภคอีก ๔ อย่าง]

การบริโภคแม้อื่นอีก ๔ คือ ลัชชีบริโภค อลัชชีบริโภค ธัมมิยบริโภค อธัมมิยบริโภค. บรรดาการบริโภค ๔ อย่างนั้น การบริโภคของอลัชชีภิกษุร่วมกับลีชชีภิกษุ สมควร. ไม่พึงปรับอาบัติเธอ. การบริโภคของลัชชีภิกษุร่วมกับอลัชชีภิกษุ ย่อมควรตลอดเวลาที่เธอยังไม่รู้. เพราะว่าธรรมดาภิกษุผู้เป็นอลัชชีมาแต่แรกไม่มี. เพราะฉะนั้น พึงว่ากล่าวเธอในเวลาทราบว่าเธอเป็นอลัชชีว่า "ท่านทำการละเมิดในกายทวารและวจีทวาร, การทำนั้น ไม่สมควรเลย, ท่านอย่าได้กระทำอย่างนี้." ถ้าเธอไม่เอื้อเฟื้อยังคงกระทำอยู่อีก, ถ้ายังขืนทำการบริโภคร่วมกับอลัชชีนั้น, แม้เธอก็จะกลายเป็นอลัชชีไปด้วย. ฝ่าย

ภิกษุใด กระทำการบริโภคร่วมกับอลัชชี ผู้ซึ่งเป็นภาระของตน, แม้ภิกษุนั้น อันภิกษุอื่นเห็นพึงห้าม, ถ้าเธอไม่ยอมงดเว้น, ภิกษุแม้รูปนี้ ก็เป็นอลัชชีเหมือนกัน. อลัชชีภิกษุแม้รูปเดียว ย่อมทำให้ภิกษุเป็นอลัชชีได้แม้ตั้งร้อยรูปอย่างนี้. ชื่อว่าอาบัติในการบริโภคร่วมกันระหว่างอลัชชีกับอลัชชี ย่อมไม่มี. การบริโภคร่วมระหว่างลัชชีกับลัชชีเป็นเช่นเดียวกับขัตติกุมารสองพระองค์เสวยร่วมกันในสุวรรณ-ภาชน์. การบริโภคเป็นธรรม และ ไม่เป็นธรรม ผู้ศึกษาพึงทราบด้วยอำนาจแห่งปัจจัยนั่นแล.

ในการบริโภคเป็นธรรม และไม่เป็นธรรมนั้น พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

ถ้าแม้นบุคคลก็เป็นอลัชชี แม้บิณฑบาตก็ไม่เป็นธรรม, น่ารังเกียจทั้ง ๒ ฝ่าย. บุคคลเป็นอลัชชี แต่บิณฑบาตเป็นธรรม, ภิกษุทั้งหลายรังเกียจบุคคลแล้ว ไม่พึงรับบิณฑบาต. แต่ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวไว้ว่า "คนทุศีล ได้อุเทศภัตเป็นต้นจากสงฆ์แล้ว ถวายแก่สงฆ์นั่นแล, อุเทศภัตเป็นต้นนี้ ย่อมควร เพราะเป็นไปตามที่เขาถวายนั่นเอง." บุคคลเป็นลัชชี บิณฑบาตไม่เป็นธรรม, บิณฑบาตน่ารับเกียจไม่ควรรับเอา. บุคคลเป็นลัชชี แม้บิณฑบาตก็เป็นธรรม ย่อมสมควร.

[อธิบายการยกย่องและการบริโภคอีกอย่างละ ๒]

ยังมีการยกย่อง ๒ อย่าง และการบริโภค ๒ อย่างอีก คือ การ

ยกย่องลัชชี ๑ การยกย่องอลัชชี ๑ ธรรมบริโภค ๑ อามิสบริโภค ๑. ในการยกย่องและการบริโภคนั้น การยกย่องลัชชี แก่อลัชชี สมควร. เธอไม่ควรถูกปรับอาบัติ. ก็ถ้าว่า ลัชชียกย่องอลัชชี ย่อมเชื้อเชิญด้วยอนุโมทนา เชื้อเชิญด้วยธรรมกถา อุปถัมภ์ในสกุลทั้งหลาย, แม้อลัชชีนอกนี้ ก็กล่าวสรรเสริญเธอในบริษัทว่า "อาจารย์ของพวกเราย่อมเป็นผู้เช่นนี้และเช่นนี้," ภิกษุนี้ บัณฑิตพึงทราบว่า "ย่อมทำพระศาสนาให้เสื่อมลง คือ ให้อันตรธานไป."

ก็บรรดาธรรมบริโภคและอามิสบริโภค ในบุคคลใด อามิส-บริโภค สมควร, ในบุคคลนั้น แม้ธรรมบริโภค ก็สมควร. ท่านกล่าวไว้ (ในอรรถกถาทั้งหลาย) ว่า "ก็คัมภีร์ใด ตั้งอยู่ในสุดท้ายจักฉิบทายไป โดยกาลล่วงไปแห่งบุคคลนั้น, จะเรียนเอาคัมภีร์นั้นเพื่ออนุเคราะห์ธรรม ควรอยู่. ในการอนุเคราะห์ธรรมนั้น มีเรื่องต่อไปนี้ :-

[เรื่องเรียนคัณฐะจากคนเลวเพื่ออนุเคราะห์ธรรม]

ได้ยินว่า ในยุคมหาภัย ได้มีภิกษุผู้ชำนาญมหานิเทศเพียงรูปเดียวเท่านั้น. ครั้งนั้น พระอุปัชฌายะของพระติสสเถระ ผู้ทรงนิกาย ๔ ชื่อว่า มหาติปิฏกเถระ กล่าวกะพระมหารักขิตเถระว่า "อาวุโส มหารักขิต ! เธอจงเรียนเอามหานิเทสในสำนักแห่งภิกษุนั่นเถิด." เธอเรียนว่า "ได้ทราบว่า ท่านรูปนี้เลวทราม ขอรับ ! กระผมจักไม่เรียนเอา."

อุปัชฌาย์. "เรียนไว้เถิดคุณ ! ฉันจักนั่งใกล้ ๆ เธอ."

พระเถระ. "ดีละ ขอรับ ! เมื่อท่านนั่งอยู่ด้วย กระผมจักเรียนเอา" แล้วเริ่มเรียนติดต่อกันทั้งกลางคืนกลางวัน วันสุดท้ายเห็นสตรีภายใต้เตียงแล้ว เรียนว่า "ท่านขอรับ ! กระผมได้สดับมาก่อนแล้วทีเดียว, ถ้าว่ากระผมพึงรู้อย่างนี้ จะไม่พึงเรียนธรรมในสำนักคนเช่นนี้เลย." ก็พระมหาเถระเป็นอันมาก ได้เรียนเอาในสำนักของพระเถระนั้นแล้ว ได้ประดิษฐานมหานิเทสไว้สืบมา.

อันทองและเงินแม้ทั้งหมด ผู้ศึกษาพึงทราบว่า ถึงการสงเคราะห์ว่ารูปิยะทั้งนั้น ในคำว่า **รูปิเย รูปิยสญฺญี** นี้.

สองบทว่า **รูปิเย เวมติโก** มีความว่า เกิดมีความสงสัยโดยนัยเป็นต้นว่า "เป็นทองคำ หรือ ทองเหลือง[๑]หนอ ?"

สองบทว่า **รูปิเย อรูปิยสญฺญี** มีความว่า มีความสำคัญในทองคำเป็นต้นว่า เป็นทองเหลืองเป็นต้น.

อีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้ใคร่ในบุญทั้งหลาย มีนางสนมของพระราชาเป็นต้น ถวายเงินและทองใส่ไว้ในภัต ของควรเคี้ยว ของหอมและกำยานเป็นต้น, ถวายแผ่นผ้าเล็ก ๆ รวมกับกหาปณะที่ขอดไว้ที่ชายผ้าเป็นต้นนั่นแหละ แก่ภิกษุทั้งหลายผู้เที่ยวบิณฑบาตผ้า, ภิกษุทั้งหลายรับเอาด้วยสำคัญว่าภัตตาหารเป็นต้น หรือสำคัญว่าผ้า. ภิกษุนี้ พึงทราบว่า "ผู้มีความสำคัญในรูปิยะว่ามิใช่รูปิยะ รับเอารูปิยะ

๑. วิมติ. ขรปตฺตนฺติ ขรสงฺขาตํ สุวณฺณปฏิรูปกํ วตฺถุ. แปลว่า ที่ชื่อว่า ขรปัตตะ ได้แก่ วัตถุ ที่นับว่าแข็ง เทียมทองคำ. - ผู้ชำระ.

ด้วยอาการอย่างนี้."

แต่ภิกษุผู้รับ พึงกำหนดให้ดีว่า "วัตถุนี้เราได้ในเรือนหลังนี้" เพราะว่า ผู้ที่ถวายของด้วยไม่มีสติ ได้สติแล้วจะกลับมา (ทวงถาม). ลำดับนั้น ภิกษุพึงบอกเขาว่า "ท่านจงตรวจดูห่อผ้าของท่าน" ดังนี้. บทที่เหลือในสิกขาบทนี้ มีอรรถตื้นทั้งนั้น.

บรรดาสมุฏฐานเป็นต้น สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ บางคราวเป็นกิริยา เพราะต้องด้วยการรับ, บางคราวเป็นอกิริยา เพราะไม่ทำกาให้ห้าม, จริงอยู่ รูปิยสิกขาบท อัญญวาทกสิกขาบท และอุปัสสุติ-สิกขาบท ทั้ง ๓ มีกำหนดอย่างเดียวกัน เป็นโนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

รูปิยสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๘

รูปิยสัพโยหารสิกขาบท

รูปิยสัพโย[๑]หารสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในรูปิยสัพโยหาร[๒]สิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า **นานปฺปการกํ** ได้แก่ มีประการมิใช่น้อย ด้วยอำนาจรูปิยที่ทำ (เป็นรูปภัณฑ์) และมิได้ทำ (เป็นรูปภัณฑ์) เป็นต้น.

บทว่า **รูปิยสพฺโยหารํ** ได้แก่ พวกแลกเปลี่ยนด้วยทองและเงิน.

บทว่า **สมาปชฺชนฺติ** มีความว่า พวกภิกษุฉัพพัคคีย์มองไม่เห็นโทษในการแลกเปลี่ยนด้วยทองและเงินที่ตนรับไว้แล้ว เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามการรับอย่างเดียว จึงกระทำ (กาลแลกเปลี่ยนด้วยรูปิยะ).

ในคำว่า **สีสูปคํ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ทองเงินรูปภัณฑ์ที่ชื่อว่าสีสูปคะ เพราะอรรถว่าประดับศีรษะ. ก็ในคัมภีร์ทั้งหลายเขียนไว้ว่า "**สีสูปกํ**" ก็มี. คำว่า **สีสูปกํ** นี้ เป็นชื่อของเครื่องประดับศีรษะชนิดใดชนิดหนึ่ง. ในบททั้งปวงก็นัยนี้.

ในบทว่า **กเตน กตํ** เป็นต้นนี้ บัณฑิตพึงทราบการซื้อขายด้วยรูปิยะล้วน ๆ เท่านั้น.

ข้าพเจ้า จักกล่าววินิจฉัยในบทว่า **รูปิเย รูปิยสญฺญี** เป็นต้นต่อไป :- บรรดาวัตถุที่กล่าวแล้วในสิกขาบทก่อน เมื่อภิกษุซื้อขาย

๑-๒. บาลีและโยชนาเป็น รูปิยสังโวหารสิกขาบท.

นิสสัคคีย์วัตถุด้วยนิสสัคคีย์วัตถุ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ด้วยสิกขาบทก่อน ในเพราะการรับมูลค่า. ในเพราะการซื้อขายของอื่น ๆ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ด้วยสิกขาบทนี้แล. แม้เมื่อซื้อขายทุกกฏวัตถุ หรือกัปปิยวัตถุด้วยนิสสัคคีย์วัตถุ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

[ว่าด้วยการซื้อขายรูปิยะด้วยรูปิยเป็นต้น]

จริงอยู่ ผู้ศึกษาพึงทราบติกะว่า "ภิกษุมีความสำคัญในรูปิยะว่าเป็นรูปิยะ ซื้อขายสิ่งที่มิใช่อรูปิยะ" เป็นต้น นี้ เป็นอีกติกะหนึ่ง ซึ่งแม้มิได้ตรัสไว้ เพราะอนุโลมแก่ติกะที่สองที่ตรัสไว้ว่า "ภิกษุมีความสำคัญในสิ่งที่มิใช่รูปิยะว่าเป็นรูปิยะ ซื้อขายรูปิยะ" เป็นต้นนี้. แท้จริง ภิกษุซื้อขายปิยะของผู้อื่นด้วยสิ่งมิใช่รูปิยะของตน ก็ดี ซื้อขายสิ่งที่มิใช่รูปิยะของผู้อื่นด้วยรูปิยะของตน ก็ดี แม้โดยการซื้อขายทั้งสองประการ ก็จัดเป็นทำการซื้อขายด้วยรูปิยะเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ในบาลี จึงตรัสไว้ติกะเดียวเท่านั้น ในฝ่ายรูปิยะข้างเดียวฉะนี้แล.

ก็เมื่อภิกษุซื้อขายวัตถุแห่งนิสสัคคีย์ ด้วยวัตถุแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏด้วยสิกขาบทก่อน ในเพราะการรับมูลค่า. เป็นนิสสัคคีย์-ปาจิตตีย์ด้วยสิกขาบทนี้ ในเพราะแลกเปลี่ยนในภายหลัง เพราะซื้อขายของหนัก. เมื่อซื้อขายทุกกฏวัตถุนั่นแหละ หรือกัปปิยวัตถุ ด้วยวัตถุแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏด้วยสิกขาบทก่อน ในเพราะการรับมูลค่า, เป็นทุกกฏเช่นกัน ด้วยสิกขาบทนี้ แม้ในเพราะแลกเปลี่ยนภายหลัง. เพราะเหตุไร ? เพราะซื้อขายด้วยกัปปิยวัตถุ.

ส่วนในอรรถกถาอันธกะ ท่านกล่าวว่า "ถ้าภิกษุถึงการซื้อขาย เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์" คำนั้น ท่านกล่าวไว้ไม่ชอบ. เพราะเหตุไร ? เพราะเชื่อว่าการซื้อขาย นอกจากการให้และการรับ ไม่มี. และกยวิกกยสิกขาบท พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาการแลกเปลี่ยนกัปปิยวัตถุด้วยกัปปิยวัตถุเท่านั้น. ก็แลการแลกเปลี่ยนนั้นนอกจากพวกสหธรรมิก.

สิกขาบทนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาการซื้อขายรูปิยะและสิ่งมิใช่รูปิยะด้วยรูปิยะและการซื้อขายรูปิยะด้วยสิ่งมิใช่รูปิยะ, ส่วนการซื้อขายวัตถุแห่งทุกกฏด้วยวัตถุแห่งทุกกฏ มิได้ตรัสไว้ในบาลีในสิกขาบทนี้ (และ) มิได้ตรัสไว้ในบาลีในกยวิกกยสิกขาบทนั้นเลย. ก็ในการซื้อขายวัตถุแห่งทุกกฏ ด้วยวัตถุแห่งทุกกฏนี้ไม่ควรจะ (เป็นอนาบัติ). เพราะฉะนั้น พวกอาจารย์ผู้รู้พรูประสงค์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้กล่าวคำว่า "ในเพราะรับวัตถุแห่งทุกกฏ เป็นทุกกฏฉันใด, แม้ในเพราะซื้อขายวัตถุแห่งทุกกฏนั้น ด้วยวัตถุแห่งทุกกฏนั้นนั่นแล เป็นทุกกฏ ก็ชอบแล้ว ฉันนั้นเหมือนกัน."

อนึ่ง เมื่อภิกษุซื้อขายวัตถุนิสสัคคีย์ ด้วยกัปปิยวัตถุ เป็นอานาบัติด้วยสิกขาบทก่อนในเพราะการรับมูลค่า, เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ด้วยสิกขาบทนี้ ในเพราะแลกเปลี่ยนภายหลัง. สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "ภิกษุมีความสำคัญในสิ่งมิใช่รูปิยะว่าไม่ใช่รูปิยะ ซื้อขายรูปิยะ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์" เมื่อภิกษุซื้อขายวัตถุแห่งทุกกฏด้วยกัปปิยวัตถุนั้นนั่นแหละ ไม่เป็นอาบัติ เหมือนอย่างนั้น

ในเพราะการรับมูลค่า, เป็นทุกกฏด้วยสิกขาบทนี้ ในเพราะการแลกเปลี่ยนภายหลัง. เพราะเหตุไร ? เพราะซื้อขายสิ่งเป็นอกัปปิยะ.

อนึ่ง เมื่อภิกษุแลกเปลี่ยนกัปปิยวัตถุ ด้วยกัปปิยวัตถุ นอกจากพวกสหธรรมิก ไม่เป็นอาบัติ ด้วยสิกขาบทก่อน ในเพราะการรับมูลค่า. เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ด้วยกยวิกกยสิกขาบทข้างหน้า เพราะการแลกเปลี่ยนภายหลัง. เมื่อภิกษุถือเอาพ้นการซื้อขายไป ไม่เป็นอาบัติ แม้โดยสิกขาบทข้างหน้า. (แต่) เป็นทุกกฏแก่ภิกษุผู้ประกอบการหาผลกำไร.

[อธิบายปัตตจตุกกะเป็นอุทาหรณ์]

อนึ่ง ผู้ศึกษาพึงทราบปัตตจตุกกะนี้ อันแสดงถึงความที่รูปิยสัพโยหารสิกขาบทนี้หนัก. ความพิสดารว่า ภิกษุใด รับเอารูปิยะแล้วจ้างให้ขุดแร่เหล็กขึ้นด้วยรูปิยะนั้น. ให้ช่างเหล็กถลุงแร่เหล็กนั้นแล้วให้ทำบาตรด้วยโลหะนั้น. บาตรนี้ ชื่อว่า เป็นมหาอกัปปิยะ ภิกษุนั้น ไม่อาจทำให้เป็นกัปปิยะได้ด้วยอุบายไร ๆ. ก็ถ้าว่า ทำลายบาตนั้นแล้ว ให้ช่างทำกระถาง. แม้กระถางนั้นก็เป็นอกัปปิยะ. ให้กระทำมีด แม้ไม้สีฟื้นที่ตัดด้วยมีตนั้น ก็เป็นอกัปปิยะ. ให้กระทำเบ็ด แม้ปลาที่เขาให้ตายด้วยเบ็ดนั้น ก็เป็นอกัปปิยะ. ภิกษุให้ช่างเผาด้วยมีดให้ร้อนแล้ว แช่น้ำ หรือนมสดให้ร้อน. แม้น้ำและนมสดนั้น ก็เป็นอกัปปิยะเช่นกัน.

ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า "ก็ภิกษุใด รับรูปิยะแล้วซื้อบาตรด้วยรูปิยะนั้น แม้บาตรนี้ของภิกษุนั้น ก็เป็นอกัปปิยะ ไม่สมควรแม้

แก่สหธรรมิกทั้ง ๕." แต่ภิกษุนั้นอาจทำบาตรนั้น ให้เป็นกัปปิยะได้. จริงอยู่ บาตรนั้น จะเป็นกัปปิยะได้ ต่อเมื่อให้มูลค่าแก่เจ้าของมูลค่า และเมื่อให้บาตรแก่เจ้าของบาตร. ภิกษุจะให้กัปปิยภัณฑ์แล้วรับเอาไปใช้สอย สมควรอยู่.

ฝ่ายภิกษุใด ให้รับเอารูปิยะไว้แล้วไปยังตระกูลช่างเหล็กกับด้วยกัปปิยการก เห็นบาตรแล้วพูดว่า "บาตรนี้ เราชอบใจ." และกัปปิยการก ให้รูปิยะนั้นแล้ว ให้ช่างเหล็กตกลง. แม้บาตรใบนี้อันภิกษุนั้นถือเอาโดยกัปปิยโวหาร เป็นเช่นกับบาตรใบที่ ๒ นั่นเอง จัดเป็นอกัปปิยะเหมือนกัน เพราะภิกษุรับมูลค่า.

ถามว่า "เพราะเหตุไร จึงไม่ควรแก่สหธรรมิกที่เหลืออ ?"

แก้ว่า "เพราะไม่เสียงสละมูลค่า."

อนึ่ง ภิกษุใด ไม่รับรูปิยะไปยังตระกูลช่างเหล็ก พร้อมกับกัปปิยการกที่ทายกส่งมาว่า "ท่านจงซื้อบาตรถวายพระเถระ" เห็นบาตรแล้ว ให้กัปปิยการจ่ายกหาปณะว่า "เธอจงรับเอากหาปณะเหล่านี้แล้ว ให้บาตรนี้" แล้วได้ถือเอาไป. บาตรนี้ ไม่ควรแก่ภิกษุรูปนี้เท่านั้น เพราะจัดการไม่ชอบ. แต่ควรแก่ภิกษุเหล่าอื่น เพราะไม่ได้รับมูลค่า.

ได้ทราบว่า อุปัชฌาย์ของพระมหาสุมเถระ มีชื่อว่าอนุรุทธเถระ. ท่านบรรจุบาตรเห็นปานนี้ของตนให้เต็ม ด้วยเนยใสแล้ว สละแก่สงฆ์. พวกสัทธิวิหาริกแม้ของพระจุลนาคเถระผู้ทรงไตรปิฎก ก็ได้มีบาตรเช่นนั้นเหมือนกัน. พระเถระสั่งให้บรรจุบาตรนั้นให้เต็ม ด้วย

เนยใสแล้ว ให้เสียสละแก่สงฆ์ ดังนี้แล. นี้ชื่ออกัปปิยปัตตจตุกกะ. ก็ถ้าว่า ภิกษุไม่รับรูปิยะไปสู่ตระกูลแห่งช่างเหล็ก พร้อมด้วยกัปปิยการกที่ทายกส่งมาว่า "เธอจงซื้อบาตรถวายพระเถระ" เห็นบาตรแล้วกล่าวว่า "บาตรนี้เราชอบใจ" หรือว่า "เราจักเอาบาตรนี้," และกัปปิยการกจ่ายรูปิยะนั้นให้แล้วให้ช่างเหล็กยินยอมตกลง. บาตรนี้สมควรทุกอย่าง ควรแก่การบริโภคแม้แห่งพระพุทธะทั้งหลาย.

สองบทว่า **อรูปิเย รูปิยสญฺญี** ได้แก่ มีความสำคัญในทองเหลืองเป็นต้น ว่าเป็นทองคำเป็นต้น.

สองบทว่า **อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า ถ้าภิกษุซื้อขายสิ่งที่มิใช่รูปิยะ ด้วยสิ่งที่มิใช่รูปิยะซึ่งมีความสำคัญว่าเป็นรูปิยะนั้น เป็นอาบัติทุกกฏ. ในภิกษุผู้มีความสงสัย ก็มีนัยอย่างนี้. แต่ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้มีความสำคัญว่ามิใช่รูปิยะ แม้การทำการซื้อขาย กับด้วยสหธรรมิก ๕ ว่า " ท่านจงถือเอาสิ่งนี้แล้วให้สิ่งนี้." คำที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ เป็นอจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

รูปิยสัพโยหารสิกขาบท จบ.

โกสิยวรรคที่ ๒ สิกขาบทที่ ๑๐

พรรณนากยวิกกยสิกขาบท

กยวิกกยสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในกยวิกกยสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

คำว่า **กตีหิปิ ตฺยายํ** คือ สังฆาฏิผืนนี้ ของท่านจักอยู่ได้กี่วัน. ก็ในบทว่า **กตีหิปิ** นี้ หิ ศัพท์ เป็นปทปูรณะ ปิ ศัพท์เป็นไปในความตำหนิ. อธิบายว่า "สังฆาฏิของท่านผืนนี้ชำรุด จักอยู่ได้สักกี่วัน." อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะว่า **กติหํปิ ตฺยายํ** ก็มี. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กติหํ** คือ สิ้นวันเท่าไร. มีคำอธิบายว่า "ตลอดสักกี่วัน." บทที่เหลือมีนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน. คำว่า **กติหิปิ มฺยายํ** นี้ ก็พึงทราบโดยนัยนี้เหมือนกัน.

ในคำว่า **คิหีปิ นํ คิหิสฺส** นี้ ศัพท์ว่า **นํ** เป็นนิบาต ลงในอรรถแห่งนามศัพท์, มีคำอธิบายว่า "ธรรมดาว่าแม้คฤหัสถ์ ก็ยังคืนให้แก่คฤหัสถ์."

บทว่า **นานปฺปการกํ** คือ มีอย่างมิใช่น้อย ด้วยอำนาจแห่งกัปปิยภัณฑ์ มีจีวรเป็นต้น. เพราเหตุนั้นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า **นานปฺปการํ** นั้น ท่านจึงทรงแสดงเฉพาะกัปปิยภัณฑ์ตั้งต้นแต่จีวรมีด้ายชายผ้าเป็นที่สุด. จริงอยู่ การแลกเปลี่ยนด้วยอกัปปิยภัณฑ์ย่อมไม่ถึงการสงเคราะห์เข้าในการซื้อขาย.

[อธิบายการซื้อและขายที่ทำให้เป็นอาบัติ]

บทว่า **กยวิกฺกยํ** ได้แก่ การซื้อและการขาย. ภิกษุเมื่อถือเอากัปปิยภัณฑ์ของคนอื่นโดยนัยเป็นต้นว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้" ชื่อว่า ย่อมถึงการซื้อ, เมื่อให้กัปปิยภัณฑ์ของตน ชื่อว่าย่อมถึงการขาย,

บทว่า **อชฺฌาจรติ** คือ ย่อมประพฤติข่มขู่. อธิบายว่า "ย่อมกล่าววาจาล่วงเกิน."

ข้อว่า **ยโต กยิยญฺจ โหติ วิกฺกีตญฺจ** มีความว่า ในเวลาทำภัณฑะของผู้อื่นให้อยู่ในมือของตน ชื่อว่าซื้อ และในเวลาทำภัณฑะของตนให้อยู่ในมือของผู้อื่น ชื่อว่าขาย. แต่ด้วยบทนี้ ในบาลีท่านแสดงภัณฑะของตนก่อน โดยอนุรูปแก่คำว่า **อิมํ** เป็นต้น.

บทว่า **นิสฺสชฺชิตพฺพํ** มีความว่า พึงสละกัปปิยภัณฑ์ ที่รับเอาจากมือของคนอื่น ด้วยอำนาจแห่งการซื้อขายอย่างนี้. ก็การซื้อขายอย่างนี้ กับพวกคฤหัสถ์ และนักบวชที่เหลือ เว้นสหธรรมิกทั้ง ๕ โดยที่สุด แม้กับมารดาบิดา ก็ไม่ควร.

วินิจฉัยในการซื้อขายนั้นดังต่อไปนี้ :- ผ้ากับผ้าก็ตาม อาหารกับอาหารก็ตาม จงยกไว้, ภิกษุกล่าวถึงกัปปิยภัณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่งว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้" เป็นทุกกฏ. ภิกษุกล่าวอย่างนั้นแล้วให้ภัณฑะของตนแม้แก่มารดาก็เป็นทุกกฏ. ภิกษุอันมารดากล่าวว่า "ท่าจงให้สิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้" หรือกล่าวว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้ ฉันจักให้สิ่งนี้แก่ท่าน" แล้วถือเอาภัณฑะแม้ของมารดาเพื่อตนก็เป็นทุกก. เมื่อภัณฑะของตนถึงมือของคนอื่น และเมื่อภัณฑะของคนอื่นถึงมือ

ของตน เป็นนิสสัคคีย์. แต่เมื่อภิกษุกล่าวกะมารดาหรือบิดาว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้" ไม่เป็นการออกปากขอ. เมื่อภิกษุกล่าวว่า "ท่านจงถือเอาสิ่งนี้" ไม่เป็นการยังสัทธาไทยให้ตกไป. เมื่อภิกษุพูดกะผู้มิใช่ญาติว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้" เป็นการออกปากขอ. เมื่อพูดว่า "ท่านจงถือเอาสิ่งนี้" เป็นการยังสัทธาไทยให้ตกไป. เมื่อภิกษุถึงการซื้อขายว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้" เป็นนิสสัคคีย์. เพราะฉะนั้น อันภิกษุผู้จะแลกเปลี่ยนกัปปิยภัณฑ์ พึงแลกเปลี่ยนกับมารดาบิดาให้พ้นการซื้อขาย กับพวกคนผู้มิใช่ญาติให้พ้นอาบัติ ๓ ตัว.

[อธิบายวิธีการแลกเปลี่ยนกัปปิยภัณฑ์]

ในกัปปิยภัณฑ์นั้น มีวิธีการแลกเปลี่ยนดังต่อไปนี้ :- ภิกษุมีข้าวสารเป็นเสบียงทาง. เธอเห็นบุรุษถือข้าวสุกในระหว่างทางแล้วพูดว่า "เรามีข้าวสาร, และเราไม่มีความต้องการด้วยข้าวสารนี้, แต่มีความต้องด้วยการข้าวสุก" ดังนี้. บุรุษรับเอาข้าวสารแล้วถวายข้าวสุก ควรอยู่. ไม่เป็นอาบัติทั้ง ๓ ตัว. ชั้นที่สุด แม้เพียงสักว่านิมิตกรรมก็ไม่เป็น. เพราะเหตุไร ? เพระมีมูลเหตุ, และพระผู้มีพระภาคได้ตรัสคำนี้ไว้ข้างหน้านั่นแลว่า "ภิกษุพูดว่า 'เรามีสิ่งนี้, แต่มีความต้องการด้วยสิ่งนี้และสิ่งนี้" ดังนี้.

อนึ่ง ภิกษุใด ไม่กระทำอย่างนี้ แลกเปลี่ยนว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้ ด้วยสิ่งนี้" เป็นอาบัติตามวัตถุแท้. ภิกษุเห็นคนกินเดนกล่าวว่า "เธอจงกินข้าวสุกนี้แล้ว นำน้ำย้อมหรือฟืนมาให้" แล้วให้ (ข้าวสุก). เป็นนิสสัคคีย์หลายตัวตามจำนวนสะเก็ดน้ำย่อมและจำนวนฟืน. ภิกษุ

กล่าวว่า "พวกท่านบริโภคข้าวสุกนี้แล้ว จำทำกิจชื่อนี้" แล้วใช้พวกช่างศิลป์มีช่างแกะสลักงาเป็นต้น ให้ทำบริขารนั้น ๆ บรรดาบริขารมีธมกรกเป็นต้น หรือใช้พวกช่างย้อมให้ซักผ้า, เป็นอาบัติตามวัตถุทีเดียว. ภิกษุให้พวกช่างกัลบกปลงผมให้พวกกรรมกรทำนวกรรม, เป็นอาบัติตามวัตถุเหมือนกัน. ก็ถ้าภิกษุไม่กล่าวว่า "พวกท่านบริโภคอาหารนี้แล้วจงทำกิจนี้" กล่าวว่า "เธอจงบริโภคอาหารนี้, เธอบริโภคแล้ว, (หรือ) จักบริโภค, จงช่วยทำกิจชื่อนี้" ย่อมสมควร. ก็ในการให้ทำบริขารเป็นต้นนี้ ภัณฑะของผู้อื่นที่อยู่ในความรับผิดชอบของตน ชื่อว่าอันภิกษุพึงสละ ย่อมไม่มี ในการซักผ้าหรือในการปลงผม หรือในนวกรรมมีการถางพื้นที่เป็นต้น แม้ก็จริง, ถึงอย่างนั้น เพราะท่านกล่าวไว้หนักแน่นในมหาอรรถกถา ใคร ๆ ไม่อาจคัดค้านคำนั้นได้; เพราะฉะนั้น ภิกษุพึงแสดงปาจิตตีย์ ในเพราะการจ้างซักผ้าเป็นต้นแม้นี้ เหมือนแสดงปาจิตตีย์ ในเพราะนิสสัคคิยวัตถุ ที่ตนใช้สอยแล้ว หรือเสียหายแล้ว ฉะนั้น.

[อธิบายอนาปัตติวาร]

ในคำว่า **กยวิกฺกเย กยวิกฺกยสญฺญี** เป็นต้น ผู้ศึกษาพึงทราบใจความอย่างนี้ว่า "ภิกษุใด ถึงการซื้อขาย, ภิกษุนั้นจงเป็นผู้มีความสำคัญในการซื้อขายนั้นว่าเป็นการซื้อขาย หรือมีความสงสัย หรือมีความสำคัญว่าไม่ใช่การซื้อขายก็ตามที เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ทั้งนั้น. ในจูฬติกะ เป็นทุกกฏเหมือนกันทั้ง ๒ บท.

สองบทว่า **อคฺฆํ ปุจฺฉติ** มีความว่า ภิกษุถามว่า "บาตรของท่านนี้ ราคาเท่าไร ?" แต่เมื่อเจ้าของบาตรกล่าวว่า "ราคาเท่านี้" ถ้ากัปปิยภัณฑ์ของภิกษุนั้นมีราคามาก, และภิกษุตอบอุบาสกนั้นไปอย่างนี้ว่า "อุบาสก ! วัตถุของเรานี้มีราคามาก, ท่านจงให้บาตรของท่านแก่คนอื่นเถิด." ฝ่ายอุบาสกได้ยินคำนั้น กล่าวว่า "ผมจะแถมกระถางอื่นให้อีก" จะรับเอาไว้ก็ควร. ของนั้นตกไปในลักษณะที่ตรัสไว้ว่า "เรามีสิ่งนี้" เป็นต้น. ถ้าบาตรนั้นมีราคาแพง, สิ่งของ ๆ ภิกษุมีราคาถูก, และเจ้าของบาตรไม่รู้ว่าของนั้นราคาถูก, ภิกษุอย่าพึงรับเอาบาตร. พึงบอกว่า "ของ ๆ เรา มีราคาถูก." จริงอยู่ เมื่อภิกษุกล่าวหลอกลวงว่า มีราคามากรับเอา (บาตร) ไป จะพึงความเป็นผู้อันพระวินัยธรพึงให้ตีราคาสิ่งของแล้วปรับอาบัติ. ถ้าเจ้า-ของบาตรกล่าวว่า "ช่างเถอะ ขอรับ ! ที่เหลือจักเป็นบุญแต่ผม" แล้วถวาย, ควรอยู่.

สองบทว่า **กปฺปิยการกสฺส อาจิกฺขติ** มีความว่า ภิกษุทำคนอื่น เว้นคนที่ตนรับภัณฑะจากมือ โดยที่สุดแม้เป็นบุตร หรือพี่น้องชายของเขา ให้เป็นกัปปิยการกแล้วบอกว่า "เธอจงถือเอาสิ่งนี้ด้วยสิ่งนี้ให้ด้วย." ถ้าบุตรหรือพี่น้องชายนั้น เป็นคนฉลาดคัดเลือกต่อรองซ้ำ ๆ ซาก ๆ แล้วจึงรับเอา, ภิกษุพึงยืนนิ่งอยู่. ถ้าเขาเป็นคนไม่ฉลาดไม่รู้จักที่จะถือเอา, พ่อค้า จะลวงเขา, ภิกษุซึ่งบอกเขาว่า "เธออย่าเอา" ดังนี้.

ในคำว่า "เรามีสิ่งนี้" เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- ภิกษุ

กล่าวว่า "น้ำมัน หรือเนยใสที่รับประเคนแล้วนี้ ของเรามีอยู่, แต่เราต้องการของอื่นที่ยังไม่ได้ประเคน" ถ้าเขารับเอาน้ำมัน หรือเนยใสนั้น ให้น้ำมันหรือเนยใสอื่น. อย่าพึงให้ตวงน้ำมันของตนก่อน. เพราะเหตุไร ? เพราะยังมีน้ำมันที่เหลืออยู่ ในทะนานน้ำมัน. น้ำมันที่เหลือนั้น จะพึงทำน้ำมันที่ยังไม่ได้รับประเคน ของภิกษุผู้ตวงในภาคหลังให้เสียไป ฉะนี้แล. คำที่เหลือมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

พรรณนากยวิกกยสิกขาบท จบ

และจบวรรคที่ ๒.

นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๑

ปัตตสิกขาบท

ปัตตสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในปัตตสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัย ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปตฺตวณิชฺชํ** มีความว่า พวกสมณะเชื้อสายพระศากยบุตรจักเที่ยวทำการขายบาตร หรือออกร้านขายภาชนะดินในบ้านและนิคมเป็นต้น, ภาชนะท่านเรียกว่า **อามัตตะ** (ในคำว่า **อามตฺติกาปณํ**). ภาชนะเหล่านั้นเป็นสินค้าของชนเหล่าใด ชนเหล่านั้น ชื่อว่า **อามัตติกา** (ผู้มีภาชนะเป็นสินค้า). ร้านตลาดของผู้มีภาชนะเป็นสินค้าเหล่านั้น ชื่อว่า **อามัตติกาปณะ**. อธิบายว่า "ร้านขายสินค้าของพวกช่างหม้อ."

[อธิบายขนาดบาตร ๓-๔ ขนาด]

หลายบทว่า **ตโย ปตฺตสฺส วณฺณา** ได้แก่ ขนาดแห่งบาตร ๓ ขนาด.

สองบทว่า **อฑฺฒาฬฺหโกทนํ คณฺหติ** มีความว่า ย่อมจุข้าวสุกแห่งข้าวสาร ๒ ทะนาน โดยทะนานมคธ. ในอันธกอรรถกถาท่านกล่าวว่า "ที่ชื่อว่า ทะนานมคธ มี ๑๒ ปะละครึ่ง." ในมหาอรรถกถาท่านกล่าวว่า "ในเกาะสิงหล ทะนานตามปรกติใหญ่ ทะนานของชาวทมิฬเล็ก, ทะนานมคธ ได้ขนาด. ทะนานครึ่ง โดยทะนานมคธนั้น เป็นหนึ่งทะนานสิงหล."

บทว่า **จตุพฺภาคขาทนียํ** มีความว่า ของเคี้ยว ประมาณเท่าส่วนที่ ๔ แห่งข้าวสุก. ขาทนียะนั้น พึงทราบด้วยสามารถแห่งแกงถั่วเขียวพอหยิบด้วยมือได้.

สองบทว่า **ตทุปิยญฺจ พฺยญฺชนํ** มีความว่า กับข้าวมีปลาเนื้อผักดองผลไม้และหน่อไม้เป็นต้น อันสมควรแก่ข้าวสุกนั้น.

ในบาตรนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- พึงเอาข้าวสารแห่งข้าวสาลีเก่า (ซึ่งเก็บไว้แรมปี) ที่ไม่หัก ซึ่งซ้อมบริสุทธิ์ดีแล้ว ๒ ทะนานมคธ หุงให้เป็นข้าวสุกด้วยข้าวสารเหล่านั้นไม่เช็ดน้ำ ไม่เป็นข้าวทองเล็น ไม่แฉะ ไม่เป็นก้อน สละสลวยดี เช่นกับกองดอกมะลิตูมในหม้อ แล้วบรรจุลงในบาตรไม่ให้เหลือ เพิ่มแกงถั่วที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงทุกอย่าง ไม่ข้นนักไม่เหลวนัก พอมือหยิบได้ลงไปประมาณเท่าส่วนที่ ๔ แห่งข้าวสุกนั้น. แต่นั้น จึงเพิ่มกับข้าวมีปลาเนื้อเป็นต้น ลงไปสมควรแก่คำข้าวเป็นคำ ๆ จนเพียงพอกับคำข้าวเป็นอย่างยิ่ง. ส่วนเนยใส น้ำมัน รสเปรียงและน้ำข้าวเป็นต้น ไม่ควรนับ. เพราะของเหล่านั้น มีคติอย่างข้าวสุกนั่นเทียว ไม่อาจเพื่อจะลดลงและไม่อาจจะเพิ่มขึ้นได้. อาหารที่บรรจุลงอย่างนี้แม้ทั้งหมดนั่น ถ้าตั้งอยู่เสมอแนวล่างแห่งขอบปากบาตร, เมื่อเอาเส้นด้ายหรือไม้ซีก (เสี้ยนตาล) ปาดไป (ของในบาตรนี้) ถูกที่สุดภายใต้เส้นด้าย หรือไม้ซีกนั้น (คือของในบาตรมีข้าวสุกทะนานครึ่งเป็นต้นนี้ ถูกที่สุดเบื้องล่างแห่งด้วยหรือเสี้ยนตาลของบุคคลผู้ตัดด้วยด้ายหรือเสี้ยนตาล), บาตรนี้ ชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่ (อย่างกลาง). ถ้าของ

ในบาตรนั้นพูนเป็นจอมเลยแนว (ขอบปากบาตร) นั้นขึ้นมา, บาตรนี้ชื่อว่าบาตรขนาดใหญ่อย่างเล็ก. ถ้าของในบาตรนั้น ไม่ถึงแนวขอบ (ปากบาตร) พร่องอยู่ภายในเท่านั้น, บาตรนี้ ชื่อว่า บาตรขนาดใหญ่อย่างใหญ่.

บทว่า **นาฬิโกทนํ** ได้แก่ ข้าวสุกแห่งข้าวสาร ๑ ทะนาน โดยทะนานมคธ.

บทว่า **ปตฺโถทนํ** ได้แก่ ข้าวสุกกึ่งทะนานโดยทะนานมคธ. บทที่เหลือ พึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล. แต่มีความแปลกกันในเหตุสักว่าชื่อ ดังต่อไปนี้ :- ถ้าของมีข้าวสุก ๑ ทะนานเป็นต้น แม้ทั้งหมดที่บรรลุแล้ว อยู่เสมอแนวขอบล่าง โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง, บาตรนี้ ชื่อว่า บาตรขนาดกลาง (อย่างกลาง). ถ้าของพูนเป็นจอมเลยแนวขอบนั้นขึ้นมา, บาตรนี้ ชื่อว่า บาตรขนาดกลางอย่างเล็ก. ถ้าไม่ถึงแนวขอบนั้น, พร่องอยู่เพียงภายในเท่านั้น, บาตรนี้ชื่อว่า บาตรขนาดกลางอย่างใหญ่.

ถ้าของทั้งหมดมีข้างสุกประมาณกึ่งทะนานเป็นต้น ที่บรรจุลงแล้วอยู่เสมอแนวล่าง (แห่งขอบปากบาตร), บาตรนี้ ชื่อว่า บาตรขนาดเล็ก (อย่างกลาง). ถ้าของพูนเป็นจอมเลยแนวขอบนั้นขึ้นมา, บาตรนี้ชื่อว่าบาตรขนาดเล็กอย่างเล็ก. ถ้าของไม่ถึงแนวขอบนั้นพร่องอยู่ภายในเท่านั้น, บาตรนี้ ชื่อว่า บาตรขนาดเล็กอย่างใหญ่. ผู้ศึกษาพึงทราบบาตร ๙ ชนิดเหล่านี้ โดยประการดังกล่าวมาฉะนี้แล.

บรรดาบาตร ๙ ชนิดนั้น บาตร ๒ ชนิด คือ บาตรขนาดใหญ่

อย่างใหญ่ ๑ บาตรเล็กอย่างเล็ก ๑ ไม่จัดเป็นบาตร (เป็นบาตรใช้ไม่ได้). จริงอยู่ คำว่า "ใหญ่กว่านั้น ไม่ใช่บาตร เล็กกว่านั้นไม่ใช่บาตร" นี้ตรัสหมายเอาบาตร ๒ ชนิดนั่น. แท้จริง บรรดาบาตร ๒ ชนิดนี้ บาตรขนาดใหญ่อย่างใหญ่ คือใหญ่กว่านั้น ตรัสว่า 'ไม่ใช่บาตร' เพราะใหญ่กว่าขนาดใหญ่. และบาตรขนาดเล็กอย่างเล็ก คือ เล็กกว่านั้น ตรัสว่า 'ไม่ใช่บาตร' เพราะเล็กกว่าขนาดเล็ก. เพราะฉะนั้น บาตรเหล่านี้ ควรใช้สอยอย่างใช้สอยภาชนะ ไม่ควรอธิษฐาน ไม่ควรวิกัป. ส่วนบาตร ๗ ชนิดนอกนี้ พึงอธิษฐานหรือวิกัปไว้ใช้เถิด.

เมื่อภิกษุไม่กระทำอย่างนี้ ให้บาตรนั้นล่วง ๑๐ วันไป เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ คือ เมื่อภิกษุให้บาตรแม้ทั้ง ๗ ชนิดนั้น ล่วงกาลมี ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่งไป เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ แล.

ข้อว่า **นิสิสดฺคิยํ ปตฺตํ อนิสฺสชฺชิตฺวา ปริภุญฺชติ** พึงทราบความว่า เป็นทุกกฏทุก ๆ ประโยคอย่างนี้ คือ เมื่อภิกษุดื่มยาคูแล้วล้างบาตร เป็นทุกกฏ, เมื่อฉันของควรเคี้ยว ฉันภัตตาหารแล้วล้างบาตรเป็นทุกกฏ.

[อธิบายบาตรที่ควรอธิษฐานและวิกัป]

ก็ในคำว่า **อนาปตฺติ อนฺโตทสาหํ อธิฏฺเฐติ วิกปฺเปติ** นี้ ผู้ศึกษา พึงทราบแม้บาตรที่ได้ประมาณเป็นบาตรควรอธิษฐานและวิกัป โดยนัยดังจะกล่าวอย่างนี้ :-

บาตรเหล็ก ระบมแล้วด้วยการระบม ๕ ไฟ บาตรดินระบมแล้ว ด้วยการระบม ๒ ไฟ จึงควรอธิษฐาน. บาตรทั้ง ๒ ชนิด เมื่อให้มูลค่าที่ควรให้แล้วนั่นแล ถ้าระบมยังหย่อนอยู่แม้เพียงหนึ่งไฟ หรือยังไม่ได้ให้มูลค่าแม้เพียงกากณิกหนึ่ง ไม่ควรอธิษฐาน. ถ้าเจ้าของบาตรกล่าวว่า "ท่านจงให้ในเวลาท่านมีมูลค่า, ท่านจงอธิษฐานใช้สอยเถิด" ดังนี้. ก็ยังไม่ควรอธิษฐานแท้. เพราะว่า ยังไม่ถึงการนับว่าเป็นบาตร เพราะการระบมยังหย่อนอยู่, ยังไม่ถึงความเป็นบาตรของตน ยังเป็นของผู้อื่นอยู่ทีเดียว เพราะมูลค่าทั้งหมด หรือส่วนหนึ่งยังไม่ได้ไม้; เพราะฉะนั้น เมื่อระบม และเมื่อให้มูลค่าเสร็จแล้วนั่นแล จึงเป็นบาตรควรอธิษฐาน. บาตรใบที่ควรอธิษฐานเท่านั้น จึงควรวิกัป. บาตรนั้น จะมาถึงมือแล้วก็ตาม ยังไม่มาถึงก็ตาม ควรอธิษฐาน หรือ ควรวิกัปไว้เสีย.

ก็ถ้าว่า ช่างบาตรได้มูลค่าแล้ว หรือเป็นผู้ประสงค์จะถวายเองกล่าวว่า "ท่านขอรับ ! ผมจักทำบาตรถวายท่าน ระบมแล้วในวันชื่อโน้นจักเก็บไว้" และภิกษุให้ล่วง ๑๐ วันไป จากวันที่ช่างบาตรนั้นกำหนดไว้ เป็นนิสัคคิยปาจิตตีย์. ก็ถ้าว่า ช่างบาตรกล่าวว่า "ผมจักทำบาตรถวายท่าน ระบมแล้วจักส่งข่าวมาให้ทราบ" แล้วทำเหมือนอย่างนั้น, ส่วนภิกษุผู้ที่ช่างบาตรนั้นวานไปไม่บอกแก่ภิกษุนั้น, ภิกษุอื่นเห็น หรือได้ยินจึงบอกว่า "ท่านขอรับ ! บาตรของท่านเสร็จแล้ว," การบอกของภิกษุนั่นไม่เป็นประมาณ. แต่ในเวลาที่ภิกษุซึ่งช่างบาตรนั้นวานนั่นแหละบอก, เมื่อภิกษุให้ล่วง ๑๐ วันไปจำเดิม

แต่วันที่ได้ยินคำบอกกล่าวของภิกษุนั้น เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์. ถ้าช่างบาตรกล่าวว่า "ผมจักทำบาตรถวายท่าน ระบมแล้วจักส่งไปในมือของภิกษุบางรูป" แล้วกระทำตามพูดนั้น, แต่ภิกษุผู้รับบาตรมาเก็บไว้ในบริเวณของตนแล้วไม่บอกแก่เธอ, ภิกษุอื่นบางรูปกล่าวว่า "ท่านขอรับ ! บาตรที่ได้มาใหม่สวยดีบ้างไหม ?" เธอกล่าวว่า "คุณ ! บาตรที่ไหนกัน ?" ภิกษุบางรูปนั้นกล่าวว่า "ช่างบาตรส่งมาในมือของภิกษุชื่อนี้." ถ้อยคำของภิกษุแม้นี้ก็ไม่เป็นประมาณ. แต่ในเวลาที่ภิกษุนั้นให้บาตร, เมื่อเธอให้ล่วง ๑๐ วันไปนับแต่วันที่ได้บาตรมาเป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์. เพราะฉะนั้น อย่าให้ล่วง ๑๐ วัน พึงอธิษฐานหรือพึงวิกัปเสีย.

[อธิบายการอธิษฐานบาตร]

บรรดาการอธิษฐานและวิกัปนั้น อธิษฐานบาตรมี ๒ คือ อธิษฐานด้วยกายอย่าง ๑ อธิษฐานด้วยวาจาอย่าง ๑. ภิกษุเมื่อจะอธิษฐานด้วยอำนาจแห่งการอธิษฐาน ๒ อย่างนั้น พึงปัจจุทธรณ์บาตรเก่าที่ตั้งอยู่ต่อหน้าหรือในที่ลับหลังอย่างนี้ว่า "**อิมํ ปตฺตํ ปจฺจุทฺธรามิ** แปลว่า ข้าพเจ้าถอนบาตรใบนี้" หรือว่า "**เอตํ ปตฺตํ ปจฺจุทฺธรามิ** แปลว่า ข้าพเจ้าถอนบาตรใบนั่น" หรือให้แก่ภิกษุอื่นแล้ว เอามือลูบคลำบาตรใหม่ที่ตั้งอยู่ในที่แห่งใดแห่งหนึ่งแล้ว ทำความคำนึงด้วยใจ แล้วทำกายวิการอธิษฐานด้วยกาย หรือ เปล่งวาจา แล้วอธิษฐานด้วยวาจาว่า "**อิมํ ปตฺตํ อธิฏฺฐามิ** แปลว่า ข้าพเจ้าอธิษฐานบาตรใบนี้"

ในอธิษฐานวิสัยนั้น อธิษฐานมี ๒ อย่าง. ถ้าบาตรอยู่ในหัตถบาส พึงเปล่งวาจาว่า "**อิมํ ปตฺตํ อธิฏฺฐามิ** ข้าพเจ้าอธิษฐานบาตรใบนี้." ถ้าบาตรนั้นอยู่ภายในห้องก็ดี ที่ปราสาทชั้นบนก็ดี ในวิหารใกล้เคียงก็ดี, ภิกษุพึงกำหนดสถานที่บาตรตั้งอยู่ แล้วพึงเปล่งวาจาว่า "**เอตํ ปตฺตํ อธิฏฺฐามิ** ข้าพเจ้าอธิษฐานบาตรใบนั่น." ก็ภิกษุผู้อธิษฐาน แม้อธิษฐานรูปเดียวก็ควร. แม้จะอธิษฐานในสำนักของภิกษุอื่น ก็ควร. การอธิษฐานในสำนักของภิกษุอื่นมีอานิสงส์ดังต่อไปนี้ :- ถ้าเธอเกิดความเคลือบแคลงว่า "บาตร เราอธิษฐานแล้วหรือไม่หนอ" ดังนี้, อีกรูปหนึ่งจักเตือนให้นึกได้ตัดความสงสัยเสีย. ถ้าภิกษุบางรูปได้บาตรมา ๑๐ ใบ ตนเองประสงค์จะใช้สอยทั้งหมดทีเดียว, อย่าพึงอธิษฐานทั้งหมด. อธิษฐานบาตรใบหนึ่งแล้ววันรุ่งขึ้นปัจจุทธรณ์บาตรนั้นแล้วพึงอธิษฐานใบใหม่. โดยอุบายนี้อาจจะได้บริหาร (การคุ้มครอง) ตั้ง ๑๐๐ ปี.

[ว่าด้วยการขาดอธิษฐานของบาตร]

ถามว่า "การขาดอธิษฐาน พึงมีแก่ภิกษุผู้ไม่ประมาทอย่างนี้ได้หรือ ?"

ตอบว่า "พึงมีได้."

หากว่า ภิกษุนี้ให้บาตรแก่ภิกษุอื่นก็ดี หมุนไปผิดก็ดี บอกลาสิกขาก็ดี กระทำกาละเสียก็ดี เพศของเธอกลับก็ดี ปัจจุทธรณ์

เสียก็ดี บาตรมีช่องทะลุก็ดี บาตรย่อมขาดอธิษฐาน. และคำนี้แม้พระอาจารย์ทั้งหลายก็ได้กล่าวไว้ว่า

"การขาดอธิษฐาน ย่อมมีได้ด้วยการให้ ๑ หมุนไปผิด ๑ ลาสิกขา ๑ กระทำกาลกิริยา ๑ เพศกลับ ๑ ปัจจุทธรณ์ (ถอน) ๑ เป็นที่ ๗ กับช่องทะลุ ๑" ดังนี้.

แม้เพราะโจรลักและการถือเอาโดยวิสสาสะ บาตรก็ขาดอธิษฐานเหมือนกัน. บาตรจะขาดอธิษฐานด้วยช่องทะลุประมาณเท่าไร ? จะขาดอธิษฐานด้วยช่องทะลุพอเมล็ดข้าวฟ่างลอดออกได้ และลอดเข้าได้.

จริงอยู่ บรรดาธัญญชาต ๗ ชนิด เมล็ดข้าวฟ่างนี้ เป็นเมล็ดธัญญชาตอย่างเล็ก. เมื่อช่องนั้นอุดให้กลับเป็นปรกติด้วยผงเหล็ก หรือด้วยหมุดแล้วพึงอธิษฐานบาตรนั้นใหม่ภายใน ๑๐ วัน.

ในการอธิษฐานที่ตรัสไว้ในคำว่า **อนฺโตทสาหํ อธิฏฺเฐติ วิกปฺเปติ** นี้ มีวินิจฉัยเพียงเท่านี้ก่อน.

[ว่าด้วยการวิกัปบาตร]

ก็ในการวิกัป มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- วิกัปมี ๒ อย่าง คือ วิกัปต่อหน้าอย่าง ๑ วิกัปหลับอย่าง ๑. วิกัปต่อหน้าเป็นอย่างไร ? คือ ภิกษุพึงรู้ว่าบาตรมีใบเดียวหรือหลายใบ และวางไว้ใกล้หรือมิได้วางไว้ใกล้ แล้วกล่าวว่า "**อิมํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนี้" หรือว่า "**อิเม ปตฺเต** ซึ่งบาตรเหล่านี้" ก็ดี ว่า "**เอตํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนั่น" หรือว่า "**เอเต**

ปตฺเต ซึ่งบาตรเหล่านั่น" ก็ดี แล้วกล่าวว่า "**ตุยฺหํ วิกปฺเปมิ** ข้าพเจ้าวิกัปแก่ท่าน" นี้ชื่อว่าวิกัปต่อหน้าอย่าง ๑. ด้วยวิธีวิกัปเพียงเท่านี้ จะเก็บไว้ควรอยู่. แต่จะใช้สอย จะจำหน่าย หรือจะอธิษฐานไม่สมควร. แต่เมื่อภิกษุผู้รับวิกัปกล่าวอย่างนี้ว่า "**มยฺหํ สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ** บาตรนี้ของข้าพเจ้า ท่านจงใช้สอย จงจำหน่าย หรือจงกระทำตามปัจจัยก็ตาม" ดังนี้ ชื่อว่าถอน. จำเดิมแต่นั้น แม้การใช้สอยเป็นต้นควรอยู่.

อีกนัยหนึ่ง ภิกษุทราบว่าบาตรมีใบเดียวหรือหลายใบ และวางไว้ใกล้ หรือมิได้วางไว้ใกล้อย่างนั้นเหมือนกัน แล้วกล่าวว่า "**อิมํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนี้" หรือ ว่า "**อิเม ปตฺเต** ซึ่งบาตรทั้งหลายเหล่านี้" ก็ดี ว่า "**เอตํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนั่น" หรือว่า "**เอเต ปตฺเต** ซึ่งบาตรทั้งหลายเหล่านั่น" ก็ดี ในสำนักของภิกษุนั้นนั่นแหละ แล้วระบุชื่อแห่งบรรดาสหธรรมิกทั้ง ๕ รูปใดรูปหนึ่ง คือ ท่านใดท่านหนึ่ง ที่ตนชอบใจ แล้วพึงกล่าวว่า "**ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน วิกปฺเปมิ** ข้าพเจ้าวิกัปแก่ภิกษุชื่อว่าติสสะ" ดังนี้ ก็ดี ว่า "**ติสฺสาย ภิกฺขุนิยา......ติสิสาย สิกฺขมานาย..... ติสฺสสฺส สามเณรสฺส.......ติสฺสาย สามเณริยา วิกปฺเปมิ** ข้าพเจ้าวิกัปแก่ภิกษุณีชื่อติสสา......แก่สิกขามานา ชื่อติสสา...... แก่สามเณรชื่อติสสะ.... แก่สามเณรีชื่อติสสา" ดังนี้ ก็ดี นี้ข้อว่าวิกัปต่อหน้า แม้อีกอย่างหนึ่ง. ด้วยคำเพียงเท่านี้ จะเก็บไว้ สมควรอยู่, แต่บรรดากิจมีการบริโภคเป็นต้น แม้กิจอย่างหนึ่งก็ไม่ควร. แต่เมื่อภิกษุผู้รับวิกัปนั้นกล่าวว่า "**ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน สนฺตกํ ฯ เป ฯ ติสฺสาย สามเณริยา สนฺตกํ**

ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ บาตรนี้ ของภิกษุชื่อติสสะ ฯ ล ฯ ของสามเณรีชื่อติสสา ท่านจงใช้สอยก็ตาม จงจำหน่ายก็ตาม จงกระทำตามปัจจัยก็ตาม" ดังนี้แล้ว ชื่อว่าถอน. จำเดิมแต่นั้น แม้การบริโภคเป็นต้น ก็สมควร.

วิกัปลับหลังเป็นอย่างไร ? คือ ภิกษุทราบว่าบาตรมีใบเดียว หรือหลายใบ และว่าวางไว้ใกล้ หรือมิได้วางไว้ใกล้อย่างนั้นนั่นแล แล้วกล่าวว่า "**อิมํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนี้" หรือว่า "**อิเม ปตฺเต** ซึ่งบาตรเหล่านี้" ก็ดี ว่า. "**เอตํ ปตฺตํ** ซึ่งบาตรนั่น" หรือว่า "**เอเต ปตฺเต** ซึ่งบาตรเหล่านั้น" ก็ดี แล้วกล่าวว่า "**ตุยฺหํ วิกปฺปนตฺถาย ทมฺมิ** ข้าพเจ้าให้แก่ท่านเพื่อต้องการวิกัป" ดังนี้.

ภิกษุผู้รับวิกัปนั้น พึงถามเธอว่า "ใครเป็นมิตรหรือเป็นเพื่อนเห็นกับของท่าน." ลำดับนั้น ภิกษุผู้วิกัปนอกนี้ พึงกล่าวว่า "**ติสฺโส ภิกฺขุ** ภิกษุชื่อว่าติสสะ" ฯ ล ฯ หรือว่า "**ติสิสา สามเณรี** สามเณรีชื่อว่าติสสา" โดยนัยก่อนนั่นแล. ภิกษุนั้น พึงกล่าวอีกว่า "**อหํ ติสฺสสฺส ภิกฺขุโน ทมฺมิ ฯ เป ฯ** หรือว่า **ติสฺสาย สามเณริยา ทมฺมิ** ข้าพเจ้าให้แก่ภิกษุชื่อติสสะ ฯ ล ฯ หรือว่า ข้าพเจ้าให้แก่สามเณรี ชื่อติสสา." นี่ชื่อว่าวิกัปลับหลัง. ด้วยการวิกัปเพียงเท่านี้ จะเก็บไว้ ควรอยู่, แต่บรรดากิจมีการบริโภคเป็นต้น กิจแม้อย่างเดียวไม่ควร. เมื่อภิกษุนั้นกล่าวว่า "**อิตฺถนฺนามสฺส สนฺตกํ ปริภุญฺช วา วิสฺสชฺเชหิ วา ยถาปจฺจยํ วา กโรหิ** บาตรนี้ ของภิกษุชื่อนี้ ท่านจงใช้สอยก็ตาม จงจำหน่ายก็ตาม จงกระทำตาม

ปัจจัยก็ตาม" โดยนัยดังกล่าวแล้ว ในวิกัปต่อหน้าอย่างที่สองนั่นแล ย่อมชื่อว่าถอน. จำเดิมแต่นั้น แม้การจะใช้สอยเป็นต้น ก็ควร. แต่ข้อแตกต่างกันแห่งวิกัปทั้งสองอย่างนี้ และลำดับแห่งวรรณนาที่ยังเหลือทั้งหมด ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยดังกล่าวแล้ว ในวรรณนาแห่งปฐมกฐินสิกขาบทนั่นแหละ พร้อมทั้งสมุฏฐานเป็นต้น ฉะนี้แล.

ปัตตสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๒

อูนปัญจพันธนสิกขาบท

อูนปัญจพันธนสิกขาบทว่า **เตน สนเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในอูนปัญจพันธนสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **น ยาเปติ** มีความว่า นัยว่า ช่างหม้อนั้นถูกภิกษุฉัพพัคคีย์เหล่านั้นรบกวนอย่างนี้ ถ้าจักไม่ได้เป็นพระอริยสาวกแล้ว คงจักถึงความเสียใจเป็นอย่างอื่นไปก็ได้. แต่เพราะเขาเป็นโสดาบัน ตัวเองอย่างเดียวเท่านั้นไม่พอเลี้ยงชีพ. เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคีติกาจารย์จึงกล่าวว่า "แม้ตนเองก็ไม่พอครองชีพ แม้บุตรภรรยาของเขาก็ลำบาก."

[อธิบายบาตรมีที่ผูกหย่อน ๕ แห่งเป็นต้น]

ในบทว่า **อุนปญฺจพนฺธเนน** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- บาตรที่ชื่อว่า มีที่ผูกหย่อน ๕ แห่ง เพราะมีแผลหย่อน ๕ แห่ง. อธิบายว่า "บาตรนั้นมีแผลยังไม่ครบเต็ม ๕ แห่ง." มีบาตร มีแผลหย่อน ๕ นั้น. (บทนี้เป็น) ตติยาวิภัติ ลงในลักษณะแห่งอิตถัมภูต, ในพากโยปัญญาสนั้น แม้บาตรยังไม่มีแผล จะมีแผลครบ ๕ แห่งไม่ได้ เพราะยังไม่มีโดยประการทั้งปวง; ฉะนั้น ในบทภาชนะพระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำว่า **อพนฺธโน วา** เป็นต้น. และเพราะตรัสคำว่า "มีแผลหย่อน ๕ แห่ง" ดังนี้ ภิกษุใดมีบาตรมีแผลครบ ๕ แห่ง, บาตรนั้นของภิกษุนั้น ไม่จัดเป็นบาตร ; เพราะฉะนั้น จึงควรขอบาตร

ใหม่ได้. ก็เพราะขึ้นชื่อว่าแผลนี้เมื่อมีท่าจะมีแผล จึงมีได้ เมื่อไม่มีท่าจะมีแผล ก็ไม่มี; ฉะนั้น เพื่อจะทรงแสดงลักษณะแห่งแผลนั้น จึงตรัสคำว่า **อพนฺธโนกาโส นาม** เป็นต้น.

คำว่า **ทฺวงฺคุลราชิ น โหติ** ได้แก่ ไม่มีรอยร้าวแม้รอยเดียวยาวประมาณสององคุลี ภายใต้ขอบปาก.

คำว่า **ยสฺส ทฺวงฺคุลราชิ โหติ** มีความว่า บาตรที่มีรอยร้าวรอยเดียวเช่นนี้ พึงเอาเหล็กเจาะบาตร เจาะที่สุดริมล่างของรอยร้าวนั้น ระบมแล้วผูกรัดด้วยเชือกด้าย และเชือกปอเป็นต้น หรือด้วยลวดดีบุก. พึงอุดแผลนั้นด้วยแผ่นดีบุก หรือด้วยยางสำหรับติดบางอย่างเพื่อกันอามิสติด. แต่จะยาด้วยขี้ผึ้ง ครั่ง และยางสนเป็นต้นล้วน ๆ ไม่ควร. จะเคี่ยวน้ำอ้อยยาด้วยผงหิน ควรอยู่. แต่บาตรที่ภิกษุเอาเหล็กเจาะบาตร เจาะในที่ใกล้ขอบปาก จะแตก เพราะแผ่นเหล็กหนา ; เพราะฉะนั้น จึงควรเจาะข้างล่าง. แต่สำหรับบาตรที่มีรอยร้าว ๒ แห่ง หรือเพียงแห่งเดียวแต่ยาวถึง ๔ องคลี ควรให้เครื่องผูก ๒ แห่ง. พึงให้เครื่องผูก ๓ แห่งแก่บาตรที่มีรอยร้าว ๓ แห่ง หรือมีเพียงแห่งเดียว แต่ยาวถึง ๖ องคุลี. พึงให้เครื่องผูก ๔ แห่ง แก่บาตรที่มีรอยร้าว ๔ แห่ง หรือมีเพียงแห่งเดียวแต่ยาวถึง ๘ องคุลี บาตรที่รอยร้าว ๕ แห่ง หรือ มีเพียงแห่งเดียวแต่ยาวถึง ๑๐ องคุลี จะผูกก็ตาม ไม่ผูกก็ตาม ไม่จัดเป็นบาตรเลย, ควรขอบาตรใหม่. นี้เป็นวินิจฉัยในบาตรดินก่อน.

ส่วนวินิจฉัยในบาตรเหล็ก พึงทราบดังต่อไปนี้ :- ถ้าแม้นมีช่องทะลุ ๕ แห่ง หรือเกินกว่า, และช่องทะลุเหล่านั้นอุดด้วยผงเหล็กด้วยหมุด หรือด้วยก้อนเหล็กกลม ๆ เป็นของเกลี้ยงเกลา, ควรใช้สอยบาตรนั้นนั่นแล, ไม่ควรขอบาตรใหม่. แต่ถ้ามีช่องทะลุแม้ช่องเดียว แต่เป็นช่องใหญ่, แม้อุดด้วยก้อนเหล็กกลม ๆ ก็ไม่เกลี้ยงเกลา, อามิสติดที่บาตรได้ เป็นอกัปปิยะ, บาตรนี้ ไม่ใช่บาตร ควรขอบาตรใหม่ได้.

สองบทว่า **เถโร วตฺตพฺโพ** มีความว่า ภิกษุแสดงอานิสงส์ในบาตรแล้ว พึงเรียนพระเถระว่า "ท่านขอรับ ! บาตรใบนี้มีขนาดถูกต้องสวยดี สมควรแก่พระเถระ, ขอท่านโปรดรับบาตรนั้นไว้เถิด."

สองบทว่า **โย น คณฺเหยฺย** มีความว่า เมื่อพระเถระไม่รับไว้เพื่ออนุเคราะห์เป็นทุกกฏ. แต่เพราะความสันโดษ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ไม่รับด้วยคิดว่า "จะมีประโยชน์อะไรแก่เราด้วยบาตรใบอื่น."

บทว่า **ปตฺตปริยนฺโต** ได้แก่ บาตรที่เปลี่ยนกันอย่างนี้ตั้งอยู่ท้ายสุด.

บทว่า **อเทเส** มีความว่า ภิกษุนั่นไม่พึงเก็บบาตรใบนั้นไว้ในที่ไม่ควร มีเตียงตั่งร่มไม้ฟันนาคเป็นต้น. พึงเก็บไว้ในที่ที่ตนเก็บบาตรดีใบก่อนไว้นั่นแล. ความจริง ที่เก็บบาตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในขันธกะนั่นแลโดยนัยเป็นต้นว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตเชิงรองบาตร" ดังนี้.

บทว่า **น อโภเคน** คือ ไม่พึงใช้บาตรโดยการใช้ไม่สมควร

มีการต้มข้าวต้มและต้มน้ำย้อมเป็นต้น. แต่เมื่อเกิดอาพาธในระหว่างทาง เมื่อภาชนะอื่นไม่มี จะเอาดินเหนียวพอกแล้วต้มข้าวต้ม หรือต้มน้ำร้อน ควรอยู่.

บทว่า **น วิสฺสชฺเชตพฺโพ** มีความว่า ไม่ควรให้แก่คนอื่น. แต่ถ้าว่า สัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิกวางบาตรที่ดีใบอื่นไว้แทนถือเอาไปด้วยคิดว่า "บาตรนี้ ควรแก่เรา, บาตรนี้ควรแก่พระเถระ" ดังนี้ ควรอยู่. หรือภิกษุอื่นถือเอาบาตรใบนั้นแล้วถวายบาตรของตน ก็ควร. ไม่มีกิจที่ต้องกล่าวว่า "เธอจงเอาบาตรของเรานั่นแหละมา."

ก็ในบทว่า **ปวาริตานํ** นี้ มีอธิบายว่า ในกุรุนทีท่านกล่าวว่า "ภิกษุมีบาตรเป็นแผลเพียง ๕ แห่ง จะขอบาตรใหม่ในที่ที่เขาปวารณาไว้ด้วยอำนาจแห่งสงฆ์ ควรอยู่, ถึงมีบาตรเป็นแผลหย่อน ๕ แห่ง จะขอในที่ที่เขาปวารณาไว้ด้วยอำนาจแห่งบุคคล ก็ควร" ดังนี้. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ มีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

อูนปัญจพันธนสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๓

เภสัชชสิกขาบท

เภสัชชสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในเภสัชชสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[แก้อรรถปฐมบัญญัติเรื่องพระปิลินทวัจฉะ]

พระราชาทอดพระเนตรเห็นภิกษุทั้งหลายขวนขวายชำระเงื้อมเขาเพื่อประโยชน์เป็นที่เร้น ของพระเถระ มีพระราชประสงค์จะถวายคนทำการวัด จึงได้ตรัสถามว่า "**อตฺโถ ภนฺเต**" เป็นต้น.

บทว่า **ปาฏิเยกฺโก** แปลว่า เป็นหมู่บ้านหนึ่งต่างหาก.

บทว่า **มาลากิเต** ได้แก่ ผู้ทำระเบียบดอกไม้ คือ ทรงไว้ซึ่งระเบียบดอกไม้, อธิบายว่า "ประดับด้วยระเบียบดอกไม้."

บทว่า **ติณณฺฑูปกํ** แปลว่า เทริดหญ้า (หมวกฟาง).

บทว่า **ปฏิมุญฺจิ** แปลว่า สามไว้ (บนศีรษะ).

ข้อว่า **สา อโหสิ สุวณฺณมาลา** มีความว่า หมวกฟางนั้น พอสวมบนศีรษะของเด็กหญิงเท่านั้น ได้กลายเป็นระเบียบดอกไม้ทองคำด้วยอำนาจแห่งการอธิษฐานของพระเถระ. จริงอยู่ พระเถระอธิษฐานหมวกฟางนั้น ซึ่งพอวางลงบนศีรษะนั่นแลว่า "จงกลายเป็นระเบียบดอกไม้ทองคำ."

คำว่า **ทุติยมฺปิ โข ฯเปฯ อุปสงฺกมิ** ได้แก่ พระเถระได้ไปหาในวันรุ่งขึ้นนั่นแหละ.

สองบทว่า **สุวณฺณนฺติ อธิมุจฺจิ** ได้แก่ พระเถระได้อธิษฐานว่า "จงสำเร็จเป็นทองคำ."

สองบทว่า **ปญฺจนฺนํ เภสชฺชานํ** ได้แก่ เภสัช ๕ มีเนยใสเป็นต้น.

บทว่า **พาหุลฺลิกา** ได้แก่ ผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นผู้มักมากด้วยปัจจัย.

ในคำว่า **โกลุมฺเพปิ ฆเฏปิ** นี้ กระถางปากกว้างเรียกเชื่อว่า **โกลุมพะ**.

บทว่า **โอลีนวิลีนานิ** ได้แก่ เยิ้มหยดลงภายใต้ และที่ข้างทั้งสอง.

บทว่า **โอกิณฺณวิกิณฺณา** มีความว่า พวกหนูขุดพื้นดินเกลื่อนและกัดฝาผนัง วิ่งพลุกพล่านไปมาข้างบนเกลื่อนกล่น เพราะกลิ่นแห่งเภสัช ๕ มีเนยใสเป็นต้น.

บทว่า **อนฺโตโกฏฺธาคาริกา** ได้แก่ มีเรือนคลังจัดแจงไว้ ณ ภายใน.

บทว่า **ปฏิสายนียานิ** ได้แก่ อันควรลิ้ม. อธิบายว่า "ควรบริโภค."

บทว่า **เภสชฺชานิ** มีความว่า เภสัชทั้งหลาย จะทำกิจแห่งเภสัชหรือไม่ก็ตาม ก็ได้โวหาร (ว่าเภสัช) อย่างนี้.

ด้วยบทว่า **โคสปฺปิ** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเนยใสที่ปรากฏในโลกแล้วทรงแสดงสงเคราะห์เอาเนยใสแม้แห่งสัตว์เหล่าอื่น มีมฤดู ละมั่งและกระต่ายเป็นต้น เข้าด้วยคำว่า "**เยสํ มํสํ**

กปฺปติ" นี้. แท้จริง สัตว์เหล่าใดมีน้ำนม, สัตว์เหล่านั้นก็มีเนยใส ด้วย. แต่เนยใสของสัตว์เหล่านั้น จะหาได้ง่ายหรือหาได้ยากก็ตามที ก็ตรัสไว้ เพื่อความไม่งมงาย. ถึงเนยข้น ก็อย่างนั้น.

[อธิบายวิธีปฏิบัติในการรับประเคนเภสัชต่าง ๆ]

สองบทว่า **สนฺนิธิการกํ ปริภุญฺชิตพฺพานิ** มีความว่า พึงกระทำ การสั่งสม คือ เก็บไว้บริโภค. อย่างไร ? คือ บรรดาเภสัชมีเนยใส เป็นต้น ที่มาในพระบาลี จะกล่าวถึงเนยใสก่อน ที่ภิกษุรับประเคน ก่อนฉัน ควรจะฉันเจืออามิสก็ได้ ปราศจากอามิสก็ได้ ในเวลา ก่อนฉันในวันนั้น. ตั้งแต่ภายหลังฉันไป พึงฉันปราศจากอามิสได้ ตลอด ๗ วัน. แม้เพราะล่วง ๗ วันไป ถ้าภิกษุเก็บไว้ในภาชนะเดียว เป็นนิสสัคคีย์ตัวเดียว. ถ้าเก็บไว้ในภาชนะมากหลาย เป็นนิสสัคคีย์ หลายตัว ตามจำนวนวัตถุ.

เนยใสที่ภิกษุรับประเคนภายหลังฉัน ควรฉันได้ไม่เจืออามิสเลย ตลอด ๗ วัน. ภิกษุจะกลืนกินเนยใสที่คนทำให้เป็นอุคคหิตก์ เก็บ ไว้ในเวลาก่อนฉัน หรือหลังฉัน ย่อมไม่ควร. พึงน้อมไปใช้ใน กิจอื่นมีการใช้ทาเป็นต้น. แม้เพราะล่วง ๗ วันไป ก็ไม่เป็นอาบัติ เพราะถึงความเป็นของไม่ควรกลืนกิน. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า "เป็น ของควรลิ้ม."

ถ้าอนุปสัมบันทำเนยใสด้วยเนยข้นที่รับประเคนไว้ ในเวลาก่อน

ฉันถวาย, จะฉันกับอามิสในเวลาก่อนฉัน ควรอยู่. ถ้าภิกษุทำเอง, ฉันไม่เจืออามิสเลย ย่อมควรแม้ตลอด ๗ วัน. แต่เนยใสที่บุคคลใดคนหนึ่งทำด้วยเนยข้นที่รับประเคนในเวลาหลังฉัน ควรฉันได้ไม่เจืออามิสตลอด ๗ วันเหมือนกัน.

[อธิบายวิธีปฏิบัติในเนยใสและเนยข้น]

ผู้ศึกษาพึงทราบวินิจฉัยในเนยใสที่ทำด้วยเนยข้น (ซึ่งภิกษุทำให้) เป็นอุคคหิตก์ โดยนัยแห่งเนยใสล้วน ๆ ดังที่กล่าวแล้วในก่อนนั้นแล. เนยใสทำด้วยนมสดที่ภิกษุรับประเคนไว้ก่อนฉันก็ดี ด้วยนมส้มก็ดี ที่อนุปสัมบันทำ ควรฉันได้ แม้เจืออามิส ในเวลาก่อนฉันในวันนั้น. ที่ภิกษุทำเอง ควรฉันปราศจากอามิสอย่างเดียว, ในภายหลังฉันไม่ควร.

จริงอยู่ เมื่อภิกษุอุ่นเนยข้น ไม่จัดเป็นสามปักกะ. แต่จะฉันอามิสกับด้วยเนยข้นนั้นที่เป็นสามปักกะ ย่อมไม่ควร. ตั้งแต่หลังฉันไป ก็ไม่ควรเหมือนกัน. ไม่เป็นอาบัติ แม้ในเพราะล่วง ๗ วันไป เพราะรับประเคนทั้งวัตถุ. สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า "รับประเคนเภสัชเหล่านั้นแล้ว" เป็นต้น, แต่เนยใสที่ทำด้วยนมสดและนมส้มที่ภิกษุรับประเคนในเวลาหลังฉัน ควรน้อมไปใช้ในกิจมีการทาตัวเป็นต้น. เนยใสที่ทำด้วยนมสดนมส้มซึ่งเป็นอุคคหิตก์ แม้ในเวลาก่อนฉัน (ก็ควรน้อมเข้าไปใช้ในกิจมีการทาตัวเป็นต้น). ไม่เป็นอาบัติ แม้เพราะเนยใสทั้งสองอย่างล่วง ๗ วันไป. ในเนยใสของพวกสัตว์ที่มีมังสะเป็นอกัปปิยะ ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. แต่มีความแปลกกันดังต่อไปนี้ :-

เป็นนิสสัคคีย์ ด้วยเนยข้นและเนยใสที่มาแล้วในพระบาลีใด, ในพระบาลีนั้น เป็นทุกกฏด้วยเนยใสของพวกสัตว์ที่มีมังสะเป็นอกัปปิยะนี้. ในอรรถกถาอันธกะ ท่านคันค้านเนยใสและเนยข้นของมนุษย์ไว้ ทำให้สมควรแก่เหตุ. เนยใสและเนยข้นของมนุษย์นั้น ท่านคัดค้านไว้ไม่ชอบ เพราะพระอาจารย์ทั้งหลาย อนุญาตไว้ในอรรถกถาทั้งปวง. และแม้การวินิจฉัยเนยใสและเนยข้นของมนุษย์นั้น จักมาข้างหน้า. แม้เนยข้นที่มาแล้วในพระบาลี ภิกษุรับประเคนในเวลาก่อนฉัน จะฉันแม้เจือกับอามิสในเวลาก่อนฉันในวันนั้น ควรอยู่, ตั้งแต่ภายหลังฉันไป ไม่เจืออามิสเลย จึงควร. เพราะล่วง ๗ วันไป ในเนยข้นที่เก็บไว้ในภาชนะต่าง ๆ กัน เป็นนิสสัคคีย์ ตามจำนวนภาชนะ, ในเนยข้นที่เก็บไว้อย่างเป็นก้อน ๆ ไม่คละกัน แม้ในภาชนะเดียว ก็เป็นนิสสัคคีย์ ตามจำนวนก้อน. เนยข้นที่ภิกษุรับประเคนไว้ในเวลาหลังฉัน ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยแห่งเนยใสเหมือนกัน.

ส่วนความแปลกกันในเนยข้นนี้ มีดังนี้ :- ก้อนนมส้มบ้าง หยาดเปรียงบ้าง มีอยู่; เพราะฉะนั้น พวกพระเถระจำนวนครึ่ง จึงได้กล่าวว่า "ที่ฟอกแล้วจักควร." ส่วนพระมหาสีเถระกล่าวว่า "ตั้งแต่เวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตแล้ว เนยข้นพอยกขึ้นจากเปรียงเท่านั้น ภิกษุทั้งหลายขบฉันได้." เพราะเหตุนั้น ภิกษุจะฉันเนยข้นพึงชำระ คือตักเอานมส้ม เปรียง แมลงวัน และมดแดงเป็นต้นออกแล้วฉันเถิด. ภิกษุใคร่จะเจียวให้เป็นเนยใสฉัน จะเจียมแม้เนยข้นที่ยังไม่ฟอกก็ควร. ในเนยข้นนั้นสิ่งใดที่เป็นนมส้มก็ดี ที่เป็นเปรียงก็ดี

สิ่งนั้นจักถึงความหมดสิ้นไป. ก็ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ยังไม่ชื่อว่ารับประเคนพร้อมทั้งวัตถุ อธิบายดังกล่าวมานี้ เป็นอธิบายในคำของพระมหาสีวเถระนี้. แต่ภิกษุทั้งหลายผู้มักรังเกียจ ย่อมรังเกียจแม้ในเนยข้นที่เจียวนั้น เพราะเจียวพร้อมทั้งอามิส.

บัดนี้ ผู้ศึกษาพึงถือเอานัยแห่งอาบัติ อนาบัติ การบริโภค และไม่บริโภคในเนยที่จับต้องแล้วเก็บไว้ ในเนยข้นที่ภิกษุรับประเคนนมสดและนมส้มก่อนฉันแล้วทำ ในเนยข้นที่ภิกษุรับประเคนนมสดนมส้มนั้นในภายหลังฉันแล้วทำ ในเนยข้นที่ทำด้วยนมสดและนมส้ม ที่เป็นอุคคหิก์ และในเนยข้นของพวกสัตว์ที่มีมังสะเป็นอกัปปิยะ ทั้งหมดโดยลำดับดังกล่าวแล้วในเนยใสนั่นแล. พวกขาวบ้าน ย่อมเทซึ่งเนยใสบ้าง เนยข้นบ้าง น้ำมันที่เคี่ยวแล้วบ้าง น้ำมันที่ยังไม่ได้เคี่ยวบ้างลงในเนยใสนั้นนั่นเอง ของภิกษุทั้งหลายผู้เข้าไป เพื่อภิกษุน้ำมัน. หยาดเปรียงและนมส้มบ้าง เมล็ดข้าวสุดบ้าง รำข้าวสารบ้าง จำพวกแมลงวันเป็นต้นบ้าง มีอยู่ในเนยใสนั้น. เนยใสนั้น ภิกษุทำให้สุกด้วยแสงแดดแล้วกรองเอาไว้ จัดเป็นสัตตาหกาลิก.

ก็การที่ภิกษุจะเคี่ยวกับเภสัชที่รับประเคนไว้ แล้วทำการนัตถุ์เข้าทางจมูก ควรอยู่. ถ้าในสมัยฝนพรำ สามเณรผู้ลัชชี เมื่อจะเปลื้องการหุงต้มอามิสให้พ้นไป อย่างที่พวกภิกษุไม่หุงต้มข้าวสารและรำเป็นต้นที่ตกลงไปในเนยใสนั้น ทำให้ละลายในไฟแล้วกรองไว้ เจียวถวายใหม่, ย่อมควรตลอด ๗ วัน โดยนัยก่อนเหมือนกัน.

[อธิบายวิธีปฏิบัติในเภสัช คือน้ำมัน]

บรรดาจำพวกน้ำมัน จะว่าถึงน้ำมันงาก่อน ที่รับประเคนก่อนฉัน แม้เจืออามิส ย่อมควร ในเวลาก่อนฉัน. ตั้งแต่หลังฉันไป ปราศจากอามิสเท่านั้นจึงควร. ผู้ศึกษา พึงทราบความที่น้ำมันงานั้นเป็นนิสสัคคีย์ ด้วยจำนวนภาชนะ เพราะล่วง ๗ วันไป. น้ำมันงาที่รับประเคนภายหลังฉัน ปราศจากอามิสเท่านั้น จึงควร ตลอด ๗ วัน. จะดื่มกินน้ำมันงาที่ทำให้เป็นอุคคหิตก์เก็บไว้ไม่ควร. ควรน้อมเข้าไปในกิจมีการทาศีรษะเป็นต้น. แม้ในเพราะล่วง ๗ วันไป ก็ไม่เป็นอาบัติ. น้ำมันที่ภิกษุรับประเคน เมล็ดงาในปุเรภัตทำ เจืออามิสย่อมควร ในปุเรภัต. ตั้งแต่ปัจฉาภัตไปเป็นของไม่ควรกลืนกิน. พึงน้อมไปในกิจมีการทาศีรษะเป็นต้น. แม้ในเมื่อล่วง ๗ วันไป ก็ไม่เป็นอาบัติ. น้ำมันที่ภิกษุรับประเคนเมล็ดงาในปัจฉาภัตแล้วทำ เป็นของไม่ควรกลืนเกินเหมือนกัน เพราะรับประเคนทั้งวัตถุ. แม้ในเมื่อล่วง ๗ วันไป ก็ไม่เป็นอาบัติ. พึงน้อมเข้าไปในกิจมีการทาศีรษะเป็นต้น. แม้ในน้ำมันที่ทำด้วยเมล็ดงาที่ภิกษุจับต้องในปุเรภัต หรือในปัจฉาภัต ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

น้ำมันที่คั่วเมล็ดงาซึ่งภิกษุรับประเคนในปุเรภัต แล้วนึ่งแป้งงาหรือให้ชุ่มด้วยน้ำอุ่นทำ, ถ้าอนุปสัมบันทำ แม้เจืออามิส ย่อมควรในปุเรภัต. ที่คนทำเอง เพราะปล้อนวัตถุออกแล้ว ไม่มีอามิสเลยจึงควรในปุเรภัต. เพราะเป็นน้ำมันที่เจียวเอง เจืออามิสจึงไม่ควร. ก็เพราะเป็นของที่รับประเคนพร้อมทั้งวัตถุ แม้ทั้งสองอย่าง จึงไม่ควร

กลืนกิน จำเดิมแต่ปัจฉาภัตไป พึงน้อมเข้าไปในการทาศีรษะเป็นต้น. แม้ในเมื่อล่วง ๗ วันไป ก็ไม่เป็นอาบัติ. แต่ถ้าว่า น้ำอุ่นมีน้อย, น้ำนั้นเพียงแต่ว่าพรมลงเท่านั้น เป็นอัพโพหาริก ย่อมไม่ถึงการนับว่าเป็นสามปักกะ. แม้ในน้ำมันเมล็ดพันธุ์ผักกาดเป็นต้น ที่ภิกษุรับประเคนพร้อมทั้งวัตถุ ก็มีวินิจฉัยเช่นเดียวกับที่กล่าวแล้ว ในน้ำมันงาที่ไม่มีวัตถุนั่นแล.

ก็ถ้าว่า ภิกษุอาจเพื่อทำน้ำมัน จากผงแห่งเมล็ดพันธุ์ผักกาดเป็นต้น ที่รับประเคนไว้ในปุเรภัต โดยเจียวด้วยแสงแดด, น้ำมันนั้นแม้เจือด้วยอามิส ย่อมควรในปุเรภัต. ตั้งแต่ปัจฉาภัตไป ไม่เจืออามิสเลย จึงควร. ในเมื่อล่วง ๗ วันไป เป็นนิสสัคคีย์.

อนึ่ง เพราะภิกษุทั้งหลาย นึ่งผงเมล็ดพันธุ์ผักกาดและมะซางเป็นต้นและคั่วเมล็ดละหุ่งแล้วกระทำน้ำมันอย่างนี้ ; ฉะนั้น น้ำมันของภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นที่พวกอนุปสัมบันทำ แม้เจืออามิสก็ควรในเวลาก่อนฉัน. ก็เพราะวัตถุเป็นยาวชีวิก จึงไม่มีโทษ ในการรับประเคนพร้อมทั้งวัตถุ ฉะนี้แล. น้ำมันเมล็ดพันธุ์ผักกาดเป็นต้น ที่คนทำเองพึงบริโภค โดยการบริโภคปราศจากอามิสอย่างเดียวได้ตลอด ๗ วัน. น้ำมันที่ทำด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาดเป็นต้น ที่เป็นอุคคหิตก์ ไม่ควรกลืนกิน ควรแต่ในการใช้สอยภายนอก. แม้เมื่อล่วง ๗ วันไป ก็ไม่เป็นอาบัติ. น้ำมันที่ภิกษุรับประเคนเมล็ดพันธุ์ผักกาด มะซางและเมล็ดละหุ่ง เพื่อต้องการจะทำน้ำมัน แล้วทำในวันนั้นนั่นเอง เป็นสัตตาหกาลิก, ทำในวันรุ่งขึ้น ควรบริโภคได้ ๖ วัน. ทำในวันที่ ๓ ควรบริโภคได้

๕ วัน. แต่ที่ทำในวันที่ ๔ ควร ๓ วัน... ในวันที่ ๕ ควร ๒ วัน ... ในวันที่ ๖ ควร ๑ วัน... ในวันที่ ๗ ควรในวันนั้นเท่านั้น. ถ้ายังคงอยู่จนถึงอรุณขึ้นเป็นนิสสัคคีย์. ที่ทำในวันที่ ๘ ไม่ควรกลืนกินเลย, แต่ควรในการใช้สอยภายนอก เพราะเป็นของยังไม่เสียสละ. แม้ถ้าว่าไม่ทำ, ในเมื่อเมล็ดพันธุ์ผักกาดที่ตนรับไว้ เพื่อประโยชน์แก่น้ำมันเป็นต้นล่วงกาล ๗ วันไป ก็เป็นทุกกฏอย่างเดียว.

อนึ่ง น้ำมันของผลไม้มีมะพร้อวเมล็ดสะเดา สะคร้อ เล็บเหยี่ยว และสำโรง[๑]เป็นต้น แม้เหล่าอื่นทีไม่ได้มาในพระบาลี ก็ยังมี. เมื่อภิกษุรับประเคนน้ำมันเหล่านั้นแล้วให้ล่วง ๗ วันไปเป็นทุกกฏ. ในมะพร้าวเป็นต้นเหล่านี้ มีความแปลกกันดังนี้ :- พึงกำหนดวัตถุแห่งยาวกาลิกและวัตถุแห่งยาวชีวิกที่เหลือแล้ว ทราบวิธีการแห่งสามปักกะ (ให้สุกเอง) สวัตถุก (ของที่รับทั้งวัตถุ) ของที่รับประเคนในปุเรภัต รับประเคนในปัจฉาภัต และอุคคหิตวัตถุ (ของที่ยังไม่ได้รับประเคนภิกษุจับต้อง) ทั้งหมด ตามนัยดังกล่าวแล้วนั่นแล.

[อธิบายน้ำมันทำจากเปลวสัตว์ต่าง ๆ]

บทว่า **วสาเตลํ** ได้แก่ น้ำมันแห่งเปลวสัตว์ที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้อย่างนี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาต เปลวมัน ๕ ชนิด คือ เปลวหมี, เปลวปลา, เปลวปลาฉลาม, เปลวสุกร, เปลวพา[๒]" ก็บรรดาเปลวมัน ๕ ชนิดนี้ ด้วยคำว่า "เปลวหมี" พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตเปลวงมันแห่งสัตว์ที่มีมังสะเป็นอกัปปิยะ

๑. บางแห่งว่า เมล็ดฝ้าย. ๒. วิ. มหา. ๕/๔๑.

ทั้งหมด เว้นเปลวมันแห่งมนุษย์เสีย. อนึ่ง แม้ปลาฉลาม ก็เป็นอัน พระองค์ทรงถือเอาแล้วด้วยศัพท์ว่าปลา. แต่เพราะปลาฉลามเป็นปลาร้าย พระองค์จึงตรัสแยกไว้ต่างหาก. ในบาลีนี้ พระองค์ทรงอนุญาตเปลวมันแห่งพวกสัตว์มีมังสะเป็นกัปปิยะแม้ทุกชนิด ด้วยศัพท์ว่าปลาเป็นต้น.

จริงอยู่ ในจำพวกมังสะ มังสะแห่งมนุษย์, ช้าง, ม้า, สุนัข งู, สีหะ,. เสือโคร่ง, เสือเหลือง, หมี, เสือดาว; ๑๐ ชนิด เป็นอกัปปิยะ. บรรดาเปลวมัน เปลวมันแห่งมนุษย์ อย่างเดียว เป็นอกัปปิยะ. บรรดาอวัยวะอย่างอื่น มีน้ำนมเป็นต้น ชื่อว่า เป็นอกัป-ปิยะ ไม่มี. น้ำมันเปลวที่พวกอนุปสัมบันทำและกรองแล้ว ภิกษุรับประเคนก่อนฉัน แม้เจืออามิส ก็ควรก่อนฉัน. ตั้งแต่หลังฉันไปไม่เจืออามิสเลย จึงควรตลอด ๗ วัน. วัตถุใดที่คล้ายกับธุลีดินละเอียด เป็นมังสะก็ดี เอ็นก็ดี กระดูกก็ดี เลือดก็ดี ปนอยู่ในเปลวมันนั้น, วัตถุนั้นจัดเป็นอัพโพหาริก.

ก็ถ้าว่า ภิกษุรับประเคนเปลวมันกระทำน้ำมันเอง, รับประเคนแล้วเจียว กรองเสร็จในปุเรภัต พึงบริโภค โดยบริโภคปราศจากอามิสได้ตลอด ๗ วัน. แท้จริง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงการบริโภคปราศจากอามิส จึงตรัสดำนี้ว่า "รับประเคนในกาล เจียวเสร็จในกาล กรองในกาล ควรเพื่อบริโภคอย่างบริโภคน้ำมัน." มังสะที่ละเอียดเป็นต้น แม้ในน้ำมันที่รับประเคนเปลวมันแล้วเจียวกรองนั้น ก็เป็นอัพโพหาริกเหมือนกัน. แต่จะรับประเคน หรือเจียว

ในปัจฉาภัต ไม่ควรเลย.

สมจริง ดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้นี้ว่า "ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าภิกษุรับประเคนเปลวมันในเวลาวิกาล เจียวในเวลาวิวาล กรอง ในเวลาวิกาล, ถ้าภิกษุบริโภคซึ่งน้ำมันนั้น ต้องทุกกฏ ๓ ตัว, ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าภิกษุรับประเคนมันเปลวในกาล เจียวในวิกาล กรองในวิกาล, ถ้าบริโภคน้ำมันนั้น ต้องทุกกฏ ๒ ตัว, ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้าภิกษุรับประเคนในกาล เจียวในกาล กรองในวิกาล, ถ้าบริโภคน้ำมันนั้น ต้องทุกกฏ (ตัวเดียว). ภิกษุทั้งหลาย ! ถ้ามันเปลว ภิกษุรับประเคนในกาลเจียวในกาล กรองในกาล, ถ้าภิกษุบริโภคน้ำมันนั้น ไม่เป็นอาบัติ[๑]" ดังนี้.

แต่พวกอันเตวาสิกถามพระอุปติสสเถระว่า "ท่านขอรับ ! เนยใส เนยข้น และเปลวมัน ที่ภิกษุเจียวรวมกันแล้วเกรอะออก ควรหรือไม่ควร."

พระเถระตอบว่า "ไม่ควร อาวุโส !" ได้ยินว่า พระเถระรังเกียจในเนยใส เนยข้น เปลวมัน ที่ภิกษุเจียวรวมกันแล้ว เกรอะออกนี้ ดุจในกากน้ำมันงาที่เจียวแล้ว.

ภายหลัง พวกอันเตวาสิกถามท่านหนักขึ้นว่า "ท่านขอรับ ! ก้อนนมส้มก็ดี หยดเปรียงก็ดี มีอยู่ในเนยข้น, เนยข้นนั่น ควรไหม ?"

พระเถระตอบว่า "ผู้มีอายุ แม้เนยข้นนั่น ก็ไม่ควร." ลำดับนั้น พวกอันเตวาสิก จึงถามท่านว่า "ท่านขอรับ ! น้ำมันที่เจียว

๑. วิ. มหา ๕/๔๑.

รวมกันกรองแล้ว มีความร้อนสูง ย่อมบำบัดโรคได้." พระเถระยอมรับว่า "ดีละ อาวุโส !" ดังนี้.

แต่พระมหาสุมเถระกล่าวไว้ว่า "เปลวมันของสัตว์ที่มีมังสะเป็นกัปปิยะ ย่อมควรในการบริโภคเจืออามิส, เปลวมันของพวกสัตว์ที่มีมังสะเป็นอกัปปิยะนอกนี้ ควรในการบริโภคปราศจากอามิส."

ฝ่ายพระมหาปทุมเถระปฏิเสธว่า "นี้อะไรกัน ?" แล้วกล่าวว่า "พวกภิกษุอาพาธด้วยโรคลม เติมน้ำมันเปลวหมีและสุกรเป็นต้นลงในข้าวยาคูที่ต้มด้วยน้ำฝาดรากไม้ ๕ ชนิด แล้วดื่มข้าวยาคู, ข้าวยาคูนั้นบำบัดโรคได้ เพราะมีความร้อนสูง" ดังนี้ จึงกล่าวว่า "สมควรอยู่."

[อธิบายเภสัชว่าด้วยน้ำผึ้ง]

สองบทว่า **มธุ นาม มกฺขิกามธุ** ได้แก่ น้ำหวานที่พวกผึ้งใหญ่ แมลงผึ้งตัวเล็ก และจำพวกแมลงภู่ ซึ่งมีชื่อว่าแมลงทำน้ำหวาน (น้ำ-ผึ้ง) ทำแล้ว. น้ำผึ้งนั้น ภิกษุรับประเคนก่อนฉัน แม้จะบริโภคเจืออามิสในปุเรภัตก็ควร. ตั้งแต่ปัจฉาภัตไป ควรบริโภคปราศจากอามิสอย่างเดียวตลอด ๗ วัน ในเมื่อล่วง ๗ วันไป ถ้าน้ำผึ้งชนิดหนามากเป็นเช่นกับยาง (เคี่ยวให้แข้น) ทำเป็นชิ้นเล็กชิ้นใหญ่เก็บไว้ หรือน้ำผึ้งชนิดบางนอกนี้เก็บไว้ในภาชนะต่าง ๆ กัน เป็นนิสสัคคีย์มาก ตามจำนวนวัตถุ. ถ้ามีเพียงชิ้นเดียวเท่านั้น หรือน้ำผึ้งบางนอกนี้ ก็เก็บรวมไว้ในภาชนะเดียว เป็นนิสสัคคีย์เพียงตัวเดียว. น้ำผึ้งที่เป็นอุคคหิตก์พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั่นแล. พึงน้อมเข้าไปในกิจอื่นมีทาแผลเป็นต้น.

รังผึ้งหรือขี้ผึ้ง ถ้าน้ำผึ้งไม่ติด บริสุทธิ์ เป็นยาวชีวก. แต่ที่มีน้ำผึ้ง ติดอยู่ มีดติอย่างน้ำผึ้งเหมือนกัน. แมลงผึ้งตัวยาวมีปีก ชื่อว่า จิริกะ, แมลงภู่ใหญ่ตัวดำมีปีกแข็งมีชื่อว่า **ตุมพละ**. ในรังของแมลงผึ้ง เหล่านั้น มีน้ำผึ้งคล้ายกับยาง. น้ำผึ้งนั้นเป็นยาวชีวิก.

[อธิบายเภสัชว่าด้วยน้ำอ้อย]

ข้อว่า **ผาณิตนฺนาม อจฺฉุมฺหา นิพฺพตฺตํ** มีความว่า น้ำอ้อยชนิด ที่ยังไม่ได้เคี่ยว หรือที่เคี่ยวแล้วไม่มีกาก หรือที่ไม่มีกากแม้ทั้งหมด จนกระทั่งน้ำอ้อยสดพึงทราบว่า **"น้ำอ้อย."** น้ำอ้อยนั้นที่ภิกษุรับประ-เคนก่อนฉัน แม้เจืออามิส ก็ควรในปุเรภัต. ตั้งแต่ปัจฉาภัตไป ไม่ เจืออามิสเลย จึงควรตลอด ๗ วัน. ในเมื่อล่วง ๗ วันไป เป็นนิสสัคคีย์ ตามจำนวนวัตถุ. ก้อนน้ำอ้อยแม้มากภิกษุย่อยให้แหลกแล้ว ใส่ไว้ใน ภาชนะเดียวกัน ย่อมจับรวมกันแน่น, เป็นนิสสัคคีย์เพียงตัวเดียว. น้ำอ้อยที่เป็นอุคคหิตก์ พึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ. พึงน้อม เข้าไปในกิจอื่นมีการอบเรือนเป็นต้น.

ผาณิตที่เขาทำด้วยน้ำอ้อยสดที่ยังไม่ได้กรอง ซึ่งภิกษุรับประเคน ไว้ในเวลาก่อนฉัน ถ้อนุปสัมบันทำ แม้เจืออามิส ก็ควร. ถ้าภิกษุ ทำเองไม่เจืออามิสเลย จึงควร. ก็จำเดิมแต่ปัจฉาภัตไป ไม่ควร กลืนกิน เพราะเป็นของรับประเคนทั้งวัตถุ. แม้ในเมื่อล่วง ๗ วันไป ก็ไม่เป็นอาบัติ. แม้ที่เขาทำด้วยน้ำอ้อยสด ที่ภิกษุรับประเคนทั้งที่ยังไม่ ได้กรองในปัจฉาภัต ก็ไม่ควรกลืนกินเหมือนกัน. แม้ในเมื่อล่วง ๗ วัน ไปก็ไม่เป็นอาบัติ. แม้ในผาณิตที่ภิกษุรับประเคนอ้อยลำทำ ก็มีนัย

อย่างนี้.

ก็ผาณิตที่ทำด้วยน้ำอ้อยสดที่กรองและรับประเคนไว้ในกาลก่อนฉัน ถ้าอนุปสัมบันทำ แม้เจืออามิส ก็ควรในปุเรภัต. ตั้งแต่ปัจฉาภัตไป ไม่เจืออามิสเลย จึงควรตลอด ๗ วัน. ที่ทำเองไม่เจืออามิสเลย ย่อมควรแม้ในปุเรภัต, จำเดิมแต่ปัจฉาภัตไปไม่เจืออามิสเหมือนกัน ควรตลอด ๗ วัน. แต่ผาณิตที่ทำด้วยน้ำอ้อยสด ที่กรองและรับประเคนแล้ว ในปัจฉาภัต ปราศจากอามิสเท่านั้น จึงควรตลอด ๗ วัน. ผาณิตที่เป็นอุคคหิตก์ มีนัยดังกล่าวแล้วเหมือนกัน.

ในมหาอรรถกถาท่านกล่าวว่า "ผาณิตที่ทำด้วยน้ำอ้อยเผาก็ดี ผาณิตที่ทำด้วยน้ำอ้อยหีบก็ดี ควรแต่ในปุเรภัตเท่านั้น." ส่วนในมหาปัจจรี ท่านตั้งคำถามว่า "ผาณิตที่เคี่ยวทั้งวัตถุ (กาก) นี้ ควรหรือไม่ควร ?" ดังนี้ แล้วกล่าวว่า "ผาณิตที่ทำด้วยน้ำอ้อยสดชื่อว่าไม่ควรในปัจฉาภัต ย่อมไม่มี." คำนั้นถูกแล้ว.

ผาณิตดอกมะซางที่เขาทำด้วยน้ำเย็น แม้เจืออามิส ก็ควรในปุเรภัต. จำเดิมแต่ในปัจฉาภัตไป ไม่เจืออามิสเลย จึงควรตลอด ๗ วัน. ในเมื่อล่วง ๗ วันไป เป็นทุกกฏตามจำนวนวัตถุ. ส่วนผาณิตมะซางที่เขาเติมนมสดทำ เป็นยาวกาลิก. แต่ชนทั้งหลายตักเอาฝ้า (ฟอง) นมสดออกแล้ว ๆ ชำระขัณฑสกรให้สะอาด ; เพราะฉะนั้น ขัณฑสกรนั้น ก็ควร. ส่วนดอกมะซางสด ย่อมควรแม้ในปุเรภัต คั่วแล้วก็ควร, คั่วแล้วตำผสมด้วยของอื่นมีเมล็ดงาเป็นต้น หรือไม่ผสม ก็ควร.

แต่ถ้าว่า ชนทั้งหลายถือเอามะซางนั้นประกอบเข้ากัน (ปรุง) เพื่อต้องการเมรัย, ดอกมะซางที่ปรงแล้วนั้น ย่อมไม่ควรตั้งแต่พืช. ผาณิตแห่งผลไม้ที่เป็นยาวกาลิกทั้งหมด มีกล้วย ผลอินทผาลัม (เป้งก็ว่า) มะม่วง สาเก ขนุน และมะขามเป็นต้น เป็นยาวกาลิกเหมือนกัน. ชนทั้งหลายทำผาณิตด้วยพริกสุก, ผาณิตนั้นเป็นยาวกาลิก.

สองบทว่า **ตานิ ปฏิคฺคเหตฺวา** มีความว่า ถ้าภิกษุรับประเคนเภสัช ๕ อย่าง มีเนยใสเป็นต้นแม้ทั้งหมด เก็บไว้ไม่แยกกันในหม้อเดียว ในเมื่อล่วง ๗ วันไป เป็นนิสสัคคีย์เพียงตัวเดียว, เมื่อแยกกันเก็บ เป็นนิสสัคคีย์ ๕ ตัว. อันเภสัช ๕ นี้ ยังไม่ล่วง ๗ วัน ภิกษุผู้อาพาธก็ดี ไม่ได้อาพาธก็ดี ควรบริโภคตามสบาย โดยนัยดังกล่าวแล้ว.

[อธิบายข้อที่ทรงอนุญาตไว้เฉพาะ ๗ อย่าง]

ก็ข้อที่ชื่อว่าทรงอนุญาตเฉพาะมี ๗ อย่าง คือ อนุญาตเฉพาะอาพาธ ๑ เฉพาะบุคคล ๑ เฉพาะกาล ๑ เฉพาะสมัย ๑ เฉพาะประเทศ ๑ เฉพาะมันเปลว ๑ เฉพาะเภสัช ๑.

บรรดาอนุญาตเฉพาะ ๗ อย่างนั้น ที่ชื่อว่าทรงอนุญาตเฉพาะอาพาธ ได้แก่ ข้อที่ทรงอนุญาตเฉพาะอาพาธอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตเนื้อสด เลือดสด ในเพราะอาพาธอันเกิดจากอมนุษย์[๑]." เนื้อสดและเลือดสดนั้น ควรแก่ภิกษุผู้อาพาธด้วยอาพาธนั้นอย่างเดียว ไม่ควรแก่ภิกษุอื่น. ก็แล เนื้อสดและเลือดสด

๑. วิ. มหา. ๕/๔๕

นั้นเป็นกัปปิยะก็ดี เป็นอกัปปิยะก็ดี ย่อมควรทั้งนั้น ทั้งในกาลทั้งในวิกาล.

ที่ชื่อว่าทรงอนุญาตเฉพาะบุคคลได้แก่ ข้อที่ทรงอนุญาตเฉพาะบุคคลอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตการเรออวกแก่ภิกษุผู้มักเรออวก, ภิกษุทั้งหลาย ! แต่ที่เรออวกออกมานอกทวารปากแล้ว ไม่ควรกลืนกิน[๑]." การเรออวกนั้น ควรแก่ภิกษุผู้มักเรออวกนั้นเท่านั้น ไม่ควรแก่ภิกษุอื่น.

ที่ชื่อว่าทรงอนุญาตเฉพาะกาล ได้แก่ ข้อที่ทรงอนุญาตเฉพาะกาลที่ภิกษุถูกงูกัดอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตยามหาวิกัฏ ๔ คือ คูถ มูตร เถ้า ดิน[๒]." ยมหาวิกัฏนั้น เฉพาะในกาลนั้น แม้ไม่รับประเคน ก็ควร, ในกาลอื่นหาควรไม่,

ที่ชื่อว่าทรงอนุญาตเฉพาะสมัย ได้แก่ อนาบัติทั้งหลาย ที่ทรงอนุญาตไว้เฉพาะสมัยนั้น ๆ โดยนัยมีว่า "(เป็นปาจิตตีย์) ในเพราะคณโภชนะ เว้นแต่สมัย[๓] " ดังนี้เป็นต้น. อาบัติเหล่านั้นเป็นอนาบัติเฉพาะในสมัยนั้น ๆ เท่านั้น, ในสมัยอื่นหาเป็นไม่.

ที่ชื่อว่าอนุญาตเฉพาะประเทศ ได้แก่ สังฆกรรมมีอุปสมบทเป็นต้น ที่ทรงอนุญาตเฉพาะในปัจจันตประเทศอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตการอุปสมบท ด้วยคณะมีพระวินัยธรเป็นที่ ๕ ในปัจจันตชนบทเห็นปานนี้." สังฆกรรมมีอุปสมบทเป็นต้นนั้น ย่อมควรเฉพาะในปัจจันตชนบทนั้นเท่านั้น, ในมัชฌิมประเทศ

๑. วิ. จุ,. ๗/๔๘. ๒. วิ. มหา. ๒/๓๑๒. ๓.๔. วิ. มหา. ๕/๕๑-๓๖-๔๑-๓๙

หาควรไม่.

ที่ชื่อว่าทรงอนุญาตเฉพาะมันเปลว ได้แก่ ข้อที่ทรงอนุญาตเภสัชโดยชื่อแห่งมันเปลวอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตเปลวมันเป็นภาสัช[๑]." เปลวมันเภสัชนั้น ของจำพวกสัตว์มีเปลวมันเป็นกัปปิยะและอกัปปิยะทั้งหมด เว้นเปลวมันของมนุษย์เสีย ย่อมควร เพื่อบริโภคอย่างบริโภคน้ำมัน แก่พวกภิกษุผู้มีความต้องการด้วยน้ำมันนั้น.

ที่ชื่อว่าทรงอนุญาตเฉพาะเภสัช ได้แก่ เนยใส เนยข้น น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย ที่สามารถแผ่ไปเพื่อสำเร็จอาหารกิจ ซึ่งทรงอนุญาตไว้ โดยชื่อแห่งเภสัชอย่างนี้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตเภสัช ๕." เภสัช ๕ เหล่านั้น ภิกษุรับประเคนแล้ว พึงบริโภคได้ตามสบายในปุเรภัตในวันนั้น, ตั้งแต่ปัจฉาภัตไป เมื่อมีเหตุ พึงบริโภคได้ตลอด ๗ วัน โดยนัยดังกล่าวแล้ว.

[อธิบายบทภาชนีย์และอนาปัตติวาร]

ข้อว่า **สตฺตาหาติกฺกนฺเต อติกฺกนฺตสญฺญี นิสิสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ** มีความว่า แม้ถ้าว่า เภสัชนั้นมีประมาณเท่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด พอจะเอานิ้วแตะแล้วลิ้มด้วยลิ้นคราวเดียว อันภิกษุจำต้องเสียสละแท้ และพึงแสดงอาบัติปาจิตตีย์เสีย.

ข้อว่า **น กายิเกน ปริโภเคน ปริภุญฺชิตพฺพํ** มีความว่า ภิกษุอย่าพึงเอาหาร่างกาย หรือทาแผลที่ร่างกาย. แม้บริขารมี

๑. วิ. มหา. ๕/๕๑-๓๖/๔๑-๓๙.

ผ้ากาสาวะ ไม้เท้า รองเท้า เขียงเช็ดเท้า เตียงและตั่งเป็นต้น ถูกเภสัชที่เป็นนิสสัคคีย์วัตถุเหล่านั้นเปื้อนแล้ว เป็นของไม่ควรบริโภค. ในมหาปัจจรี กล่าวว่า "ที่สำหรับมือจับแม้ในบานประตูและหน้าต่างก็ไม่ควรทา." ในมหาอรรถกถาท่านกล่าวว่า "แต่ผสมลงในน้ำฝาดแล้วควรทาบานประตูและหน้าต่างได้."

ข้อว่า **อนาปตฺติ อนฺโตสตฺตาหํ อธิฏฺเฐติ** มีความว่า ในภายใน ๗ วัน ภิกษุอธิษฐานเนยใส น้ำมัน และเปลวมันไว้เป็นน้ำมันทาศีรษะ หรือเป็นน้ำมันสำหรับทยอด, อธิษฐานน้ำผึ้งไว้เป็นยาทาแผล น้ำอ้อยเป็นเครื่องอบเรือน ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าภิกษุประสงค์จะรินน้ำมันที่อธิษฐานเอาไว้แล้ว ลงในภาชนะใส่น้ำมันที่ยังไม่ได้อธิษฐาน, ถ้าในภาชนะมีช่องแคบ น้ำมันที่ค่อย ๆ ไหลเข้าไป ถูกน้ำมันเก่าล้นขึ้นมาท่วม, พึงอธิษฐานใหม่. ถ้าภาชนะปากกว้างน้ำมันมาก ไหลเข้าไปอย่างรวดเร็วจนท่วมน้ำมันเก่า ไม่มีกิจที่จะต้องอธิษฐานใหม่. แท้จริง น้ำมันนั้น มีคติอย่างน้ำมันที่อธิษฐานแล้ว. ผู้ศึกษาพึงทราบแม้การรินน้ำมันที่ไม่ได้อธิษฐานลงในภาชนะใส่น้ำมันที่อธิษฐานแล้วโดยนัยนี้.

ในบทว่า **วิสฺสชฺเชติ** นี้มีวินิจฉัยดังนี้ :- ถ้าเภสัชนั้นเป็นของสองเจ้าของ ภิกษุรูปหนึ่งรับประเคนไว้ ยังไม่ได้แบ่งกัน, ในเมื่อล่วง ๗ วันไปไม่เป็นอาบัติแม้ทั้ง ๒ รูป, แต่ไม่ควรบริโภค. ถ้ารูปใดรับประเคนไว้ รูปนั้นกล่าวกะอีกรูปหนึ่งว่า "ท่านผู้มีอายุ ! น้ำมันนี้ถึง ๗ วันแล้ว, ท่านจงบริโภคน้ำมันนั้นเสีย" ดังนี้ และเธอ

ก็ไม่ทำการบริโภค จะเป็นอาบัติแก่ใคร ? ไม่เป็นอาบัติแม้แก่ใคร ๆ ทั้งนั้น. เพราะเหตุไร ? เพราะรูปที่รับประเคนก็สละแล้ว และเพราะอีกรูปหนึ่งก็ไม่ได้รับประเคน.

บทว่า **วินสฺเสติ** ได้แก่ เป็นของบริโภคไม่ได้.

ในคำว่า **จตฺเตน** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังนี้ :- เภสัชอันภิกษุสละแล้ว ทิ้งแล้ว ปล่อยแล้ว ด้วยจิตใด, จิตนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า "สละแล้ว ทิ้งแล้ว ปล่อยแล้ว." ตรัสเรียกบุคคลผู้ไม่มีความห่วงใยด้วยจิตนั้น. อธิบายว่า ผู้ไม่มีความห่วงใยอย่างนั้นให้แล้วแก่สามเณร." คำนี้ตรัสไว้ เพราะเหตุไร ? ท่านพระมหาสุมเถระกล่าวว่า "ตรัสไว้เพื่อแสดงว่าไม่เป็นอาบัติ แก่ภิกษุผู้ให้แล้วในภายใน ๗ วันอย่างนั้น ภายหลังได้คืนมาแล้วฉัน."

ส่วนท่านพระมหาปทุมเถระกล่าวว่า "น้ำมันนี้ ภิกษุไม่ควรขอ, ด้วยว่าในเพราะการบริโภคใหม่ ซึ่งน้ำมันที่ให้ไปแล้วในภายใน ๗ วัน ไม่มีอาบัติเลย, แต่ตรัสคำนี้ไว้ ก็เพื่อแสดงว่าไม่เป็นอาบัติในเพราะบริโภคน้ำมันที่ล่วง ๗ วันไป." เพราะเหตุนั้น เภสัชที่เขาถวายแล้วอย่างนี้ ถ้าสามเณรปรุงแล้ว หรือไม่ได้ปรุง ถวายแก่ภิกษุนั้นเพื่อกระทำการนัตถุ์, ภิกษุรับแล้วพึงทำการนัตถุ์. ถ้าสามเณรเป็นผู้เขลา ไม่รู้เพื่อจะถวาย, ภิกษุอื่นพึงบอกเธอว่า "แนะสามเณร ! เธอมีน้ำมันหรือ ?" เธอรับว่า "ขอรับ มีอยู่ ท่านผู้เจริญ ! ภิกษุนั้นพึงบอกเธอว่า "นำมาเถิด, เราจักทำยาถวายพระเถระ." น้ำมันย่อมควรแม้ด้วย (การถือเอา) อย่างนี้. คำที่เหลืออมีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐานดุจกฐินสิกขาบท เป็นอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

เภสัชชสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๔

วัสสิกาฎิกสิกขาบท

วัสสิกสาฎิกสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในวัสสิกสาฎิกสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

สองบทว่า **วสฺสิกสาฎิกา อนุญฺญาตา** มีความว่า ผ้าอาบน้ำฝน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตไว้แล้วในเรื่องนางวิสาขาในจีวรขันธกะ.

บทว่า **ปฏิกจฺเจว** แปลว่า ก่อนนั่นเทียว.

หลายบทว่า **มาโส เสโส คิมฺหานํ** มีความว่า ฤดูร้อน ๔ เดือน ยังเหลือเดือนสุดท้ายอีก ๑ เดือน.

บทว่า **กตฺเวา** มีความว่า ให้สำเร็จลงด้วยการเย็บ ย้อมและกัปปะเป็นที่สุด. และภิกษุเมื่อจะทำพึงกระทำผืนเดียวเท่านั้น แล้วอธิษฐานในสมัย จะอธิษฐาน ๒ ผืน ไม่ควร.

ข้อว่า **อติเรกมาเส เสเส คิมฺหาเน** ได้แก่ เมื่อเดือนที่มีชื่อว่า ฤดูร้อน ยังเหลือเกินหนึ่งเดือน.

แต่ผู้ศึกษาตั้งอยู่ในคำว่า **อติเรกฑฺฒมาเส เสเส คิมฺหาเน กตฺวา นิวาเสติ** (ทำนุ่งในเมื่อฤดูร้อนยังเหลืออยู่เกินกว่ากึ่งเดือน) นี้แล้ว พึงทราบเขตแห่งผ้าอาบน้ำฝน ๔ เขต คือเขตแห่งการแสวงหา ๑ เขตแห่งการกระทำ ๑ เขตแห่งการนุ่งห่ม ๑ เขตแห่งการอธิษฐาน ๑, และสมัย ๒ สมัย คือ กุจฉิสมัย ๑ ปิฎฐิสมัย ๑, และจตุกกะ ๒ คือ ปิฏฐิสมัยจตุกกะ ๑ กุจฉิสมัยจตุกกะ ๑.

บรรดาเขต สมัย และจตุกกะเหล่านั้น กึ่งเดือนหนึ่ง ตั้งแต่วันแรมค่ำหนึ่งหลังวันเพ็ญของเดือน ๗ ต้น ไปจนถึงวันอุโบสถในกาฬปักษ์ นี้ เป็นเขตแห่งการแสวงหา และเขตแห่งการกระทำ. แท้จริง ในระหว่างนี้ ภิกษุจะแสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ที่ยังไม่ได้ และจะทำผ้าอาบน้ำฝนที่ได้แล้ว ควรอยู่, จะนุ่งห่มและจะอธิษฐานไม่ควร. กึ่งเดือนหนึ่ง ตั้งแต่วันแรมค่ำหนึ่งหลัง วันอุโบสถในกาฬปักษ์ไป จนถึงวันเพ็ญเดือน ๘ นี้ เป็นเขตแห่งการแสวงหา การกระทำและการนุ่งห่ม แม้ทั้ง ๓. จริงอยู่ ในระหว่างนี้ จะแสวงหาผ้าอาบน้ำฝน ซึ่งยังไม่ได้ กระทำผ้าที่ได้แล้วและจะนุ่งห่ม ควรอยู่. จะอธิษฐานอย่างเดียวไม่ควร. ตั้งแต่วันแรมค่ำหนึ่งหลังวันเพ็ญเดือน ๘ ไป จนถึงวันเพ็ญเดือนกัตติกา (เดือน ๑๒) ๔ เดือนนี้เป็นเขตแห่งการแสวงหา การกระทำ การนุ่งห่ม และอธิษฐาน แม้ทั้ง ๔. จริงอยู่ ในระหว่างนี้ จะแสวงหาผ้าอาบน้ำฝนที่ยังไม่ได้ หรือจะกระทำผ้าที่ได้แล้ว จะนุ่งห่ม และจะอธิษฐาน ควรอยู่. พึงทราบเขต ๔ อย่างนี้ก่อน.

อนึ่ง ตั้งแต่วันแรมค่ำหนึ่งหลังวันเพ็ญเดือน ๑๒ ไปจนถึงวันเพ็ญแห่งเดือน ๗ ต้น, ๗ เดือนนี้ ชื่อว่าปิฏฐิสมัย (หลังสมัย). จริงอยู่ ในระหว่างนี้ เมื่อภิกษุทำการเตือนสติ โดยนัยเป็นต้นว่า "กาลแห่งผ้าอาบน้ำฝน" แล้วให้จีวร คือ ผ้าอาบน้ำฝนสำเร็จจากที่ของคนผู้ไม่ใช่ญาติ และไม่ใช่ปวารณา เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ด้วยสิกขาบทนี้, เมื่อกระทำวิญญัติโดยนัยเป็นต้นว่า "ท่านจงให้จีวร

คือผ้าอาบน้ำฝนแก่เรา" แล้วให้สำเร็จ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ด้วยอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท. เมื่อกระทำการเตือนสติ โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ ให้สำเร็จจากที่แห่งญาติและคนปวารณา เป็นนิสสัคคีย์-ปาจิตตีย์ ด้วยสิกขาบทนี้แล. เมื่อกระทำวิญญัติให้สำเร็จไม่เป็นอาบัติด้วยอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท. สมจริงดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ในคัมภีร์ปริวารว่า

"ขอจีวรกะมารดา และไม่ได้น้อมลาภไปเพื่อสงฆ์
เพราะเหตุไร ภิกษุนั้น จึงต้องอาบัติ แต่ไม่ต้อง
อาบัติ เพราะบุคคลผู้เป็นญาติ ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้
ฉลาดทั้งหลายคิดกัน[๑]แล้ว"

ก็ปัญหาข้อนี้ ท่านกล่าวหมายถึงเนื้อความนี้แล. พึงทราบปิฎฐิสมัยจตุกกะอย่างนี้.

อนึ่ง ตั้งแต่วันแรมค่ำหนึ่งหลังวันเพ็ญแห่งเดือน ๗ ต้น ไปจนถึงวันเพ็ญเดือนกัตติกา ๕ เดือนนี้ ชื่อว่ากุจฉิสมัย (ท้องสมัย). จริงอยู่ ในระหว่างนี้ เมื่อภิกษุทำการเตือนสติ โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ ให้จีวร คือ ผ้าอาบน้ำฝนสำเร็จจากที่แห่งคนผู้มิใช่ญาติและมิได้ปวารณา เป็นทุกกฏในเพราะเสียธรรมเนียม. แต่พวกชาวบ้าน ซึ่งเคยถวายจีวร คือ ผ้าอาบน้ำฝนแม้ในกาลก่อน ถึงหากว่าจะเป็นผู้มิใช่ญาติและมิใช่ผู้ปวารณาของตน ก็ไม่มีการเสียธรรมเนียมเพราะทำการเตือนสติ ในชนเหล่านั้น ทรงอนุญาตไว้. เมื่อภิกษุ

๑. วิ ปริวาร. ๘/๕๓๕.

กระทำวิญญัติให้สำเร็จเป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ด้วยอัญญาตกวิญญัตติ-สิกขาบท. เพราะเหตุไร ? เพราะตรัสไว้ว่า "ภิกษุเข้าไปหาพวกชาวบ้านผู้เคยถวายจีวรคือผ้าอาบน้ำฝนในก่อน แล้วพึงกล่าวอย่างนี้" ดังนี้เป็นต้น.

ก็จีวร คือ ผ้าอาบน้ำฝนนี้ ตามปรกติ ย่อมมีแม้ในหมู่ทายกผู้ถวายผ้าอาบน้ำฝนนั่นแล. เมื่อภิกษุเตือนให้เกิดสติ โดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นเอง แล้วให้สำเร็จจากที่แห่งคนผู้เป็นญาติและคนปวารณา ไม่เป็นอาบัติด้วยสิกขาบทนี้, เมื่อกระทำวิญญัติให้สำเร็จมา ไม่เป็นอาบัติด้วยอัญญาตกวิญญัตติสิกขาบท. จริงอยู่ คำว่า "ไม่พึงบอกเขาว่า 'จงถวายแก่เรา" นี้ ตรัสหมายถึงคนผู้มิใช่ญาติและมิใช่ปวารณานั่นเอง. พึงทราบกุจฉิสมัยจตุกกะ (หมวด ๔ ท้องสมัย) อย่างนี้.

ในคำว่า "**นคฺโค กายํ โอวสฺสาเปติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส**" นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ภิกษุผู้เปลือยกายอาบน้ำฝนนั้น พระวินัยธรอย่าปรับตามจำนวนเมล็ดน้ำฝน พึงปรับด้วยทุกกฏ ทุก ๆ ประโยคด้วยอำนาจเสร็จการอาบน้ำ. ก็แล ภิกษุนั้นอาบน้ำที่ตกลงมาจากอากาศอยู่ ในลานที่เปิดเผย (กลางแจ้ง) เท่านั้น (จึงต้องทุกกฏ). เมื่ออาบอยู่ในซุ้มอาบน้ำและในบึงเป็นต้น หรือด้วยน้ำที่ใช้หม้อตักรด (ตักอาบ) ไม่เป็นอาบัติ.

ในคำว่า **วสฺสํ อุกฺกฑฺฒียติ** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ถ้าเมื่อผ้าอาบน้ำฝนทำเสร็จแล้ว พวกภิกษุให้เดือนท้ายฤดูร้อนสิ้นไปแล้วเลื่อนเดือนตนฤดูฝนนั่นแหละขึ้นมาเป็นเดือนท้ายฤดูร้อนอีก , พึงซักผ้า

อาบน้ำฝนเก็บไว้. ไม่ต้องอธิษฐานไม่ต้องวิกัป ได้บริหารตลอด ๒ เดือน ... พึงอธิษฐาน ในวันวัสสูปนายิกา (วันเข้าพรรษา). ถ้าว่าผ้าอาบน้ำฝนภิกษุมิได้ทำ เพราะหลงลืมสติ หรือเพราะผ้าไม่พอก็ดี ย่อมได้บริหารตลอด ๖ เดือน คือ ๒ เดือนนั้นด้วย ๔ เดือนฤดูฝนด้วย. แต่ถ้าภิกษุกรานกฐินในเดือนกัตติกา ย่อมได้บริหารอีก ๔ เดือน. รวมเป็น ๑๐ เดือน ด้วยประการอย่างนี้. แม้ต่อจาก ๑๐ เดือนนั้นไป เมื่อมีความหวัง (จะได้ผ้าอาบน้ำฝน) ของภิกษุผู้ทำให้เป็นจีวรเดิมเก็บไว้ ได้บริหารอีกเดือนหนึ่ง ดังนั้น จึงได้บริหารตลอด ๑๑ เดือน ด้วยประการอย่างนี้.

ถามว่า "ก็ถ้าว่า ผ้าอาบน้ำฝนที่ได้แล้วและสำเร็จแล้ว ในเมื่อวันเข้าพรรษายังไม่มาถึง ด้วยอำนาจแห่งวันหนึ่งและสองวันเป็นต้นจนถึง ๑๐ วัน หรือ ในภายในพรรษา จะพึงอธิษฐานเมื่อไร ?"

ตอบว่า "คำนี้ ท่านไม่ได้วิจารณ์ไว้ในอรรถกถาทั้งหลย." พวกเรามีอัตโนมัติอย่างนี้ว่า "ก็แล ผ้าอาบน้ำฝนที่สำเร็จแล้ว ภายใน ๑๐ วัน ตั้งแต่วันที่ได้มา พึงอธิษฐานภายใน ๑๐ วันนั้นนั่นเอง. ที่สำเร็จในเมื่อล่วง ๑๐ วันไป พึงอธิษฐานในวันนั้น, เมื่อยังไม่ครบ ๑๐ วัน ไม่พึงให้เลยจีวรกาลไป." เพราเหตุไร ? เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ! เราอนุญาตให้อธิษฐานไตรจีวร ไม่ใช่ให้วิกัป, ให้อธิษฐานผ้าอาบน้ำฝนตลอด ๔ เดือนฤดูฝน ต่อจากนั้นไปให้วิกัป[๑]. เพราะฉะนั้น จึงไม่เป็นอาบัติ แม้

๑. วิ. มหา. ๕/๒๑๘.

เพราะล่วง ๑๐ วันไป ก่อนแต่วันเข้าพรรษา. สมจริง ดังที่ตรัสไว้ว่า "ภิกษุพึงทรงอติเรกจีวรได้ ๑๐ วันเป็นอย่างมาก[๑]." เพราะฉะนั้น ผ้าอาบน้ำฝนที่ได้มาและสำเร็จแล้วในเมื่อวันเข้าพรรษา ยังไม่มาถึงด้วยอำนาจแห่งวันหนึ่ง และสองวันเป็นต้น จนถึง ๑๐ วัน หรือในภายในพรรษา พึงอธิษฐานในภายใน ๑๐ วัน หรือในวันนั้นโดยนัยดังกล่าวแล้วนั่นแหละ, เมื่อยังไม่ครบ ๑๐ วัน ก็ไม่พึงให้ล่วงเลยจีวรกาลไป.

ในอธิการแห่งผ้าอาบน้ำฝนนั้น จะพึงมีการท้วงว่า "เพราะพระบาลีว่า 'เราอนุญาตให้อธิษฐานตลอด ๔ เดือน ฤดูฝน,' ในภายใน ๔ เดือน จะอธิษฐานในเวลาใดเวลาหนึ่ง ก็น่าจะใช้ได้." ถ้าเมื่อมีคำอย่างนี้, คำที่ตรัสไว้ว่า "เราอนุญาตให้อธิษฐานผ้าปิดฝีได้ตลอดเวลาที่ยังมีอาพาธ" และแม้ผ้าปิดฝีนั้น ก็ไม่ควรให้ล่วง ๑๐ วัน, และเมื่อมีกรล่วง ๑๐ วันไปอย่างนั้น คำว่า "พึงทรงอติเรก-จีวรได้ ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง" นี้ก็จะผิดไป; เพราะฉะนั้น บัณฑิตจึงควรเชื่อถือคำตามที่กล่าวแล้วนั่นแล. หรือว่าได้เหตุที่ไม่หละหลวมอย่างอื่นแล้ว ก็ควรสลัดทิ้งเสีย.

อนึ่ง แม้ในกุรุนที ก็กล่าวไว้ในที่สุดแห่งนิสสัคคีย์ว่า "ผ้าอาบน้ำฝนควรอธิษฐานเมื่อไร ? ก็แล ผ้าอบน้ำฝนที่สำเร็จแล้วภายใน ๑๐ วัน ตั้งแต่วันที่ได้มา ควรอธิษฐานภายใน ๑๐ วันนั้นนั่นแหละ, ถ้าผ้าไม่พอ ย่อมได้บริหารไปจนถึงเพ็ญเดือน ๑๒."

๑. วิ. มหา. ๒/๓.

คำว่า **อจฺฉินฺนจีวรสฺส** นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสหมายเอาเฉพาะผ้าอาบน้ำฝนเท่านั้น. จริงอยู่ ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุเหล่านั้นผู้เปลือยกาย ในเพราะยังน้ำฝนให้รดร่างกาย.

ก็ในบทว่า **อาปทาสุ** นี้ อุปัทวะคือโจร ชื่อว่าอันตราย แห่งภิกษุผู้นุ่งผ้าอาบน้ำฝนมีราคาแพง อาบน้ำอยู่. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ มีอรรถตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

วัสสิกสาฏิกสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๕

จีวรอัจฉินทนสิกขาบท

จีวรอัจฉินทนสิกขาบทว่า "**เตน สมเยน**" เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในจีวรอัจฉินทนสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

หลายบทว่า **ยํปิ ตฺยาหํ** ตัดบทเป็น **ยํปิ เต อหํ** แปลว่า เราได้ให้จีวรแม้ใดแก่ท่าน. ได้ยินว่า พระอุปนนท์นั้น คิดว่า "ภิกษุนี้จักนำบาตร จีวร รองเท้า และผ้าปูนอนเป็นต้นของเรา ไปสู่ที่จาริกกับเรา" จึงได้ให้แล้ว ; เพราะเหตุนั้นแล เธอจึงได้กล่าวอย่างนั้น.

[ว่าด้วยการชิงคืน ของภิกษุผู้ให้จีวร]

บทว่า **อจฺฉินฺทิ** แปลว่า ได้ถือเอาแล้วโดยพลการ. แต่เพราะถือเอาด้วยสำคัญว่าของตน จึงไม่เป็นปาราชิกแก่เธอ. เพราะเธอทำให้ลำบากแล้วถือเอาจีวร พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงบัญญัติอาบัติไว้.

ข้อว่า **สยํ อจฺฉินฺทติ นิสฺสคฺคิยํ ปาจิตฺติยํ** มีความว่า สำหรับภิกษุผู้ชิงเอาจีวรผืนเดียว และมากผืนซึ่งเนื่องเป็นอันเดียวกัน เป็นอาบัติตัวเดียว. เมื่อภิกษุชิงเอาจีวรมากผืนซึ่งไม่เนื่องเป็นอันเดียวกันและตั้งอยู่แยกกัน และเมื่อใช้ให้ผู้อื่นนำมาให้โดยสั่งอย่างนี้ว่า "เธอจงนำสังฆาฏิมา, จงนำผ้าอุตตราสงค์มา" เป็นอาบัติมากตัวตามจำนวนวัตถุ. แม้เมื่อกล่าวว่า "เธอจงนำจีวรทั้งหมดที่เราให้แล้วคืนมา" ก็เป็นอาบัติจำนวนมาก เพราะคำพูดคำเดียวนั่นแล.

ข้อว่า **อญฺญํ อาณาเปติ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส** มีความว่า สั่งว่า "เธอจงถือเอาจีวร" เป็นทุกกฏตัวเดียว. ภิกษุผู้รับสั่งถือจีวรหลายตัว. ก็เป็นปาจิตตีย์ตัวเดียว. เมื่อภิกษุกล่าวว่า "เธอจงเอาสังฆาฏิมา, จงเอาอุตตราสงค์มา" เป็นทุกกฏทุก ๆ คำพูด. เมื่อกล่าวว่า "เธอจงเอาจีวรที่เราให้ทั้งหมดคืนมา" เป็นอาบัติจำนวนมาก เพราะคำพูดคำเดียว.

สองบทว่า **อญฺญํ ปริกฺขารํ** มีความว่า บริขารรอย่างใดอย่างหนึ่ง เว้นจีวรอย่างเล็กที่ควรจะวิกัปได้ โดยที่สุดแม้แต่เข็ม. แม้ในจำพวกเข็มที่ห่อเก็บไว้ ก็เป็นทุกกฏหลายตัวตามจำนวนวัตถุ. ในเข็มที่ห่อไว้หลวม.ๆ (ก็เป็นทุกกฏมากตัวตามจำนวนวัตถุ) อย่างนั้นเหมือนกัน. ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า "ก็ในเข็มทั้งหลายที่เขามัดไว้แน่นเป็นทุกกฏตัวเดียวเท่านั้น." แม้ในเข็มที่เขาใส่ไว้ในกล่องเข็ม ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ถึงแม้ในเภสัชมีเครื่องเผ็ดร้อน ๓ ชนิด ที่เขาใส่ไว้ในถุงย่ามมัดไว้หย่อน และมัดไว้แน่น ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน.

[อธิบายการคืนให้แก่เจ้าของเดิมแห่งภิกษุผู้รับไป]

สองบทว่า **โส วา เทติ** มีความว่า ให้คืนอย่างนี้ว่า "ท่านขอรับ ! จีวรนี้สมควรแก่ท่านเท่านั้น" ดังนี้ ก็ดี. อีกอย่างหนึ่ง ก็ภิกษุหนุ่มนั้นถูกพระเถระนั้น กล่าวถ้อยคำมีอาทิอย่างนี้ว่า "คุณ ! เราได้ให้จีวรแก่เธอด้วยหวังว่า 'จักทำวัตรและปฏิวัตร จักถืออุปัชฌาย์ จักเรียกซึ่งธรรมในสำนักของเรา' มาบัดนี้ เธอนั้นไม่กระทำ

วัตร ไม่ถืออุปัชฌาย์ ไม่เรียนธรรม" ดังนี้ จึงให้คืนว่า "ท่านขอรับ ! ดูเหมือนท่านพูดเพื่อต้องการจีวร, นี้จีวรของท่าน." ภิกษุผู้รับไปนั้น ให้คืนแม้ด้วยอาการอย่างนี้ก็ดี. ก็หรือว่าพระเถระกล่าวถึงภิกษุหนุ่มผู้หลีกไปสู่ทิศว่า "พวกท่านจงให้เธอกลับ." เธอไม่กลับ. พระเถระสั่งว่า "พวกท่านจงยึดจีวรกันไว้" ถ้าอย่างนี้ เธอกลับเป็นการดี. ถ้าเธอกล่าวว่า "พวกท่านดูเหมือนจะพูด เพื่อต้องการบาตรและจีวร, พวกท่านจงรับเอามันไปเถิด" แล้วให้คืน. แม้อย่างนี้ ก็ชื่อว่าภิกษุผู้รับไปนั้นให้คืนเองก็ดี.

อนึ่ง พระเถระเห็นเธอสึกแล้วกล่าวว่า "เราได้ให้บาตรและจีวรแก่เธอด้วยหวังว่า 'จักกระทำวัตร' บัดนี้ เธอนั้นก็สึกไปแล้ว." ฝ่ายภิกษุหนุ่มที่สึกไปพูดว่า "ขอท่านโปรดรับเอาบาตรและจีวรของท่านไปเถิด" แล้วให้คืน. แม้อย่างนี้ ก็ชื่อว่าภิกษุผู้รับไปนั้นนั่นแลให้คืนเอาก็ดี. แต่จะให้ด้วยกล่าวอย่างนี้ว่า "เราให้แก่เธอผู้ถืออุปัชฌาย์ในสำนักของเราเท่านั้น เราไม่ให้แก่ผู้ถืออุปัชฌาย์ในที่อื่น, เราให้เฉพาะแก่ผู้กระทำวัตร, ไม่ให้แก่ผู้ไม่กระทำวัตร เราให้แก่ผู้เรียนธรรมเท่านั้นไม่ให้แก่ผู้ไม่เรียน เราให้แก่ผู้ไม่สึกเท่านั้น ไม่ให้แก่ผู้สึก" ดังนี้ ไม่ควร. เป็นทุกกฏแก่ผู้ให้. แต่จะใช้ให้นำคืนมาควรอยู่. ภิกษุผู้ชิงเอาจีวรที่ตนสละให้แล้วคืนมา พระวินัยธรพึงปรับตามราคาสิ่งของ. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มี ๓ สมุฏฐาน ย่อมเกิด ทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์ สจิตตกะ

โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต เป็นทุกขเวทนา ฉะนี้แล.

จีวรอัจฉินทนสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๖

สุตตวิญญัตติสิกขาบท

สุตตวิญญัตติสิกขาบทว่า "**เตน สมเยน**" เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในสุตตวิญญัตติสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

[ว่าด้วยกำเนินด้าย ๖ ชนิด]

บทว่า **โขมํ** ได้แก่ ด้ายที่ทำด้วยเปลือกไม้โขมะ.

บทว่า **กปฺปาสิกํ** ได้แก่ ด้ายที่เกิดจากฝ้าย.

บทว่า **โกเสยฺยํ** ได้แก่ ด้ายที่กรอด้วยใยไหม.

บทว่า **กมฺพลํ** ได้แก่ ด้ายทำด้วยขนแกะ.

บทว่า **สาณํ** ได้แก่ ด้ายที่ทำด้วยเปลือกไม้สาณะ (ป่าน).

บทว่า **ภงฺคํ** อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า ได้แก่ "ด้ายที่ทำด้วยปอชนิดหนึ่งต่างหาก." แต่ด้ายที่เขาทำผสมกันด้วยสัมภาระทั้ง ๕ อย่างนั่น ผู้ศึกษาพึงทราบว่า "**ภังคะ.**"

หลายบทว่า **วายาเปติ ปโเค ทุกฺกฏํ** มีความว่า ถ้าช่างหูกไม่มีกระสวยและฟืมเป็นต้น, เขาคิดว่า "เราจักนำของเหล่านั้นมาจากป่า" จึงลับมีดหรือขวาน, ตั้งแต่นั้นไปเขากระทำประโยคใด ๆ เพื่อต้องการเครื่องอุปกรณ์ก็ดี เพื่อต้องการจะทอจีวรก็ดี เป็นทุกกฏแก่ภิกษุทุก ๆ ประโยคนั้นของช่างหูกในกิจทั้งปวง. เมื่อช่างหูกทอผ้าได้ด้านยาวประมาณคืบ ๑ และด้านกว้างประมาณศอก ๑ เป็นนิสสัคคีย์-ปาจิตตีย์. แต่ในมหาปัจจรี ท่านกล่าวว่า "เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์

ทุก ๆ ผัง๑ (ทุก ๆ ช่วงผัง) แก่ภิกษุผู้ให้ช่างหูกทออยู่จนถึงที่สุด (จนสำเร็จ)." แม้คำนั้น ก็พึงทราบว่า "ท่านกล่าวหมายเอาประมาณนี้นั่นแหละ." จริงอยู่ ประมาณเผ้าอย่างต่ำควรวิกัปได้ จึงถึงการนับว่า จีวร แล.

[อธิบายกานใช้ให้ช่างหูกทอด้วยด้ายกัปปิยะเป็นต้น]

อนึ่ง บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **วายาเปติ ปโยเค ทุกฺกฏํ** นี้อย่างนี้ :- จะกล่าวถึงด้ายก่อน ที่ภิกษุของเองเป็นอกัปปิยะ. ด้ายที่เหลืออันบังเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งญาติเป็นต้น เป็นกัปปิยะ. แม้ช่างหูกก็ไม่ใช่ญาติและไม่ใช่คนปวารณา ภิกษุได้มาด้วยการขอ เป็นอกัปปิยะ. ช่างหูกที่เหลือเป็นกัปปิยะ. บรรดาด้ายและช่างหูกเหล่านั้น ด้ายที่เป็นอกัปปิยะ เป็นนิสสัคคีย์แก่ภิกษุผู้ให้ช่างหูกที่เป็นอกัปปิยะทอ โดยนัยดังกล่าวแล้วในก่อน.

อนึ่ง เมื่อภิกษุให้ช่างหูกที่เป็นอกัปปิยะนั้นแลทอด้ายที่เป็นกัปปิยะ เป็นทุกกฏ เหมือนเป็นนิสสัคคีย์ในเบื้องต้นนั่นแล. เมื่อภิกษุให้ช่างหูกอกัปปิยะนั้นแล ทอด้ายกัปปิยะและอกัปปิยะ ถ้าจีวรเป็นดุจกระทงนาเนื่องกันเท่าประมาณแห่งจีวรขนาดเล็ก อย่างนี้ คือ ตอนหนึ่งสำเร็จด้วยด้ายกัปปิยะล้วน ๆ ตอนหนึ่งสำเร็จด้วยด้ายอกัปปิยะ. เป็นปาจิตตีย์ในทุก ๆ ตอนที่สำเร็จด้วยด้ายอกัปปิยะ. เป็นทุกกฏใน (ตอนที่สำเร็จด้วยด้ายเป็นกัปปิยะ) นอกนี้ อย่างนั้นเหมือนกัน. ถ้ามีหลายตอนหย่อนกว่าขนาดจีวรที่ควรวิกัปเป็นอย่างต่ำนั้น โดยที่สุด แม้ขนาดเท่าดวงไฟ

๑. ไม้สำหรับถ่างผ้าที่ทอให้ตึง ปลายทั้งสองมีเข็มสำหรับเสียบที่ริมผ้า.

ก็เป็นทุกกฏตามจำนวนตอนในทุก ๆ ตอน. ถ้าจีวรทอด้วยด้ายที่คั่นลำดับกันทีละเส้นก็ดี ทอให้ด้ายกัปปิยะอยู่ทางด้านยาว (ด้านยืน) ให้ด้ายอกัปปิยะอยู่ทางด้านขวาง (ด้านพุ่ง) ก็ดี, เป็นทุกกฏทุก ๆ ผัง.

จริงอยู่ เมื่อภิกษุใช้ให้ช่างหูกกัปปิยะทอด้ายที่เป็นอกัปปิยะ เป็นทุกกฏ เหมือนเป็นนิสสัคคีย์ในเบื้องต้น. เมื่อภิกษุให้ช่างหูกกัปปิยะนั้นนั่นเอง ทอด้ายที่เป็นกัปปิยะและอกัปปิยะ ถ้าว่า มีตอนแห่งด้ายอกัปปิยะหลายตอนขนาดเท่าจีวรอย่างเล็ก หรือหย่อนกว่า, ในตอนด้ายอกัปปิยะเหล่านั้น เป็นทุกกฏด้วยจำนวนตอน. ในตอนด้ายที่เป็นกัปปิยะทั้งหลาย ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าจีวรทอด้วยด้ายคั่นลำดับกันทีละเส้นก็ดี ทอให้ด้ายกัปปิยะอยู่ทางด้านยาว (ด้านยืน) ให้ด้ายอกัปปิยะอยู่ด้านขวาง (ด้านพุ่ง) ก็ดี, เป็นทุกกฏในทุก ๆ ผัง (ทุก ๆ ช่วงผัง).

[ว่าด้วยช่างหู ๒ คนผลัดกันทอ]

ก็ถ้ามีช่างหูก ๒ คน คนหนึ่งเป็นกัปปิยะ คนหนึ่งเป็นอกัปปิยะ และด้ายก็เป็นอกัปปิยะ, ถ้าช่างหูก ๒ คนนั้นผลัดกันทอ, เป็นปาจิตตีย์ในทุก ๆ ผังที่ช่างหูกอกัปปิยะทอ เป็นทกกฏ ในจีวรที่หย่อนลงมา. เป็นทุกกฏในตอนทั้งสองที่ช่างหูกกัปปิยะนอกนี้ทอ. ถ้าช่างหูกทั้ง ๒ คนจับฟืมทอด้วยกัน, เป็นทุกกฏในทุก ๆ ผัง. ถ้าด้ายเป็นกัปปิยะ และจีวรมีตอนด้วยการกั้นดังกระทงนาเป็นต้น, เป็นทุกกฏในทุก ๆ ตอนที่ช่างหูกอกัปปิยะทอ. ในตอนที่ช่างหูกกัปปิยะนอกนี้ทอ ไม่เป็นอาบัติ. ถ้าช่างหูกทั้ง ๒ คน จับฟืมทอด้วยกัน เป็นทุกกฏในทุก ๆ ผัง.

ถ้าแม้ด้ายเป็นทั้งกัปปิยะทั้งอกัปปิยะ, ถ้าช่างหูกทั้งสองคนนั้นผลัดกันทอ. ในตอนที่สำเร็จด้วยด้ายอกัปปิยะ มีขนาดเท่าจีวรอย่างเล็ก ซึ่งช่างหูกอกัปปิยะทอ เป็นปาจิตตีย์ ตามจำนวนตอน. เป็นทุกกในตอนทั้งหลายที่หย่อนลงมาและที่สำเร็จด้วยด้ายกัปปิยะ. เป็นทุกกฏเหมือนกันในตอนที่สำเร็จด้วยด้ายอกัปปิยะ ซึ่งได้ขนาดหรือหย่อนลงมาที่ช่างหูกกัปปิยะทอ. ในตอนที่สำเร็จด้วยด้ายกัปปิยะ ไม่เป็นอาบัติ.

ถ้าช่างหูกทั้ง ๒ คนทอด้วยด้ายที่สลับกันที่ละเส้น ก็ดี ทอให้ด้ายอกัปปิยะอยู่ทางด้านยาว (ด้านยืน) ให้ด้ายกัปปิยะอยู่ทางด้านขวาง (ด้านพุ่ง) ก็ดี แม้ทั้งสองคนจับฟืมทอด้วยกันก็ดี, เป็นทุกกฏทุก ๆ ผังในจีวรที่ไม่มีตอน. ส่วนเนื้อความว่า "ในจีวรที่มีตอนเป็นทุกกฏหลายตัว ด้วยอำนาจแห่งตอน" นี้ไม่ปรากฏในมหาอรรถกถา ปรากฏแต่ในมหาปัจจรีเป็นต้น, ในอรรถกถานี้ปรากฏโดยอาการทุกอย่างแล.

ถ้าทั้งด้ายก็เป็นกัปปิยะ ทั้งช่างหูกก็เป็นกัปปิยะ คือ เป็นญาติและเป็นคนปวารณา หรือภิกษุจ้างมาด้วยมูลค่า ไม่เป็นอาบัติ เพราะการใช้ให้ทอเป็นปัจจัย. แต่ภิกษุเมื่อจะป้องกันอาบัติ เพราะการล่วง ๑๐ วันเป็นปัจจัย พึงอธิษฐานจีวรที่ทอแล้วน่นแหละ ในเมื่อหูกที่ช่างหูกทอได้ขนาดเท่าจีวรที่ควรวิกัป. เพราะว่า จีวรที่ช่างหูกทอให้สำเร็จลงโดยล่วง ๑๐ วันไป จะพึงเป็นนิสสัคคีย์ ฉะนี้แล.

แม้ในจีวรที่พวกญาติเป็นต้นยกหูขึ้นแล้วมอบถวายว่า "ท่านผู้เจริญ ! ท่านพึงรับเอาจีวรนี้ เพื่อทำน" ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ถ้าช่างหูกอันภิกษุว่าจ้างมาอย่างนี้ หรือเป็นผู้ประสงค์จะถวายเสียเอง

จึงกล่าวว่า "ท่านขอรับ ! ผมจักทอจีวรถวายท่านในวันชื่อโน้น แล้วจักเก็บไว้," และภิกษุให้ล่วง ๑๐ วันไปจากวันที่ช่างหูกนั้นกำหนดไว้ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์. แต่ถ้าช่างหูกกล่าวว่า "ผมจักทอจีวรถวายท่านแล้วจักส่งข่างไปให้ทราบ" แล้วทำเหมือนอย่างที่พูดไว้, แต่ภิกษุที่เขาวานไป ไม่บอกแก่ภิกษุนั้น, ภิกษุรูปอื่นเห็น หรือได้ยินแล้วบอกว่า "ท่านขอรับ ! จีวรของท่านสำเร็จแล้ว," การบอกของภิกษุนี้ ไม่เป็นประมาณ. แต่ในเวลาเมื่อเธอให้ล่วง ๑๐ วันไป จำเดิมแต่วันที่เธอได้ยินคำของภิกษุที่ช่างหูกนั้นวานไปนั่นแหละบอก จึงเป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์.

ถ้าช่างหูกกล่าวว่า "กระผมทอจีวร เพื่อท่านแล้ว จักส่งไปถวายในมือของภิกษุบางรูป" แล้วกระทำตามที่พูดนั้น, แต่ภิกษุที่รับจีวรไปเก็บไว้ที่บริเวณของตน ไม่บอกแก่เธอ ภิกษุอื่นบางรูปกล่าวว่า "ท่านขอรับ ! จีวรที่มาใหม่สวดดีบ้างหรือ ?." เธอกล่าวว่า "จีวรที่ไหนกัน คุณ ! ?" ภิกษุนั้นจึงตอบว่า "ที่เขาส่งมาในมือแห่งภิกษุชื่อนี้," คำพูดแม้ของภิกษุนี้ ก็ไม่เป็นประมาณ. ต่อเมื่อใดภิกษุนั้นถวายจีวร, เมื่อเธอให้ล่วง ๑๐ วันไปนับแต่วันที่ตนได้จีวรมานั้น เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์. แต่ถ้าค่าจ้างให้ทอ เป็นของที่ภิกษุยังไม่ได้จ่ายให้, ยังรักษาอยู่ตราบเท่าที่ค่าจ้างทำยังเหลืออยู่ แม้เพียงกากณิกหนึ่ง.

ข้อว่า **อนาปตฺติ จีวรํ สิพฺพุ** มีความว่า ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอด้ายเพื่อต้องการเย็บจีวร.

ในจีวรทั้งหลายมีว่า "ผ้ารัดเข่า" เป็นต้น มีอธิบายว่า

"คำว่า **อาโยเค** เป็นต้น เป็นสัตตมีวิภัติลงในอรรถแห่งนิมิต. ไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุผู้ขอด้ายมีผ้ารัดเข่าเป็นต้นเป็นนิมิต." คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ มีอรรถตื้นทั้งนั้นนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา ในสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สุตตวิญญัตติสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๗

มหาเปสการสิกขาบท

มหาเปสการสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในมหาเปสการสิกขาบทนั้นมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

สองบทว่า **สุตฺตํ ธารยิตฺวา** ได้แก่ ชั่งด้ายให้ได้กำหนดหนึ่งปะละ.

บทว่า **อปฺปิตํ** แปลว่า ให้แน่น.

บทว่า **สุวีตํ** ได้แก่ ให้เป็นของที่ทอดี คือ ให้เป็นของที่ทอเสมอในที่ทุกแห่ง.

บทว่า **สุปฺปวายิตํ** ได้แก่ ขึงให้ดี คือ ขึงหูกให้ตึงเสมอในที่ทุกแห่ง.

บทว่า **สุวิเลขิตํ** แปลว่า ให้เป็นของสางดีด้วยเครื่องสาง.

บทว่า **สุวิตจฺฉิตํ** แปลว่า ให้เป็นของกรีดดีด้วยหวี (ด้วยแปรง). อธิบายว่า "ให้เป็นของชำระเรียบร้อย."

บทว่า **ปฏิพทฺธํ** แปลว่า ความขาดแคลน.

บทว่า **ตนฺเต** มีความว่า นำเข้าไปในหูกที่ขึงไปทางด้านยืนนั่นแล. (ด้านยาว).

หลายบทว่า **ตตฺร เจโส ภิกฺขุ** มีความว่า ในคามหรือนิคมที่พวกช่างหูกเหล่านั้นอยู่.

สองบทว่า **วิกปฺปํ อาปชฺเชยฺย** มีความว่า ถึงความกำหนด

เอาพิเศษ คือ จัดแจงเอาอย่างยิ่ง. แต่ในบาลี เพื่อทรงแสดงอาการที่เป็นเหตุให้ภิกษุถึงความกำหนดเอา พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า "**อิทํ โข อาวุโส** เป็นต้น.

สองบทว่า **ธมฺมํปิ ภณติ** ได้แก่ กล่าวธรรมกถา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงการคือการเพิ่มด้ายเท่านั้น ด้วยคำว่า "เขาทำให้ยาวก็ดี ให้กว้างก็ดี ให้แน่นก็ดี ตามคำของภิกษุนั้น."

สองบทว่า **ปุพฺเพ อปฺปวาริโต** ได้แก่ เป็นผู้อันเจ้าของแห่งจีวรทั้งหลายมิได้ปวารณาไว้. คำที่เหลือมีอรรถตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีสมุฏฐาน ๖ เป็นกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

มหาเปสการสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๘

อัจเจกจีวรสิกขาบท

อัจเจกจีวรสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในอัจเจกจีวรสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ทสาหานาคตํ** มีความว่า วันทั้งหลาย ๑๐ ชื่อว่า **ทสาหะ**. (วันปุรณมีที่ครบ ๓ เดือนแห่งเดือนกัตติกา) ยังไม่มาโดยวัน ๑๐ นั้น ชื่อว่า **ทสาหานาคตะ**. อธิบายว่า "ยังไม่มาถึง ๑๐ วัน." ในวันปุรณมีที่ยังไม่มาถึงอีก ๑๐ วันนั้น. ทุติยาวิภัติลงในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติ ด้วยอำนาจแห่งอัจจันตสังโยค. เพราะเหตุนั้นแล ในบทภาชนะแห่งบทว่า "**ทสาหานคตํ**" นั้น จึงตรัสว่า "**ทสาหานาคตาย**."

ก็คำว่า "**ปวารณาย**" นี้ เป็นคำประกอบตามหลัง เพื่อความไม่ฉงน เพื่อจะแสดงปวารณาที่ตรัสไว้ว่า "**ทสาหานาคตา**" โดยสรูป.

[อธิบายการเกิดขึ้นแห่งอัจเจกจีวร]

บทว่า **กตฺติกเตมาสิกปุณฺณมํ** แปลว่า วันปุรณมีที่ครบ ๓ เดือนแห่งเดือนกัตติกาต้น. แม้ในบทว่า **กตฺติกเตมาสิกปุณฺณมํ** นี้ ก็เป็นทุติยาวิภัติลงในอรรถแห่งสัตตมีวิภัติ โดยนัยก่อนเหมือนกัน เพราะประกอบตามหลังบทต้น. มีคำอธิบายว่า "วันมหาปวารณาแรกตรัสเรียกว่า **'ทสาหานาคตา'** ตั้งแต่กาลใดไป, ถ้าแม้นว่าอัจเจกจีวรพึงเกิดขึ้นแก่ภิกษุแน่นอนตลอดวันเหล่านั้นทีเดียว (ใน ๑๐ วันนั้นวันใดวันหนึ่ง), ภิกษุรู้ว่า นี่เป็นอัจเจกจีวร (จีวรรีบด่วน) พึงรับไว้ได้

แม้ทั้งหมด"

ด้วยคำว่า **ทสาหานาคตํ กตฺติกเตมาสิกปุณฺณมํ** นั้น เป็นอันพระองค์ทรงแสดงกาลเป็นที่เก็บจีวรซึ่งเกิดขึ้นจำเดิมแต่วันขึ้น ๕ ค่ำ แห่งชุณหปักษ์ของเดือนปวารณา. ก็กาลเป็นที่เก็บจีวรนั่นสำเร็จด้วยคำว่า "พึงทรงอติเรกจีวรได้ ๑๐ วัน เป็นอย่างยิ่ง" นี้ ก็จริงแล, แต่ทรงแสดงเรื่องเหมือนไม่เคยมี ด้วยอำนาจแห่งเรื่องที่เกิดขึ้น แล้วทรงตั้งสิกขาบทไว้.

จีวรรีบด่วนตรัสเรียกว่า "**อัจเจกจีวร**." ก็เพื่อแสดงจีวรนั้นเป็นผ้ารีบด่วน จึงตรัสคำว่า "บุคคลประสงค์จะไปในกองทัพก็ดี" เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น ด้วยบทว่า **สทฺธา** นี้ ทรงแสดงเหตุเพียงสัทธาธรรมดาเท่านั้น.

ด้วยบทว่า **ปสาโท** นี้ ทรงแสดงสัทธาอย่างแรงกล้า มีความผ่องใสดี.

จีวรที่ทายกมีความประสงค์จะถวายด้วยเหตุเหล่านี้จึงส่งทูตมาหรือมาบอกเองอย่างนี้ว่า "ข้าพเจ้าจักถวายผ้าจำนำพรรษา" ได้ชื่อว่าอัจเจกจีวร ในคำว่า "**เอตํ อจฺเจกจีวรํ นาม**" นี้แล. แต่ถึงจีวรที่ภิกษุปัจจุธรณ์ (ถอน) แม้ซึ่งจีวรที่มิใช่อัจเจกจีวร อันเกิดขึ้นตั้งแต่วัน ๖ ค่ำแล้ว เก็บไว้ ก็ได้บริหารนี้เหมือนกัน.

หลายบทว่า **สญฺญาณํ กตฺวา นิกฺขิปิตพฺพํ** ได้แก่ พึงทำเครื่องหมายบางอย่างแล้ว เก็บไว้. คำว่า "พึงทำเครื่องหมายแล้ว

เก็บไว้" นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ทำไม ? เพราะว่า ถ้าภิกษุทั้งหลายแจกอัจเจกจีวรนั้น ก่อนวันปวารณา, ภิกษุที่ได้ผ้าอัจเจกจีวรนั้นไปต้องไม่เป็นผู้ขาดพรรษา. แต่ถ้าเป็นผู้ขาดพรรษา จีวรจะกลายเป็นของสงฆ์ไปเสีย; เพราะฉะนั้น จักต้องกำหนดแจกให้ดี; (เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำนี้ไว้).

คำอย่างนี้ว่า "**อจฺเจกจีวเร อจฺเจกจีวรสญฺญี**" เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอาเฉพาะจีวรที่แจกกันไปแล้ว. แต่ถ้ายังไม่ได้แจกกัน หรือเป็นจีวรที่เก็บไว้ในเรือนคลังของสงฆ์, แม้ในเพราะล่วงสมัยไป ก็ไม่เป็นอาบัติ. อติเรกจีวรได้บริหาร ๑๐ วัน ด้วยประการฉะนี้. ไตรจีวรไม่มีบริหารเลยแม้วันเดียว.

ผู้ศึกษาพึงทราบว่า "จีวร คือ ผ้าอาบน้ำฝนที่ยังไม่ได้ทำ เมื่อไม่ได้กรานกฐิน ได้บริหาร ๕ เดือน, เมื่อเพิ่มฤดูฝน (เพิ่มอธิกมาส) ได้บริหาร ๖ เดือน, เมื่อได้กรานกฐินได้บริหารอีก ๔ เดือน, ได้บริหารอีกหนึ่งเดือน ด้วยอำนาจการอธิษฐานให้เป็นจีวรเดิม เมื่อมีความหวังจะได้ (ผ้า) ในวันสุดท้ายแห่งฤดูหนาว รวมเป็นได้บริหาร ๑๑ เดือนอย่างนี้. อัจเจกจีวร เมื่อไม่ได้กรานกฐิน ได้บริหารหนึ่งเดือนกับ ๑๑ วัน, เมื่อได้กรานกฐิน ได้บริหาร ๕ เดือนกับ ๑๑ วัน, ต่อจากนั้นไป ไม่ได้บริหาร แม้วันเดียว."

บทว่า **อนจฺเจกจีวเร** ได้แก่ ในจีวรอื่นที่คล้ายกับอัจเจกจีวร. คำที่เหลือในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีกฐินเป็นสมุฏฐาน เป็นอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์

อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล.

อัจเจกจีวรสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกาบทที่ ๙

สาสังกสิกขาบท

สาสังกสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในสาสังกสิกขาบทนั้นมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

สองบทว่า **วุฏฺฐวสฺสา อารญฺญเกสุ** มีความว่า ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น แม้ในกาลก่อน ก็อยู่ในป่าเหมือนกัน. แต่ภิกษุเหล่านั้นอยู่จำพรรษาในเสนาสนะใกล้แดนบ้าน ด้วยสามารถแห่งปัจจัย เพราะเป็นผู้มีจีวรคร่ำคร่า เป็นผู้มีจีวรสำเร็จแล้ว ปรึกษากันว่า "บัดนี้พวกเราหมดกังวลแล้ว จักกระทำสมณธรรม" จึงพากันอยู่ในเสนาสนะป่า.

บทว่า **กตฺติกโจรกา** ได้แก่ พวกโจรในเดือน ๑๒.

บทว่า **ปริปาเตนฺติ** มีความว่า ย่อมรบกวน คือ วิ่งขวักไขว่ไปมาในที่นั้น ๆ แล้วทำให้หวาดเสียว ให้หนีไป.

สองบทว่า **อนฺตรฆเร นิกฺขิปิตุํ** ได้แก่ เพื่อเก็บไว้ในภายในบ้าน.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอนุญาตให้เก็บไว้ในละแวกบ้าน เพื่อสงวนจีวรไว้ เพราะธรรมดาว่า ปัจจัยทั้งหลาย เป็นของหาได้ยากโดยชอบธรรม, จริงอยู่ ภิกษุผู้มีความขัดเกลา ไม่อาจเพื่อจะขอจีวร แม้กะมารดา. แต่พระองค์ไม่ทรงห้ามการอยู่ป่า เพราะเป็นการสมควรแก่ภิกษุทั้งหลาย.

ในคำว่า **อุปวสฺสํ โข ปน** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปวสฺสํ** คือ เข้าอยู่แล้ว. มีคำอธิบายว่า "เข้าอยู่

จำพรรษาแล้ว." แท้จริง บัณฑิตพึงเห็นนิคหิตในคำว่า **อุปวสฺสํ** นี้ ดุจในคำมีคำว่า **อุปสมฺปชฺชํ** เป็นต้น. ความว่า "เข้าถึงฤดูฝนและอยู่แล้ว (เข้าจำพรรษาและปวารณาแล้ว). และบทว่า **อุปวสฺสํ** นี้ สัมพันธ์ด้วยคำนี้ว่า "**ตถารูเปสุ ภิกฺขุ เสนาสเนสุ วิหรนฺโต** แปลว่า ภิกษุอยู่ในเสนาสนะ เห็นปานนั้น."

ท่านกล่าวอธิบายไว้อย่างไร ? ท่านกล่าวไว้ว่า "ภิกษุเข้าถึงฤดูฝนและอยู่แล้ว (เข้าจำพรรษาและปวารณาแล้ว) จะอยู่ในเสนาสนะป่าที่รู้กันว่าเป็นทีรังเกียจ มีภัยจำเพาะหน้าเห็นปานนั้น ตลอดกาลอันเป็นที่สุดแห่งวันเพ็ญเดือนกัตติกาหลัง ต่อจากนั้นมา เมื่อปรารถนาพึงเก็บจีวร ๓ ผืน ผืนใดผืนหนึ่งไว้ในละแวกบ้านได้"

อนึ่ง เพราะว่า ภิกษุใด เข้าจำพรรษาแล้ว อยู่มาจนถึงวันเพ็ญเดือนกัตติกาต้น, ภิกษุรูปนั้น เป็นผู้อยู่ภายในแห่งพวกภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้ว; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะไม่ทรงทำการวิจารณ์พยัญชนะ ที่รกรุงรังยิ่งนี้ แสดงบุคคลผู้ควรแก่การเก็บจีวรอย่างเดียวในบทภาชนะ จึงตรัสดำว่า "**วุฏฺฐวสฺสานํ**" ดังนี้. ถึงบทว่า **วุฏฺฐวสฺสานํ** นั้น ก็สัมพันธ์กับคำนี้ว่า "ภิกษุเมื่ออยู่ในเสนาสนะ." จริงอยู่ ในคำว่า **วุฏฺฐวสฺสานํ** นี้ มีใจความดังนี้ว่า "อยู่ในเสนาสนะทั้งหลาย ของพวกภิกษุผู้อยู่จำพรรษาแล้ว." มีคำอธิบายว่า "ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งอยู่ภายในแห่งภิกษุทั้งหลายผู้เห็นปานนี้." ลักษณะแห่งป่า ข้าพเจ้าได้กล่าวแล้ว ในวรรณนาแห่งอทินนาทาน. ส่วนความแปลกกันดังต่อไปนี้ :- ถ้าว่า วัดมีเครื่องล้อม พึงวัดตั้งแต่เสา

เขื่อนแห่งบ้านที่มีเครื่องล้อม และจากสถานที่ควรล้อมแห่งบ้านที่ไม่ได้ล้อมไป จนถึงเครื่องล้อมวัด. ถ้าเป็นวัดที่ไม่ได้ล้อม, สถานที่ใดเป็นแห่งแรกเขาทั้งหมด จะเป็นเสนาสนะก็ดี โรงอาหารก็ดี สถานที่ประชุมประจำก็ดี ต้นโพธิ์ก็ดี เจดีย์ก็ดี, ถ้าแม้นมีอยู่ห่างไกลจากเสนาสนะ, พึงวัดเอาที่นั้นให้เป็นเขตกำหนด.

ถ้าแม้นว่า มีหมู่บ้านอยู่ใกล้, พวกภิกษุอยู่ที่วัด ย่อมได้ยินเสียงของพวกชาวบ้าน, แต่ไม่อาจจะไปทางตรงได้ เพราะมีภูเขาและแม้น้ำเป็นต้นกั้นอยู่, และทางใดเป็นทางตามปรกติของบ้านนั้น ถ้าแม้นจะต้องโดยสารไปทางเรือ, ก็พึงกำหนดเอาที่ห้าร้อยชั่วธนู จากบ้านโดยทางนั้น. แต่ภิกษุใดปิดกั้นหนทางในที่นั้น ๆ เพื่อยังบ้านใกล้ให้ถึงพร้อมด้วยองค์ ภิกษุนี้ พึงทราบว่า "ผู้ขโมยธุดงค์."

บทว่า **สาสงฺกสมฺมตินิ** แปลว่า รู้กันว่า เป็นที่มีรังเกียจ. อธิบายว่า "เขารู้กันแล้วอย่างนั้น." แต่ในบทภาชนะ เพื่อจะทรงแสดงการณ์เป็นเหตุให้เสนาสนะเหล่านั้นเป็นที่รู้กันว่า เป็นที่รังเกียจ จึงตรัสคำมีว่า **อาราเม อารามูปจาเร** เป็นต้น. เสนาสนะที่เป็นไปกับด้วยภัยเฉพาะหน้า ชื่อว่า **สปฏิภยะ** (มีภัยเฉพาะหน้า). อธิบายว่า "มีภัยร้ายแรงชุกชุม." แต่ในบทภาชนะ เพื่อทรงแสดงการณ์เป็นเหตุให้เสนาสนะเหล่านั้นเป็นที่มีภัยจำเพาะหน้า จึงตรัสคำว่า "**อาราเม อารามูปจาเร**" เป็นต้น.

ข้อว่า **สมนิตา โคจรคาเม นิกฺขิเปยฺย** มีความว่า เมื่อมีองค์ครบ พึงเก็บไว้ ในโจรตามที่ตนพอใจ ในทุกทิศาภาคโดยรอบ

แห่งเสนาสนะป่า.

ในเสนาสนะป่านั้น มีองคสมบัติดังต่อไปนี้ :- ภิกษุเข้าพรรษาในวันเข้าพรรษาแรก ปวารณาในวันมหาปวารณา, นี้เป็นองค์อันหนึ่ง. ถ้าภิกษุเข้าพรรษาในวันเข้าพรรษาหลังก็ดี มีพรรษาขาดก็ดี ย่อมไม่ได้เพื่อจะเก็บไว้. เป็นเดือน ๑๒ เท่านั้น, นี้เป็นองค์ที่ ๒. นอกจากเดือน ๑๒ ไป ย่อมไม่ได้เพื่อจะเก็บ. เป็นเสนาสนะที่ประกอบด้วยประมาณอย่างต่ำ ๕๐๐ ชั่วธนูเท่านั้น, นี้เป็นองค์ที่ ๓. ในเสนาสนะที่มีขนาดหย่อน หรือมีขนาดเกินคาวุตไป ย่อมไม่ได้ (เพื่อจะเก็บไว้). จริงอยู่ ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตแล้วอาจเพื่อกลับมาสู่วัดทันเวลาฉัน ในเสนาสนะใด, เสนาสนะนั้น ทรงประสงค์เอา ในสิกขาบทนี้. แต่ภิกษุผู้รับนิมนต์ไว้ ไปสิ้นทางกึ่งโยชน์บ้าง โยชน์หนึ่งบ้าง แล้วกลับมาเพื่อจะอยู่. ที่นี้ไม่ใช่ประมาณ. เป็นเสนาสนะมีความรังเกียจและมีภัยเฉพาะหน้าเท่านั้น, นี้เป็นองค์ที่ ๔ จริงอยู่ ภิกษุผู้อยู่ในเสนาสนะ ไม่มีความรังเกียจไม่มีภัยเฉพาะหน้า แม้ประกอบด้วยองค์ก็ไม่ได้ เพื่อจะเก็บไว้ ฉะนี้แล.

สองบทว่า **อญฺญตฺร ภิกฺขุสมฺมติยา** มีความว่า เว้นไว้แต่โกสัมพิกสมมติ ที่ทรงอนุญาตไว้ในอุทโทสิตสิกขาบท. ก็ถ้าว่า มีภิกษุได้สมมตินั้นไซร้, จะอยู่ปราศจากเกิน ๖ ราตรีไปก็ได้.

คำว่า **ปุน คามสีมํ โอกฺกมิตฺวา** มีความว่า ถ้ามีเสนาสนะอยู่ทางทิศตะวันออกจากโคจรคาม และภิกษุนี้ จะไปยังทิศตะวันตำ, เธอไม่อาจจะมายังเสนาสนะให้ทันอรุณที่ ๗ ขึ้น แวะลงสู่แม้คามสีมา

พักอยู่ในสภาหรือในที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ทราบข่าวคราวแห่งจีวรแล้ว จึงหลีกไป ควรอยู่.

ภิกษุผู้ไม่อาจอย่างนั้น พึงยืนอยู่ในที่ที่ตนไปแล้วนั้นนั่นแล ปัจจุทธรณ์ (ถอน) เสีย. จีวรจักตั้งอยู่ ในฐานแห่งอติเรกจีวร ฉะนี้แล. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ ตื้นทั้งนั้นแล.

สิกขาบทนี้ มีกฐินเป็นสมุฏฐาน เกิดขึ้นทางกายกับวาจา ๑ ทางกาย วาจากับจิต ๑ เป็นอกิริยา โนสัญญาวิโมกข์ อจิตตกะ ปัณณัตติวัชชะ กายกรรม วจีกรรม มีจิต ๓ มีเวทนา ๓ ดังนี้แล.

สาสังกสิกขาบท จบ.

ปัตตวรรคที่ ๓ สิกขาบทที่ ๑๐

พรรณนาปริณตสิกขาบท

ปริณตสิกขาบทว่า **เตน สมเยน** เป็นต้น เป็นต้น ข้าพเจ้าจะกล่าวต่อไป :- ในปริณตสิกขาบทนั้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ปูคสฺส** แปลว่า หมู่. ความว่า หมู่ผู้บำเพ็ญธรรม.

บทว่า **ปฏิยตฺตํ** แปลว่า ตกแต่งแล้ว.

ด้วยคำว่า **พหู สงฺฆสฺส ภตฺตา** นี้ พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ย่อมแสดงความหมายว่า "สงฆ์มีภัตมากมาย คือ มีทางเกิดลาภมิใช่น้อย สงฆ์ไม่บกพร่องด้วยอะไร ๆ.

บทว่า **โอโณเชถ** แปลว่า พวกท่านจงถวาย.

ถามว่า "ก็การที่ภิกษุกล่าวอย่างนี้ ควรหรือ ?"

ตอบว่า "เพราะเหตุไร จะไม่ควร ?" เพราะว่า ภิกษาที่เขานำมาจำเพาะนี้ เป็นของที่เขานำมาตกแต่งไว้ เพื่อประโยชน์แก่สงฆ์ในคราวหนึ่ง. ธรรมดาปยุตวาจา (การออกปากขอ) ย่อมไม่มีในปัจจัยมีจีวรเป็นต้น ที่เขานำมาตระเตรียมไว้ และในส่วนที่เขาตั้งเจาะจงไว้.

[อธิบายลาภสงฆ์และการน้อมลาภสงฆ์]

บทว่า **สงฺฆิกํ** แปลว่า ของมีอยู่แห่งสงฆ์. จริงอยู่ ลาภนั้นแม้ยังไม่ถึงมือ ก็จัดว่าเป็นของสงฆ์ โดยปริยายหนึ่ง เพราะเขาน้อมไปเพื่อสงฆ์แล้ว. แต่ในบทภาชนะ ท่านพระอุบาลีแสดงลาภ

ของสงฆ์โดยตรงทีเดียว ด้วยอำนาจแห่งการขยายความ อย่างนี้ว่า "ที่ชื่อว่าของสงฆ์ ได้แก่ ของที่เขาถวายแล้ว บริจาคแล้วแก่สงฆ์."

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวัตถุที่สงฆ์ควรได้ ด้วยบทว่า **ลาภํ**. ด้วยเหตุนั้นแล ในนิเทสแห่งบทว่า **ลาภํ** นั้น จึงตรัสคำว่า **จีวรํปิ** เป็นต้น.

ปริณตํ ได้แก่ ที่เขาถวายสงฆ์ คือ ที่เขาตั้งไว้เป็นของโอนไปเพื่อสงฆ์ เอนไปเพื่อสงฆ์. ก็เพื่อทรงแสดงการณ์เป็นเหตุที่เขาน้อมลาภนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสบทภาชนะว่า "คือ ที่เขาเปล่งวาจาว่า 'พวกข้าพเจ้า จักถวาย จักกระทำ" ดังนี้.

สองบทว่า **ปโยเค ทุกฺกฏํ** มีความว่า เป็นทุกกฏ ทุกประโยคที่น้อมลาภซึ่งเขาน้อมไป (เพื่อสงฆ์) มาเพื่อตน. เป็นนิสสัคคีย์เพราะได้มา คือ เพราะลาภนั้นถึงมือ. แต่ถ้าว่าของนั้นเป็นอันเขาถวายสงฆ์แล้ว, จะรับเอาของที่เขาถวายสงฆ์แล้วนั้นมา ไม่ควร, พึงถวายแก่สงฆ์นั่นแล. ก็ภิกษุใด พลอยกินกับพวกคนวัด, สงฆ์พึงให้ตีราคาภัณฑะนั้น ปรับอาบัติแก่ภิกษุนั้น. แต่เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์แก่ภิกษุผู้รู้ว่าลาภเขาน้อมไปเพื่อสงฆ์ แล้วน้อมลาภที่เขาน้อมไปแล้วของพวกสหธรรมิกก็ดี ของพวกคฤหัสถ์ก็ดี โดยที่สุดแม้ของมารดา มาเพื่อตนว่า "ท่านจงให้สิ่งนี้แก่เรา" แล้วถือเอา. เป็นปาจิตตีย์ล้วน ๆ แก่ภิกษุผู้น้อมไปเพื่อคนอื่นอย่างนี้ว่า "ท่านจงให้แก่ภิกษุนี้." ภิกษุน้อมบาตรใบหนึ่ง หรือจีวรผืนหนึ่งมาเพื่อตน น้อมไปเพื่อคนอื่นใบหนึ่ง

หรือผืนหนึ่ง, เป็นทั้งนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ทั้งสุทธิกปาจิตตีย์. ในบาตรและจีวรมาก ก็มีนัยอย่างนี้เหมือนกัน. ข้อนี้สมจริงดังคำที่พระอุบาลีเถระกล่าวไว้ว่า

"ภิกษุพึงต้องอาบัตินิสสัคคีย์ปาจิตติย์ และอาบัติ
ปาจิตตีย์ล้วนที่ตรัสไว้ในขุททกสิกขาบทพร้อมกัน,
ปัญหาข้อนี้ ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายคิดกันแล้ว"

ก็ปัญหานี้ ท่านกล่าวหมายเอาการน้อม (ลาภ). ฝ่ายภิกษุใดทราบว่า ผ้าอาบน้ำฝนเขาน้อมไปเพื่อสงฆ์แม้ในเรือนของมารดา ในสมัยแห่งผ้าอาบน้ำฝนแล้วน้อมเอาไปเพื่อตน, เป็นนิสสัคคีย์แก่ภิกษุนั้น น้อมไปเพื่อผู้อื่น เป็นปาจิตตีย์ล้วน. พวกชาวบ้าน ปรึกษากันว่า "พวกเราจักกระทำสังฆภัต" จึงนำเนยใสและน้ำมันเป็นต้นมา. ถ้าแม้นภิกษุอาพาธ รู้ว่าเขาน้อมไปเพื่อถวายสงฆ์แล้ว ยังขออะไร ๆ เป็นนิสสัคคีย์ปาจิตตีย์เหมือนกัน. ก็ถ้าภิกษุอาพาธนั้นถามว่า "เนยใสเป็นต้นของพวกท่านที่นำมา มีอยู่หรือ ?" เมื่อพวกเขาตอบว่า "มีอยู่ขอรับ !" แล้วกล่าวว่า "พวกท่านจงให้แก่เราบ้าง" ดังนี้ สมควร. ถ้าแม้นพวกอุบาสก รังเกียจภิกษุอาพาธนั้น พูดว่า "แม้สงฆ์ ย่อมได้เนยใสเป็นต้นที่พวกเราถวายนี้แหละ, นิมนต์ท่านรับเถิด ขอรับ !" แม้อย่างนี้ ก็ควร.

ข้อว่า **สงฺฆสฺส ปริณตํ อญฺญสงฺฆสฺส** มีความว่า น้อมลาภที่เขาน้อมไปเพื่อถวายสงฆ์ในวัดหนึ่ง หรือที่เขาน้อมไปเฉพาะวัดอื่น

ด้วยพูดว่า "พวกท่านจงถวายแก่สงฆ์ในวัดชื่อโน้น."

บทว่า **เจติยสฺส วา** มีความว่า น้อมไปเพื่อเจดีย์อย่างนี้ว่า "ถวายสงฆ์จะมีประโยชน์อะไร ? พวกท่านจงทำการบูชาแก่พระเจดีย์" ดังนี้ก็ดี.

ในคำว่า **เจติยสฺส ปริณตํ** นี้ มีวินิจฉัยดังนี้ :- แม้จะบูชาดอกไม้ที่เจดีย์อื่น จากต้นไม้ดอกที่เขากำหนดปลูกไว้ เพื่อประโยชน์แก่เจดีย์อื่นก็ไม่ควร. แต่เห็นฉัตรหรือธงแผ่นผ้าที่เขาบูชาไว้แก่เจดีย์หนึ่ง แล้วให้ถวายของที่เหลืออแก่เจดีย์อื่น สมควรอยู่.

สองบทว่า **ปุคฺคลสฺส ปริณตํ** มีความว่า ชั้นที่สุดแม้อาหารที่เขาน้อมไปเพื่อสุนัขข ภิกษุน้อมไปเพื่อตัวอื่นอย่างนี้ว่า "ท่านอย่าให้แก่สุนัขขตัวนี้, จงให้แก่สุนัขขตัวนี้" ดังนี้ ก็เป็นทุกกฏ. แต่ถ้าพวกทายกกล่าวว่า "พวกเราอยากจะถวายภัตแก่สงฆ์, อยากจะบูชาพระเจดีย์, อยากจะถวายบริขารแก่ภิกษุรูปนึ่ง, จักถวายตามความพอใจของพวกท่าน, ขอท่านโปรดบอก, พวกเราจะถวายในที่ไหน ?" เมื่อพวกทายกกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้น พึงบอกพวกเขาว่า "พวกท่านจงถวายในที่ซึ่งพวกท่านปรารถนา." แต่ถ้าพวกทายกถามอย่างเดียวว่า "พวกข้าพเจ้า จะถวาย ณ ที่ไหน." ภิกษุพึงกล่าวตามนัยที่มาแล้วในบาลีนั่นแล. คำที่เหลืออในสิกขาบทนี้ตื้นทั้งนั้น.

สิกขาบทนี้ มี ๓ สมุฏฐาน เกิดขึ้น ทางกายกับจิต ๑ ทางวาจากับจิต ๑ ทางกายวาจากับจิต ๑ เป็นกิริยา สัญญาวิโมกข์

สจิตตกะ โลกวัชชะ กายกรรม วจีกรรม อกุศลจิต มีเวทนา ๓ ฉะนี้แล-

พรรณนาปริณตสิกขาบท ในอรรถกถาพระวินัย

ชื่อสมันตปาสาทิกา จบ.

ติงสกกัณฑ์ จบ.